

E, É

(Folytatás)

eltáblázott kitáblázott (táblánként fel/kiosztott); *impärjt după loturi, defalcă; nach Feldern verteilt. 1801:* ha az M.N. Sombori öregek az Commune Terrenumok ki-járásában hibáztak, úgy hogy, ha a Deliberatumok értelmén kívül az régen el táblázott s emberi emlékezetet fellyül haladt Birtokokat az Commune Terrenumok közé tsováztak, vagy pedig az Commune Terrenumok közül valamely részeket az régen el-táblázott helyekhez jártak-ki hibáson, azon hibás munkájok az Öregeknek meg változtassék [M.zsombor K; Somb. 2].

eltácsolat kb. elhallgattat; a face pe cineva să tacă; zum Schweigen bringen lassen. 1756: A körül való Irokat nevezetesen a' Tatsi R(e)f(o)r-(mátus) Papot Moldován Vonya, borral és fűvel, úgy el tátsoltatta, hogy azok a' Galatzi embernek Semmit sem irnak*, ha tsak maga valami jelt nem ád [Galac BN; Wlt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.- *Ti, panaszlevelet].

eltagad 1. letagad; a nega/tágădui; leugnen. 1752: Az ado zedeok Zegenyeknek Niomultaknak es betegeknék és egieb zwkeolkeodeoknek az Adobol Engettenek ky theot ez extendeoben f 34/61. Relaxaltak akith el eskwttenek es el tagattanak f 4/55 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diosy Gergely not. kezével]. 1635: kerdeze(m) de el tágádá az Leanyka [Mv; MvLt 291. 42a]. 1772 h.: 1. Tudade hallottade lattode bizonyasan quod in Annó 1712 hogy az egyik Compániának* az ádojat ki szedte fel és ki tagadta el [T; Törzs.—*Bányászciány-társaságra von.]. 1745: á Hesdát mellett hólmí szekerek meg szálván, és a' tűz helyeken fejszéjeket el hagyván az I. meg találta, és a' károsok immediatē subsequálván károk iránt kérdezősködtének, de az J eltagadta [Torda; Tjk II. 23]. 1762: el ne tagadja kgyldm, hogy azt mondá kgyldm a Mlgs Fő Tiszt urról, hogy le esett az Eb a' Talyigáról [Szentháromság MT; Berz. I. 10/40]. 1820: Székely Rosirol mondhatok még annyit, hogy egy haszontalan iszákos, szemlly, ha meg iszsa magát mindent beszél meg gondolás nélkül, meg jozanodván pedig, káromkodásai között mindent el tagad [Várfva TA; JHb F. 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.]. 1849: Hogy Kelemen Béni élt éngemet azt leg kevésbbé sem tagadom . . ; ezen kívül pedig midőn Kelemen Beni nem volt Kolósvart katona tiszt kedveltemmel történt társalgásimat sem tagadom el [Kv; Végr. Vall. 98 Krizsán Mária vall.].

2. eltitkol; a tainui; verheimlichen. 1628: találunk némely czéhet vétek nélkül annyiban, hogy

vagyon mivek, de hogy húséged titkos kerestésére mindent eltagadtak, az szintén annyit teszen, mintha semmi mivek nem volna . . . , mert az sok vevő és mivet kereső embereket annál inkább defraudálják, miveket eltagadják, nyilván nem árulják különben az idegeneknek, hanem ha először vélek conveniálnak [SzO VI, 78 fej.—*Balási Ferenc usz-i főkapitány és fej-i főlovázmester]. 1741: mikor az Ur buzáját el Csapelték 80 vékát adat számban Kindai Ferencz huszat pengig el tagadot [M.fráta K; BLT I Hoka Marcz (50) jb vall.] 1768: rajtam ött márvásokat vont, hogy égy Isten nevében kapott Disznomat vagy inkább malaczamat el tagadtam a Dézma alloll [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

eltagadhatatlan eltitkolhatatlan; care nu poate fi tăinuit; was nicht verschwiegen/verheimlicht werden kann. 1747: A szőts Czeh azt p(rae)-tendallya, hogj el akarta volna tagadni azon 4 avagj 10 bőrököt hogj tagadta volna el elsőben, külömben el tagadhatatlan volt, mivel azt tudták hogj kezínél voltak a' bőrök [Torda; Tjk III. 170].

eltagadott letagadott; negat, tágădui; geaugnet. 1745: a' károsok károk iránt kérdezősködtének, de az J eltagadta á Szekereket fel hánván, azon eltagadott fejsze az J keze alatt találtatott, melljért incaptiváltatván, Ns Vár(me)-gyénk V. Ispánjától mulctaztatott [Torda; Tjk II. 23].

eltagol eldönget/ver; a bate, a trage cuiva o bătăie; verprügeln/hauen. 1783: Matyis Petru hozzáam jött és iszszonyu modon el taglot [Brád H; Ks 113 Vegyes ir.].

eltakar 1. betakarít/gyűjt; a stringe/recolta; einbringen. 1598: abban az Cherelt feöldben az Makay Leorincheben, Egy feleol Tyz Rudat szantatot el, Eordeóg ferencz Vram az szeliben, az hazzaban Tizen hat Rudat, melyet eő kegyelme Be is vettetett vala keolessel, es elis Takara rolla az haznot [M.fodorháza K; Ks Kowachy Istvan vall.]. 1606: az Thavaly dezmaiat az Girgioban lako Biro Janos zamara takarak el [Jára MT; Told. 1].

2. elhord; a căra/duce; fort/wegtragen. 1579: az Incamattus kedweonk es akaratumk ellen Az Mely dezma Az Ew Jobagyatul Az my Rezewunkre Jwttott volna tellessiggel el takartha, melyet Az Eleott walo eztendeobennis My Takartunk [Kv; SLt P. 12]. 1584: mikor Kappa Bartosne megh hala, Minglarast minden marhaiat hazy

ezkeozet Teremy Peter vyn es takara el meeg eg Awag' ket hordo Meh Sertis vonata ky a' pinczebeel Teremy peter es hazahoz viwe(n) ot Arultata ky maganak [Kv TJk IV/1. 330].

3. betakar a acoperi zudecken. 1807: Fitori Mihállynéis Hütére vallya, hogy ugyan tsép-lés alkalmatosságával ő Maga szemeivel látta Pitóri Péternél a' szolgánakis a' tsúrben mint egy vékanit egy rövid sákban a' tojásból (így!) ki-venni, szalmát téven a' földre azt a' vékanit a' sákba a' szalmára tette, 's viszont szalmával eltakarta [P. Rákos U. Falujk Sebe János pap-not kezével].

4. elhantol; a ingropa; begraben. 1605: Az kwsseb pohar feleöl azt mo(n)da hogy arso (?) Boldisar Deaknitt vagy(n) hozak haza abbúl temessek takariak el [Szu; UszT 20/134].

eltakarás elhordás/takarítás; cārat; Abfuhr. 1580 Hoza my nekünk az Nagd paranchyolatiath az witezlő teoreok Mathy galaczy Ez el múlt zent wifagy wasarnapon Hogy my El mennek galaczy Thamashoz galaczy Jstwan fiahoz Mineminiw (!) dezmannak (!) ell Takarasaert mely dezma vgyan galacson doboka war Megyeben vagon Es Nagysagod wdwaraba [Galac BN; WLT; „Galaczy Josa es Nagy Boldisar galaczy” jel.].

eltakarhat 1. betakaríthat/gyűjthet; a putea stringe(recolta) einbringen/ernten können. 1579: Noha az Incamactus az eo Jobbagy zeoleyebeol takarta el az dezmat de myert hogy az Incamac-tus Jobbagynak zeoleyek az Actor hataraban volnanak el Nem Takarhatta volna [Kv/SzováT K SLt P. 13].

2. betakarhat; a putea acoperi; zudecken können. 1802 hogy egyéb fegyver lett volna nálla nem tudom, mert köppenyegezen lévén el takar-hatta ha voltis [Mv Born. XXXIX. 53 Joh. Virág (74) vall.].

eltakarít 1. elhord; a cāra/transporta, weg/fortschleppen. 1609 aztis tudo(m) hogj Varga görgy hogj lengelj orzagbol haza jöue bech palnc bech emre megh fogattak mind az apjat Jgen megh uerek minde(n) marhajokót el takarítatak [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Peter Balas zabad zekel (50) vall.]. 1653 (A fejedelem) Szebenből megindula nagy titkon, és hirtelen béméne Havasalföldébe s ellepé nagy véletlenül az országot. A vajda elszalada ugyan ő maga, de az országnak minden javait eltakarították [ETA I, 104 NSz.]. 1701 Ném: m . minden edes Anjanktül maratt öltö-zeteket fejr ruhákat es minden egyéb házi Portékákat az mi volt az Aranjos felé lévén az kert hátolján egy ajtó ki, azon mind el horta s takari-totta [Polyán TA; JHb XVI/7]. 1742 midön buza mérés volt soha a szakasztást fel nem engedte mérni, hanem azt magának tartván el takarította, úgy a szalmátis mindenkor ki vévén [Kv; Aggm. C. 12]. 1762 ma uj el takarítottak onnan a' Mesteri Házról mindent, én nem tudom hova hogy egy Ládátskánál, egy Derekajnál, kétt pár-

nánál, egy Pestekésnél (!) egyebb nintsen az Ház-nál [Oltszem Hsz; Mk RN IX/109]. 1796 a' Communitás Gyűlésébe, a végeztetett, hogy ha én 30 napok alatt az Őrző Házat el nem takarítom, a' Magistratus hanyattassa el [Kv KvLt Prot. oec-pol III/3. 360]. 1812 A' mi az Asztali készüléteket illeti a' mellyek Husz Huszonöt személyre vagy még többre valokis voltanak, úgy eltakarította, hogy öt személyre valonál többet nem hagyott, a' mellyeket pedig elvitt ezüst nyelfű kések, villák, és kalánok voltak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.]. 1845 k.: Záros Ládámot .. fej-szével fel hasogatták, a' mi aprólékos volt benne meghagyák, a' Vászonzatskot pénz el ta-karították [KLev.].

2. behord/takarít; a stringe/cāra recolta, a recolta; einbringen/ernten. 1750/1778: egy darab rétet két felé mérék úgy kaszálták s takarít-ták el a' szénáját [Ilencfva MT DLev. 6].

3. (szőlőt) elfed; a ingropa (viña de vie); ein-decken. 1665 El takarítván az szeoleot az Vin-czelérnek adtunk aldomásb(an) két kupa bor árut f — d 12. [Kv SzCLev.]. 1786 Már Isten jovoltából a szőlőket mindenütt el takarítottuk, az ősz vetést a tselédékével együtt el végeztük [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. elhantol/temet; a ingropa/inmorminta; be-erdigen/graben. 1686: Edes fiam Olczl Tamas hogy ha az Isten az én oramat el hoza smagahoz vészén engémét takarics el tisztéségésén [Márkos-fva Hsz; HSzJP]. 1701: mikor Isteném ötött is ki hujja tisztéségésén el takaricsa [Lécfva Hsz; i. h.]. 1803 sokszor beszélt Szabo Mihály hogy nékie és Feleségének Moses Annok(na)k azért adott egy darabotska Jozságot ... Testamentum mellett hogy az Apossáté vagy Anyossát (: me-lyiket meg felejtkeztem:) holtig dajkálta és elis takarította [Szenterzsébet U; Borb. II. agilis id. Török János (71) vall.]. 1837 az időtlen Gyer-mekről akit bé pokálva el helyheztettem azt az utosítást ádtam Dregan Vonutznak akkor estve, hogy ássan földet, s takarítsa el [Dés; DLt 332. 12].

5. elvet; a semăna; säen. 1728 edgj koból buzát tartozn(a)k el takarítani a praed(ikátor) földibe a magok magvokkal, magok megis arattyák [Mogyoros Hsz; SVJk].

IIa. 1810 takarítottá el [Tarcsafva U Pf].

eltakarítás 1. elhordás; cārat; Abfuhr. 1720: Gergely Deák U(ram) repaltíalt vagy két Falut, eő kglme úgy akar (!) a Falukra ki ménynek és bé hajcsam*, hiszém né(m) vagyok én a szek(ne)k szabadossa, hane(m) ha eő kglme bé hajtattya bé mérésiré es el takarítására gondot viselék [Vacsárcsi Cs; BCs. *A „falu-őrző zab”-ot].

2. (szőlő) fedés; ingropare(a viței de vie); Ein-deckung. 1805 (A vincellér) egészzen el takarít-tásig a szőlőnek hiven és Serényen munkálódik [Erdőszengyel MT; Tsb 43].

3. {el}temetés/hantolás; inmortuare, ingropare; Begräbnis, Beerdigung. 1651 azon vas Jozagot szegini vas Georgi uram Aruainak Tutori ... hagiak Eleiteigh Marko vaidane Azzon(nio)mnak birni vgi hagi holta uta(n) (: kit Jsten mezzere halazzon:) megh neuezet aruakra vizza maradgion, vgi hagi Tiztesseges el Takarítása uta(n) az Azzonnak szabadoson mint saját Eörökös eös Jozagokba be szalhassanak birhassak [Wass]. | 1727 Ha valaki közölünk^a becsületes Atyánkfia el takarításában meg nem jelenik 16 pénz el buntetessek [Zilah; Borb. II. — *Ti. a kalandos társaság tagjai közül]. 1769 Városunk szolgálja meg halván .. adtunk el takarítására két véka elegyes buzát két szál deszkáért pénzt [Kvh; HSzjP]. 1812: Az all peres magát azzal menti, hogy az atya el takarításába sem az anyja sem a Testvére nem segített [Petrilla H; JF 36 Prot. 7–8].

Ha. 1779 el takarítás [O.solyomos KK; LLt Csáky-per 285. l. 1].

eltakaríthat 1. elhordhat; a putea căra/transporta; weg/forttragen könnyen. 1817 Mohai^a és Székely Iosef őket fel égettette, még könnyörgött Harsány Juon, és egy Aranyat ígért Székely Josefnek, hogy tsak annyi időt engedjen, a' míg a Méheit el takaríthatja; de ezt sem nyerte meg [Hodák MT; Born. G. XVIII. 5 Farkas Petre (70) vall. — *Csak így!].

2. elmoshat/hordhat; a putea spăla/duce cu sine; weg/fortspülen könnyen. 1772 ha ennek^a ereje a malom árkában bé vétettetnék a mely iszapát a gátrol kerülő víz szokott a kerék alá hányni sokkal könnyöbben és hamarabb annél el takaríthatná [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 282. — *A vízé].

3. betakaríthat/hordhat; a putea stringe/căra recolta, a putea recolta; einbringen könnyen. 1639 Meszöbodont. és Tohat Bely portiot, mind az ott valo Tokal együt ... Törven nélkül kezemből ki boczatom es ki ereszttem Ugy mind azon által hogy ez ideig kiczin hosznoczkait mindeneknek Bekessegesen el takaríthassa [Bethlen SzD; BLt 1 Aláírásban Barkoczy Anna impr]. 1683; (A zálogos jószágot) ha ollya(n) időben rehabealnok Lukacz Ferencz Vra(m)tol

az mikor megh haszon vevő földjeinek vete-menynek gabonáinak hasznat fel nem takaríhatta volna azon Esztendőben, tehát igazan ki adva(n) Lukacz ferencz vr(am) az deszmat belőle, szabadoson, minden feleszedes nélkül eltakaríthassa ö klgme minden fele gabonáját rolla [Sófva BN/Sv; Ks 14. XVII. 3].

eltakaríttat 1. elhordat; a dispune să fie cărat/transportat; weg/forttragen lassen. 1604 En ot ne(m) woltam mikor Estue az bolgar georgj marhait el dultak, de azt Jol tudom hogy buzaiat zabiat Zekel miklos takarította el mind: 27 köblet wittetem En az fele buzat által soljmosra^a [UszT 20/319 Ambrus Jstuan Zent abraný^b biro vall.

^aKis- v. Nagysolyomos U. ^bSzentábrahám U.]. 1715 Cserei János Ur(am) .. Német Militiaval hazunkra jöven, es magunkot Csik szeredai vár(ban) vasb(an) veretvén sonyoru fogság(ban) tartván egieib ingo bingo bonuminkot is el takaríttatta [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. 1728 megh halván Szalma János Gálfalvi János ur(am) az Jovait kezéhez vette ... mindeneket eo klgme takaríttatott el [Balavásár KK; Ks 13. XV]. 1769 házi portékák bőven maradtanak, melyeket Tiszteletes Csávási Uram takaríttatott el [Kvh; HSzjP]. 1825 az említett Szoszollo Ur mind Strása köveit mind pedig az uttzára, szerte széllyel el-szort Köveit a' maga, egyéb aránt is tágos Udvarára el-takaríttassa [Torda; TLt Közj. ir. 252].

2. betakaríttat/gyűjtet/hordat; a dispune să fie strînsă/cărată recolta; einbringen/ernten lassen. 1649 minden buzaiokot s gabonajokot, arattata es takaríttata el, maga szamara, Pethy Mihály uram [Malomfva MT; BLt 1].

3. elfedet; a dispune să fie îngropat; eindecken lassen. 1816 már ha Szöllöt eltakaríttatta egy hetig nyugtassa az embereket azutan az Ablaka alol azt a' Jo forgats Trágyát ásassa fel Saragjával hordassa a kerbe [Kv; IB XI/21 gr. Korda Anna ut.].

4. eltemettet; a inmortuare/ingropa; begraben lassen. 1710 Lakatos Laszlone Aszszonyom az töb Aprolek jovaiból hagia hogy el takaríttassak es az ki abbol megh marad adgjak az kisebbik Espotalybeli szegenyek(ne)k es az toronybeli Raboknak [Kv; KvRLt VII. 12]. 1778 Nehai Meg vilagtalanodot öreg Etzken Andras Uramot es Felesegit kikis annyira c'erőtlenettek vala utoljára hogy az Leany(ok)ra Bartos Martonne Aszszonyomra kelletek tartasra jutni hogy megh holtak tisztességesen takaríttata el [Albis Hsz; BLev.].

eltakaríttatás eltemettetés; inmortuare, ingropare; Begrabung. 1719: Baroti Mihály Ur(am) decedálván, az Relictája egj kicsiny Fiaskája megh halván, annak el takaríttatására más-kénd (!) teheccsege nem lévén adta volt Zálogba^a [Ne; DobLev. I/97. — *Ti. a szóban forgó földet]. 1726 az ezüst Pénzt pengi ami kevés lész az én holtam utan takaríttasa(na)k el belőlle, mely el-takaríttatásom ez szerint légjen^a [JHbXXXV/21 Jósika Imre végr. — *Köv. a részletezés]. 1854 Rendelem, hogy ki nyugtztatásom, es el takaríttatásom mint szegény embere, a lehető leg egyszerűbb legyen [Kv Végr.].

eltakaríttathat eltemettethet; a putea inmortuare/ingropa; begraben lassen könnyen. 1763: első Férjem decessussa alkalmatosságával annyi Javunk nem volt hogy el takaríttathassam, hanem egy Flintáját eladtam két forintokon, koporsora adtam Nyoltz Márjást melynek két márássát tömmel kerestem [Kv; KvRLt VII. 23 Szoboszlai Szabó Jánosné Gerendi Kata végr.].

eltakaríttathatik elfedődhetik; a putea fi îngropat; eingedeckt werden können. 1767: (A szálló) a' Jozság(ua)k ... ide és tova való hajtattatása mián el nem takaríttathatott [Kóród KK; Ks 19/I. 8].

eltakaríttatik' eltemettetik; a fi inmortintat; beerdigt werden. 1849: Meg kívánom, hogy testem tisztességesen el takaríttasson, 's Lelkem idvességéért, az Octavalis szent Misék el mondassanak [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

eltakarodás elvonulás; plecarea, retragere; Abzug/marsch. 1696 a' Regimentek el takaradása után, jöttek ezek Küküllővár felől, és ott Tünnél a', két okrókkal el esteledvén északara fogtak uram Kalauzt [Balásfva AF; BK. Veniczai Sándor lev. — *Túr AF].

eltakarodik 1. eltisztul vhonnan; a pleca de undeva, a se căra; sich fortmachen. 1597: Mostan penigh mint illien dolognak idejen estwe eöt orakor mind addigh migh az miessek el takarodnak az kenyer zerben vigiazosok legien es vgi adassak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Isten az búzanakis olchosagat mütatta [Kv; TanJk I/1. 296]. 1760 kortsomám alkalmatosságával nállam ivának az Falusiak birságot, és midőn a több emberek mind el takaradtak vala, ott maradának Barabás Pável és Keczán Todor [EM-Lt].

2. elvonul; a trece; abziehen/marschieren. 1653 Micsoda vajda volt a tatárokkal, én nem tudom. Akárki lett légyen, de látam szemeimmel, hogy a brassai kapu előtt takarodék el mind, de bé nem bocsátának sokat Brassóba, de a fejéből bébocsátottak [ETA I, 73–4 NSz].

3. elkotródik, elhordja magát; a se cărăbani, a o sterge, sich davonmachen. 1777 Székely Ersébet .. az deresben 66 kemény korbáttsal való útéseknek két izben való Szenvedésére olly conditioval ítéltetik .. hogy innen az Város hátráról örökösön el-takarodgyék [Kv TjK XVIII/6. 95]. 1799 az ... aszszony .. el takarodott haza [Dés; DLt]. 1814: mondotta a Grofné hogy takarodjék el [Mv; TSb 12]. 1818 hajdanfón kellett eltakaradnia a' háztól [M. fráta K; KLev.] 1826 el takarodott annan | miért takaradjam el [Somosd MT; CsS]. 1835 el takaradjék a' Ház-tól [Vaja MT; MvLev. 9. Toldalagi lev.].

4. (az árvi) letakarodik. visszahúzódik; a se retrage sich zurückziehen, abgehen. 1723: a Falu alsó végénél az Harangláb mellett le menő O'szág uttyáo nagy ár Víz idején még ennek a Malomnak erectioja előtt is nem járhattak, míg az ár Víz el nem Takarodott [Sövényfa KK; MbK 150]. 1772: áradása esvén a' Víznek történt hogy a' Királyfalvi Malom Gáttya el szakadt, s leq otan az Exponens Gróff Aszszony ó Excellentiája Malmából a' Víz el takarodott* s mind négy kerekai meg indultanak [Kük.; JHb XX/27. 5 vk. — *I.h. 13 az igei állfmány le takarodott formában].

5. elköltözik/távozik örökre; a trece/inceta din viață; (da)hinscheiden. 1653: nagy pestis támada országunkban és városunkban, mint szinte 1623-k esztendőben — sok atyánkfiaeltakarodának [ETA I, 146. NSz].

eltakart eltemetett; îngropat, inmortintat; begraben. 1602: Mierthogy Lattiak az Templomokban valo temetes myat valo zeornyeoseget ... zegeny Attyankfiainak el takart testeket gyakorlatossag gal haniogattyak kawargattyak sokaknak lelky fadjadalmokra (!) azért ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408].

eltakartat 1. betakaríttat/gyűjtet/hordat; a dispune să fie strîns/recoltat/cărat; einbringen/ernten lassen. 1598: Makay Leörinch Elte, azt az Dona oldala verembe ualo feöldet, az Mellyet Eördeog ferencz vram fel szantatot uala ... keölessel Be is vetetet vala, es elis Takartata rolla (így!) [M.fodorháza K; Ks].

2. (szőlőt) elfedet; a dispune să fie îngropată (vița de vie); eindecken lassen. 1579: Az zöleo dolgarol így vegeztek eö kegmek, hogy az Arwak ez eztendey haznat el wegycik, Annak vtanna el takartassak zepe(n) [Kv; TanJk V/3. 196b].

eltakartatás (el)fedetés; acoperire, îngropare; Eindeckung. 1601: fizettem az Hidelui Capitan-nak Kerekes Janosnak az negy hold zeoleo meehyesere veneke zedessere, es el takartatassara f 10 [Kv; Szám. 9/XV. 45 Jer. Nekl sp szám.]. 1609: Az Ven Janos papnak Thorday praedikathornak Mint hogy eggyedul vezeodeot az zeöleye el takartatassaba(n) hogy el fedesse ... kwideöthtem eo kegme(ne)k f 2 [Kv; i.h. 126/IV. 127].

eltalál a nimeri; treffen. 1842: kenyeret sütvén .. a cseléd kenyeret is az Urakéval egyszerre kellett sütnöm, a' kementze bé fűttését el nem találva jól, egyik kenyérnek a' feuke kissé lágyan sületlen maradt [Dés; DLt 1452a].

eltáncol 1. (valameddig) táncol; a juca/dansa (pină); (fort)tanzen. 1736: Kivált az Székelysége, mikor valamely urfi vagy nemes ifju legény vígan volt s táncolni akart, leküldött az faluban, az falusi leányokat esszegyűjtette, az házához felvitte, virradtig is tisztességesen eltáncoltanak, még hogy legkisebb bujaság esett volna is, soha hűre helye sem volt [MetTr 419–20].

Szk: kalákát ~. 1836: Vadadi Istvánné Aszszony-nak egy fono kalákája volt, amely kalákát az én Házomnál tántzoltanak el [Somosd MT; CsS].

2. (pénzt) táncban, mulatságban elfecsérel/ver; a cheltui (banii) cu dansul/in petreceri; vertanzen. 1745: en laudetur nomen D(omi)ni Sem magamra Sem Hugomra fel nem czifraztam a Szk penzit, Sem jo kedvemben a Hegedűsök(ne)k nem discritizaltam, s el nem tantzoltam a Damakkal, töllem se Hugom se frajam se szolgalom a Szk

penzít el nem kerítette [Árkos Hsz; Ap. 4 Benkő Raphael Apor Péterhez]. 1757: Keszeg Pál... feles adósságot rakatt magára mind azokat pedig őt esztendők alatt rakta mind magára, mellyeketis maga egyedül vesztegette és tánczolta el és megis itta [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

eltanít kioktat/taut; a învăța, a instrui cum să procedeze, ce să facă; belehren. 1637: kerdem Baczi Katat hogj miért haborog, s monda hogj im emez sohonhaj el tanította az Uramat, nem iö be hanem az haz hean hal ugjmond [Mv; MvLt 290. 232b].

eltántorodik megtántorodik; a se clătina; wankend werden. 1574: gérgy tazitany akarya Kelement ala az zarban, de Nem tazithatia hane(m) Eomaga ely tantorodik es az twlso fal tartya meg [Kv; Tjk III/3. 316]. 1599: Szigyarto Daniel Szent egyház útjaj vallya az Koszak artzol póke az Nyirő Legent... és... felre ala tamaskodek az Ajto melle... Azomba(n) az feier szüres ki jóúe egy mezitelen kardal es úgy ada egy czapast az kozaknak, úgy tantorodek el az Koszak [Kv; Tjk VI/1. 387–8]. 1644: egi kor latam azt hogi Csiszar Peter nem tudom ha el tantorodeke vagi az palczat szalazta el, de negj kez lab esek [Mv; MvLt 291. 412a]. 1741: Blenke Jerimusz ot lévően nézte verekedesit... látván penig Kindai hogi nem támad fel mellette ugj meg tsapá pofon hogi el tántorodék belé [M. fráta K; BLt 1. Hóka Marcz (50) jb vall.]. 1776: Azonban mingyárt erkezik nagy részegen Vajvod Gligorás is..., de hogi ez oda erkezik leg ottan köztek, nagy lármát tsinála, ezel Dán Iuon ugy szelé pofon Vajvod Iuont hogi mingyarást el tántaradék (Katona K; Born. VI. 14 Molduván Dimitruj (36) zs vall.].

eltántorog tántorogva (el)megy; a merge clătindu-se; wankend/taumelnd (weg)gehen. 1778: marhait... annyira el éheztek vala, hogi elig tantorognak vala el [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1722: mikor à marhait... ide bé hajtották vala Gyergyóba annyira el éheztek hitvankoztak vala még az mig ide hajtották hogi elig tántorognak vala el [uo; LLt].

eltanul el/leszokik; a se dezobisnui; sich abgewöhnen. 1597: Halla(m) monda Karacho(n) Mihaly az zolgainak beste lelek kúruak nem aszert tartlak hogi kuruakodni Jariatok, de vadnak, s lelek Beögeözbe* ollj embereketh kik megh wtik az hatatokoth hogi el tanúltok az kuruaktol [UstT 13/70 „Joannes Demeter de Theleklálúa”^b jb vall. — * Bögöz U.^bTelekfva U].

eltáplálhat. Csak szk-ban: ~ja életét kb. fenn tarthatja magát; a se putea întreține; sich erhalten können. 1681/1695: jöve mi előnkbe egy Lengyel János nevű iffiu legény... Petrityevith Horvath Miklos ur(amna)k szolgálja ki mi előttünk maga élő nyelvével, tön ilyen jelentést hogi mivel eot: az eő gyermekeségetől fogva, midőn az nagy

éhség miatt hazájából ki kellett volna vetődni, Petrityevith Horvath Miklos vr(am) tartotta s, ne- vele fel maga hazanal saját költséggel Czizmadia műre taníttatya, mely által mig Isten eltetné evtet, tisztességesen el táplálhatná éle tét. akarná magát Petrityevith Horvath Miklos vr(amna)k, es... maradékinak kezek alá kötelezni [Széplak KK; SLt AM 10].

eltapod 1. agyontapos; a călca în picioare, a strivi călcind în picioare; tot/zertreten. 1584: esthwe hogi a' chorda be Ieót, a mind reggel Nagy sok tehen Barom futot ez Zelesne hazara Rittak es Ereossen beogtek es az haza Ablakara Mentek Nagy Rohanassal, futwa, megh eger egy Ludatis tapottak vala el a' tehenek [Kv; Tjk IV/1. 251]. 1830: tsak az Isten őrzott meg hogi az hat ökör lába el nem tapadt és a szekér rajtam által nem ment [Dés; DLt 902].

2. össze/letapos; a călca; niedertreten. 1638: Varganit ött katona hozta vala... el niutoztatak <a>z Felet az elso garadiczra teuek, es az szememel lattam hogi az kettei megh giakta vetemeni- metis mind eltapodtak uala... es mas nap reg- gelis megh laczot az helie a' hon paraznalkotta- nak [Mv; MvLt 291. 142b]. 1650: Az Szenterebethi biro tertio se jurallion, hogi az Andrasffaluai kesedelmessegek miatt migh tanaczra jartak az idő alat az karos ember Lovai nyomait vgy el tapottak az Iuhok hogi ki nem adhattak [UstT 51b]. 1746: à Falusiak a declarált helységben lévő Éltető Ferentz Ur(am) kertit el-rontották, Gabonajat el tapodtak galázolták [Szentgyed SzD; Wass]. 1750: néha ki tsovázták a' Szent Györgyiek, hogi a' Bornyuk fűvit el ne tapodgyák [HSzj csöváz al.]. 1796: a' Rétsiek... a magok határokon a' nyomot mind el tapodták [Panit Sz; TSb 2. — * Krasznarécse (Sz) lakosai].

3. Ha. 1778: el tapadták [Szentgerice MT; Sár.].

eltapodtat 1. agyon/eltapostat; a se face să fie călcat în picioare; tot/zertreten lassen. 1644: kial- takis az uczaban am Istentelen el tapotatad az gyermeket a bizony megh hal ugj mond [Mv MvLt 291. 414a].

2. összetapostat, letapodtat; a face/pune să- fie călcat/bătătorit; niedertreten lassen. 1588: bi- zionioson megh ertettek varosul hogi az Keómal Alat valo Retet az Monostoriak be zantottak, mely- lyel violagh chak 3mod Ewy kezdettenek chele- kedny, Harmad Ewennis penig ez vy potentiat Nem zenwedte az my bodogh emlekezeto Birank Ferenczi Antal, hane(m) vgia(n) azon eztendeoben az ot valo vetement el tapottatta, es vizza occupalta [Kv; TanJk I/1. 83]. 1679/1681 Arataskor à hites vice udvarbirajaval, szam tartojava, es más hiteles esküdekkel ki menvén... az osztagh körül forgolodoknak à kéve buzakat el tapodtatni ne engedgye [Vh; VhU 669. — * Ti. az ub]. 1706:

Csali Andras Ur(am) .. katonai Ajtokot el hasogattak s el egettek A kertbeli vetemet a marhákkal meg éttették s el tapodtatták [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.] 1746 (A) földetis egy Kender Mezei ember be vetvén, és egy darabján szénát tsinálván hogy sen azon időben ezen földett magáé(na)k ne mondja, sem pedig a Migos Wass részről ezen földett mások el ne idegenittsek Páska Gábrilla ... az ezen földben termett Szénat, emlekezetnek okáért el égette mind pedig a kender el tapodtatta [Balásháza Sz; WH]. 1769 potentia mediante ki Nyöötette (!) a Virágos kender resz szerint el tapodtatta és gazoltatta [M.köb-lös SzD; Becski].

eltapodtatás össze/eltapostatás; cálcare, bătătorire; Niedergetreten. 1812 Vojna Fura még 8berben panaszt egy Darab kaszáloja eltapodtatásáért, és napoztatta, Todor Harangot [Petrilla H; JF 36 prot 28].

eltapodtatik le/összetapostatik; a fi cálcát/bătătorit; niedergetreten werden. 1757: ezen Falubeli Bartsai rész jóság az Uraság parantsolattyából ... fel költetett .. egy vékán vetet nyötelen kender el tapadtatott, egy Szekérre való Török buza is el praedáltatott [F.orbó AF BK sub nr. 899 9 r. j b vall.].

eltapos 1. agyontapos; a cálcă în picioare, a strivi cálcind în picioare; tot/zertreten. 1573: Anna Nagy Iacabne hogy hallotta az Zeoch gérgy zitkozódik No Tapos ely chiak bestie kwrwa [Kv; T Jk III/3. 201].

2. össze/eltapod; a cálcă; nieder/zertreten. 1844 jó éret ganéjal ha meg hordanák a' virág táblákat jo bővön ugy a' veteményes táblákatis, tsak a' virágakat el ne taposák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

eltapot eltapos; a cálcă; a cálcă/bătător; zertreten. 1805: az egyik földemet hoszszan az ut szomszédosittja, s az ottan elé s hátra járo Lovak Csitkok és marhák az utból ki csapongván gabonámat az ut melljékin el tapottják és elkárosittják [Kv; Pk 2].

eltapotás összetaposás; cálcare, bătătorire; Niedergetreten. 1782 Ezen miránk betsüsekre jött Praefectus uram rutul meg szídván bennünket azt mondá; mire jöttetek ide az én földem el tapatására [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9 Juráth Ignáth j b vall.].

eltapotódik összetaposódik; a se cálcă. a fi cálcát/bătătorit; niedergetreten werden. 1741 az Bethlen Eva Aszszony földének annyira a mennyi helyen égj ország uttya fekszik el kell tapatodni [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11]

eltapottatik összetapostatik; a fi cálcát/bătătorit; niedergetreten werden. 1724: Az Bozzai*

birodalmat az régi Atyáinkrol maradot szabadsággal birják az falusi lakosok az ős Lakosok is ha ekével akarják szántani valamely részt be kertelyék secus az csordával el tapotatik [Kisborosnyó Hsz, SzékPft 33. — *Ti. a M.bodván (Hsz) levőt]. 1741 Accedálhat és méltan Considerálthatik ezis hogj a Bethlen Eva Aszszony földinek ... a közepe el tapottassek a más Possessor vré pedig Semmit Se érezzen [Retteg SzD; Ks 14. XXXV. 11].

eltarhul elkorhad/revesedik; a putrezi; vermorschen. 1767 (A telekkapunak) három cserefákból valo, Galambug formalag kötöt lábjaí vagynak, szalma fedél alatt, a régiségnek miatta ugy meg avultak és annyira el tarhultak, hogy ketteje támaszakkal Stabiliáltatott, a harmadikis kevés-sel jobb azoknál [Nagyernye MT LLt Fasc. 129].

A címszó szövegbeli előfordulása alkalmasint az eltarhul ige a-zó formája. — I. erre a MTsz tarult, torha és szóbokra al.

eltarhult elkorhadt; putrezit; vermorscht. 1767 Ezen háznak ... deszkázottya el tarhult, fenyő Deszkából valo [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

eltart 1. visszatart; a reține, zurück/behalten. 1595 az en feleségemnek az oztosaz vthan walo veteset el tartottad es azt az búza vetest becziwie-úel kiuanomi meg ha tagadod aztis meg bizonyntom [UszT 10/13]. 1623: ha az megh irt szena fw helyhez Benkeő Gieörgi es Benkeő Gasparon kiawl ualahonnan ualami oszlos uér Attiafi tamadna az megh irt szena fw helybeol maganak ualami részt megh ualtana az megh irt Retthly Istuantol auagj maraduaitol, es azt az vthan mas ualakinek akarna el adni, tartozzanak Benkeő Gieörgj es Benkeő Gaspar magok szamara el tartani, es az felliwl megh irt mod szerent kezdre bochyatanj es kezdwl birni az vitezleo Retthly Istuannal es posteritasual mind addigh ualameddigh azon Attiafiak magok szamara meg nem ualtyak [Márkosfva Hsz; Borb. I]. 1681 az ingo bingo jauait mind el tartották [Bál. 1]. 1737 egj(gj) rúd szappanomat magok keresztyéni kötelességek ellen el-tartották [Dés; Jk]. 1741 meg esketők arra hogj ... Szanto föld-neinek igaz határait ki jarjak, ki hatarozak, semmit azokb(an) sem magok(na)k sem masok(na)k, el nem tartn(a)k, el nem rejtnek, titkolnak, hanem igazan ki jarjak, ki hatarozzak [Somosd MT Berz. 15. XXXI. 6]. 1765: kevanom Az mely-lyeket a Nagyságtok edes Attyók el vetetet s el tartot s oda vagyon máig is [Csobotfva Cs; K.J. Csákcsobotfalvi Bartalis János (81) vall.]. 1786 az Vass Dézmat senkit se tudak hogj el tartatta volna [Torockó; TLev. 4/13. 19]. 1814: (A bíró) 20 tőkét magának fáradsága jutalmául el tartván, ez mái napig kezemhez nem kaphattam [Hadrév T; TLt Adm. ir. 1527 Miksa Imre birt. panasza]. 1846 zálogul egyik hordot el akartam tartani [Dés; DLt 315].

2. (magának) megtart; a-și păstra, a opri pentru sine; (für sich) behalten. 1678: Eu Palogiaj Mihály

„ az Desj Rationistasagban . minden nemő hatminczadot oszvegtetek, semmit aban hamis uton modon magam(na)k ne(m) reservan percipialasom Szerint Principialisomnak bé Szolgaltatom ... semit is aban ugi mind minden nével nevezendő jövedelemben sem az Contrabantban magamnak titkon el ne(m) tartok, hane(m) egi szoval minden nemő jövedelmet proventust elé adok [Gyf; KaLt Apor István ir.]. 1753/1781 Josika Imre ur, mikor Bétsben fenn volt, több dolgai között a Mostoháinak dolgát folytatta ..., ugy hallottam hogy azon költségeiért és fáradságáért tartotta volna el azon .. Portiokot [Renget H; JHb LXXI/9. 284]. 1784/1805 : lévált volt... 'Suki János Ur Henter János Urtól Törvényes Interesse 500 ~ öt Száz Magyar Forintokat mely Summából Ferentzi ő Kegyelme maga számára a' mint ... praetendáltatik 200 ~ Két Száz Magyar Forintokat maga számára el tartatt [Kv; SLt XLVI. 7. 29].

3. megtart; a păstra pentru sine; behalten. 1728 (A pap) a kis csecsz szopo gyermekeket tartozik el temetni, ha hasznat veszi^a. Ha pedig el nem tartya, tartozik a temetésre fizetni s a fűvet addjak el templom számára [Étfva-Zoltán Hsz; SVJk. — ^aTi. a földnek]. 1742 Ezen három darab földet ha az Eccla maga számára nem colalhattya valakinek adatik minden ugar szerre tartozik mindenikert den. 60. letenni hogy azon taxára el tarthassák ha ezek nem tartan(a)k el akármely becsületes ember is azon taxára el tarthattja [Bodok Hsz; i.h.].

4. kb. eltölt; a interzice/opri; verbieten, untersagen. 1604 (A földet) atta uolth Galambfalui Ember kezehez, birny, de attul el tartotta uolth Sz. kell Moyses vr(am), Azultattul fogua, hogy az Szekell Moyses Vra(m) birodalma cessalth, mely hely az semien faluy es Kadaczy hatarak között uagion [UszT 18/11]. 1617 Boldisar Peter az Tusnadj Vgy szolgált mint Jobagy ... Az Vtan az fejedelem zazloja ala ada magat ..., Annak Vtanna Drabant Leuelet Valta Aztis meg Vna, Hadnagy Andrasne Azzoniomnak köte magat Iobagysagra Beldj Vram onnat tarta el, Mert mint hogy eo kegyelmet Jlette [Csz; BLt 3 „Petrus L(ite)ratus de szentgeorgy Vice Capi(taneus) Sedis siculj(calis) Czik Gergio et Kazon” (70) vall.]. 1650 Egiedfi Gergeli Mikló; Istuaneknak adta volt az eorokseget hazat En töllem azt izeni Vadasz Mihály nekik hogy eo azt senkinek nem engedj hanem azon(n) forman alkotmo(n) el tartia töllok [Csekefva U UszT 8/64. 61b].

5. épségben tart vmit, gondoskodik vmiről; a se ingriji, a avea grija de ceva; bewahren, sorgen für etw. 1570 (A valló) az kor Jwrtot volt oda Mykor Zas Janos es Borbely lazlo veszekednek volt az keoz dolga felewl, Es Zas Janos Jgh zolt Ez wallonak hogi Jo Sogorne azzonyom zoly teis Borbely lazlonak Engedye nekem az három labnye feoldet, Jm en azt fogattam neky hogy eltigh ely Thartom

keozzel, Eois ez vallo zolt neky es Borbely Lazlo Rea engedet hogy ely tharchya keozzel mygh elynek [Kv; TJk III/2. 162]. 1625 az egyik peres feoldet ... illien okon birtad hogy az en anjam hatta birnod ugj hogj Dezmaiat ki adgiad es kertit el tarciad [UszT 2]. 1656 azt fogada Biro Pal ur(am) hogy az kertet eppen el tartya fiurol fiura es oly kertb(e) czinallya biro Pal ur(am) hogy kárt Sos Pal rolla ne vallyon [Homoródszmtárton U; Eszt — Mk Cserei lev.].

6. gondját viseli; a duce grija (cuiva), a se ingriji de cineva; Sorge tragen für jm. 1570 Varga lazlo, Ezt vallia hogy Egy nehanzor hallotta hogy Dobo Peterne azt Montha neky, ... chyak az Martha azont Azt hazaba holtaigh Ely akarya thartany [Kv; TJk III/2. 173a]. 1586 : My Attiafiak egy massal zolwan, kereok Mihaly Mestert hogy az Arwak hazaba Mennien lakiek benne es Ne haggya el púsztlúni, De Nem vetettewk my az Arwakat Rea vgy hogy tartozzek el tartany fel Newelni, Azert egik Attiafiu sem veowe kezeheoz az Arwakat, hane(m) ez a' Iambor keolte reaiok het ezteendeigh [Kv; TJk IV/1. 542]. 1629 az mely azonj Velle banth azt igerte uolt hogy el tartja az megh el [Kv; TJk VII/3. 91]. 1653 : engem Isten eltart az én kicsiny állapotom szerinté mg élek [ETA I, 149 NSz].

7. fenntart; a întreține; (unt)erhalten. 1774 Némely Szegény ember Vészen is fáradsága után annyi beneficiumot, hogj eszetendőt által maga házát nagjobbára abból el tartya (Kászonjakabfva; JHb sub K. I/29].

8. felnevel; a crește; (auf)erziehen. 1568 Ezt tudom hogy, mikor az bor egető Matyas gyerme-kyt hozza fogya vala zgyarto balint hogy Egy penz fizetes nekwl el tartya, es semyth tartasokra ne(m) tud, Erre hallotta(m) hogy ezt monda, zgyarto Andras, Ennys el tartom semyt sem tudok tartasara Es vgyan valaztúa el viúe egiket az gyermeknek [Kv; TJk III/1. 175]. 1585 : Greger Veber vallia, panazolkodek A' takach Georgy felesége, hogy az vraual egientelen volna az gyermek miat En monda(m) zerezd zeoch Casparhoz, Monda Az Azzony amy (!) bekesegwnknek meg marada-saert hozza venne zeoch Caspar a' gyermeket es Istenert el tartana, De Az eoreoksegehez es semmi-heoz egieb Iowaihoz Nem Akar Niulny [Kv; TJk IV/1. 442]. 1590 : Kadicz Mathiasue is megha-la, valami aruat hagia Matthias Kovaczjnak tes-tame(n)tumban hogy el tarcha az eoreoksegbul [UszT]. 1767 : Meszaros Ersébet viselje jó gon-gyát a gyermek(ne)k el ne veszesse mert tölle valo s ő el tartya [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

9. ellát; a aproviziona/entreține; versehen; 1606: monda Benko Jstuan ... En nagj Ferenczet ugj földadom (!) es uallo(!) be az en Jozago(m)ban hogj, az en leaniomual egjwrt Jlonauat, engemet holtomig Etelel es Jtallal Ruhazatall el Tarczjanak, mert enneke(m) ennel több gyermeke(m) nincz ez

4. a putea întreţine; unterhalten können. 1761
 azen rész anyiból álló hogy annak hasznából a
 relictia maga sorsához képest tisztességesen meg
 élhet, s akár melyik gyermekeis abból tisztessé-
 gesen el tarthattya [Hsz; BLv.]. 1791: Olvasta-
 tott Lostayner Joseff nevezetű Cszimadia legénynek
 Instantziája, melyben kéri hogy a' Házához bé
 szállítottott Fullért, más Szállásra rendelvek, mi-

vel ifju legény lévén minden tseléd nélkül egy ilyen szállót el nem tarthat [Kv; TanJk 70].

5. elláthat; a putea aprovizionă; versehen können. 1818: mihent a czéh oljan állapotban leszen hogy mindenféle Lakatos Munkákat ... készített annyit amennyivel ezen a város s vidéket el tarthattya és azt a Tkts Nemes Tanátsnak bé jelenti azonnal az idegen Lakatos munkák el tiltására fog procedaltatni [Mv; Mv-i lakatos céh lev.].

eltartott visszatartott; reținut; zurückbehalten. 1765: Reconciliálvan az Instans, Infamisnak nem tartathatik ..., és így az It mint competens Ax keresheti eltartott javaiert az jegj ruháján kívül [Torda; TJK 292]. 1808: azon el tartat rész Retről le hagjo szándékokat ki nem tudhattak, tanulhatták [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1828: azon család nyughatatlan Márkosfalvi árendátorai ..., kik az el tartott Árenda hijánosságát hazugsággal kívánták ki potolni, mi helyest énis meg halgattatom minnyarást hazugságba maradnak [Martonfva Hsz; Bet. 1].

eltartóztat 1. visszatart; a reține; zurückhalten. 1816 u. minden névvel nevezendő Mivserit eltartóztatta [K; Klev.]. 1818 meg esmerjük az Ótsémmak a Borzasi sessiohoz való jussát s nem is tartóztatnyuk el [Egrestő KK; Kp II. 91 Szeredai Borbála lev.]. 1821: A Méltosagos Aszszon ... maga Fell Őri Udvarában erőszakon két ökrét el tartóztatta, s máig is ott tartya ... protestál az Exponens ezen erőszakos el tartás ellen, és a Colonusnak ezen szorgos dolog idejében ökrei el tartóztatásból eshető kára és okozando költsége s fárattsága iránt [Felőr SzD; Bet.]. 1831 a nallad 2 hetig szolgált Gal Pista fizetesit miért tartóztatad el? [Dés; DLt 332. 23]. 1851 bár mit is a' haszonbérből eltartóztatni joga telyességgel nem leszen [Kv; Pk 3].

2. megakadályoz, visszatart; a împiedica/reține; hindern, zurückhalten. 1839: az Ex úr a' Kerületi Tktes Al Ispán Urat Executiora a' ki tűzött napra ki fogja hozni, ha csak hivatalos foglalatosságai elem tartóztatják [Hsz; Bet. 3].

3. megtartóztat, visszatart; a împiedica de la ceva, a reține; zurück/einhalten. 1845: átallyában minden kortsomározástól és kártyázástól kívánam a férjemet el tartóztatni, hogy ne pazéroljan egy éjjel 5–6 és több Rfokat, mert szegények vagyunk gyermekünk van s nints miből éljünk, — 's neha bé falo kenyérbe is szűkölködünk [Dés; DLt 502].

4. kb. (vmítől/vmilyen lehetőségtől) elrekeszt; a împiedica; abschließen/sperrn. 1837: bőrókkal Debretzenbe szándékozván menni az Adsistentia-tus attól is fogsága eltartóztatta [Dob; Somb. II].

eltartóztatás 1. elhárítás/kerülés/távóztatás; in-lăturare, evitare, îndepărtare; Vermeidung, Behe-

bung. 1726 A' sok rosz consequentiák(na)k el-tartóztatására nézve a modo in posterum sem a malaton^a sem egyébűtt ház helynek valo föld nem adatik [Dés; EHA. — 'A városnak egyik, hegyen fekvő része].

2. megszorítás; restricție; Beschränkung. 1815: Néhai ... Sombori Elek Urrol, a' Tkts Sombori Familla Levelei Tartások, a' Tkts Ur^a törvénaesen által szálván, arra nézve a' Leveles Ládák kultsai, az Exponens Asszony^b N. Férje eltemette-tése napjától fogva, a Tkts Ur kezében is vagynak, a' Leveleket is akár mikor 's akár mely alkalmatossággal szabadon tractálhatta és tractálhattya a' Tkts Ur ... (: noha ezen eltartóztatás tsak a' Tkts Sombori Lajos Ur jelenésig intéztetett, hogy a' Leveleknek által adása a' Regestrum szerént légyen meg:) [Somb. II. — 'Sombori Farkasra. 'özv. Sombori Elekné Palatkai Klára].

3. visszatartás/tartatás; reținere; Zurückhaltung. 1821: A Méltosagos Aszszon^a ... maga Fell Őri Udvarában erőszakon két ökrét el tartóztat-ta, s máig is ott tartya ... protestál az Exponens ezen erőszakos el tartás ellen, és a Colonusnak ezen szorgos dolog idejében ökrei el tartóztatásból eshető kára és okozando költsége s fárattsága iránt [Felőr SzD; Bet. — 'özv. Torma Ferencné].

eltartóztatott el/visszatartott; reținut; zurückbehalten. 1808/1809 hogy azon el tartóztatott Szalonnából mennyi volt a Gyergyai, mennyi a szlatzi, azt meg nem határozhatom [Szu; ÚszLt ComGub. 1753 u.].

eltaszigál el-eltaszígtat; a tot împinge; herumstoßen. 1585 Mondot Az Actrix, Ne tazigalj engemet el Az en heliemreól [Kv; TJK IV/1. 385]. 1592 k.: monda a fianak Ha(n)nagy Peter wsd beszte kurúafi, az egyzér wte, ozton el tazigalak [ÚszT]. 1629: az piaczon mikor ... az hamar mi-halyne kalaczat arullia vala Boitos Ersok, az Fekete Katos Galibajaba(n), mikor rea ment vala Fekete Kato Boitos Ersokra s kitaszigala az galibabol szidais rutul hogj ki kurua innett ugy mond rostaiat mind el tazigala s az penzt is el hullattak [Mv; MvLt 290. 173b]. 1637: Varga Peterneis el úze s el tazigala az haza eleől, orczatla(n), meni be s mozd meg az katonanak az szerszamat szenes vízzel [Mv; MvLt 291. 117a]. 1675: nálla lévő dorongal, eze(n) Szász Márton meg irt Urára reá támadott, az utca ajtót be téven ezen Szántó György hogy el ne mehessen és az ajtotol is ezen dorongos kézzel eltaszigalta [Kv; TJK VIII/12. 124]. 1730: az meg nevezett jóságon ... pénzt találtak volt, de tollók Szakás Mátyás el vette, s- magokot el tazigálta [Altörja Hsz; Borb. I]. 1813: Maga a' Grof eő Ngais panasolta nekem, hogy bé menven a' Grofné hálo házába mikor enyelegni akart a' Grofné magáról eltaszigálta, sőt maga házából is a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 'a ki zárta [Héderfája KK; IB]. 1831: Székely Elek Farkasné ... Tudam

hogy ez előtt kotzodo volt, az olahakatis Aruja elől el taszigálta, 's verte, most már pedig nagy idő oltától fogva nem olljon a miljen volt [T; TVL't Kőzig. sztlan].

eltaszít 1. ellök; a împinge la o parte; weg/abstoßen. 1573 Anna Bonciday Gergelne . valia hogy mykor megh hallota hogi megh vagdaltak kerezture petert Megen hozza . . . kerdezny kezdy hogy Mint leot volna, Mond Kerestury hogi . . . hatra Indwlek, azomba Raytam ketten az egyk hozzam vaga azt ely tazitam, Zabliamert futama(m) es hogi leh haylek vgy vaga lgh leot raitam* [Kv; Tjk III/3. 56. — *A seb]. 1585: Ezenkeozbe eoazwe kapanak es az Azzony Ighen Neowe-kedek^a velle, Tapazto Istuanis el tazita az Azzont [Kv; Tjk IV/1. 537. — *Olv. nyövekedék]. 1607: enys ott valamy bort Akarok vala meretny azonban ele Ieowe az darabant az chapzekhez kezde mondanj az chaplarnak hogy Aggyon bort mert archul eothy az chiuprot hozzaya . az chiuprot penigh az chaplarnak zinthen az orchiaia-hoz orrahoz tartia vala az chaplar tazyta el es ragada egy magyoro palchat [Kv; Tjk VI/1. 547]. 1748: azutánn a' Koltsár is viszsza üt^e s osztán öszve mené(ne)k, s ott meg tépelődé(ne)k, s a' tépelődés után a' Koltsár el taszítá a' Tisztartontét [Marossztkirály MT; Told. 56]. 1768 látván hogy akit Popa Vaszily kinez Tominyi Vonuly lenne, torkánál fojtogatván, el iszonyodám és kezét torkáról erőszakosan el taszítottam Popa Vaszilynak ne hogy meg fojtván gyilkosságba es-sék [Katona K; Born. XLII. 81 Rád Gligorás (40) jb vall.].

2. meglök, arrább lök; a imbrinci (mai incolo); einen Stoß geben. 1754: az kert Mellett meg Astak es egi fazakat talaltak, kyt hogi ky weottek volt az feoldbeol, felywl feold volt, Borbel Ianos Ely tazította az fazakat, Es hogi ely Romlot az feold keozet egi Eb keolyek feienek chiontiaik (!) latta keozte [Kv; Tjk III/3. 370].

3. fellök; a răsturna; umstoßen. 1583 hallotta(m) ezt Igiarto Georg feleől hogy azt monta volna, hogy ha Az Zorosban talalna Igiarto Ianosnet tahat Az Sarban kewerne Monda Az Azzony, Am Az esseh kwrwafya Igiarto Georg eleől talala Az zorosban de Nem Mere el tazithany [Kv; Tjk IV/1. 137]. 1606 mikor osuat Janos az sakot el tazitia hogj ki rasza az keortuelt beleole, Kedej Lükacze megh fogia az sakot s ne(m) hadgia ki raznj [UszT Blasius Kouach de Rugonfalua^a lb vall. — *U]. 1631 Azt lata(m) hogi ez az szegeny Borhely Lükacze az sarba fekszik vala, de en azt ne latta(m) ki taszította el [Mv; MvLt 290. 50b]. 1634 Bandine ki futa molnar Georgynul utanna, monar Mihaly is el tazita, es az labaval rügdosa azt latam [Mv; i.h. 291. 31a]. 1745 Diosi Samuel Vr(am)at . . . adorialvan á maga Házában eltaszították, és mint öreg beteges ember fel nem kelhetvén a' földről, á Ládát Kamárájából penezstől edgyütt elvitték [Torda; Tjk II. 37].

4. elhárít; a respinge; abwehren. 1807 (A) szalonnának égeszsz árával több izben is megkereste a' bé-panaszlott Al-pereseket de hol othon nem kapta, és a' midőn othon kapta-is hol egy, hol más ki fogásokkal [kivántak a' panaszlo felperest magokrol el-taszittani [Dés; DLt 198].

eltaszítás eltolás; împingere mai incolo; Fort-schiebung. 1747 Josziv . két éczaka estétül fogva virattig az uraság malmát pusztájában hagyván az felső malomban volt, mely eczakák(na)k egjikén az malmok az jég miá tojulást szenvedvén az Molnárné kéntelenítetett az Majorban recurálni és honnanis S-gitséget hiot az jégnek el tasztására, különben ha az Molnárné nem advertálta volna a jég a malmot öszve rontotta volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

eltávolítandó mellőzendő; de evitat; was außer acht zu lassen/übergehen ist. 1849 Míg a' szem borongatás len ruha által ezen szem vízzel folytatándatik a' ruha a' szemem egyszer se száradjon meg 's az alatt etzetes étel, édes tej, turo, bor pálinka s küllég telyességgel el távolíttandok [Etéd U Pf. Kendi Ferenc lev.].

eltávozás elmenetel; plecarea; Fort/Abgang. 1676/1681 előbbi Supplicatiojara vót válaszon^a szerint, innen valo el tavezasom utan többet Hat forint Taxanal, es annyi napokigh valo klakazasnal rajta ne exigallyanak [VhU 460. — *A Thököly Imréé]. 1706 Ezen Udvarból a Nimet el tavezása után Gödri Ferencz Sergeből valo katonák vittek el buzat cub. 60 [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc lelt.]. 1806 igen sok nagy fontos okok . . az én innét valo el távozásomat nem engedik mivel legottan a' ngod dolgai félbe szakadnak, és ha én nem nogatom füstté válnak [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

eltávozhat elmeget; a putea pleca; ab/fortgehen können. 1609: Voltanak dolgosink . . Mágunkis^a ot Naplottunk mert el sem távozhattu(n)k hogy Az Nap Zamosok heaban ne Mulassak az Napot [Kv; Szám. 126/IV. — *Ti. a sáfárpolgárok].

eltávozhatatlan elkerülhetetlen; inevitabil; unvermeidlich. 1616 Jelente Swkeosd Miklos Vram hogy Petky Janos vramnak vetette volt zalagban Vdwarhely zekben Zent Peteren leweő portioiat el tawozhatatlan zwksege mia bizonios summa penzert [Szentpál U Ks 42 C. 8]. 1658/1800 Mind az által gyakrabban azokon szokta boszuját állani, az kik az hartzoknak bizonytalan ostablajan koczkáztatvan életeket, ugyan ingerlik s szorgostattyák, azt az el távozhatatlan kasaást* [Gyf; BLt. — *Értsd: a halált].

eltávozik 1. elmegy; a plecarea; fort/weggehen. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Roryzzen, . . . Towaba senky keozzwlek keowetes nelkwl ely Ne tawozzek az kapurol Es egyzer eginel teob ely Ne Mehessen, haue(m) az Meg

leowen vgy Menyhen Mas [Kv; TanJk V/3. 103a]. 1587: Nemi menéő okokert fogta wolt megh Kemeny Janosne Azzonyom az eo Jakotelky^a Jobagiát Markos Jmrehet, melyet mf eleóttünk weonek kj kezesegeen ... Jlljen moddal hogy Kemeny Bol-disarnak Eőreók Jobbagia lezen, ha peniglen az Jobbagysaghoz nem tartana magat es walami okokbol el tauoznek az Kemeny boldisar feoldereő, keotek ki mi eleóttwnk magokat hogy ket szaz frton maraggianak [Gyerőmonostor K; KP. — *A közeli Jakótelkéről való. *Köv. a kezések fels.]. 1610: euuel foganak szembe, azert uoltam zolga, ne tauoztam uolna el a' marha melleől [UszT 4. 9b]. 1645 minden értelmes es jo gonduisseleo zele-des hazi gazdaknak, ez az eő Tisztek es huiatal-lyok, hogy mikoron az eő edes hazok nepe keozzul hazoktul el tauozuan ualami tauoly ualo feoldre menni igyekeznek, addigh megh ne indullyanak miglen hazok nepenek bizonyos instructiot hagy-nak, hogy miglen eő neki oda ualo kesese leszen, tudhassak magokat mihez tartani [Erdőszengyel MT; Told. Ia II]. 1737: el ne távozzék Abosfal-várol, mivel minden órán jöhet kedvétlen hír! [Abosfva KK; Ks 99 Bálint György lev.]. 1763 elete meg hagyatik, vgy mindazáltal, hogy az holnap vásár napján hohér által pellengerben kemenyén tövissel megveretessék, és a Városrol ki kesertetven, ezen helyről el távozzék, hogj soha itten ne láttassék, különben ujjabban el fogatik, és akkoron ujjabban megbüntetését vészi [Torda; TjK V. 180]. 1846 Darvas János ... bé szala-dott a' Donovák Lukátsné boltyába — s ezzel Virág el távozat [Dés; Dlt 530/1847]. — L. még ETA I, 75.

2. (vallásától) eláll, (vallást) elhagy a se lepáda de credința sa, a-și lepáda religia; von seinem Glauben abfallen. 1766: az Insok ... születések-től fogva Reformatusok voltak ... Nagy attyok ... születések után Catholizált, már pedig az eő felsege kegyelmes rendelési tsak az olyakat vetik proscensio (!) alá, kik a Catholica Religioiban, vagy születtek, hűttek letetele mellett arra állván. igaz hűtek mellől el tavaztanak [Torda; TjK V. 333].

3. eltávolodik/tér; a se îndepărta; sich ent-fernen, von einer Sache abrücken. 1677 Mely cselekedetin kglme(dne)k nem kevesse csudálko-zunk, kitől s honnan vőtte azon Authoritást! az Nemes ország(na)k affele Potentiariusokodokrol irott Articulusaitol igen el tavozat [Wass. A fej. Vas Jánoshoz].

4. kivész; a pieri/disparea; aussterben. 1653: (A várát) elhagyták az emberek, az építtését megunták, nincsen becületi, maga most más álla-pottal vagyon építve a mi jámbor atyáink indust-riája által; mely industria, látom világosan, hogy a mostani ifju tanács uraimtól eltávozott és tel-jességgel elfogyott [ETA I, 93 NSz].

Ha. 1806 el ne távozzék [Dés; Dlt 250/1808].

eltávozott elment; plecát; weg/fortgegangen. 1653 Bizonyos dolog azért, hogy ha lágyan vi-seltük volna magunkat, és kemény gondviselés

nem lett volna reánk: tehát el nem kerülhetünk volna soha, hogy lábbal nem vontanak volna ki onnat, a mint az tőlünk eltávoztak (!) mondják vala — azért menének el s nem akarának velünk itt maradni és építeni* [ETA I, 77 NSz. — *Ti. a mv-i várát].

eltávoztá vki elmenetele; plecare (a cuiva) Fort/Abgang. 1849: Krizsán Mária eltávoztá után megjelenik előttem a most érintett vendéglő-né ... jelenti a Wendler úr fogadósnéja is, hogy neki is adós [Kv; Végr. Vall. 4].

eltávoztat 1. elhárít; a inlătura; abwehren. 1571 Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az ely mwlt gywlesbely zoók Megh Nylathkoztak Vayda vrunk-nak es gywlay Myhal vrannak, kybeol Nehessegis Thamadot volna az vramra feokeppen hogy Gyw-lay Myhal vramat megh Nem Beochwltwk volna, Ely akarwan Tawoztatny Minden haragra valo okoth, Az vayda vrunknak ev Naga(na)k kewan-sagara Mostan eo k. varoswl Esmet vetettek egy vonasra* fl l [Kv; TanJk V/3. 43a. — *Ti. rendkívüli adót]. 1577: Az Colostromba valo Balwanyozas felől zoltak eo kegmek Miert hogy penig naprol napra howa towab az balwa-nyozas mind erot ezen, kybeol leowendeo rom-last es vezedelmet Remelnek lenny ... Annak okaert eo kegmt Byro vramat tanachyawal keryk hogy venne eleyt eo kegmek, es ha zwkseg vgian eomagais Byro vram zemelye zere(n)t talallya meg a' feyedelmet, es ha lehet e' dolgot tawoztassa el eo kegmek [Kv; i.h. 156b]. 1630 mi Nemze-twnk(me)k romlását es az kerezien Uerontast akar-ua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni, mikor ez mostaniel eóttwnk fen allo differentiaki(na)k comp-lanalásáért az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben lóttwnk uolna, keóztwnk ualo sok tractatusok uta(n) ueghre illien uegezeseke-re mentwnk [Törzs. Bethlen István okl-ének egy-korú hitelesítetlen más.]. 1671: ez utannis igen el tauoztassanak eő kglk minden gywleőseghett nemzed legh kisebbik alkalmatossaghotis; hanem egymás szeretetiben ellyenek eő kegek [Dés; Borb. I. ogy-i biz. jel-e]. 1726 Mint hogj több sokkal is az Acquisitum mint az Aviticum, arra czélozok benne, hogj az gyűlölséget közzöttők in-kább eltávoztassam, azért edgjk sem controver-talhattyá közzüllők hogy az Aviticumbanis Dis-positiot tettem, és az mellyik controuertalna, annyivalis inkább violálná az én Dispositionat, ... semminemű Acquisitumimbol ne participa-ldgjk [JHb XXXV. 21 Jósika Imre vegr.]. 1764 Murvai Janos meztelen kardal utánna vágott, midőns a következhető rosz consequen-tiat az kardnak ajtoban lett meg akadása tavoz-tatta el [Torda; TjK V. 238]. 1815: a' Falusi Exáminált Bábák azon tanult Mesterségeket, egy átyalyában minden Aszszonyoknak szabad lévén bábáskodni, nem gyakorolhatták ; ezen ren-delenség el-távoztatására nézve szükségesnek találta a' Királyi Gubernium ... ki hirdetni ... [Kv; TVLt rtlen gub-i rend. 1393].

2. elkerüli; a evita; vermeiden. 1597 Myert hogy az psalterium az templu(m) hely az zaz renden mind el zakadot volt, hogj az gyakorta valo Irast es munkat el tawasztassuk, vettünk Biro vram akarattiból ahöz 117 pergamenomat p(er) d 90 [Kv; Szám. 7/III. 30 Egyhfiak szám.]. 1623: Nem kyczyn Bwsulással Lattwk sok karaynakat es foglaltkozasukoth gonduselettlensége myatth, melyeket hogy ell tauoztasson es az Vduarbirosagnak tiztinek megh felellyen ... keuantatik hogy az Ide ala megh irtt modok zerent viselyen gondott Ideyn [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1676/1681 az ujonna(n) be állott német vitezekből álló szolgaim á mennyire az emberi giarlosagh engedi á karonkodast, rut szitkozodast, atkozodast el tavoztassák, ha eő sz: Felségetől megh aldatni kívannak; es az erdemlendő büntetést e vilagh szerint is el akarjak kerülni [Vh; VhU 661]. 1787 az alkalmatlan perlekedést is el-távoztatni akarván; ... ilyen atyafiságos edgyezésre léptünk [NSz; Told. 3]. 3. távol tart; a tñne departe/la distantá; ab/fernhalten. 1585: Veotték eo kgmek zemek eley-be(n) az Zentpeter egy hazanak puztasagatis, mely miath az Egerek haborusagy az Jstennek Igyeinek halgatoyt el tauoztattiak Nagy giakorlatosságal onnet a' puzta helyreöl ..., vgy mint Nyarba az Nagy hewsegh es az Zapor esseok, Tely wdeóban az ho Eses, es egieb Zawaros hidegh zeles wdeok, fergetegek [Kv; TanJk I/1. 6]. 1791/1798: Meszsze kellett azokatis mi töllünk el-távoztatnunk akiket a' pénznek szerelme, vagy remény-sége indíthatna a mi gyülekezettünk(b)e) valo vágyodásra [M.bikal K; Rák 27 püsp-i kl].

Szk: *hii az Isten eltávoztasson a. mitől Isten mentsen/oltalmazzon/óvjon/örizzen.* 1542 w k. felne azon, hog az keth wayda ream zalanak Fogarast az raboknak zabadolaskert, kyth az ur Isten mwtholonk el thawozhasson [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. 1574: Kewannak eo k. varosswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Thanachbely vraitmtwl az varas Nepe keozet Mind Twznek Thamadasa feleol, Mind penig kylseo Ellenzeg feleol ha Thamadna kyt Isten ely tawoztasson kinek myhez kellien Magat Tartany, Es kinek howa kellyen Menny, Es mykeppen kellien chelekedny [Kv; TanJk V/3. 104a/]. 1600: Az vasarnapy korchyomaroltatas feleol vgy zollanak eo kgmek hogy megh engettesek pro tempore de chyak Addigh valamigh valamy oly inconuenientia Nem talalkozyk varosunkra kyt Jsten tawoztasson el [Kv; i.h. I/1. 361]. 1660: Ha peniglen (:kit az Isten) el Tavoztasson:) az Országhnak budulássa, az vagy Futamássa Törtinnek [Kérő SzD; Wass/ * — b. amit Isten ne adjon. 1589/XVII. sz. eleje: az Jnasok es Legenyj Rendekis az eő hoszszu betegsegekben, vagi sérűes miat valo niomorusagokban, segittessenek, feőkeppen az szegenie, mely eseteket Jsten el táuosztasson [Kv; KőmCArt. 25]. 1592: az ieuuendo Mind Zent Naplara az Vy Cal(endarium) Zérent, tartozzam minden fogiatkozás nekull, eő kemenek Jakczj Anna Azzonnak, es kit isten ell tauoztasson,

holta vtan maradekanak, ... 73. magiar fo(rin)tot es d. 55 kez Penzull megh fizetnem [Perecsen Sz; WLt]. 1600: En Geresj nagy Micloc. Esküzeom az attjara, fiúra, es az Zent lelek Jstenre, az telljes szentt haromsagra, hogy en az en vramnak, az vytezleő Bathorj Peternek fiúrol fiúra űalo órókeős jobbagya leszek ... Ha peniglen valamj gondolathombol (:kjt Jsten ell tauoztasson:) az eő kegime neüett el hadnam es vralnj ne(m) akarna(m) ... myndenütt engemett kergetthessen ... es Engemett megh foghasson [Sz; WLt] * *hitől Isten eltávoztasson* mitől Isten mentsen, amit Isten ne adjon. 1603: ha leanjom Radaj balintne Magtalan megh halna kyteol Isten oltalmaz es el tawoztasson igj az Jozagjs kjt kezeben bochjattam (l), az en gyermejkimnek vizza zalljon vagj mj(n)t chjapon kochjardo(n) Salyba(n) oszdon zenaweresen* hwl egj hwl ket haz iobagj [Csapó KK; JHb XXV/23. — *M.őzd AF, O.kocsárd, O.sályi és Szénaverős, mindhárom KK]. 4. 'p' 1671/1681 Udvarbiro Uramnak illik eszt á nem ighen tisztességes emlékezetet el tavoztatni, és magát az Instructiohoz tartani [Vh; VhU 677].

eltávoztatás 1. elhárítás; inläturare, respingere; Abwehr, Behebung. 1570 Myert hogy az fewnepek keozet valo per patthuar Nagy haboruzagot zokot hoznj ... Annak ely tawoztatasa es kegek Igerik Magokat az Ajandeknak es keolchegnek megh adasara, De vgy hogi Byro vram thanachywal az perthwl Bekeseg legien [Kv; TanJk V/3. 5b]. 1578: Az pechyne keonyeorgesset penig es kewansagat is ertettek eo kegmek, Azert eo kegmek Nagiob dolognak es galibanak el tawoztatassaert wegeztek* [Kv; i.h. 176a. — *Köv. a végzés] 1619: az mikor az Orzagnak oly expeditiojara Taxat, vagy egieb azokra rendeltetet doltot imponalna az varmegye, őkegime Zabo Daniel vram oltalomnak okaert, es karnak el tauoztatasaertt io gonduselel legien feleölleök* [Kv; Törzs. *A falu jobbagyai felől]. 1665: Tovabba mesterremeknekis collatiojat akarva(n) eo Kege be szolgaltatnj az B. Cehnek, mivel noha ... vaczoranak idejen szokott volna az celebraltatnj, mindazonaltal az mostanj sok féle ideghen nepek(ne)k itt varosunkb(an) valo letelek miatt, az Etszakanak idejéből keovetkeztetendeo alkolmatlansagnak el tavoztatásáért rendelték eo Kegek Ebédnek idejére [Kv; ÖCJk]. 1770: obligálá magát ... Horváth Györgi Ur(am) az praespecificált kezések(ne)k ugi hogi magok károk el távoztatásáért, az magok hasznokra valami job formáb(an) valo Contractust Csinálhatnak olyant Csinálhassanak [Csksztereda; Borb. I]. 1739: továbbra való gonosz Consequentiák(na)k s Scandalumok(na)k eltávoztatására, mind két Inctusnak* serio injungáltatik, hogj ... se titkon, se nyilván, se éjjel, se nappal, és semmi hejen egj mással társalkodjanak, egj másához ne járjanak, egjgjütt ne beszélljenek, egjgjütt ne egjenek, ne igjanak [Dés; Jk 314b. — *Lizskal Benjaminnak és Lakatos Máriának]. 1761 ha ... Baro Josika Imre Ur a Jozság(na)k Conservatio-

jára, vagy Militia felállítására, vagy a Király Adójáb(an) vagy az Ehségnek el távoztatásáért vagy egyéb nevezetes történhető dolgokért, Pénzt, Gabonát vagy egyébét expendálna ezts ... tartozzanak ... különösen Deponálni [Branyicska H; JHb XLV]. 1815: azon falusi Birák ..., a' kiknek Határain mennek keresztül azon marhák, a' vetésben, és a' széna füvekben okozható kárnak el távoztatására nézve, fizetésért sem adnak a' Csobányok segítségére Strásákok [Kv; DLt 361 gub-i nyomt. rend.].

2. elkerülés; evitare; Vermeidung. 1571 veottek ezekbe Menye kylémb kylémb fele gonossagok és karok Ieotthenek az chaplarok myath, kyk nem Iol Iartanak ely az eo Tyztegben (!), kyk myat kyseo nepektwlis gonozt hallanak eo K. Melinek ely távoztatasaert vegeztek egenleo akaratal eo k. hogy Ennek vtanna senky Borat chaplarral Ne arwltassa Sem penigh vendegenek Enny Neh aggyon [Kv; TanJk V/3. 51b]. 1586 veottekis eo kmeek ezekben hogy effele Ifiúsagh az testnek doha myat ez eleot valo wdeokban halalra betegdenek, Ennek es effeleeknek el távoztatasaert Vegesztek varosul hogy egy Eleoben Niolez keozonesges emberek valasztassanak, kik Io Reggel az temeteo helyén keszen lewen zerzamokal, talaltassanak ... Assanak Syrt es eok hordozzanak a' holt testeket [Kv; Tjk I/1. 33–4]. 1657: valamint a jót követésre, úgy az vétkes dolgot is eltávoztatásra való példájért nem böcselenítésre való intenióval ha jelentem, érette meg ne itl-tessem [KemÖn. 17]. 1676/1681 a Confusionak el távoztatasaert adgyon mindenkor a korczomaros-(na)k Cedulat, mellyik bor mire ment [Vh; VhU 658]. 1731/1768 mostani kevés Substántiából állandó és helyes Rendelést a' Gyermekeim között következhető viszsza-vonásoknak és izetlenségeknél el-távoztatására nézve akarok tenni [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Zsigmond végr.]. 1771: Mivel ennek előtte történék a' B: Czéhba holmi haszonatlanságok ember Szollások Csufondarosságok, és egyéb illetlen dolgok, ezeknek el távoztatására, ilyen punctumokból álló Dispositiont végezenek* [Kv; FésüsCjk 20. – *Köv. a végzés]. 1800 A miket a Vaskó szüksége el távoztatására ... méltoztatik társaságunk eleiben szabni ahoz szorossan hozzá fogunk tartozkodni [Torockó; TLev. 9/31]. 1816: Orbán Miháljné az nagy Szükségben az éhel halásnak el távoztatásáért kére Balog Mártonul hogy adjon egy Véka tiszta Búzá [Szentimre MT; BalLev.].

3. megszüntetés; inläturare, incetare; Abschaffung, Einstellung. 1554: En feyrdy ferench sardon ez en zwksigymnek kwlen kwlon el távoztatassayrt, sardon szaz istwan haza ky wala attam orok arron Somaj balint vramnak es az w felesigynék Katalin azzonnak orokke meg hihatatlan kypen [Sárd K; Törzs.]. 1566: dobokay Imreh ... gyermekjnek es atyaffiainak, es mindeneknek akar mely newewek legyenek terheket magara tellyessegel fel wewen Jeles zewkseges dolgainak el távoztatasaert vethe my Elottunk zalogan, fwzkwthj, zentmihaltelkj es septerj rzeit ..., Ez

vitezlew visseleny miklosnak, kyraly Ewfsge directoranak nyolcz forintba [Gyf; JHb VI/14]. 1587 holot Immar Ilona Azzony az Maglas Tamaseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el távoztatasaert, itilteok az Arwanak Jowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwtit Venni [Kv; KvLt Inv. I. 2.1]. 1663: nemü nemü nagy szükségemnek el Távoztatasaert kölletet egy darab Erdömet Zaloghban el adnom, Horvat Istvan Sogor Uramnak es felesigenek Tompa Ilonának ... Tompa hazi hatarban 11 magyar Forintban [Tompaháza AF; RLt 1]. 1745: Constált hogy veresen latotot az A. Fia melyet nem kel vala telekedni; hanem meg fogni, és tuvábra valo Contraversia el távoztotására, az Udvar fogságában hozni [H; Ks 62/16]. 1794/1795 az ilyen rendeletlenségeknél el távoztatasa más jobb modot fel tanálni alig lehet [M.bikal K; RAK 13].

4. távoztartás; indepärtare, tinere la distanță; Fernhalten. 1731 Az Ház fel Verök(ne)k, ejjeli Lappangok(na)k s minden gonoszszágot Cselekedök(ne)k el Távoztatására Circulást Concludaltunk fel allitani minden etczakára 12/12 Circulat* [Dés; Jk 414a. – *Köv. a neveknek tizedenkénti fels.].

eltávoztathat 1. elháríthat; a putea inlätura; abwehren können. 1791: hogy ez után, a két Mlgos Atyafiak Tiszteit között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnék s a viszongás is el távoztathatnék ezen ... részek különböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattattassék [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

2. elkerülhet; a putea evita; vermeiden können. 1623: Az Ioszagnak Confusae valo Zolgaltatassanall semmy Egyeb Nagiob prwtulast nem zokott zerzeny, melyet hogy eltauoztathasso(n) az Jozagh Zolgaltatassb(an) ilyen Rendet Tarchion, Az Egez Jozagott ozza három rezre igen igazan [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1792 azon fenn Declaralt Királyi parantsolatot maga Circulusába mindeneknek publicaltassa, és hogy kiki következhető kárát el távoztathassa értésére adgya [JHb LXVI/30 gub.].

3. megszüntethet; a putea inlätura, a putea pune capăt; beheben/abschaffen können. 1578: keryk Biro vramat hogy ... chynaltatna megh az zeoleo keozt valo vtakat, hogy a keossegnek panazzat tawozthassak el [Kv; TanJk V/3. 173b]. 1681 a' Connumera(t)jo és Inventálás alkalmazásával, a' sok féle egiben jöhető dolgok ebben a' formaba(n) nem Comportaltattak, ... most ... a' Connumerator cselektette azért; hogi a' D(omi)-nus Terrestrisnek unadalmat el távoztathassa, és ezzelis könnyebb, s sereneyebb munkaja lehessen mind ezeknek procurralásaban [ÁLt Urb. 2]. 1769: Tapasztalya a Cont. Tabla hogy gyakran Némely Regiusok Tudatlansági mián, Nagy homálylyok és kétségek származnak az Inquisitoriakban ..., melyet hogy el távoztathasson a Tabla végeztük hogy ... azon Bizonságak közül a kiket itil szükségesnek a Tabla, személy szerint a Pere-

sek(ne)k Törvény színire kell hini, és állítani [UssLt XIII/97].

eltávoztathatás az elkerülés lehetősége; posibilitatea evitării; Vermeidbarkeit. 1738: Mint hogj Városunkb(a) sok Czigányok telepedtenek, kik miatt tűz által lejendő kárunk(na)k eltávoztathatasa végett és egyéb incommodumok(na)k is evitatiojára Concludáltatott hogj hajtattassanak ki a' Városrol, a' Nms Város Czigannyin ... kívül [Dés; JK 502b]. 1796: ha hol ne talán illetén metalis differentiák adtak volna elő magakot azokis a jövődöbéli következhető, kedvetlen Consequentiaknak el távoztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük. JHb XX/34]

eltávoztathatatlan halaszthatatlan, elodázhatatlan; de neintíziat, care nu suferă întârziere; unauf-schiebbar. 1599: az Vitezeó Chyerenj Lazlo zemilye zerinth mi eleonkbe Jeowen . . theon my előtteónk illien vallast; Mikeppen eo bizionios es el tauoztathatatlan zwksege miat kinzeritethuen es hazayabol idegen orzagba Hawaselfeöldébe vitezsegh es embersegh tanulny bizonios zolgalattrá igiekezuen mennj es magat keöteleznj, hogy Iambor zolgalattya vthan kereset es talalt Jokbul, az teob it Erdeljben zallagban leueó hazuossab Jozagit iob moddal haza jeouen idege(n) kezbeöl megh valthassa, es kezehez vehesse [Dés; SLt 29. J. 10]. 1621 bizonios eltauoztathatatlan zwksegteol kenzeritetuen, kellett uolt az eo hazoknak feöldeben es kertiben egy darabot el adni es idegeniteni Baniay Peternek bizonios arron [Kv; RDL I. 115].

eltávoztathatik 1. elháríttathatik; a putea fi înlăturat; abgewehrt/behoben werden können. 1797: hogy ez után, a két Migos Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnék s a vizongás is el távoztathatának ezen ... részek külömböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattassák [Szászsztlászló Ta; JHbK XXVI/10].

2. elkerültethetik; a putea fi evitat; vermieden werden können. 1679/1681: A Nemes Vármegyéhez es minden szomszédságbeli emberséges emberhez magat eo kglme* viselni ugi igyekezze, hogi karom távoztathassék el, jo akarom eo kglme maga viselese által szaporodgianak [Vh; VhU 679–9.

*Az ub].

eltávoztatik 1. elháríttatik; a fi înlăturat; abgewehrt werden. 1746: Szent György napi Sokadalomnak előtte lejendő barom Vásárban . . Az Mezőség és más helyekről hajtandó marhakot hiteles attestatio nélkül, hogy az Marha Dögi el távoztassék bé ne botsássák [Torda; Tjk III. 25].

2. elkerültetik; a fi evitat; vermieden werden. 1647 az ő kgle retin eddigh lét sok kar tetelek ez után el tavoztassanak [Csej MT; Told. 17a Huszár lev.] 1676/1681 fogiatkozast ökis ne szenvedgy(ne)k s a tekozlas is el tavoztassék [Vh; VhU 657]. 1785: A Felséges Királyi Rendelések-

(ne)k is nem a tzéllya hogy annak* observatioja miá illeten Casusok és károk akár Communitasok(na)k akar külenes Gazdáknak emergalod-gyanak; sőt ellenben hogy azok el távoztassanak (Torockó; TLev. 4/11. 1b. — *Ti. az erdővédelmi rendtartásnak].

3. megszüntetik; a fi înlăturat/desființat/sup-primat; abgeschaffen/behoben werden. 1671 A Canonokba(n) a' mik nem obsolescáltattanak megh tartásiba(n) munkalodunk, melyekb(en) a' minemű Ritusok observáltatnak, ugja(n) ezekre ugy lattjuk ut nyittatik az Nationalis Synodusb(au) hogy el tavoztassanak [SzJk 117]. 1681 Mindenik Malombol Sabbatalis jár az hunyadi P(rae)-dikatornak és Oskola mesternek ennek előtte kezdetett terminussa ennek szombaton dellyesti könnyörgeskor, s tartott vásárnapi dellyesti harangozasigh; de hogy az vásárnapi munka el távoztassék az kerestjen Urak ugi rendelték, hogi Szombaton nap fel jötetől fogvan; vasarnap nap fel jöteigh légyen [VH; VhU 48]. 1815 ezen rendeltenségek melyek az Haza világos Törvénye ellen imit amott bé tsusztanak jövődöre nézve el távoztassanak [Kv DLt 361 nyomt. rend.].

eltávoztató elhárító; care înlătură, care face să dispară; Abwehrrer. 1654 En, Udvarhely szeki Fülei Daniel Maczkos Janos* fia tellyes tehetsegem szerint karok(na)k el tauoztatoja; s, eo Ngok meltosaganak az menyb(en) töllem lehet eoreghbitője leszek [Pog; KemLev. 1430. — *Igy, kétféle vezetéknevvel az apa és fia!].

eltávoztatódhat elkerülhető lehet; a putea fi evitat; vermeidbar sein können. 1787: a költség is el távoztatódhaszon [Told. 27].

eltávoztatódik 1. elkerülődik; a fi evitat; vermieden werden. 1671: Schizmatizalo probrosa denominatiok el tavoztatodgjának minden fi-gjekezettel s engedelmességgel, hogy el háromlod-gjanak allaboralunk [SzJk 117].

2. megszüntetődik; a fi înlăturat/indepărtat; behoben werden. 1681: Hogy itt haczogon* is megh tudathathassek külső nemes embernel kinel mennyi zalogos föld légyen, hogy ez arantis az földes Ur kára el tavoztatodgyék, es az örök-segh ne ab alienaltassek, im seriesb(e) vetetett^b [VhU 152. — *Hátszegen. ^bKöv. a fels.].

eltávoztattatik elkerülődik; a fi evitat; vermieden werden. 1646: Hogy azert mind azok az alkalmatlansagok el tauoztattassanak az menyben lehet, es hogy az kik keozüllünk hatreb maradnak, keuesebb vezekedessel egy mas keznt el igazodhassanak, en az Istenertis azon kerem kegteket, hogy most ep es egesseges állapotiban tegyen oly io rendelest es igazitast keoztűnk, hogy ha Isten bennunket hatreb marazt, lehessünk mys hál adok kegtekhez s mondhasunk Iotis ketek után [Bádok K; JHb III/72 kézdipolyáni Veres István atyjához]. 1671: Hogy

Touabis minden alkalmatlanságok el távoztattassanak és az varmegyének Consensusabol az hadnagynak kezében adatott Articulusok szerent Alatta valojt job modo(n) gubernalhassa, és Teóruenyekel eltethesse. Teczett my nekeónk hogy azt in omnibus punctis obseruallia, obserualltassa allatta valojval [Dés; Borb. I. egy-i biz. jel-e].

Éltavul elavul; a se invecchi; veralten | eltorhul; a putrezi; vermorschen. 1613: Az második haznak sendeljezese igen el tavult, de feokepen az ercz felet és hatul az sendelj semire nem joo | Az reghi Istallanak felinel teobj az utt feleol el tavult az sendelje epitetlen nem io ezutan ahol iobban vagion ottis kel foldozas nek | [HSzj udvarház al.].

Élte 1. birt. szr-os alak élttem ~ életem, élted ~ életed stb.; viața mea/ta/sa etc.; mein/dein/sein usw. Leben. 1613: El meny bestie kurva az haztul, hon ne találhassalak, mert bizoni nem eltedre, hanem holtodra verlek, kezem miat megh kell halnod [KJ. Joan. Csanalos ass. kezével].

2. *Leben* a. élete során/folyamán; in viața sa, in cursul vieții sale; in seinem/ihtrem Leben. 1568: az mely hazba most lakyk Veres Antalné az atya azt monta Eltebe hogy soha senky el ne vehese az ő gyermekeitől az hazat és az szoloth a meg el [Kv; TjK III/1. 173]. 1570: Bornemyzza Eotthwes Gergel . ezt vallyá hogy Sala Balint elteben szokso^a emlegette és panaszokodoth neky rola^b [Kv TjK III/2. 86. — *Tollvétség sokzor h. ^bKöv. a panasza]. 1584: Nagy suhaitwa monta Daroczy Janos és feleségeis halalok eleót a' fiok Daroczy Peter feleól, Mondwa(n) Im az hitwa(n) eszez, mayd ky veszt minden Marhambol, Azt sem tudom mely oraban rea(m) Ieonnek és ky pechetelnek hazambol Daroczy Ianos eltebennis suhaytott ezenkeppen [Kv; TjK IV/1. 229]. 1592: Hogjha az en keótesem zerent ... Bathorj Elekne Azzoniomnak Jakczj Anna Azzonnak . az feluill megh Neuzet Napon, vagj penigh annak vtanna Ell nem hadnain foglalom (!) magha erejeüel az en Jozaghomat, . . . holtom vtan, auagj eltemben Tehat azkor bely Zabolcz Varmegiej Vice Ispanoknak Birajuall egjetemben, legjen hatalmok en keótesem zerent Bathorj Elekne Azzonio(m)-nak, avagj gyermekinek . Rez Jozaghomat kezekben adnj [Perescen Sz; WLt]. 1783: az en eltemben az . . . Ház helyek mind az Exponens Ur elei biradalmakban voltanak [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S. 87]. b. amikor még élt, amikor még életben volt; cind mai trăia, cind era încă in viață; als er/sie noch am Leben war. 1570: Ew egyzer megh Kaytar Balas elteben Ment volt hozzaya hogy penzt kerne theole Es Nem adot [Kv; TjK III/2. 203]. 1582: Anna Leany Leorincz Kowachne Zolgaloia^a, Egkor Igiarto Georgnel lakom vala a' meg holt felesége Jdeyen és elteben, Egkor kiztetny kezdé engem ez Igiarto Georg. Akar vala tiztessegemben praticalny [Kv; TjK IV/1. 72. — *Tollban maradt:

vallja]. 1592: en az te wradnak Elteben penzedeth el pechietlöttem [UszT]. 1604: Galfy Mihalj Vram élteben az Janosy Mihalj taua neuy helybelj zena füuet az Lengélfaluy hataron tizenket ewwt tallerert zalagositotta él Zombatfalwy Leorinch Peternek [i.h. 20/127]. 1622: minden nemw neuuel neuzet hellicken leueó Jozzagat, kit ekkedig mind az szegeny ura elteben, s mind az utan birt, most is bir, hagia es valla Angialos Janosne Azzoniomnak [Nagyernye MT; Bál.]. 1753: Nehai Csáki Sigmond élteben azon Jozzag után valo Szánto földék Csáki Sigmond vr részére el barázdáltattak [Nagyalmás K; JHb XX. 9]. — c. amíg él; cit trăiește; solange er/sie lebt. 1552: Iltemben neh haborgasson [Berekeresztúr MT; KvAkKt 344]. 1570: kery wolt zas Janos Barbely Lazlot hogy engedne eoneky harom lab nyomnel feoldet . . . Myert hogy eoneky Barma zekere vagion, lenne vduara tagasb hozza, Es ha megh Engedne kes lenne Minden koron mynd az ew elteb n, Szeot megh gyermeky es thartoznanak Eoreokke az keozth thartany az eonen keolchegekel [Kv TjK III/2. 162]. 1608/1609: az Neűezetes es nemes szemelj szamosfaluy Mykola Ersebett Aszonj teón Jlen testamentomott . . . ha Jltebe valaky Ez Geóreó Monostorhoz tartozo Jozzagott Megh valtanajs Toldalaj Janos vramtul tehát Eo kegye vegje Fell az pynzyt [M.gyerómonostor K; JHbK LVII/49]. 1708: Szep kenyeru Sz. Mártonb(an)^a idvezült Kapusj György Uram az Ecclesia földin ez ruderibus fogot fel egy darab szőlő hegyet a' Sz. Partialisnak tetzesibül ugy hogy eltéb(en) gyümölcsivel ellyen eő kgylme [SzJk 353. — *SzD].

Szk: jó *Leben* élete derekán/teljében. 1737: hallottam az édes Anyámtól jo éltiben [Barátos Hsz; HSzjP].

3. *Fig, éltig* élete fogytáig, holtig; pină la sfîrșitul vieții sale, pină la moarte; bis zu seinem/ihtrem Lebensende. 1507: Eleozor hagyom az En feleségem<nek> az Bozy tot mynd az molomal egyetembe . . . <I>lyen kepen hogy Eue legyen Elteyg azval Jgyk (!) gyermekem Ne oztozzek [Kv kör.; Nyírk VI, 186 Cheh István végr.]. 1542: Az Istennek wthanna és az ew nag kegelmesseges engedelmebol eltygh walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak [Fog.; LevT, 16 Petrus Orozy Zalay Janosnak „Fogaras waranak ewrewk wranak”]. 1578: Monda Erre az Annja Frwsinazzonnak, Jo fiam Ne haborgas engem most, hagy Beket ennekem Eltemig, Megh latod hogy holtom vtan wgyhagiok mindent hogy Emberre lehetek wtanna, es Nem panazlas Ream [Torda/Boldoc TA; Thor. V/14 Joh. Zekely (55) jb vall.]. 1606: tudom hogj a' honnat az Galfi Istuan louait ferenczj Georgj be uitette azt az heliet elteigh Janosi mihalj birta [Bardócfva U; UszT 20/159]. 1617: az Jakabfalui Kayczya Marton Leorinczj Ferenczj Pal Gergelj az utan Beczj Imreh Vramot szolgalak eltekigh [Ksz; BLt 3]. 1682. Mind

ezen kűwűlis penigh ingo, és ingatlan jok, s edgyetmások, akar mi nével nevezendeok, és házi eszkeozoek, mind azokatis hadtam feleségemnek, hogy ugy élhesse, birhassa, usurpálhassa, s, ugy disponálhasson beleolleok a mint szintén akarja ... És így élteig sécuritással maradhasson mind ezekben ez neki testált jokban [Kv; RDL I. 160]. 1795/1800: Groff Toldalagi Farkas Urfi ... Rákosi Istvánnét ki akarta hányatni a' ... Jozságból ujra meg égyeztenek ismét, hogy élteig lakhatnék benne, s midőn meg-holt, Osváték Puskával őrizték a' Jozságot [Told. 30].

elteker-facsar elcsúr-csavar; a suci și a invirti, a răstălmăci; drehen und wenden. 1796: De én talám nem oknélkül tartok attól, hogy eltekerik fatsarják e' dolgot; a' világosságot homállyal bé borítják, az igazságot elpalástolják [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.].

eltekereg ellebzel/lézeng; a pierde timpul umblind hai-hui; verschlendern. 1755: napakig el tekergettenek nálla a féle ismételten emberek [K; Told. 3a].

eltékozlás elvesztegetés; risipire; Verschwendung. XVII. sz. v.: tudode kinek neve és hatalma avagy keziből dissipalodot, Avagy ki miat leót azok(na)k az joknak el tekozlása? [Csz; Ks 65. 44. 13 vk]. 1812: néhai Sombori Sigmond a midőn Jozsaginak <nev>ezetesebb el tekozlásaihoz kezdett meg volt háborodva [Dob.; Somb. II].

eltékozlódik 1. elfecsérlődik/vesztegetődik; a se irosi/risipi; verschwendet werden. 1710/1761: adják ki az pénzt Interestre, hogy el ne tékozlódyék [Kv; Ks 14. XLIIb].

2. elpocsékolódik/prédálódik; a se prăpădi/ irosi; vergeudet werden. 1595: Olah Demeter az Tapazo három napig segitet az kochnyan mindent, és zenet hordot hazamtol, mert az kochnya mellett ha le töltettem volna, el tekozlodot volna, és az essős el vesztette volna [Kv; Szám. 6/XVIIa. 202 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1653: felgyűlt a szép klastrom és úgy égett vala el. Sokáig csak úgy állott pusztán — a kőporát hordották a kinek kellett, s a tégláját és követ is. Azután esék Angyalosi János birtokába, és 1620-k esztendőben ... a városnak adá osztán a mi el nem tékozlódott vala benne [ETA I, 71 NSz]. 1688: Elsőben mikor az eo Felsege hadai bejőtenek a markotanok az majorból 40 Kalangya buzat ki hordotta(na)k, a' mellj mind el tekozlodot, azonban szénatis tékozlottak el [Kv; UtI]. 1763: maradat azon Session ... nekem egy kalangyatska szénája ... de mint hogy a' Falu vigen laktam s kert a' Jozságom körül valami rossz hitván Sántznál egyéb nem volt, a' Falusi Marhák bé jövőn kűrüds körül meg dőrsölték s meg ették volt a' Kalangyát, ugy hogy Cír(citer) egy szekérnyi el tékozlodott belőlle, de még maradat őtt szekérnyi ..., s az őtsém is Ifju Lè-

göny lévén én velem lakott, néki is volt egy kalangyatska szénája ..., az ővét is dőrsőlven a' marhák egy szekérnyi eltékozlodott [Záh TA; Mk V. VII/1. 14 Balka Nyikula] (40) zs vall.].

3. elvesztegetődik/pusztítódik; a se distrüge, a pieri; vernichtet werden. 1675/1688 u.: Itt valo Labas marhakra, menesre, Tehenekre, ser-tes marhakra, oly gondot visely hogi azok ne fodgianak, hanem szaporodgianak gond viseled alatt hasonlokeppen az szarnyas allatokrais gondod legyen, hogi azokis szaporodgia(na)k el se Tekozlodgianak [Borb. I Petki János ut-a csfkcsicsai j b-birájához].

eltékozlott elpocsékol/prédált; irosit, risipit; verschwendet. 1761: azon el tékozlát fűb(en) kaszált eőkegjelme magá(na)k s' abból fordult viszsza szénabeli kárában [Torda; Tjk V. 68].

eltékozol 1. elver/herdál; a risipi/toca; verplern/tun. 1593: Rab Anna ... vallia: Ez telbe menek be tahat Varga Jmrehne ott vagion nagi betegen, es vgi remenkedik Katalin Azzonnak Nimet Menihartenak, En edes Nenem, kerlek az hatalmas Jstenert, Im egi parta eouem vagion, hogi az en vramnak ne aggiad, mert az kwwl is mindent eltekozlott, hane(m) tarch meg az en zegini aruamnak [Kv; Tjk V/1. 385]. 1629: eőtueős Gergelyteől eleg jauaj maradtak ennek az eőtueős Istuannanak ..., de nem tudom ki tekozlotta el [Mv; MvLt 290. 146]. 1680: Dorko Kata, Tiszt: Csernaton János Uramat, sok keserűséggel szidalmazással, undok mocskos szok-ka infestalta, javait el tékozlatta, gyermeket velle el hányatta, és végre hitetlenül elis hadta [SzJK 145]. 1724: Idősebb Jérémiás tékozlatta el mindenét Gonos Istvánnak [Ne; DobLev. I/106. 3b Helena Kádár cons. quondam nob. Michaelis Nagy (70) vall.]. Idős Jérémiás itta, s tékozlatta el a Váro Judith, Gonos Istvánul alló javait [Ne; i.h. 4b St. Horváth (50) nb vall.]. 1755: Fiamnak Székely László (!) részit ennek előtte régen ki adtam mellyet elis tékozlott [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1798: Ismerte é a' Tanu ... Nagy Nyujtodi Néhai Tetes Donát Mihály Urat? ha igen A mit birt, azt szaporittani kívantaé, vagy pedig pompáson, Vendégeskedéssel és Bálózással kívánván es szeretvén élni el tekozlotta ...? [F.Fejér m.; RLt vk].

2. elfecsérel/veszteget; a irosi/risipi; vergeuden/schwenden. 1570: Takacz gergne Angalit ezt vallyia, hogi hallotta Az gereb leania panazol-kodot hogy Hoz Bartosne gonozwl tartotta, Marhaiat ely tekozlotta, es mykor zolt erte zytta es verte [Kv; Tjk III/2. 96b]. 1589: egy kws penzeonk vagio(n) hozzád adom, vid el tarchiad el ne keoltsed ... oztom vaznomis vagio(n) tiz singh hean zaz singh aztis oda adom tarczj (!) hazadnal el ne tekozliad (!) kerlek mint Edes atiamfiat [Márféva U; UszT]. 1628: bizonyos marhaitis el ne hadgia tekozlani Gal Peter [Mezőmadaras MT; Berz. 12. 92/99]. 1650: solia ne(m) hallotta(m) hogy csak egy pensz Arra

Jowayt el tikozlotta volna az Arvanak [Újszé-
kely U; UszT 8/64. 70c]. 1700: soha bizony E-
geresből* több jövedelmem nem lesze(n), mint
a kit el tékoztattam miatta [Ádamos KK; Ks
96 gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbárához. —
*Egeres K]. 1777: Bartos Márton a' mit a' kezi-
re vehet az Etzken Jusbol mind el tékozla hanem
a' Fija Bartos Kelemen Ur(am) hogy haza szálla
Ugy rehabealgtatá a' mit győze [Albis Hsz;
BLév.].

3. elpocsékol/prédál; a prăpădi; vermachen/
ludern. 1603: Andras Deak varos hwttheos zol-
gaya Zemet biro ... vallia: Engemet Kiraly
bira vra(m) kewideot vala oda hogy az paraztsag-
nak egyetmast borth mith es egyebeket ne had-
giunk el tekozlany [Kv; TJK VI/1. 706b]. 1633:
Zetelaj Molnár Gíörgy Gal Peter Vram szol-
gaia leue(n), teob megh ollya(n) baratual mint
maga, Kenosi Gál Peter vramnak, pinczejet fel
verték es Borat el tekozlotak volna [Kénos U;
LLt]. 1668: Tudom bizonyoso(n) hogy ebben
az el mult veszedelmes űdőben, ugy mint 1659
esztendőben ... Kisaszony nap táyban Bethlen
János Uram feles szamu szekelyekkel szállot
vala novayban az Szentpáli János Uram
faluiában, ot harmadnapigh lőnek az szekely
hadak, és az miek volt az szegénységnek, és az
udvarháznál, azokat el tekozlák s ugy mentenek
el onnan [Tótháza K; BfR 57/51 Szekerés (!)
Nagy Janos (48) vall.]. 1706: Horváth György
Ur katonai tikozlottak el zabot gel, circit. 30
[Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1711: (A bort) nem
kell eltékozlani Szabo Mihály ur(am), hanem
az mit lehet adgyon el kegyelmed azokban [Bu-
zásbesenyő KK; i.h. Márton Mihály (50) jb
vall.]. 1748: Buzás Ersok ... az Néhai férjéről
Böndi Mártonról maradt mobiliákat ... el
nem tikozolya illendőképpen procuralya [Bh;
Told. 25/].

Ha. XVIII. sz. v.: el tikozlották [Páké Hsz;
HSzjP]. 1831: eltikozolták [Angyalos Hsz; i.h.].

eltékozolhat elprédálhat; a putea prăpădi; ver-
geuden/lottern können. 1628: minden műserit*
elvehessék, tikozolhassák, földhöz verhessék és
ronthassák [Mv; SzO VI, 82—3. *Ti. a kon-
tárkodó borbélynak].

eltékozzaltatik elpocsékolatik/prédáltatik; a se
risipi; verschwendet/ geudet werden. 1571: Az
mel falwkba kyrálnak barmai voltanak, mynt
barom, juh dyzno, és akarmi néwel walok el
ne tekozzaltassek, s el ne ozlassek [SzO III, 336—7
Báthory István ut.].

elteldegel(ik) 1. lassanként eltelik; a trece in-
cetul cu incetul; nach und nach vergehen. 1796:
az oltától fogva napról napra el teldegelvén az
űdő, mind a máji napigis azon káros tsonkassá-
gában vagyon a' dolog [Kük.; JHb XX/32].

2. lassanként elműlik; a înceta/trece incetul
cu incetul; nach und nach vorübergehen. 1818:

majd elteldegelnek a reám mért Szenvedéseknek
napjai [Berz. 7. Fasc. 71]. 1840: Nyihány Evek
teldegeltek el [Dés; DLt 343]. 1849: így tehát
csak elteldegelik az idő mind szegény Anyámnak,
mind nekünk [Kv; Pk 7].

?elteled téltre fordul (az idő), beáll a tél; vin-
iarna; der Winter tritt ein. 1822: A kihajtasnak
ideje kezdődik mihént az Űdő annyira kedvez,
hogy a' fü Nőni kezd és tart a Pásztorkodás i-
deje mindaddig a míg elteled [HSzj pász-
torkodás al.].

eltelélhet télidőben élélhet/lehet; a putea ier-
na/petrece iarna; überwintern können. 1736:
Istálotska van egy kised négy Csere ágoso-
kon álló Tapaszos oldalú Szalmával supozott Lo
Istalo, ... eltelélhet benne két kis tsikotska [Már-
tonfva NK; CU XIII/1. 244].

eltelépítettett áttelepített; mutat; über/umge-
siedelt. 1683: Nehai Baló László Ur(am) vet
volt el az onnen el Telepítettet jobbágyoktól két
darabocska szőlőt [Preszáka AF; Incz. V. 25a].

eltelés 1. letelés, vminek el/letelte; scurgere,
trecere; Verlauf. 1716: egy Esztendőnek el te-
lese után valamikor ... szerit tehettük az penz-
nek, tartozza(na)k Antos György ur(am) ő kglme
magok penzeket levalni es az impignoralt
Bonumokat kezekből ki bocsatoni [Hari
AF; DobLev. I/90]. 1720/1730: Ntes Dalmoki
Daniel Atyánkfia eő kglme 1714, es 1715 Eszten-
dőkbeli Hadnagyságarul valo Ratioit esztendeje
el telése uta(n) be adván ..., minden difficul-
tassi eő kglmenek Tolláltattanak s el igazod-
tanak [Dés; Jk. 396a]. 1765: azan summát Esz-
tendő el telése után mindgyárt egy (!) etzersmind
jo el kélhető pénzül letenni, és meg adni tartozza-
nak [Ks 18/LXXXVIII. 15 gub-i scribák fog.].
1808: szegődtetett egy inast az Szakáts István
atyánkfia fiát Bürgözdí Mihály atyánkfia
4 esztendőig, a gazda tartja mindenféle válto-
zóval, ruhával tisztességesen a ngy esztendő
alatt szokmánnal, harisnyával, csizmával, ka-
lappal, a ngy esztendő eltélse után pedig céhunk
árticulussa szerént rendeltetett gunyákat kezes
Bürgözdí Mihály atyánkfia a finér* [Dés; DFaz.
37. — *Utána tollban maradt fizeti meg]. 1840:
Mivel azomba megtörténhetne hogy a kikött
(!) nyoltz Esztendők eltélése előtt a' költsönző
elhalhatna ... azon esetben jussa légyen
Bosla Ferentz Uramnak az egész Ioszág aren-
dáját kezére venni [A.sztmihályfva TA; Bosla.
Kövendi Kováts János a szék bírāja kezével].
1842: (Az eldőglött disznócska) hejin kéntelenek
voltunk mást venni; de olj fel tétel alatt vettük
hitelbe, hogy a Szt. Innepi napok el telése után
levő nap, az árrát meg fizessük [Bözödűfalu
U; Pf].

2. elmúlás/múlta; trecere; Vergehen. 1774/1775:
a Kurutz világ el telése után a Veres Danusok
bé jövén és az embereket a pénzért kötözvén

saczolván adták volt által Egrestői Néhai Mihatz Ferencz és Csiszér Ferencz uraimék(na)k eő kglmek(ne)k Zálog jussón [Szövérd MT; Told. 78. — *Ti. az erdőt]. 1807: Pintzének az Boltozatján dolgoztata az Palér ... két hetek el telése után az Hátulso Háznak fel rakásához kezd [F. zsuk K; SLt Margitai János P. Horváth Ferenchez].

3. elfogyás/fogyta; isprävire; Ausgehen. 1740: Földet Zallogban Gane alá ada ... Ugy hogy ha Ganeja el telése után még valthasa [Szentimre Cs; Hr 3/16]. 1765: egy fél áll (!) földet gané haszna ell telése után tollünk Fazakas Ferencz ell vővé [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

4. befejeződés/végzés; terminare, incheiere; Schluß, Beendigung. 1780/1804: a' Banya-miv eltelése után, ha valahol el adó kö lenne, és a Bányász Czimborásság, vagy Verős Kovácsok meg nem vennék, a' Bányász azután annak adhassa a' ki meg veszi [Torockó; TLev. 9].

◇ Szk *vhány esztendő/év ~ e alatt vmennyi év folyamán/során*. 1680: Tekentetes Nagos Rától Gyulaffy László Ur(na)k ő kglmenek birodalmunb(an) (!) Minden Vármegyekb(en) lévő Arendás Jozságinak Fiscusunk számára járandó mindenfele Dezmáit negj esztendőknék el telése alatt kglmesse(n) meg engedtük [Törzs; fej.]. 1827: Duplán Joseff Pékete Josit őtt Esztendőkre fell Szegőttette. A mellet az fel tétel mellet hogy az őtt Esztendők el telése alatt minden ruhazatját meg adja Duplán Joseff Uram [Kv; KCJk 112a]. 1845: A négy évek eltelése alatt Haszonbérle Barla Petro minden egyéb Urbér, dézma, avagy más Dátia adás, és így minden teher viselés nélkül használandja a kivett telket, és utánna valóit, mint valóságos udvarpuszta Örökséget [Mezőpagocsa MT; TSb 37].

eltelik¹ 1. letelik; a trece, a se scurge; vergehen/fließen. 1570: Martha nehay Balas Deakne vallya, hogy hallotta Mykor Mogorossy palne Zent Myhal napba Eztendeigh valo Berbe Megh fogatta Bakos Andrasnetwl az hazat Arra Jgerte Magath hogy Zenth Gergh napba fele beryt megh aggya Orsolya Zas orbanne Azont vallya Mint az elseo az zegeodest (!) feleol hogy fely Eztendeo ely teluen fele beryt leh tegye [Kv; TJk III/2. 140]. 1592: az mi keppen Capitany vram tizenetod napra kereseo napot adott volt az kezeseknék az nap el teolt volna, azert eo kiwanna hogy az kezesek eleo allatnak az kikert kezesek voltanak [UszT]. 1604: az mykor penig el teolt az zalagosnak Jdeje hazadhoz mente(m) s meg monta(m) te neked hagi az malmot fekethe peterneteol meg veottem eoreok arron myert hogy Az Gazdam azzony ver hozza [UszT 18/29]. 1635: Vitez Lazlone Azzoniom kert uolt Karoli Istvanne Azzoniomtól szaz sarga araniát keolczeo(n) egy bizonyos napigh, meli p(rae)fixus nap immar nehany uttal el teoltene(n) (!) [Hsz; LLt Fasc. 70]. 1692: adának (!) egy darab szanto földet Zálogon ... két ugar szerig ilyen forman

hogy mig az két ugar szer el telik, adigh sem edgyik sem masik el ne valthassák [BLt]. 1754: (A) Tanorok körül lévő gypűnek el hányására .. mikor még bé kerítésének esztendeje el nem tölt volna ... falustól ki mentünk [Gálfva KK; 66. 44. 17a]. 1775: A' mely 1000 ~ Ezer M Forintokat ... kölcsön venni méltoztatott vala a Mlgs ur, azok(ua)k a' közlebb (!) el mult 1774-dik Esztendőre competalo Censussát, ... meg eddig, (noha mar az egész Esztendő is el tölt :) nem consequaltuk [Kv; SLt XXXIX Pákej Iosef lev.]. — L. még BTN 45, 113.

2. lejár; a expira/trece; ablaufen. 1584: az varos teoruenie zeren valo Ideokis el teolték [Dés; DLt 213]. 1598: Giúlay Miklosne Margit Azzony vallya: el valazta(m) egimastol eőket, monda(m) az Zappaniosnakis: mit vezedeol az hegedwseokk, mert immar el teolt az lakodalomnak ideie, meny el haza [Kv; TJk V/1. 162]. 1683: az fen declarált Terminus el telve(n) ... az Jnscriptionalis Summát levállják, és . Praeszaka nevű Falut ő Kgmek(ne)k kezekbe(n) bocsátták [Diód AF; Incz. V. 17]. 1746: Kezdet vala Csató Szegben dögleni^a de a szükséges praecautio(kt) végbe vitetvén, már ottan is cessált, s az falu bé van szoros Strásakkal rekesztve csordájával edgyűt azért hogj más falukba ne Sempállyon, s miglen az contumaciának ideje el nem telik, addig fel sem szabadulnak [Somlyó Cs; Ap. I gr. Kálnoki Ferenc lev. — *A marha]. 1804: (A) szalonákat Gazdag Mária el nem akarja vitetni, sem az arrokat bé nem akarja fizetni, holott már a' terminus el tölt, s már egészszen el rothadnak semmivé lésznek [Dés; DLt 198/1807-hez]. 1848: a' cserében kötött tíz évi határ idő még el nem tölt, és így a' cserét a' kötlevel értelmében egyikünk is fel nem bonthatná [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

3. (az idő) eljár; (timpul) trece; (Zeit) vergehen, ablaufen. 1703: az ország Gyulése(ne)k bizonyos kiváltképpen való okokra nezve haladni kellet és az udó telten telik, s már ugjan elis tölt [UszL IX. 77. 57 gub.]. 1708: az Deliquent az maga Gyernek, és patkolatla(n) lová(n), a' mellyen reggel 8. orakor elment, atig érkezett meg ... Szováthra^a mivel az Szováti Biro is az Posta lonak meg szerzésében késett, és az alatt az idő el tölt, azért az Véték nem annyira imputáltatik Deliquensnek, hanem az Város Magistratussának [Kv; KvLt I. 194. — *M.szovát (K). Kv-től keletre]. — L. még SzO VII, 120.

4. kitelik; a se implini; aus/umsein. XVIII. sz. cleje: Az becsületes Czehl minden Esztendőben Ui Esztendő napja után ket Cze mestert valoszon az Esztendo pedig el telvén, az Czétul arra valosztot ket becsületes Mesterek az Czének rendi szerint annak ideiben számadással tartzanak [Kv PosztCart.].

Szk: ~ esztendeje kitelik az ideje. 1570: Gergel deak eo maga vallast Theot rola, hogy esztendeye

ely Theolt. Es Megh elegitettek zolgalatyarol. Azert eo K. varoswl nem erthy (!) az felet myt kewan [Kv Tanjk V/3. 6b]. 1591: ha balasko awagj Veres Myklos Zabod akorattyok zerynt akarnak meg Jwny, eztendeiek el telwe(n) el boezassa [Szava K; JHbK XIV. 6]. 1722: Szolgalotis küldette(m) kíván^a ... el telven esztendeje uj pár csizmát [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. ^aKöv. a szolgáló pénz- és öltözetbeli kívánságainak fels.]. 1786: méltotassanak Nsgtok a Juhokrol parantsolni hogy ha ezt a pásztort jóvendőre meg szegődjemé melléjek, vagy mi tévő légyek? arról a Nsgtok vri parantsolatját hová hamarább el várom, mert az esztendeje el tölt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * ~ ideje a. kitelik ideje. 1586: Ez orsolia mikor engem zolgalna, ez leanyra gyanakotta(m) mindenkepe(n), hogy el telek ideye egywttis masuttis hallam hogy buzamat Arulta, es beortis lopot [Kv; Tjk IV/1. 569]. — b. letelik/elmúlik az ideje. 1650: kenalak az Andrasfaluiak ismet az szent Ersebethiekett hogi uegiek fel az niomott ok fel adgiak mar hitt szerent keze(n) vadnak, De az szent Ersebethiek azt mondak eők nem veszik, mert mikor eok kezen voltak akkor nem adtak fel im(m)ar ideje el tölt az marhajakis az nyomot el niomottak [UszT 51a]. — c. érvényessége megszűnik, érvényét veszti. 1624: Miuel nyegh imar ideye el tölt kiuna ... uas georgh ura(m) hogy mi azt az elebi Reratoriat (!) uyolagh irnok [BSz; Wass]. — d. idejét múlja, kimegy a divatból. 1667 u.: Jgaz dolog uram, miltatlan liuin en edigis az kgd(ne)k ualo bator-sagos irogatasra, fel töttem magamban, hogy az mint az uduaroskodast el hattam, ha parancziolnak megyek maskipen kuunyomban (!) hon lakom, mert vgy latom annak is el tölt ideie az mire rigen tanitotak, ha egyik aiton ki wznek, meny be az masikon [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644].

5. elmúlik; a trece; vorübergehen, ablaufen. 1593: az al peresnek felessege margit, kj feleol felelt Az vra, magara veotte az terhet, keouetemi Az Ktek zekjt hogj Jugemet meg kúruasztak volna, es en Az zott el halgattam veztegette(m) volna kinek eztendeie el teolt volna, Az az zo kit eo bezelet esset volt ennekem hallasomra, kit en nem veztegettem, es el nem hallgatta(m)

Leorinch georgeott teoruenhez zolittotta(m), hozzais feleltem [Szentegyházsolálfalu U; UszT]. 1656: Ebben az 1656-k esztendő eltelék [ETA I, 161]. 1677: az egész esztendő sok bajoskodással és Isten látogatásának szomorú érzésével tölünk eltölt [AMN 216]. 1772: harmintz két esztendőktől fogva ritka hólnap tölt úgy el; a' melyben én hol munkatétel vegett; hol pedig másképpen ezen Malomb(an) meg nem fordultam volna [Ádamos KK; JHb XX/27. 16, LXVII. 291]. 1780: Terminussa a' Kohók és Verők keresésének 's tiltogatásának, léssen az egész Banya mivelés ideje*, melynek utolsó napja el-telven, ezen túl a' kohók és verők beli munka folyásával, sem a' keresésnek sem a' Tiltásnak ereje nem léssen

[Torockó; TLev. 3b. — *Újévtől számítva 12 hét]. L. még ETA I, 66–7, 123.

Szk: ~ töle az idő eljár/múlik felette az idő. 1820: a' Néhai Báro Ur ... még halála előtt egy kevással így szolla hozzám töllem az idő el tölt, Sajnálom a' Szegény Feleségemet azért a' Gyermekeért is, nem tudom mit tsinál, mert ő boldogtalan lejár nép egyedül [Aranyosrákos TA; JHb F 48 Gál Juliánna (24) „főző” vall.] * ez eltelven ennek végeztével. 1653: Egykor Básta csak kiküldi elejekbe* a nagy rakás levelet, a kibén Csákiival megesküdték volt, mikor Mihály vajdát megverte volt ... ez eltelven, más rakás levelet esmét küld ki melyet imitt-amott fogtanak el — melyekben Mósesnek^b, Sigmondnak^c mutatták hűséget, és ott is ugyan mellette a hadban voltak | Ez eltelven azonban, látam, hogy a négy éléfántot közel hozák megnézem s megkerülém és tapogatom. Igen szörnyű állat [ETA I, 84–5, 135 NSz. — *Az „ország népe” élé. ^aA feji székre törő Székely Mózes. ^bBáthory Zsigmond].

6. eltelve múlva; trecut; vergangen, nach. 1605: harmadnapja eltelue esmet hozzam ieone mattias Kouaczj azt monda hogj el ueotthe istok az penzt [Vargyas U; UszT 20/333]. 1690: aszt cseleküdte az I hogy mivel nem adok* bizony nimetet hoz ram, veghezis ment fenyegetese mert circiter egy ora el telve az Nimet ram jöt [Haraly Hsz; HSzjP].

7. véget ér; a lua sfirșit, a se sfirși/termina; enden, vorüber/um sein. 1737: a Pünkösdi Inne napok osztán el telven Fogarasi Feleségével Fekete Ersebeth Asszanyal egyb(e) háborodat vala [Sövényfa KK; Born. XXXIX. 16 Geor. Simon (52) jb vall.]. 1764: mikor kijöttek már a korondi sokadalom el tölt volt [Parajd U; DLev. 3. XXXIII. 9]. 1824: hala Istennek a' Parsang el telék, a' Bőjtön tám a' költés-günk kevesebb lesz [Kv; Told. 7]. 1849: a lo vásár ugyan eltölt, de Kriszán Mária nem fizetett; később mind azon által fizetgetett le a' vásár őszvegből [Kv; Végr. Vall. 101].

8. vége szakad; a înceta/conteni, a se termina; aufhören. 1653: egész télíg mind tarta a pestis

Igen nagy pestis telék el [ETA I, 146 NSz]. 1838: míg En hozzájuk mehettem addig a Verekedés eltölt [Nagyadorján MT; TSb 15].

Sz. 1720–1728: Megholt Mátyás Király el-tölt az igazság [Báthó Mihály énekeskönyve: Kocziány László, Őszi harmat után 57].

A szólás idetartozását illető kételyre l. SzE 52–3. — A szólás csonka formáját l. még becsület 2. (1785) al.

9. végbe megy a avea loc; sich vollziehen. 1653: Azon az napon ez mind eltelék, a nagy rettenetes vérontás és rablás. El is mene a had | Ezt én Nagy Szabó Ferencz láttam és tudom, nem mástól hallottam, mert időbe telék el ez a tragoedia a szombatosokon [ETA I, 9, 33 NSz]. 1846: Imre Mihály, hogy a' temetés el tölt el ment T Dosa Urhoz [Kakasd MT; DE 2]. — L. még ETA I, 65, 109, 116.

10. lefolyik; a se scurge; verlaufen. 1849: az egész Március nagy hideggel és szüntelen valo Havazással tölt el [M.köblös SzD; RLt Retteg S. jk 86].

11. folyik; a se petrece; (an)dauern, zugehen. 1653: Míg ezek a dolgok eltelnek Erdélyben, ez alatt a búza drágodni kezd az országban, főképpen erre ki Kolosvár felé; mert a vármegyét pusztította és égette vala el az hajdu, és a ráczok inkább [ETA I. 68 NSz].

12. az idő v. a nap v. az este (vmivel) (vmivel) elmúlik az idő v. a nap v. az este; timpul/ziaua/seara trece; Zeit/Tag/Abend vergeht (mit etw.). 1806: Vásárnap volt az egész nap játékkal sétálással tölt el [Dés; Ks 87 Kornis Mihály jk 314]. 1872: Én az időt el korhelkedém, keveset igazíték Kolosvárt, az Sok Visítával el telék az idő [Marosújvár AF; Ks 89]. 1841: a' Lelkem Anyámal ketten estvéként üldögelünk 's jól telik a' hosszú este, dolgoztatunk, mások báloznak vig a' farsáng a' mint mongyák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

13. ~ vmivel egy nap rámege vmire egy nap, kell hozzá/ra egy nap; a se pierde o zi, a fi nevoide o zi; (ein Tag) daraufgehen, zu etw. nötig sein. 1879: Egy Fejérnépnek valo magos sorku Csizmának meg készítésével el telik 1 és 2/4 nap [Torda; TVLt szltan Bírósági ir.].

eltelik² 1. kb. elárasztódik/lepődik; a fi năpădit (de); überwuchert werden. 1659: Czicz hegven egy regtől fogvast el pusztult szőlő hely ... sűrű tövis bokrokkal igen el tölt volt [Dés; Hr 3. 11]. 1821: A Veteményező táblák körül lévő rosa egres és veress szőlő rendekis perjével el lévén telve Szorgalmatos kertész munkát kívánnak [Koronka MT; Told.].

2. kb. megtelik; a se umple; sich füllen. 1729: Dragumér Mihaljn(a)k kívált uj el töln(e)k volt kezei vérral a' kötözésn(e)k miatta [Sövényfa KK; TSb 51]. 1802: Az Fején ... Vak ütés igen kemény meg kékülve törött Vérral el telve [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: ~ méreggel előnti az epe/méreg. 1618: Ekkor elunván az sok köztünk való altercatiót ebbe hagyjuk, és enni akarnak menni, de én nem ehetém, mert eltöltem vala méreggel, hogy látam, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejtessen, és magát azzal kitisztíthassa [BTN 90] * ~ ruhvel megtelik ruhvel, ellepi a ruh, el/megrühesedik. 1790: (A juhok) éjjel nappal a mezőn vagynak, és még olyan jól élnek, hogy talam a' kövérség mián nagyon el töltek ruhvel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~ szopornycával el/meglepi a szopornycá/takonykór; megszopornycásodik, el/megtakonykórosodik. 1722: az Komanai Gyermekek lovakkalis dolga ván, azok szopornycázások, vagy hármat segrealtunk közülök, de félő hogy a többys el ne töltek legyenek*, egy már meg dögölt azok közzülük [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — *Értsd: szopornycával].

3. elbizakodik, elbízta magát, eltelik önmagá-

val; a se increde; von sich eingenommen sein. 1590: Zerzottem meg. Az Chyganal Elozeor Lakot egy holnapig ot Az Malomnal. Gondolkozuán el telűen Eo gondola hogy keues Az fizetes el zeokek onnag ..., vgy kellett nekye fizettny Tobet 50 d es 1/8 Buzat fizetesse f. 10 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVII. 9].

eltelt, eltölt¹ 1. elmúlt; trecut, vergangen. 1736: Nézd meg az régi erdélyi szokástól ... mely messze mentél erdélyi ember: hitesd el magoddal, az következő negyvenkilencz esztendő az míg elfoly, ha úgy foly az erdélyi dolog az náj módi, új módi, rozsz módi szerint, mint folyt az eltölt negyvenkilencz esztendő alatt azokban az melyek még most folynak, semmit az te maradvád úgy nem folyt az mint csak most folynak az dolgok [MetTr 443]. 1834: A közelebb el tölt Fejérhétben mult el egy esztendeje [Füzessztpéter/Doboka; KLev.].

eltelt² 1. beborozott; beat, îmbătat (de vin); (vom Wein) betrunken. 1765: fel vénév azt, hogy a' ki irt tselekedetei mi üdőben történtek, és maga akkor mitsoda Constitutioban volt, ezt közensegesen inferállják mind két rendbeli ... fatensek hogy a borítaltol elnyomattatott lévén felettébb, midőn másoktol impediáltatott volna, fel haborodott, mint olys borral el tölt és elméletől a' miatt már mintegy meg fosztatott ember, és így ment oly képtelen káromkodásokra [Torda; TJk V. 265].

2. bosszúval ~ bosszútól áradó; plin de răzbunare; racheerfüllt/durstig. 1653: az egész országot égtelen elpusztította az ... rácz azon esztendőben ... — de ahol hozzá a bosszúval eltölt székely is [ETA I. 54 NSz].

I. magát az alapigét eltelt² al.

eltelte 1. letelte; trecere, scurgere; Ab/Verlauf. 1571: (Ha) valaky az harangozasnak Ideyetwl fogwa egy orailan fely Nem Ieone, hane(m) az vtan Erkeznek . Tyz penzt vegenek rayta Zemel walogatasnelkwl, ha penigh hon lewen vgian azon oranak ely Theolte wtan sem Akarna Ieony d 25 vegenek rayta kedwezesnelkwl [Kv; TanJk V/3. 31a]. 1847: Virág László ... köz botrányért 14. Napi bezárásra s ennek eltöltével ... eredeti lakás helyére kísértetésre ítéltetett [Kv; DLt 530a gub.].

2. lejárt; expirare; Ablauf. 1758: ide Tordára nemcsak hírem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltölte előtt szegődségét el hagyván az Ikenek házához jöttek* [Torda; TJk III. 275].

*A szökött szolga meg a szolgáló].

3. vége szakadta; incetare; Aufhören, Schluß. 1843: a' verekedés el telte után Fogados Bako András mondotta irt Szabo Jánosnak: — ugyan mire valo volt azan kegyetlenség? [Dés; DLt 586. 10].

4. gané(ja) ~ig kb. a ganézás haszonvételeig; pină la folosirea/exploatarea gunoii; bis zur Nutzung der Düngung. 1684: az fél ál föld

Ganyé alá marada Veres Péter kezében ganyeja eltöltött [Szentimre Cs; Hr Fasc. 3]. 1734: At-tunk az Tusnadi^a Hataron ... Ket Dara-bocsksa santo (!) földet ... tíz forintert ket ma-riaserit Ganye el teöltig [Hr 11/13a. — *Cs]. 1738: attam ... mas földet ... tíz forintba ... marađ Gabor Istvan kezinel Ganyie el töltig [Tusnád Cs; i.h.]. 1760: az mü resunköt^a adtuk ... Ganyie el teöltig ... el Telven az Ganyenak ideie ... tartoznak ki bocsattani [Szentimre Cs; Hr Fasc. 6. — *Ti. a földbeli részt]. 1761: Attunk Csik Tusnadon egy santo földet pro flo tizen egy forinter Gane el töltig [Hr 11/12].

Magára a szk-ra 1. még *gané* al. is.

eltemehedik elkallódik; a se rätäci, a dispärea; verloren gehen, abhanden kommen. 1596: Ezekel valo nagy faratsagos, sok vezekedes miat, vgjan el feletkeztem megh kerdeni gazdam az-zont, hogj hol legien az, az iras, az mit oda kj keöltött reank, mert mint hogj en haza nem iötttem Gieörgj Deakkal, az tizedessel iratta volt fel, es el temehedet, hogj ez oraigh sem ta-laltuk megh No azert mint hogj az keöltse-g-reöl valo jedzesek el veztek. Itilem hogj az ket hetigh megh teött talam az feözetes f l d 56 [Kv; Szám. 6/XXIX. 172—3 Bachi Tamás sp kezével].

eltemeheszt kb. elveszt; a pierde; verlieren. 1647: Egerbegien ... lako Leorincz Thamas nobilis persona Jde Colosuara ieöuen az szwrethe Borhordas feieben temehetzette (!) el 4 Eokret, meljnek harmad (!) .. az mezeön vgian mezi (!) pazorok ra akadva(n) be hajtottak, es annak modgia szerent kys kialtattak Leorincz Tha-mas ra akadva(n) orszagh törueien szerent ma-gaeua Totte az haro(m) eokreot [Kv; TjK VIII/4. 241].

eltemehet ?elveszt; a pierde; verlieren. 1634: Tudom azt hogj en pazorra Valek az Vy falui Zabo Matenak Tima Gíörgy bacj uala Tima Gíörgjnek en Zamba (!) adam az Zabo Mati foíđ (!) Johat egjet el temehettenek benne engem Zabo Mati perleni kezdé de az za(m) adaskor az törueij azt itille hogj ha meg ne(m) tallalo(m) az Johat agiak mast Zabo Matinak heliebe [Ká-szonújfalú; BLt 3 Sido Mihaj (37) vall.].

? eltemejt elrekkent; a ascunde; verstecken. 1642: Az melj Ebeni Jstuanne Gyuriu (!) feleol emlekezik Veleo Istu<an> hogi eotett szoron-gatiak erette, nyluan uagion maga is fatealia, hog az az gyuru kezehez jutott Veleo Jstuannek, de maga temeitette (!) el houa teotte eo tugia [Kv; RDL I. 128].

Éltemes élemedett, koros; vírstnic, in vírstä; bejahrt. 1599: 1. Testis Nagj Mihalne Ilona az-zonj Vasarhelj regj eltemes azzonj allat ... 2. Testis Bene Gergelne Ilona Vasarhelj regj eltemes ember [Kvh; HSzjP].

eltemet 1. a inmortinta; begraben. 1562: 1490 esztendőben Mátyás király meghal Bécs-ben, kit eltemetének a magyarok nagy bánattal és siralommal [ETA I, 10 BS]. 1568: Michael biro iur(atu)s fass(us) est, hogy az Compoty Ilona az eo hazanal holt meg, es onnat temetek el [Kv; TjK III/1. 227]. 1573: Erzen Iarto Myhal azt vallia hogi Mynekvanna ely temettek volna az Zanto orsoliat ... kerdy hogi ... Nem volna teob Attiafi valahwl [Kv; TjK III/3. 241]. 1583: Ackoron Jsmett egj zegeny azzon holt wolt meg farkas wczaban. es hogj ell themettek atta(m) d. 92 [Kv; Szám. 3/IX. 7]. 1600: Tudom azt hogj Gyeörggyfi Balintnak vtolzori felesige Ilona iamborul elt az vrawal, s eo temeteis el [UszT 15/38]. 1624: En hon nem Voltam mikor Balint Kovacz testamentomot teöt, megh holt elte-mettek [Kvh; Bogáts, 50]. 1632: az szegeny Uram halala oraja elötis azt monda ad el ezt az hazat s ted az ersziniben az arrat, s meni az A-tia(m) hazaba(n) rakodgjal bele tejs feliben s temessenek tegedis onnet el [Mv; MvLt 290. 63b]. 1679: noha ma temetem egi kis fiacskamot el, de megis ha egessege(m) szenvedne, s kesőis nem volna, bizoni magamis be mentem volna [Szentbenedek SzD; Ks Kornis Gáspár lev.]. 1708: az Aldgja szolgáljat az emberek Pap nél-kül temetek el [Velkér K; Ks 101]. 1722: Tudom azt is hogj egy Gavriła nevű ember(ne)k az Gyer-meke meg halván a szegény ember hitta Pap Peter uramat, hogj az Gyermekeit p(ro)hodállya meg, de el nem jött, mint az barmot ugj Temették Pap nélkül [Kecsed SzD; TL „Magoczan Peter N. Persona Egjházfi” (48) vall.]. 1736: Fekete süveget is igen viseltenek az nagy emberek ...; mikor megholt az férfi, olyan süveget vontanak az fejekben, ugj tették koporsóban s temették el [MetTr 348]. 1755: az nehaj Atyánk meg ha-lálozik, és azt mondotta^a más Embereknek, el megyek a Mezőre hogj még a Harang szot se hallyam mikor temetik [Albis Hsz; BLv. — *A válófélben lévő feleség nyil-a férje halálakor]. 1831: Szelesné hétfün estve megh holt, 's hogj engem vártak még tsőtörteken delután temették el [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz: az idő mindent ~. 1766: mivel tempus edax rerum az idő mindent meg emész<t...> feledékenységbn el temet: mivel a' jó, s bölts Constitutiokis Irás nélkül, meg avulnak 's végre nemis pra<ctizál>totnak: <mi is> kezdetük Városunk notabilis kárára eszünkbe venni, hogj az nevezett Stomp Vasak(na)k tsinálása irántis tött Constitutionknak éppen semmi vigora nin-csen [Torockó; TLev. 9/11] * *vkivel ~i min-den örömet és boldogságt.* 1852: én vele eltemetem minden örömömet és boldogságomat [Kv; Pk 6].

2. elás/földel; a ingropa; ver/eingraben. 1746: (Akinek) itt a Városon meg döglük marhája, azt tarto<zik> Szöröstől, bőrstől eltemetni, és mészszel béönteni [Torda; TjK III. 47].

3. átv eláztat, lehetetlenné tesz; a pune pe cineva într-o situație imposibilă, a băga (pe ci-neva) la apă; verschwärzen, unmöglich machen.

1724: Hocz Todor menciesgire eskettetni ide jött Kis Nyiresre*, és engemet szoval elővett és pirongatott ezt mondván, hogj én és Maria nevű aszszony arultuk és temettük el őt [Ks. "SzD"]. 1737: Miért kellett énnékem az It Juris Ordine prosequalem, Citatoriamból világosan Constal, hogj engemet minemű parázna(na)k nemével 's kivel és mi képpen kívánt eltemetni [Dés; Jk 254]. 1806 vigyázzon Ngod...és ne publicálly ellenségei előtt a' maga gyengeségeit és történeteit, se ne ditsekedgyék, se ne panaszkodgyék, mert azok alig várják hogj el temessék s a' világ előtt Créditumát meg alázák. Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1814: Dobai Mihály uram azután is hogj ujra Czéh mesternek tette magat, azolta is az Exponeket szüntelen üldözi, akár van hibájok Baratosiéknak akár nints, okot keres réá, hogj meg huzhassák, s el akarja temetni [DLt 56. 19].

4. betemet; a umple/astupa; zugraben, verschütten. 1782: tsinaltattak vala egy Zugot, hogj azzal az viz ne gatlodnék, de .. az Zugotis majd tsak egészen el nem temette az Jszop ... Sebesége az viznek nem volt, és ami ott le follyt, az az Gáton alol valo árkotis meg Iszopolta ereje nem lévén annak el mosására [Déva; Ks 111 Vegyes ír.].

5. ? megterhel; a greva/impovära/incărca; belasten. 1825: Már most nem idegenit több jászágot mivel mind a maga mind a felesége jászágait ugy eltemette, hogj ma egy talpalatnyéja sints szabadon több jászágat már nem idegenithet el mert nints, nemis onerálya azokat mert senki nem adhat többet reájjuk mind a mennyiben el vagynak temetve [Bala MT; Told. 21 r. tanú vall.].

eltemetés 1. temetés; inmortare, ingropare; Begrabung. 1560: Az halottaknak el temeteserol Syr asasrol [Kv; ÖCart. Mut.]. 1570: Orsolya Sos Janosne hithy zerent vallya, hogj Mykor Dobo peter Megh holt volna, Az Thorday azzoiok az Attiafiay Jelen voltak az ely Temetesor [Kv; Tjk III/2. 169]. 1601: Waga Gasparnak attam, harom budoso kuldusoknak el temeteseleol f 1 [Kv; Szám. 9/XV. 17-8 Jer. Nekl sp kezével]. 1646: az harom Aruaknak tartasokra es el temetesekre valo minde(n) keolczegh teszen f. 66. d. 26 [Kv; RDL I. 123]. 1653: nehaj Meszaros Peter testenek el temetese elöt, masod vagy harmad nappal a temetes elöt valo heten [Ne; KemLev. 1394].

2. (szőlő)fedés; ingropare (a viței de vie); Eindeckung. 1853: ifb Wida György ... 5 ött pengő renens forint fizetis mellett a Külső Közép uttzai kertemben lévő Szőlőmnnek most a' Kinyitástol kezdve egészen az eltemetésével járo mindené mü (!) müvét köteles légyen becsületesen és kívánta módon meg tenni [Kv; RLt o. 4 Rettegi Imre kezével].

eltemetetlen elásatlanul/földeletlenül; ne ingropat; unbegraben. 1813: a' Hohér ezután semmi-

féle dőget el temetetlen ne hadjan [Dés; DLt 329].

eltemetett ingropat/mormintat; Begrabene/ erdigte. 1785: Hozzánk is elérkezé(ne)k a' Regius Commissarius Conscriptor vrak, kik is Matriculankat elő kérvén, látták mind a' Házassulak(na)k, mind a' Kereszteltek(ne)k, mind p(e)-d(ig) az Eltemetettek(ne)k Neveiket [Gyalu K; RAK 78].

eltemethet a putea ingropa/inmorminta; begraben können. 1663: hallottam aztis hogj kerendztet oroszfajarul Szűcz Laszlo Rettegi Istva(n) Ur(am)tul hogj be mennyen Beszterczere az feleségehez, mert beteges vala de nem botsata meg azt monda ha meg halsz itt is el temethetnek [Retteg SzD; RLt 1 Varga Sigmond (40) vall.].

eltemető 1. temető, elhantoló/földelő; care ingropă; begrabend. 1718: Pestis alkalmatosságával Kivantatik fel venni holtakat el Temető bizonyos Embereket fizetésre, kik is, és nem masok vigjék Végen az temetést, az Házak Tisztittását [Kv; KvLt I. 225 gub.].

2. átv kb. aláásó, eláztató; care bagă pe cineva la apă, care subminează; verschwärzend, unmöglich machend. 1699: Causa . Elisabethae consortis Nob. Johannis Laszlo de Dees uti A. ... Ez okon kellet Nemes Regeni Sophia Aszszonyt Nemes Dosa Mihalyne Aszszonyomat az eő Felsege Szeki eleiben Szollittatno(m) mivel micsoda okoktul viseltetve, bősületemet el temető mocsos szokkal diffamalt es mortificalt eő kme; mellyet valasza szerin maga ő klme vilagosit ... ezen bősületemet eltemető illeten nyelve adassek törvény szerint oda az hova az Istenes Törvény itili | Nemz. Inczedi Christina Aszsz. piaczo(n), uttzan, Szamoson es egyebüt is, illeten jo hirt nevet eltemető mocsos szokkal diffamalta az A. Leanyat Nemes Csengeri Boriczat: tettzet a' Törvény(ne)k in emenda lingvae convinctaltassek .. Ugy mind azon altal hogj Maroti Györgyel hogj ne(m) paraznalkodott Csengeri Boricza esküdgyek meg [Dés; Jk 299].

eltemetődik 1. a fi ingropat; begraben werden. 1711: az ki eltemetődöttis piszkallya biro Moises Uram; de így jár az ki székelnyek agya léányát meg osztja határát [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1844: meg holt ... egy 3 éves leánya .. Bálint Kiso, és az anyával egyszerre temetődött el [Damos K; RAK 118]. 1853: Kuti János lakatos, kit 12ikén gyilkoltak meg . fel bonították 's ugy temetődött el [Gyalu K; RAK 222]. 1860: Mihály Márton ifju legény Ujfalun meg holt, s ugyan ott elis temetődött [Körösfő K; RAK 166].

2. átv elevenen temetődik el a fi ingropat de viu; lebend begraben werden. 1749: Mostis job lett volna hogj amikor ide jöttem szolgálatra inkább

víttek volna a temetőb(e) mint sem most eleven temetődóm el [Mocs K; Ks 83].

3. betemetődik; a se acoperi, a fi acoperit; zugeschüttet werden. 1741/1758: az hidon fellyel a belső martban a földből ki láczo gyűkérre jegyet tettünk, hogy a jegy a viznek fel vételével el ne temetodgyék, és az viz(ne)k színe bē ne nyelje, hanem kin maradgyan a vizből [Abrud-bánya; Szer.]. 1780/1804: A régi bé omlott 's el pusztult Bányáknak foglalásában ilyen mod tartassék Valamely Bánya, vagy Bánya Torok ruinába találtatik, bé omladozott, el temetődött, és semmi jele a' Torok(na)k nem láttzhatik, az ilyen Bányáknak fel fogására Esztendő és harmad nap el telvén, régi gazdáji admonealtassanak [Torockó; TLev. 14bis 4–5].

eltemetet 1. a pune/lása sã fie înmormîntat/îngropat, a înmormînta/îngropa; begraben lassen. 1591: az Annat es Janchit Chizar peterne temettete el [Kv; Tjk V/1. 59]. 1593: Zeoch Pal mikor megh verte volt az Inast, mond neki, No mind teccik az veres, ha betegh vagi fekegi le, es ha meg halz Im ez legienekkel el temettetik [Kv; i.h. 405]. 1600: Lippay Janosne Sophya azzony vallya zegeny Boythos Boldisar igen bolond vala mind zegeny Kadar Janos tartata eo temettette elys tiztesegesen gyolch lepedeott vewen neky es az Nagy harangot meg vonatwan [Kv; Tjk VI/1. 468]. 1680: eo temettette Holta utanis el megh hidegült tēstet [Osdola Hsz; HSzjP]. 1724: Tar János Ur(ani) . . . olyan igye fogyot, el esett, gyámoltalan utolsó állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak mikor meg holtis minden dolgait félben hagyván tisztességesen el temettette [Asz; Borb. I]. 1762: (Az édesanya) boldogtalanságában el hagyottatván az Atol minden dolgait ezen I. Aszsz(ony)ra bizta . . . súlyos betegségében ötöt curalta, borait szűreti alkalmatossággal bé takarította, es minek utanna halala törtentis tisztességesen el temettette [Torda; Tjk V. 78]. 1775: Janosi Uram a' Piatskáját a' héten temetteté el [Mikefva KK; Ks 66. 45. 17b]. 1807: De sőt a mi Testamentumnak fővebb okát tēlozná, a volna, ha Néhai édes Annját maga mellett meg Szenvedte volna, de azt nem tselekette hanem magától a Novizans el-űzte es a Novizata részhez kellett szorulni, es holtáiglan a tartotta s a viselt gondot s azis temettette el [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. elfojtat; a lása sã fie înăbușit; ersticken lassen. 1794: Biznak az Arvák az Inclytum Officium igazság szeretetében, nemis Kévánnak cgyebet tsak igazságot, de eztet el temettetni bizonyoson megsems engedik mig igaz Birot lehet tanálni [Kv CsS].

eltemetetés temetés; înmormîntare, îngropare; Beerdigung, Begrabung. 1599: Az kis ajtok^a penigh mindenik be legyenek tetetwen . . . mindenkor be tewe tarchyak . . . az hollottak el

temettetesének Jdejen kjweol [Kv; TanJk I/1. 342. — 'A temető kis ajtajai]. 1653: sok vizsgálódás után az ország választja fejedelemségre — a Bocskaei eltemettetése után — a nagyságos Rákóczi Sigmondot Fejérvárat [ETA I, 102 NSz]. 1796: A Koporsom tsinalására, és a' Sirások(na)k munkálkodásokra, ugy eltemettetésem után, ha talám a' Barátim akarnák, vagy lehet, volt más jo akaroim is kívánnak, egy akár-mely bizonyos napon tartando Parentatiotskára hagyok ötven Forintokat Getse Beniamin mp. [Déva; Ks 73. 74. VII. 126]. 1863: tisztességes el temettetésem lészen el intézendő néhai édes Anyám sirja mellé de minden virrasztás és tor nélkül [Kv Végr.].

eltemetetik a fi îngropat/înmormîntat; begraben werden. 1653: Borsos Tamás leánya Radnótfáiné, Júdit aszszony meghal és eltemettetik die 12 nov. Radnótfáján [ETA I, 151 NSz]. 1753/1781: Csucsán avagy Avram Petru ott holt meg, temetett el [Erdőfva KK; JHb LXXI/3. 302]. 1778: a Néhai Etzken Miklos Pap Viduáját Dálnoki Néhai Hadnagy Katát jól ismertem Cir 12. eszt. ez előtt holt meg, es temettett el itten Kis Budakon^a [BLev. — 'BN]. 1823: N. Bati Károly az Groff Báuffi Udvara folyasaján álván, az égi tűz által világi életétől meg fosztatott, és el temettett [Gyalu K; RAK 198]. 1850: Temettett el Ns Török István 7 évig volt Gondnoka az Egyháznak [uo.; RAK 218].

eltemetettetik a fi îngropat; begraben werden lassen. 1762: disponalt ugyan Bőjte Judit. hogy miből temettettessék el, de mind ezen penzből nem köttet annyit, hogy a mennyi pénz nálla volt, azt absorbealta volna [Torda; Tjk V. 76]. eltép elszakít; a rupe; zerreißen. 1661: Az Lampast kellett ket uttal megh borittatnunk, mivel Egéré, uagi madar el tepte szaggatta az boritasatt [Kv; SzCLev.]. 1814: Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, ugy hogy Színte oda őlte [Dés; Ks 79. 29. 794].

eltépődik letépászódik; a fi smuls; heruntergerissen werden. 1776: a Bojai (!) szénát Lesnekre vecturázni nagy kár nélkül nem lehet berkes és rosz az Utya felnél töb el tepődik [Bujtor H; Szer. 3 r. jb vall.].

eltér¹ 1. elkanyarodik; a coti; abbiegen. 1725: Ezen két útról tér az Exp ő Ngok erdeje széle a jobra terő útra, és azon fel tartván egy darabig, ugjan tsak el tér az utrol jobra egj metalis hely iránt [Mezőmés MT; BK 14 r. és 1 m nevű tanú vall.].

2. kitér vki elől; a se feri/da deoparte; jm ausweichen. 1582: Vida Miklos Barat Peter zolgaia hwthv vthan vallia . . . Eg'kor oztan chak latam hog' ereossen Ieó az lowal, es három Azzony

Ieo vala Zembe velle hog az lo Zaguld vala A-latta, hallam hog kialthia vala Az Azonioknak, Vincze, od magad, od magad, Azonkeozben Az Azzonioknak kettej hamar el there, Az harmadik penigh hertelen Nem therhete, Mert Jdeis maswvais ther vala Az Azzony|| Nehez mattias ... valia hogy hidelwe* talalkozot reayok olcziardy miklos es Zolitia meg tarsaiual egiettembe es mond nekyek, my dolgossok wattok miczioda emberek vattok, es moudnak nekye hyzem Latod miczioda Emberek vagu(n)k, es monda nekyek, miczioda emberek vattok hogy ilien parasztol felelték ennekem, es mindgiarast az kezet az Zabliara tewe, az tarsay mondanak nekye Jer ell vram innat hagy beket ezeknek, mert ezek my barattink, vgy terenk my is el elleole [Kv; Tjk IV/1. 16, 97. — *Hidelve, azaz Kv ma is Hidelve nevezetű fertályában].

3. másfelé tér, kitér; a se abate din drum; ab/ausweichen. 1745: akkor mingyárt Gyano-ban estem felőlek, hogy nem jo emberek, mint hogj enis gyalog ember lévén az utbol el tértek és hogy velem szemben az utban nem merte(ne)k jönni hanem távol el kerültenek [Bálványos-váralja SzD; Ks].

4. ellép/megy; a pleca, a se duce; weg/fortgehen. 1573: Ne tagad Mert te zod es en vgy Monta(m) megh az byronak, chyak nyakat varakitia es ely ter onnat [Kv; Tjk III/3. 63]. 1600: ferench Janos el tére onna(n), be-mene az hazba [UszT 15/65].

5. eláll vmitől, letesz vmiről; a renunța la ceva; von einer Sache zurücktreten/abstehen. 1584: Catalin papfalwy Jllies Ianosnak a' fogol-nak edes leania vallia mikor esmegh Az Er-deore liwt volna velle, ... El Ne(m) tere az eo gonoz chelekedetireől* hane(m) ollia(n) vadon helyennis eg fanak tamaztwa(n) nagy erőzak ze-re(n)t fertelmeskedet velem [Kv Tjk IV/1. 305. — *Ti. az apa].

eltér^a elfér; a avea loc, a încăpea; Platz/Raum haben. 1647: egy rosz sendelyes, tapaszos, ket reszben allo Istallo ... 12 lo el ter benne [Meggy-kerék AF; BK 48. 16]. 1652/1653: annak előt-tejs annyit* hanytak vala be az Tömlécbe hogy fen alvajs aligh tertenek el csak nem meg fulad-tak [Dálnok Hsz; BLt. — *Ti. szászt]. 1681 Bor-belly Janosne Aszszonyom ... megyen vala Tecs-i Mihalyal beszélgetven, eszt mongya vala a'kar-menny szerelem volna környülöttem, el terne belem [Dés; DLt 445]. 1720: már az Ipam rám szállot mind ketten felesed magunkkal léven el nem térünk, sött az Lovaim mostis az hó hátá(n) vad(na)k nintsen hova kötnöm [Szókefva KK; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1759 Vagyon itten a Faluban egy benn valo helyeske egy buruba ugyan el térne rajta [Tusnád Cs; BLt 9]. 1840: az Tsürjeikbe egy svadron is el tér-ne [Dés; DLt 935].

eltéretet el/szétterít(get); a împraștia/așterne; ausbreiten. 1806: Bartok Andrasne ... el küldé

a Bartok Istvanne Fiaihoz ... illy keth rend-beli verbalis Instructioval Isőben Hogy, miyel a Ganijatt ki vitte, akarattja ellen tiltanam le, hogy el ne teregesse [Torockó; Bosla].

eltérenget kiterít; a întinde; (aus)breiten. 1629: az inget ... eltereugete Csiszar Andrasne ... semmi hea nem vala [Mv; MvLt 290. 35a].

eltérengettet el/szétterítgettet; a așterne/împrăștia, a pune să se aștearnă/împrăștie; ausbreiten lassen. 1591 23. Augusti. Az Varas zenaiatt Terengettettem el, az Drabantokkal, hogy wizes volt, zarasztattam, Kazalt mytt Igazgattattam, heccettem* [Kv; Szám. 5/X. 29. — *Értsd: hegyeztette, azaz felül hegyesre, csúcsosra rakatta a kazalt].

eltérhesedés kb. megnehezedés; împovărare; Schwerwerden. 1812: meg történt ... az is hogy gabona dolgában meg szűkült, ezt is mind Samuel fia potolta ... házassága és Háza el terhesedése* után is nem szűnt meg az adástól, és aránta^b valo gondoskodástól [Nagyesküllő K; RLt O. 2. — *Értsd: a ház, a család fenntartásának megnehezédése, terhessé válása. ^bTi. a fiú az anyja iránt].

eltérhet elférhet; a putea avea loc/încăpea; Platz/Raum haben können. 1623: Jstallo legyen 12 Eolny hozzw kib(en) keth Rendb(en) 24 Lo terhett ell [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1825/1826: ennek a' völgy vizének sem arra valo sánca vagy is árka melyben eltérhetne, se pedig valami olyan meatussa, mely (!) kártétel nélkül elme-hessen legkissebb sincsen [Msz; GyL].

eltérhető kb. elégséges kiterjedésű; cu supra-față suficientă; von genügender Ausbreitung. 1836: azonn ki mutatott helyet tsak ugyan fel adhatonak lenni íteltük és egy kis hurubátska epitheté-sére el térhetőnek [Dés; DLt 556].

eltérít 1 elterel; a mina în altă parte/direcție; von einer Sache abwendig machen. 1596: Vtannok indülek az eókreknék, s monda(m) hogy, bizonj el yzem, vtanna(m) ielőúe nagy Peter, Jeótebe kj ragada az eggik rakonchat, s hogy az eokret el teritem uala eleimbe alla, s monda ally el, merth ugj hagitlak hogy zernyw halált Holz en el hagiam ozton, nem akaram magam nyaúaliaba ejteny [Uszt 11/34].

2. erőszakkal elhajt/terel; a mina cu forța; gewaltsam weg/forttreiben. 1606: az eo marha-jokat tehen chordajokat az orzagh utat megh aluan terítették el [i.h. 20/231].

3. másfelé térít; a îndrepta în altă parte; (ab-)lenken. 1586 eo kgmek vegeztenek volt, hogy az Innepnek Napian se kaput Ne Nittatnanak, se semmit senkj ne Arulhatna, Emlekeznék penigh hogy ez veghezes leot ez keserves esztendeoben, melyben Az Vristen chapkottatot pestissel, ben-newnket, Mostis azert Noha Az Vristen haragyat

el terítette eo kgmekreol, De semmikeppen Ne(m) Akariak semmy Vton az eleobi vegezest meg bolumlj [Kv; TanJk I/1. 40].

elterített el/szétteregetett; ašternut, intins; ausbreitet. 1679 Görög dinnye ezen házban nro. 48. Az el terített nyers körtvely mind el senyvedett [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lett. 101].

elterjed 1. el/szétterül; a se intinde; sich ausbreiten. 1672 onnet esmet le jeöuen az aruiz itt Adamoson, felljvl szakad edgj patak, azon toljul, uagj uet ki az aruiz, ott osztá(n) el terjeduen, az kaszalo reteken, ugj jeö le ide Adamos fele, s ugj lepi, s follja el az Ország utjat [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1723 miölta a Palló véginél az árok meg szélesedék, az középszerü árvizet igen el nyeli s nem engedi hogj a Berekben el terjedjgen a Berek csak szárazon marad [Királyfva KK; MbK 162]. 1790 ezen tonak gattyát felettebb fel magosztaltatta volt mellyből következtet hogj a víz annyira elterjedet a maga határára kívüllis [Kebelesztiván MT; CsS]. 1825/1826: A záporosó magát bé nem veheti a' Küüllöbe elterjed a' Kaszálókön és a' füveket haszonvehetetlené teszi [Msz; GyL].

2. ~ a hír híre fut; se ráspindejte vestea; es verbreitet sich die Nachricht. 1773 az Asszony engem azzal vádolt a Pappnít s másutt is hogj már a Faluba is elterjedett a híre, hogj én egj szalonát, és égj hordo egethört... el loptam [Selye/Magyarós MT; Bet. 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.].

3. a se ráspindi treptat; sich nach und nach verbreiten. 1653 csakhamar két vallás lön az egyből, ugymint arianus és szombatos vallás. E pedig oly igen elterjedett vala főképpen a székelysége mind a kettő, hogj nagy darab tartományok oltalmazták vala [BTA I, 29 NSz].

4. el/szertelharapódzik; a se extinde; sich umgreifen. 1762 azon bokorrol még egészen el terjedett az tűz, és így ha akkor azon gyuladásból ki ment az tűz, nem lehet hinnai, hogj azután más gyujtott volna ott bokrot [Torda; Tjk V 103]. 1794: Illyes Szimeon az maga Irotvány-nyába tsinált volt az idén posárt, mely el terjedvén az Erdőbe, a fala kéntelenítettett ki menni hogj el oltsa, különben még nagyobb kiris következtet volna [Kiskristolc SzD; JHb].

5. szétszóródik; a se imprästia; sich zerstreuen. 1769: Molduvából és Havasalföldéről sok szamu Népek maguk batarsagokért ki Jövén ezen országba szerte el terjedtek [UszLt XIII. 97].

6. elszaporodik; a se inmultji; sich vermehren. 1801: a Csonték pedig mais Tótfaluba nagyon el terjedtek és felesen vadnak. [Tótfalu SzD; Ks 39. XXVI. 4].

7. átv elárad; a se ráspindi; sich verbreiten/ergießen. 1695 Mivel... az Uraval Cseh mihályal edgyút haitottak s loptak azon ket Ökröket söt annak kiszétesébül... az Actor Kivansaga szerent felakasztatsek. Hogj penig az gonoszszagh annyira el ne terjedjgen, tetczet az Bő Nga

szekinek masoknak tanusagara Torturara vonatassek* hogj mind Complices társait mind it s mind masut, maga és masok Orv gazdasagat adgya ki [Dés; Jk 192b – 193a. – *Stephanus Demeter de Váro (!) Falu].

elterjedés szétterülés; láfire; Ausbreitung. 1815: juttaták kezűnkben... e következő Leveleket... A Patak ki Omlása és elterjedése miatt esett tetemes károknak meg betsíltetéséről valo Relatoriat, de Anno 1814 [Asz; Borb. II].

elterjeit 1. terjedelmes; voluminos; umfangreich. 1732: a leányok udvara mellett, vagjon edgj el terjedett cserefa álláson lévő cziprus fa [Köröd KK; Ks 12. I].

2. terebélyes; ramificat; ausgebreitet, weitverweicht. 1736 a Dombon vagyon egy el terjedett kőkény bokor [Mikefva KK; EHA].

3. kiterjedt; intins; ausgebreitet. 1796: méltán még egy Személy papi Szolgálatra közikben fel szenteltettnék annyival is inkább, miuel azon helység el terjedett Nagyságu peripheriát foglalván magában tsak két Pap nem elégséges [H; Ks 75. VII. 245a].

elterjeszt szét/kitár; a-ši deschide (brafele); ausbreiten. 1636: Balas Czigány ker suget Egerhazitól, kire monda ninczy esset lelek fia nala(m), seot ugia(n) el terjezte az kett karjatmondua(n), ninczy en nala(m) esset fia [Mv; MvLt 291. 70a].

eltérő elkanyarodó; care coteşte; abbiegend. 1825 az Bako tetején az hegybe járo Utjokat el szorította valaki 's az valosagos Utat Málével be vetette mind az Igesre mind az Felső Virág hegyre és Kenderszegre el terő Ut el szorította [Dés; DLt 650. – *Az Égés hn f-zó alakja].

eltérőlog (vmilyen előfistól) eltérően; deosebít, spre deosebire (de o prevedere), in derogare; (von irgendeiner Vorschrift) abweichend. 1868: Tapasztalván, hogj... az üzletjelentésekben eltérőleg az 1833ki 212. sz. a. kiadott mintától látatik el (lyl)... meghagyatik..., hogj..., csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen só-nemek összege, és a marha, gyár, és trágya só vétetessék fel [Désaknai városi lt].

elterül 1. szétterül; a se lárji; sich ausbreiten. 1826 ezen ductusnak alsó végénél a' Szele pataka régi árkától fogva a' Küüllőig a' part magassabb, mint azon kívül..., a' hol a hely fenekesebb, 's a' kiütéskor a' víz ott elszakott terülni [Msz; GyL].

2. elnyúlik, a se lungi; sich dehnen/strecken. 1629 (A szolgálot) az haz kezeget talaltuk el terület, mikor onnat fel keolt es megh eszmelkedet volna azt mondotta hogj Sara Aszonj jeot rea egy ostor volt az nyaka keorül tekerue, le foghta meg szidta miert mondotta megh hogj rea jar, erossen megh verte az mint talaltuk magunk, seot az utannis gyeoteerte [Kv; Tjk

VII/3. 118]. 1791: vasárnap szerentsétlenül járt egj Dám vad egj kutya bé szókvn közikbe olly sebessen szaladat hogi a hinto színbe ahová más-szor is szokták recipiálni magokat ugj meg útközött egjk hogj mingyárt el terült, véré t vétettem [Királyhalma KK; Ks 94. Vegyes lev.]. 1847 valaki hátom megöl oroszba egy fával úgy meg üt mindjárt le estem a földön el terültem fél holton [Dés; DLt 1135].

eltérül eltér; a deroga, a se abate; abweichen. 1585 Az taufaly Wegezes melleöl Semmy Uton Nem Akarnak el therwiny, hanem Azon Wegezes Maragyon megh illien bewntetes Alat [Kv; TanJk I/1.12].

éltes öregecske; bátrínior; bejaht. 1851 két éltesebb ökör: Rendes és Szilaj [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

Szn. 1775 Éltés Anna [Peselnek Hsz; HSzjP].

eltestál örököül hagy; a lása (ca) moštenire, a testa; testieren, als Erbe hinterlassen. 1798/1800: (A jószágot) már el Testáltam az őtsemnek, mert rég; hogj tart [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1799 a néhai Bátyám mindenit el testálta, .. azoknak nagy részét a Testamentariussai már kezekhezis vették [Déva; Ks 75. VIIIb. 130]. 1807 azon Jóságokatis ... az mellyeket a Publicata Baronissa... LB Banffi György ur ő Nagyságának nagy summában el testalt volt, a Szarvadi Familia vérség Jussán váltotta magához [Dengeleg SzD; Ks 80. 24]. 1838 Dosa Urat .. azzal meg nem bántya hogj el testalya* [Kissáros KK; DLev. 2. XIIA. 2. — *Ti, a szőlőt].

eltestálás örökre/örököül hagyás; lāsare (ca) moštenire; Testierung, Vererbung. 1838 jóvallatta az özvegynek az Szöllők el testálását azt felelte, hogj ő nem akarja megbantani Dosa Urat a kinek jo akaratyabol birta s birja az szőlőket [Kissáros KK; DLev. 2. XIIA. 2].

eltestálhat örököül hagyhat; a putea lása (ca) moštenire/testa; testieren/vererben können. 1735: Gáll Ionaís szabadoson mint acquisitumot akarmely idegennekis eltestálhatta* [Dés; Jk 180b. — *Ti, a szóban forgó jószágot]. 1764/1765: A mi kevés Jóságom Marad, az közöttetek oszolyék (: jollehet emez Sz. Várallyait Saját keresmenyes pénzzemmel váltottam ki idegentől:) és annyiban el testálhatván melyis 3800ban volt [Kóród KK; Ks 14. XLIIIA Kornis Ferenc végr.]. 1862 Ha Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyene és törvényes örököseinket az élők sorából ki szolitania; azon esetre maradjon az én kedves nóm Tamási Anna a vagyonnak tetzése szerénti rendelkezője, azt rendelkezése szerént kezelhesse, vagy ha tetzik el is testálhassa. Ilyetén szerű intézkedésében, sem az én, sem az ő ágán létező rokonok által nem háboríttathván soha is [Kv; Végr.].

eltestálható örököül hagyható; care poate să fie lāsāt ca moštenire; testier/vererbbar. 1824: általam el testálható vagyonyaimról az alább irt végső határozásomat hagyom [Torockósztyörgy; BLt II. 12].

eltestált örököül hagyott; lāsāt (ca) moštenire; testiert, vererbt. 1807 ezen ki szomszedalt ket hold szánto földet ... unakajak(na)k Székely Julianak testálanak ... ilj fel tételek alatt hogj az el testált jökb(an) az nevezet fiát Mártont és Unakáját Juliannat semmi Törvényes remediümakkal ne impedialhassa, edgyik posteritassa is, hanem az Testalt Summab(an) bekességesen bírassak és használhassak (Asz; Borb. II). 1810 a' fenn forgo 's el testált kantza maradjon a' FPeresnek [F.rákos U; Falujk 52 Sebe János pap—not. kezével].

eltesz 1. helyére tesz; a pune la loc; etw. an seinen Platz legen/setzen/stellen. 1585 Ez dologh vtan, én mondek hogi tegiwnk el mind hegedwt virginat, Mert Ideye el ozlanúnk [Kv; TJk IV/1. 532—4]. 1684 16. forintot Fodor Gergely mű előttünk kezéhez vévén, megolvasá, ruhájába kötő és el tévé [Gyalakuta MT; LLt 66/4]. 1784 nékis aszt mondá Csáki György hogj aszt a vas villát tegye el mert esztendő mulva is elé kéri [Béta U IB].

2. visszatesz; a pune inapo; zurücklegen/stellen. 1574 Hoszw Symon Azt vallia hogj ... ky Ieo az Istwan az hazból, es Mind kettee hozza vtth vgi talalyak ecchersmind hogi azonnal leh essik My Ideore Istwan fely keolt tahat az orchayan ala foly az ver vgy Ieo az kapw fele zablyaiat ky vonza hogj keozkybe vagion, Eo meg zolitotta hogj ely tegie Mindiarast ely teotte senkyt ne(m) Bantot [Kv TJk III/3. 406]. 1598 lata(m) azt hogj az hegedws Ianos az kese(n) pepechiel vala, dūgdossa vala, monda(m), te mit chinalz az kessel mit akarsz? ted el [Kv; TJk V/1. 162]. 1637 meghis szida Szabo Martont, s megh kardotis ranta Szöcz Marton, de mi Czi-szar Istuannal le Czendesiteők, s el teve az kardot [Mv; MvLt 291. 74b].

3. biztonságos helyre tesz; a pune la loc sigur; in Sicherheit bringen. 1606: Az penz feleöllis zoll s azt mo(n)dgia hogj mikor az Euictor Gere Matę megh vitte, az eő felesége el ne(m) vette hane(m) ot az eő hazanal hatta, az fia hogj latta hogj ott hatta fel vette s el tette, eő ne(m) latott mostis ben(n)e, ha eő atta penzet az hova ne(m) kellett volna, kerje megh [UszT 20/193]. 1653: Egykorban egy gyalog hadnagy minden puskáit, szablyáit, botjait és fegyverit* öllel nyalábolván kezembe adá, hogj eltegyem, és mikor kéreti ő nagysága, tehát adhassam elé [ETA I, 145 NSz. — *A fogoly Zúlyomi Dávid fegyvereit].

4. félretesz (vki számára); a pune deoparte (pentru cineva); (für jd) beiseite legen. 1783: a' Frajtol Evától és Demets Boritol halottam beszélteni, hogj ő Nsga el tézsi számára a' Sütteményt, és egy felől mikor ő Nsgának tállalnak,

Wántza Istvánnak is tállalnak, olyan parantso-lattya vann a Szakátsnak [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (35) vall.].

5. elhelyez; a pune; legen. 1842 ezekután a' gyermeket^a Rákotzi Aníska a' betegültel^b egy fazékba hejhezttették az ágy alá, a' hol volt estvig a' mikor osztán ... el temették, még meg kérdeztem, — hogy el tették elé^c méjjen, — vajon a' Disznok nem ássák é ki? [Dés; DLT 85. 4. — *Az — állítás szerint — halott koraszülöttet. ^aA gyermekágyas asszonnyal].

6. elrak; a pune in altă parte; wegtun. 1655 adék osztán neki 200 aranyat . annak utánna Ozdi Thamásnak vitte, az el tőtte az aranyat, de pénz^a ne(m) adott reá [Kv; CartTr II. Mich. Csepregi ötvös vall. — *Polturát]. 1865: engem a kelementelki falus bíró által a Madarási Pap meg admoniáltatván, hogy a háza mellől a sertés pajtát harmad napok alatt el tegye (l) hogy ha el nem tészem a pajtát 12 for büntetést vegyen fel és szolgáltassa 'a bíró kezébe [Kele-mentelke MT; Pf. Kerekes Mihály lev.].

Szk: *télre/telcni* ~ teletetni rak/tesz. 1679 Tőt el most telre mehet nro 8 [Pálos NK; Llt Fasc. 140]. 1827 9 kilentz anya kos méh vagyon most Teleini el téve [Koronka MT; Told. 31].

7. eldug/rekkent; a ascunde; verstecken. 1582: Eyel yeowe negj azzon ember, az negj azzonj ember úiué el innen az my hazwnktol es ezen faluba egy setet kamaraba tartottak mind adig az giermek az wilagra leot, mar az negj azzonj ember tugia hogj ha el rekkentettek az giermeket wagj daikanak attak azt imar enne(m) tudó(m) hane(m) eo maga es az negj azzonj ember tugia howa tőttek el [Kv; TjK IV/1 Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzonj vall.]. 1592: az kosarba egy odvas fa wala ebbe tevek el^a [HSzj *kosár* al. — *A két ellopott és leölt disznót]. 1648: Viragh Geörgy az fiatal edgywt jurallio(n) azon, hogy ném eők tőttek el az pohart [Kv; TjK VIII/4. 271]. 1705: Vagyon két ezüst Pohár ... el tőttek volt rejtekben [Kv; Pk 6]. 1758 Tavasszal tsepeltettek el egj asztagat Gombasi Janosme el adagatta titkon és az árrát maga elis tette [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1806: Kalara néném el adván ós örökös hazunkat 105 forintat adott nekem is ki szurván szemem véle azt kívánja hogy Jussam ki adodott legyenn holott el adván az öreg telket ... 410 forintokan a többi pénzt el tette és halgat véle [Dés; DLT 17/1809-hez]. 1823 ted el ne mutogasd senkinek, mert evel porul jársz, mivel e' csak Kurva Bánko [Radnótfája MT; TLT Praes. ir. 65/827-hez Roska Mitrúj (50) szolgáló ember vall.].

8. kb. (vmilyen célra) fordít; a intrebuința (in scop de); anwenden. 1656: Kesz penz is talatattott az Dobokaj haznal Ebből az penzből szükségesskeppe(n) kellett szakasztani az késelb valo szolgáknak, szolgálok(na)k, ugy mint az szolgálonak sarut, es az szolgálok(na)k fekete köntöst, tartozik ugya(n) azon Laszlo neuő gond-

uiselő szolgál, annak idejeben szamat adnirolla, kit houa tőtt el benne [Doboka; Mk Inv. 8].

éltet 1. kb. életet ad; a da 'viață; beleben. 1636: Ez kertnek negyedik reszett eze(n) kerten keresztül altal, az malomra folyo patak meg küleőneőzteti szelire fell (igy!), mely patak az egesz uduart es ez kertetis elteti es ekesiti [Siménfva U; JHb Inv.].

2. (el)tart; a întreține/ține; (unt)erhalten, ernähren. 1596 Az Kis gherebenes Neweő falwt, hogy Zalyta bernald balas az három falw Ellent tart vala benne hogy oda ne zalichya, Mert felnek vala, hogy azokatis, az feketereol Eeltetne, De Zep Zawawal Meg Engheztelee Eoket, Es vgy ada, az gherebenesyeknek az kis veolgiet [Székelyvásárhely^a; VLT 7/692, — *Mv]. 1590: mikoro(n) meg hala az azzonj testame(n)tomba(n) egj leankaiat Bodo Mathiasnak hagia hogy eltesse az Eoreoksegh haznabul [UszT]. 1610 Osuat Janos adot tudom búzat eltette Janost ennj valoth, labara valo boczkortis adott [i.h. 12b].

3. tart; a ține/hrăni; unterhalten, nähren. 1748 te Moldován Martin, és te Ilona ..., nem külömben teis Pakulár Josziv, és te Mária, első Férjed Néhai Sztojka Andras életében mostoni Ferjetekkel, diversis vicibus edgyüt paráználkodván, feslet buja erköltsü életben éltetek ... meg holt ferjeteket étetővel éltetvén meg őltétek őkt [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

Szk: *orvossággal* ~. 1696: reggeli Praedica(ti)o alatt az Feleségem nagy hirtelenséggel az Pleuritiben igen nehezen meg betegedék tegnap reggel Borbélyokat hozatván eret vágattam rajta, és az Kőpoczi Ur(am) orvosságával éltettem [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1831 ha jo elein jo moddal dajkálják a' beteget 's orvossággal éltetik meg gyógyithato nyavalya a' Cholera [Vaja MT; a hagyásbodonai ekl. könyve] * *szóval* ~ beszéddel lefoglal. 1812 Az alatt mig én a Grofot a maga Házában csendesítő szokkal éltetném, azalatt a' fel lázadt emberek Grantzki Mosest felkésérték az udvarban [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.].

4. életben tart, megtart; a se ține în viață; am Leben erhalten. 1596 Vegezenk . az vyzelő szauai almadi gaspar vrammal . . . Jgi hogi amég az Vr Jsten eltety ez vylago(n) tehat megh ne(m) haboryttiuk sem Joszagba sem egieb dologba [Szová K; JHbK XVII/31]. 1600 Az my keuessem nekem megh marađ Azokrul az kjknek en Ados volta(m), Azokra hagiom Tútornak es gondúisselonek az en io Akaro Sogor vrainath Janos Kouaczoth ..., az gyermekek keth rzyth kezéhez vegje, es gongiyath visselye, mynd Adig mig az vrsten Jltety, es az Aruak Ember korth Jrnek [Kv; RDL I. 70]. 1672 Keremis nagj szeretettel kgdet ez iránt valo instantiamat ne utallya meg. I(ste)n éltetvén az hytvan veszendo vilagban vekonj állapotom szerint szolgálny megh úgjekezem (igy!) [Illye H; JHb XXXV/12]. 1721: Tár Andras, Nemes

szemelj igen megh nyomorodot Embér hogy ha más nem teszi egy hejből más helyb(e) magaval jól tehetetlen, és abból kel erőtlenségeb(en) elbődni migh Isten elteti ... ötet [Csegez TA; Borb. I. — *Ti, földből]. 1762: A' Szovai határ fel mérésében tett példás és terhes fáradságokat nemtsak köszönöm, hanem Isten éltetvén feleségem részéről is mind viszsza szolgálni, mind pedig fáradságokat betsülettel remunerálni el nem mulattuk [Szava K; RLt O. I Mich. Medve lev.].

Szk: ha Isten/az Úristen éltet(i) 1598: mind v felsiginek mind az zeginy hazanak Zolgalhassanak, ha az uristen v felsigit zerenczejekeket itelti [Bál. 51 Kovachocz János lev.]. 1623: Az Aruat Mihokot biztuk az edes Annia gondviselése Ala, vgi mint edes fiara me(n)teől Jobba(n) lehet, vgi visellien gondott, giermekere, hogi Istenteől Aldast veue(n), es az giermekys ha isten elteti vehesse halaadással [Kv; RDL I. 121]. 1666: én is a mig isten éltet sok szolgálatjait való meghálásomat, ha isten éltet, bizony el nem felejtém [EOE XIV, 206 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1747 ha Isten éltet, csak akkor veszed észre mikor otthon dobbanok [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1780: (n ha Isten éltet Holnap Délután indulok Radnára az Bor Vizre [Korpád K; SLt XXXIX Henter János lev.]. * Isten/az Úristen éltesse. 1572: leo beh oda sz Jstwan vayda fia, otth hogi beh keozen, Mond keomyesne Isten elteszen Jo gaspar deak [Kv; Tjk III/3. 10–1]. 1580 Isten éltesse es Tarchya megh Nagysagodatth, Jo Egissighben sok Eztendeyghlen [Palatka K; SLt S. 25]. 1583 Isten éltesse, es tarcza megh Nagysagodat [Szűkerék SzD; JHBK IX/9]. 1584 az kegyelmes wr Jstzen felesgedeth soka elthesse, es mynden kjantha yawajwal meg lathogassa [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. 1586: Az vr Isten éltesse kdet sok eztendey Jo egissyghben mind az Haza nypyuel egyetemben [Erked K; KCy]. 1592/1593: Jsten eltesse kegmeket, sok io eztendeigh, Jo egessighben [Szilágytő SzD; Ks]. 1599: vgi éltesse Isten az kegd maradjkatis [Bál. 51 Kowachocz János lev.]. 1609 Ezek Nagjsagos vrunk az bizonyssagok vallassy, kjket nagsajtoknak rend zeren az mv hitunk zeren az feoldnek zinin, meg ualantunk Az vrsten Elteszen (!) Nagsajtokot mint kegelmes vr(n)kot datum, ex chik kozmas 5 die Juny 1609 [BLt 3]. Isten eltesse(n) nagsajtokot mint vr(n)kot minde(m) bodogi aldaszaual [Kozmás Cs; NyLrK VIII, 84]. 1641 Jsten éltesse es tarchia megh kglteket sokaigh io egesseghben [Szentegyed SzD; Wass 25]. 1697 Miltoaságos Erdelyi Gyenerális nekem jo Uram. Isten sok számcs esztendeigh kívánatos jo egissegh(en) éltesse Uram Kgdett szibül kívánom [Szilágycseh; BK. Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1761 Rábszín István Uram Inásnák bé állitá, Kádár Szábo Kérésztély Péter fíját, kittis Istén élteszen kívánom [Kv; KCjk 35a].

1777: Isten éltesse kendet szivem* [Sárvásár K; KLev. 5. — *Asszony a szeretőjére köszön bort.].

5. ~i magát fenntartja magát; a se intreține/sustine; sich erhalten. 1570 Panazolkodnak egy nehan vrain Az kereskedew Nepek feleol kyk hwl kolosvariaknak hwl Debrecenyeknek Newczyk Magokat, sem egygywt sem Masswt eorekesek, Es vgy Eltetyk Magokat [Kv; TanJk V/3. 13a]. 1584: Teremy Marta ... Az Nennenel lakik zegensegel Varrasafial eltete magát eozwegsegbe lewe(n) vgy veowe ozta(n) Aztalos Mihaly [Kv; IV/1. 347].

6. ellát; a aproviziona; versorgen. 1588 latiak azt eo kgmek varosul hogy az Magyar Meszarosok eltetik az varost hussal [Kv; TanJk I/1. 85]. 1589/XVII. sz. eleje hogi ha az Keómiues Céh es egész tarsaságh, ezeket az Articulusokat ... telliesseggel, vagy cziak resz szerent is, megh bontana, megh szegne: És az szerent az Varosi keósseget sem éltetne, mindgiarast, minden engedelemnélkwl, Atiai kegiessegnélkwl az Biro es Tanacz, minden wdeöben es egész Cehet éötuen forintal bwntesse [Kv; KémCart. 28]. 1591 mikoron Biro vram az ven vrainat be huiattia, akkoron az kadar Mestereketis huiassa, es ... valoba megh Inche eeket hogi az Ceh leuelnek tartasa zeren eltessek az varost, hogi ennek vanna panaz ne legien teobbe reaiok [Kv TanJk I/1. 166–7].

7. kb. vmiiben részeltet/részesít; a face să aibă parte de ceva; jm etw. zuteil werden lassen. 1584: Eo kegelmeckis Ennekeom hasonlo otalon.mal es gondulselessel tartozzanak lenni Es az varos Igassagual es Zabadsagual eltetny [Dés; DLt 214]. 1635 az vargok az minemü igazsaggal az eo magok fiayt eltetik azon igazsagal eltessek az Cizmasiakatis hogi ha peniglen auall, az igazsagal nem eltetik előbi kegelmesse-gunkból megh adot donationkkal fogiuk eltetni az cizmasiakat [Kv; Céhír. I. 14]. 1676/1687 Szakats György hiven s jambórol kötelezven magát szolgálni, nem akarom hogy ebbeli szolgalttja jutalmatlan legyen, . . . adtam és inscribaltam neki es ket agon lévő a lejendő maradékinak ... Vajda Hunyad Városomban Alszégh nevű Uczaban egy hazat Paranczolom ... őket megh ne károsiczak, hanem mint igaz exempta házat oly szabadsággal éltessek [Vh; VhU 340–2 Thököly Imre ad. lev.].

8. gyámolt, istápol, segít; a ocroti/sprijini/ajuta; jm beistehen, jm unterstützen. 1570: Byro vramat Es az Thanachyot keryk eo k. varoswl, hogi az Mint Regy Jdeothwl fogwa volt az Theorwennek zolgaltatassa . . . Eo kegek Neh valtoztassak, hane(m) eltessek azonban az varas Nepeth [Kv; TanJk V/3. 7b]. 1580: Az Mezarosok es hentelek felöl á ny az vassarlast nezy keresztasse eo kegmek Az előbby wegezt es a zeren eltesse mind a' ket felt [Kv; i.h. 210b]. 1591 Mikor megh hala az en masik apa(m) ... megh marada az en Jobania(m) ... engemet fel perest oda vgjvint

Vgaz vert hogy en eltessem, tarchia(m) taplalliam, az eoreoksegnekis gongiat visellie(m) vgy mint enie(m)nek [UszT]. 1620: Hadgiuk Knek paranchiolliukis az praenotalt Matias Kiralitul nekik adatot priuilegiumok szerint ez megh irt Supplica(n)st szabadsagaba(n) megh tarchia es azzal eltesse fiurol fiura [Törzs. Károlyi Zsuzsanna fej-asszony rend.]. 1669: En Gyerő Monostori Kemény Simon ... meg tekintvén Néhai Nemzetes Váradí Inczédi Mihály Ur(am) Eozuedgyének Nemzetes Csokási Katha Asz(onyna)k sok szép Joszágitol valo megh fosztattatásat, ... akarván edgyszer s mind Eozuegyi állapattyában io akaratomnak sengéjével ő kegmét éltetnem

Fogarásban az vár ellenében való uczában ... pusztá ház helyemet ... Csokási Katha Asz(onyna)k ... adtam, és ajándékoztam örökösön [Incz. III. 7]. 1680 k. Azert kerem, Uraságtokot: mind Tanaczaval s mind segetsegevel eltessem ha Baló Tamás Uramon kereskedgyemé, vagy az Hermáni szászokon [Barót Hsz; UtI]. 1732: csag (!) éppen aszt láttam vona leg szükségesebbnek lenni, hogy az M: Ur ot létiben ő Ngának keményebbecsken szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ő Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

9. (vmilyen jognak/kiváltságnak) érvényt szerez; a face să se respecte, a menține (o lege/un privilegiu); (Recht, Privileg) Geltung verschaffen, geltend machen. 1579 (A) protestatiórol eo kegmek vegienek Arrol valo lewelet ky kit ennek vtanna ozto(n) eltesse(n) eo kegmek Ieowendeore is [Kv; TanJk V/3. 200b]. 1588 Megh kerdettek varosul Giulay Janost, ha ez varosban, es ez varossy keossege keozot, Eltetneye Zabadsagat Nemesseget vagy penig azt per totum it ez varosban hatra hagywan Az varossy theorweny, rend tartás, engedelmessegh Ala erezkedneiek, Kire Giulay Janos illie(n) valaszt teót, hogy sem ez varosban, sem masut az Coloswary ember ellen az eo Nemessegevel Nem el ... Es chak az Varoson kyweol, es varossy ember kyweol valok keózt Akaria Nemesseget ereoben tartany [Kv; i.h. I/1. 92]. 1592: Ha Thordan Wam lenne arrol valo zabadsagh hogy oth Vamot Ne aggiunk ha azert az Araniason valaha hidat czinalnak protestalni kel, es éltetny ez leweleth [Kv; DiósyInd 20].

10. törvénnyel ~ vkit kb. a törvény oltalma alá von vkit; a lua pe cineva sub protecția legii; gesetzlich schützen, jm unter den Schutz des Gesetzes stellen. 1584: Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik eőreóksiges varasbeli ezek adotis attak az varas keózbén azokat eg Teorwinnel íltetik az poztos sowagokkal [Torda; Dlt 212]. 1646: az Inctus Procura(tora) azt mondgya es kevannya hogy eőtet(is) olyan Teórvénnyel eltessek mint az töb haza fiait [Kv; Tjk VIII/4. 157].

éltetés 1. gyámoltás, istápolás; ocrotire, sprijinire; Beistand. 1597: Az zent lelekbely Espo-

talynak gondwyssleessere es a benne valo zegenyeknek eltetessere daykalkodaszokra walasztotak eo kegmek ex vtraque Natio(n)e paribus votis* tablara Iarwan illien Attiokfiat. Bachy Thomas^b [Kv; TanJk I/1. 156. — *Ti. a magyar és szász nemzetbeliekével. ^bTollvétség Thomast h.]. 1626 azt az hazatis es en Vramual chenaltam, aztis az eroksegembelj igassagomotis mindeneket az en attjamfianak Chutak mihaljnak hajgom eltetesiért taplalasaert riam uolo gond viselesiért [Jakabfva Cs; BCs].

2. ellátás; deservire; Betreuung. 1589/XVII. sz. eleje: Az ualasztot Ceh Mesterek megh eskwdgiének, az Ceh leuel Articulusinak megh tartasara, oltalmazasara, házaknak es keő öröksegeknek igazan ualo beőcziwieiere es eő keőszteők, s az egész Várasí keősségh leendő dolgoknak edgi arant, személy válogatas nelkwl valo ki szolgáltatasa, az Articulusok szerint való éltetése, az mi az keő miuet nézi [Kv; KőmCart. 13].

éltétet 1. visszatétet, helyére tétet; a face să pună la loc; zurücklegen/stellen lassen. 1585 Az lengiel Inas zabliat ranta, Petky es chakant vagy zekerczet ranta hozza, De my oztan keozbe Allank, es el teteteők vellek Az fegywert [Kv; Tjk IV/1. 532–4]. 1598: Azonkeozbe(n) esmet mondanak az aztaltol, tolliak ki, mit garazdalodik it, immar Sarkeozy Janos az aito felen al wala az mezitelen kest fel húzta wala, zabo Balint kapa megh az kezét mind kesesteol s el tetete welle, es igi esmet le chendesedtek [Kv; Tjk V/1. 159–60]. 1603: Horwat Adam minthogy rezegh (így!) ezzel fel vchyudek az Adgybol tehat eotet fogam es az kwlseo ajtoigh hozhatam ott el esek megh felig eo ky vonta wala az kardot de el tet(et)em welle [Kv Tjk VI/1. 663–4]. 1635: Toluáy kialtast hallek, ... azonba(n) látám hogy megh uillámek az szablya, enis utanok futáma(m), es el erem Koteles Czizmazia Petert, és megh rágádám .. és el tetetem uele az szabályját [Mv; MvLt 291. 41b].

2. elrakat; a dispune să fie pus deoparte; wegtun lassen. 1736: Gróf Apór István lévén tricesimarum arendator, megparancsolta volt mindenüvé az rationistáknak, ha valami vámon valami új portékát hoznak a görögök, egyenesen küljék hozzája. Circiter harminczig való kristályt hozván egy kereskedő ember, az kolosvári rationista avagy harminczados, Apór Istvánnak küldi; az árát megfizeti, az kristályokat titkon éltéteti [MetTr 327].

éltethet 1. gyámoltíthat, segíthet; a putea ocroti/ajuta; beistehen/helfen können. 1677/1681 Nemes es Vitező Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k ... sok rendben megh mutatot hűseges szolgálatyát jutalmatlan hadni nem kivanvan, most elsőben minek előtte, nagyobb jo akaratomval éltethetném attam ő kg(ue)k az Vajda Hunyadi hataron ... egy darab szanto földet [Vh; VhU 262–3 Em. Thökölyi ad. lev.].

2. törvénnyel ~ vkit kb. törvény oltalma alá vonhat vkit; a putea lua sub ocrotirea legii; ja unter den Schutz des Gesetzes stellen können. 1671 Hogy Touabis minden alkalmatlanságok el tavoztattassanak es az varmegyenek Consensusabol az hadnagynak kezében adatott Articulusok szerint Alatta valojt job modo(n) gubernalhassa, es Teóruenyekel eltethesse. Teczet my nekeonk hogy azt in omnibus punctis obserualla, obserualltassa alatta valojval [Dés; Borb. I egy-i biz. jel-e].

éltető I. mn 1. életet/megélhetést biztosító; care asigură subzistența /traul; Unterhalt sichernd, lebengebend. Szk: ~ marha. 1604: Annak az haro(m) wneo tehennnek meliek mind weres zerekek voltak zaporodasi is uoltak ... Hazamnak Padlaial mind fenio dezkaik el uitette hordatta ... azon az helien ualo negj cziereznie fámát le vagatta ..., Azert si iuris egy borius wneott kivanok, mert azis elteteo marha volt [ÚszT 18/19].

2. ~ élet 1762: Illyen okon kellett az I. Aszsz(ony)t Törvényben hinom, hogy kegyelmed meg viselősedet es tereb(e) esett, melyhez képest szüret táját gyermekeis született tilalmason, és vetkesen külemb külemb fele utokon, és modokon duggatta, rejtegette, és clanculie nevelte, vagy még vétkesebb utat követven éltető életetől meg fosztatta ..., mindezekért meg kívánom, hogy mint ... ki az embernek verit ki ontja, viszont ember által ontassék ki annak vére ..., halállal büntetessék [Torda; Tjk V. 87–8].

A szk nagy valószínűséggel csak dagályoskodón tudáékos fogalmazás eredményeként került bele az id. szöve-be, talán itt az 'életelem' v. 'életelhetőség' értelmezéssel ajánlatos számolni.

3. segítő; ajutor; helfend. 1597 aki mezaros akar lenni az minde(n) vton az teoserségnekewl minden chereberenekewl el legien, es annak beket hagiwan az mezarlast giakorollia. Aki penigh az teossersegh melleol el allany nem akarna, tehat az ollyan mesterseget el vezesse soha tellies eleteben ne mezarolhasson, kamoraya el vetessek, elteteo tarsa se lehessen [Kv; TanJk I/1. 300].

II. fn segítő, segéd; ajutor; Gehilfe, Mithelfer. 1595: Az Mestersegnek vezesse ez. hogy valakit ez veghezes ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson (!), mezarlo kamarai el vetessek Mezaros tarsa elteteo se lehessen [Kv; TanJk I/1. 260].

◇ Szn. 1609 Éltető Marton. Éltető Gergőlj [Gyalu K; Semyei 47/11]. Éltető Mihály .. Szabados fazakas [Zilah; EM XLIII, 304]. 1736 Éltető Ferencz [Szentgyed SzD; TKI]. 1745: Éltető Ferentz Ur(am)* ... Semmi Atyafisagot nem praetendalhat az Éltető Familiahoz [Zilah; Wass. — *Ti. a Szentgyeden élő, nemességkereső Éltető Ferenc]. 1748 Éltető Ferentz [Dob.; i.h.]. 1867: Éltető Berta [Kv; RKAK 40, 43].

eltett elrejtett/dugott; ascuns; versteckt. 1602 Laurentius vegh fassus est hoc modo ... lewelet irt vala Keomies Antal az felesegenek es izente irta volt hogy fel keresse(m) en az el teot penzt liwggattam mindeneot az falt, de se hellet se az penzt en nem talaltam [Kv; Tjk VI/1. 635]. 1653 A város* népében volt ugyan a ki szerencsét próbált, itthon lézengett, valami ros szokmánt vött reája, és az hajdukkal együtt is volt némelyik néha. De az is némely igen rajta vesztette a dolgot. Mert vermet és eltett egyetmást kellett hogy mondjon, s ha nem mondott, megölték vagy megverték [ETA I, 72 NSz. — *Mv]. 1745: (Az alperes) el hitetvén az emberekkel, hogy ő a régi eltett kintset az ő búvós bájos mesterségivel a földnek mélljse-giből ki hozza, annak őrzése mellett lévő őrdögöket könjörgése által Angyalokat impetralvan, a kintset a föld színire ki hozza, ezen mestersége által majd az egész Országot bűnben ejtette, feles fizetést vévén sokakat koldulásra juttatott [Torda; Tjk II. 66].

eltéved 1. a se rătăci; sich verirren. 1629 Fazakas Martonnak vala egy barna kancza czitkaja mely czitko az arvizkor el teneudet vala, de az aruz el apadua(n) az Cziko oda hazahoz jöue Fazakas Martonnak [Mv; MvLt 290. 164a]. 1689: az Havason Tévelt el egy fejős juh az Pakulár gondviséletlensége miatt [Bucsum F; MvRK]. 1806 Emlékezem arra hogy a' mult osszszel Esztendeje lehetett Papp Vaszalia(na)k egy Kanczaja el lopattotté vagy el tévedett én azt nem tudom hanem maig is oda van [A. várca Sz; BfR 130/1 Rubottyin Györgyi (30) col. vall.].

2. elkallódik; a se pierde; abhanden kommen. 1867: itt még református es khatolicus (!) kollégyom is van* s ha fel nem teszük hogy melyikbe igen hamar eltévedhet a levél sőt ha el nem téved is de a mig a más két kollégyomot is össze járja addig három négy nap eltelik [Kv; Pf. Pálffy György apjához Tarcsafalvára U. — *Ti. az unitáriuson kívül].

3. ? eltűnik/vész; a dispărea, a se pierde; verschwinden. 1846 Tegnap későn feküvém le szokásom ellen hét óra körül ebredtem föl 's ritkán valék életemben olly ostoba. Egy óra beletölt mig fölötöztem, mert a' mire csak rátettem kezemet, az bizonyoson eltévedt, 's a' mit csináltam az mindig fonákul ütött ki [KeményNapl.].

4. elkeveredik/tévededik; a se pierde/amesteca; sich verirren. 1699: Nehai Bá! Mihály Pusztája Ez utannis vadnak földék; de mint hogj regen holt ki az ember el tevedtek és rea nem emlekeznek [Nagycserged KK; LLt Inv. 106].

eltévedhet elkallódhat; a se putea pierde; abhanden kommen können. 1867: itt még református és khatolicus (!) kollégyom is van s ha fel nem teszük hogy melyikbe igen hamar eltévedhet a levél [Kv; Pf. Pálffy György apjához]

hoz Tarcsafalvára (U). — A teljesebb szöv. *eltéved* 2. al.].

eltévedt 1. rätäcit; verirrt. 1700 Csere János ell tevedet marhat maga hazanal tartot [Bordos U; Ks 90].

2. elkallódott/keveredett; pierdut, dispärut; abhanden gekommen. 1575: Mindenkeppen Akaryak es Iowalliak, kerykis Azon eo keget hogy keowszek az egyeszeget es Bekeseget Minden Ideoben, Mert vgy lehet mynd az eo kegek gondviselese hasznos az keoszegnek Mind eomagoknak. Az Bekeseg keozben penig az varos ely tewedet penze Mindenestwl ely ne veszen [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1854: Atyám a 260 ujoncz nevét, születése helyét, életidejét s jellemét egytől-egyik (!) feldictálja a főjegyző tollára. Később a főbíró megtalálván az eltévedt jegyzőkönyvet, a feldictált lajstrommal merőbe talált [ÚjFE 116–1].

eltévehedik eltéved; a se rätäci; sich verirren. 1629 mind az aruiz eleött az mikor az Cziko el teuehedet vala latta(m), mind penigh az aruiz uta(n) hogy elekerült vala lattam hogy vele járt az Pazakas Marton kanczajaval, de azt nem tudom hogj ha annak az kanczanak az fia volte avagy nem [Mv; MvLt 290. 165a].

eltévelyedés 1. eltűnés; disparitie; Verschwinden. 1777 történt akkoron Bede Juonnakis, egy fekete Szőrü kantzájánakis gonoszul valo azon Határol el tévelyedése [H; Ks 114 Vegyes ir.].

2. egybe/elkeveredés; amestecare; Vermischung/mengung. 1760: Mi ugy tudjuk a' Régiektőlis ugy hallottuk, hogy régenten vérről vére szállottak az e' féle deserta Sessiok, az Urak Sem vették annyéra számban, hogy kinek kinek maga rata portiojat ki adták volna, azért lett ezen Sessioknakis el tévelyedések, es idegen kézre valo szállások [Nagyoklos TA; SzentGy 9 r. tanú vall.].

3. elkallódás; pierdere; Abhandenkommen. 1762 Sok kézre fordulván az Ia(na)k Levelei könyben meg eshetett Compulsorium Mandatuma(na)k el tevelyedése [Torda; Tjk V. 136]. 1819: tsak azt az egyet ajánlom, hogy a' Ládának fel nyitására szemes és vigyázó légyen, ne hogy valamely Levélnek el tévelyedése által az egész Familiának valamely helyre hozhatatlan kára következze [Császári SzD; Wass. gr. Wass Miklós lev.].

eltévelyedett 1. eltévedt; rätäcit; verirrt. 1701 Csere István fatealja hogj Harom ell teveljedet disznót a Ravai pasztoroktól meg vetten (!) volt [Bordos U; Ks 90]. 1746 az eltevelyedett Lo meg kerülván az Almási vr(am) kezinel maradgyon [Torda; Tjk III. 86]. 1769 Committaltatik ..., hogy Idegen el tévelyedet Marhát a ki fel fog töstént Vice Tiszt Atyankfiához hajtásák [UszLt XIII. 97]. 1786 Az el tévelyedett kantza tsikokat meg kaptuk Csorán [Bencenc

H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1805 Mivel a' Pásztor vette észre, hogy az 6 kiháló tsördájának egy része haza szakadtott 's megis illendőleg utánna nem látott ..., az eltévelyedett marhának keresésére nem ment, hogy azon el károsodott téhénnek egész betsű árrát, az az 36. M forintokat egészszen megfizesse a pásztor a' falu székén íteltetett [F. rákos U; Falujk 2–3]. 1831: Halodé Vonutz a merre te utasítottál én azt a helyet u.m. a Kadbukkit* meg néztem de az el tévelyedet két Lovaimat meg nem kaphattam [Dés; DLt 332. 13. *A Kadbükke (e, k, l) a dési határban].

2. elkallódott; pierdut; abhanden gekommen. 1788 én vártam hogy Nsgtok, a már el tévelyedett levelemre, mit méltotzatnak parantsolni [H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1804 el tévelyedett Levelemben is irtam vala [Ádamos KK; Pk 5]. 1811 Libánfalvi Todorán Vasziliának mint Felperesnek, Kásvai Morár Iuvon Alperes ellen fel vett pere egy el tévelljedett vagyis el veszett Ványoloba vitt Pokroczt felett [Görgény MT Born. G. XVI/2].

3. elkeveredett; amestecat; vermisch/inengt. 1598 Kerem is mint bizodalmas vr(aimat) hogy eo kegelmeok legien segitsegwl az en keuez el teuelyedet Jozagomnak recuperalasaban, Kiert ha maradekim nem fizethetnenekis nekiek az Jozagbol ha rezt veznekis münkaloggianak, meliben io vth es mod vagion, mely ellen mindenwt Contradicaltattam az mely Jozagrol valo leuleim, Eppen mindenwt valo Jozaginrol, az Feyeruarj kaptalamban vadnak [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.]. 1797: az Urak és ... eö Nsga között valamely meg hibásítottak p(rae)ten-dalt borozdat igyekezike kijártotni, és azon ki jártotás által meg jobbittani, s a Nemes V(á)r-m(e)gye Constitúciója szerint meg igazittani, vagy pedig mind ezek ellen egész el tevelyedett földet keresni [Kük.; JHb XIX/57].

eltévelyedhető elkallódható; care se poate pierde; verirrbar, was abhanden kommen kann. 1850: minden T. Pap az általa v(agy) othonn Nem létiben más pap-társa által véghez vitt papi actusokat írja bé mindjárt a véghez vitel után az anya-könyvbe, nem pedig más könnyen el tévelyedhető Jegyzésbe [Nagykapus K; RAK 5].

eltévelyedik 1. eltéved; a se rätäci; sich verirren. 1675: Tordán lakó Lengyel Istvá(n) ez el mult felső esztendőkbéli egyik tulok Barom pásztor kinek pásztorsága alol egy Tnlok el tévelyedvén adattatott volt pénzen Nagy Mártonnak [Kv; Tjk VIII/12. 15–6]. 1717: az Jobbágy lótt volna azon Moldován Damián Kereszturi Miklos Uramé Urajbol* el Tevelyedet [Mezősályi TA; Berz. 18. — *Mezőuraly TA]. 1757 az marhaj .. idestova él mene(ne)k, tévejedtenek, es edgyünnen másunnan kére-tették elő [Mezőuraly TA; Berz. 14. XIII/36]. 1763: égy jó Kantzája, ... egy Lova ... el tévelyednek és az Menesi* Falus Biro fel-fogja

őket 's magánál tartya egy két nap, varván ha Ura találkozik, de nem találkozáván, kételenítetik törvény szerint ide hozni Rosnyai Uramnak mint Király bírónak [Udvarfva MT; Told. 44. 15. — *Mezőménés MT]. 1831 a' midőn a' ménés bé hajtodat az városban el tevejedet az uttzákon [Dés; DLt 1905].

2. elkallódik; a se pierde/rătăci; abhanden kommen, verloren gehen. 1573: vam leweletis olinak agion eo k.* kyknek Eoreksegek vagion, hogi az vam lewel ely teweliedwen Bwt gondot Ne hozzanak az városnak [Kv; TanJk V/3. 75b. — *A bírő]. 1586: Eddig cziak eg pinztis ne(m) fizetet Igiartha geörg sem ennekem sem elek Ianos(na)k Mert az Ados lewelis el Tineledet vala keőztünk [Kv; TJk IV/1. 584c]. 1695: Edes kedves Hugom Aszszony ..., én eginéhany rend(en) irtam Kgd(ne)k Levelet, nem tudom hová tevelyedtenek el [Ap. 6 Apor István Kálnoki Sámuelné Lázár Erzsébethhez]. 1702: Az 1698 esztendőbéli számadáskor béirt bonumys az B; Céhnek megvadnak az két körtvély forma fa pohárokön kívül mert azok el tevelyedtenek [Kv; AsztC]k 45]. 1722: el vezett, el tevelyedett az meg irt level [BfN X. 2/113 Joh. Turoczi de Csapo (51) lev.]. 1765: eő kegyelménél maradott több része az afele connotatióinknak, s kétség kívül eddig el tévelyedtenek [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 24]. 1769: Ns Erdély Országában a régi háboru táborozo üdőkben sokféle hasznos és publicumot s Hazánk jóvát nező Levelek a Mts. K. Gubernium Archivumából el tevelyedvén, akadtanak meg némellyek Faluk és városok Levelei közöt némellyek pedig különös Possessorok es adofo renden lévő Emberek(ne)k is kezénél [UszLt XIII/97]. 1778 Adjutant Uram(na)k Vévén az Nemes Város egy hordo bort melynek hordaja el tevelyedvén annak árra termináltatva(n) őtt Marjasokb(an), Hadnagy Atyánkfia eő kglme utj fizetessék meg [Dés; Jk 379b.]. 1792: ujjollagis kívántam Ngdot utositani (ha talámtán azon levelem el tévelédnek:) [Brassó; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.]. 1829 Nagy ösztön lészen az a Hazafiak előtt az adakozásra, ha látják hogy adományok nem tevelyedik el [Kv; KvSzLt].

3. elkeveredik; a se amesteca; sich vermengen/ in einer Sache verlieren. 1739: a Szakmánybann vagyon földje melyet nékem a Tisztek adtanak által hogy el ne tévelyedgyék [M. bece AF; Told. 24]. 1749: az Bruma haz helye után valo szanto föld el tevelyedett, nevezetesen ez a Föld a melyen állunk [Bodola Hsz; BLt 7].

4. tévútra jut/kerül; a apuca pe o cale greșită; auf Irrwege geraten. 1644 Az edes feleségemet ... Az megh Ismert igaz huthennis veghigh tarczia megh, ha pedig ualaha tellies eletenek napiaban ezen igaz hntul az kiben fel neveltetett edes atiatul Aniatul, es mostannis uagio(n) Isten akarattibul, el tévelyednek es akar mely más vallásrais állana, soha ugis se(m)mi Iouaimba(n) resze ne legyen [Kv; JHb III/6].

eltévelyegtet a face să dispară treptat; nach und nach abhanden kommen lassen. 1749: jobbágyai hány Sertéseket .. ökröket és akarmi névelvezendő marhákat tévelyektetennek hamissan el? [H; Ks 112 Vegyes ir.].

eltévelyeszt 1. kb. elveszt; a pierde; verlieren. 1769: Hallottam bizonyosan hogy Barbotz Vonye ... a Csordabol el tevellyesztett egy Ünő Tinot a a körül lévő Falukba kereste volna ..., de sohol nyomába nem akadhatott [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.].

2. elkallaszt; a face să dispară; abhanden kommen lassen. 1738: (Az alperes minekutánna vőtte eszéb(e) a ... Tulok(na)k nem Tordai hanem idegen helyről valo lételit, mindgyárt kell vala Hadnagy Vr(amna)k híré tenni, avagy oda hajtani nem pedig más idegen ember kezére bizván a Tulkot el tévejesztteni [Torda; TJk I. 175]. 1764: (A földet) nem akarom eltevelyesztteni mivel felek az szegjentől [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Betze Lajos tt lev.]. 1775: ha valamelyik falunkbéli tselekedte a gonoszt, és a Lovait eltévelyesztette, hozassa vissza [Pintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. kb. szem elől téveszt; a pierde din vedere; aus dem Auge verlieren. 1807: el tévellyesztette az illő függést, 's meg vetésbe hozta a' Polgári Elöl jároknak jozan Rendeléseit [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

eltévelyesztett kb. egybe/összezavart; încurcat, amestecat; vermischet. 1803: tessék Nsgodnak a kívánt Törvényes ki jártatáson személyesen ... meg jelenni a azon ... Erdők közt valo el tévelyesztet Határa (!) köz költséggel fáradsággal ki kerestetni s Határozatni [Ádamos KK; JHb XIX/64].

eltévelyít elkallaszt; a face să dispară; abhanden kommen lassen. 1595 Biro W. azt hagyja hogy az Fockhazban Békot czjnaltassak 4. bokrot és 5. felet Miert hogy az el múlt esztendőben mind el tevelyitetek vala [Kv; Szám. XVIIa/6. 117 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Pellerdi 4 kereket Taar szekerben valot, vitte Thordai szekerén 2. Ioan Kadas Balint ... d 50. Ez 4 kereknek egyiket el tevelyitete volt az Thordai Biro [Kv i.h. 6/XXI. 14].

eltéveszt 1. téves helyre juttat/visz; a duce la un loc greșit; verfehlen/tauschen. 1747: válasszoltis eő kglme' de az Sz Demeteri Tisztarto Cursus szerint Birák keziere botaátván az Levelet hozzám el tévesztötték [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

2. elveszt; a pierde; verlieren. 1675: Az holott pengi azt mondgya hogy Bökreit el tévesztette, aztis meg bizonyitom hogy el tőkéllett szánt szándékkal haitotta azon eökreit a' szőlő hegyre s még pengi három Gyepün haytotta által [Kv; TJk VIII/12, 101]. — L. még HSzj mahkos-pásztor al.

3. eltévelyít; a face să dispară; abhanden kommen lassen. 1724: ha valamely Mester ember az Tablat el téveszti vagy el vesztí lészen buntetése flor 1 s tartozik Mas Tablat Tsinálni [Kv; FésűsC]k 71].

4. ? elrejt/rekkent; a ascunde; verstecken. 1602: Zabo Georgine Ersebat azzonny ... valia: Sala Jstwanne kerte az en Vramath hogy az had megh veresenek hire Jeowe hogy megh nissa az ladat vgy nita megh vram egy ewst kalandh három bokor kapoczt es negy ewst gywreot Salane maganal tarta, monduan hogy az teste keoreol inkab megh oltalmazhattya Nem kell annak Nagy czegert tenni, Az Vramis ket forintara duikat es egy nehany penzt veot hozza, egy kestis teweztet volt el; fel veka liztis volt és azt is eo sewteotte megh [Kv; TJk VI/1. 601].

eltévesztés eltüntetés; ascundere, dosire; Verschwinden. 1818 Féra Sztentsik panaszolván Angyel Dás ellen egy Kosokja el tévesztéséért [H; JF 36 Prot. 4].

eltévesztettet eltévelyített/tüntetett; a face să dispară; verschwinden lassen. 1699 Oláh (:mely az előtt Szász Nemeti volt:) Nemeti(ne)k Csepány és Magyar Nemegyi szomszed Faluk Határitól, réghen ... Határa törvényes és igaz Határ Halmokkal, Kövekkel, vagy akármly felekkel hol, mi tsoda nevű helyeken szakasztatik meg, az réghi igaz Hátár Halmokot, Hányásokot, Kítsodák hánták, rontották tévesztetették el? [BSz; JHb II/14 vk. — Csepán, M.nemegye és O.nemeti, mindhárom BN-ban].

eltikkad 1. ellankad/bágyad; a lincezi; ermaten. 1644: az hadakat ugyan úgy kell hoznod, el ne tikkadjanak, szép módjával hozzad, hogy ha itt mindjárt kívántatnék is, szolgálhossanak [RákCsLev. 258 I. Rákóczi György fiához, a későbbi fej-hez Tokajból].

2. kifárad/merül; a se istovi/euiza; müde werden, ermüden. XVIII. sz. vége: hoszszas causamnak veghetetlen fojtatasában el faradtam s el tikkadtam ugj hogj tovább nem mehetek, nem lévén Semmi fundusom s kölcsögem [Sf. Siménfalvi Lázár Gergely lev].

eltilosz(ik) eltilt; a interzice/opri; verbieten, untersagen. 1627 Kopa Georgy azt monda hogy eove az az szeoleo melyre kepest mi ugyan tanaczul adgiuk vala neki, maga penig Foris Gergely Vr(am) peczetetis ad vala, hogy ha eove tilozion (!) el annak meg osztasatul, de nem tilta [Galambod MT; Told. 26].

A címszóbeli elavult ígére l. NySz tilodik ~ tiloszik al. TMNy 263 kk.

eltilt 1. a interzice cuiva să facă/să folosească ceva, a opri pe cineva de la ceva; jm etw. verbieten. 1555/XIX. sz. eleje: azt mivelte Apor János és Péter, hogy ahol a Székelyeknek szabad

járo utok volna és mind * tsovákat, azt is eltiltották eő töllök [HSzj csöva al. — *Az eredeti szöveg két szónyit csonkult]. 1568: Hoza mynekwnk Kabos gaspar felsegod lewelet Inibycyot (!) Hogy my mennenky hozwtelky Jstwanhoz s tyltanoky az felsegod lewele tartasa zerynt az Jozagynaky foglalasatwl es reaya hynoky ... el menenky bothazara Zemylye zerynt my ely tyltoky az Iozagy fogylalastwl es reaya Intoky az hywatalynaky tyzen otod napyara [Nádas*; SLt J. 2. — *M. v. O.nádas (K), nem dönthető el]. 1572: Maryan vaida . kezdette wala az oldalon az Jrtatast ..., Az Desyek elys tyltottak wala az Jrtastwl es Tylalomban Alloth, de haath azwthn Jsmet el keztyk az Jrtast [Dés; DLt 184]. 1580 Az Bornemisza haza felol vegeztek eo kegmek hogy egy Inhibitiot vegienek es az haznak minde(n) epwle-tyról es elesseteol el tilchyak. Es Annak vtanna az dolgot teorvennyel prosequallyak [Kv TanJk V/3. 210a]. 1594 mikor Bor fogas volth akkor Nemes, Borth ne(m) arult, Merth ha ki keszdettis Borth asz Varos el tiltotta rolla ... Mert tizenket forint Birsaga volth [Dés; DLt 246]. 1640: Szabo Mihály az eő nága Disznait eörizte hallottam hogy az vr biraira tiltotta el az Aszony eő naga Diznai mello [Szilágycseh; GyK „Anna Szilagyi cons. prov. Ladislai Domokos” (35) jb vall.]. 1736: Amaz nagy híru igaz catholicus nagy ur, báró Kornis Gáspár Szent-Benedek névű falujában meg építeté az templomot: nézd meg, az maga falujában is eltilták az templomtól és kénytelenítették (!) az maga kastélyában imádkozó helyet avagy kápolnát csináltatni [MetTr 438]. 1752: látván, hogy az Bánffi Imréhné Asszony ... Emberei csak azon vadnak, hogy a több épületeket is ell hanyák ell tiltattam azok(na)k ell rontásitol [Buzd AF; Ks 22. XXIIa]. 1782/1799 Praefectus Dési Uram .. minket Mészárosokat el tiltott, hogy a’ Széket ne bírjuk, és ne nyuzzunk árenda nélkül, ugy kellett ő kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenöt Nimet forintot árendába [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 378]. 1802: parantsoltatik ezennel Kegyelmeteknek, hogy a’ Pálinka-Főzést gyakorlo személyeket az Emberi élelemre alkalmas Gabonából-való Pálinka-Főzéstől sub paena (!) Confiscationis tiltsák-el [Kv; Borb. II gub-nyomt.].

Szk: a hittől ~ kb. az eskütétel jogától elrekeszt, tiltja/ellenzi az eskütételt. 1641/1799 mikor Füzsi Mihály Kovács el adta a Verőt az dolognak nagyobb erősségére szoros hüttel meg esküttenek, sem az Felperes, sem pedig senki az ő képében . az hírtől el nem tiltották, de nem is ellenzették, hanem minden ellen mondás nélkül az hűtre rábocsátották [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 283].

2. kitilt vkit vhonnan; a exclude, a interzice cuiva să intre undeva; jm irgendwoher ausweisen. 1597: mykor Kendy Ferenczy Ideiebe is, az hatart faryúk wala, akkoris lattam az hatar

ba az elebby kereztezet fakat wgyan azon ahol (gy!) most az Hatart el farok de akkoris az Nagy-mezeyek azon hatarrol el Tyltottak wala [Szinye*, Ks. — *Radákszinye SzD]. 1716 az retet ... fel szantattain, noha Biro Moses Uram szolga Biroval eltított [Szőkefva KK; 96 Bíró Márton lev.]. 1778: egy versen Sz Biro Uram ki jött volt ide, hogy meg tekintvén a kereset alá vett helyet a felek közt el igazítsa a Contraversiát, de Nyikulaj nem engedvén ezen Contraversiában, hogy szolgabiro Ur(am) belé ereszkedgyék, Sallarizálta Sz Biro Uramot, és innen Iritzán Ignátol el tiltotta [Nagykristolc*]; JHb Bornemisza Anna Mária lev. — *Később: Nagykeresztes SzD].

3. megtilt; a interzice ceva, interzice să ...; verbieten, untersagen. 1556 Dévai Udvar házom mellett, edgy Fundussomot, az Tavalyi égés után Praefectus Szentiványi Uram el kertelé ..., azért kérem kglmedet Tiszti szerint .. tiltsa el hogy azon Funduson ne epitsen tuváb mert én még magaménak tartom [Lesnek H; Szer.].

4. (érvényes jogcímre hivatkozva) jóhiszemű ingatlanszerzés lehetőségéből kizár, ingatlanszerzést meggátol/hiúsít; interzice/oprește (referindu-se la un titlu de drept), îl pune pe cineva în imposibilitatea de a dobîndi de bună credință un imobil; (auf einen gültigen Rechtstitel berufend) aus der gutgläubigen Möglichkeit der Immobilienwerbung ausschließen/Immobilienwerbung verhindern/eiteln. 1584 köttem arays magamat ha eő kegelmet walaky el Tyltana Mochy* Jozagom foglalasa Idejen tehat eő kegelme uala hul enekem Jozagomat wag eőrkösegemet tuga Erdelben Akar My neuely neuezett helyeken, hatt haz Iobagomyg ... foglalhasson es wgy byrhlassa mynt sayat eőrköket [Csapósztyörgy*, Ks Myske András kezével. *Mocson (K) való. *Eltűnt település Maroslekence (TA) táján (Csánki V, 734)]. 1604 Tiltotta wolt el warga peter az eörkösegnek harmadabol mind kwn hon walokbol az al perest [UszT 18/128]. 1692 Diosi Miklos Ur(am) nem <en>gedte azt az Alkuast, hanem Eze(n) haz heljeket s erdöt maganal meg maraszt a münket ... azon Erdörül s haz heljekrül Eltilta [RLt I Szőcz Gabor (60) jb vall.]. 1734 Az Inek sine Rectractione soha nem lehetett volna engemet el tiltani a' Jozságtol, mert eo Kgleis jelen volt az el adash(an) és ratihabealta, de a Decret(om)is meg engedí az helyyes el adást [Aranyosrákos TA; Borb. II].

5. tilalmaz, tilalmassá tesz; a declara oprit; verbieten, untersagen. 1586 Vegeztek egyenleo voxal hogy emberek valasztassanak, kik hyt zertent Inquiraliak az Zena reteknek epiteset, valamely Ret penig epitetet eot extendeotóól (!) fogva ez napigl, Azt mind el vegiek es Varos zamara el tilchak, Erdeo Neowesre eppen megh tarchak, eoriztessek zorgalmatos [Kv; TanJk I/1. 29].

6. tilt; a opri/interzice; verbieten, untersagen. 1627: Thordan ... Akkor az vdóban, Szakmari

emberek arultak uolt megh Keódme(n)re, az Thordaj Szeőczieőknél ez alatt az Thordai emberek el tiltották az Szakmariakat az kódmenekteől, de nem lehetének elégségesek az megh uetleir, Az uta(n) ugy jeőne az az Sandor Miklos Vernes Vramhoz, vgy arula megh az keódmenekre eő kigyelméuel [Marosbogát Ta/Kv; RDL I. 17 „Paulus Kis alias Szeőczí filius providi Andreae Kis jobbagio in possessione Bogath” vall.]. 1736: Megvévén ... in anno 1660 Váradot az török ... az váradí kálvinista predicatorok bėjővén Erdélyben kezdettk eltítani az más vallásu urakat s nemességet, hogy catholica iskolában gyermekeket taníttassák, mert nékik is nagyon iskolájok [MetTr 422]. 1767: el tiltották Exponens Ur Eő Nga Részin való Emberek, hogy ott ne dolgozzanak [Kettősmező Sz; JHbK LVI/9. 9]. 1845: Vald meg hogy léányoddal edjűtt miért tiltjátak el vejedet a' Madarasi Adamné házától [Dés; DLt 502].

eltiltás 1. interzicere; Verbot. 1736 Compro-báltatik, hogj az eltiltás utánnis, száma nélkül egjgj mással társalkodtak* [Dés; Jk 219a. — *Fér-fi és nő]. 1782 (A földet) nem hogj Szépen restitúálta volna, de sőt fegyveressen, egész erővel hatalmassaggal kívánta manutenéálni esztet felel-vén el tiltására hogy azon földet telyességgel nem restitúálja, annak bírásától nem supersé-deal, dézmát sem ad rolla [Dob.; JHb IV/16]. 1840 Tapeiros Böchel Ferent (!) Urat az ide-gen helyekről hozatott és fuserektől vet munkák el tiltasaert admoniáltatta [Kv; AsztCLev. Perc. 27]. 1854: A Fuserok eltiltásáért kérelem iratásért 7 Rf 30 xr [Kv; i.h. Szám. 42].

2. kitiltás; excludere; Verbietung, Ausweisung. 1795 még két rendben is praemittáltatott Kegyelméd ellen az el tiltás éppen azon helyről még pedig egy rendben az egész Adámosi Titt. Possessoratussal közöslég, és egy értelemből [Á-dámos KK; JHb XX/18]. 1818 mihent a czéh oljan állapotban lészen hogy mindenféle Lakatos Munkákat .. készitt annyit amennyivel ezen város s Vidéket el tarthattya és azt a Tkts Nemes Tanátsnak bé jelenti azonnal az idegen Lakatos munkák el tiltására fog procedaltatni [Mv; Mv-i lakatos céh. lev.]. 1829: A mi ... ezen Legelőből a' Colonosok marháí el-tiltását, ebbol való bé hajtogatásokat, és pénzel lett büntetésekert illeti a' közösléges Legelővel elégedjenek meg [Kv; SLT Vegyes perir.].

eltiltat 1. a dispune ca să fie oprit cineva de a; verbieten lassen. 1690: eo Kiglmeek ... bő-czültettek volt fel egj egj darab pusta szőlött, mellj pusztá szőlo Regenten ... Gierőfj Georgj vrame volt, mostansagh eo kigelme el tiltatta a szőlőtől, mert tovab kezeknel az szőlött nem akaria hadnj, hanem keszehez akaria venni [Km; Ks 11. XLVI. 16]. 1782: el tiltatta volna, Nagyságad hoszszu Laszlo uti dicit(ur) Manumissus jobbágját azon földnek tuváb való erőszakas Bírásától, usurpálásától [Dob.; JHb IV/16].

2. törvénytelen/jogcím nélküli ingatlanvásárlást megakadályoztat; a dispune /a face sã se opereascã achiziționarea ilegală/fără titlu a unui imobil; gesetzwidrige/rechtsungültige Immobilien-erwerbung verhindern lassen. 1568: Jacobus Wayda et Andreas wayda iur(ati) fassi sunt, hogy Jol tugiak azt hogy az attyok wotte volt meg az zolot Kolcharynetol p(ro) f. 25 es zabo Lazlo az attyankat el tiltata Rola, es az attyank neky hagyja mynden toruenekwl (!) [Kv; TjK III/1. 203]. 1579: Megh ertettek eo kegmek Az Zeochy Imrehne Jelentessel az haz felöl kit Akarna Nemes ember kezebe eorök Arrw keppe(n) eyteny. Eo kegmek nem Akarwa(n) az varos zabadsagat megh hadny romlany, kyböl lattyak eo kegmek My nemó gonoz zokas Leo kőzwnkbe effele hazaknak el keotesseből. Azert eo kegmek Biro vram ennek elejt wewe(n) visellie(n) gondot Rea, ha valaky ekeppe(n) hazat el keothy, tiltassa el mingyart es ha ky pinzet fel veőtte keresse teorwennyel az varasnak moggya es teorwentye zerent [Kv; TanJk V/3. 199b].

eltiltatik 1. a fi interzis/oprit; verboten/untersagt werden. 1668 az Eotvesi mestersegnek exercitiuimais el tiltatik teolle, seot egyebarantis mind mesterek es leghenyekteolis az velle valo conversatio el tiltatik, miglen nem recolligallya veszet erkeolczét, es az B. Cehnek kedvet keresi [Kv; ÖCjk]. 1736: az Incta Aszony ... Simon Márton nevű Legényével fajtalan életet élt, a kitől eltiltatott volt Nyilván való kurvának kiáltatott, 's mind ez mái napig is alatta' hevert [Dés; Jk 191a. — *Ti. a fajtalanság vádjá alatt]. 1762: En értemre ugy tudom bizonyosan mivel magam is laktam Oczfalván az Udvarba vagy 8. Esztendeig, hogy midőn közönséges falu erdeit osztottak, annyi részt attak mint egy oda valo szabad embernek*, most is a régi norma szerint ki adták de hogy Kertész Sigmond fell nem vállalta a Falu Strásálását, azért tiltatott a Falutól ell [Bögöz U; IB. — *Ti. az udvarnak is]. 1786: ha quoquomodo el tiltatnának* az Banyaszsgatol az rendes Kirallyi Contributiót sem volna miből megfizesse (így!) és így az Felséges Kirallyi Tar ház tsonkulna [Torockó; TLev. 4/13. 28. — *A torockóiak]. 1822: Hadnagy Titt Ferenczi Károly ... Istalloja Hidlássát ugy epitette, hogy a' Lóvizellet ki botsátásától az Hadnagy Ur publica autoritate el-tiltassek [Dés; DLt 633].

2. kitiltatik; a fi oprit sã intre, a fi expulsat; ausgewiesen werden. 1737 Nem első fertelmeskedések lévén mind két szemellyeknek, mostan ... mind Nemes Jutka, mind Vas Eva hoher által keményen meg csapattatnak a Pelengéren, és az Város határáról is örökkösen el tiltatnak [Kv; TjK XV/9. 19].

3. megtiltatik; a fi interzis/oprit; untersagt werden. 1746: kinek kinek az udvarán légyen viz kádban vagy hordóban készen a lödözés pedig eltiltassék [Torda; TjK III. 49]. 1781 Pétká György örökségén a' kisbéjárás egészen el til-

tatván praetendaltatik, hogy ... alkalmas jó két béjárásra valo kapu engedlessék [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

eltiltattatás eltiltatás; interzicere, opreliște; Verweisung/bietung. 1780 Minthogy azért nem a mi henyeségünk vagy nem akarásunk, hanem az említett Szén tsinálástól valo el tiltattatásunk* miat nem futathattuk s mivelhettük ki quottánkat ...; esedezünk alázatosan Ngtok(na)k; méltotassék Ngstok illy nagy meg rontattatásunkat Kegyes Atyai szívére venni s abból avagy tsak ennyiben is bennünket fel segélleni, hogy futathassuk s mivelhessük ki mű is az idén^b [Torockó; TLev. 9/18. — * A Toroczkai familia tagjai ugyanis eltiltották a torockói bányászbaikat az addigi szabad erdőléstől. ^bTi. a múlt évről elmaradt vasbeli részüket].

eltiltattatik a fi oprit de la; untersagt werden lassen. 1786 Éhel halásra juttna az Thorotzkai Lakos ha az Vass miveléstől el tiltattatnék | ha az Thoroczkai Lakosak az Vas miveléstől Bányaszsgatol el tiltattatnak, nem volna Felséges Kirallyanak hunnan fizetni portiojat [Torockó; TLev. 4/13, 23, 43].

eltilthat a putea interzice/opri, verbieten/untersagen können. 1570 az feyedelemtwi senkyt ely Nem Thylthatnak [Kv TanJk V/3. 9a]. 1589/XVII. sz. eleje Valaki az Ceh Articulusi tartasa szerent reaia vettetett bwntetést, fizetést megh nem fizetnek, az Város Biroia es Tanacz meltosagaul az Ceh mesterek ez illien visza vono engedtetlent, minden miuteol el tilthassák, mind addig, miglen ki ki mind az eo marat-ságát meg nem fizeti [Kv; KőmCART. 25–6]. 1780/1804 az ollyan Futó-bányák gazdjai admoneáltassanak legitime annak colálására, és hatvan napok alatt valo fel fogására ha eddig fel nem fognak 's nem Colálnak tehát akár ki szabadossan el foglalhassa és annak gazdaji azután, a' haszon ki keresésétől 's Bányájok usuálásától, az occupánst el ne tilthassák, abból ki ne tudhassák [Torockó; TLev. 6–7]. 1800 a' magok Erdejek között valo Irtasoknak ... szabados Elésektől, azokhoz az erdőkön által, szabados bé meneteltől egy mást el ne tilthassák, sem akadáljaztathassák [Mv TSb 24].

eltiltó tiltó; de interzicere/oprire; verbietend, Verbots-. Szk: ~ pecsét jog, hív kb. tiltó. cédula; билет de interzicere/oprire; Verbotszettelt 1798: Intő, Idéző, Egybenhívó, Bizonyossá lévő, el és bé-tilto Eskető pelysét G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére, melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozó mind két Nomen lévő betsületes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon meg-jelenni és az igazságot maga valóságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni kötelezetnek. Költ MVásárhelyt I a Xbris 1789. Kiadta G

Toldalagi Ferentz Fő K B [Mv; DLev. 5]. 1800/1801: Intő, Idéző, Egybehivato, Bizonyossá tévő, El, és meg tilto Eskető Petsét, Mlgos Groff Kendeffi Elekné Mlgos Bethlen Kristina Aszszony eő Nga nevére [Erdősztyörgy MT; WH].

A jogtalan v. jogtalanunk vélt foglalás v. foglalási szándék ellen a jogos v. magát ilyennek tekintő tulajdonos az arra illetékes tisztviselő (szolgabíró, alispán stb.) pecsétjével ellátott tiltó cédulácska birtokában jelenthetett be tiltakozást.

eltiltott 1. tilalmas; oprit; verboten. 1771: sokkal nagyobb kárt láttunk ... itt az el tiltatt s mostis tilalam alatt lévő Zábrán nevezetű ... Alldialis erdőben hogy sem a miénkben [Kismuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. 1773 az meg irt nappan s esztendőben admoniáltan és akkori Fungens Bírot Providus Friss Markullyt tertio se cum Juratis Inhibiáltam hogy semmi szín es praetextus alatt az meg nevezet és el tiltott erdőtt ne pusztítsák ne vágják semi féle Marhajokkal ne pascuállyák [K; IB].

2. kitiltott; exclus; ausgewiesen. 1736 az Incta Aszony Simon Márton nevű Legényével fajtalan életet élt, a kitől eltíltatott volt Nyilván való kurvának kiáltatott, 's mind ez máai napig is alatta' hevert az eltíltott Simon Márton nevű Legénnyel együvé került [Dés: Jk 191a. "Ti a fajtalanság vádjá alatt].

eltisztátalanodott elpiszkolódt/szennyeződött; mürdärit; schmutzig geworden, sich verschmutzt. 1685: Sütő Jánosnál el Tisztátalanodott edgyetmások [UTI].

eltisztít eltakarít/hord; a indepärta/cära; wegräumen/schaffen. 1575: eo K. biro vra(m) hirdettesse meg hogi Minden Ember harmad Ezten napig mind kywl beleol haza Eleol keorakaszt Teokeyet el zerezze Tyzticza [Kv; TanJk V/3. 122b]. 1584: a' Nemessegteolis zo vagion az vchak es meegh az piacz zeriben valo sok teöltesekreol, Mez vermekreol, es egieb arkokrol vegeztek azert eo kgmek hog minden ember pwnkeostig haza eleot valo teolteset es oda hordot feöldet ky horgya, Mez vermet be rakia, es minde(n) Akadaliokat haza eleol el tisztichon [Kv; i.h. 279b]. 1644 Haydu Marto(n) ... zolita az zolgaiat Janost monda Nekj hogj tiztica el az Zemetet onnet [Mv MvLt 291. 434a].

eltisztítás eltakarítás/hordás; indepärtare/cära-re; Wegräumung/schaffung. 1582: 1 Juny az nagy hidnak az labayhoz haytot wolt az arwiz nagy sok gast, eltisztitasatol attam két legénnek d. 10 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével].

eltisztított eltakarított/hordat; a dispune sä fie indepärtat/cärat; wegräumen/schaffen lassen. 1571: vegeztek azt eo k. varassul hogy az Eot-tuesek Thornyatwl fogwa, Az Smelcher Istwan kerteiglen ... az Appro kerteket megh lassak, es ely. Thiztitassak onnath hogy zabad Iaras

legen az varos Mellett ... az heltay gaspar keretet Neh banchak [Kv; TanJk V/3. 38a]. 1595: Az vchakon valo minden Akadaliokat Biro vra(m) eo kgme mingiarast el tiztitasson, vgmint, keoweiket, teokeket, Méz wermeket teolteseket dombokat Eo kgme ereos bwntetes Alat el tiztitasson, Azzal az zemelliel Akynek haza eleot p(ro)prie fekwunek [Kv; i.h. I/1. 260]. 1730: az Városnak minden Utczáinak oculatiojokra Ganej szemét Kertek(ne)k killyebb az Varos foldire tetelek vegett Oculatorok(na)k Exmittaltatnak ... az hol eő kgmek ollyat Talalnak, kik Ganejokat, szemettyeket Utczákra, és olly helyekre hanták, a mely az Utczaknak p(rae)judiciumokra volna, .. azokat eő kglmek Admonealtassák, hogj ki ki ganejját szemettyét intra 8vum el tisztittassa s hordassa [Dés; Jk 401a].

eltisztítatitak eltakarítottat/hordattatik; a fi indepärtat/cärat; weggeschafft/geräumt weden. 1570: Az varos falához Ragaztwa Neh legien semmy payta, szeot megh egieb epitesis ez vtan, Az my volnais ely Tyztitassak onnath [Kv; TanJk V/3. 26b].

eltitkol 1. titokban tart; a tainui, a ține în secret; geheimhalten, verheimlichen. 1578: Az lato mesterek ... ha my fogyatkozast értnek az Mezarias dolgaba tartozzanak eo kegmének Biro vramnak be mondany es hirre thenny hogj eo kegme is az bwntetesbe elő mehessen, Mert ha el titkollyak, á mj az eo fiztetessek volna, ket annie bwntettesek legie(n) [Kv; TanJk V/3. 171b]. 1582: Barbara Thimar Gergel vra(m) felesége fassa est ... hog Tot mihalis az leany Apia kert engemet, mit Adnek tanachul, mert Nireo Kalman Zeoleot Igrit volna hog chak el titkollia á dolgot, En Intettem arra hog mindent Amit chelekedhetik á Calman vram tiztessegeyert chelekeggiek [Kv; TjK IV/1. 38]. 1590: A kissebbik Kochis Georgy ... el titkolta az menteth [Uzt]. 1614: Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igenis ki mondja vagy fejedelmének, vagy előtte való tisztviselőjének, hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrángot [BTN 43]. 1639: Keczelej Gergely Deakott, es Szekel Georgyeott erős hüttel megh Eskettett, hogj ... az adosságot is mind be uarandokat, es masoknak tartozandokatis mind ele neuezik es mondgyak, es semmi fele szín alat, semmit azokban el nem titkolnak [Kv; RDL I. 116]. 1676: Szathmári ... az bokrok között bukálvá(n) latorságát ugy akarta el titkolni [Kv; TjK 12. 247]. 1719: Senki is életének el vesztése alatt, titkon és hir nélkül, maga hasznara ... alattomban ön, Ezvst Bányát ne kezdgyen, hanem hirt tegyen azok(na)k, az kik(ne)k illik elsőben, ... ha ki tudodik hogy el titkolt valamelyik valamit, minden kegyelem nélkül fel akasztatik [Torockó; TLev. 8/3]. 1760: a relictis meg eskütt azon hogy sem(m)it el nem titkolt másnak nem adott el nem rejtett, hanem azonn ládáb(an)

vadnak a melyek pedig még maga ládájáb(an) volnának azokat is elő adgya [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1808: Török István az Annyát két ízben meg taszigalta vala ... az első tasztást az Anya el titkolta s Fijának hibáját el fedezvén meg büntetődik egy forinttal ... a második tasztásért ... tsupan a Fija 3 vonás forinttal [Nagykapus K; RAK 18]. 1856: Szomorú hirt kell írnom levelemben, de mit tegyek, hisz ha el titkolom akkor ki tudja mi rossz következne [Szkr; Pf]. — L. még BTN 42, 99.

2. ~ja magát kb. letagadtatta magát; a pune să se nege că cineva este acasă; sich verleugnen lassen. 1589/XVII. sz. eleje: Valamikor az Colosuari Biro es Tanacz huiattia az Farago uagi Rako Céh mestereket, Feiedelem auagy az Város szwksege miatt ..., tartozzanak az Czéh Mesterek tellyes hatalommal, keömiues mestereket es Legenieket, Jnasokkal oda választani ... Ha penigh valamely mester, vagy szolga rend ebben ellenkeznék, el nem menne, vagi megh ertuen ez szwkseges dolgat előtte el menne, magát el titkolna ... Ez illjen mester es szolga rend, semmikeppen ez Varoson ne miuelhessen az migh illien dolgaert tizenket forintot le nem tezen [Kv; KőmCart. 14].

eltitkolás elhallgatás; tănuire, trecere sub tăcere; Verschweigung. 1821: Fejérvári, Simonyi Sándor minék utánna ... katona kötelességének szánészándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szerzetbeli Bulgarus Barátok közé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából el szökött (DLt 467 nyomt. kl.).

eltitkoló tánuitor; verheimlichend. 1698: ezen dolgot el titkolo mester társunk [Kv; AsztCjk 29].

eltitkolt titkon el/visszatartott; reținut/oprit în taină; heimlich zurückgehalten. 1749: Csorogor Laszk ... adgya elő azon ragadomány pénzből el titkolt 2 Aranyot [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.].

eltitkoltatik 1. titokban tartatik; a fi înut în secret; geheimgehalten werden. 1780: Nem tagadtattya ugan Communitásunk hogj műlolog meg nem fordult volna ez az difficultás előtte, de azok a helyes és fundamentomos okok a melyekre nézve az Communitás azon Instánsok Darab vasáknak fel műelhetését nem annyiban arcealta, hanem csak suspendálta Ntok előtt tellyességgel el titkoltattanak, és a' helljén Istantiajokban Causajoknak meg nyerésére olyan színes titulusokat irtanak, melyeknek el hitelében Ntok meg csallattatott [Torockó; TLev. 9/19].

2. kb. megtagadtatik; a fi refuzat; verleugnet/versagt werden. 1677: Törvénye s hazája leven Kglme(dne)k, per fas et nefas mindeneket szabaddossan a' Szegény ügyefogyat nemes embereken el követni meg nem engedgyük, ha mi dolga van

velle, keresse suis modis, es Kgdtúl is az igazság el nem titkoltatik [Wass. — A fej. Vas Jánoshoz].

eltitkoltatódik eltitkoltatik; a fi ascuns/tănuit; verheimlicht werden. 1763: a Kortsama dolgat a mi nezi arolis demonstratiot teszek mivel tsak egj penze is Nagysaktoknak tölem el nem titkoltatodik [Kóród KK; Ks LII. 18 Szarka József tt lev.].

eltokmál elad; a vinde; verkaufen. 1598: Iffiw Palastos Jstwan wallia Ot woltam Crackoban* mikoron Keszeghy Janos az Bachy Janos ket zabliaiat el tokmala, thúdom azt hogi az teoltesseket tokmala raita (fgy!) [Kv; Tjk V/1. 152. — *A lengyelországi Krakóval ez időtáj Kv-nak élénk kereskedelmi összeköttetése volt (1. MNy LXVII, 89, 95 és a Tár krakkói címszavát)]. 1599: Vittem ezeket az Vasakat kit az Carolyaktol* veottem Enniedre, Vittek szazat p(er) d 50 Tokmaltam el attak erte 5 hordo mezet 1 p(er) f 75. hozták hazáig hordalat p(er) f 5 ... Jt sem leon mit tennem, alioquin el sem tokmaltam(m) uolna, ha az vas vgi meg nem olczodot uolna hogi attak 100 p(er) f/50. kit fellibis (!) valamennyuel [Kv; Szám. 8]X.: 23. — *Értsd: a nagykarolyiaktól].

eltol eltaszít; a împinge; wer/abstoßen. 1600: ferench Janos el tére onna(n), be mene az hazba, en vgy fogam megh esmet Jakoch Andrast, az vdwar keözepigh el toliam, kyldomis hogi el mennjen onnan, ne chelekedgye azt az mj hazu(n)knal, merth ha hjre lezen abban az ferench Janos attiafiainak, itt eölnek megh [UszT 15/65 „Georgi Andras Zentegihazas olahfalwj zabad zekely” vall.].

eltolul feltolul; a se acumula/stringe; sich aufstauen. 1770: El mondhattyaé ... a Tanu hogi az mely porondat hánt, ezen Esztendőbeli sok ár viz, az eö Eyllja Adámosi Malmán alol, mely mián a Viz eltojult, hogi azon porondat, nem az mostani Kemény ar vizeknek miatta, hanem különösön tsak eö Nga Királyfalvi ujj Malma hánt, és semmi egyéb nem okozta? | a Viz el tojult, nem ... eö Nga Malma okozta, hanem az Adámosi gátnak el szakadása tselekedte, a viz a gaton menvén el, a parandat a Silip alá hánta [Kük.; JHb LXVII/89, 103 vk és vall.].

eltolvajkod(ik) elorozgat/tolvajol; a fura (cuiva ceva); jm etw. entwenden. 1808: tavaly-is én lop-tam, s tolvajkodtam-el a' szénáját [Dés; DLt 32].

eltolvajlás ellopás/orzás; furt; Entwendung. 1745: docealvan mint lopott és tolvajt, és olljat a ki édes Attja ellen kezit fel emelvén megtaszigálta, taszigaltatta, és a földre le verte, meg kívánom, hogi a Törvénynek szorossága szerint az Attjának meg taszigalásáért taszigaltatásáért és

meg verésiért keze vágattassék el; et post pénzinek el lopásáért, el tolvajlásáért, fel akasztassék, és meg halljon [Torda; Tjk II. 37]. 1747: Ezek mellett feles tolvajsági s lopási importaltat(na)k kaszá-(na)k, bárányok(na)k, gonoszul való el tolvajlási [uo.; Tjk III. 188].

eltolvajol 1. elrabol; a rápi; jm etw. rauben. 1614: marhainkot el tolvaylottak [Kvh.; BLt]. 1645: az fogoly azt Nem docealta, hogy maga eolte volna megh magát az megh holt ember hane(m) inkab Constal a bizonsagokból hogy ember eolte megh, Mert mind el ronczioáltak kezét labat fejet, es asztalatis fel rontottak penzet ewst marhaját el toluailottak [Kv; Tjk VIII/4. 43]. 1649: Fei ueruen házamat en teöllem el toluajlottak* teőb marhaim keőzeot (igy!) [Kv; i.h. 352. — *Egy „keősytywt”]. 1688: tizen hét on talamat két paripamat el tolvajlottak [Kv; UtI].

2. ellop; a fura; (weg)stehlen. 1596: onna(n) sok Jozagot toluajlanak el [Ustz 11/107 Andreas Zabo de Amadefalúa* ppix vall. — *Madéfa Cs]. 1648: Ez szemeliek* Viragh szombaton magam szeőleom(ne)k colalasa leue(n) ... ueres scarlat dolmaniomot, felesegem szokniajat, palastiat. ket gyolcs inget, es bagaziat el loptak toluailottak. Azerth megh keuanom a jure, hogy mint illie(n) latorságot czielekedeők, elseőb(en) hev fogoual megh fogdostassa(na)k az utan megh cziepegeteszenek és an(na)k utanna masok(na)k peldaiara fel akasztassanak (Kv; Tjk VIII/4. 293. *Ti. a megelőzőleg felsoroltak]. 1745: Lőrinczi Kisanna ... Egerbegyi betsülletes Tordai János nevű emberhez szállására bé kérezvén, annak feles edjét mássát, ejtzakának idején eltolvajlotta, kiis persequalvan a Thordai határon a Klosi Aknánál utól érte, és nekem mint Tisztnek a lopott edjét másokkal edgyűtt kezembe hozta [Torda; Tjk II. 38]. 1738: marhait éttzakának idején el Tolvajolta [uo.; KW].

eltorhul 1. eltarhul

eltorol vki halotti torát megtartja/üli; a face praznic; den Leichenschmaus halten. 1785: Mérem azt mondani, hogy mind Halálíg az Fia és Menye mellett Nyugott, űk viselték gondját, űkk is temetették és Torlottak el Tisztességesen [Kvh; HSzjP].

eltőkél (szilárdan) elhatároz; a se hotäri (ferm); (fest) entschließen. 1736: Kedves maradvánk! ezen régi erdélyi modot és szokást ..., hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitessem és a maradvánk is jobban megérthessék eltőkéllem magamban, hogy magyarul irjam [MetTr. 315]. 1759: Az változás tsudálatos, es szokotlan lévén az Azzonj eő Nga nem mért az Gyermekek Semmit bé adni, hanem az étzaka, az mikor olyan hoszason volt az változása egj kis nyavalya törés ellen valo port adott eő Nga álkermessel, már ma vitális porocskát tőkéllették el hogj az Gyermekek adgyanak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

eltőkéllett 1. elhatározott; hotärit; entschlossen. 1579: Az Mezarosok dolgarol valo derek walaz tetelet e' Ieowe gywlesre halaztottak hogy ezen keozbe czeheket be gywtwe(n) egy massal zolwan el tekellet akarattiokat Akor meg Ielenchyek [Kv; TanJk V/3. 188b]. 1583: Sombory Lazlo által Ielentette volna eo felsege Lengiel kiraly*, hog papawal egietembe el vegezet es teokellet Intentiona volna, az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatasa es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Iesuítak keozibe tanitasnak okaert [Kv i.h. 271b. — *Báthory István erdélyi fej. és leugyel király]. 1598: de eő sem(m)iikeppe(n) ne(m) akart cedalnj az io Intesnek, hane(m) el teőkéllett zandokath ugyan veghez akarúan viny ugyan hazamra iedtt, et vti praemissu(m) est Rút gyalazatos zitkokkal zidott [Ustz 13/103]. 1675: Az holott penig azt mondgya hogy Eőkreit el tévesztette, aztis meg bizonyitom hogy el tőkéllett szánt szándékkal haitotta azon eokreit a' szőlő hegyre s még penig három Gyepün haytotta által [Kv; Tjk VIII/12. 101]. 1714/1781: Nagy Rápolti Tarnok Matskási Ratz Christina Aszszony eő Nagysága ... az időnek változásához képest mélyebben gondolkozván eő Nga és előre magában a dolgot jól meg hányván vetvén, egyenes ép, és józan elmében magában el tőkéllett szabad jo akarattyából tön ilyen meg másolhatatlan fassiot [Gerendlóna*; JHb LXXI/3. 466. — *Aranyoslóna TA]. 1730: marhájokott kik legeltették el tőkéllet akarathúl a' tilalmasban [Türe K; Told. 28]. 1764: Murvai János ... azonn házhöz kardosanis ment vólt, melyből lucide következik, hogy eleve el tőkéllett verengező gyilkos szándékkal ment az Incusok közé [Torda; Tjk V. 227]. 1783: el tőkélet szándékjokat véghez vitték [Koronka MT; Told. 19/81]. 1829: Tsak ilj meg egyezet jo akarattal, el tőkélet Igyekezettel, érnettjük el, a' mire buzgon törekedünk [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.].

2. kb. megátalkodott/rögzött; inrät; verstockt. 1802: Budoki Ttes Nmztes Rettégi István Ur régi eltőkéllett ok nélkül valo ránkoros haragját az exponens Ur ellen az ejtzaka nem atoljatta végbe vinni ... el ment Lo hátan fel fegyverkezve hogy boszszuját úzhesse a' M. Köblősi határ Pelső földulójában ... A'hol is az exponens Urnak hat őkrei ott legelődvén, azokat via facti potentiose erőszakosan bé hajtotta [Dob.; RLt].

eltőkít 1. elsinkófál; a sustrage/fura; verkramen. 1723 hallottam másoktól Luka el tőkítette volna egy tutallyát az Asz(szonyna)k mikor az elejek házát megh epítette [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall]. 1751 Péter ötlet meg tsalván az pénzt el tőkítette [Gyeke K; Ks Vall. 24]. 1790 ez elöt jo darab üdövel égj el veszet báltaját meg találván el tőkítette s nem adta meg sok keresereis [Martonos U; Pf]. 1814 most közelébrőlis 3 Bárányokrol nem tud Számolni el tőkítette [Nyárádsztbenedek MT; Told. Barrabás István lev.].

2. elkaparint; a acapara; wegschnappen/fischen. 1761: ezen föld bizonyosan Fejér Istváné Sadányi Ilona Asszonyé volna de Bosi János (:Sal Venia:) el tókitette [Jedd MT; Told. 45. 3].

eltökítés eltüntetés; ascundere, sustragere; Verschwinden. 1793 a' Számokba esett Vakarás nem valami Summának el tókétésére nézve történt [Kosesd H; Ks 78. XVII. 8].

eltölt 1. a petrece (timpul) (Zeit) verbringen. 1619: monda azzonio(m) in kegme, en nem zalok az vrad iozagaba(n), hane(m) az enymbe(n) es az Eöcziemebe(n) ... es be zallanak w keglmek, es az harmadnapoth el teölték w keglmek ott az iozagba(n) es igj el foglalak w keglmek [Dob.; Ks]. 1648: Proballya Uram masis aszt az tisztet ..., mert en elegh busulással s lelkem veszedelmevel tölttettem el eddigh valo időmet oth [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Balliokhoz]. 1755 alig tölttenek el edjűt mi Időtis, az Aszszony minden igaz oknélkül el hadja nehaj Atyankat, az Atyám eleget hivatta maga mellé nem ment vissza [Albis Hsz; BLev.]. 1768 oly nagy bővséggel volt esős időkb(en) az viz, hogy Sok napokat kellett nekem is a pinczében bé fokadat nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el tölttenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1801: eő Nga Hovason lévő Fűrész Malmánál töltöttem-el a nyarat [Koronka MT; Told. 10 Balás Gergely (35) zs vall.]. 1817 k. Itten Vasárnap olyan nagy szél futt, hogy ... még az Udvarbais a' Kertektől a' Detzkát és Létzeket le hánýta, melyeknek megigazításokkal Szász, és Bulát (!) egy napot eltöltöttenek [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt jel.]. — L. még ETA I, 89–90, 125, 131.

2. letölt; a indeplini in intregime (o indatorire, un serviciu); abdienen/leisten. 1647: Az gyermek mar be szegeodeot az Inctushoz, addigh el nem vihetik teölle az migh esztendejet el nem teölti [Kv; TjK VIII/4. 234]. 1653: Ollyankor penigh egy egy hétigh valo élest hozzon minden ember hazul; egy hetet el töltven az én szolgálatomon, mint annak előtte, ez utánis, enniek adattotni igirem [Cege SzD; Wass]. 1702: tartozik az Inas a Czehnek kezest alítani Tizenkét Magyar Forintig, hogy aprod Esztendeit jamborul el tölti [Dés; Jk]. 1723: Praesentibus recognoscalom, Hogy ... Haromszaki jóságunkra, Inspiciált All Torjai Mihacz Mihály Tisztessegesen idejít, abbeli hivatalynak el töltötte [Zabola Hsz; Borb. I]. 1810: Az élet rövid, de ha azt az Isten félelemb(en) parantsolatjaib(an) valo hív eljárással fele baratyai meg betsüllések(en) szegények fel Segílléséb(en) töltötte el valaki ugy el mondhatja hogy eleget élt és jól élt [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel nyil.]. 1842: Takáts Andrást fel szegődtette Ujfalus János 2. Esztendőre, mint-hogy már a mesterségen több üdöt töltött el [Kv; FésüsCjk 34].

Szk: idejét ~i életét leéli/tölti. 1765: en nem járhatok időmöt el töltöttem, a nyolczván egy esztendőt nyolczvan kettőbe jaro [Csobotfva Cs; KsMiss I Csikcsobotfvi Bartalis János lev.].

3. kitölt; a-și implini (anii de serviciu); aus/abdienen, leisten. 1665/1754: Mikor az Inas tanulo Esztendeit el-töltvén, az Betsületes Czéh előtt fel-szabadítatik, és az Legényi Társaságban bé lépni kívánczik; tartozik a' Társaságnak egy tál étékkel, egy darab petsenyével, és fél-veder borral [Kv; AsztCART. 11]. 1692 Kis Márton Ur(am) Szabadítá fel az fiát Kis Mihált Aprod esztendejéből ket esztendőt el töltvén [Kv; Mész-CLev.]. 1718: Varga Aszt: Márton Mester kíváncsága(na)k fundamentuma az, hogy mivel ennek-előtte ugyan az Remekért esztendeig valo szolgálattát fel-követte volt de minthogy már nem mátkásodott ne kényszerítették arra hogy azon esztendőt egészen el tölténé inkább fizetne érette a mi(n)t hogy ez az Példa másokonis meg esett [Kv; AsztCjk 101]. 1830: Mínekutánna az Inas aprod esztendeit el töltötte, megszollítja a Céh-mestert [HSzj inas al.].

4. Isten az innepeket ~i Isten az innepeknek végét szakasztja; Dumnezeu pune capăt sărbătorilor; Gott macht den Feiertagen ein Ende. 1730 k.: ha Isten az Innepeket el tölti mingyárt ismét rájok megjek [Aldoboly Hsz; Ap. 2 Bacsoni György Apor Péternéhez].

5. elkövet, végbevisz; a săvîrși; vollbringen. 1634 az Istenert kerte az fogoly legendy Gombasi Istvant, hogj hagian beket, mert sok dolgot toltot el rayta, legendy (!) elegh immar, mert bizony nem szenuedi ell [Mv; MvLt 291. 20b]. 1645 Zathmari Czismasia Jstua(n) p(ro)testala azon hogy ez mult ejel tiz ora taib(an) Fundalo Jmrelh harmad magawal hatalmasul hazara menuen sok illetlen dolgokat teolteot el raita [Kv; TjK VIII/4. 1]. 1653: a székely urak, kiknek jobbágyokat Báthori Sigmiond felszabadította vala Egykor az öldöklést megúnák, elhagyák, hanem az orrokat, füleket kezdék metszeni*; de azt is oly istentelenül, hogy az orrát ajakastól elmetsették ... Ilyen nagy istentelen dolgot töltének el rajtok |ősfélt hadait indítván Bethlen Gábor, felméne először Kassára, de azután feljebb szintén Ausztriába elérkezének. Volt török is vélek — elég nagy pusztítottat töltének el [ETA I, 47, 123 NSz. — *A Báthory Zsigmondtól felszabadított, de aztán a főuraktól a székes helyekre hurcolt, megkínzott székely jő-oknak]. 1655: a svéczia minden városit és királyszekeit elfoglalá, és országszerzte mit töltött el minden rendeken, de főképpen a papi és szerzetes renden, gondolható [i.h. 160].

6. eláraszt/lep; a inunda/năpădi; überfluten. 1723: edgy néhányszor hol az Maros(na)k ki útése hol az Buni patak(na)k arádasa ugy el töltette az egész Folti mezőt, hogy az szölok alatt valo utig csolnakokan jártunk [Folt H; BK. nro 144]. 1772: (A) Malom Gáttya ... meg marad-gyon a mostani allapattýában, s fellyebb ne emel-tessék ... mert külbmben haszantalan volna az

alsonak igazítása, s csak kevés áradásnak idejénis a réteket el töltene [Kük.; JHb LXVII/2. 390 — 1]. 1801: A Parochialis Ház anyira el rongyolott állapotba kérdőre hozatik a N(e)mes Ecclesia előtt úgy a Pap Pajtaja alkalmatlan helyen léte annyira hogy a sok ganéj úgy el töltette az egész Udvar majd járhatlanná tette [M.köblös SzD; RI.t]. 1853: azon föld ... Györgyfalvi utra lerúgó vége a' Városból ide kfhordatni szokott emésztés és szeméttel már annyira eltöltve van, hogy azt becsületesen megmivelní sem lehet [Kv; Pk 3].

7. elönt, átjár vmit; a cuprinde, a se infiltra peste tot; überlaufen, durchdringen. 1838 a Felsőségem ma két hete a jobb hüvelykét kezdte fájtatni mindgyárt orvosolni kezdte Kuntz, de ... naponként rosszabbul lett ... el dagadoz az hüvelyk, a mérge el töltötte az egész kezét, sem nem kél meg, sem el oszolni nem akar [Babuc K; RI.t Kuun Károly lev.].

8. benő, ellep; a năpădi. a acoperi (prin creștere); bewachsen, überwuchern. 1766: égy Jo Nemes Láb föld az Berkekben és erdőben nyulo Végeit ... az erdő es gaz el töltötte [M. köblös SzD; RI.t]. 1801: Némely földeket el töltött az éger, és Nyírfá bokor s aztat ők aztán ki irtván Mái napig is tartják [F.szócs SzD; TKI Ruzs Stéfán (70) col. vall].

9. elborít/lep; a acoperi/umple; bedecken. 1752: ugj oda hatta volt Marinka a gyermekeit, hogj az Sebek és tetvek el töltették volt [Abrudfva/ Abrudbánya TA; Ks].

10. áttölt; a turna (dintr-un sac într-altul, dintr-un vas într-altul); umgießen/füllen. 1837: tegnap Este ide Tordára megérkezve egy helyre (:melyet kijelelni nem tudott:) két Lovával együtt beszállott, 's ki menvén a' piaztara — vett 20. véka Törökbuzát, melyet addig eltölteni nem mert a maga tulajdon zsákjaiba, mig a' vásár Birotol Lovaira nézve nem kapna Czinkust [Torda; TVL.t Köz. 160]. 1851 a' zsirakat ha olvaszt Rosi eléb egy edénybe hogy szálljon meg (így!), s úgy töltse el abba a' tiszta Uj edénybe a' melybe marad [Kv; Pk 6].

11. megtölt; a umple; füllen. 1780: Belső részei valamely Bányák(na)k önként vagy töltögetés által bé omladozvan, ... ha régi ős Gazdái vagy Czimborái a' magok fenn álló Torkokról bé tisztíthatnák egyszermind arról is hitelesen demonstrálnak, hogy nem magok öntötték töltötték el Bányájokat, hanem önként magától romlott vagy mások által öntetett bé [Torockó; TLv. 2/4 bis 5]. 1784: az Lázáraké volt ez az Contraversios helyly a kit péreggel eltöltetennek [Torockó; Bosla Joh. Király (32) zs. vall.].

◇ Sz. 1720 — 1728 Megholt Mátyás Király eltölt az igazság [Bathó Mihály énekeskönyve: Kocziány László, Őszi harmat után. Bukarest, é.n. 57].

L. erre, ill. a szólás címszóbeli szavának hangalakját illető fejúrtatásra nézve SzE 52 és a jegyzetet *eltölt* al.

◇ Szk: sok jó lakást töltött el ?sok jó lakmározásban volt része/sokszor lakomázott vhol. 1640: az elmúlt héten jövének katonák oda, s az egyik monda, hogy híj, bezzeg sok jó lakást töltöttünk el itt ebben a házban — úgymond —, mikor az varga itt lakik: megrészegítettük az vargát, s az asszonyt alávitvük a pincébe — úgymond —, ennyiszer cselekedtünk meg neki! [Mv; MvL.t 291. 212a átfrásban !].

eltölt mn 1. eltelt

eltöltés 1. letöltés; implinire/satisfacere (a timpului de angajare); Abdiennung/leistung. 1702 Vasarhelyi András .. a Remekert való eszendejében feles üdőt negligált, es annak rendi szerent el nem töltötte hane(m) medio tempore megh házasodott ... imponált rá a' Céh f. 13 . ennek 3 forintya esik a' Remek előtt való megh házasuláser, a tize penigh az üdő el nem töltésért [Kv; AsztC]k 50].

2. áttöltés; prítocire, prítocit; Über/Umgießen. 1665 Az pinczéb(en) az mustnak el teoltése mellett égettünk el gyertyát Nro: 10 f — d 10 [Kv; SzCLev.].

Valamelyes valószínűséggel a '(bort) leház' molhatni.

eltöltött letöltött; petrecut; abgredient/leistet. 1684: Die 16. Aug .. Medgyesi Szöcs György Tábori Pattantyús(na)k eddig el töltett egy Kántoráb(an) attam 5// — [UtI]. 1831: (A Gujásnak) Négy hetekig a' fíjamat Pistát az ő kérésére által engedtem volt, a' ki a Gujara azon idők alatt vigyazott is, ... az mellette eltöltött Négy hetekért is még máig sem fizetett meg [Dés; DLt 332. 3].

Szk: idejét ~ ideje-töltött, idős. 1755 Rakoson lakó Néhai Nes Székely György Vram relictaja Nes Csipkés Borbára Aszszony így kezdé Szavait: edes jo Vraim én azért hivatam kglmeteket, hogy én már üdömet el töltött ember vagyok, (:minthogy az halál az Iffiakkalis köz de az örögök mindenkor közeleb vadnak hozzá:) s azért kevés javatskaimbol most eletemben akarok kglmetek előtt dispositiot tenni [Asz; Borb. II Szaniszló Sigmond kézírásában].

eltöltözik megszedi magát, meglépesedik/tollasodik; a se chivernisi/căpătuí, a se îmbogăți; reich werden, sich herausmachen. 1708 úg el Töltözött ur(am) itt az az ember hogj ne(m) hinne ur(am) kld ilyen keves üdő alatt mennyit gyújtott [Fog.; K.J. Fogarasi János lev.].

eltör 1. darabokra tör; a sparge/s.ărima; (zer)brechen. 1582: Lazlo Ianos Lonay, Kendy Sandor Iobagia ... valliá, Azon Iwtek oda hog' ez olah az Ianos el theorte az chuprot es megh haborodot velle az chaplar, egy botthiat veotte el erette [Kv TJk IV/1. 15]. 1590: 23 Aprilis Adatot Byro vram feyerwary Josanak. egy Bochykat vitette volt el vrúnknak vittek Tordara el Tortek volt Chinaltatasara fyzett(em) ... d. 35 [Kv; Szám.

4/XXI. 23]. 1654: Jm Edes Fia(m) küldötte(m) egy oruossagos keöuet, mely bizony igen sokatt érne, kërlek Edes fia(m) az J(ste)nért el ne uezesetek vagy teörjetekek, mért az en kezessegemre adta ide Betthlen Ferencz ne Nened [Gyf; BesztLt Kallai Susanna (Kemény Jánosné) sk aláírásával].

2. kettétör; a rupe in douä; entzweibrechen. 1570 Lattha hogy Nagy Imre az ky (!) Isthwan zablyaiat Talpa alah Nyomtha volt es ely akaria volt Theorny [Kv; Tjk III/2. 195]. 1630: az katona Inasis ... ki veve az keödmene alöl az szekerczet s mond hogj ezt bizony el teörem rajta [Mv; MvLt 290. 194b]. 1770 Lekenczn a Török-búza vetéssel nem mehettem töbre 10. Vékánál eztetis a kemény és rosz szántása mián Sürfiebben kellet vetetnem mivel 3. ekétis törtenekek el az emberek [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. 1817 k.: mindenütt a' Hozának nagyobb, és jobb szöllös helyein vassal karoznak, enélkül, mind káros mivel sokat el törnek a karokból [Héderfája KK; IB]. — L még ETA I. 99.

3. a fractura/rupe; brechen. 1587: Keoreosi Balasnak attam vala az labat rwtwl el teorte vala egy nagi keo serelmeiert ... d. 20 [Kv; Szám. 3/XX. 23]. 1675: az J utamat hatalmasul, gonoszul ott leselkedvén, meg állotta, toluaiul redm támadott ..., magamat mindgyart vert rongált, hatalmas gonosz kezeivel földre le vert, galott, lábamat el rontotta, oldal csontomat el törte [Kv; Tjk VII/11. 355]. 1765 Régtől fogva mind szándékozom Excellentiádnak ... Patingányi embereimnek a' Vályibradiakkal* valo bajoskodásokat alázatosan ajánlani ..., embereimet meg verték, s' talam még kezit vagy lábát égynek elis fogták törni [Bonyha KK; Ks LVII/9. gr. Bethlen Pál özv. gr. Haller Jánosné Daniel Sofiához (csak az aláírás sk.) — *Patingány és Vályebrád H]. 1784 halám hogy valakin Ütés esék mert egy az ott valok közül aszt mondgya jaj el török a kézem [Béta U; IB]. 1819: Juon Denyeszk le esett, és fel kelvén kezdett panaszkodni hogy Dán Helts a' kezét el törte [H; JF 36 Prot. 7]. Sz. 1843: az Isten vakitsan meg 's törje el az lábamat [Dés; DLt 65].

4. összetör, a rupe/sfärma; zusammenbrechen. 1574 Meg banniatok hogi Az zeowent ely teortetek or kwrwak [Kv; Tjk III/3. 371]. 1587 Az Ispvtalj malommal az Hozzú Palott, mikorontan megh Chinaltak, vittének innett az Ispotalj ház-ból el, egj eoreg zekerett ..., Hogj az Czeowekeket fel vertek épenséggel el teortek az zekeret, Hogj ep zekerünk Nem volt, vgj kellett egj zekerett venne(m). veottem egj vasass zekerett pro. f. 6 [Kv; Szám. 3/XXVI. 51].

5. letör; a sfärma/rupe; abbrechen. 1598: Akor my Simo Janossal az vasat el teörtwk uala labúnkrol, azo(n) az eyen el akartúnk ieony, chak, ugy uala az uas labunkon hogy le vehetük volna, de hogy megh erteók hogy megh zabadit BarrabasJ Lenart, ugy ne(m) Jeöuenk el az eyen [UszT 13/37 Michael Jone de Cichio* pp vall. — *Csicsó Cs]. 1694: Nyilik innét jobb kez felé más házra, vas sarkas, pántos, fa hevederes, borított záros, vas

útközös, hojagos szeges, bellet Ajtó: mellj(ne)k útközjéből eltörte(ne)k egj darabott [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialefr.].

6. feltör; a sparge (prim efractie); aufbrechen/sprengen. 1653: a jésuíták klastromát eltörék törvénytelenül és magokat megölék s megsebesíték, a városból kivonozák, s azután mindeneket felprédálák, végre templomokat leronták [ETA I, 90—1 NSz].

eltördel darabokra tördel; a rupe in bucüti; in (kleine) Stücke zerbrechen. 1788/1790: kezeiben lévő Páltzját rajta, mind el tördölte [Dés; DLt].

eltöredezett 1. törött; sfärmat; zerbrochen. 1592: Magiar vczaba Andras Kowachial chinaltatta(m) estendeö altal az el teöredezet vasakból 200 eötwen zeget f l d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 161 Eppel Péter sp kezével]. 1756: Eltöredezett ásó 1 [Nagyrápol H; JHb XXXV/35. 22]. 1851: A Hijuba el tördözött egygyes ülő Székek [Dés; DLt 1852 évi iratok közt].

2. töredezett; spart; abgebrochen. 1756: Az Szakáts Ház előtt. Meg kopott, 's el töredezett malom kö 1 [Nagyrápol H; JHb XXXV/35. 24]. 1830: az első Szobába padimentoma kopott ugyan, de nem el töredezett [Kv; Somb. II].

eltöredezik ?töredezetté válik; a se sparge/sfärma; zerbröckeln. 1586: vettettem Zamot fazakas Peterrel miért hogi az eleobenj kaljhak inkab el teoredeozeót vala (így l) zam vetven Czinalasaul eoue az also Thanachi hazban f 8/26 [Kv; Szám. 3/XXIV. 36]. 1592: A' ket eöregh kemenczebe el veztek teöredezetek volt (így l) a' ket kemenczebe chinaltattam 24 wasat à kalihak oltalmara, es az vy kemencze zayaba Andras kowachinak fizettem teölle f l d 10 [Kv; i.h. 5/XIV. Eppel Péter sp kezével]. 1656: Harom teöredezet nyereg, edgik czontos volt; De el teöredezet az hatullya [Doboka; Mk Inv. 3]. 1770: Láttom mostis lettébb alá vagyon a Malom, a régiség mián, még a talpjais el tördözött [Dombó KK; JHb LXVII/135].

eltörök kb. szétveretik; a fi dármat; zer-schlagen werden. 1570: Az vezedelem vthan hogy az Kalmar Janos haza ely eget es ely theoretet, es vthan Ment Kalmar Janosne az Bodogh ferencz Az Janos hazaba lakny [Kv; Tjk III/2. 46].

eltörök 1. összetörök; a se sparge/sfärma; zusammenbrechen. 1570: Pap Mathe ... vallia .. egykor hogy zekere Ely Theort volt Thywadarnak, kery volt eotet hogy egygywt hozzanak fat az Eo zekerewel [Kv; Tjk III/2. 12—3]. 1585: Angalit Velmen Mihalnę vallia, Az Zekeret eg lo el ragada, Az zeker el teorek, a kerekek ki egy fele ky mas fele Mene [Kv; Tjk IV/1. 474]. 1598: az gyermek el futa eleötte, az kartiat az feöld-hez Vere Nagy Garborne, de azert nem teorek e [UszT 13/30 „Catherina consors agilis Lucae Somogy” ppix. vall.]. 1602: Az eke szerzambais

mondok tudo(m) hogy el teoret [UszT 16/77 Mate Simo Janosfalui lib vall.]. 1806: délb(en) asztal felet elűtöttem a Rector aszszúszóllós boros poharát s eltört [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 344].

2. kettétörök; a se rupe in două; entzweibrechen. 1568: Stephanus zekel, Kayantay^a fass(us) est ... az mas kayantay emberth wg wtötthe archul, hogy az fa el törek Rayta [Kv; Tjk III/1. 196. — *A várossal tőszomszédos Kajántóról való]. 1570: Kwpas Isthwan ezt vallya ew neky Teort volt ely farago Zekerceye kywel Mywelt, akar ely Menny hogi Mast vegen, Mond neky az Ember ... Jm en ely megek veled megh valasztom mert en Jol esmerék az felehez [Kv; i.h. 85]. 1597: Keleme(n) egy villaual úgy wtę Balintot hogy el teorek az villa raita [UszT 12/79 Mart. Nagy de Farkaslaka^a vall. — *U]. 1600: Josa Thamas fia kezében latam hogy a willa el teoreott wolt [UszT 15/122]. 1681: à ház folyo gerendai alat valo mester gerenda igen vékony, elis tört, nem sokára le szakad lia megh nem orvosolják [Vh; VhU 502–3]. 1781: azon Gráditshoz valo Palusster kövek közül három közebben el tört, de ismét egyb(e) vadnak enyvezve [Óraljaboldogfva H; Kf]. 1829: egy hoszu szaru furu eltörve [HSzj ráms-fűrés al.]. 1846: Virág László vagy négyet ütött Darvasra ezzel a' paltza el törtöt [Dés; DLt 530/1847. 19].

3. darabokra török; a se rupe in bucăți/sfărâma; (in kleine) Stücke zerbrechen. 1568: az Zabo gasparne zolgaya, az kayantay Embert ky vona az konhabol, es egy darab Zjly karoual adig el vere hogy mynd el törek Rayta [Kv; Tjk III/1. 196]. 1584: Georgfalwy Sigmond zidny kezde mondwan, Czigan wolt, hamis, es teokelletle(n) az vrad a' bestie Curwaffy, az en penzemet hamissan veotte el, mert a' Nieregh el teoret [Kv; Tjk IV/1. 295].

4. a se fractura/rupe; brechen. 1761: (Az) ökrekközül ... edgyk Kik nevű A(nno)r(um) 8 melynek csipője el törtet [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1771: az ökörnek jo kedve léven, meg szóké magát és egy tökében meg ütkezvén az töké réja eset az lábára vagy hogy eset csak elég hogy el törtet az lába [Mezőmadaras! MT; BK. Medve János (44) ns vall.]. 1796: egy újja mindgyárt eltörtet [Mocs K; Eszt—Mk]. 1839: Josa Mihály ... hát girintze elléven törve, tsutsos [DLt 190 nyomt. kl].

5. letörök; a se fringe/rupe; abbrechen. 1583: veottem egy Torozkaj vasat hogy az Korong wasnak nyaka el torot volt d. 26 [Kv; Szám. 3/XII. 4 malom-szám.]. 1585: Az Tablaya sarka el törtöt czhynalta meg lakatos Istua(n). munkayaert hogy be furta fizettem d. 38 [Kv; i.h. 3/XXII. 77]. 1600: Hogy az bel kereknek az zeghe el teoreott, aztis Jakab molnar chenala megh [UszT 15/265]. 1647: Az Malom Tengelynek ket Czapia el teoret [Mezőkirályfva KK; BK 48. 16].

6. el/leszakad; a se rupe; abreißen. 1592: Mikor gialurol az Negj quarta borokat hoztam az Eggik hordonak harom veswie eg'czersmind el töröt az

Zegen Embórok hitua(n) Zekere miath es mas wres hordot kellett eleibe vjnnu(n)k es abban kellett az bort tóltenu(n)k. Leot akkor az borban kar. 12 vr. kár, mell teoth f 2/88 [Kv; Szám. XII/5. 9].

Ha. 1576: elys teret [Szamosfva K; JHbK]. 1579: ell Törett vala [Kv; Szám. 1/XVIII. 39]. 1585: el teoret vala [Kv; i.h. 3/XIX. 36]. 1585: teoret el [Kv; i.h. 4/X. 17]. 1592: el teorek [Kv; Tjk V/1. 218a]. 1597: el teoret vala [UszT 12/37]. 1597: ely torot uala [Kv; Szám. 7/XVI. 120]. 1599: el teoret volt [Kv; i.h. 8/XVI. 28, 39]. 1604: el tedrett [UszT 20/130].

eltörlés megszüntetés; suprimare, desfiintare; Aufhebung. 1781: Tapasztalván azt a' Communitás hogy mind a' Strásákkal mind másokkal a' korszomákon virattig alkalmatlankadó 's utzákon keringő iffiuság szokott tsufolkodni s excedálni, azért ezen . szokásnak eltörlésire rendeljük a' Strásálás ki állításában^a [Torockó; TLev. 2/5. — *Köv. az intézkedés]. 1791: az harmintzadi vámban esni szokott excessusoknak el törlésire nézve valamely Nyomtatott Czedulát vagyis Boletát adatni parantsolt légyen [Dés; DLt].

eltöröl 1. letöröl; a sterge; abwischen. 1582: Az Zallasok dolgarol wegeztek eo keglmek, huiasak eo kmeke a Capitanokat, es Azok haggiak meg a tizedeseknek, hog minden ember zallast Aggion hazanal, Akinek el Iariak hazat, es senki el Ne theoreollie az Irast hazarol walaki penig el theorly es ez ellen Reluctat biro hirenelkw, tiz forintara zalogiat vetesse eo kglme [Kv; TanJk V/3. 253b]. 1638: En az mikor oda menek Czizmadia Istuannehoz immar a gyermek let vala, s be is tartakak vala, s latom hogj ot fetreng az feledebn az gyermek, feier tajteket tur vala, s el törlem az szajarol [Mv; MvLt 291. 121b].

2. töröl; a anula; abschaffen, aufheben. 1793: Az Exactor Ur, a' ki tett Nehézséget maga meg világositván, vagy is könnyebbitvén, el törötte [Déva; Ks 78. XVII. 8. 15]. 1832: a' K. Gu-bernium ... Határozásában a' Tekei^a M(a)g(istra)-tus hatalmát el rontotta 's D(omina)lis Jurisdiction és V(ár)m(e)gyei Directio alá rendelte, a pénzbeli büntetéseket el törölvén [Borb. II. — *Teke K].

3. megszüntet; a opri/pune capăt; aufheben, abschaffen. 1789: Szükséges a Com(m)unitás Rationjának vitelire szorgalmatos vigyazással lenni és hogy ha helytelen erogatiok tanálatnának, azokat mindjarást el kellett törölni, és ha Valamely Elöl Járok ebben hibásoknak tanálatnának azok által a haszontalan tett Erogatio a Com(m)unitásnak fordittassek meg [Kv; TLev. 7/8]. 1795: A' Verős kovácsi Mesterség folytatásának rendibe Eleinkről reánk szállott vala az a' Káros szokás, hogy minden gazda, a maga művin, a' nagy pénzbeli fizetésen kívül, maga Művelő Kovátsát és Segítőjét étellel és itallal a pazerlágis tartani tartozik vala, mely szokásnak terheit ... a' mi Vas mives Társaságunk könyörgésére méltotztattak vala Ngtok ezt az ártalmas Szokást tellyességgel el-törölni [Torockó; TLev. 9/29].

1829: az alkalmatlan koldulást csak kevesíteni tüzéja ezen joltévo Intezetnek, eszt egészen el törölni, nintsen sem elegendő érteke sem hatalma [Kv; BLt 12 kv-i dologház nyomt. szám.]. 1832: (A) recursusnak hely nem adatott... sőt rendeltetett hogy a' K. Gubernium a' Tekei abususkot törölje el (Borb. II)].

4. elpusztít; a prăpădi; verwüsten, zerstören. 1632: Timar Janasnenak az leania monda az Annianak, Ania bizoni el vagdaltak az beoróknak az kótelit erre monda Timar Janosne Mihali Mester ebsege az, ne(m) az ageb attiatol maradot ez az malo(m), többs uolt itt molnar de ótetis el törli az Jste(n) innet [Mv; MvLt 290. 108a].

eltörölhet megsemmisíthet; a putea nimici/anu-la/anihila; vernichten können. 1796: Fundamentum nélkül vitattatik azis, mint ha meg nem bizonyítottat volna, hogy a' Torotzkai Lakosok, az Austriából jött Vas miveseknek maradéki volnának, mint hogy azok szabadságban élő emberek voltak, a' Torotzkaiak pediglen Parasztok légyenek; mert az eredetét a' szabadságnak, vagy elébbeni állapotnak el változtatása el nem törölhette [Mv; TLev. 5/16 Transm. 65 tábl.].

eltöröltetés megszüntetés; desființare; Aufhebung. 1786: itten Thoroczko Varosságban az Nemes Vármegye Publicálttván némelly szokatlan dolgoknak s illetlenségeknek Cassatiojakról s el töröltésekről, annak alkalmatosságával szabadtartattak fel az külső Hellyből Mészárosak arujának Vásár napakan az Városban való bé hozásakra s bé jövedelekre [Torockó; TLev. 4/13. 30].

eltöröltetik 1. megszüntettetik; a fi desființat; aufgehoben werden. 1796: ha szintén a Jobbágyi név el töröltettetik, de azért Nemessi szabadság nem adatott, hanem csak a' libera migratio engedtetett meg | az Torotzkaiak ország Articulusa által a' Jobbágyságnak igája alól nem csak fel szabadítottak, hanem minden Törvények, és punctumok, melyek a' Jobbágyságnak igájáról szollottanak, azonn ujj Törvény által elis töröltettek [Mv; TLev. 5/16. Transm. 19, 73 tábl.]. 1847: több csak Ön jelenbeni hasznokat nező személyek, a közönség kárára Constitution meg tapodására vgy is igen kicsi határunkba több rendbéli foglalásokat tettek... ez uttal azon közelebbi fogások melyek a Constitutio ellenére tétettek és még a Mgs birtokosság Conscriptiojába is be igtatva nincsenek eltöröltessenek [Torockó; TLev. 10/9]. 2. ? eltávolíttatik; a fi indepărtat; entfernt werden. 1796: a Vendég Fogadok a Falunak Törvény által ki szabott környekéből el töröltessenek [Ádamos KK; JHb XIX/55].

eltörött, eltört 1. törött; spart, rupt; zer/gebrochen. 1628: Egy el tört Arannias pallas [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 6]. 1694: Egy el törtöt kús karika aestim. den. 6 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1749: Czináltattam Egi Lőcz keopwt az Talygaba(n)... Az el törtöt kőpwből czináltatta(m) 1 wtköző kari-

kat [Kv; Szám. 26 VI. 464]. 1787: egy el törött tő karika [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5]. 1805: Egy rongyas el tört hátú Szék [Szamosfa K; BLt 9]. 1812: Egy eltöröt roz elő ülő [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 11 kov.]. 1837: Egy el tört ágyu [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. kettétört; rupt in două; entzweigebrochen. 1695: egy el törött kese fa [HSzj kése-fa al.]. 1698: egj eltört rokonczat kapa, rá ment az utolsó szekérre [Hídvég Hsz; HSzjP]. 1730: egj el tört sorkantju [Ssemerja Hsz; i.h.]. 1756: El törtöt puszka Tső 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 22]. 1797: Egy el tört Leveses kalánt fel cseréltem, és adtam mellette xr. 12 [Déva; Ks 96].

3. szétment; desäcut; auseinandergegangen. 1598: Hogi el teoret mez chebreket ismegh meg keotettetik, ketteobe chinaltattu(n)k (igy l) fizetünk Kadar jstwannak f -/28 [Kv Szám. 7/XVI. 41].

4. ki/letört; rupt; aus/abgebrochen. 1675: Az Merai Malomnak a' Czapia el törve(n) vöttem hozza egy Szál vasat . d 27. Hogy az el tört Csapot megh Nadlottak atta(m) a' kovacz(na)k f - d. 75 [Kv; Szám. 35/I. 33].

eltörölvel töviskerítéssel elrekeszt/zár; körültövisel; a include/inconjura cu grad de mărcini; mit Dornzaun versperren/umzäunen. 1738: egy Mikola Uram Jobágyának az Lcánya pestisben megholt..., az Házát el tüviselték | egy ember hirtelen megholt, meg nem engettem hogy az Templom körül temessék, azon okon az falusiakis egy kis suspiciot vettek, s meg félemlettek, s azon házán levő, s egyedül maradt Aszony embert... az faluból ki akarták tudni s az házát el tüviselni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

eltrafikál 1. elkezel/manipulál; a face să dispară; vermanipulieren. 1826: Jary László ur .. négy száz vedernyi pálinkáját el traficalta [H; Ks 111. Végyes ir.].

2. elveszteget/dividál; a vinde cu un preț de nimic; verschleudern/schwenden. 1836: Sem a regi sem az idén vágando Nádát eladni vagy el traficalni nem szabad - mivel a Tegla egetni van szánva [Csapó KK; Berz. 21].

eltrafikálás elvesztegetés/dividálás; vinzare pe un preț de nimic; Verschleuderung. 1826: egy Kupányi Aranyat kapott a' Bihalos... a' Bihalossal is úgy bántam és ezután is úgy bánok, hogy az Arany számokat, hol léteket, el traficalásokat vagy meg léteket ki tanulhassam magátólis [Mv; Told. 7].

eltromfol (a maga számára) lecsfp; a ciupi pen-tru sine; abzupfen. 1833: (A pálinkafőző árendátor)... az általa kinevezendő bisztossal annyi szilvát az emberektől a' mennyit csak lehet elis tronfolni köteles lézen... az eltronfolt, és öszve-vásárlando szilvának fele része merőbe az én udvarom^a szükségére fog ki főzetten [Kv; JHb

Lev. — *Ti. a bérbeadó br. Jósika Jánosné udvara szükségletére].

eltromfolt lecsípett; ciupit; abgezupft. 1833: az citronfolt és özvevásárlando szilvának fele része merőbe az én udvarom szükségére fog ki főzetettni [Kv; JHb Lev. — A teljesebb szöveg. *eltromfolt* al.].

eltud leráz/tud magáról vkit; a se descotorosi/debarasa de cineva; abrütteln, ja loswerden. 1721: mikor a Déákok* itt jártak volt... Csorcsárék után, Mostan élő Csorcsár Makszin, a' Deakokat ajándékkal, mivel magyarul el tudta [Naszód BN; Ks 184. LXXXV. — *Értsd: író-deákok].

eltukmál 1. eltokmál

eltulajdonít 1. maga birtokába/tulajdonába foglal/vesz; a-şi însuşi, a apropia; sich etw. aneignen. 1584: Vagion panazolokoda hagi Apahidanal Az város határol Az Apahidiak az Varossy ember barmat be haitottak es meg saczoltattak es ekeppen akariak lassa(n) lassa(n) el tulajdonitany a hatart ot Tarchahaza(n) [Kv; TanJk V/3. 282a]. 1589 k.: Hallottam Az Azzonnak Syrassath, Az esperest monda hagi ne syryon mert nem vezyk Az penzt el hanem ugyan neki hadgyak nem az vegre pechietlik el hagi teolled el tulaydonichak. Az Azzonj monda hagi Jol nem vezitek egyem el ha en teollem elfogyatok es el pechietlitik [Szu; UszT]. 1676: a Colosvariak az letaj puzta Varat* és annak környe-
kit ujaba(n) túllünk el akarják tulajdonitanj [Ádamos KK; MvRK Mikola Zsigmond lev. — *A M.léta (TA) határában ma romokban lévő Géczi-várat].

2. ellop; a fura; wegstehlen. 1838–1845: megvet; megvarázsol; bab, fuszujkaszem, vagy kártya után megmondja a károsnak ki tulajdonítja el valamijét [MNYTK 107 *megvet* al.].

eltulajdonodik idegen kézre jut, elidegenedik/idegenitődik; a fi instrăinat/alienat; in fremden Besitz gelangen. 1632: igirem azzal magamat kd-nek hagi az kddel ualo bekesseges alkuasomert a magam iussombolis engedek k(ne)k es emberert embertis engedek k(ne)k, chiak az hataromat el tulaidonodny nem engedhetem [Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza nyil.].

eltúr feltúr; a rima, a scormoni pămîntul cu rîtul; aufwühlen. 1796: a sántzokot a' marhák minden esztendőbe bé nyomták, a Sertések, es Bivalok el túrták, heverték, ugy annyira hogy csaknem minden esztendőbe ujjakat kellett ásattatnom [KvLt Prot. oec.—pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

? **eltűesköl** kb. elcsépel/dönget; a snopi în bă-tăi, a cotonogi; verprügeln. 1771: Kővendi Dániel uram Béres-inassát... Nagy Josefet kik hurtzolták, kik verték; tütakölték el* annyira? [Vadad MT; WK. — *Uo. alább *rütškölték* alakban is].

A felhasznált szövegrészben két alakban, ill. kétféle kezdőhanggal jelentkező címszóbeli szó bizonytalanná teszi a címszó jogos felvételét. A kérdezőjelezés erre utal.

eltűnik a dispărea; verschwinden. 1719: a Pestis... Désfalván derekason uralkodik, s Désfalva felől azt is hallottuk hogy... három aszszony ember bé ment a falu közzé az uton, és az edgyik azt mondotta csak öt embert hadgyunk meg, ezeket mondván, az harom aszszony ember eltűnt [Abosfva KK; Ks 94 lev.]. 1819: nem is tudom hova mentek a' Regfusok onnan mert a vidékről mindjárt el tűntek [Remete Szt; Ks 67. 28]. 1831: a Gujás... ugy el tűnt, hogy viratta feléig a Gujahaz vissza nem fordult [Dés; DLt 332. 6].

eltűr 1. elszenved/visel; a suporta/îndura; vertragen. 1570: myert az fely peres adot okot neky hogy Eokreyt az Zeole gepwre haytotta, Es az alperes kerte hogy ely haycha onnath, Az fel peres ely nem haytotta, hanem ellenkezet vele, Zytta Es haygalt Rea zeoleyebe, karot vonth ki az Alperes zeoleye gepwybeol, Es eloezeris ew vteoth hozza, Szerelmet es az Borbelnak valo fizetest el Thwrye [Kv; TjK II/2. 48]. 1584: El higgye minde(n) hogy Aky meg zidalmaz el Ne(m) thewreom teorwennelkw [Kv; TjK IV/1. 336]. 1598: Kochis Georgyne kj Juta s mo(n)da, beste nilua(n) valo kúrua soha ne mo(n)dgy Kochis Georgy nenek ha ezt el tyre(m), soha ne(m) perlek beste lelek kúrua, hane(m) ket keze(m)mel úezek igazat [UszT 13/29 „Catherina Consors Agilis Petri Tofalúi” ppix. vall.]. 1604: Az vallás mellet... ha megh ezkezik, fele arratual tartozik megh az J. az lonak felet tyrje el megh hitetu(n) mith erth [i.h. 20/265]. 1622: Mi kérdők, miért cselekedte ezt. Mondá: Azért, hogy minap csak ölegetém-csókolgatám vala az feleségét s rajta kapa — s azt bánja vala, nem tűré mordulatlan. De nagyobb is el kell túrníe [Mv; MvLt 290. 272–30b átírásból]. 1822: el-türtem Hadnagy Titt Ferenczi Károly Urnak azon rémítő egészségtelen Undok tetteit, hogy a' szomszéd Istalloja Hidlássát ugy epítette; hogy a Ló vizellet az uttza ösvényibe folyt [Dés; DLt 633].

2. hagy, tűr; a lăsa/permite/tolera; lassen, dulden. 1593: Ersebet, Zabo Balas zolgaloia vallia hagi egikor Jstuan kouachne wl vala az so eorle mellet, es Caspar kowachis előtte al vala es az kouachnenak aialak pittirgeti vala, az Azzoni peneg el twri vala [Kv; TjK V/1. 379]. 1853: A kis Druszám* nő, épül, kedves, gyönyörű gyermek alig várom hogy lássa' 's megdurutskolja, jofin, eltűr mindent örömet, sőt szereti ha hurbolják [Kv; Pk 7. Pákel Lajos lev. — *Ugyancsak Lajos].

eltűrhet 1. a putea tolera/îndura; ertragen, dulden können. 1579: eo kegme Biro vram... erről Az Nemes vramait keozónsegeskepe(n) megh keowetwe(n) tegle(n)nek tudomany tetelt es protes-t(ati)ot erről hogy Effele dolgat Az Nemesszegnek, melyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n),

semmy keppe(n) el nem twrhetyk sem Akaryak el zenvednj a wagy twrny [Kv; TanJk V/3. 200b]. 1606: marefaluának feniednek betlen faluának remetejekel vetesők mikor feleiwk volna nekwnk njomasnak az fele az kes (?) barom ha oda fele megien fel tericziek ha oly kart nem tezen kit el nem twrhet ha penig kaart tezen kjert be haitthiak meg tartoznak az kaart fizetny [UszT 20/90 „Barabas gjöy Remetej Cornis Ferencz ura(m) Job(bagia)” vall. — „Bethlenfva, Fenyéd, Máréfva és Remete, mindannyian U]. 1629: Azt is uramtól hallottam, hogy mikor az ablakon Varga Mihály együtt látta volt az katonával az feleségét, hogy kiáltotta erősen, hogy hét esztendeje vagyon, hogy kurvaságát tudom, de immár tovább el nem tűrhetem [Mv; MvLt 290. 150b—3b átirásban].

2. elviselhet; a putea suporta/rábdá; ertragen können. 1586: Hasfaiastol valo oruosság, vegy lenmag pogachát, törd me(g) Jol, es Meleg Teyet os³ reia, habard meg es kend egy Ruhara es kössek Jo melegen, Mint el(t)wrheted, az hasadra [Nsz; MKsz 1896. 373. Olv.: öss, értsd: önts]. 1599: kérde(m) ha faj az seb, s mo(n)da hogy, de azt el tyrhetne(m) de nagiub niaualia(m) uagio(n) annal [UszT 13/110 „Anna consors agilis Gregory Thibald primpili in Kadichfalua” vall.].

3. bírhat; a putea suporta; aushalten/ertragen können. 1577: Megh ertettek eo kegnek varosul az Mezaros vram es az hentelerek keonyergesset az dizno husnak arulassa es el adassa felol, eo kegnek azt wegeztek hogy ... arulyak az dyzno hust fontal a³ mint az elöt a kinek penig nehez, a vagy el ne(m) twrhety zwnnik meg az dizno weresteol [Kv; TanJk V/3. 152a].

eltűrhetetlen elszenvedhetetlen; insupportabil; unerträglich. 1593: Azerth mjerth ilyen el tűrhetetlen dolgoth mind Isten es emberek ellen chelekettek az Decreto(m) tartasa zere(n)t volo terhet mondom hozzok, Azt mondo(m) vt Allasnak terhen vadnak kylen kylen [UszT 13/73]. 1594: ha ennek vtanna az Zaz vram keozzwl valaki, maga gondolotlan ... az mas felt vagi akar mellyket tiztetlen zonal, vagi oli bozzu bezedel, ki el twrhetetlen volna, illetne, ez dolog megli bizonyosuluan ... az varos zaz Arany forintot vegien raita. Ha penigh oli zemeli lenne, ki azt megli ne(m) adhatna, zaz napigh wlien etette az toroniba az bwdeosben [Kv; TanJk V/6. 41].

eluceszkál kitűnik/világlik, nyilvánvalóvá válik; a reiesi, a deveni evident; sich ergeben, aus einer Sache hervorgehen. 1628 u.: hogi az Jnak synistra informatioia az Eccl(es)ia ellen, mind penigh az eo gonossagos czielekedeti több Baczilletes Eccl(es)iaistica personak eleöt es Superintendens ura(m) eleottis elucescallion czielekedtek; mind peniglen hogi az pispeok uram zekjn az Eccl(es)ia ellen ualo synistra informatioia elucescallion [SzJk 34]. 1642: elucescal az Boitos Szabo Tha(m)as resolutiojabol, hogi megli ne(m) fizetodeöt az adossagh [Kv; TjK VIII/4. 324]. 1680: Berbat Komsa az mint az Kaptalanok elott valo productiojokbol

elucescal ... A(nn)o 1662. Attestatiojat producalt volt Boersaga(na)k Comprobalasara [A.porumbák F; ÁLt Urb. 48]. 1702: Feleségének nyilván valo paráznsága hiteles Relatoriakbol elucescalt [SzJk 337]. 1719: vettem egy foldet Czipa padgyán Czipa Mihálytol ... vettem örökösön a contractusombol elucescál [Imecsfa Hsz; Borb. I]. 1737: Exhibeált literale Instrumentumibol az Anak vilagosonn elucescálnak, hogy az I. Hamis-lelkűnek, fidefragusnak, perjurusnak mondotta az At [Dés; Jk 246a]. 1747: Lakatosek-(na)k Gróff Teleki Adam ur eo Nga ellen tett Diffamatiokrol valo Inquisitor(ia) Relat(oria) kettő; amelyiknek egyikéből Jobbagyságnak elucescal [Budatelke K; TKI]. 1770: Mint hogy az Anak pretentioja a kár tételről vagyis Erdő foglalásról, uavalytol fogva vagyon, Biro Vram es a Gornits (I Relatiojakkol eluceskál hogy a tiltás még tavaly meg lett [Torockó; Bosla]. — L. még TT 1899. 262.

eluceszkálódik kitűnik/világlik, nyilvánvalóvá válik; a reiesi/deveni evident; aus einer Sache hervorgehen. 1671: az Anak movealt actiojabol ... oly dologh elucescalodik, melyben ingessiojok(na)k kell lenni az Directorok(na)k Kv; TjK VIII/11. 141]. 1682: Az hun penigh Szabo Istvan Ur(am) ... azt teszi fel hogy el igazitotta ratioiat s — nemis p(ro)ducál semmit rolla, seot inkab az elucescalodik az exhibitakkol, ha el igazitotta volna, nem compromittalta volna magat mostan utolliara is ratioianak el igazítására [Kv; RDL I. 161].

eluceszkúltatik kitűnik/világlik, nyilvánvalóvá válik; a reiesi/deveni evident; hervorleuchten, sich aus etwas herzustellen. 1628: pro rej declaratione hozom elő ezekett hogi ezek által elucescaltassek hozza(m) valo szereteti^a, es nem szereteti [SzJk 31. — *Ti. a válófélben levő félnek].

elucidáció kb. megokolás; motivare; Begründung. 1729: Kérem bizodalommal az Mgs Gubernumot, maga Deliberatumanak elucidatioját ... ki adni ne sajnállya [Ks 25. IV. 17 M Kornis Zsigmond aláírásával].

elucidálódik tisztázódik; a se clarifica/elucida; sich klären. 1682: Ezenkívül latunk homaliossan holmi difficultasokat perceptioiaban lenni ... de miuel ezek előttünk plenarie nem elucidalodtanak, azzal az időt nem akartuk tölteni [Kv; RDL I. 161].

eludál kijátsz(ik) vkit; a eluda/frustra/dejuca; überlisten, betrügen. 1757: Történt sokszor azis, hogy más Vármegyéék bonificáltak ezen Vármegyének ..., aztis ökegyelme el kukintotta, melybe az Tiszt Társaitis eludálta [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.]. 1766: ki tetszik nyilvános jáczodtatása az Anak, melyel kévannya az Magistrualis végezéseketis eludálni, peres társat költetni, hurczalni [Torda; TjK V. 338]. 1800: Mi

a' Torotzkai Panaszlokát eludalni nem akarjuk; de ellenben magunkat eludalnok mikor a' recens ordinatiók ellen... Erdeinket, melyeket Donatio mellett birunk olyan Sorsu emberek által hagy-nok elpusztíttatni, akik praeter Mercedum Laboris nihil habent [TLt Törv. ir. Torockai jöb-ok pereit földesuraik ellen].

elugorhut félreugorhat; a putea sári la o parte; weg/fortspringen können. 1597: vgi czapa egy zab-liaual eggik hozzam, hogi aligh vgorhatam el eleolle [Kv; TjK V/1. 163].

elugrat 1. eliaszt; a alunga; wegscheuchen, abschrecken. 1633: Falabu Kata. azt mondgia uala ugia(n) enneke(m), bizoni ugi mond sokakkal uolt igie(m) de soha senkiuel ne(m) uolt inkab, es jobba(n) mint aual az leginell Bene Janossal az kit rolla(m) az battiam az haz hejen el ugrata, az kiuel sinten akkor paraznalkodo(m) uala, az mikor az battia(m) rajta kapa [Mv; MvLt 290. 137b].

2. sebtiben elhajt; a mina repede/grabnic; eilends wegtreiben. 1718: Tudom hogy az őszszel mikor az ur ide Jött el ugratták innét az Juhokat, s' mihelyt az ur innen el ment más nap mingyárt vissza hajtották ide [Told. 2].

elugrik 1. félreugrik; a sári la o parte; beiseite springen. 1584: ez Kis Mihály hozza(m) ranta Az Zabliat igenis zida... en el vgra(m) az chapas eleöl, De oza(n) mindenekeöz vagh vala [Kv; TjK IV/1. 321].

2. meglép/ugrik; a fugi, a o şterge; entspringen. 1655: Tudom azt, hogy Istenben el nyugatt Lazar Istuan Uramot mint Jobbágy szolgálata Kalmar alias Szabo Balint. Swteőnek be vittek uala az Uduarba mind az által az utan egy wdeő iarta-ban el Ugrék... hane(m) onnan alol harom Szék felől magatol Uisza ieoue s mostani Lazar Istuan Uramotis szolgálata az migh Uyobban el nem Szeő-kek [Gyszm; LLt Joannes L(ite)ratus Ambrus de Szent Miklos nob. (44) vice judex regius sedis sic. Gyergyó vall.] Varallyan* lako Laposi Istvan jelenti, hogy felesége Nagy Ilona az előtti egy nehanyszor hagyta volna el. Szaz forint alatt valo kötese is volt, ha többbe elugrik, de ugyan elugrot [SzJk 76. *Bálványosvára] SzD]. 1683: Miuel Tar Ilona, constal, hogy hűtellen el szőköt ferje miat őt esztendeje már hogy periclitál, valamikor kereste, nyavalyias, mindenkor el ugrot elotte azis nyilván(n) vago(y)n per hoc, hogy tova-ne periclitallyo(n). az hűtellenek ligaja alol fel szabadittyuk Tar Ilonat [SzJk 189–90].

3. '?' 1620: mo(n)da en előttem Vayda Ianos-nak czinege Antal, io zerenczied te Vajda Janos hogy itt ne(m) erenk hogy az pallorül el vgral [RLt o. 5 „Sos Mihály kidej” (48) Doboka m. vice bírāja vall.].

elun 1. megun; a se plectisi (de ceva), a i se uri; js einer Sache überdrüssig werden. 1609: Az Zal-las oztoknak vacziorara adtam 10 font Swtni

feozni ualo hust mert Biro vram Izene hogi adgiak elegedendeot mert el vnta panazolkodasokat [Kv; Szám. 126/IV. 397]. 1610: giakran Estwe Estwe* Kvn Peter el Ieót oda Mihály Vram hon nem litibe(n), es zememmel lattam, hogy az Azonniál eolettek es czokoltak Egy mast, de egieb oly gonozsagokat en nem lattam, mert Iczakaj velek valo vigiazast en el vntam es en le fekeottem, es eok mikor fekeőttek le es mit miveltek, en nem lattam [Dés; DLt 321 — *Így kétszer!]. 1618: Ekkor elunván az sok köztünk való altercatiott ebbe hagyúik, és enni akaránk menni [BTN 90]. 1629: énnkem azt mondá*, hogy eleget csókol-gattam — úgymond — minden testét, de bizon szánom az én szép, fejér testemet az ő rüt, fekete testére vesztegetni; az őrdög is elunná egy zso-bokon ülni is [Mv; MvLt. 290. 150b–3b átrás-ban! — *Szigeti János, a katonaj. 1681: Hunya-don lako Mandrila Jakab özvegye valasza. Nem volna Mélo az kevely fiadnak szolgálattat val-toztatni, mert csak valogat az szolgálatakn ren-diben, de el unván sok emberseges emberek által valo busitassodat... adgy esztendőnkint tizen-két forint taxát [Vh; VhU 448]. 1813: a Mlgs Aszszony ő nságával szüntelen, veszekedett, mts-ko-lodásait el unván, még jobban el idegenedett, meg irtozott tőllők, azért is mivel számtalanszor fenyegette a Mlgs Aszszony ő Nságát, hogy az Attyafiaival meg kintoztattya meg vereti [Kük.; IB. instr.].

2. beleun/fárad; a se satura, a fi sätul (de ceva); etw. satt bekommen. 1600: Catherina Anthony Molnar relictá*... Az en Aniam egy volt Boythos Boldissaral, hogy megh bolondult vala felette sokat busult miatta az Anyam sok vele valo daykalkodasat el vna az haz penigh minthogy puztulton puztult vala vgy Atta vala el Kadar Janosnak [Kv; TjK VI/1. 462–3. — *Tollban maradt: fassa est]. 1636: erossen megh uérék, akkorba(n) el unak, es el hagiak [Mv; MvLt 291. 69a]. 1724: az marha dögi iránt azt írja az Generalis, hogy ha megis szot az emberek nem fogadnak, ki atta már az ordert az militianak, hogy az embereket addig verjek, az mig el unyak, bi-zony ugy hiszem V. Tiszt Uramek(na)k sem szol-gal böcsületire' [Nyújtód Hsz; Ap. 2 Apot Péter feleségéhez]. 1779 Bizonysága ennek másod-szor Communitasunk(na)k az az el nyomorodott állapottya mely szerént tsak nem mindenek Fülüg Parkig el adosodván mind az Felsőbb, mind az alsobb Tisztek ugymint Ispány, szolgabiro, és Bi-rák el unták és elfáradtak rajtunk az sok execu-tiok(ban), es sok excontentatiokban [Torockó; TLv. 21/20].

3. terhesnek/kellemetlennek talál vmit; a con-sidera obositor/nepläcut; für lästig finden. 1604: mo(n)da Berkezy Lukacz, Marton Uram hoúa teőd Theórek Janos batiamoth hogy Giergjoba in-dultatok volt, s te itt hon vagj s eo ninch, mo(n)da Gergely marto(n), Ugi uala oda Indúltunk vala, de en el vnna, megh tēřek s eoıs megh ter [UstT 18/141 Michael Balassy de Jike* lib vall. — *Űlke U].

4. megelégel; a se satura (de ceva); satt bekommen. 1572: Egy Nap ... Lakatos Balint le feksyk, Az azzony penig Zattmary Balassal mind lakozot thancholt annyera hogy Immar 12 (így!) Jar volt az ora, latta aztis Eoleigetette Zattmary Balas, vegre eo hogy ely vnta volna, Mond nekyk Immar fekegetek leh Lam Mayd virratig Mwlattok hagiatok Massorais benne, Ez zora az azzonia archwl wttý [Kv; Tjk III/3. 300]. 1589 Tyuk vagion 15 Kegielmetek lassa hoia tezi mert el vnta(m) tartani Louay(mm)al [Kv; Szám. 4/X. 87]. 1597 Feirwarat . B. wramat es Kiraly B. wramat egy Nihanszor talaltak megh wrunk w felsige oroszy. el wnuan w kegelmek az sok reaiok walo irast Adatanak w kegelmek 2. Tallert [Kv; Szám. 7/XIV. 31]. 1630: ugj megien el hogj teobbbe soha az Urahoz nem jeo mert el unta az tuross eszett, dolgaual tartani [Mv; MvLt 290. 189a]. 1702 el untam a sok becstelenseget, mivel mindenek elot csak rag es ragalmaz hogj semmit sem adtam [M.solymos AF; Told. 22]. 1724: a Seges Vári Leány is el untá a Pekri Ur(am) dolgát*, el kellett Pekri Uram miatt Szökni, Lúdvégihez menvén, ott meg is mutatta jelét, h(og) mit tsínált és mint bánt Pekri Uram véle [Mezőkirályfa KK; BK. — *Pekri szertelen fajtalanzkodását]. 1775 el unván sok veszekedő szavait küldök nevezetesen Jantso Josef etsém hogy menyen el [Kanta Hsz; HSzJP].

eluntat 1. az unalomig nyaggat/zaklat vkit; a şicana pe cineva pină la plictiseală; jn eine Sache satt bekommen. 1573 Josa Molnar Azt vallia hogi Az telman Benedekne Zorgalmaztatia volt hogi egi Neged Bwzaiat meg hadna Eorleni, eo Mongia volt hogi ne(m) lehet mert vasot az keo vegre hogi ely vntatia Mond neky am eosd (!)* fely, Eomaga leh wl enny [Kv; Tjk III/3. 213. — *Olv. ösd, értsd öntsed]. 1599 Biro vram parancziolja hogj az vrunk konjhaira egj giekent uegiek, hogj az eseo es uala mert eluntattak uala vele ugy kellett wennem d 45 [Kv; Szám. 8/XIII. 19 Szabó András sp kezével].

2. (unalomig) elgyötör/kínozt; a necăji/chinui pe cineva; abquälen. 1597 Hallottam Vıcey Ersebetnek zaiabol illien panazolkodasit Marton vramnal walo lakassa feleol soha nem tudom meggiek* bizony el hagiom nem alhatom el ide haza ieoweok mert oly ige(n) el wntattanak immaron hogi estwe ha fel hinak tiz orakor bochiatanak ala vgi wntatnak, hogi Klopecz (!) Mihalihoz menniek, de en nem megiek mert hitemre hogi nem kel [Kv Tjk VI/1. 61. — *Értsd mit tegyek].

elurasit elidegenft; a instrăina/aliena; entfremden. 1578 hol vagion Az Jozagh Miczoda helyen mellyet Balattffy Magdolnanak Az Attia vrasitot volna el [JHb XXV/6]. 1606: tudomant tezwunk hogi ez mellet az kit el vrasitotal, hogi örök arron uagi zalagon el attad azt kuanfuk hogj azt meg hozd az östöl marat mellé [Uszt 20/23].

elurasodik elidegenedik (más tulajdonába kerül); a ajunge instrăinat/in posesia altuia; in frem-

den Besitz gelangen. 1653 a megyés templom és a megyés pap háza is eskola volt akkor, mikor a klastrom a barátoké volt; de hogy a városnak adta volt a király ... hát nem kellett az a megye papja háza és eskola, és semmit nem gondoltak véle hogy néki adta a scholamesternek Sigmond s így urasodott vala el a várostól [ETA I, 90 NSz].

él-út hegyélen vezető út; drum pe creasta muntelui; Weg am Berggrat. Hn. XVIII. sz. eleje: Az él út mellett egy Dombotska [Fejérd K; EHA]. 1754: Az él út mellett (sz) [Sárpatak MT; EHA].

elutál megundorodik, undor fogja el; a se scirbi/dezgusta; vor jm, einer Sache Abscheu bekommen. 1583 Ferenczy Antalné Aszoniom vallia, hog' hallotta az felseo* Rut dolgokat Nemineo Resze szerent, mert el valta hallany [Kv; Tjk IV/1. 152. — *Ti. a megelőző vall-ban említettet]. 1644: lattam az Aszont hogj meli niomorult hogi az niuuek* ugia(n) ki folinak beleole s en el utalam s el mentem onnet [Mv; MvLt 291. 421b. — *Olv.: nyüvek].

elutazik a cälători/pleca; verreisen. 1849 Kelemen Béni nekem egy billétet mutatott, és azt hagyá meg nekem, miszerint készülnék útra, ugyan is reggel 4. órakor Szebenbe kelletik elutaznam [Kv; Végr. Vall. 38].

elutasít 1. elirányít; a îndrepta; fortleiten. 1809 A küldött más privát leveleket el utositottam [Kisbuny*; S. Katona lev. — *Bún KK]. 1831 Lo Marhát Seholt se láthatván, vissza tértem hozzád Vonucz, éppen oda, a honnét te engem keresgélni el utositattál volt [Dés; DLt 332. 13].

2. kiutasít; a arăta cuiva uşa; ausweisen. 1846: az el tiltott legényt midőn volt gazdája meg látta, tústént el utasította, s ajtot nyitván ki küszöbölte, ezen tettiért a legény, gazdáját az uttán hunzfutnak gazembernek (így!), szóval minden alacsony szavakat reá kiabált [Kv; AsztCLev.].

3. ?elzavar; a alunga; weg/forttreiben. 1844: Szászfenesi Székely másként Csutorás István ... utasított el, azzal tudni illik hogy hagyunk békét néki — mert feléget [Km; KmULev. I Tyivorán Juon (67) col. vall.].

elutaztatik kb. úttal keresztül-kasul tapodtatik; a fi bătătorit de drumuri; durch Wege kreuz und quer fest getreten werden. 1828: a' Szeltsóvában és Bologojban lévő Dioszegi Birtokunk annyira el utaztatott keresztül kasul, hogy már az ugarlása is igen nagy Dologgal esik meg [Dés; DLt 1825. évi iratok közt]. 1853: az út minden tavaszon és őssen földem hazulföldi végén veretik, — s az annyira elutaztatik, hogy megszántani alig lehet [Kv; Pk 3].

Elű cu tăiş; mit Schneide. 1693 k.: Jankonak* ... Egy kicsiny furu Egy szeles elő farago fejsze. Egy öreg files veso [DobLev. I/38. 9. — *Ti. jutott].

előget gyorsan ellovagol; pleca in trap; fort/wegtragen, 1629 Pal Deak es Soos Janos Uramek el igetinek az szekerek mellett eleől azok az szekerek igen Nehez szekerek voltak az kik nem ighethtenek [Mv; MvLt 290. 149a].

előli elidőzik; a zäbovi; verweilen. 1632: Azután is sokszor jött oda, csak ketten is voltak az házban, hun három óráig is előlt ott, de én nem tudom, mit csináltak [Mv; MvLt 290. 79b — 82b átírásban]. 1736 olyan nagy szeretet volt ..., hogy az atyafiak elmentek egymáshoz, egy két hétig előltenek egymásnál, mégis mikor elbúcsúztak, kivált ez asszonyok, egymástól, úgy búcsúztanak el sírva: jaj édes néném asszony, édes öcsém asszony, megbocsásson kegyelmed, még nem is beszélgethetünk egymással [MetTr 357].

előldöz a alunga; vertreiben, wegjagen. 1812 nem hogy a Groff ur eő nsga előldözte volna a Groffné Asszonyt sőt elmenetelében semmit sem tudott [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

előldöztetés előldözés; alungare; Vertreibung. 1755: magam ... el öldöztetésem idejétől ... ház bérbe lakom [Kv Végr. — Vö. előldöztetik al.].

előldöztetik a fi alungat; vertrieben werden. 1785: jollehet az ovári Ipom féle közös telekbe mint férjnek két harmadam lenne, 's mégis onnan még 838-ban el öldöztettem Károly fiam(m)mal együt az hűtelen nóm, 's pártossai által [Kv; Végr.].

előltet 1. elpalántál; a räsädi; verpflanzen. 1588 25 die may veottem plantot kit el ültettem d. 20 [Kv; Szám. 4/V. 42 — 3 Gr. Veber sp kezével]. 1599 palantot az kit el ewitetett wolt weotte d 96 [Kv; Szám. 8/VIII. 8 Val. Zigiatho sen. isp. m. kezével]. 1604: nagi sokan Jöüenek be hogy az palantban wögiének, .. Zaz zalat mingiarast el wltetet benne, az töbinek ganes wizez czinalanak az pinczebe tewek [UstT 20/320].

2. elplántál (csemetét helyére ültet, kiültet); a sädi; einpflanzen. 1597 az Varhoz üalo maior kertbeöl egy cltuánt oroztak el, melyet az J hazanal találtak megh hogy el yltettek [UstT 12/115]. 1782: tiz tö Szöllőért, meljet az el ado tartozottis az akkor alkalom szerént el ültetni, fizettek .. egj egj Szekér fát [Dombó KK; JHb XIX/22. 20].

3. (el)dugványoz; a planta; stecken, absenken. 1757: Fok hagymát el ültettem den. 14 [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.]. 1847 Még elkell ültetnem a' patkantza tulipánokat és Nártziusokat (!), de ma az esső ujra mind csorgott, s nem lehetett [Kv; Pk 7].

előltetett plantat; gepflanzt. 1782 minden el ültetett tiz tiz Tö szöllőért fizetenek .. egj egj szán, vagj szekér fát [Dombó KK; JHb XIX/22. 31].

előltetett elpalántáltat; a pune sä se planteze; anpflanzen lassen. 1593: 21 May Az kertet hogi meg kapaltattam es a' gaszbol kj tiztittattam Attam 2 embernek f — d 24 ... ganet hordattam es hogi ismeg be kappaltak 2 embernek attam delig f — d 10 . Valami egiet mas fweket Vettem vala ä kerbe kit el wlttettem d 5 [Kv; Szám. 5/XX. 131].

előlt 1. leült/terít; a culca la pämint, a dobori; niederschlagen. 1584 Bossy Pál vallia hogy zep Miklosnal meg Rezegedet volt, Es Kun Balint viszi volt haza, ... Desy Jstwan Nekewnk vgrek es Kun Balint Tolwait kialtwa(n) haza futa, es Dardath hoza, es le wthe oztan Kun Balint desy Istwant, hallotta Kun Balintol az vta(n) hogy ell wteote volt Desy Jstwant oza(n) á dardaüal es kerkedet vgia(n) velle [Kv; TjK IV/1. 203].

2. lever; a da jos, a dobori; niederschlagen. 1631 Miklos niargal vala ... s latom hogy el ütette az szegeny aszont az sarba(n) megh az szajabol is erőssen jeő vala az ver, ugia(n) en vonia(n) aztan fel az sarbol egi külföldi emberrel s haza sem mehete szegenj [Mv; MvLt 290. 50b]. 1644 az lo az terdeuel el üte az gyermekeket ugian forogh vala s az kerekis által mene rajta, en kapam fel az feöldreöl, de bizony soha senki nem monta hogi megh el az gyermekek, megh az ganejais ki jeöt vala [Mv i.h. 291. 414a].

Szk: csaknim ~i betegség kb. majd kitöri a nyavalya, majd rájön a nehézség. 1586: Anna Jller Andrasne vallia, Egy zombat Nap a' toronyba esmeg be hozak orsoliat a' tanach hazbol Syr vala Es kerdem Miert Sirz, Monda, Jay Vristen az en Vram Beregrazy Lukacz egy feleletet Adata be, Es ha tuttam volna hcgy affele legie(n) benne soha be ne(m) Atta(m) volna, chak Nem el wthe a' betegsegis hogy olwasny kezdek [Kv; TjK IV/1. 591/] * ~i a betegség. a. leveri a lábáról a betegség. 1584 Lantos Georgne Ersebet vallia, mikor az betegsegh el wteotte volna fazakasnet oda leowe az vra az olahnewal, mert beteges volt az fazakasne az eleottis ez az olahne giogitotta [Kv; i.h. 218]. — b. rájön/erőt vesz rajta a betegség, rájön a roham. 1573: Orsolia Kis Zeoch Imrebne, Azt vallia hogy Egykort Ment volt Borbel Balintne latgatny Betegsegeben, Azonba hogi oda Iwtot volna az Betegseg ely wteote es hogi otth leine ely led hogi megh hal, Az vra feyet Moz volt, eo hia hogi oda Mennel mert megh halna felesége Mond hogi de vgian teorwenye az neky. Esmet Iobban kezd vetekedny horttiogny, az Istenert kery volt hogi hozza latna Mert meg hol egeb Ember penig Nem volt az haznal, hane(m) Eomaga es az kinek feiet Mossa volt ... Mykor ely batta volna az Betegseg Innya ker Es hogi zolny akar volt Esmet ely vty az Betegseg, de Nem tart Annysa rayta Mint Eleosser [Kv; TjK III/3. 114].

3. ?fel/ledönt; a rästurna, a da jos; umstürzen, herunter/niederschlagen. 1768 Nyikita egy szekér kast akart csinálni, mely(ne)k karotskait

az földben fel szurdolván, már kertelni akarta, de Nemes Toth Gabor Fia Juvon kezib(en) levo bottyával az karotkakakat el ütötte [Kaján SzD; BKJ]. 1806 délb(en) asztal felet elütöttem a Rector aszszúszóllós boros poharát s eltört [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 344].

4. ~i a gyertyát elkoppantja/csapja a gyertya lángját, eloltja a gyertyát; a stinge luminarea; schneuzen. 1606 Akkor ot uolta(m) mikor asztalhoz wtek, az varos uegeröl hozatot uala Zolta(n) Pal gyórtiat, Dienes Georgy mind el wti uala hogy ne eghyen, azért hozatta uala Zolta(n) Pal a' giortiat hogy inkab megh ohassa Albertett Dienes Georgytól [UszT 20/111]. 1844 Bátya! meg engedgyen mert Ked ütette belé a kezét a' Bitskomba, én oka nem vagyok — akkor szidalmazva fel ugrott a' Gyertyát el csapta és hozzám készült jönni. Másodszor is a Gyertya meg gyujtotván megint el ütette és dühösen hozzám akart jönni, (Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (27) unitárius vall.).

5. ~i a tajtékot elcsapja/leszedi a tajtékot; a lua/ridica spuma; abschäumen. 1614 Az Imrephine Azzoniom^a akkori hopp Mestere Illyes newwnnek az zayabol hallottam mongya vala azt, egykor vgymond Vinczen be menek az hazban hüt egy fazek igen ereössen feő az tűznél, s nagyon fen all az taytekya el akaram wtni az taytekat s mond az vén azzony^b, ne az eleő Istenert mitt czelekedel majd el vezted Bathori Gabort [Nsz; Vlt 53/5267 Th. Karaznai (50) fej-i szakácsmester vall. — *Báthory Gábor fej. egyik kedvese. ^aA fej. megbabonázása, búfajolása körül forgolódo asszony].

6. lecsap; a plesni; abschlagen, werfen. 1592 Tothazi Mihali junior wallia Kerdem Niarinet Aztis monda hogi az volna a hir feleolle hogi eo Lukachal Iaccott volna kartiat, es megh chokolta volna az tenieret, de eo azt ne(m) tagaggia mert vgi volt hogi jaccott velle, es mikor megh nierte volna eotet lukach az tenieret akarta el wtni [Kv; TJK V/1. 200].

Szk: ~i a fejét lecsapja/vágja a fejét. 1597 Zekely Marton varos Zolgaia wallia. Mikor Kadas Janost megh fogak menek hozzaia az toromba^a kerde(m) hogi miben vagion dolga mouda vgi vagion hogi ameli kiglot az halaltol megh mentek azon kiglo arczul tamadot most rea(m) azt akarna(m) hogi holnap ki vinnenek s el ewtnek az feiemet, ha chiak ket penzel megh waltmam is magamat nem miuelne(m) mert immar telliesseggel el keseredtem [Kv; TJK VI/1. 98. — *A városi börtön]. 1629: ha küüll lettel volna az Varoson, bizony az fejedet üteöttem volna el [Mv; MvLt, 290. 162a]. 1639: Turi Ferencz megh is megh szida hogj mért eskettel megh hamissan, mert nem szanna el ütni az feieth [Mv, i.h. 291. 175b]. 1654 Mihali deak szidnj kezde Istuan deakot jllyen szokkal Embertelen rosz kurua fia myt teőkeletlenkedel az matkam körwl, hizem, előtött uolt az eleött, de majd el ütöm az fejed s <az> seggedhez teszem [Ksz; BLt 7]. 1761: eo Nga á Birot meg riasztotta, es modotta

volna, Nyisd ki mert mingjart el ütem á fejedet [Branyicska H; JHb XXV/45. 12]. 1763: Nagj Gjörgyné exponállya, hogy Serester Mátyás Lovas katoná meztelen kargyával fejét el akarta ütni [Kökös Hsz; HSzJP]. — L. még ETA I, 82.

7. ~ve csapottan; ras, táiat, retezat; gestrichen. 1580: Ertyk eo kegmek warosul Az Malombeli vamolasrol valo panaszt is, keryk... Byro vramat hogy Az ket saffar vrainkat kwlie az molnokba latny az Merczeket es erchyeke megh mint vezyk az vamat, hogy az keossegwll ne essek panaz, es ne wegyc chyardwlla es tetezwe hane(m) el wtwe, a mint rendelték volt ennek előtte is az vamlast [Kv; TanJk V/3. 215b]. 1711/1712 k. Az ország egy köből buzát mellyel a katona jó (l) élhet és az magaziumban is bévehető az szebeni vékával elütve és nem tetezwe administraljon| egy-egy köből zabért három véka rozs, árpa, avagy alakor ne is felette nyomva és félig elütve praestaltassék (SzO VII, 177 Steinvillie erdélyi főhadparancsnok latin nyelvű rend-ének ford.). 1750: vagjon ket derék jo vjj Hambár... egj rakás igen poros buzát és rosot, fel méretvé(n) töltöttünk belé Metr. 35 Az udvar Vekájával mérve, es igen jól el ütve ugj hogj a vékán semmi sem maradott [Szamosfva K; JHbK LVIII/4.4]. 1788: Igen rosos, rostálatlan, szegény poros buza el-ütve Metr 27 [Somogyom KK; Told. 44a]. 1840: uto árpa 10 véka 15 kupa elütve a' vékát [HSzj utó-árpa al.].

8. kb. kikalapál/üt; a netezi cu ciocanul; aushämmern. 1573 Istwan kowach azt vallia hogi Mate kowach az Maswnnat hozot kazat Meg veotte, Meg horgasztotta^a vekonitotta, ettzette es az Eomaga beleget vteotte Rea, az eleby beleget ely wteotte rola es felleb atta hogi Nem Mint az Idegen kasa Iart [Kv; TJK III/3. 180a. — *Ugyanazon kéz az Igengette szót kihúzta és utána ezt írta].

9. (az óra ütessel) időt jelez; (ceasul) bate ora; (Uhr) schlagen. 1804: el ütötte az ötöt 's a Rector el ment [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 34].

10. ~i magát elszellentí magát; a scăpa un vint; einen Furz gehen lassen. 1805 midőn tanultam volna el ütöttem magamat mellyért az asztal alá ültetett^a [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 71. — *A rektor]. 1806 fél a 8ra haza mentünk mentünkbe az uton el ütöttem magamat mellyért meg pirongettak [Dés; i.h. 315].

11. (nő) elintéz, megizél; a aranja/regula (o femeie); (Frau) erledigen. 1633: Abrugy Istua(n) azzal kerkedett, hogi vy ezendeő fejeben ell ütötte negiszer Zabo Jacobnen [Mv; MvLt 290. 125b]. 1635 kétszer elütöttem az asszonyon az kamarában [Mv; MvLt 291. 50a átrásban l].

elütés elcsapás; redare, tăiere, retezare; Streichen. Szk: ~sel mér (gabonát) csapottan mér; a măsura ras (cereaie); (Korn) gestrichen messen. 1807: a Gabona mérés alkalmatosságával egy Vékat tartotte vagy pedig kettőt, és mikor mért Ga-

bonat rendes elütessel vagy jo tetezve mert?
Mezőcsán TA; ILTj].

elűteth ' 1568 : seruitor Gregory fratai dixisset byzon el wthetem wala raytad ha akarok uala | nyro Kalman monda, ihol te vamos el wthetne(m) most Raytad, es oztan az aztal Rayok fordula, a monda Vacey Janos, lakyatok oth Jmar [Kv; TjK III/2. 140, 240c].

elűtött csapott; ras, táiat; gestrichen. SzK: ~ véka csapott véka; ferdelä rasä/täiat; gestrichener Scheffel. 1834 : Kőlömben minden Ember látja, hogy egészen el ütöt vékával méretik minden féle Gabana [Sajókeresztúr SzD; Born. F. Ilg Benő Josef számadó lev.]. 1839 : Minden gabonákat keze alá egészen el ütött vékával vészi [Szurduk SzD; JHb Pataki Dániel jószágfelügyelő kezével].

elűtő-vas kb. (el)csapó-vas; fier de ras/retezat; Streicheisen. 1829 : Egy réz vámoló vatyikó ahoz való, elűtő vassal edgüt [Km; KmULev. 2].

A tetezre töltött vatyikó (vámoló mérték) szűnültig való lecsapására/seprésére szolgáló vaseszköz neve lehetett.

elűttet 1. leűttet; a pune să doboare; herunterschlagen lassen. 1645 : Azfogyol... azt doceallya hogy Borbely Peter üttette el a legent és tapotatta, s a mint fel ta(m)balodot a legenj az Angyalosi Istuanne hazához futamodua(n) ... Borbely Peter úgy üteotte egy Teoreok Baltaual hogy be eset az aiton [Kv; TjK VIII/4. 19].

2. elcsapat; a pune să taie; abschlagen lassen. SzK: ~ i a fejt elcsapatja/levágatja a fejét, fejét véteti; a dispune decapitarea cuiva; den Kopf abschlagen lassen. 1614 : mikor ismég Básta kezébe kele az ország, csak az Ursten tarta meg, hogy Básta el nem üttette a fejemet; nagy summán — fizetelsen tudék megváltozni (BTN 49). 1637 az Ax septimo se eskedgjek az fejere az Captivusnak, es vitesse ki ütesse el az fejet [Mv; MvLt 291. 104a]. 1659 : egnéhányanak ha a vétkekek közül elűtette volna az ország az fejét, úgy szerzett volna az portán magának hitelt és kedveséget (EOE XII, 206 Barcsai Ákos Lázár Györgyhöz). 1754 : addig nem nyugszom míg a fejt el nem üttetem, vagj a vasat meg nem pengettetem véle [Altörja Hsz; HSzjP].

Sz: *készebb a fejt elűtteni magának, hogynem* 1657 Meg ertven hol vagyon, utanna mentem, s hiytam (!) hűti melle, de meg aszt felelte, hogy keszeb a fejt elűtteni magának, hogy nem melle viszsza mennyen [SzjK 84] * *kész inkább a pelengér alatt elűtteni a fejt, hogy sem mint...* 1629 eő kész inkább az pelenger alat el ütetni az feiet hogi sem mint az Ura melle allion [Mv; MvLt 290. 188b]. 1634 : Az Isten őtöt úgy segellie hogy kez volna inkább az pelenger alat el utetni az fejet, hogy sem mint el adna az hazat [Mv; MvLt 291. 11a].

3. el/lecsapat; a dispune să fie ras/täiat; streichen lassen. 1832 Mikor szorattni akar ... felméret, de nem ütteti a Vékát félig vagy meg félig-

nél is jobban hogy az által magának minden száz vékából tiz és tizenkét vékát sparoljan, hanem a vékát egészen el ütteti [Csapó KK; Berz. 20].

◇ SzK: *láb alól* ~ eltétet láb alól. 1614 : Halottam azt az Bathori Gabor Zolgaitol hogj azt mondottotta (!) uolna Bathori Feiedele(m) reszeg-segeb(en) hogj az vrakat lab alol el wteti [Kisfalud MT; Ks O. 20].

elűttetik elcsapatik; a fi täiat; abgeschlagen werden. SzK: *feje* ~ feje levágatik, feje vétetik; a i se taie capul, a fi decapitat; der Kopf abgeschlagen werden. 1599 az azzony... kj az vra agyat hwthy ellen het eztendeigh valo zolgaia-wal stupralta sakban butassek, es az vizben eolettessek, azonkeppen az legeny... ky vra(na)k hazat zegenitette, Agyas hazatt paraznasagawal megh zepleositette, az perenger ala vitessek, es ott mindeneknek peldaiokra feje el eottessek [Kv; TjK VI/1. 372]. 1646 : (A gyilkos) megh fogdos-tatua(n) fogoval s az ket keze el vagattatua(n) feje el üttessek [Kv; TjK VIII/4. 61]. 1749 : az J ezen gyilkosságától valo féltéb(en) akkor elabalt, s mind eddig méltó büntetését kerülte halálért halállal fizessen, és feje el ütétvén meg hallyon [Torda; TjK III. 257].

elűz 1. elzavar/kerget; a alunga/izgoni; wegforttreiben/jagen. 1542 : Isten byzonsagunk hogh az the k. hazabul ilyen zewksigbe el nem kywau-koznank massuva mennie, de erowel oznek el bennewnketh, azert tanussagoth varunk the Nthul ez my dolgunkrül... Ngod jambor zolgay Olah Balas es Mottmoky Lajos [Fog.; LevT I, 20]. 1562 ő maga Bécs alá méne fel, kit meg is vett volna, ha a téinek hidegsége onnét el nem üzte volna [ETA I, 13 BS]. 1574 Ez ely Mwlt veteskor volt hogi vetet Es Boronaltat volt, Azonban Rea Ieot Nioch kilench dyzno az Eotthwes ferench vetesereol zabadon Eottek az ely hintet Buzat, Annyera hogi egy neha(n)zor wzte kergette ely onnat ely ala haigalta az zeoleok fele [Kv; TjK III/3. 359]. 1596 : elseozer kj techjk az w gonoz zandoka hogj zolg(aimat) el wzte az en keorteowel famrol [Uzst 11/5]. 1600 : Azt is megh esmerwe(n) hogj nehezes, el wzte hazatul [i.h. 15/37]. 1630 : az Annia el üzte vala eczer az leaniat de azt nem tudom hol iart, es hol hordoztak legien [Mv; MvLt 290. 191a]. 1674 : Tegnap elöt Teleki ura(m)nak egj kövari szabadosa hozot vala egj levelet erővel it akaria vala hadni ketszeris levetette azt el üzem Kgd utan velle nem tudom attae megh Kgd(ne)k vagi nem [Bethlen Szd; BLt 9]. 1730 : azon jószágon ki merte volna marékkal az pénzt, az Gyermekeket pedig, ki üzte volna el ugyan azon jószágról, az Gyermekek keziből is az pénzt hatalmason ki vette volna el? [Altörja Hsz; Borb. I vk]. 1807 : Öreg Néhai édes Annyokat a leg boldogtalanabb állapottyában a Novizans magatol el üzte es a Novizata résznek kellett tartani és körülletette dajkálodni [Aranyosrákos Ta; Borb. II]. 1821 Négy esztendeje miolta feleségét el üzte Nagy Miklos úgy hallottam hogy

tsipegetőnek találta s azért tselekedte [M.légen K; KLev.].

2. elver (veréssel elkerget); a alunga bătindu-1; verjagen, mit Schlägen fortreiben. 1605: Latam mikor az A. attiafiat ki magat ige(n) oltalmazza vala az J. kergeti vala veri vala eöket el rúlla, de sem(m)ikeppe(n) meg ne(m) ohata, mert ha eggiket el yzte rúlla, mas esmet rah ment, mind ugy volt [Városíva U; UszT 19/39].

3. elhajt; a mîna; wegtreiben. 1592: kett Thino vala ott azt kezde Lukaczy ell wzni az Annia Mihálnak mo(n)da ne wzetek ell azt mert semmi keozy nints Mihálnak hozza mert ferencznek zolgalattiban Attak volt penzt s azon veotte [UszT]. 1596: Vtannok indülek az eökreknék, s monda(m) hogy, bizonyj el yzem [i.h. 11/34]. 1604: az ket görfi görgy el wzte az fazakos pal ket ökret s egl wnöt az magok Tanorokabol Inditotak élis [Csekeíva U; i.h. 77c]. 1606: Az melj eökret eleözer az A. adott vala az Jnek, en tartam, teöllem wsze el En valtig mo(n)dam hogy kart vallek hogy vgy wszi el, s mo(n)da az A. hogy Job Jarmasokat wsz oda annal, vgy vagion hogy el wsze [i.h. 20/240 Petrus Istua(n) de ilke* ppix. vall. — *Ülke U].

4. dtv eloszlát, szétfoszlát; a risipi/imprästia; zerstreuen lassen. 1753/1781 Tudom azt is hogy fel serdült Kün Miklos ur, az idő is homályban borulván, nem tudom mi oktol viseltetvén a Tutor urat kéntelenítetteti oda hagyni, és Rákozzi Ferentz mellé menni Cavaleriara .. a Tutor a Joszágot birta, .. a Joszágból bort buzát distrahalt, a jóüedelmet maga el rakta, és mikor az homályt a kívánt nap sugára el üzte, és a békeség a Magyarok és a Császár között vóltaképpen consum(m)álódott vólna, mikor be lépett volna Al Gyógyra az kastélynak pusztá kőfalait találta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197].

lla. 1791 el üzett vala [Bács K; RKA].

előzet 1. elzavartat/kergettet; a dispune să fie alungat; fortjagen/vertreiben lassen. 1572: tuggya azt hogy dragazon az lapystak laktak, az arkon Inneth kemeny peter myerth hogy hatalmas ember volth, espan volth reayok kuldoth onnat Ewketh el wzete, az vta(n) Ew Jrtatta es byrta, mostis az Ew maradeky byryak [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.].

2. elhajtát; a dispune să fie minat; wegtreiben lassen. 1604 az A. el yzette volt masúá az 2 eökren (!)* [UszT 20/273. — *Nyilvánvaló tollvétség eökret v. eökrem h.]. 1617: az három falu* törüeni latoj ualaszonak három embert ahoz az konak emberhez az ki az 3 falu törüeniének ellene allott es ellene rügoldoz, törüenu(n)k az hagi üzesse el egi tehenit annak az konak embernek es azt az tehenett halczak az korczomaroshoz, az korczomáros az bornak az arrat uegie megh rajta [Msz; Törzs. — *Bálintíva, Szentlászló és Madaras (MT)].

előzetik 1. kiűzetik; a fi alungat/expulsat; ausgejagt/vertrieben werden. 1649: Lenata ca(us)a D Director(um) contra Stephanu(m) Ohuari, es Sophia(m) Mezei keöteöztesse(ne)k az Cziganiocto az perengerre es megh uezszeöztetge(n) wzesse(ne)k el az varosrol znuak aulanna be ne jeöjenek, mert ha be jeönek nagio bwnwetessel bwnwetett(ne)k megh [Kv; TJk VIII/4. 381].

2. elzavartatik/kergettetik; a fi izgonit; vertrieben werden. 1822 Farkas Jánosnének a Fejéről a kendőt levonta s megtépték annak utánna annyira rá bántak az éfiak az öregekkel hogy még a maga házátol is el üzetet Farkas Jánosné s a miat más faluba kellet bodorogni [Bereck Hsz; HSzjP].

előzetet elkergettet/zavartat, a dispune să fie alungat; fortjagen/vertreiben lassen. 1777 néhai boldog emlékezetű B Thorotzkai István Ur idejébeis próbáltak volt, holmi Tordai Mészárosok efélet*, de ő Nga leg ottan maga előzettette a' piatzról [Torockó; TLev. 13/2 a torockói mészárosok panasza. — *Ti. a piacon fontra való szalonna árulást].

előzhet elzavarhat/kergethet; a putea izgoni; vertrieben können. 1589/XVIII. sz. eleje: Valamely Heti bérés legeny, nem akarná az eö neki rendelt Mesterét, az ki határozot heti bér fizetésre szolgálni, hanem vakmerő batorsággal maganak kezdene immittis amotis miuet epwletet fel fogadni minden hatalommal az Celi Mesterek ez illien Legent miuellestől el wzessék, szerzamat el vehessék [Kv KőmCART. 7–8].

elv principiu; Grundsatz, Prinzip. 1846 ezen elvre bázírozva foly a' vita, mindkét házban [Szszgy-i Ált Apor lev. Kemény Zsigmond naplója]. 1847: A Torotzkoi Közőnség azon Elvből ki indulva, hogy minden jóvedelmező forrása csupán a Bányászatból, és Vastermesztési iparbol áll, a melynek fenntarthatására edgyik ág az elkerülhetetlen Erdőség..., elkerülhetetlen szükségesnek látta Közőnségünk az Erdölés hiánya miatt csak nem enyészetre jutott élete forrásául szolgált Bányászaton és Vas mivészeten felfoghatásához képest a jobb rendbeli használhatás által segíthetne (így !)* [Torockó; TLev. 10/9 — *Énnél jóval bonyolultabb, ide a kipontozott helyeken terjedelmes kihagyásokkal beiktatott nyakatekert mondat !].

elvadász 1. végigvadász; a strábate vinind; durchjagen. 1738: az Vadászok itten körülbe el vadászváis az helyeket ma Szamosfalvára indultak [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

2. elzavar/üz; a alunga/goni; fortjagen. 1756: Román Iuon fia hatalmasul Cseresnye fámra menvén, midőn apro gyermekeim mondották hogy ne tegyen kárt, le szállot, azokot ell vadászta az után vissza menvén ujabban Cseresnye fámra hágot, és masokkal egyut meg ette [H; Ks 62/6].

elvádol 1. bevádol; a denunța/píri; anklagen. 1737 : a midőn mi oda az helyre érkezünk már akkor a Reketyesbe vagj Egeresen szaladott s bujt volt a Szakaturi ember, akkor Pap Gábor az Executor Nemethnek el vádolá hogj a Németetis ötetis Huncz futnak szidta volna, a Némettel egjütt osztán latta(m) hogj mind ketten az Egeresen menének Szakaturi Gliga Szimeont ki huzák, a Németh keményen meg veré [Gáncs/Retteg SzD; TK1 Ruzs Szimeon (32) jb vall.]. 1754 : ő Nagysága ellen adtanak bé bizonyos Punctumokból álló motskos Memorialist, melyben ő Nagyságát felette sinistre el vádolták és deferaltak vala [Koronka MT; Told. 22]. 1808 : Azért Szököt volna el Kiszo Iuon ..., hogj Rád Florika azzal vadalta volna el az Exponens Groff előtt hogj ő meg akarta volna löni [Szászkerked K; LLt Nák Tyrilla (32) vall.].

2. megvádol; a acuza; anschuldigen/klagen. 1844 : Al: Sofalvi Cseresnyés Dánielnével valamely bizonyos öszve jövetelünk lévén abban el vagyok vádolva, hogj holmi Törvénytelenégeket követtem [A.sófva U; DLt 1441].

elvádolhat bevádolhat; a putea denunța/píri; anklagen können. 1806 ('Surs Danilát) hogj Nsgod előtt el vádolhassa a' Papnak nemzettségít és nexissát (!) mind fel írta magának [Déva; Ks 119b].

elvádoltatik be/megvádoltatik; a fi denunțat/pírit; angeklagt werden. 1782 A kegyelmetek dolgok igen rosszszul vagyon, el vadoltattak a Felsőes Kamarán, hogj kegyelmetek öszve szövetkeztenek volna a Fiskális részről lévő Jobbágyokkal, a' kik a Püspökiünk Ó Excellentiája Jobbágyaival Abrud Bánya körül a havasokon fegyverben vagynak [Kv; TLev. 4/5 „Ajtay D. Mihály pp Császári Universitas(na)k Chalcographiae Professor"-a lev.]. 1809 : Ha az Előljáro ... méltatlanul fel adatik s hamissan el vádoltatik az éppen elszenvedhetetlen [Kv; Pk 3]. 1813 : Özvegy Timár Ujvari Samuelne Némely Czéhbeli Tagok által azzal vádoltatott volt el, hogj némelyeknek Talpait a' színben titkon el adogatná, azért ... 3rom personával alább degradáltott volt [Dés; DLt 56. 9].

elvág 1. átvág; a tăia; durchschneiden. 1654 Silester Peter Jakabfaluy* ... Fatetur hallam aztis az Notariustol hogj Jstuan diak felől monda majd el uagnam az nyakat es (saluo honore:) az seggihez tennem [BLt 7. — *Kászónjakabfva]. 1770: utollyára láttván a' Társomnak veszedelmét halálra vettem magamat belé szalattam, és akkor a' jobb kezem nyelín lévő inaimat el vágta kezében lévő szekerczeivel [Szásznyfres SzD; Ks 27. XVI].

2. áttör/vág; a sparge/strica/tăia; durchbrechen. 1579/1687 Bodo Ferencz és Bodo János szabadok legyenek el hánynj, vagy el vághnj az gátatt mjnden maratságh nélkül [Altörja Hsz; HSzjP]. 1625 : Az hidegjségen ualo tot is tudo(m)

Becz Jmreh Vra(m) czenaltatta uala, s maga is ualtigh hanta az hompiat, az uta(n) el uaga Sz: Marto(n) es Sz: Simo(n) megieie [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1640 Tattosi Nagj Ja<nos> panczel Chehben* malom Hazara ment eyne<k> ideien potentia se ... malom gattiat el uaghta uizet el bocziatotta [Dob.; Ks 90. — *SzD]. 1723 : Gátomat* . . . ő kglmek elis vágta [MbK 163. — *Sóvényfalván (KK) a Küküllő vizén]. 1800 mikor a' Gróff Gyulai Ur Malom gátyát el vágta, akkor is meg maradt a' Benedekfalvi Malom gát, ..., de azután néki állottak a' Kelentzeiek 's el vágta, a' Benedekfalviak meg tsinálták [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1814 : Tavasz félt a' midőn már az idő melegegett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra [Dés; Ks 79. 29. 794].

3. levág; a reteza/tăia; abschneiden. 1570 Anna Gêrgh Deakne* egy tehen Jeot vala az zenara, Es az kowachne ky kwlde az Jnast hogj az farkat ely vagya, Az Jnast (!) vgy Talalta vagyn az tehennek Jnath hogj Azonnal orrarah eszet az tehen [Kv; TjK III/2. 18 *Tollban maradt: vallia]. 1584 : mingiarast ezen feyerbely haromzor chapa Istwa(n) deakhoz de mind el vgrik vala eleotte ..., mikor az Balasy Lazlo falanak zorithata az feyerbely vgy vagya el a kezét [Kv; TjK IV/1. 312]. 1631 : Tudom asztis hogj Valaszutj Jstuan deak, Kolos uaratt negy varos cirkalojt ejel megh vagdalta, Melyert megh is sententiasztak, hogj elseob(en) job kezét vagjak el, annak utanna fejet vegyek [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall]. 1671 k.: az Tatárok vissza vinek Krimben és el vágák orromot [A.csernátón Hsz; HSzjP]. 1690 : hozza egy nagy darab szal fat ala, a' farkat el vaghtak vala s egy Kerek önek valot el vaga az nagyobbik veghiből [Aranyosiakos TA. Borb. I]. 1699 Horva' rigauy vaga vala az egyik fülit elis vágta vala [Tekerőpatak Cs; Ap. 5. Filep Mihály (60) pp vall]. 1702 : sohova a mű szegény eleink nem appellalhattanak ... halálos dolgokkal fenyegették őket, hogj kit fel nyársolnak kit fel akasztanak benne, kinek orrát kinek fülét vágják el [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. 1775 En Semit sem loptam, hanem hogj valami Ingeket Loptam volna fogták reám, s Ezért törvényem lévén Brádon az orromat el is vágta [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1827 Török János 65 esztendő szerentsétlen el esésből a Béles havason, egy kösziklán le rohanván, a keziben volt fejse el el vágta szemérem testét, az honnan vére el folyván, meg holt [M.gyerőmonostor K; RAk 135]. — 1830 : A másod rendbeli fogdosáskor* vágta el az ujjait [K; KLev. — *Ti. katonafogáskor, verbuváláskor]. — L. még TT 1889. 257.

4. lenyír/vág; a tunde/tăia; ab/beschneiden. 1698: magamot megh foganak eressen megh vernek az őstőkómótis el vagak [Kilyén Hsz; LLt B/25. Barabás Péter (40) vall.]. 1736 Az bajusza az száját némelyiknek egészen be fogta, abban soha semmit

el nem vágtak, sőt mikor ivutt némelyik, megtölt a bajusza s beszoppantotta [MetTr 350]. 1805 Fejér Josef... 24 Esztendő... a' Haja félig el-vágva, félig tőzfliban pántlikában bé-tékerve [DLt nyomt. kl.]. 1811: a' haja mostani módi szerint el-vagyon vágva, és elől egy kis fürtetske a homlokára le-nyulik [Dés; DLt 151].

5. ki/levág; a táia/defriša; ausschneiden/holzen. 1600: Aztis mongyak hogy tilalmas erdeieket el wagtuk volna, hasonlokeppe(n) a mikor az waros erdeietis le wagtuk nekikis rezt attunk [UstT 15/258]. 1740: Ez az Erdő igen meg pusztult, mert elvagták s megis vénhedtek a Fák [Inaktelke K; EHA]. 1753: A' Margita* felől való Plágán vagyon egy erdő minthogy igen el vágták gyarló erdőcske, mogyoró és gyertyán veszszű is terem rajta [M.décse SzD; EHA. — *A tőzsomszédos Szentmargita]. 1775 Ezen... Alldialis Erdőt is el vágták s pusztították annyira, hogy nem lehet benne egyebet kapni holmi kertnek való Veszszőknél [M.őzd AF; EHA]. 1781 (A) leirt Erdők el vágva és pusztitva nintsenek, hanem sűrűek, vastag épületre való fájuak és legjobb állapottokban levők [Csob U; EHA]. 1796: ezen helyen Termet Fákot... ki hordotta és ki vágta el mondgya meg a Vallo [Albis Hsz; BLev. vk]. 1831 el mentünk... hogy az ottan levő fa vagokat meg elenzenők a Fa vágástól... Melyre felele T. Gidofalvi Josef Ur... a Família egyezsiből vágtuk el [Albis Hsz; i.h.].

Sz. 1807 producalja ugyan maga Contractussat az Allperes, de azzalis maga alatt a fát el vágja [Aranyosrákos TA; Borb. II].

6. kettévág; a táia in două; zer/durchschneiden. 1620: Eztis hallotta(m) czinige Antaltul mikoro(n) az pallot vayda Janos vra(m) el vágta monda vayda Janosnak, vagy ky vez innet, vagy en ky vezek de egyknek megl kel lenny [Páncélcseh SzD; RLt O. 5].

7. learat/vág; a seceră/tăia; einern/ten/schneiden. 1747 valaki kívánnya az egész határ(ban) Osztasunkat meg másolni fel bontani haboritni tegyen le először 100 Aranyat mellyis* az osztás(an) esett nem Comtentus (így!) azt rontya bontya másét el foglallya el vagja Gabonaja el vetetődjék el foglalodjék arra az részre az melly részről el szantatott [Mezőbodon TA; JHb XI/31. 6–7. — *Ilyenféle szöv-ből azzal a résszel, mellyis az osztásban neki esett].

elvágás 1. átvágás; spargere, stricare, destruere; Durchstechung/schneiden. 1617 nagy szelj feődey ualanak az To el uagasaert, Czjukas feoldnek hittuk, mert annak az uegire szeget uertek s azert hittuk Czjukasnak... negj lon s egj szekeren elij hoztuk uala kj az fa szegeket, eő magok mutcgattak ki, hogj wsd ide az szeget [BLt]. 1802 A' Gátnak, Malom Árkának viszáz allítása; ugy szinten a' Meltóságos Felperes Asszony, a' Gát el vágásból következett kárainak Compensatioja, mégyen öszveseggel F. Fhung. 347 Dr. 50 [T; BLt 12 Végilai Horváth Gáspár szb kezével].

2. levágás; retezare, tăiere; Abschneidung. 1696: Az Asszony divortiumot kivan, mert a férje hitetlenül el hadta már ötesztendotul fogva, gyermek ágyába(n), futásb(an), s az idotul fogva se magát se gyermeket nem sustentalta, verte, rongalta, es orrának ajakastul el vágásával fenyegette [SzJk 297]. 1732: affele Cselekedeti* file el vágásával meg is bélyegeztetett [Dés; Jk. — *Ti. lopásért].

3. felvágás; spargere, tăiere; Aufschneidung. 1594: Vrunk zwkseghere az mely Onath vittének annak az el vagasatol atta(m) f-18 [Kv; Szám. 6/VI. 4].

4. kb. összevagdálás; imbucăţire; Zerschneidung/stückelung. 1620: engemett az panchel chehi biro falu zauauul huiatott uala chehre* Doboka var megyeben ualamy pallonak elvagasának mutogatására [RLt O. 5 Sos Mihály kidej^b (48) Dob. vice bírája sk. — *Páncélcseh SzD; ^bKide, egykor Dob., később K].

5. lenyírás/vágás; tuns, tăiat; Abschneiden. 1845: hajam elvágásáért és be(retváltkozásért) 25 x [Dés; KvNJ 7].

6. 1845: Lakatos Nagy Istvánnak a kementze ajtoja elvágásáért 1 ft 30 x [Dés; KvNJ 33].

elvágat 1. átvágat; a dispune să fie spart/stricat; durchstechen/schneiden lassen. 1648: az Too epp uolt, hanem maga uagatta el Bornemisza Lazlo Vram [M. nagygorbó K; JHbK L. 12]. 1722: a' mi Consensusunkból vagyon a' gát(nak) elvágattása, nem is supersedeálunk, mig el nem vágattyúk, [Sövényfa KK; MbK 137]. 1765/1770: Bonyhán* Bereskedvén hallottam hogy eő Nga a' Gátyát el akarta vágatni [Széplak KK; SLt Transm. 205. *KK].

2. levágat; a dispune/pune să reteze/taie; abschneiden lassen. 1593: Az mely hordonak penigh az Czapiat el vagattad abbol en senkinek nem attam annak vtanna, mert enis az teoruenyhez tartotta(m) abbol magamot [UstT]. 1626 Vrunk eo felge paranchyoluan keglsen hogy az Eotues Andras fel haza Samuel Deakéual egyben szakasztassék miuel egy keoz falt le kellett rontani es fen az helyeben gerendakat kellett vonatni, Es miuel az Eotues András háza alachyonnyob volt alat fellyeb kellett czinalni, gerendazattyatis fellyeb kellett sutuluj bejazzosol Abakaitis 'elyeb kellett vitetnj, es azok(na)k keoueibenis el kellett vagatnj [Kv; Szám. XVII. 24]. 1694 Silai Anna ö kgit fenyegette hogi el vagattya az orrát [SzJk 287]. 1764: hanem nézném a Kgyd boldogtalanságát azan ujját a kívül irta azan hamis passust nevem alatt el vágatnám törvény szerint [Erdőcsinád MT; Told. 44. 25]. 1803 a' Remeteiek* kardot rántván az Apámnak egy néhány ujját meg vágták... az Apám hogj a' mutató ujját csak a' bőr tartotta, Trutza Mnyihailával vágatta el a' bőrt, kiis az ujját ott elhajtotta [Toplica^b; Born. XVc. 1. 115. — *A gyergyóremeteiek. ^bA tőzsomszédos, de MT-ban lévő Maroshévíz].

3. leölet/vágtat; a dispune/pune să fie sacrificat/tăiat; abschlachten lassen. 1789: két Márhát az ottan lévő katonaságnak és Spotalynak el vágtattam [Cskszereda; ÚszLt XIII. 97].

4. kb. el/leszakított; a dispune să se rupă/smulgă; ab/wegreißen lassen. 1793: Szabad Székell Iszlai Ferentz (50) így vall voltam edgyik nap Gál Ferentz uramnak ... Földibe Szantoja s midőn a' Föld szántását végző félben voltunk Gál Ferentz Uram azt mondá Kováts Ferentz el szántott az én Földemből eddig, én is most viszsza szántom, s meg is tőn, mert Zöld Vetéssiből el is vágata, hét vagy Nyoltz barázdát [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

5. kivágtat; a pune să taie; füllen lassen. 1826 Nehai Bartos Pap Uram el vágatta ezt a három koporsoforma Dombot* Bartos Samuel, és Daniel Urak hordatták a magok Szükségekre* a mikor kellett [Albis Hsz; Blev. Vall. 4–5. *Értsd a dombot borító erdőt. *A fát].

elvágtatás 1. levágtatás; táiere, retezare; Abschneidung. 1745 az J. minekutánna a sententia execu(tio)ba ment, és órra el vágtattott, kertek alatt és ganéj dombok mellett lapangott, és hogy addig el nem mégyen a Városról, míg órra elvágtatásáért boszút nem áll, sok helyeken fenyegetődzött mellj fenyegetődzésére ujabban incaptiváltatvan feles tapló is találatott nála, az honnat bizonyosan concludalom, hogj órra el vágtatását égetéssel gyujtogatással kívánta még boszszullani . meg kívánom hogy érdeme szerint büntetődgyék [Torda; TjK II. 95].

2. összevagdaltatás; imbucăţire; Zerschneidung/stückelung. 1743/1747 igen feles kárai voltanak azon kertnek* elvágtatása miatt [Szentgyed SzD; Wass. Kólisán Vaszilja (40) mercenarius vall. — *Értsd: kerítésnek].

elvágtatik 1. átvágtatik; a fi stricat/tăiat; durchgestochen werden. 1723 A Pallo végénél levő árokra a mely Gát köttetett volt, mivel nagy ár Viz nem is érte, minek előtte el nem vágotott, Senkinek Tudtomra Kárt nem Tett [Sövényfa KK; MbK 150]. 1758: Meg Engedtetik Mihálcz Péterné Asz(ony)na)k hogy a gátyát fel tétethesse az ős helynek p(rae) judiciuma nélkül, tudniük annyira hogy a Víznek dagálya fellyebb ne menyen az Mihálcz Balás Ur(am) el rontott Malma helyinek alsó részénél ... ha tapasztalya úgy igazittatya míg p(rae)judiciuma nélkül maradhat, ha külömb(en) nem lehetne egészenis el vágtatik [Kézdiszék; Borb. I].

2. levágtatik; a fi retezat/tăiat; abgeschnitten werden. 1746 az I* .. ennek előtte való időben Ns Kolos vár(me)gyében gonosz tselékede-tiért, lopásért meg bélyegzetett, órra el vágotott [Torda; TjK III. 15, 38. — *, Maria Nemethi nob. Pauli Sebestyén de Thorda consors.].

3. kettévágtatik; a fi tăiat în două; durchgeschnitten werden. 1768: az kérdezett Napon

és holnapb(an) ... eő Nga hálojának kőtele el vágotott [Tóhát TA; JHb XI/22–6].

4. leöletik/vágtatik; a fi sacrificat/tăiat; niedergemetztelt/abgeschlachtet werden. 1663 aza(n) Falu telyessigessen el eget . az emberib(en) sokan el vagattak es rabsaghra vitettek [BSz; RLt 0.5].

elvágtatódik átvágtatódik; a fi spart/stricat/distrus; durchgestochen werden. 1752: Tisztartó Gondos Mihaly Vram által inhiálám Mlgos Baro Nalátzi István Ur(am) eő Ngát hogj a Gát elne vagatodgyek, melyre felele Tisztartó Gondos Mihály Vram értem nekem parontolt az Vr(am) eő Nga hogj el vágossam a Gátot mivel ő Nga Földin vagyon [Disznajó MT; Ks 8. XXI. 23].

elvágtattatás 1. átvágtatás; spargere, stricare, distrugere; Durchstechung. 1722 Vévén eszekben Sövényfalván Tketes Nemzetes Fritsi Fekete Ersebeth Asszony és ... édes fia Kováts Peter Uram alább Specificalando Composzessorok-(na)k a' Sövényfalvi pallonál el szakadt kis vizre köttetett gátyoknak el vágtattatása felől való Szándékot, pro Testimonio hivatá(na)k ő Kglmek bennünket [Sövényfa KK; MbK 137]. 1763 Tessék azért Ngodnak azon gátnak az említett porondos és berkes helyhez való köttetését nem ellenzeni, és annak el-vágtattatásától és hanyattatásától meg-Szünvén, az ... Mlgos L. Baronissa Aszszony eő Nagának kárára és praejudiciumára nem intendálni [Körtvélyfája MT; JHb IX/44]. 1801: azon gát az el vágtattatás előtt két esztendőkkkel meg volt [A. jára TA; BLt 12].

2. levágtatás; retezare, táiere; Abschneidung. 1676/1681 a ki törvény úttyán kívüli maga tézen igazat maga(na)k (: kivalkeppen ben a vár(b)an) fegyverhez való nyulással:) az ollyaten job keznek el vagattatásával büntetődgyék [Vh; VhU 662]. 1721: közték volt a Tarsa, egy híres gonosz tselekedetliért, füle el vágotott ember, kitis meg fogattam, mert füle el vágtattatása utánis meg nem szünt practizálni gonoszságát [Ne; Ks 95].

elvágtattathat átvágtattathat; a putea dispune să fie spart/stricat; durchstechen lassen können. 1730 ha Kglmtk ezen annotalt punctumok akár mely részit violálnak, tehát ... magam, vagy Posteritasim ezen Nemes Vár(me)gye Tiszteit ki hozván az Kglmetek Malmát, és gátyát turbaltathassam, el vágtattathassam (Ks 25. IV. 22 M].

elvágtattatik 1. átvágtattatik; a fi spart/stricat; durchgestochen werden. 1772: az I. Groffné Malma Gáttja vágtatassék el, s álljon ugj tantis per míg a' Víz le takarodik|mind ezekből .. az nem következik hogj az I. Groffné Malma Gáttja bővebb próbára el vágtatassék [Kük.; JHb LXVII. 231, 263].

2. levágtattatik; a fi retezat/tăiat; abgeschnitten werden. 1595 az meltatlan halalert ew is erdeme zerint lakollion, vgi hogi az Actor Nagi Gal Ianos

septimo se az orzagh teorwenye zerint Iúrállion hogy az eő attia fianak Nagy Gal Mathenak ezen Sarkeozy Janos kezeteol zantzandekbol mordialiul teortent es leot halala, Iúralwa(n) elseobe(n) ameli kezewel Sarkeozyi az Mordalisagot chelekette el vagattassek, azután az keozeonseges zokot helie(n) eomaganak feie utessck, es le vagattassek [Kv; Tjk VI/1. 32]. 1629 eleb ragaduan cheber rudat az J. wernj kezte agyat be teorte sebesitette, veres Ingetis mutata; melj factumert, hogj vrara tamadot meg sebhette az kevannia hogj keze el vagattassek seot megis hallyon erette si Juris [Kv; Tjk VII/3. 200]. 1680 A mi pedig a fagyú dolgot illeti ahoz derekas gyanu leven hogy nem igaz marhaia lehet ha rendes szavatyst ad, hogy kitől vőtte s rëndésen vasarlotta emberséges ember előt abszolvalodik alioquin az file vagatassék el [Sófyá BN; Ks 41. G]. 1684 az fűle az országh illynekről írot Articulusa szerent masok peldajara vagattassek el [Dés; Jk]. 1690: az Incta(na)k kiért az előtt is kétszer kitsapattott most ismet aszt nytván fél file az pelenghernél vágattassék el, többször afféle vétekbén compe-rialtatván fel akasztassék [Kv Tjk 13. 416]. 1698: Bucsa György(ne)k és Gliga Lázárnak az fűlek is lopásokért el vágattatott [Gyulatelke K; Ks Joannes Pap (35) jb vall.]. 1732: affele Cselekedetiért* ... edgyik fűle el vágattassek [Dés; Jk. — *Ti. lopásért]. 1745: docealvan mint lopott és tolvajt, és olljat a ki edes Attja ellen kezit fel emelvén még taszigálta, taszigaltatta, és a földre le verte meg kívánom, hogy a Törvénynek szorossága szerint az Attjának meg taszigalásáért taszigaltatásáért és meg veréséért keze vágattassék el, el post penzeinek el lopásáért, el tolvajlásáért, fel akasztassék, és meg halljon [Torda; Tjk II. 37].

3. ki/levágattatik; a fi táiat; abgeholzt/gefällt werden. 1757 A Köles kertén egy darab Bokros Erdő, ezis crossem el vágattatott [Nagyernye MT EHA].

elvágattatott átvágattatott; spart/stricat; durchgestochen. 1758: Tit. Mihálcz Péterné Abaffi Soffia Asz(o)ny recuralt Instantiája által s kívánta hogy egészen el vágattatott gátyát fel köttethesse annyira hogy Malma meg indulhasson, s járhasson addig míg az ős malom helyre Mihálcz Balás Ur(am) Malmot építtene [Hsz; Borb. I].

elvgdal 1. szétvagdal/vagdos; a tăia/preface în bucăți; zerschneiden/stückeln. 1568 Alexius Borgias, Martinus Neg, georgius Kis, Antonius desy iur(ati) pariformiter fassi sunt in hunc modu(m), hogy az a föld a ky felől perlenek, Kaytar Istwane volt, es meg Teremy Peter Jdeyebeys perlette Albert deak, es valami Ekeketys vagdalt volt oth el Albert deak, es az biro eloth hatalmon marasztottak volt erthe [Kv; Tjk III/1. 191]. 1573 Mond Kosa Myhal en vőtte(m) vala ely halat Meg Mostis ely venne(m) ha talalne

Meg az varsaiatis ely vagdalnam [Kv; Tjk III/3. 99]. 1583: az eztenát elvagdalták az teomleoben Saytba sok kartt tőttek [HSzj es:tena al.]. 1592: azertis keresz engemet hogj egy vegh partadat ell vagdalta(m) volna ne(m) emlekeze(m) arrais hogy en azt czielekettem volna [UszT]. 1632: az en kerekemetis el uagdalta az feleseged s az tűzre tette [Mv; MvLt 290. 76a]. 1698 az mely fát ... Sárosi János ur(am) eo kglme Számára vágatott ki vagdolta ell [Andrásfva MT; Bál. 50] az Csikos ton el vagdalta vala az Szekely György Ur(am) varsait [Kilyén Hsz; LLt B. 25]. 1701 A festékesét elvagdalta, a kit el nem adott volna 5 forintért [Dánfva Cs; SzO VII, 72]. 1755 Dészka az kapu felett valo Házakot midőn bé cserepeszték akkor vagdaltak el az acsok holmi aprolékokra [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.]. 1769 a Balla kertinek ujj tsere karoit félbe kik vagdalták el s hova hordották el onan? [Bögöz U; IB. vk]. — L. még ETA I, 156.

2. levagdal/vagdos; a reteza/tăia; abschniden/hauen. 1568: Vayda Jacobne azt mondta neky hogy az ő tukyanak el vagdalta az Zarnyat, es olyan vagdalt zarnyat talalt az mezarosne vduaran [Kv; Tjk III/1. 185]. 1590 az masik Alperes mezitelen szabliawal wolt az mi atiankfian, es lowai fekit el wadalta [UszT]. 1623: Gyermek Lowaynk keozwl az kiket pattkolnak azokat minde(n) Eoteodik hetben Jo kouacziall Megh pattkoltassa zepen homorw pattkol veyenek az Labokra az kiket pedig meg Eddigh nem pattkoltanak azoknak keor-meokeot ell vagdalliak zepen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1632 Timar Janasnenak az leania monda az Annianak, Ania bizoni el vagdaltak az beoróknak az kotelit (az bóróknak penig csak el odoztak uala az kóteleit:) erre monda Timar Janosne Mihail Mester ebsege az, ne(m) az ageb attiatol maradot ez az malo(m), többs uolt itt molnar de ótetis el törli az Jsten innet [Mv; MvLt 290. 108a]. 1825 nyoltz kalongya buzájának esmett a' kotelit el vagdalták [Zalán Hsz; HSzjP].

3. gyak áttör/vág; a sparge/strica; durchbrechen. 1682 E nyárban valami bakokra csinaltata gátot azon helyre, az hol még az régi malomnak is gattyá volt ... masnap az Also Janos Ur(am) jobbagyí reaja menenek mas nap (így l), s el vagdalak, el hanjak [Magyaró MT; Told. 1a].

4. összeszabdál, le/összekaszabol; a ciopírti/cășpi; zerschneiden, zusammenhauen, niedermetzeln. 1574: addeg Boszont hogy en meg lessem egywt Es addeg ely vagdalom hogy Isten Imado leszen benne [Kv; Tjk III/3. 380]. 1592: hirteleen Nyreo Jstuanhoz chapa, es Nyreo Istuan le essek az feoldre, En nagi tusakodassal veom ki az zabliat kezebeol, seot ha Nyreo Jstuant ne(m) otalmazta(m) volna, ammint lattam Tamasmnak wgíkezetit, vgian ott rntul el vagdalta volna [Kv; Tjk V/1. 256]. 1635 Hallottam Kamutj Janostol ... hogj aual kerkedett hogj

w czialta hitta Begani Georgyót Tótórbe ... hogy tútta(m) hogy el jeó Tótórbe, hírt tók Tótórbe benne, es rea gyülekezenk rea tamadank osztan, elsőben megh löuek, az úta(n) en ragada(m) derekon, az en kezemben vagdalak el, ugjan ott megh hala [Eszmény SzD; RLt O. 5. Kovacz Benedek (58) nb vall.]. 1653 Azt hirdették akkor, hogy Kátai Mihály étette volna meg*, és úgy holt volna meg. Azért a nép összezendülvén, minden törvény nélkül elvagdalak sok ezer darabra Kátait érette [ETA I, 101–2 NSz. — *Ti. 1606-ban Bocskay Istvánt. Az említett gyanú Bocskaynak halála előtti utolsó éjszakáján kifejezett vélekedése nyomán keletkezhetett (L. erre Jancsó, ErdT 123–9)].

5. letarolgat; a defrisa incetul cu incetul; nach und nach abholzen. 1815 Ez az erdő mint-hogy tserés bokros, nagyon el vagon vagdalva, s tsak imitt amott láttzik benne egy egy Nagy fa [O.nemegye BN Ks 77. 19. 492–3].

elvagdalás levagdalás; retezare, táiere; Abschneidung. 1690: Causa Viceien(sis) Rosdoványi Kata panaszkodik férje ellen Szabo János ellen hogy kurvazza, es alája hudozik, gyermeke sincs tőle miolta el vőtte s divortiumot kíván s ölessel keze(ne)k lábai(na)k el vagdalással fenyegette [SzJk 244].

elvagdaltat 1. össze/szétvagdosztat; a dispune/pune să fie tăiat în bucăți; zerschneiden/hauen lassen. 1606 Annak eleotte esmet fat uagtünk vala, rah ment vala Galfi Istua(n) s el uagdalatott vala az faban [UszT 20/74 Joannes Magiary de Farkaslaka lb (32) vall.]. 1695 Sz. Gotharton* az Veszek dolgábnis leven hol mi Controversia eo kglmek között úgy annjra, hogy Vass Daniel ur(am), az idősbik Vass György ur(am) jobbagyinnak veszeit edjnehányszor ki hánjatta az Tőből, es elis vagdaltatta volt [Cege SzD; Wass. — *Szentgothárd SzD]. 1712: az Incta kertész házamra mera et Absoluta potentia Mediante ... reája menvén el hanyatta es fait diribrol darabra el vagdaltatta, és szejel el hanyatta [Torda; JHb LIV]. 1731 A Maroson Familia Praejudiciumára erigált Rév-Hajot vagy el vitesse Inczédi Joseph vram, vagy ha nem vagdaltassák el [Kv; JHb XLII]. 1765 el vagdaltattá az kenderemet Datzó Josef, de azért Szebenben el mégyek, 's meg pirittom az orrát [Szgy; HSzJP].

2. levagdaltat; a dispune să fie tăiat; abhauen/schneiden lassen. 1746: (A sertések) füleket farkukat el vagdaltatta [Szentgyed SzD; Wass. Kötöles Illye (62) zs vall.].

elvagdaltatik levagdaltatik; a fi retezat/tăiat; abgeschnitten werden. 1593 zanzandekkel vrara ... tamadot, es teob lator tarsaua megh eolte, seot ennek eleotteis effele gilkosságokban tapasztaltatot Azert legh eleozor az tormen-tumba eroossen megh kerdestessek, mi mődon leot ez az eo gonos chelekedeti, Es kik voltanak tarsai eo neki, Annak vtanna lo farkon megh

hordoztassek, fogoual megh fogdostassek, es az bwntetesnek hellere kl vitessek, ott keze laba el vagdaltassek, vezeztetre teob tagait (!) negl rezre vagassek es fel fwggeztessek karoba [Kv; Tjk V/1. 449–50].

elvághat levághat; a putea reteza/tăia; abschneiden können. 1567 Audisset dicentem vxor(em) Helye Paisos de Emerico Hari Am meg fogak azt a kuruaftat Hari Jmrehet a Gylkost ky ez en flamat vagta holnap Ea magam ifeiet wezem ha eccer el nem fogia tizzer vagon Mind addig mig el vaghatom in platea vxorem Elie Paisos audisset dicentem ad Emericem Hari in domo Ezt fogd ezt fogd, e gylkos bestye hires kuruaftat ez az en fiamnak hengere ha ma az en fiam meg hal holnap enmagam feyet vezem az bestye kurwaftianak ha eccer el ne(m) vaghatom mind addigy (!) vagon mig nem el zakad [Kv; Tjk III/2. 49].

elvágó vágó; care rupe/taie; durchstechend. 1610/1637: az gátt el vago emberek kozaul hanyilni kezdék eokeott [Altörja Hsz; HSzJP].

elvágódik 1. kettévágódik; a se tăia în două; durchge/zerschnitten werden. 1733: hallottam hogy a' kisebb harang által fordult vőlt, s úgy vagodott el a' kötél [Hévíz NK; JHbT].

2. átvágódik; a se tăia; zerschneiden werden. 1803 a Remeteiek* ... Trutza Mnykoilánakis meg-megvagták a' lábát; hogj meg sebesedett volna azt nem tudom, de azt tudom hogy a' Harisnyája elvágódott [Toplica^b MT; Born. XVc. 1. 115 Nátye Vaszille a' Illi (40) col. vall. — *Gyergyóremete lakosai. ^bMaroshévíz MT].

elvágott 1. átvágott; tăiat, rupt; durchgestochen. 1749 mikor az Kis Sajoiaktól el vaggtátát az Exponens Aszszony meg akarná dűgatni és köttetni tehát akkor az Kis Sajoiak falustól fel kelvén a Praetitultat Aszszonyt és embereit a gátnak meg dugattatásától impediálták [Kissajó BN; BLt 6 Borláu Pintye (30) jb vall.]. 1772: ha igj is csak fel tojulva maradna a' viz a' Malmamra, kötelezem magamat arra, hogy el vággtát Gáttját magam költségemen meg köttetem [Kük. JHb LXVII/231].

2. levágott; retezat, tăiat; abgeschnitten. 1749: Nem constalvan az Inctusnak tobszori lopása az mostani allegalt lopását pedig maga sem tagadja ... tettzett a' Törvenynyk hogj az orra el vágattassék, de az el vágott rezse az orrának néki viszzá ne adattassék, hanem a' pellengérre fel szegasztessék [Torda; Tjk III. 250]. 1815 Fejurdan Jnon ... el vággtat haju előre fészölve [DLt 191 nyomt. kl.].

3. letarolt/vágott; defrisat, tăiat; abgeholtz. 1756 A meg nevezett Örményes Patak nevezetű Erdőben oljan ell vágat Erdő volt, hogj alig kaptunk vágni valo fát, hanem az heverő le dőlt, és mások által régen le vággt fákak hasagattuk meg katonak az mellj fák seakinek nem

kellettek [Kóród KK; Ks 17/LXXXI. 15]. 1775/1802: a Dumbráva Grosillor nevezetű Nagyon el vagott erdő, amely épségben nagyobbára tölgyes Erdő volt, de mostani Statusához képest inkább Cserének lehet mondani [BSz; JHb XLVII/3. 89–90]. 1798: az Vradalom ... a' Besán erdejét ell tsováltatta ... azért, hogy az ell vágott részeiben nevekedni indult Jővéseket őltalmazza a' Marhák(na)k [Déva; Ks 76. VIIIc. 183].

elvájkál '?' 1829 még beszéllettekis välle azt mondván hogy a' buzájából Törökbuza korét vajkált el [Csókíva MT; TSb 24].

elvakar elkotródik/takarodik; a o şterge, a se căra; sich davonmachen. 1573 Marta Pais Iarto Istwanne hallotta Azt Mongia volt Marta Zeoch gérinek Ne Erezd Ream dyznodod (!) Mert Zok kart tezen, byzon Altal verem, Mond Zeoch gérny vakary ely chak bestie kurwa | Tapazto ferencz es Siluassy Benedekneh Agota hallottak hogi zol volt feierwary Matene Zeoch gérnek hogi Ne hadna dyznait az Syteo hazba Iarny Mert Zok kart tezen zakokat zagat altalan fogwa ha teobe oda Erezty altal very, Mond Zeoch Georgy altal vered Bestie kurwa, vgian altal veryed Mert Mind addeg kwrwanak Mondlak myglen altal nem vered Mond Marta kinek Mondad Zeoch gérny Mond Zeoch gérny No Noh vadkarj ely Bestie kwrwa [Kv; Tjk III/3. 201]. 1589: az al peresek eleibe alúan túlaidon hatalmokal meg teritteottek gazdam azzonit mind barmostol Jlyen zokal Jndül (!) Indúl; vakarj el mert nem zabad teneked Jde barmodotth wzneod, mely Nyomasba ennekemis rezem es Jgassagom wagjon [UszT].

elválás 1. válás (a házasság felbontása); divorț; (Ehe)Scheidung. 1582 en az en feleségemteöl el valaso(m)ba Marthatol es az el valasbely lewelnek valtsagaba ... adek Lazlo papnak ... egy feöldechket [Uzon Hsz; Kp 1]. 1628 mivel semmi el valasra valo ok keözteok nincz: hat egiben bekelljenek es lakianak iol [SzJk 21]. 1640: Malomban* Iako Kathona Marthon mostannis tolle el futot hitötlen feleségetöl el valast kiua(n), mivel het eztendeie el mult hogi el hatta es egi lator legenniel túlle el ment [i.h. 49. — *Málom SzD]. 1671: Ca(us)a Nagyalviensis* Lázár Istvan kíván feleségétöl el valast első beallasba(n) [i.h. 116. — *Apanagyfalu SzD]. 1755: alig töltenek el edjüt mi Idötis, az Aszszony el hadja nehaj Atyankat, az Atyám eleget hivatta maga mellé nem ment vissza, sőt gyakor izb(en) el válásra Atyám vot (!)* Cítáltatta, amelyről vagyonis per folyásunk a Papok szekin [Albis Hsz; BLev. — *Nyilvánvalóan csak értelmetlen elírás Atyámot h.]. 1793: B. Bánffi Esther Aszszony tudom hogy fel kérette a' maga fel kelhetőit, és azon fel kérd admonitióra a' M Gróf Ur kiis adta a' fel kéretett portékákat ... És ezen fel kéretéstől fogva a' Néhai Grof Ur ... el válásra szánta magát [Koronka MT; Told.]. 1805:

Fégyeri* Disunitus¹ Diaconus Avrám Déák panaszzol, hogy a' Felesége hitetlenül el hagyta ... Meg kerestetett ez iránt a' Processualis Szogabiro Ur, hogy az irt aszszonyt ... utasítsa vagy a' vissza menetelre vagy pedig a' Törvényes el válásra [Füzesd H; IF 36. — *Fégyér H]. 1818 Iffiabb Aranka György ... Szerentsétlen Házasodása .. és aztat követett el válása [Mv; DLev. 3. XXVIIIa].

2. jegyesség felbontása; desfaceria logodnei; Entlobung. 1665 Aknán* Iako Szilagyi Kis Anna kivan matkajatul Tatsi Martontol el valast [SzJk 98. — *Désaknán]. 1682 Causa Buzaiensis*, Fejer Mihaly agallyia leanyia Fejer Annok dolgat Keszi² Nohaj Peter ellen, és elvalast kivan. Mert az leanya nem szereti es nem szeretette annak előtteis, erővel neki nem adhattya. Deliberatum. Mivel matkasag dolgok, erővel egyben nem adhattyiuk őket hane(m) mind az ket felt absolvallyiuk [i.h. 172. — *Buza SzD. *Értsd: Kesziül azaz Kesziüöl (K) való]. 1688: Casa Visaiensis*. Jáno Ersik kíván el válást mátkájától Barannyal Istvántól A' leány ez okon kíván el válást 1. mert erővel adták nékie. 2. mert ugy hallották hogy mást biztatott volt fel. 3. mert lábravallóján láttánnak valami tisztátalanság(na)k jelét. verbo, a' leányzo sem az előtt, sem most nem szereti, s nem akart, es nem akar hozza menni [i.h. 228. — *Visa K].

elválásbéli házasságbontó; de divorț; Scheidungs-. 1582: en az en feleségemteöl el valaso(m)ba Marthatol es az el valasbely lewelnek valtsagaba ... adek Lazlo papnak egy feöldechket [Uzon Hsz; Kp 1].

elválási válást célzó; de divorț; Scheidungs-. 1872: Botos Sámuel ref. ki hoszszas ideig együtt élt nejevel Horváth Katalinnal ... állitilag sok házi békétlenség es kellemetlenség merült fel közöttök, megkisértettük őket kibékéltetni, de nem sikerülve, elválási lépésre határozta magát [Búrjánosóbuda K; RAK 121].

elválaszt 1. szétválaszt; a despărți; trennen. 1573 Orsolia Kerekas Lwkachne Azt vallia, hogy Ez ely mwlt Napokban hallotta hogi az Montya (!)* volt Ieremias Menhartnak hat kurwa Az Anyam az keozbe wthy volt Eoklewl, Eo azt Latwan keozykbe Ment es ely valasztotta egimastul eoket ... De Min veztek volt egybe Nem Tugia [Kv; Tjk III/3. 149. — *Tollvétség azt Monta h.]. 1606 latta(m) hogy Jgen vizy Kadar andras Pal myhalytt azon megh fogak eokeott es el ualaztak egi mastól [UszT 20/189]. 1745 Csimponjer David ... az hajomba Csipezketet, s mások el választattak [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1801 a Béres Biro Zaharia az Exponens Kortsomáros hajába szókót Minden ok nélkül, ezeketis edgy mástól hogy össze mentenek én magam választottam el [Kajántó K; Ált FiscLt]. 1843 hallok valami kutya marokodást s ugy látom meg hogy az uttzán a két

udvarbeli kutyák marokodnak a Méltóságos Grof Ur cseledjeivel együtt igyekezett elválosztani [Moson MT; TSb 49].

2. különválaszt; a separa; absondern. 1546: az menes zam zerenth harmyncz negy, ha therek men, Loh, yar benne, thahath, Ez yewe Nyaron, el ne walazak, Egy masthol, hanem Eezyg (!) Egyth yaryanak Eewzel, ozthan, ozaak, kethe, fele, Legyen Egyke, es az masyk fele. Legyen, az masyke [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1591 Dorothia Azzoni Bako Benedekne vallia .. Menek oda Boba Catúshoz, es latam ott Tehenes Janost, kit megh fogadot volt eo hagi Reodre mennien az Nezeoheoz, kerdem mit czinalnanak, Ennekem igi zola, Jm az zegini borbolia azzoni fiara akaria keotni magat Teglas Antalne, ha lehetne el valasztanak egi mastol [Kv; TjK V/1. 133]. 1780 három Pakular lévén az Falunkba egy Nyájnak az edgyik közülök akarván maga Juhait külömböztetni és el valasztani, de az más két Pakular arra nem állott, hanem hogy egyút legeltessék Nyájokat [F. laposnyak H; Ks 75. VIII].

Szk: ~ a csecstől (csecsemőt) elválaszt. 1687 en bizony azt jóvállanám Adamot csak valasztanád el már az csecstől job egésze léné [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról].

3. felbontja vki házasságát; a desface cásatoria cuiva; js Ehe scheiden/lösen. 1591 Hegedws Peter vallia ... monda Berekszai Mathe nekem, miért allaz fel ez eretnek kuruaik eleot, mert ezek az papok Eretncek, mierzhogi feleségeim engem el valasztanak [Kv; TjK V/1. 103]. 1691: együtis masuttis ... avval Diffamalta volna, hogy eo neki semmi vetke nem leven, egy paripat adot Derecskei Istvan

Almasi István böcsületes Desi Praedikátorunk(na)k csak azért választotta el, azért Eskette megh az másik Felesegevel [Dés; Jk]. 1705: Causa Szasz Nyiresiensis^a. Nagy Marto(n) Prokatora Gellért Miklos által felesége Kovacs Ersik ellen így proponal Mikor feleségül el votte masod magaval volt, megcsalt engemet hozza(m) jövőn, azért valaszso(n) el a sz. szék [SzJk 350. — ^aSzásznyíres SzD].

4. kb. elszakít; a rupe; trennen. 1745: a J édes Léányátis kitsynységéből fel neveltem, jó gondgyát viselven ruháztam, el mátkásodván, mátkájától pénzemen el választottam maga kérésére [Torda; TjK II. 77].

5. elkülönlít; a despárti/separa; absondern, trennen. 1748 (A földék) egészen a Kantáig mennek és Csak a Patak Válaszsa el a Kantától [Nyárádszibenedek MT; Told. 79]. 1784: Mikor kaszáltam másokkal edgyütt ... láttunk nagy kőveket ..., és azok választják el az Aranyi^a Határt a Bánpataki^b Határtól [Kisrápolt H; JHb XXXI/51. 9. — ^aArany H; ^bBánpaták H]. 1791: Ezeket az helyeket a két elsőbb nevezeteken kívül választya el, az Alsó Csonkás árka [Szentlászló TA; EHA]. 1826 ez a' anakotska váloszsa el a' Bontznyiresi^a Határt a Vasas Szentiványi^b Határtól [Szék SzD; Wass. — ^a—^bBoncníyres

és Vasassztiván SzD]. 1844 egy régi veszet Ut mely a' Kis Esküllő határt elválosztja az Ördög kereszturitol [Kisesküllő K; EHA].

6. kiválaszt; a alege; auswählen. 1573 Somogy Leorinch Azt vallia hogy eotet Kalachsiteo pinceyebe hywatta volt Istwan deakne hogy Adossagaert Nyolch bort valasztanak neky az pechine Boray keozswl, eo ely valasztotta de az adossagot Nem twgia menyé volt [Kv; TjK III/3. 106]. 1596: az kek lo helyebe egy pej chitko iútott volt Sebesi Miklosnak, kit ugyan eo maga valasztott volth el [UszT 11/45]. 1646/1667 az mellyik reszt azért jobnak és hasznossabnak itélé Bako Borbára Aszszony . minden nyil bé vetés nélkül, elis választá maga számára [Siketfva MT; Ks N.N. 25]. 1668: eo kglmek varasul, valasztanak el minket fellieb denominalt szemelieket magok közzül es küldenek el a vegre hogy az nemes varos nevevel azt az Corodi (!)^a falut ... valtanak ki az Atjafiaktol eo kglkteol [Kv; KvLt I. 180. — ^aOlv. Kórógy, később Kóród, Kv-tól északra]. 1730 Lázárfalvi Bálint Peterek a gyermek Lo irant Varja Ngod parantsolatlytát, innen egy tehenet elis Választot erte [Somlyó Cs; Ap. 2 S. János^a Deák Apor Péternéhez. — ^aCsak így!] 1768 Egy rendbéli lovakat, hámoakat, és kotsit a' mellyik tettzik magának el válosztván a' többit ne deteriorallya [Kük; Kp III. 177].

7. megválaszt; a alege (prin vot); (er)wählen. 1593: Ammi az plebanos valasztasat nezy, eo kegmek ez jeuendeo zombatra vezettek hogi be giwllienek tíz forint bwnntetes alat: akkoron az plebanostis el akariak valasztani, minden touab valo haladekneikwl [Kv; TanJk I/1. 219]. 1604 azoknak az Bechewlletes vraynknak el walasztthasaara co(n)uocaltasson Biro wram az Senior wraym keozzeol egynehaniath, es .. mindazokatt az zemelyeket el walaszszak eo kegmek [Kv; i.h. 475]. 1653: A nagy fejedelem Rákóczi György Fejérvárat meghal^a, és legottan a fiát ifju Rákóczi Györgyöt helyette inaugurálák, mivel már az ország azelőtt elválasztotta vala^b [ETA I, 152, NSz. — ^aGyulafehérváron 1648. okt. 11-én. ^bII. Rákóczi Györgyöt még 1642. febr. 3-án fejedelemmé választották, és atyja halála napján iktatták be a fejedelemségbe].

8. eldönt; a decide; entscheiden. 1602: Veres Georgine Jlona azzonnj ... vallja Amiolta zabo mihály ez fogoly legent farkas mihalt ottben tartia az fogsagban vgyan gyakorlatossagal izenth hogy megh alkudgyek velle .. akar chyak hat forintot Adgion nekj az fogsagbol el szabadittatia, de farkas mihálj semmith Nem Iget sem alkúnny Nem akart hanem chyak azt mondotta hogy valazza teorweny el keoztewnkh merth eo Artatlan minth az may gyermek [Kv; TjK VI/1. 615].

9. dűlőre visz; a rezolva (o situație); zum Austrag bringen. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik ezeket a leg erősebb ember is bojonon álhatná ki, a jo: Isten tudgya e hogy álja, és álhattya é ki ? benne bizva rebegve várom a kimenetelt, sokáig a nyavalya nem tarthat, talán

24 ora is el választya [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

Ha. 1747: el nem választották volna [Dés; DLt Liber Inv.].

elválasztás 1. szétválasztás; despártire; Trennung, Scheidung. 1798: az udvari Nyerges, a Nyergesné ... s azután tsak hamar Másokis kik el választásokon munkalkodtanak, ugy egyben bonyolodtak, hogy azt se lehetett nézni jól, ki hogy utt egymáshoz [Déva, Ks 115 Vegyes ir.].

2. kiválasztás; alegere, selectionare; Auserwählung, Bestimmung. 1604: azoknak az Bechewilletes vraynknak el walazthasara co(n)uocaltasson Biro wram az Senior vraym keozzeol egynehaniath, es ... mindazokatt az zemelyeket el walazzsak eo keglmek [Kv; TanJk I/1. 475].

3. desfacerea cäsătoriei; Scheidung, Trennung. 1628 kettfele tiztatalansagatt, Fekelies voltat meli Franczunak Jteltetet, es paraznasagat is ex infallibilis circumstan(t)is testiu(m) elegge comprobalua(n) ... egienlokeppen meltonak iteleők az el valasztasra Hyripi Giorgiöt az megh nevezett Santus Annatul [SzJk 23].

elválasztat a face să fie despărțit; scheiden lassen. 1736: midönn Simon Márton Isten Törvenye szerint megmátkásodott volna, azt (Igy I), az Incta, más által, Isten és Haza Törvénye ellen egijgmástol elválasztatni kívánta, amint hogj elis váltak [Dés; Jk 219a].

elválasztatás elválasztás; desfacerea cäsătoriei, divort; Scheidung, Trennung. 1682: Nemzetes Henter Istva(n) Procuratoranak constituallia Samuel Deakot de Veres Egyhaza*. Az miket allegalt ellenem; Nem Egi propositiojaban azokatt tagadom. El valasztatásat hogy kivannya, ha a sz: Széknek ugy tertzik ellen tarto benne nem akarok lenni, tsak az szent hazassagra adassek szabadsago(m) [SzJk 1684. — *Mezővesegyháza SzD].

elválasztatott elválasztott; divortat; geschieden/trennt. 1848 Törvényesen elválasztatott volt Feleségem Pap Mária [Dés, DLt].

elválaszthat különválaszthat; a putea divorța; scheiden/trennen können. 1591: Dorottia Azzoni Bako Benedekné vallia Jeoue hozzam Kis Orsik, kerdem teolle ha Jgaz volna az, hogi Boba Catus eotet azon kerte volna, hogi az Teglas Antalne ganejaban vinne nekj, hogi el valazthatna az vrától, erre azt monda, hogi 25 penzt Igirt volna neki, hogi vinne benne [Kv Tjk V/1. 133–4].

elválasztó 1. elkülönítő; despärtitor; trennend. 1787: a Gergelyfái (határt) a Pokafalvi határtól el valasztó patak [Pókafya AF EHA]. 1825 A Timár Szint a Szigyártó Szintől el váloszto oldálnak Talpfája vastagsága 5 Hüvelyk [Dés; DLt 3]. 1826: ma nem ez a Széket Bontz nyires-

től el váloszto méta [Szék SzD; Wass]. 1836: á külső Udvartól el váloszto rostélyos kőkert [MNY XXXVIII.385].

2. válást kimondó; de divort; Scheidungs-. 1842 Biroi telyes meg gyözödésig beléven (!) bizonyosodva az Alperes férj nős paráznsága ezen alap okból az alpapi szék által hozatott — a Felperest az Alperestől örökösön elválasztó Itélet minden czikkeken helyben hagyatik megerősítetik [Kv Borb. I].

elválasztott megválasztott; ales (prin vot); er/gewählt; kiválasztott; selectat; ausgewählt. 1586: Intettek Az Vonas Igazitasra el valasztot Vraimat, hogj Az Notariust mellyek Vewen Az harom faluknak zynere Mennel hamareb lehet ky Mennye-nek, Es ... Az ot valo Jobagioknak Neweket, fiayt, Eokreyt, Iuhayt rend zerent denotalwa(n) Azon kepen, ez harom falut* Regestralliak [Kv; TanJk I/1. 40. — *Kv három jb faluját: A. és F.fület, Asszonyfalvát TA].

elválhatás elválási lehetőség; posibilitate de despărțire/divort; Scheidungsmöglichkeiten. 1737: Balogh Ersébeth Hites Urával Liskai Benjaminnal felette viszsás életet élven, ... el-válhatását Balogh Ersébeth annak Competens Forumán a Tiszt. Sz: Székenn Sollicitálni 's annak rendi szerint munkálódni tartozik, deliberáltatott [Dés; Jk 257b–258a].

elválhatatlanul szétválhatatlanul; inseparabil, de nedespărțit; un(zer)trennbar. 1573: voltak valamj lewelekis az ladaban, Egyet megis olwassot benne, ky arrol volt Iratwa Mykeppen vince Roka Leorincel keozeskedet volt Az Baromra fely veot Marha feleol es egyeb egimassal valo keozeskedesreol hogj ely valhatatlanul legenek [Kv Tjk III/3. 123 Thamas deak vall].

elválhatik elszakadhat, szabadulhat; a se putea detașa, a putea scăpa; sich trennen/losmachen können. 1570 ferdeos Kelemen penigh es Iweges Gerg fya ketten Egy lowon vtannok Jeonek volt es Igen Rezegek voltak ., vegre mykor az Zamoson altal Jeouenek otthys eleykbe allottak volt vgy Annyera hogj vgian Nem valhatnak volt ely theolek [Kv; Tjk III/2. 185]. 1574: Azomba ... talál egi legenne hogi tantorog volt ... eo tettety hogi towab Mennel Mind az varos falaig ely megien chiak hogi ely valhassek teolle [Kv; Tjk III/3. 403]. 1586 Monda Balas, En el Nem valhatom a' tarsasagutl, Egyedwl sem Iarhatok [Kv; Tjk IV/1. 602]. 1633: Hallotta(m) Szabo Jakabnetol hogi mondotta, ne(m) czudalom azt hogi nemeli Azzoni ember el uetemedik ki kur-uasagra, ki mire, czak azertis hogi el ualhassek az urától [Mv; MvLt 290. 125b]. 1676: Székely Orsolyia Kallyanban lako, Procuratore(m) constituit Visaba(n) lako János Lörintzet. Székely Istva(n) ellen. ilyen okon. hogj teolle el válhassek, mivel el jegyzette otet, azonba(n) szellyel koborol majd esztendeje, fel hagyot rayta [SzJk 137].

elválík 1. szétválík; a se despárti; sich trennen, auseinandergehen. 1570: latthyak hogi az leanyal Zeoch Demeter az zalmara Mennek Es az leant leh deoyteotte, es vele keozéswlt ... De Myglen eo vizza Ment volna oda, Addegh hat ely váltak egymastwl [Kv Tjk III/2. 79–80]. 1590: ott el akara(n)k egy mastul valny mo(n)da(n)k eleozor keonieoreogjeonk az Vr Jstennek s vgj valliu(n)k ell egy mastul ..., keonieorgenk s vgy valank ell egy mastul [Szu; UszT]. 1605: az Peter djakne fja en velem kwzdk vala az Fe- <rencz> Palne fja meg Segetthe azon el valank egj mastol [UszT 19/87 „Nagy Peter fia Janos Zent mihalj” vall. — „Székelysztmihályról (U) való]. 1653: Egymástol elválánk, és mi bétérenk Feketehalomba s ott hálánk [ETA, I, 108 NSz. — 1611-beli eseményre von.]. 1809: ámbár Gábor Istok a' Kaszoni erdőn el vált is több tolvaj tarsaitol; mind azon által a' Lo lopásban őis jelen volt [UszLt ComGub. 1668–9]. — L. még ETA I, 127.

2. átv is elszakad; a se rupe/despárti; sich trennen/lösen. 1572 k.: Mikor el últanak úla egj mastul ez el mült niaroni a Kovaz (!) úra ioie Battiamhoz s mondek nekye mit pironkottok Janos úram fied haza az orsolia azzont azt monda hogy ne Solliak arra mert Kerte eő azt az istenes azt hogj meg ualhassek az bestie hires kúriatúl [Kv; Tjk III/3. 44a „Albert Deakne tanú úállassa Lima (!) Azzony”]. 1628: Magamat en e' vegre igertem volt az en Mat(ka)mna Nagi Andrasnak Jóvendő hazassagra, hogi ha az en <ba>-ttyiamnak tñr hat hozza megiek: de azt nem czielekedte ., azert e' vegreis hozza nem allók, hanem <el v>alom tölle [SzJk 18]. 1634: Mihok ... kett esztendeje hogy utannam jar, hogy engedgiek neki, es el vezen, es az matkamtolis azert valam el [Mv MvLt 291. 31b]. 1642 Ennek eleötte valo ideökbén en iambor emberek által megh kerettem volt Jóvendő hazassagra Kis Balint Cathat igerte is vala magat es ajandekatis el vöttem ..., es mikoro(n) haza kerettem volna nem adak, hanem meg tartak Azért az kerdem en az sz. szek eleöt tölle hogi méltó es illendő okat adgia miért retractalta hozzam igert matkasagat mert en mostannis azon ember vagiok mint akkor es tölle el nem valom mind addeglan miglen igaz okat nem adhattia [SzJk 59]. 1691: Ca(us)a Szekiensis. * György Miklós Judith kíván separatiot Posoni György Mátkájátul, ez okon hogi az legénytől mindenkép(p)en meg hülemedett, halván az Attvánakis importunitassit rosz(s)zul tartván Feleségét né talán ötetis ugy tartaná jó most meg válniok egy mastul, mint sem ez után ördög(ne)k ellyenek, Az Legény dicit, nem tehetek rólla — ha meg hálit túlleim és el válik [SzJk 249. — *Szék SzD]. 1851: Lelkem Anyám az egész mult héten fekut nagyon gyenge, én dajkálom, erosen ragaszkodik hozzám de tsak el kel válnom mégis tölle [Kv; Pk 6].

3. különválík; a se separa; sich trennen, auseinandergehen. 1573 Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak ... Mond gal No Im en Twdo-

mant tezek kegek Eleot hogi En ez may Naptwl fogwa semmy zerenceyet Nem tartom sem Baromnak se(m) egebnék semmy keozemet hozza nem awatom. Mond vince Nem lehet az hogj te el aly melleole, Mert te az felere velem tars vagi, Teis oztottal ky az Marhaba melinek arrat be kely zedned, Azert ha ely allas is az Barom Melleol Ninch mit tenne(m), Neke(m) ely kely vele Menne(m) Illemodon(!) váltak ely egmastwl, Es Masnap Ely Indwlt vince az Baromal [Kv; Tjk III/3. 122].

Sz. 1653: Egykor Básta csak kiküldi elejkebe a nagy rakás levelet a kibén a miriszlói harcok Csákiával meg esküdtek volt, ez eltelvén, más rakás levelet esmét küld ki ... melyekben Mósesnek^b, Sigmondnak^c mutatták hűséget, és ott is ugyan mellette a hadban voltak Eljednek. „Nosza immár — így gondolkodnak — de bezzeg ma elválík a (sz)ar a májtól; de nem lészen — ugymond — manál tovább a mi életünk!” [ETA I, 84–5 NSz. — *1603-ban. ^aA fej-i székre törő Székely Mózesnek. ^cAz előbbivel hadakozó Báthory Zsigmond fej-nek]. 1796: gyere Nyikoláj tsinálly hányást ide a fűzfa irányába mert itt a' határ még azt mondotta, a' hányas tsináltatása köz(be) most majd el válik a' szar a májtól tsak tsinálly ide egy hányást, s azonba tsinált is Pakulár Nyikolaj [Panit Sz; TSb 2].

4. elágazik; a se ramifica; abzweigen. 1744 k.: az Nyéni út által kelőben az hun az ut el válik [Bodola Hsz; BLt].

5. a divorça; sich scheiden. 1583: Magdalena R(e)(i)cta Ioannis Pentek ... vallia hogj halottam fekete Iacabnetol hogj mikor el vált Az Vratol Akkor Neg penzenel teob Nem volt, En tartottam azert fekete Iacabnet mind giermekesteöl tulaydon keoltsegeme(n) egy telen ky [Kv; Tjk IV/1. 113]. 1601 Egynehanyzor halottam Ewa azzonnak zayabol hogj mondotta hogj Keomywes Caspartol valo az gyermeke es eotet olyan zep zawawal veotte rea Keomywes Caspar hogj el vált Immar az feleségeol, es chak engedelmes legyen el vey eotet [Kv; Tjk VI/1. 527]. 1627: Catharina Sofalvj Consors Emericj socz Annoru(m) 50 fatetur sic Tudo(m) azt hogi Balas Deak az Zeredaj*, az elseo feleségetől el valem, hat soha megh nem hasasulhat vala hogi hwtotlenseghben eset vala (Szereda^b; DLT 358. — ^{a-b}Nyárádszereda MT]. 1650 Az mint aszt mondog, hogj en az en meg holt Attyam(na)k nehaj Vadasz Peternek fia nem volnek, az melyből gyanakodnek, s az eoreksegh ne(m) illetve, igenis illet, mert en fia vagiok ., mert az Anyam Törvény uttia s modgia szerint vált el az en Atyamtól, engemet az edes Anyam az hasaban vitt el [UszT 8/64. 78b]. 1660: Szeken^a lako Fekete Andras jelent meg felesége felől, hogj túlle el vályyek ily ok alát, hogj hitetlenül el hadta [SzJk 89. — *SzD]. 1727 ha el válsz is uradtól el veszlek [Kál MT; Berz. 12. 90]. 1793: bizony el-csapom, mert tovább nem élhetek vele 's el-válom, egy Istenes orám sincsen ezzel az Asszonyal | most az ősen . egészen elszánta magában hogj minden uton modon elváljék [Koronka MT; Told.].

1833: életem Törvényes jussom oltalmazásából, nem Hit szegesből kellett ferjemet egy Sötét ejt-zakanak idejen el hagyni, tehát nem ölessel s veressel ha Törvényes jussom el válik ellenemre nem leszen, Különbe(n) protestalok nékem kolt-séget s Farattsagot ne okozzon [Usz; Borb. II. — Válfőfelben levő asszony nyil.].

6. eldől; a se decide: sich entscheiden. 1576: valamellik fely Io Byzonsagal ely Igazittia dolgát vallyek el keoztek [Kv; TanJk V/3. 136b]. 1593: lassa megh arról kegtek zekj, ha ennekem arról addik kel feleln(m) migh ezeknek törwenek el wallik, en azth mondom hogy addik (!) ne(m) tartozom, felelny, migh ezeknek nem zakad wighe [UszT]. 1606: Az felperes meg talalta Gubernator vramot, leüelet hozta, paro(n)tsollia hogy teor-uenj vege zakattig ne hadgia az tizt bantanj, most Instalnak, es az kezeselek le Akariak tenny az kezeseket, Azert azok megh Zabadulnak, es az eo naga leuele tartasa zerint perelljenek, vallyek teorüeny(e)n el dolgok [i.h. 20/42]. 1787: Borbára napján Zalatnán kellett lennem a Porkurai restantiaik dolgáb(an) de még el nem válék a dolog, ugyan tsak reménségem vagyon, hogy ha mi ké-sőreis egészszen kárba nem maradnak Nsgtok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1840: 5 Kalangya Buzát el hoztam amíg a dolog köztünk el válik [Dés; DLt 345].

7. *vmítől elvélva* vmít kivéve, vmi kivételével; cu exceptia, exceptiō, in afără de; mit Ausnahme, ausgenommen. 1571: mynden ember, valakinek hat forint ereo Marhaya vagyon, labas barma, haz-beli marhayatul elvalwa, egy forintba rötassék [SzO III, 335 feji ut.]. 1573: az Azzony Rwhazatal parta Eowekel gywreokel kpcal gazdagon volt Monta hogy Az eo vra darochy Ianostwl paxy tamastwl ely valwa senkywel Nem cherelne [Kv; TJk III/3. 169]. 1580: az beres földtöl el walwa Az my Az Zylwasy peter hazahoz walo fwldek ... ezekben ha my gyasaga volna Almady Gasparnak es Az w felesegenek ... meg engedik zylwasy peternek [M.légen K; JHbK XVI/23]. 1591: Azon keozbe el Jeowe az fizeteo nap en-nekem nem leon mit tenne(m) az eo hat forintiatul el valwa ... megh kelle fizetneok az diwt* [UszT. — *Értsd: díjat]. 1607: Akkor az Antalfi Janosne Cata aszony reszet Solimosi reszt . . . utolzor ne(m) atta vala ozlasra, Cata aszony el-teben, Gaspar vram maganal tarta, de hogy megh hala Cata aszony Antalfi Janosne maghúa szakat-tul, az eo reszet, en vgy tudom hogy megh nem oztotta megh sem Keczety Caspar vra(m) sem fia Keczety Boldisar vra(m), hane(m) nalok volt mind az eldeigh: Attul el valúa, az el mult napokban az el mult 1606 eztendeoben oztozanak megh Keczeti Boldisar vra(m) es Beögezy Andras vra(m) [UszT 20/56].

8. ~ a halálra halálra válik; a fi pe moarte; im Sterben liegen. 1689: Aprilis Ad 2-dum virra-dólag betegedett meg az szegény Bánházi uram. 8. Igen el nehezedett Vált el az halálra. Eczaka inter 12 et 1. hala meg ez az én igyenes lelkü,

igasságban gyönyörködő jóakaró uram [TT 1889 709—10 SzZsN].

Ha. 1792 örömet el-válom [WLt].

elvall 1. jog, ek felvall (ingatlant időlegesen vagy véglegesen) elidegenít; a instrăina; veräußern, (ab)alienieren. 1555/1876: Atyafi atyjafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja; ha elvallotta volna is, ha 32 esztendő közben tilalom lett volna benne, az vér gyökér vissza veheti, hanem ha öröksége helyében ismét örökséget adtanak volna [SzO II, 121].

2. jog (vki vmilyen más kezében levő ingatlant) a maga tulajdonának bizonyít; a face dovadă de proprietate; Eigenbesitz beweisen. 1734: azert birjatok fiaim a' mig valaki el valya, es ha el valya annak is a' zalogia legyen tietek [Illyefva Hsz; HSzJP].

A tulajdonjogra von. mindkét irányú jogi nyilatkozatot a nyilatkozattevőnek az arra illetékes egyházi v. világi hatóság, (a kiváltságos renden lévőek esetében a hitelcshely, a vármegye hivatalosai, jobbágyságok esetében a falu v. város előljárósága, ill. ritkábban fogott bírák) előtt kellett megtennie, sőt rendsz. írásba is foglaltatnia. Idővel aztán magára a pusztá eladás, ill. megvétel cselekményének megjelölésére is a *bejelvall* és a *felvall* igét használták [L. még Ürissék 1007].

elvállal magára vállalt; a accepta/primi, a lua asupra sa; über/auf sich nehmen. 1853: kértem hogy Kriskát vigye el magával ..., Jo szivel el válolta [Kv; Pk 6]. 1868: az erdő fel ügyeletet most velle értekezve tudathatam, hogy el válallya [Derzse SzD; Bet. 4 Miklós József lev.]. 1870: Kozma György el is vállalta még egy évig az egyházfíságot [M.bikal K; RAK 283].

elvállalás magára vállalás; acceptare, luare asupra sa; Übernahme. 1876: gondnok Kador Mihályt szólította fel a harangozóság elvállalására [M.bikal K; RAK 323].

elvállalt acceptat; angenommen. 1849: A pod-gyász tehát nékem jelzalogul szolgált részint a már kifizetettekért, részint az érette elvállalt kezes-ségért [Kv; Végr. Vall. 8].

elvallhat jog, ek be/felvallhat, elidegeníthet; a putea instrăina; veräußern/(ab)alienieren kön-nen. 1555/1876: Atyafi atyjafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja [Szu; SzO II, 121]. 1560: az my Anyank kezét es ew kezewttek ewtaz forint kewtel alat valo vegezes uolt melly vegezes zerent az my Anyank az ew ezekben valo rezet valakinek akarta zabado-n hatta es el hagyhatta valhatta varas teruenye zerent [Kv; SLt ST. 6]. 1609: Deak mihalys azt az rezt mely kezében uagjon ... se el ne adhassa se el ne zalogosithassa, se senkjnek el ne ualhassa, seőt fizettereis senkjnek ne adhassa [Berz. 15. XXXVIII. 9].

~ A jel-ne nézve 1. *elvall* 2. al. a jegyzetet.

elváló váló; de/pentru divorț; Scheidungs-. Szk: ~ pénz váláspénz; bani pentru divorț; Scheidungs-

geld. 1691: Causa Dèceiensis.* Török Ersok férjétől Rettegi Samueltől divortiumot kíván En el nem válom mert nincsen el való penzem [SzJk 248. — *M.décse SzD].

elválogat 1. kiválogat/választ; a selecta/alege; auswählen. 1562 Másnapra kelvén esmét elválogatának úgy mint két ezer népet, hogy Gör-gényre és Régenre menjenek, hogy ők ott dul-janak és népet hajtsanak [ETA I, 19. BS]. 1566 Szulimán császár méne Sziget vára alá, onnét elválogata negyven ezer jó tatárt, hogy felföldre rabolni mennének [i.h. 24–5].

2. szétválogat; a sorta; (aus)sortieren. 1748: bártak Nékem forintom volna annyi, a'mennyi darab zacskókat láttam ..., s mindenikén czédola lévén, Nékem meg mutogatá az Ur, s Némellyikét fel is bontá előttem, kibem oláh izlót, kibem Tallér, kibem válogatot Arany, kibem peták, kibem tsak garas volt külön külön elválogatva [Csúcs AF; Szentk. Nic. Sebestyén (60) jb. vall].

3. '??' 1562: De az ifju király* őket nagy kegye-sen unszolja vala hogy szálljanak le, és ő nékik^b minden szabadságokat megengedni kész volna; de ők avar semmit nem gondolának, hanem a Nyárad mellé szállának az ákosfalvi rétre, honnat a három székét elválogaták, és a Mihályfi Tamás házára menének egy szereda nap este és igen megdúlák és hordó borokat vivének a táborra [ETA I, 18–9 BS. — *János Zsigmond fej. vi-selte a Magyarországot választott király (rex elec-tus Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.) címet is. ^aA király, a főurak és a nemesség ellen felkelt székelyeknek].

elvált *mn* *divortat*; geschieden. 1693 Milotai Lakatos mihály ... tőle el vált elebeni felesége Farkas Ersebet [Dés; Jk].

elvált *ige* 1. felvált; a schimba; umwechseln. 1568 Anna c(on)sors Benedicti gal iur(ata) fassa e(st) ezt hallotta(m) hogy tallert váltot el [Kv; TJk III/1. 188].

2. elcserél; a face schimb, a schimba; (ein)/(um)tauschen. 1690: A Tulkot Demény Daniel váltotta el sokadalmi alkalmatossággal [Ispán-laka AF; JHb XXVIII/8 Tomai László kijegy-zése].

3. bevált/cserél; a preschimba; einlösen. 1655 Jöve egykor hozzám Podor Sigmond, monda vagy két aranyat váltannék el tőle, az edgyiket el váltam, az másikat nem, mert Uy arany vala, szintén akkor volt mikor az hamis Aranyak hire vala [Kv; CartTr II Mich. Dobolyi vall.] Tudom azt hogy hozot egyszer hozzám Kömies Jstván három aranyat, hogy elváltannám, az tűz(en) megh próbálám, látám, hogy hamis arany volna, menék hozzája és mondam neki, miért akarsz engem meg tréfálni [Kv; i.h. Michael Csepregi ötvös vall.].

4. ki/visszavált; a ráscompára; aus/zurückwech-seln. 1613: ez az hat föld nalla(m) s Bodo peternel valanak zalago(n) flo loo s ugj valta

tóllünk el Rethi Istvan(n) Ura(m) Egiet töllem flo 9 valta el Rethi Ur(am) ... niarasba(n) ket hold földet egj borozda(n) aztis tölle(m) valta el Rethi Ur(am) [Altörja Hsz; Borb. I. Joannes Istok (60) pp vall.]. 1743 Ezen Contractusb(an)* impignoralt földet kész penzel el váltotta Bartos Marton Ur(am) töllem mellyet agnoscalok Barabás István nobilis de Albis^b m. pria [BLev. — *Rájegy-zés egy 1699-i zálogosító lev. hátán.^bHsz].

elváltat felváltat; a schimba, a da cuiva să schimbe; einlösen/umwechseln lassen. 1840: az igaz hogy égy hamis ezüst on huszas került volt a' házamhoz, s azt a' Kerekes Baki István töllem el kérte hogy ő el váttassa, s én oda is adám feliben ha el tudgya vátatni [KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

elválthat ki/visszaválthat; a putea ráscompára; aus/zurückwechseln können. 1692: adának (l) egy darab szanto földet Zálogon ... két ugar szerig ilyen formán hogy míg az két ugar szer el telik, adigh sem edgyik sem másik el ne vált-hassák [BLt]. 1730 (A) földet ada Eczken Andras Ur(am) Moricz Istvan Uram(na)k három ugar szerig olyan formán hogy Moricz István Ur(am) a meg irt Földet meg Ganejzohassa, es ő Kglmi-től senki míg az három ugar szer el nem telik el ne valthassa [Albis Hsz; BLv]. 1805 az Dálnoki Felső mezőbeli földünköt el adová tevők ... Ezen földünk el meg kinalok Dálnoki Gal Peter uramat mint közeleb valo szomszédot meg is vasárlá ... úgy hogy kilentz ugar szerig se mi se maradvaink el ne válthassák [uo.; i.h.].

elváltozik 1. átváltozik/lényegül; a se transforma/preface; sich (ver)wandeln. 1564: a szász papok azt mondják vala hogy a Kristus teste az ige által a kenyérben elváltozik, az az, a kenyér Kristus testévé lészen az ige által, és az ember szájába ugyan a Kristus testét adják [ETA I, 21 BS].

2. megváltozik; a se schimba; sich ändern. Szk: ~ *elméje* kb. megváltozik gondolata/fel-fogása; a i se schimba felul de gindire/conceptia; ändert sich den Sinn/seine (ihre) Auffassung. 1653: Báthori Sigmond arról kezdte magában gondol-kodni, hogy esmét német császárhoz adja magát, noha azelőtt nagy igretet tött vala a portá-nak: hogy többé a császár köntösét el nem bocsát-já és a némethez nem köti magát. De e béli elméje mind elváltozék [i.h.; 68] * ~ *színében* kb. elsápad; a se face palid, a päll; erblassen, blaß werden. 1776 mind a' ketten siettetni kezdék a Kis Aszszony o Ngat, hogy bundáját felvenné, indulnának a Templomba, meg gyonnek. Aniko Kis Aszszony o Nga pedig egészen el vál-tozott vala színében, és igen reszket vala [Kóród KK; Gyl. Christ. Kovács conj. St. Miklos (55) vall.].

3. a viz ~ a folyóvíz folyását változtatja; apa-a-și schimba cursul; den Lauf ändern. 1722: az utrumb(an) fel tött darab széna rétecské(ne)k

helljén az én ifjúságom idején, ez előtt mintedgy 36 esztendővel az Marus vize fojt és rend szerint járt, én is ittattam ott marhát száma nélkül sokszor mikor osztán az víz onnet el ment vagy el változott az Berzenczei határ felé bellyeb nyomulván, ezen ... hely Porondul maradt [Algyógy H; JHb XXXII/41].

4. elkerül; a plecá, a se duce; wegkommen. 1713: a bátyám pedig lehet hogy imitt amott ahol lehetett a gaz között kaszálgatott ..., de hogy az Exp(one)ns Grófiné Az(s)ony bé foglalta azt a kis hejet az eő Nsga Fogásába a bátyám is le tett további használással 's a Báro Huszár Telkéről is el változott [Berekszó Sz; BfR III. 12/9 Pintye Luke (47) col. vall.].

elváltozott 1. megváltozott; schimbat; verändert. 1776 Egy údó vártatva ki jöve Groffné Aszszonyom ő Nga ā Segestyéből egész elváltozott abrázattal, és egy Kis Scabellumra az óltár előtt térdre álván, s viszsza tekintvén, engemet magához inte, s nagy fel indult 's, haborodott állapottyában hozzám így Szólla: No édes Tisztartóm esketik Annikót [GyL. „Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residents in Pago Csokfalva” vall.].

2. ~ bor kb. törött/tört bor; vin tulbure; trüber Wein, Bruchwein. 1756: 1745be termet, Vrmös, és muskatály el változott Borok [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 18].

A jel-re 1. az FrtSz értelmezést: ~ bor fényét veszített, zavaros bor; törött bor [i. h. tört 5. al.].

elváltoztat 1. megváltoztat; a schimba; (ver-)ändern. 1703: Hogy penig abol a valagatas vagy iragatasbol valami kereskedés ne legyen, Kglđ míg öszeve nem gyűlnék a Hadnagjok, és egészen végb(en) nem menjen az elírás neis jelentse meg senkinek hogj ilyen valagatas vagj iragatas lészen, hogj az Hadnagjok megh otthon az Hazoknal el ne kezdjék az alatok valoival (!) az alkuvást és Kottja vettjét. Meg leven penig az elírás Kglđ előtt, ne legyen szabad az után se Hadnagjnak sem senkinek el változtatni fizetésért [UszT IX. 77. 69 gub.].

Szk: ~ja ülést ülőhelyet változtat. 1713 meg szegenlettem magomat, és el változtatván ülésemet, ültem a' Czéh Ládájára a Tűzhelyre [Dés; DLt 56. 41–2] * nevét ~ja a. nevét megváltoztatja. 1665/1754: Az nevemet én* Társ-pohár adással Kolosváratt változtattam el, . . . Azon fellyül jelt vöttem fel, mely áll egy héti bérembe vagy valamivel többen [Kv; AsztCart. 26. — *Az ifjú mesterlegény]. 1738: Trippon Andre nevű Jobbágya . . . Vaji Juditt Aszszonyt soha is el nem hadja . . . igaz nevét el nem változtatja [Kendilóna SzD; Klob.]. 1757: Néhai Kakuts Mihály pedig bizonyosan tudjuk hogy Nms Udvarhelyi székb(en) Füle nevű Faluba szókótt volt, és ottan vezetéki nevét elváltoztatván hivatatta magát Szuszékos Mihálynak [Szováta MT; IB. jlb-ok vall.]. — b. nevét felcseréli. 1569: Cherenj Clara Azzony Az Ew Annya, Az Ew Eleoby wranak az meg holt Jztrigj mihálnak Newet El val-

toztata volna Es mas ferhez Thwdny Jllik Kwn ferenchez Menth volna [Mányik SzD; IB VI. 225/13].

2. elcserél; a face schimb, a schimba; (ein)/(um)tauschen. 1746: az Magyar Keresztesen az Inak Sorte divisionis jutott Török buza földét harmad esztendővel ennek előtte az J akarattya nélkül el változtatta és colálta . . . tavalyi esztendőben pedig éjtzakának idején . . . azon el változtatott földben termett Török buzát meg szedte és el vitte [Torda; TjK III. 2].

3. kicserél; a schimba (două lucruri între ele); ver(aus)tauschen. 1679/1681: Vannak a Jóság-b(an) oly Timarok kik mestersegek szerint tartoznak szolgálni, azok(na)k adasso(n) bőrköt ki, s késztesse(n) mennel több kordovánt, es Bagariat vélek, meg jegyeztetvén a bőrköt hogi el ne változtassák [Vh; Vhu 678].

4. kb. eltelepít; a muta; umsiedeln, versetzen. 1797 olyan kemény és a' Ioszágbeli embereket ok nélkült is meg támadó ember volt*, hogy ha az Isten innen tsudálatoson el nem változtatta volna, a' Joszágbeli Emberek(ne)k keze alatt el kellett volna pusztulni [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21. — *A tisztartót].

elváltoztatás megváltoztatás; schimbare; Um/Veränderung. 1796: Fundamentum nélkült vitatatik azis, mint lia meg nem bizonyított volt, hogy a' Toroczka lakosok, az Austriából jött Vas miveseknek maradáki volnának, mint hogy azok szabadságban élő emberek voltanak, a' Toroczkaikak pediglen Parasztok légyenek; mert az eredetét a' szabadságnak, vagy elébbeni állapotnak el változtatása el nem törőlhette [Mv; TLev. 5/16 Transm. 65 tábl.]. 1797 ezen Kis Körös Erdő . . . míg meg nem fogyott, és kisebbült az Erdőlés mián Nagy Körösnek nevezetett; A' Nagy Körös Erdő pedig viszontag Kis Körösnek hivatott: És így következképpen a' Neveknek el tseréléseket és el változtatásokat az Erdőknek nagyobb ki terjedése, és derekasabb volta okozta, és okozza [Szentgothárd SzD; Wass. Conscr. 365].

elváltoztatik elcseréltetik; a fi schimbat; getauscht werden. 1862: egy jo kosár meddű anyja méj el változtatott [HSzj meddő-anyaméh al.].

elváltoztatott elcserélt; schimbat; umge/vertauscht. 1746 az Magyar Keresztesen az Inak Sorte divisionis jutott Török buza földét harmad esztendővel ennek elotte az J akarattya nélkül el változtatta és colalta tavalyi esztendőben . . . azon el változtatott földben termett Török buzát meg szedte és el vitte [Torda; TjK III. 2].

elvan 1. távol van; a fi departe; fern sein. 1769: igen keményen vigyázzanak azokra is kik bizonyos ideig házoktól el voltak, avagy vándorlottak [UszLt XIII/97].

2. alig vala el alig-alig/alighogy élt; abia mai sufla; kaum am Leben war. 1597: Sardine . . . mind

megh kerdeze hogi mit mywelt az vra uelle az leankais mind megh bezelgete mint niomta volt egizer a kertben meg ... latam akkor hogi chiak alig wala el az leanka [Kv; TjK VI/1. 99]. 1842 azon goromba ... Ember engemet mejbe fogott s úgy a' falhoz lőkött, hogy alig valék el [Dés; DLt 1843. évi iratok közt].

elvándorol a pleca dintr-o localitate, a pribegi; ab/wegwandern. 1745: Kovács László, innen ell-vándorolván ... lakott Kolosváratt, onnan viszzá került volt ide, de ismét el kerengett, ugj hallyuk, hogj Debretzenben volna [Nádasd Sz; WLt]. 1753/1781 Toma nevű Fia ... valahóvá el vándorlott [Középföld K; JHbK LI/4]. 1758: egy szoval mi rajtunk az huzas, vonás Sattzoltatás igen nagy és Terhes; mely miat Tiz Sátorbol álló Czigányok kéntelenítettének el bujdosni és el vándorolni [Nagysomkút Szt; TK1]. 1760: Déda Vonya ... innet el vándorlott es bujdosott [Nyárádtó MT; Tsb 26]. 1762 k.: Rácsoz Szimeon meg ifiu Legény korában vándorlott el [DLt Liber Inventationis]. 1769: igen keményen vigyázzanak azokra is kik bizonyos ideig házoktól el voltak, avagy vándorlottak [UstT XIII/97].

elvándorlott plecat dintr-o localitate, pribegit; ab/weggewandert. 1836: a Járásbeli Tkt Cz Biro Ur ki rendeltetett a' végre, hogy az érintett adosok hátra maradtott Javaikot, ki keresvén, azokbol az el vándorlott Adossokot illető adosságig tégyen eleget [Msz; SLt Vegyes perir.].

elvánszorog 1. nagy nehezen elvonszolja magát; a se tñr cu chiu, cu vai; sich mühsam fortschleppen. 1762 Prandus Mihályis a mint lehetett el vánszorgott Damián Bironak panasolván mint bánt légyen keze alatt valo eő Nga embere velle [A. kosály SzD; JHb]. 1799: a' Molnár házig alig tudtam el vánszorgni [Nánánfva MT; Berz. 4. 31 N. 27]. 1803: Portsalmi László Ur valami Sertéseket a' Dadai János Uram Hellyéről ki kergetett, és a' Deberke parton édgvet meg ütött egy karoval, dē azis el vánszorgott osztán a' többi után [Dés; DLt 82/1810].

2. nagynehezen eltelik; a trece greu; schwer vorüber sein/vergehen. 1729: Hogy a böjtöt könnyebben tölthessem, esmét el fordultam vala fáradni inkább, mint vadászni, mivel éppen szerencsénk nem lön, ... Szép viz fele menvén keresttem valami friss vizát, bizony tiszta lelkemből jobbal kedveskedtem volna, ha kaphattam volna, de már I(ste)n kegyelméből majd a böjt is el vánszorog [Somlyó Cs; Ap. 1. gr. Haller János lev.].

elvár 1. türelmesen vár vmire/vmit; a aștepta ceva cu răbdare; geduldig auf etw. warten. 1570: Erzebet Dabo Thamasne, Azt valya hogy tawaly hallotta Jgarto Lukachnetwl eo neky Mongya volt, ely Adam az zeoleot, eo kerdette ... Myn Attha azt Monta hogy hat forinton, De ely varom addegh Mygh Teorwenyenek vege lezen, Eo azt

Monta hogy Byzon ely puztwl, Am legen neky ely varom hat Eztendeigh [Kv; TjK III/2. 112]. 1599: azt monda Zegedy hogy ... az vegezet napott varja el es akkorra megh fizet fogjatkozás-nekeol [Kv; TjK VI/1. 313]. 1606: Jeoveo Vasarigh varion ell [HSzj vásár al.]. Az palfi wramnak walo adosságbol pedig myert bwczwuel walo satisfactiot Jgiert Jgier mostis az J: el kel wönnj az Anak, az mj penig nezj az kezessegöt, hogi meg tartottak, Ara es anak gond wiselesere az Jnek legien gongia, de mjg gongiat wiselj, az meg Zabaditasnak wgi mint első rendben, 15 napig s ha adig nem lehet, wizot (!) 20 napig, ha mind az sem lehet, harmad renden 36 napig el kel warnj az actornak [UstT 20/83]. 1650: Egiedfi Gergeli Vadaz Mihalitól ket forintot ker vala szena arrat Vadaz Mihali ... arra kere hogy varya el az Segesvari Sokadalomigh [Csekefva U; UstT 8/64. 61a]. 1653: szekereinket ... közelebb, kereken úgy állatók, hogy egy kaput hagyánk rajta, a szekértáboron és elvárók a császárt [ETA I, 133 NSz.]. 1683: Alvinczi Péter vra(m) ő kgmeis igirte volt előtünk és általunk, hogj ... Szent Katalin napjáig el varják ő Kgmeak [Alvinc AF; Incz. V. 17. — *A fej-i adományul neki jutott Fejér m-i Preszáka kibocsátását]. 1770: A Bornak és pálinkának arra egyszer mászor mikor lehet úgy fizettük be egy-szersmind be fizetesere Nem kenszeritettek úgy hogy neha esztendeigis el vartak erette [Babuca Sz; IB]. 1811: Sz. Josef napig is el vár az árért [Dés; DLt 147].

Szk: várjátok el csak! várjátok csak! 1653: Bástá ugyan felállott, job kézre a szekeriben hátra fordulván és ujjával fenyegetvén mond: „Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok; de én is esztendőre adok néktek oly pohárt igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok. Várjátok el csak! [ETA I, 59 NSz].

2. kivár; a aștepta; abwarten. 1592: Hogy az kilenczj forintra ra teoteotte(m) kezeset kiwantam az paptól hogy kezembe(n) bocziatia, miért hogy az en penzem oda volt az kezeseket megh Inditottam az napot Zent Georgy napiat el vartam mikor kezembe(n) kellett boczyatny az eoreok-seget, az Z(ent) Georgy napia ell műlwa(n) az kezesek kezembe(n) bocziatottak m(ert) vgy is leotennek volt kezesek [UstT]. 1599: monda Kelemen wram hogy az penzert Ieott vol(n)a, Kjre amaz monda hogj megh el nem Jeott az vegezet nap ... a vegezet napott varja el es akkorra megh fizet fogyatkozásnekeol [Kv; TjK VI/1. 313]. 1661 csak legyen Csendeseghbe, varja el holto-mot az levelek mind megh Vadnak s olly emberre biszta(m) hogy egy altalya(n) ő kgme kezében akadnak, I(ste)n engemet úgy segillyen s úgy aidgyo(n) megh az I(ste)n [Sófva BN; Ks 41. K]. 1776: az Ngd tudositását alázatosan el várom, ha azon két Pipey Deszma bort, mély még meg vagon, vagy masokot, mélyékét külgyék alá most Praeméndára [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1765: akármelyik A. ... nem tartozott el várni hogy aztis meg vágja*, hanem magát artatlanul oltalmazhatta ütessel sőt ölés-

selis [Torda; Tjk V. 254. — *A vagdalkozó Murvai János]. 1828: Az említettem közelebbi gyűlésbe is már bé menetelemmel a Czéh a bőv beszélgetésre eléggé el lévén készülve, a Remekek bé mutatását el vártam ugyan, de azzal kénytelenítettem a Czéhot oda hagyni [Dés; DLt 581]. 1858: Ha fizetési raktakat pontosan meg nem tartanám az esetben a terminus után tíz napot elvárva, ha ez alatt is a rátát ki nem fizetném, a tulajdonos (vagy örökössei) jogosítva légyenek a terminus eltelte után fizetetlen lévő haszonbéri részletet ... hatos kamatjával legrövidebb szoper (!) után felhajtani [Kendilóna SzD; TKhf 15. — A Kővár vidéki uradalomra von.].

3. föltétlenül számít vmire; a conta neapárat pe ceva; unbedingt auf etw. rechnen. 1606: megh kivanom az szegeoczeget es ell varja ezten Napigh [HSzj szegődség al.]. 1629: jeoy ki csak bizony el varlak [Mv; MvLt 290. 156a.]. 1722: az Törökbúzabol ... hany fuka vámot vegyenek Nsád parancsolattját el várom [Abosíva KK; Ks 96 Perger György lev.]. 1770 k.: Instantiánkra böltsen teendő resolutiojat alázatosan el várjuk a' Méltóságos Familiának [Torockó, TLev. 9/14]. 1800: Ezen Expressusam által küldendő válaszát el várom [Gerebenes TA; Ks 34 Szásznyfres I. 9]. 1850: tudosittását el várva allandoul maradtam atyafi szolgálja Kovács Sándor [Bözödújfalú U; Pf].

4. megkíván; a pretinde; erfordern, verlangen. 1625: Az mint az Jttus Replicatioiban azt As(se)rallia hogi az atiam aiandekon atta uolna nekj azt az heliet ... ezekre azt breuiter mongiuk el uariuk hogj Doceallion hogj aiandekon atta az attiam [UszT 22b.]. 1670: az Incta I(ste)n elle(n) valo káromkodását tagadgia, hogy a'mint az A. vadollya, ne(n) Iste(n) teremptette volna Gabort, hane(m) az Ördögh, az (!) nem mondta volna ... el varjuk, ha velificaltatik az Inctanak abbeli dolga, ... convinctaltessek [Kv; Tjk VIII/11. 20.]. 1683: Kegyelmed választat el varvan, Isten oltalmában ajánlom Vram kegyelmedet [Diód AP; Incz. V. 20].

5. vki eljövételére bizton számít; a conta cu toată certitudine pe venirea cuiva; auf die Ankunft js sicher rechnen. 1653: Egyszer az Apafi kastélyára ... kijöttek vala*, hogy megvegyék; de amazok^b emberül forgódtanak, sűrűn lötteenek, és nem fértek hozzájuk a jó lövéstől; elmentenek akkor, de ígérték azt, hogy esmét várják oda rövidnap ... Mondák az ebesfalviak: „hogy immár jönének el bár, bizvást elvárják őket” [ETA I, 97 NSz. — *A megyesiek. ^bAz ebesfalviak.]. 1714: Szebenből egy Asztalos legény jött, első(en) pedig mind az Kővendi Ur(am) nevével volt ide valo jövetele meg kénáltatván az elsőbb B: Mesztereket következvén az kenaltatas Kovendi Ur(am)-ra mikor meg kenalták becsülettel vévén azt izente hogy el varja de a kénáltatás közb(en) mitől viseltetven Szabo György Ur(am) az Legént el nem késértette hanem maganak hatta melly dolgáért esett volna büntetesb(en) in fl: 4 [Kv; AsztCjk 80]. 1843: Vatsorára, mikor hír tétetik szívesen el várjuk [Tarcasfva U; Pf Rátz József

lev.]. 1847: a lelkiem Anyám ... magát áldozó hetibe elvárja [Kv; Pk 7].

elvárakozik gyak türelmesen vár; a aştepta cu răbdare; geduldig warten. 1756: meghagyatik ... az mester asztalra valo költség is, csak hogy az articulus szerint azért tartozik a céh esztendeig el várakozni [Dés; DPaz. 16]. 1770: a' ki árult Bornak és Pálinkanak arrat pedig egyszer mászor kertek be nem egyszersmind tsak mikor megnyit Lehetet esztendeigis el varakozták (!) utanna, a mint hogy en más (!) ados vagyok Pálinka arraval [Babuca Sz; IB. Volg. Szároz (60) jb vall.]. 1787: Én mindeztideig tartozo kötelességem szerint el is várakoztam, de már most talám rollam el is felejtkezett Nagyságod [Born. Bágyi Ágnes br. Bornemisza Ágneshez].

elvárando bevárando; de aşteptat; was abzuwarten ist. 1875: Előbb elvárando a megintés eredménye s ha ... nem fizet, czélszerűnek látja a p(resbiterium) a felhozott kiegyenlítési módot [M.bikal K; RAK 309].

elvárás várakozás; aşteptare; Erwartung. 1808: kénytelenítették Venni hitelbe 100 Véka búzát ... a' jövő ... Sz. Miháj Napjáig ... melly summa gabonának a terminált napig valo el vásáért ígérének ... minden két Véka után egy egy nap számot sarloval 20szat Kapával 20szat Kaszával 10 Napszámakat [Püzes*; Bet. 5. — *Ördögösfüzes SzD].

elvárattatik a fi aşteptat; erwartet werden. 1832: Az ezen Kir: Só Tisztsegnél lévő Géppelyes Lovaknak a következők idej Téli tartásokra a meg kívántato szénát, és zabot adminisztrálni szándékozik, a meg jedzett napon reggeli 10 órára 25 Rf. C.P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett, ... az ide valo Tisztsegi Cancellariában elvárattatnak [Torda; TLt Praes. ir. 1158].

elvásárlás elköltés; cheltuire; Ausgabe/wendung. 1579: Vegeztek eztis hogy Az Saffar poigarok Az varas pinzinek el vasarlassat senkire ne byzzak hane(m) eo magok vegienek mindent és az saffarlasba eo magok foroggion ... Ne byzza az varas pinzet sem Imide sem amoda ne byzza, hane(m) az eo maga keze foroggion benne [Kv; TanJk V/3. 205a].

elvásik elkopik/váslik; a se toci; abgewetzt werden. 1699: Miháczfalván vajjon edgj Malom ház ... Ezem malom néj kövü, melynek folyo kövei ige(n) megh vásottak, alkövei pedig el hasattak és el vástak hogj ezen tul csak hamar mind az folyo kövek helyiben mind pedig az alkövek helyiben mas kívántatik [AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1736: Lo után járo de el bontott Tár Szekér 1 melynek fája el vásott és rökönyödött [Mikefva KK; Conscr. XIII/1. 171]. 1776: fizettem ... Az Ekék Marok vasára Sing vasat, ugy mint: az Ekék fejire hogy hlr-

telen el ne vássanak [Mezőmés TA; Wass]. 1707 Szekere Ekeje volt vasas Boronaja pedig fábol volt Székely Mihály Uramnak, tsak valami négy vas fog volt benne melyek(ne)k vasai Fali az Oeconomia fojtatás miá viselődtek pusztultak el vástak [Siniva TA; Borb. II].

elváslalódik elkopik/vásik, elváslík; a se roade/ uza; abgewetzt werden. 1733 Fazakas Mihály a' Mesterhez ment, s ő jovasította a' mester-(ne)k hogy vegyék le a' kis harang kötelét ne vaslalodjék mind el a' kötél [Hévíz NK; JHbT].

elváslott elkopott/vásott; tocit, uzat; verschlissen, abgenutzt. 1794: Találtatott ezen Ház Padimentumaba 30 szál igen nagyon el-vaslott kopott Dészák [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41].

Ha. 1794: el váslottak [Dob.; Ks 76 Conscr. 51].

elváslalódik elkopik/vásik, elváslík; a se toci; abgewetzt werden. 1578 az malmok mind keüesteöl vasastol Veres Istuane, mikor azok a keouek es vasak el vasolodnak, mind az ketten eggia(n)t epithik, es egiarrant vezik haznat [Hsz; Bál. 1].

elváslott elkopott; tocit; abgewetzt. 1836 Egy avaték Eke el vásot hoszszu és lapos vasaival [Szászkerd K; Llt gr. Lázár Pál utódainak összeír.]

elvbarát tovarás de ide; Gesinnungsgenosse. 1854 úgy hiszem, hogy örömtelen éltém lehunyatával, ha kebel 's elvbarátaim lapozni fogják egykori igénytelen lapjait szerény emlékemnek ... némi felvilágosításokat is találhatnak benne [ÚjFE 5].

elve vmin túl eső rész; partea/finutul/regiunea de dincolo (de ceva); jenseitige Gegend. 1625 Az viz elue valo mezeoben egi dőlő föld [Uzon Hsz; BLt | Az uiz elue Valo határban [uo.; EHA].

Hn. 1564 terras Monostorien(ses) Arabiles wulgo Agyagas Elwe d(i)ctas [Kv; KvLt Fasc. S/2]. 1571: In hydelue* [Kv; Szám. 1/XIII. 439. — *E máig élő hn-re l. még KvTel. 56–7]. 1580 Zalka-elve [Dés; SzDMon. II, 214, ETF 101. 54]. 1582 Nehez mattias valia hogy hidelwe találkozot reayok olcziardy miklos es Zolitia meg tarsaiual egiettembe [Kv; Tjk IV/1. 97]. 1585: Derek elwe alias Keopeoczy Rethy [Mv; MvLt]. 1607 Becz Imreh Uramtol mi falusteol (!) megh akariuk uala ualtani az feketes eluet [Szentimre Cs; BLt 3]. 1636: Viz elve az Kupan Zegiben (sz) [Uzon Hsz]. 1650 hidelue new hatarb(an) [Kilyén Hsz]. XVII. sz. hsz.: feketes elue [Kozmás Cs]. 1663: Szamos Eluen [Gyalu K.]. A Szent Imrehi also hatarba(n) olth Eluen az Kerek föld (sz) [Szentimre Cs]. 1666: Az Viz elve [Illyefva Hsz]. 1685: Ölt elve az felseo lábban (sz) [Sze-

merja Hsz]. 1690 Vizelvé valo hatarban [Kókös Hsz]. 1692 A Vizeben (!) egy nyilacska [Várva TA]. 1694: Tusnádelve nevű helyben [Lázárva Cs]. 1695 Az Csigolyab(an) az Vizele(n) [Szytyor Hsz]. 1703: a Vizebéb(en) (!) lévő örökség [Backamadaras MT]. 1711: A Vizeb(en) (!) van egy darab retecske [Várva TA]. 1720 Sz. Imren Ölt elvett az Patakon ... Fűrész, és malom hely [Szentimre Cs; Hr]. 1727 Az Viz-elve nevű helyben melynekis vicinusa egj felől az Nyárad [Backamadaras MT]. 1728: Ölt elbe (!k) [Aldoboly Hsz.] | Ölt elve mezőben [Illyefva Hsz.] | a Viz elvin (sz) [Szytyor Hsz]. 1750: Az Nyáradon tul az Vizeb(en) (!) [Backamadaras MT]. 1751: Az Nyáradon tul az Vizelevében [uo.]. 1754 a Vizebe (!) nevű helyben [uo.]. 1757: a Nyirelve (sz) [M. győronostor K; KHn 78]. 1766 (Egy föld) Vagyon Tul a vizen a' Vizeben (!) nevezetű helyben a Vicinussa egy felől a' Nyárad folyamja [Backamadaras MT]. 1769: a Nagy Rébten Viz-elve felől [Bögöz U]. 1770: a Nádasélvén [Vista K; KHn 271]. 1772: A Feketes Elve nevezetű Helly [Kozmás Cs.] | Ölt Elvénybe (!). Ölt Elvén [Tusnád Cs]. 1832: A Vizebe (!) (k) [Várva TA]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Az elve köznévknek erdélyi víznevekben való előfordulására és néhány más hn-i adalékra l. AÉ 374–5. — A hn-i képződmények közé tartozik a *Havaselve* 'Transalpina; Munténia és Olténia egybefoglaló neve' hn-i összetétel is. Erre a legrégebbi adalék Erdélyből 1577 tájáról a KolG-ből idézhető: *hauas elue*: transalpinos (!) [NyF 45. 33]. Néhány más XVI. sz. végi — XVII. sz-i adalék: 1579: az Török chazar myndt howassalbol mynd moldoabol kergete [Kv; Szám. 1/XVIII. 24]. 1585 Júta Nagy Gaspar ... Havaselföldből postan [Kv; i. h. 3/XVIII. 14a Gellien Imre sp kezével]. 1595: Sinan Bassa el zallot volna, Hawas el földéből, és el fátot volna Wrünk ö fge hada elöt [Kv; i. h. 6/XVIIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — Báthory Zsigmond fej-nek Boesky István vezette serege elöl]. 1595/1614: az fejedelem Havaselföldében jára [BTN 42]. 1603: Havaselföldéből [SzO V, 6]. 1606: Havaselföldéből az havaselföldi vajdát és főnépeket sollicitálja <R>cz György az segítségért [i. h. 14–5]. 1625: Hausa elföldibe [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1627: Havaselfölde [SzO IV, 232]. 1670: Radnától fogvást le Havaselföldeig valamennyi káros praetedsen lehetett, azokat ök mind összegyűjtötték ide Tatroshoz [Bodola Hsz; SzO VI, 328]. — A *Havas-elue* ~ *Havas* elországész-név aztán a XVII. század elejétől — az *elü* ~ *elü(e)* közszói elavulása és így a hn-i összetétel tagjainak elhomályosulása miatt — a *Havaselföld(e)* összetételben előreható mgh-illeszkedéssel *Havaselföld(e)* alakban volt használatos. Az eredeti és az illeszkedésses alak közötti külső különbség azonban csaknem egy századig tarthatott, hiszen a *Havaselföld*e formára bizonyoságul utolsó adalékként a fenti 1670-ből valót, míg a *Havaselföld*re a legelső már 1600-ból [SzO IV, 137], de *Hovasal*-ra már 1579-ből (l. fennebb.) idézhetni.

elveendő 1. (ki)járó; ce i se cuvine; gebührend. 1733 Concludaltuk hogj ... az Mester uram(na)k Didactrumajért eddig el vött s ez utannis el vjendő zállagokert admonealtatvá(n) ad Octavu(m) az zalagnak vraj, hogj ha intra octavum ki nem váltják Zállagjokat Egyházfi Atyánkfiat facultaltatnak el adatni mindenik zállagot [Dés; Jk 439a].

2. járó; ce se va lua; gebührend, zukommend. 1783: méltóztassanak ... az itten valo Praesidiumbéli Commendans Vitéz Kapitány Urat requirálni, hogj elfogattassék ezen Excessivus ember és gonoszságaiért elvéjendő büntetése

véget az I. Regimenthez küldetessék [Mv MbK XI. 68].

elvégez 1. véghezvisz; a indeplini/face; ver-
richten. 1570: az polgár vrain Minden dolgokat
my az zam adashoz zwksegh ez heten ely vegezsek
hogy Ez leowendeo hetfeon eleh alhassanak az
zam adasra [Kv; TanJk V/3. 28a]. 1597 Emle-
kezem arra hogy Kadachy es Kobatffalva közt
ualo gatlasra hittak es kertek volt az zekteöl
Gafalvi (?) Janost és Antalffj Mattiast, mikor
azt az zek atta emberek azt el végezték volna,
az kis kobatffaluiak es Demjen Ferench hyuak
az peres helyre az Demjen Ferench hazanal valo
kópíre [UszT 12/82].

2. befejez/végez; a termina; beenden. 1552
Hogh az level irast el nem vigeztwek volna,
iuue hozzank Dacho Pal [Torda; LevT I, 95
„Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench”
Batori András erdélyi vajdához]. 1568 az zabo
balint zoleyebe myel vala, ez ez lean, es a myet
el vegezte volna, hat akor zabo balint egy palas-
tot wöth el tole, az leantul es az lean tudomant
ton róla nekem [Kv; Tjk 200]. 1590: Itt most
vgy lakik velle mint parazna paraznawal. Ebe-
de(n) voczioran mellele wltety mint mas Jambor
feleseget mikor az vocziorat el vegezük fiait az
hazbul ky wzwe(n) kette(n) marad az hazba(n)
[UszT]. 1591 24 May Hidkapwtt hogy el we-
geztük Ital pinzt attam az Drabantoknak f. d.
6 [Kv; Szám. 5/X. 20]. 1600 Mierthogi betegh
voltam en maga(m) az ki ot gondot viselt ammegh
el vegeztek, eteleuel italaul ammit neki attam
tezen f —/32 [Kv; i.h. 9/IX. 54]. 1617 az aza-
last elvegheztem ugyan eontheozthemis az tüzet
az Azalo torkaba vgy indultam az zalad levenny
[HSzj aszalás al.]. 1632 ket aztagok szemenek
megh mereset az fel szorasa uta(n) biztuk az
ide eleb specificalt cziwrbiroa es hites polgarokra
hac tamen conditionē, hogj mihielt el vegezük
szoraszat, extractusban kwleön kwleön mindenik
aztagh szemet feljratua(n), Praefectus vr(na)k
in scriptes fide median(te) tartozzanak megh
kwldenü [A.porumbák F; UC 14/38. 191].
1674: eö kigyelme ezen leveleben be irt savait
(l) el vegezven, eö kgyelme ... Versendi Miklos
Ura(m), erős hitelis előtünk Confirmala, hogj
ezen kiüül ninczen mindeneben így van, az mint
előtünk referalta [Pókafva AF; JHb XXIII/9].
1772 mikor községhe maga munkajat el végezi
elsőben . mint ha njakon kötve hoznak ugj jo,
atkozodasal, morgolodasal dolgozik [Ksz; BCs].
1722 Az Makoi mester Embér visza jüvén
haza sem ment hanem Macskason Szolga Biro
Decsei Ur(am) hazat sendelyezi Nekém azt mon-
dota ö kigyélme ha el vigezi eré jü [Szentpál
K; TKI Mihály deák Sznás Miklóshoz]. 1734
a vetemenyezest az felső kertben el végzettük
[Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1770: En
az Somjaji hegyeken Levő Szüretet elvegeztem
[Somlyó Sz; Borb. II Szathmari János lev.].
1797: A Fejér és azon apro fekete Szilvának
a szedését ma és holnap el fogjuk végezni [Szi-

lágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1827 a
Régjestrátor Urak nem végezték el a levelek
sokasága miatt a Régjestrálást nem is fogják
el végezni Karátson előtt [Bögöz U; IB. Káli
Nagy Boldisár gondv. lev.]. — L. még ETA
I, 148, 152.

Szk; *elvégi a baját/dolgát*. 1638: Az Szöcs
Mihály inasától is hallottam, az szájából, hogy
ö is vele paráználkodott. Maga kérkedék vele,
hogy Vincze István is oda érkezék akkor tájban
és jedtében el akarta hagyni, de az asszony meg-
fogta az monyát, nem eresztette addig el, míg
dolgát el nem végezte [Mv; MvLt 291. 142a—3b
átrásban!]. 1639: aligh varta Szekely Janos, hogi
az tüzet be takarjak, mindjarast oda ment az
Szekely Janosne Agjahoz haromszor dolgokat
el uegeztek egj massal [Mv; i.h. 183a]. 1750
ottan láttam nyilván valo paráznaságát Kotsis
Daninak ... Simon Boritzával végig nézem a
míg el végezték dolgokat [Kál MT; Berz. 12.
92]. 1823: a Gazdám szolgálóját Kolosvári Szöts
Julit ki tsalta a Pitvarba, a kin ott erőszakot
is tett, mert el végezte velle baját [Dés; DLt]
* *ezeke* ~ *vén* ennek végeztével. 1567 azt
monta Zócz Fabyan(né) az vranak hogy nem
mer en velem perleny mynt az eb merth ha merth
volna edig ele fogoth volna, es az vra azt monta
neky hadnad el echer a bestye sok pereyt, Eze-
ket el vegezuen monda az aszony Zócz Fabyane
esmeth az vranak had yaryanak az bestye kuruak
en ne(m) perlek ha zidnak enis az bestye kuruakat
[Kv Tjk III/1. 95].

3. véget vet vminek; a pune capăt unui lucru,
a isprăvi; beenden, ein Ende machen. 1632
eze(n) közbe(n) megh kette(n) ot feddódenek
en el menek dolgo(m)ra es uizet meritek, az vó
alat mint uegeztek el feddódesekeket en nem tu-
do(m) mert az viznek Zugasa miat ne(m) hallot-
ta(m) [Mv; MvLt 290. 103a]. 1653 Elvégezven
a mulatozást és a jóllakást ott benn, kijöve a
városból a fejedelem s mind Nagy András [ETA
I, 107 NSz].

4. elintéz; a aranja/rezolva; verrichten. 1570:
Molnar Kelemen hythy zerent ezt vallya
Eo penigh Jeot az kapun Eorzeokhez es az my
dolga volt otth ely vegezte es be Jeot az kapwn
egebet ennel Nem latot sem Thwd [Kv Tjk
III/2. 105]. 1607 mjert hogj az tizt az en wram-
tul vgy mint kezestül ele keuana, az Atthiafjat
nem akara kezbe adnj ugjan nem adais hanem
azt monda hogj nem adom kezbe az Atthiamfjat
hanem el vegezem Az tiztel dolgath [UszT 20/
354 „Relicta Franciscj ozdj de ozdfulua” vall.].
1671 Boyer Janos ada erteswnkre keöniorgese
altall, miuel hogy Boyer Jstuanal volt valami
oztozas feleöl valo vezekedese, melyet vgyan
Boyer Istuanal ez exponens ennek eleotte ell
vegezuin most vyobban ezen dologertt Boyer
Peter haborgatna [Gyf; Szád. fej.]. 1666 bi-
zony mostis legh derekasabb(an) nem egyébert
jöttem be hanem azt hogy eö kiglmevel valo
ebbeli dolgomat el vigezzem, s bizonyos Conclu-
sumot tigyek, eö kiglmevel tsak értsem az eö

kigle kívánságát [RLt 1 Basa Péter üzenete Viskj György deák kezével].

5. eligazít/rendez; a aranja/pune la punct/ soluționa; ordnen, richten. 1546 Banffy Magdolna azon Egy feleel, masfeleel .. Bogathy Chaspar my athalwnk thenek ilyen zerzeesth Az mynth Eleezer az fogoth vraym kezethék el wegezthék wolth, hogy az ke<z>^a erdeebél, Bogathy Chaspaar az Ew nemesi hazaath meg Eppyché Mostan magokath meg gondolwan ... azonyom Ew kegyelme keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth forynthoth, hogy Bogathy Chaspar ymmar az kezli erdeebéle (!) az Ew haza Eppylesere esz chenaithathassara semi faath ne wagasson esz ne hordasson [Panot^b; DanielO 5. — *Értsd: köz. ^b?Panád KK]. 1554: Mw fogott Byrak

Illyessy Cozmane Illyessy Christoph dolgabol teottwnk ilyen wegezesth ew keozottok Mind ewrokbol Santho foldbol Senafwbol az assonj Negyed Ressen megh maraggyon, a mint az elewth el wegeztek wolth ew keozottok, azon Rend tartasban az assonj elteig birya [Bölon Hsz; SzO II, 114]. 1568: Myert penig hogy az bizonsagokbol nylua(n) ky teccik, mikepe(n) otues gergel, otues orbant az egez ceh elot, hamisnak chyalard(na)k es tiztessege veztetnek mondata volt, mely zokert otues orban otet tortuenbe akarta volna lelyn, de az egez ceh, okoztok ezt le nyomta, ille(n) okkal, hogy egiket az masikal meg konetetek azon Ceh eloth, es egy masnak kezeth fogtak az konetseg vta(n) .. ez okaert vegeztwk tortuen zerent, hogy a mikeppe(n) a ceh el vegezte koztok, otues gergel, az kotelen el maradoth [Kv; T Jk III/2. 178]. 1578 Az hus dolgat penig eo kegmek a leowe gywiesbe akaryak el wegezny Egieb zwkseges dolgokkal (kik ekedigis haladekba voltak:) egyetenbe [Kv TanJk V/3. 170a]. 1590 az al peres fogadasa zerentt dolgomatt el wezteglette, es engem nagy karba hozott, mert engem Palaticzj wram Capitalison Ertt miert Jelen nem woltam es ertem zolo sem wolt melj dolgot tiz forintal wegeztem el Palaticzj wrammal [UszT]. 1637 Szemwnk Eleiben uiuen az taualj Eszten-deoben liueo Becziwlletes Diuisor vrainknak Irasit, Deliberatioit, Megh Ertuen hogi mi forman vigesztek volna el, Stenczel Janosne Aszszoniom-mal, Adossagarul ualo igazitasat maradot megh fizetelen . Ezer száz tizenegy forint d 42 [Kv; KvRLt IV. 28]. 1653 (Borbély Kristóf) a tanácsot az ő megfogásáért evocálá, és nagy törekedéssel kétszáz forintba végezték el véle a fogságot [ETA I, 93–4 NSz]. 1730: tudom bizonyosan hogy töltem egy rendben 14 tyukot lopott vala el Szakács Mátyás, Uram ő kglme utánna mene az erdőre, s — tizét haza hozá, s — annak utánna ugy végezt el Urammal az maga gonosz cselekedetit [Altörja Hsz; Borb. I Danká Péterné Aszszon Jloná nb (60) vall.].

6. (nővel) véghezviszi dolgát; a-și satisfacă pofța (cu o femeie); (Frau) erledigen, abfertigen. 1640: Börvei Gyurka az ajtóhoz támasztotta

volt Nagy Péternét, s ott el nem végezhet, hanem bevitte, s az ládára dőttötte s ott végezte el [Mv. MvLt 291. 233a–51a átirásban].

7. elhatároz; a hotări; beschließen. 1570: Tawaly Ely volt vegezwe hogy Ez Jeowendeo zokadalomba Semmy vamolas Neh lenne senkylwl es semmybeol, hane(m) chyak az harsbol [Kv; TanJk V/3. 16b]. 1578 Wegeztek eztis eo kegmek, mi keppe(n)hogy ez elót is el wegeztek volt, hogy az vtakat á zólók keozot meg latogatnak es meg epytenek [Kv; i.h. 169a]. 1678: Az egy nap éppen etelék, s el is végeztem, hogy reggel holnap csak az Nagyságodnak írott pasa leveleiért kell előmennem [BTN 113]. 1653: urunk ő nagysága Toldalagi Mihály által injungálta nékem a görgényi udvarbírótságot, melyet midőn megértettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla, mert tölle el volt végezve hogy úgy légyen [ETA I, 147 NSz].

8. határozatot hoz; a aduce o hotárire; einen Beschluß fassen. 1600: az orzag el wegezte hogy asz kitt Zeore(n) meg találnak nemes ember Marhajaban aszt Bwchjewel kel meg adnj enes eszt kewano(m) ez ketek terwenieteol [UszT 15/45]. 1754 falu gyűlésiben közönségesen el végeztük hogy Alsoné Asz(sz)onyomat a falus biro falu nevével azon Tanorok(na)k birodalmatol ellenze [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

9. eldönt; a decide; entscheiden. 1589 k.: na megh Jőnek az feidelemteol es Jo valazt hoznak tehát akkor azto(n) derek keppen el vegeztek miel adgianak teobbet, az piac zelben valok [Szu; UszT].

10. megállapodik/egyeznek; a se invoi/ințelege; übereinkommen, sich vereinbaren. 1576 Jeowenek my eleonkbe zabad akarattik zerint, egy feleol, Lazlo pap, vzoni predictor mas feleol kuty peter ..., eleozzer eo magokba el wegezwen es rendelue(n) my eleottewnk j..., Kuty peter ... ada ... Lazlo papnak chyerebe egy zanto feoldet [Uzon Hsz; Kp 1]. 1585: Kouetkezik az my az púska por Malomra koltt Pulacht* (l) Istwan Vramat es Komiesz Ferencznek (igy l) hattak wala megh B. Vram Tanaczul hogy az Molnar Lorinczel es Molnar Mihalial meg zerzodgienek az Chinalasatol ő kegmek Tizen Niolcz forintba(n) wegeztek el melliet megis fizettem Nekiek f. 18 d. — [Kv; Szám. 3/XVIII. 36a–37b. — *Nyilván a Pulacher csn elírása]. 1590: mikoro(n) Vr Jsten az mi bodogh Emlekezetw feidelemeonk Istuan kiralt* mikor Lengely kiralsagra valaztak talaltuk volt megh keonieorgesseonk altal eo nagjsagat kettfalwul, arrul eo Naga mi nekeonk kegielmes valaztis teon es leweletis Jgere melliet megis adott, mely lewelnak az arra fizetesset mi kett falwul el vegeztwk kire mi essik kinek hazara Jozagara eoreoksegire mi essek Jsten zerint [UszT. — *Báthory Istvánt]. 1654: ez uigeziseket mi előtünk el uigezuin, mind az ket ris ... kezek be adasual megis erősitek [Dés; Hr 2/15].

Ha. 1602: el vigeztjk uolt [Jára MT; Berz. LXV/9].

elvégezés 1. véghezvitel; indeplinire, facere, executare; Durchführung. 1595: kerik varosul biro vramat eo kmet, hogy megh inchie az Zamweweo Vraimat, ereoltesse az tellies zamwetelnek el veghezesere eo kmeteket Minden restantiakat mindenekteol megh vegienek [Kv; TanJk I/1. 256]. 1799 el végezésit a dolognak meg akadályoztaták a számadó Özvegy által ... előnkben adott adosságbéli olyan Contractusok, melyek-(ne)k Interestis fel vétetődni kívánta [M.egregy Sz; Somb. II].

2. befejezés; terminare; Beendigung. 1584: Vasarnap, es Nagy Innpé Napokon, prædicatio es az Ceremoniaknak ell vegezeseigh semmy felet ne legien zabad Arwlly, se Az kapwth megh Nythnya [Kv; KvLt Vegyes III. 5]. 1728: (Ha a mester) elein, közep vagj vége feleis fel hadna az munkat s másutt mást vállalna fel ... akár honnét el hozathassuk és az Város munkájának elvégzésére adigalhassuk [Dés; Jk]. 1808: Enis tartozom ... az ígért 50 Vforintokat vagy részenként a' munka folyomotjához alkalmaztatva, vagy a' munka el végzése után egyszersmind ki fizetni [Kakasd MT; DLev. 4 XL].

elvégezet 1. elvégzés, befejezés; executare, terminare; Verrichtung, Beendigung. 1666: Tavasz szántáson Ugarlason kaszálon Aratason öszi vetésen el vegezetiugh tartoznak az Urnak minden nap continualni szolgálattal [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 24a].

2. ~re végezetiül; in incheiere; schließlich, zum Schluß. 1589: Az Meszarosok zantalan sok zo fogadatiansagha Noha oly Nyilwan wagon, Mint az Nap fenye, Mostan el veghezetre ebbenis eo kmetek varosul megh Akariak probalni eoket, ha teokelletesek lesznek az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I]. 113].

elvégezett 1. (el)határozott; hotárit; beschlossen. 1573: ez May Napon egyreol egyre feyekent voxot adwan hozza, azkor ely vegezet Akaratyokat beleyebe (!) es Ereyeben akariak meg tartany [Kv; TanJk V/3. 73b]. 1584: (A) Lengiel királnak teokelletes el vegezet Akaratia ez hogy it ez varosba(n) meg epwllieon az Seminarium [Kv; i.h. 278b]. 1630: Czegej Vas Janos es Vas Györgj Vramek ... hiuatanak engemet ... czegeben* az elmúlt Giulia Fejer Varat celebraltatot Generalis Gyóólisben(!) el vegezett Articulus Tartasa zerint [Wass. — *Cege SzD].

2. vall. 1560: Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesége az myet myeltetni akaria, Egy egez extendeig es három napig mweltethesse [Kv; ÓCART.]. 1614: Istennek el vegezet Akaratia volt, hogy az fazakas mihaly elseo feleséget az eleok keozzul, ky vegie [Kv; RDL I. 95]. 1638: tudom hogy az Istennek, el vegezet decretomma, hogy egiczer megh kel halnunk [Kv; i.h. 113]. 1653: (Bocskai) nem vette észébe, hogy ... a nagy Istennek az ő elvégezett szent decretumából lettek és lesznek mindenek [RTA I, 101 Nsz].

3. megállapított/szabott; stabilit; bestimmt. 1587: ket fő embert Akarnak varosul Valasztany ez Ieowendeó giwleskort az Aros Rend keozewi, kik eoket az el veghezet Rend tartas zerent igazgassak es minden Alkolmatlan kereskedeseket tekozlasokat Coërcealliak [Kv; TanJk I/1. 43]. 1592: Miert hagi az feielelem orzagaul el wegezet Limitatiot semmi keppen el ne(m) kerwlhettni, hane(m) az publicatio zerent atal kel benne menj, Biro vra(m) minden rendbeli Ceh Mestereket hiuasson be, es Inche megh valoba, hogy ehez tarchak magokat [Kv; i.h. 184]. 1876: Meltotasson az egész Társaság* által el végzett és meg allított vas futatást annak szokott büntetés alatt meg tartatni parantsolni [Torockó; TLev. 9/46. — *A torockói verős kovácsi társaság].

4. eldöntött; decisi; entschieden. Szk: ~ dolog eldöntött ügy; res iudicata; lucrui iudicatum; entschiedene Sache. 1554: Ezeket Mw Byrak hytwnk Serent megh irtwk Illyen kewtel alath hagh ha hol ez felywl el wegezet dolgokoth megh nem allanak ... ket Szaz forintot tegyenek wgh kezessenek ebbe pert [Bölon Hsz; SzO II, 115]. 1590: Ez mostany kapitan wra(m) pernezsy Istua(n) wra(m) w k:me kapytansagabays Ez al pereseket törüenyhez hyua(n) Jrette hozayok mo(n)dam Ez folyeb megy Jrth dolgokath patuarosnak mo(n)dom az El uegezeth dolognak megy ne(m) alassaerth [Farcád U UszT]. 1597: az el uigezett dolgott fel Bontana [Msz; BfRL 77. 12].

5. végbement; efectuat, făcut; stattgefunden, verrichtet. 1596: Ha peniglen Földwary Giörgy megh nem Elegetteneh az Kozärwary Gergelly Jobbagitth .. az közöttök el wegezett cziereth fel Bomolhasson [Melegföldvár SzD; SLT DE. 8]. 1606: Az vtan eözze wezenek, mi(n)d kette(n) eözze wtenek, mert az el wegezett dologh vtan tere megh Tibald Peter mert az hidnak keozel az mas wegeig me(n)t vala, zanokot ne(m) vette(m) Annjra ezembe, de az wtesnek Tibald Peter león oka [UszT 20/146 „Catherina Relicta quondam Petri Molnar In Fenjed* libera“ vall. — *Fenyéd U].

elvégezhet 1. véghezvihet; a putea indeplini/ executata; verrichten können. 1560: Senki egy mester tob myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyit alkolmas wdeiug ket legennyel es ket inassal iol meg Chinalthat es el wegezheth [Kv; ÓCART.]. 1777: Brtem, hallom, az edes Anyám adta által, és a nagj Anyám a Jozságot, már annak 30. esztendeje, lehetett volna eddig is keresni, most pedig a többi atyafiak hire nélkül el nem vegezhetem [Dés; Borb. I].

2. befejezhet; a putea termina; voll/beenden können. 1590: ky techik azbolis hog el nem vegezhettek tellyessel, sem rendöltekis teöbeth az korchiomarosokra, Az mit feöl zeödtem benne azrol zamotth attam [Szu; UszT]. 1602: Jtt Colosuaratt en az en zerelmes vramnak Kemeny Lazlonak faragtattam egy keowet Gywto Martonnal, ... nem vegezhethe el Gyuto Marton megh holt, kérem kdet Edes Bjro vram hogy kdís legyen

segítséggel [Kv; RDL I. 73]. 1740: az egész takarodáson, kaszálláson tudniillik és aratáson, sőt Torókbúza kapáláson is gyalog szerrel szolgálnak mind addig valamig el végezhetik. edgy szóval a' mikor és a' mire kívántatik az Vr dolgára hajtattanak, melynek rendelt ideje és szakassza nincsen [Runk TA; Ks 89 Inv. 58]. 1797: A kutat még el nem vegezhetők mivel a szorgos dolog mián az Emberek el vagynak fogva a a (így!) Mezei Munkára de már ezután ahaz is ügyesebb(en) hozzá látunk [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. elintézhethet/rendezhet; a putea aranja/ pune la punct; ordnen/richten können. 1579: wylon kellet hyvatny az wicinüssakat oka ez mert az Tób hatarokat el nem vegezhetők [Kv; Szám. 1/XVIII. 31].

4. (nővel) véghezviheti dolgát; a putea aranja (o femeie); (Frau) erledigen/vergewaltigen können. 1640: Kis Andrásul is hallottam, hogy Börvei Gyurka az ajtóhoz támasztotta volt Nagy Péternét, s ott el nem végezhetette, hanem bevitte, s az ládára dőttötte s ott végezte el [Mv; MvLt 291. 233a–51a átirásban!].

elvégeződik 1. befejeződik; a se termina; enden. 1577: (A számvevőknek) minde(n) tyzték^a az Regy io zokas zerent karachionba wegezeggyenek el Annak vtanna az walasztás zerent legien minde(n) rendtartasnak kezdety [Kv; TanJk V/3. 155b. — *Értsd: tisztségviselésük] | En kett napp lakta(m) az erdeon migh az vallatas el vegezeodek [Küsmöd U; DLev. 2. XVIIIIB]. 1586: ezt Akariak eo kgmek minde(n) Wdeoben megh tartany, hogy Karachon eleot harmad Nappal Minden zam Vetel el veghezeoggyek [Kv; TanJk I/1. 38]. 1653: Kaszállásnak és aratásnak idején ... néha hamaréb, s néha későbbben kezdetik és végeződik el az takarodás [Cege SzD; Wass]. 1681: az Dnus Officialis (ha az Nyari munka hamaréb el végeződik :) a Banyakat vesztegh állani ne hadgia az Dnus Terrestris kárára [VhU 61]. 1807: (A) felbe maradt kert ... ha gondviselés lesz rea s el végződik még fődik Szolgalhato lesz jo dárab ideig [Dés; Bet. 6]. 1836: A Málé szedés és^a el végződött [Zsibó Sz; WLT Nagy Lázár lev. — *Olv. és].

2. véget ér; a se sfirși; ein Ende nehmen. 1653: Igy bánának akkor a kalvinista keresztyének a pápás keresztyénekk. És evel elvégződék ez az esztendő^a Ezeket én csak rövideden akarám emlekezethen hagyni. És azért az 1603-k esztendő végződjk el itt [ETA I, 91, 124 NSz. — *Az 1619. év].

3. elintéződik/rendeződik; a se aranja/pune la punct; erledigt werden. 1579: Mykor mend ezek el uegezöttek uolna, tőnek illie(n) czereth egy massal^a ... az ő vegezes leuelekbe megh Irth modok szerent, husueth masod napyan, 1579 Eztendőbe(n) my előttwnk az dolog el uegezödnek [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — *Köv. a csere részletezése].

elvégeztet 1. véghezvitet, végrehajtat; a face să se execute; durchführen lassen. 1672: Kglmes Aszonyom az buza aratast Istennek hala el végeztetem [Katona K; Uti]. 1674: ha az Círcalas miia az emberek el nem vonodnak vala edig az szantast el vegeztetem vona [Bethlen SzD; BLt 7]. 1716: a Zab vétést el végész-tetem de az jobbagyok szénátlansága mján igen nagy bajal ugy hogy el dőlt az Marhajok az baroszdába [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1770: (A szőlő) Karozását és hajtását immár az Biro elvégeztette [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28].

2. befejeztet; a face să se termine; beenden lassen. 1602: (A sírkövet) nem vegezhetette el Gynto Marton megh holt, kérem kdet Edes Bjro vram hogy kdis legyen segítségével, Kemeny Janost penigh vgian kenzeritem az Jstenre hogy el végeztesse, es kj vitesse az eo zerelmes Battya Kemeny Lazlo testere [Kv; RDL I. 73 özv. Kemény Lászlóné lev.]. 1653: 1633 esztendőben városunk birája Nagy Szőcsi István volt, és a kádárok bástyáját elvégezteté [ETA I, 144 NSz]. 1670: őszi búzát, árpát, rozsot, alakórt, ad primum Octobris mind el vettesse és végeztesse is [MGtSz VI, 263 fej-l gazd. ut. a balázsfi ub. részére]. 1844: a' felső táblát a' kibe a' borso, a dinye volt, ... edig el végeztetted [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. elintéztet; a face să se aranjeze; erledigen lassen. 1562: ha mi perewnk az vtan nekwnk lezen vagy tewrwenyel vagy Jamborok által El vegezthettywk (?) [Nagyzsombor kör. K; MNy XL, 138].

elvégeztetett befejeztetett; terminat; beendet. Szk: el nem végeztetett befejezetlen; neterminat; unbeendet. 1589/XVII. sz. eleje: melto es igaz dologh az, hagi az el kezdet es el nem vegezstetett miniek, az Keőmiues mesterek által hamar, hiuen, Jamborul es eppen egeszzen el vegezstesenek [Kv; KőmCart. 16–7].

elvégeztetik 1. befejeztetik; a se termina; beendet werden. 1685 u.: A Somlyai dicsősséges Szép Fa Temploma (!) kezdetet éppitetni T. Miskolczi Gaspar Ur Pradicatorsagaban (!). Del el végeztetet minden külső s Belső ekessigivel Debreczeni Poris István Pradicatorságában. A. 1685 et seqv. [Somlyó Sz; SzVJk 66].

2. véget ér; a lua sfirși; ein Ende nehmen. 1654: Ez a jelen való esztendő Isten segedelméből elvégezteték nagy csendességben [ETA I, 158 NSz].

3. berekesztődik; a se închide/ridica; aufgehoben/geschlossen werden. 1571: a második János király tétete egy nagy gyűlést M. Vásrhelyen. Mikor a gyűlés elvégeztetett volna, méne a király Görgény várába és ott megbetegedett, és igen betegen méne alá Fejérvárra [i.h. 26 BS].

4. végrehajtatik; a fi executat; durchgeführt werden. 1653: 1606 esztendőben mindazok a dolgok, a kit ide fel említettem benne a Bocskai dolgaiban, és az a mi a két császár között való

békességet illeti, végbevitették és elvégeztették Bocskaitól: letévé Kassán királyi székét, adá magát a nyugodalomnak és a gyönyörűségnek s vigadozásnak [i.h. 101 NSz].

elvégtére végül is; in cele din urmă; schließlich, letztthin. 1599: Vadalma Jakabne Orsolia azzony ... vallya ... egy estwe fele nagy rutt zidalmokat halwan hazaban ..., el vegtere Farkas Istwan ... kery vala Taligas Istwannet hogy zeonnek megh immar az zidalomtól [Kv; TJK VI/1. 296]. 1657: elvégtére a török és tatár álnokságot gondolnak, és hogy már elhagyják őket* ha fizetnek [ETA I, 164—5 NSz. — *Az erdélyieket].

elvegyed elegyes; amestecat; vermisch. Szk: ~ búza elegybúza, kétszeres, rég abajdoc(búza); triticum mixtum; griu amestecat cu secară; Mischkorn. 1742: Elvegyed buza Cub Nro. 15 [HSzj elegyes-búza al.]

elvegyes, elvegyít 1. elegyes, elegyít

elvehet 1. a putea lua; wegnehmen können. 1736: (Az) igen magos fenyőfa tetejében hét sing angliai posztó, tíz arany s egy ezüst pohár volt feltéve, s megkiáltották: valaki felhághat, maga számára elveheti [MetTr 399—400].

2. feleségül vehet; a putea lua de soție; zur Frau nehmen können. 1590: az leany azt mondta Bribek (l) gergelynek hogy ked engemet el ne(m) veze(n) mert en szegény leany vagiok, azt mondta az J. hogy ha Magoczy El vehette szolgálóit enis el vehettek tegedet [UszT].

3. átvehet; a putea prelua; übernehmen können. 1761: ha a feleletinek mássát akarja venni az Alperes, az előbbi mód szerint el vehesse [Kv PolgK 53].

4. kivehet; a putea lua; herausnehmen können. 1683 k.: Az Papok dezmalasokb(am) ott kell lennie az két mesterek(ne)k az penna bort úgy vehetik el magok(na)k [Somlyó Sz; SzVJK 65].

5. elszedhet; a putea smulge/lua; wegnehmen können. 1572: ezt Latam hogh Thamas dyak fogta vala kezenél az szablat Myhal kezében, Es annal fogua vondoza vala hogh Nem vehethy vala el az zablyat vgh rúgya vala labanal Theglast [Dés; Vlt 182]. 1583/1584: Myerth hogy az Thora keowetzetlen kwldeoth Zabo Adam Myltan el vehette Az halat Mert Vra Paranchyolta, es az my Reythok esset, Mindeneket el kel zenwednyek [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1585: Az harmadik az oldalan valo kardhoz kaposd vala hogy el vegie teolle hogy ell el (l)* nem vehette oztan az eőneőn kardját ranta ky es aual forgodót keőrewille [Kv; TJK :V/1. 486. *Így kétszer!]. 1588: az vtan ell ere esmeg el akara vonni egy Sak bwzamat Enis meg fogam nem eőreomest hagyhatom vala, meg az kezemeth Jgen vte de nem vehete ell teollem [Zsákfa Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1699: közönséges akarattól halaszok Czehmestere(ne)k rendeltük Deesi Szaniszló Istvant: Kopasz Andrást penig Sándor Janost es

Szinás Miklóst halaszoknak ... masok(na)k halaszni meg ne engedgyek, sőt halójakat varsajokat ne(m) csak az ide valok(na)k, de az Extraneusoknak is ha a' Déési határo(n) elfojo Szamoson talatnak halaszatokkal edgyütt szabadossan elvehessék [Dés; Jk 300]. 1745: igjeesztemis ..., hogy ha valami szin alatt meg foghatnok és puskáját el vehetnök, de Semmi képpen hozzá nem közölthettünk [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1792: akkor reám is Puskát rántott az özvegy Papné, hogy Száljak le az épületről, mert mingyárt le lő, de Popa Josziv elé vetemedvén, alig vehette el Annja kezéből a reám fogott fegyvert [Flapugy H; Ks XLVIII/7 6 Gura Jósá (38) vall.].

6. leszedhet; a putea culege/stringe; abtragen/einsammeln können. Szk: ~i hasznát betakarít-hatja/hordhatja a termést; a putea stringe/căra recolta; (ein)ernten können. 1610: Azt az szena fűuet en birtam, mind az voltatul fogua hogi az A. egi Attiafiuál Kedey Janossal egygit en kezembe hattak vala, mind kertit en cizaltam s en birtam. en vehette(m' el hasznát [UszT 12a]. 1732: ha az foldben Buza uagj egjeb vetemenj lezen ... tehát az rajta leuo hasznát mind foldnek es Retnek el Vehesse s Niomasra boczassa kezebe [Iszló MT; Berz. 11. 84. 3]. 1701: Adák ... ezen Darab szántó földet Bíró Samuel Uram(na)k Feleségének ..., Gyermekének zálaghjárá in et pro flor. Hungaricalib(us) Száz; ugj hogj eo klme Feleséghe és Gyermekei huszonöt esztendőkhig való hasznát azon föld(ne)k vehessék el, Coláltat-hassak [Nagylak AF; DobLev. I/55].

7. elkobozhat; a putea confisca; Beschlag nehmen können. 1560: Senky eg' mestereis.. sem-mynemw lopot ezwstot es aranyat ne mereslen venny azok az kyk arulnak el wehessek ket reze az Biroe tanache harmada penig az celh zwkségere walo legen [Kv; ŐCárt.]. 1584: Valaky, vagy halat, vagy egjeb fele Elést nieresegre fel zedne es Az wasarbiro megh Tudna; liat el vehesse, vagy a piachon, vagy kiweól valahon a waros hataran [Kv; KvLt Vegyes III. 6]. 1590: Ha penig vasas ember vgy Ieone be, hog' sem Arossa Coloswary ember Nem volna, sem a' piacra Ne(m) hozna a' vasat 3mad Napigh Arulny, hanem Az varos hataran Jt ben vag' hostatokban le tenne a' vasat, titkon ideghen Arost varwan rea, es ekeppen kereskednek ez varosbol az teob Was Aros Atthiankiaynak karara tehát ez illien le teót vasakat Biro Vra(m) mind el hordassa vehesse tellies hatalommal [Kv; TanJk I/1. 126—7]. 1604: Myerthogy az bor korchiomaroltatásban feletteb való abusus lattatik : Teczet annakokaert hogy senky sem titkon sem nyulan akar mely feo boratis hűz peznék felette eytele ne merezellye adny, mert valaky ebben megh talattatik, tehát borat varos Zamara mind awal a penzel a' kit arolt beleolte el vehessék [Kv; i.h. 484]. 1735: Vásár bírák Atyánk fiaí facultaltatnak hogj buza Kenyeret nagjabbakat süttessenek ... Gyertyát hosszabbat és fadgjassabbat márcsanak kit ha Contumaciter nem Cselekednenek Kenyereket Gyertyájokat el

vehessenek es a ket Iskolaba külgjék [Dés; Jk 454b].

8. elfoglalhat; a putea ocupa; besetzen können. 1568: veres antalnenak az attya azt monta Eltebe hogy soha senky el ne vehesse az ő gyermeketől az hazat es az szoloth a meg el [Kv; T]k III/1. 173]. 1593: Senky addigh azokat az ioszagokatt twlle el ne vehesse migh azokat az pinzekett eccersmind kezebe nem aggiak [KP. Kemény László végr. fej-i átirásban]. 1602: Nagy Akloson negy haz Jobbagion kjewl kit az eleott(is) Birtam, hagiom s s keotom Colosuari Biro vramnak tanachauul egytemben, zaz negyuen egy forintba, hogy temettesenek tiztessegesen beleolle. Soha addigh senkj el ne vehesse teolleok, megh egyzersmind Azt le nem tezik eo kmekek [Kv; RDL I. 73]. 1607: Vagion egi bizonsaga arrul az Alper(es)nek hagi zabadda hatta uolna^a hogj ha rah nem megie(n) az nyira zolgalmi el vehessen [UszT 20/8-1. — *Ti. a nyilföldet a felperes]. 1667: Ada penigh illye(n) conditio alat, hogj Tanko Miklostol semmi vér azt az megh neuzet fwuet el ne vehesse [Illyefva Hsz; BLt 3]. 1736: Hogy ha valaki ... meg nem tsinálna 's tsináltatná intra octavum a Gyepü-jét, tehát facultáltatnak Gazda atyáncfiai ő kglmek, hogy az ollyanak(na)k földöket, ha szinte beveteményezték volna is el-vehessék [Dés; Jk 462a]. 1767: Vadnak némelly Sessiok után olly örökös appertinentiák, melyek ámbár deficiá-lyanak is a Sessiokon lako emberek, mind az által, azokat nem vehetik ell az Attya fiai, hanem örökké a' Sessioval maradnak [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 393]. 1768: Verőt és Kohot, ha Vérsége nintsen valakinek hozzája, senki egy mástol el ne vehessen [Torockó; TLev. 9/13]. 1795: I. Rákotzi György fejedelem nem engedte, hogy Eleinktől magok Sumpussakan erigalt Bányájakat el vehessék, mely esmét azt bizonyította: hogy nem M Patronus, és Földös Uraik, adták volt* [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20b. — *Értsd: a torockaiaknak az ingatlanokat]. 1799: Az Varagyi Fogadot Senki is ő Kegyelmeiktől el ne vehesse míg a Contractus Tenora szerént nem satisfacial [Alvinc AF; Incz. XI. 32a].

9. megfoszthat; a putea priva; jn einer Sache berauben, jn etw. nehmen können. 1655 nem oly ember atta az én böcsülletemet mint ő el nem veheti soha sok ragalmazó nyelve is Kglde követem, akár mint ugasson és Kakogion [Kv; CartTr II. 898 Thom. Ozdi Acatius Barcsaihoz].

10. elfogadhat; a putea accepta; annehmen können. 1595: Miert hogy kjraly Biro W magat és Biro Wramat meg böczulúen, hogy loait ide az útra engette, nem is talaltunk volna az varoson Zabos loat, melyet Iob modgyauul el vehettünk volna hagiya Biro W hogy Kjrally Biro W(ram)nak meg fizessenek: Vtj Alio [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1673/1681 Sertések felől requirálvan az Ngd Tiszteit jo Köver marhakat nem adhatnak ő kglmek, Convention értelme kívül rosztat el nem vehetek [Vh; VHU 465].

11. megkaphat; a putea primi; erhalten /bekommen können. 1584: Margit Borgias Matene valia, chak igy zola hagiome Molduasnenak, The vgmond Ne(m) vehed (l) vala el az fr 60, ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala, de Ne(m) monta igy, hogy ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala hamissa(n) hane(m) Meg vakariak vala az Alfeledet a' perengernel [Kv· T]k IV/1. 363].

12. elnyerhet; a putea cistiga/dobíndi; gewinnen können. 1622: vehessem el az órók íletet [Nagy-doba Sz; LLt Fasc. 71].

Szk: büntetését ~i büntetését elnyerheti. 1749 az eo kglme ... Selleret complex tarsaval együtt ... kezhez kerettem, hogy azokat Tordai hűtös Biramnak adgya kezéhez, hogy erdemlett büntetéseket el vehessen [Torda; T]k III. 259].

elvehető elfogadható; acceptabil; annehmbar. 1643: az mostan jeóvendő virag sokadalomkor vasarhelt vegyen Tot Istuan Vra(m) vagy egy jo barany beór gereznat vagy egy jo el vehető keoz palastot [Jobbágyfva MT; Bál. 49. III. 21]. 1711 adának ... Az Also Torjay belső mezőben egy kőből férője szántó földet singillatim mindenik(ne)k jó el vehető földeket [Altörja Hsz; Borb. I]. 1717 ő kglmek az jelen valo Esztendőbeli Szent Marton napjára anyit a menyit most fel vettek szep el vehető buzavalt tartoz-zanak be fizetni [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1720 Borsótis olljant küldötte(ne)k, az ki nem el vehető, annyi penzb(en) mint ő klmek akarnák adni [Bögöz U; KaLt Korda Sigmund lev.].

elvehetődik elvétethetik; a putea fi luat; weggenommen werden können. 1709 klték Co(m-mi)ssionkat azért vévén minden továbbra valo hal(ogatás) nélkül az husnak fontyát két pénzen valo vágot(ását) effective disponállya, külb(n) ha az hus ingjen el vehetődik még is ktek(ne)k büntetése lesz magának tulajdonitsa [Nsz; KvLt I. 199a gub.].

elvei vmin túli/túl eső; de dincolo (de ceva); jenseitig, jenseits liegend. Hn. 1755 az Elvei Szeren a' Lajos uttzában nap nyugoti során (telek). az Elvei Szeren a' Csúr felé menő uttza. a Felszeg Elvei úttzának felső során [Somlyó Sz; EHA]. 1828 az ugy nevezett Elvei úttzában [uo.; EHA]. — Vö. a havas-, híd-, olt- és víztelvi címszóval.

elvékonyodott vékonyná váslott; subtiat; verdünnt, dünn geworden. 1681: Malom ház ... Ezen malomnak Az felső bokor köve többire semmire kellő; el vékonyodott, romladozott [Brettye H; VhU 594]. 1797 Ezüst enni valo kalányok ... kettő igen el vékonyodat [Körtvélyfaja MT; LLt].

elvékonyul lefogy, le/megsoványodik; a se subtiä, a släbi; mager werden. 1838—1845:

meghúttan éh- vagy betegség által elfogy, vékonyul, testességéből vesz [MNYTK 107. 28].

elvecturáz befuvaroz/szállít; a căra; herein/hineinfahren. 1825: incapaxak vagyunk házunk-haz csak egy szekeretske fát is el vecturáztatni [Dés; DLt 754].

elvecturáztat elfuvaroztat; a căra; abbefordern lassen. 1810: Mindenik Faluhoz ... hol esik az emporium? ... hány Napok alatt lehet a' Gabonát s egyebet ökörrrel oda elvecturáztatni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13 vk].

elvendégeskedik 1. (vendégként) elidőzik vhol; a zăbovi unde va (ca oaspete); (als Gast) irgendwo verweilen. 1750: egy ide való gazdag Paraszt ember Attyámfiának komja lévén említet Boros Laszlo vr(am) ell jött azon Komjához, s harmad napig is együtt ell vendégeskedtek [Borsa K; Mk IV. XXIV. 262].

2. ellakmározik; a se ospăta, a petrece timpul ospătindu-se; die Zeit irgendwo schmausend verbringen. 1637 avar az székely Istuannal eleget et s iüt Padocz Istua(n), harmad napeghis el vendégeskettek eggyütt, s el reszegedet Padocz Istuan [Mv; MvLt 291. 112a].

elvénhedik megvéniül, a îmbătrîni; alt werden. 1689: (Lovász Márton) igen el vénhedet es szegényedet, maga élete keresésére is alkalmatlan [Kv; RLt O. 5].

elvénuült előregedett; îmbătrînit; alt geworden, veraltet. 1797 régi el vénült erdő [Bencéd U; BHA]. 1813: két Sibai el vénült Béres ökörrét 120 [Cserei Heléna jk 4a].

elver 1. összever; a cotohogi; verprügeln. 1568: az Zabo gasparne zolgaya, az kayantay Embert ky vona az konhabol, es egy darab zolő karoual adig el vere hogy mynd el torek Rayta [Kv; Tjk III/1. 196]. 1574: Meszaros Ianosne Azt vallia hogi azt Beszellete az Lean eoneky hogi Eccher efely vtan Mykor az also hora ketteot wtēt volna, Eotet az Aszonya fely keolty illen zowal kely fely esselelek leany fony, Az vtan esmet egi hassab fat teot Melleye az agyban, es azt Monta hogi eskessik Istenre ha ne(m) fon addeg ely very hog meg hal beleh [Kv; Tjk III/3. 392c]. 1592: ne(m) tuggia mikor hattak el, addigh el vertek eotet [Kv; Tjk V/1. 287]. 1603 menni el te roz Azzony mert ha tiztesse-gemet ne(m) nezne(m) addég el vernelek, hogy az ebek nyálnak fel a' veredet [Kv; Tjk VI/1. 674–5]. 1634: az mikor sebesen oda hozak hazamhoz Dersi Georgiot, akkor monda ennek(m) Anya el vertenek engemet [Mv; MvLt 291. 22b]. 1723 Nemasági (!) ur(am) . . . ugy el vere hogy a Tatar sem veri inkab utol ért rabjált, mint engem megh ver [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jb vall.]. 1768 ugy el verik, hogy meg hall belé [Bukuresd

H; Ks]. 1810 ha szalma szál lett volna is, azal sem lett volna szabad a' más sertéseit agyba főbe ugy el verni h(ogy) a' miatt egy része el dögöljék egy része meg vessen [Dés; DLt 82].

2. (az óra vmit) eljátszik/kiver; (ceasul) bate/cintă (ceva); (die Uhr) spielt etwas. 1767: voltak három, Asztalon álló, vtő óráji az Gubernátor Vrnak, az égyik olyan völt, hogj minden órára három Minuvetet el vert [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

3. megver; a bate/birui; schlagen, prügeln. 1653: Összekapnak ugyan és a magyar és tatár harczol valamit, de imitt a kék gyalogb hamar elveré őket Géczi András elszalad, de Fejér Mihály elesik ott . . . , a többit levágják a ki el nem szaladott [ETA I, 110 NSz. — *1612-beli eseményre von. feljegyzés. ^aA Báthory Gábor gyalogosai. A Báthory ellen támadt, fejedelemségre vágó Géczi és az itt magyarított néven szereplő Weiss Mihály brassai szász királybíró Báthory elleni szerencsétlen végű harcára és csatavesztésére nézve l. i.h. és Jancsó, ErdT 132].

4. elkerget/üz; a alunga/goni; vertreiben. 1605: Latam mikor az A. attiafiat ki magat ige(n) o-talmazza vala az J. kergeti vala veri vala eóket el rúlla de sem(m)ikeppe(n) meg ne(m) ohata, mert ha eggiket el yzte rúlla, mas esmet rah ment. mind ugy volt [ÚszT 19/39]. 1723: Nemasági (!) vr(am) az ökrömreis rá jü nagy véletlen megh penigh a mészárositis el hozta magával hogy le üttese, alig tutták rolla el verni Szőcs János ur(am) Tőb becsületes emberekkel edgyütt [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jb vall.]. 1767: sokszor ennek előtte meg edgyezet akaratbol a Tehén tsordából tiltatták ki az Tulkokat hogy az Bikák el ne verjék, és kárt ne tegyenek a Tulkokban [Burbanosóbuda K; JHbK LVI/5. 10].

5. átv kb. kiver vkit/vmit vki fejéből; a scoate pe cineva/ceva din capul cuiva; ju von seinem Vorsatz abbringen. 1582 Chizar ferencz vallia Berekzazi Lukachtol hallottam ezt kere erre zereteo ferencz vram tudom hogy Baratos vag zeoke Mihallial, im A hithwan ember Eochemnek zerzette Thuri Palnet de el verem rolla az eochemet rolla (így!) [Kv; Tjk IV/1. 67]. 1653: (A szegeletházat) az én öcsémnek hagyá az anyám testamantomban. Azután egykor mi gondolatjából Borbély Istvánnal cserét inditta, melyet én megértvén, elverém akkor rolla és adék néki vagy kétszáz forintot, hogy élhessen véle, ne szoruljon reája. De azután mikor az én pénzemet megkértem volna tőle, esmét néki átalkodék, hogy oda Borbély Istvánnak cserélje azon a házón, kit Borbély István csináltatott vala . . . ; de esmét valami nehezen ellene állék, s elverém rolla másodsor is, és esmét 60 forintot adék néki hogy éljen utánna [ETA I, 16–7 NSz]. 1696: Bodoniné Aszszonjom azon Gjürüt akarta énnékem jegjben adni, de Balintith Sigmond Ur(am) el verte az Aszszonyt rolla, hogj nem

jo illjen alkalmatossággal azon Gyűrűt adni, mivel bitangh marlia [Mv; Bál. 85].

6. kiver, veréssel kihajt; a alunga/scoate in bătăi; mit Prügeln austreiben. 1570: Orsolya azzon Nyteo ferenchne hythy zerent vallya hogy Thwgia Zabo Janosue zoksor Ment hozzaya, Es ezt Montha hogy az wra ely very kergethy az haztwl hogy penzt keressen nekj [Kv; TjK III/2. 22]. 1573: Magamra is eccher, Ez eleot Ream Ieot vala hasab fawal vertem ely hazamtwl [Kv; TjK III/3. 56–7].

7. elhajt/visz; a duce; vertreiben. 1801 a szél az ő büdösségit el veri [Torda; KW].

8. el/kicsépel; a imblăti; ausdreschen. 1597 mikor az aztagot az Jspotaliban el verek az búzaban mind égér miatt s mind eseo miat nagi kár wala [Kv; TjK V/1. 140]. 1643 Dezma Asztagh 1 aszt el uertük leott abbol Cub. 12 [Uti]. 1722: Már résziben kene cséveltetnünk, eddig az Tavasz Gabonát verette(m) Az iránt Com-(m)italljon Ur(am) kgd, másként gyermekekkel Léányokkal el ne(m) verjük [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

9. elpocskól/pusztít; a bate/distruge/ strica; verderben, zunichte machen. 1733 Isten ő Fel-sége földünknek szép termését a szertelen sűrű kő eső által nagy hirtelen el veré [Uzon Hsz; HSzjP]. 1783: az Morgo nevezet alatt lévő szőlő hegvet ... el verte* [Nagypacal⁹; EHA. — *A jég. ⁹Később: Érszőlős Sz].

Szk: ~i a jég(eső)/kő(eső) elpaskolja/pocskolja a jég. 1580: Ez esztendőben veré el a jégeső bú-zánk nagyobb részét és szőlőnk [ETA I, 35 BS]. 1592: Myert hogy Gabonaiokat az fele-kieknek az Jegh esseo el verte volt, azert az Zam-weweo vrain akarattiolkbol engettenek megH Adaiokban f. 12/50 [Kv; Szám. 5/XI. 8]. 1677 küldtettem . dnyetis tizen hetet, az minemű-ek(ne)k szerit tehettem, csak hogy az jéghe eső igen el vervén az szárát, idő előtt el szárad [Uti]. 1722 A szörnyű Jég eső el vert ittis Némelj határokat [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1757: Borso ... a jég erőssen elverte [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1774 az Jég el vervén az Ha-tárt elegendő Mag nem volt, hogy az Földeket bé vethessék [Mocs K; Ks Conscr. 80] a' Jég Határunkot ell verte vóit [Pipe KK; Llt Vall. 207]. (1851: Szőlőnk mi után a jég oly erősen elverte, elpusztult [Kv; PK 7].

10. elfogyaszt/pusztít; a minca/prăpădi; ver-zehren. 1688 edgy Disznom megH Irt volna 3 forintot eot Tyukomat elj Kakasomat vertek el [Kv; Uti]. 1717 Bdgig elj az őkrők két kalon-gya szénát őttenek meg, az Ménesek is szintén egye-el vernek [Méhes TA; Ap. 2 Makai Mihály lev.].

11. szétver/tapod; a stinge (focul) calcindu-l cu picioarele; zertreten. 1642 az tüzet az lábával mind elverte, tapodta [Mv; 291. 318a–9a át-írásban!].

elverdes elcsépel/püföl; a snopi în bătăi; ver-prügeln. 1826: az oláhok közül az édgylket jol el verdesték [Dés; DLt 748].

elverdődik elvergődik; a se tîri; sich fortschlepen. 1840 Molnár Tamás ottan ivutt, s minek utánna el részegedett ... kértem az éd-gyik embert, engedné meg hogy a' Szekerére tenném fel de nem tudtuk fel tenni — mert semmiként nem mozdult gyalog elverdőttem véle a Lokodi utíg, ott megint 4ikszor már lefe-küvén el hagytam [Homoródsztrmárton U; KLev. Szász István szabad székely vall.].

elverés el/kicsépelés; imblătire, imblătit; Aus-dreschen. 1685 Anno 1685 Die 9. Novembr(is) érkezvén Fejérvári Márton Ur(am) Illyére ... két Asztagnak el veretése véget és az után Praefectus Uram eő Kglme paronczalván, az többb Asztagok(na)kis el veréséről, Csepel-tettem el Asztag Buzát nro 5 [Marosillye H; Uti].

elveresedik elpirul/vörösödik; a se înroși; errö-ten. 1570 Borbara Thakacz Istwan leanya azt vallya hogy Nagy Janosne bezely volt hogy az eo Eoche egy hitet theot az zeoleo feleol, Es Nem Mer volt megH eskenny, hatra Men-th es az nep keozze es Jgen ely veressedet volt, hogi eleH Jeot vgy eskwt megH, Nazaretbely Jesus Mely hamis hiten (!) teon vgy mond [Kv; TjK III/2. 142]. 1609 Ebedre az vrunk kohnia-iaara Adtam ... 2 1/2 Barant de mierzthogi igen eözteouerek valanak es vgian el veresettek vala az Safarokis zolua(n) feleolle ueottem egi io Barant hogi tiztesseget vallunk kiczinnel nagiobbat ne vezessunk d 50 [Kv; Szám. 126/IV. 345].

elvéresedik véressé válik; a se umple de singe; bluting werden. 1590 Latam hogy az vczaban egibe veztenek wala egi Zurbeliwel ..., tehát az Bernad Antal rea tamada vgj uteo (!) hogj min-giarth el weresedek az feie [Kv; TjK V/1. 37]. 1751 a két karját könyökökn fejül és hátát rutul meg verte el annyéra hogy el veresedett volt [Csapó KK; Berz. 12. 92. 203].

elveresül elpirul/vörösödik; a se înroși; er-röten. 1591 Igen el veressult vala Peter [UstT].

elveret 1. megbotoztat/pálcáztat; a dispune să i se aplice cuiva lovituri cu bită, a pune să bată cu bita; durchhauen lassen. 1736 gróf Apor Sándort az akkori fiscalis director notán keresi azért, hogy valami jobbágyot repetálván tőle Pálosról, az két cancellistát levonhatja s úgy elvereti, pokróczba vitték el őket [MetTrCs 446]. 1753 ugjl verette hogj az Nadrágis leszaka-dazat az fenekéről [Szentgyörgy MT; Ks 48. 67. 31].

2. ? (vaddisznót) elejt; a dobori/răpune (mis-tref); (Eber) erlegen/jagen. 1711: az Haller Györgj Battyám Ur(am) sipos kopoját le vágta az a kan az kire mentünk volt az nyáron Harang-lábra, el gondolhad volt szomorúság én annak

utánna réá menvén el verettem minden kopo kár nélkül [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

3. el/kicsépettet; a dispune să se îmblătească; ausdreschen lassen. 1623: Az Idey három aztagott haglassa Cziak megh, de az teobit mind ell veresse es az Zemytt igen zepen küleón mind(en) Aztagnak es Rakasđ (így l) az gabanas hazb(a) de ne vgy Czeyepeltesse(n) az mint halliúk hogy zoktanak Czeyepelny valob(am) ky veressek az Zemet 'A-karekosso(n) Ne leanok Azzon nepek hanem ferfiak czeyepellyenek [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

4. kiveret; a dispune să fie desfăcut; ausschlagen/klopfen lassen. 1814 a' Groff Ur ő Nagysága a' régibb és meg bogarasodott asztagokat eltsépettette 's Törökbuzátis veretett el [Banyica K; BfR 117/1 Budelesán Parasztvíva (40) villica vall.]. 1840: Itt a málét tegnap és ma elveretők – holnap szorják fel [A.ilosva SzD; KfMiss.].

elveretik el/kicsépettetik; a fi îmblătit; ausgedroschen werden. 1827 az Felső asztag tetején lévő rozs el veretvén lett szem 24 véka 8 kupa [M.köblös SzD; Bet. 3].

elverettet el/kicsépettet, kiverettet; a dispune să fie îmblătit; ausdreschen lassen. 1814: A Groff Ur ő Nagysága ... el verettetett elsőbben egy őt vagy hat esztendős régi romlott Kas Török buzát ...; ugy szintén tsépettetett is vagy két hat hat esztendős elegyes, de már szinte rothadásba indult, és egerektől megett és elvesztegetett Buza Asztagokat [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

elverettetés el/kicsépettetés; îmblătire, îmblătit; Ausdreschen. 1685: Anno 1685 Die 9. Novembr(is) érkezvén Fejérvári Márton Ur(am) Illyére ... két Asztagnak el veretése véget [Marosillye H; UtI. – A teljesebb szöve. elverés al.].

elverettetik a fi bătut; verhauen/prügelte werden. 1809: Publicatlatott a Rabok előtt*, es ez uttal 25~25 Páltza ütések rajtok el verettettek [UszLt ComGub. 1668–9. – *Az ítélet].

elvérez összevérez; a umple de singe; mit Blut bespritzen. 1756 Ugy anyira Fojt a vere hogy minden ruháját el gazlotta, Vérezte [Korunka MT; Told. 27].

elverítetik kiveri a veríték; a fi trecut de sudori; in Schweiß baden. 1584: Esmegh Sirny kezde a' giermek be futamam, hat az vram eggiet sem zolhat a' giermek Rettenetesen Syr, vegre zolhata es hat vgia(n) el veritezet es eomaga is kialtany kezde [Kv; TjK IV/1. 277].

elvermel 1. verembe rak; a așeza în groapă; einmieten. 1648 en valami kes alliat hozta(m) volt az Eoszel az Anyam szeőleőjebeol s azt vermeltem volt el [Kv; VIII/4. 292].

2. (halálraíteltet élve) eltemet; a îngropa (de viu un condamnat la moarte); (den zum Tode Verurteilten lebendig) begraben. 1710: mikor az keresb(en) fel tőt Aszszony embert el vermelték én is az vermelés(ne)k helye(n) ott voltam

Gyerefi Ur(am) monda hogy no Biro Ur(am) aszt az halakra valot hozzak ki [Marossztkirály MT; Told. 2].

elvermeltet (élve) eltemett; a îngropa (de viu); (lebendig) begraben lassen. 1574: Az vra Eltebe hozot volt az eo vrahöz zilagyne három plyk ezwsteot Nagiokat zalogba vetny, ... Azomba Nemykor Ieot hozzaik Horwat Mihal es parancholatal kerte meg Mert Eowe volt az ezwt, hallota hogy Sapolodot Mywel hogy Ladaiaabol veottek volna ky Zilagine es vicey Ianos hirenelkwl es ha valamit Nem gondolna egyket ely vermeltettne Massikat fely akasztatna [Kv; TjK III/3. 397].

elvert el/kicsépett; îmblătit; ausgedroschen. 1604: Az cheples feleol vegeztek eo kgmek hogy Senky tizenketteodinel alab buzaiait ne chepeltesse semminemeo etelt es italt ne merezelyen Adny, az el verth búzayanak el veztesse alat [Kv; TanJk I/1. 480].

elvézik elfoly a vére; a-și pierde (tot) singele; verbluten. 1855 ha ő* valaha akármí okból dicső nyomdokaikról lelépne és nevét beszenyeyezné, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevő [ÚjFE 295. *Wesselényi Miklós fia].

elvesz 1. vmit megfogva magához vesz; a lua; wegnehmen. 1570: Nagy Janos hity zerent valia hogy egyzer bokretat kwldeot volt neky Zabo Janosne egy leanthwl es az Trombitas hogy el veotte esmet ely vetette az leany fely veotte es vyzza vytte! Racz Agota, Azt valia hogy ... Ez Santha Cristina Az vranak Jgh Zolt, Azt erthem vgy Mond hogy megh Akars eoletny De ha megh kely halmomis, The myatthad lezen Mert Jol Thwtad Te Minden dolgomat, Mynapis Az Mely Negy Tallert hozek ely veod Theolem, Zabot Zenat veol Lowadnak vele, De Nem kerded chyak megis hwl veottem [Kv; TjK III/2. 24, 146–7]. 1592 Azokot Balas Geörgy ne(m) engede el venne(m), hanem Azt monda hogy maszoris megh talalom [UszT]. 1633: monda Giarmati Marto(n) Szabo Jacabnenak hagi az keglmed ladaiaaba(n) uagio(n) ket szaru(m) az eggik legie(n) keglmede de az eggik penig legien az Eöczedi Annoki; arra monda Szabo Jacabne, en az szebbiket uese(m) el arra ismet monda Giarmati Marto(n) hize(m) en kglnek adta(m) az mellieket keglmed szereti ued azt el [Mv; MvLt 290. 124b–5a]. 1644 Iffiu Lakatos Istuanal egi palczat latek, en azt el veom teole, ismet ot az Kerthez tamaztam [Mv; i.h. 422a]. 1651 az kissebbik egy uj ködment lopa el ..., de az nthan megh kapam s elveom az ködmenemet tülle [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. 1730: Azonban

Szántóné is talált volt két Sustákot, melynek ugyan edgyikét Szakács Mátyás s Tálás Jstván el vévék, s-azon három Sustákkal az borra menének, de hogy marékkal merték volna az pénzt, nem láttam [Altörja Hsz; Borb. I. Dánné* (30) Provida vall. — *Csak így!]. 1763: Az Házakban a falak oldalain levő képek közül egy tertialitást elvén az Aszszo(n)y eő Nga [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1712: be jó az Annja a' Leányával azon házba a' melybe én feküve voltam a' Nagy Asszony az Ágyamhoz jó és meg fogja a' kezeimet a' Leánya el vészi az Esperest páltzáját és egy másra üt az ágyba [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel vall.]. 1842 Kérdeztem Josi nem vettéd é el az oramat figurából melyre ő azt mondotta, hogy ő nem szokta senki portékáját sem figurából sem mas keppen el venni [Dés; DLt 916].

Sz. 1780: a' tehetések valójában el veszik a' szegénynek kenyerét, és tizen vagy huszon jol laknak sőt doseinek [Torockó; TLev. 9/16].

2. a lua si a duce; jm etw. ab/wegnehmen. 1653 már az hajduk az udvaron valának* ... én is a gazra szaladék, és ott találom Csiki Mihály szomszédot, hogy a bürokbén lappang három lovával, melynek egyikét elvőm tölle és felülék reája, és azon szaladék a Gérára [ETA I, 70 NSz. — *1602-beli eseményre von. feljegyzés]. 1762: az Utrumban megirt Házhoz jöve Kaffai János, es a Hegedűst az ott tánczoló Inasoktól el akarja vala venni, mellyet hogy nem engedénk s nem hagyok; tűzes Lánczos teremtettevel őszve szida bennünket, s rútul gazolkodék [Geges MT; IB. Martinus Molnár (18) jb vall.].

3. elővesz; a scoate/lua; hervornehmen. 1638 egy Iffiu legeny mongia uala, ne Ved el edes Lőrincz Mesterem az szablat, es monda az Masik el veszem bizony mert bizony el budosom [Mv; MvLt 291. 138a]. 1717 Becski Ura(m) a mentéjét el vőtte s magára vette [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (54) ns vall.].

Sz: *tedd tova s ne vedd el* tutyimutyi. 1728 én bizony Semmi orvossággal nem éltem mert nekem olyan emberem nem volt a ki Csinálljon. hosztak ugyan edgy éhletetlen szülét tedd tova s ne vedd el ... az leányok virrasztának edgynéhányszor reajok jött feküdgyenek s ne roncsolják magokat [Darlac KK; Ap. I Apor Susánna gr. Kálnoki Borbárához].

4. magához vesz; a lua la sine; zu sich nehmen. 1584: Garay ferencz deák ... vallia, Tudom azt hogy az Iffiw Istwan deak az Mustoha Anniaual tarsul Nem volt ottan hamar az Mustoha Anniautól el veowe kalachswteo ferencz es eo Ne-wele egy ideiglen [Kv; TJK IV/1. 323]. 1638 feleségem teged az I(sten)reh tarto lelke(m)re kellek (l) hog az Jánkot Aszonio(m) Ania(m)utól el ne vedd, hanem Aszonio(m) Ania(m) tanitassa giurkovaal egüüt mikor arravalo leszen [Cege SzD; Wass. Vass György végr. „St. Mogiorokeri pastor” kézírásában]. 1723: Ezt az Hugomatt tartottam is sokáig Annak utánna hogj meg gjogjult, kértém Olosz Ferenczné Aszszonyomott vegye el

töllem bár csak Esztendeig, próbállya micsodás az a Leányka [Kv; KvLt VII. 18 Miszti Eőtwes Pál végr.]. 1831 (A gulyásnak) Negy betekig a' fijamat Pistát, az ő kérésére által engedtem volt, a' ki a Gujára azon idők alatt vigyázot is ... — de hogy fizetni nem akart, mellőlle el vettem [Dés; DLt 332. 3].

Szk: ~ *feleségül* feleségül vesz, elvesz. 1614: Hallottam penigh Dengeleghine feleől az feyedelem zayabol hogy azt Mondotta, Isten eőtet Vgy segillye tellyes Zenthharomsagh hogy el vezi maganak feleségwl Dengeleghinét [Medgyes; VLt 53/5267 P. Kezeczgi (l) (45) ns vall.]. 1634: az legeny ... ennekem nem adot semmit, hanem azt igiré hogy el uezen feleségül [Mv; MvLt 291. 31b]. 1676 egy Borbély György <nevű> katona el vőtte vala feleségül, el méne az öreg Rá(kóczi) Györgyel az hadba Magyarországba oda veszet volt [Szu; Borb. I]. 1721 én, debreni Király Tamás ott esmerkedtem meg említett Toth Istvánnal, midőn az décsi Király Ferencz leányát elvőtte magának feleségül [Dés; ETF 107. 29]. 1747: magat arra Compromittalta, hogj magá(na)k el vészi Feleségül [Torda; TJK III. 184]. 1814: minekelőtte Dobai Mihály Uram ezen mostani feleségét el vette feleségül, Piros kurvának hivta minden [Dés; DLt 56. 8]. * *Isten/Üristen ~ i* Isten magához szől(t)ja/veszi. 1573 Eleőzer Galfy Mihalne Aszoníomot wette Jsten el, Akkor a' mi maratt Galfy P(e)ternel maratt, Eőtetys hogy el wette Jsten ugi maratt az mj keües marha uolt az en kezemn(el) mjert hogi az en feleségem Galfy Mihalj liania [Uszt 20/127]. 1592 k. az Jsten az en Atiamott el veotte az mi kicz(n) eoreoksege es Jozagoczylaia s marhaia volt minket jlletett volna az en Atiamnak ket fiawal Peterrel es Mihállal [Uszt]. 1606: Az Aniamot az Vrysten el vette, akkor sem voltam hon, mert en ez ideó alattis mind zolgalatra laktam [l.h. 20/176]. * *Isten ~ i az élők közül 'ua'*, 1638: Nagy Mihalt az eleok keozzúl el ueotte uolt [Kv; RDL I. 115]. * *Isten ~ i előle/tölle 'ua'*. 1581: nykor az vrysten eő zent felsege az meg holt kegielmes feyedelmunket Janos királ fiat el wewe Eleóllunk ... vgy annjra felünk wala hogy az vezedelembe el Borwllunk [Gyf; Törzs. szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1630 mikor halua fezkiz vala Kalo Fazakas Giörgynek az felsege oda menek latnj ... es mondam nekj: Ah Jstentelen sogor te szalonnad ez: az pedigh monda nem tehetek rolla ha Jsten el uette teollem de nem az en veresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I. 19]. 1658 Rosas Ersebetet Is(ten) Eo szent felsege. el vőtte volt tülle(m) [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. * *Isten ~ i e világból 'ua'*. 1581 En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Jlen gyalazatot kisbe-seget szenvedek az Jo vraktwl, kiwantam volna hogy ez vrysten az En hozzw Betegesegemben ez világbol el veott volna hogy nem mint ezt Érnem es ebbe Jwssak [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1603: Kiralj Gergelt elēb wette

el Isten ez vilagbol, es kesebben az my atiankfia
[UszT 17/1].

5. feleségül/nőül vesz; a lua de soție; heiraten, zur Frau nehmen. 1562 Némelyek választák ... a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra a László herceget, kit immár a Mátyás király halála után a csehek tettek vala^a ilyen ok és fogadás alatt, hogy a Mátyás király feleségét, a Beatrixet **elvegye** [ETA I, 10 BS. — *Csak így!]. 1569: teob Negywen Eztendeyenel, hogy bernald balas chyarnatombol^a ky Jeowe, Es Myko Lazlonet El wewe [Uraly MT; Vlt 7/692. — *A. v. F. csernátón Hsz]. 1570: En Tegy Jgen zeretthlek, teys engemet, azert Tegy veszlek ely senkyl Nem vezek egebet [Kv; Tjk III/2. 83]. 1590: az leany azt mondta Bribek (!) gergelynek hogy Ked engemet el ne(m) veze(n) mert en szegeny leany vagiok [UszT]. 1592 Az miolta Tot Mihalt esmeri tudgia bizonnial hogy mind az Deesi es Chichoy^a Molnokba lakot, es az mely Mestert zolgalt mikor az megh holt annak az felesegit vgy veote el, es vgy hazasult megh Deesen [Kozár-vár/Dés; Dlt 235. — *Csicsó SzD; Déstől egy kissé északkeletre]. 1625: az J... halalos betegsegeben esküvessel fogatta hogi lassak hozza es ha megí Jogvly (!) engemöt Istennek törvenje szerent el uesten, enis hoza Jgertem uala magjamot [UszT 25]. 1629: eö Negi holnap nehezes az tizt tartotul, s megh azt monda hogi el uesti eotett az az tiztarto [Mv; MvLt 290. 190a]. 1663: tudom aztis hogy Beszterczen vüve el ez mostani felesegitis az poganyok be iövetelle utan [Retteg SzD; RLt Varga Sigmond (40) vall.]. 1703: Kádár Jancsi ... egy ... Szent Györgyi^a leant von ell, itt Tekerő Patakon [Gysz; LLt. — *Cs]. 1724 Gonos^a István Váró Juditot mikor el vette abba az házban vitte volt [Ne; DobLev. I/106. 3a. — *Viselője német eredetű volt]. 1728: az Legény az Leánt el nem veszi [Dés; Dlt Jk]. 1739: Ns Czep Judith előbszőri Férjetől ... özvegyül maradván, az I. vötte volt el magának házaz Társul [Torda; Tjk I. 162]. 1776: a mar sokszor nevezett Mgs Kis Asszont igaz Lelkéből szereti, örökös hűtős társul el veszi [Szentdemeter U; GyL St. Henter (37) vall.]. 1802 a' kotsis szemben állott velle, mondván: Ked Lajos Uram miért jár ehez a' Leányhoz, ha el nem veszi, melyre felelt: Azt én tudom nem más veszemé nemé [Mv; Born. Jos. Bako de Siklod (30) táblái scribe vall.]. 1814: a' Grof Rósinak megígérte, hogy a' Grofnétől el válik és Rósit el-veszi [Ne; TSb 12].

Szk: más feleséget vesz el magának. 1725 A Bajszág László első felesége meghalván, más feleséget von el magának [Szépviz Cs; SándorO 267] * **Feleségét** ~i. 1635 Zigiarto Mihaly ... hogy az Feleséget el veue, egy feleso inginel egieb ne(m) vala [Mv; MvLt 291. 48a]. 1664 Ugy veötte volt el azt az Elso feleseghezt fénnyo Annát, s Ugy szállat volt abba(n) az Elso feleséghe előrkssgeheben | Ugy veöve el az Elso feleseghezt [Kercesd TA; Borb.]. 1748 az Inctus ... az első feleségét s gyermekeit ... deseralta Rettegen^a

... és ide az Varosra vetödvén, itt vette el^a második feleségét [Torda; Tjk III. 217. — *SzD].

6. ~ik egymást összeházasodnak, egybekelnek; se cäsätöresc; sich vermählen. 1643: ha egymast el vezik külső böntetes nélkül az reconciliatoria admittaltassanak [SzJk]. 1647: Director Uramek kj hozatua(n) ... Nagy Miklost, es Kouaczi Iuditot paraznasagh(na)k uetkeuel vadlak az teör-ueni eleot, melliet az két szemeli nem tagada, hane(m) arra igirek magokat hogi Ecclesiát keöuetnek, es el uestzik egi mast jeöuendeö beli hazasaghra [Kv; Tjk VIII/4. 234].

7. átvész; a lua in primire, a prelua; überehmen. 1585 Az három olah falunak^a zenth Marton adaia mind egj Summaban facit f. 24. Annak felette tartoznak három chergewel kitt egiekkor az Ispanok wettenek el [Kv; Szám. 3/XVI. 26. — *Kv birtoka: A., F.füle es Aszszonyfva TA]. 1592: Feies Ianosne Orsolia Azzoni ... vallia: Tudom hogi az limitalas megh leon, Kadar Gergeli vala ott eo Ira felis, es mindeneket Teglas Ianosne hozot el, es mindeneket fel irtak, es fel oztottak valamik ott az haznal voltak, az Azzoni az harmadot veotte el, es az ket rezt az gyermekeknek attak [Kv; Tjk V/1. 218] | (A) lewelet ... Kendy ferenczy Vra(m) en teollem ell veotte [UszT]. 1652: az előrkseghnek felet el uestem mert nekem adgia az migh az lo árrát megh adhattja [Asz; Borb. I. „Varifalua(n) lako Gado Mihaly” (40) ns vall.]. 1655: ök Ozdi Thamasra igazítottak hogy kérjem meg tölle, mert ő tött nekik kárt, mikor kétszáz forint arra anny port töllök el vött, megh sem atta az árrát [Kv; CartTr II. 890 Georg. Vizi (45) vall.]. 1712: Az kik ennek előtteis földet s kaszalat birtanak felesen es el adogattak, masoknak, azon földeket pénzén, el vgyüké azoktól [Torda; JHb XV/6]. 1770: a Pénztis látom de el nem vészem mivel nincsenis hatalmomban [Marossztkirály MT; Berz. 6. 50. S. 30]. 1775 a Néhai Mlgs Miko Miklos Ur ökreit el lopta volt, Oltzeme a nyomot ezen süto patakáig kisirván Bodok el vette a nyomot, és tovább Oltzemet követni nem engette [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. — L. még BTN 99, HSzj fejsze al.

8. megkap; a primi; erhalten, bekommen. 1659: Elvettem az leveledet, az melyből értem, írod, hogy úgy értetted Gyulai vram leveléből, hogy nekem házat adtanak [TML I, 315 Teleki Jánosné Nagyváradról Teleki Mihálynak]. 1661 Kegyelmed bö szóval iratt levelét elvettem, melyre bö írással nem akarok kegyelmednek választ tenni, tudván az kegyelmed beteges állapotját [Mv; SzO VI, 230 Petki István sógorához, Gávai Péterhez]. 1717: Ngd 24 p(rae)sentis datált Mlgsos poroncsolattyát alázatoson véttem [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1761 Excellentiád 7ma p(rae)senti hozám bortsátott Levelét máj napon alázatosan el vettem [Pata K; IB. Nábrádi István lev.]. 1805: Károlyért atyafiság jussán tartottam a Sárga bugyogomra 4 betsületes veszszöket pro appetitu, nékie 8 volt, de felét el vette,

mert nékem egy sem volt [Dés; Ks Kornis Mihály naplója 111].

9. elfogad; a accepta/primi; annehmen. 1556 Es az eleoth ha meg adhathays El wegye(m) Es meg Adwan tarthozyan kapthalanba az wagy kowenbe (!)* leveleth Rola Adnom [Mikefva KK; Bf II. VI/283. 3. — *Tollvétség *konwenbe* h.]. 1568 Ezt hallottuk hogy monta somogy Janos, hogy o nem vezen az zoló kozoth parlagoth el, es azt monda pechy istuan, hogy, mindenot egy zolóth ada a parlagert meg annak felette egy darab parlagot monda hogy ad hoza [Kv; Tjk III/2 190]. 1600 en kéz penzel megh kenaltam az al pereseketh f. 18. es el nem weöttek, miért penigh el ne(m) weöttek az en megh kenalasomnak ideie(n), immar az penzel sem tartozom [UszT 15/72. — *Bágy U]. 1614: hatt az Asztalon egi io rakas Arany vagion az fejedele(m) maga oluasgattya monda, menjert, uenned el ezt az rakas Aranyat, mondek ell venne(m) Kegmes Vram Kett ezer gianant monda az fejedele(m), ne(m) nyernel benne, mertt ez cziaik ezer Arany [Msz; JHb Jósika lev. XX/2 „Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako” lev.]. 1619 eő kelme mw törekedeswnkre el uene az zalagot [Petek U; Hr 1/2]. 1630 ennekem atta vala azt az roz louat de en ne(m) veöm el [Mv; MvLt 290. 208b]. 1673 a’ leány elebbeni igireterül el feletkezett el vőtte a’ Hajdu Marto(n) ajjándeket [SzJk 121]. 1706: Az Ármáda bé jövelete alkalmatosságával, mint hogj itt réz pénznel egjéb nem volt, Generalia Erbeville eő Excellentiája, valami roz pléh pénzt parancsolt hogj el vegjünk a városon [KvLt Fasc. I. n. 193 Kv panasza a gubhoz]. 1724: Mi lelt téged? Felele Ihol Etsedi Uram Mostis két póltúrát adott uram, elis vettem, és hogj ne(m) engedtem, hogj közözüllyön velem, ugy el vere, alig vagyok belé [Náznánfa MT; BK. Etsedi Sámuel (25) nb vall.] 1752 (Tsolnokosine) az ő részét ha zálogban ide engedi az ura haláláig ugj el vészem [Wlt Vesselényi István feleségéhez]. 1770 mikor mit adhatunk el vészik [Szélszeg Sz; BK]. 1778 méltotassék helységünk nyomorult állapotját kégyesen tekintvén a’ mostani Bironak szokott Taxáját ‘s a’ mellett szolgálattát pénzül el venni vagy el vétele iránt kegyes válaszában parontsolni [Torockó; Bosla]. 1799 a pénzt el nem vészem [Szentimre MT; BalLev.]. 1838 ha nem akarja el venni*, hát brennolni kell, s tovább kell osztani [Dés; Dlt. — *A kártyát]. — L. még ETA I, 109, MNy XXXVIII, 386.

10. bevesz; a primi; einnehmen. 1775/1781 A Sertés dözma irántt olyan egyezése van ezen Falunak eő Nagyságokkal, hogj minden esztendőben két sertést adjanak egyik egyik Méltóságos részre, melyeket is, ha nem éppen olyan kövérekis, hogj mindjárt meg ölethessék, el vésznek [Renget H; JHb LXXI/3. 378]. 1777 Kratsun Stefan mondá, hogj tsak szántsunk magunknak, mert az ő szántásának vége vagyon; mivel az ő két Leányit a’ Tisztarto széna gyűjteni nem vészi el az udvar számára, hanem ötet magát hajtja,

mellyért néki nem lehet meg maradni; hanem el kell sződni [Sajóudvarhely SzD; KS. Pop Vaszilie (38) zs vall.].

11. (erőszakkal) elszed; a lua (cu forță); (gewaltsam) wegnehmen. 1568: Stephan(us) Hunyadi fass(us est), tudom azt hogj zabo balint, egy palastot woth el tole, az leantul es az lean tudomant ton rola nekem, es en kerde(m) mert wotte el tole Anna Zabo gergelne ... fassa e(st), hogj eo wotte el az kakast az Kadas Janos fiatul, es Andras Kathohoz vizza vitte [Kv Tjk III/1. 200, 235]. 1569 az kys weolgyet pedig az kys gherebenes* olahok keztek vala, zantani, s kazalni, My harom falwywl, Ekeyeket be vyttwk, kazayokat el veottwk, es bort jttunk Reya [Mezőbánd MT; Vlt 7/692 „Georg Haranglab de Band” vall. — *A tőszomszédos Mezőgerbenes lakosai]. 1583: Zememmel lattam hogy Gal Kowach ky vgrek es az Santa kowach zolgaialtol el weowe Nag Nehezen az zekerczet, es hozza chapa Mihalj kowachhoz ket kezbeol [Kv; Tjk IV/1. 132]. 1588 Pascha vayda vtanna(m) Jeowen Jsmeg ereowel ell veowe egy Sak bwzamat [Zsákfa Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.] 1588/1593: Mikoron az eo kegme saiat chior-dajat, Jaro marhaját be hajtani mentem volna hatalmasul az barmokat eleolleni el veottik [Dés; Ks 35. V. 12]. 1600 Az J. tartozik minde(n) marhaiat megh adni az Anak valamit el weöz zalasarul [UszT 15/260]. 1604: hallam hogj egi giermek sir wala s mongia hogj egi puskas Ember el wötte tole az louat [i.h. 18/18]. 1609 tudom(m) azt hogi egik kapu Labat marto(n) peter uetten el* az bech Imreh giökerinöl mostis oda uagion [Szentmárton Cs; NyIrk VIII, 82. — *Erre az igealakra 1. i.h. 77 kk, NyM 182 kk, Domokos Pál Péter: MNy LVII, 39–46, Pais: MNy LIV, 333–5, LV, 278–9]. 1628 Az mikor masunnatt valamitt hoz(ott) affele Ragadomani utt emberektol el vötte es <nem> Isten szerent valo kereseti volt [SzJk]. 1644: Szigiartho Gergeline az en felső hazamba(n) be ment volt s egi eoregh hajamat, s megh egy falka Dizno hus peczeniemett fel rakta volt, s az szolgalom arczul talalta hogi hozza volt ... az szolgalom szinten oda ki hoza eleomben, s latam hogj az en hajam es peczeniem, el ueom teöle, megh is akaram czapdosni [Mv; MvLt 291. 400b]. 1655 nekem mindenemet el vöttek nekem semmim nincsen, sem ökröm, sem tehenem [Kv; CartTr II. 889]. 1667 edgyik mindgyart egy lantsaval hozzam öklele, en el vöm az lantsat tolle [F.köhér MT Told. Ia, 5a]. 1682* Olah Miklos nevi molnaromnak vötte el egy veder pisztrangját az országh uttyán [HSzj veder al]. 1692 az hűtös kerülőtül lovát hatalmassul el vötte [Dés; Jk]. 1701 Kik fenyegetöztek velle ha valaki marhajokat onnan be hajtja el vészi elölle, és kik vöttek el? [Bere MT; Bál. 86 vk]. 1720: azon verés alkalmatosságával ki vötte el egy uj kalapját hatalmasul? [Koronka MT; Told. 26 vk]. 1733: az Mentejet nyakából ki szakasztvá(n) el vöttek az Mentejet eök vöttek el ... magok autoritasokból vették legjen

el mentéjét [Dés; Jk]. 1748 ha én meghalok, ezektől a gyermekektől mindeneket elvesznek [Torda; Borb]. 1752: (A) szolga Legény a' Fiamtól elvévén az ökrököt be akarta hajtani, mellyet látván én ... minden veszekedés nélkül elvém tőle [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1775 az fejszemet és szukmányomat el vőték [Grópa*; TSb 20. II. B. 14 Nobilis Madán Filip (32) vall. — *Később: Haragosalja SzD]. 1831: Gyergyó Széknek Gyitro nevű helysége is minden Esztendőben Marhákat veszen el [Toplica MT; Born. XVd Bob Mihaila (75) vall.]. 1843: én magamis a' mult esztendőbe egy darabocskát vettem (!) volt bé felibe a Deresztésnek Kölessel félegettem hogyha Mlgs Béldi Albert Úr elvézi töllem a' Fele termést mivel én csak az ő Nsga Deresztésitől vettem volt ki Udvar hire nélkül, de nem volt semmi bántódásom [Bodola Hsz; BLt 12 Farkas Josef (70) szolgáló ember vall.].

12. elvon, kivesz; a scoate/lua; herausnehmen. 1581 A mikor ew Nguak az leon kegielmes akarttia hogy wdwarhelt Bathori Jstwan wram kezében adgya az So aknatis En kezembeől el vewen rendelte es adatta wala Jstwan wram eo Nga kezében [Gyf; Törzs. Kornis Mihály a fej-hez]. 1667 a mely Sajtot, ordát adott be, annak semmi nemű Sirját el nem veőtte [Cege SzD; Wass]. 13. megvon; a priva (pe cineva de ceva), a lua; jm etw. entziehen. 1562 1562 esztendőben nyári időben a székelyek mind feltámadának ilyen szfn alatt, hogy ők az ifju János királyhoz mennének az ő szabadságoknak megnyeréséért. Mert a király sok rendbéli szabadságokat vette vala el az ő gyakorta való feltámadásokért [ETA I, 18 BS]. 1596 Vezettek ..., hogy amely kamorakban ekeidigh az Hentelerek árultak, azokat Biro vram ... el wegie teollook es az mezarzekben rendellie(n) helt nekik az mezarosok mellett [Kv; TanJk I/1. 283]. 1638 k. Ezennis panaszolkodnak hogy az bor arulatást el ueottek teollook Szászfenes K; GyU 36]. 1782/1799 Praefectus Uram . a' Mészárosokat Árenda alá szorította, különben nyuzni nem engedte, a Vásár pénztis eddig, és mostis mind a Város vette, 's vészi, de most fenyegetnek hogj aztis el vészik [Torockó; TLev. Transm. 334].

Szk: a törvény ~i a bíróság a perbeli ellenfélnek ítéli. 1613: ha az törvény en tölem vagy maradékimtol az hazat el vennie vagy el itilnie, protestalok solemniter kgunetk elöt [Kv; KvLt Vegyes III. Heltai Gáspár keze írása). 1638: ugi vagio(n) hogi rea igirtem vala magamat s megis Czelekettem volna*, az Atiafiusagert de hogi ez ejel ide jöue s megh az feize fokkal az ablakomat s magamatis feniegette, hogj vagj megh halok vagj megh hal, s igi feniegett, hat enis immar erre való boszusagomba(n) nem adom sohasi hanem ha az teörüeni uezsi el teölem [Mv; MvLt 291. 140b. — *A zálogos szölv visszabocsátását] * ~i a tisztet vkitől felment vkit tisztességétől. 1573: Erreol Assecuraliak eo k. hogi az myt ely keolt az espoltalnak (!) zwksegere az Eo magalebol . Io zamwetes zarent Meg elegitik rolla, Addeg ely nem veszik

teole az Tyztet ha mykor fely akarna hadny miglen az eowerel meg elegitik [Kv; TanJk V/3. 91a].

14. visszavon; a retrage; zurückziehen/nehmen. 1591: Biro vram az Kadar Mestereketis be hiuassa ..., es biro vram valoba megh Inche eoket Hogi az Ceh leuelek tartasa zarent eltessek az varost Mert ha ennek vtanna effele fogiatkozast tapaztal megh eo kegmek benne, az Ceh leuelet teollook el uezik, es Idegen Mestereket be bohattiak, megh zabadittiak [Kv; TanJk I/1. 166—7]. 1807: az Nehai Gidofalvi Antal ur(am) Halala után az eökgyelmetől el-hagyatott arvainak Gidofalvi István Uram tétetik Tutorinak de csak hamar ... Gido (!) Sámuel uram alla elé Tutorinak az kiis adig fojtata az mig Volt Nehai Gyorfos Király Biro Ur el vévé az Tutorságot [Albis Hsz; BLev]. 1807 k.: Sinfalván* ha az Attya meg hall (!), és tsak Leanya marad, a nyilat el veszik, és <ha> a Ferfiu meg hal, mindgyárt a nyilat az Menyetkétől (!) el veszik [Asz; Borb. II. — *TA].

15. (folyóvizet) elfog/vezet; a devia/deriva (cur-sul unei ape); ab/wegleiten. 1581: Malom Keowet vonattam fel attam Molnar Pálnak erte f. 1. Hogy az wyzet el weotek volt weottem 36 Karot az wyz el wetelnek d. 72 [Kv; Szám. 3/I. 3—4]. 1583: 16 Nouemb(ri)s Az wyzet hogy el weottuk Czeoweknek valo fat niagiob (!) seoweny karonal (igy!) d. 32 Az wyz wetelbe n enmagamra es Molnarra legenyekre keolt d 32 [Kv; Szám. 3/XII malomszám. 5]. 1592/1593: ahul az Christoff deak* Vram Molna gattja vagon mostan, az Kws zam-mosnak foliasa azon tul volt annak eleotte, Annak vtanna hogy Christoff vram az Molnott ot chinaltatta, akkor gatolta zorította az mostanj foliasara az Kis zamost es vgy veotte el az Regi foliasatul [Szilágytő SzD; Ks. — *Keresztúry Kristóf, a tőszomszédos Szentbenedek birtokosa, kővári kapitány, később Kolozs. m. főispánja]. 1730: a Bolya völgen le jövő Kalba neví vizét az maga ennek előtte sok száz Esztendőkől fogva Continualt Alveussárol, folyamattyarol, tulajdon a mi Földünköt el árkolván más felé vetették a mi Malmaintól el vévén a vizet [Fejér m.; JHb XXIII/46]. 1734: Concludáltuk, hogy a Malom árka toroklattyáb(an) az arviz nagy, es sok jeget hanyván melly az arokrol el vőtte az vizet; semmi Viz a Malomra nem mégyen [Dés; Jk 443].

Szk: a víz sebességét ~i. 1782: azon gát az az egész eddig valo viz Sebességit el vette, s iszoppal egész Szántohalmáig az vizet meg gyengitette [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

16. (indulatot, vmilyen rokonszenvet/vonzalmat) kiöl vkiből; a distrage/omorí simpatia/afec-tiunea în cineva; eine Neigung ersticken. 1780: Buzgo indulatom vólt és vagon a' publicumhoz: e' nékem sokat ártott; de indulatom, a' megv publicum mellett szolgálók, el nem vészi [Ne; Borb. II. Kováts József rektorprof. lev.].

17. elpusztít; a prăpădi/strica; verderben/nichten. 1700: midőn ... a' tavasz gabonak ... meg érlelésére és bé takarítására szép nyári takarado napokat kivanunk vala, ihon a még mutatott szép

áldását az hertelen esőkkel kezdette el venni, el annyira, hogy ha csudálatosson rajtunk nem könyörül, nem egjebet, hanem ki mondhatatlan szomorú éhséget kel várnunk [UszLé IX. 77. 11 gub.]. 1796: Also Fordulójában a Réteken bizonyosan tudjuk, hogy az Arviz majd minden Esztendőben hol meg iszapollya az egész rétét, hol pedig a kész szenakatis el vészi, s az egész helyen majd mind Tálmoso fü terem [Mohaly SzD; Wass].

Szk: *~i a gaz felveri/elöli a gaz.* 1718: vagjon egj darab kaszáló Rét .. némely részét már a gaz el vette [Dabjonúffalu Sz; Berz. 7. XVIII. 68. 1] | a Somoson a Csehi hatar szeliben (sz, k) ... de a gaz nagy részét el vette [Györtelek Sz; EHA] * *~i a hideg a letarolja a fagy.* 1570: Smelcher Isthwan, hithy zerent vallya, hogy Tawaly Ezten-deobe Mykor az zeoleot eleosser az hydeg ely veotte volna, Az pyachon leteben hallotta hogy Jllen modon zolt feolcz Antal, hozzw Gergelnek, Jo komam, Az zeolet mcllyet Atthal vala visel gondot Rea Mert en thowab Ne(m) mywelem [Kv; TjK III/2. 136]. 1649: Anno 1649, 6 die May viradora az hidegh az all hegyeket mind el vötte, megh az fel hegyekettis meg haborgatta sok helyyeken (Kv; AsztCjK 63a). 1722: itt a hideg minden fele gyümölsset ugy el rontot, hogy tellyességgel semmi fele gyümöls meg nem maratt, török buzat, dinnyet ugorkat, s egybe gyege vetement mind el vött [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.]. 1730: A szözlöt a hideg mind erüst el vötte [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Péter ub lev.]. 1737: Die 15 Majj Isten itéletiből 13 Majj Viradolag a szözlött az hideg el vötte ..., mig Desi bor talaltatik addig idegent be hozni meg nem engedtetik [Dés; Jk 437b]. 1741: Ezen nemes Gyergyó széknék idei termékletlenségeit mind ősz és tavasz gabonájával bő mértékben fel kell adni, úgy a mi kevés tavasz lett, azt is a hideg mind el vette és azt is a sok hó, eső ott érvén, a sok jégesők is sok károkat tőnek [Gysz; SzO VII, 412]. 1749: Die 12 May immar az szözlöt az hideg el vötte vala [Kv; Szám. 26. VI. 476]. — b. '9' 1829: Edes Apámat meg lehetösen sok bajai között (így!) de a kezit egészen el vette a' hideg egészen el van dagadva [Kv; Pk 6] * *~i a hóharmat elpusztítja a dér.* 1709: Május 18. Virradolag lött nagy hóharmat, az török buzának jobb részit elvötte, dinnyét és tököst mindenütt nagy részint [TT 1890. 763 SzZsN].

18. megfoszt; a-i lua cuiva ceva; berauben. Szk: *Isten ~i eszté.* 1593: Bornemizsa Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasneual az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miert mentenek volna ez gonoz chelekedetre, Mondanak mit mondhatnank jo azzonio(m), ez mostani ezwnkel ne(m) chelekettwk volna, de az Isten akkor el veotte volt ezwnket, azért chelekettwnk (!) [Kv TjK V/1. 347]. 1597: Chato Ambrúsne Sophia wallia Kis Imreh most utolzor hogy megh verte az giermeket. mikor megh holt wala menek oda, az azzoni sirattia wala az giermeket mondva(n) way ember te zalonnad ez te wagi

gyilkossa az tennen fiadnak addigh vered rongalod hogi am miattad hala megh, akkor Kis Imreis azt mondotta, Myert zollaz io atiamfia wgi, mit tehetek rolla ha az Isten el veotte volt akkor ezemet [Kv; TjK VI/I. 40] * *Isten ~i nyelét meg-némul.* 1598: Nyaualias Nem tud szolny mertt az Jsten ell wette Nyelueth [Kv; Szám. 7/XVI. 96] * *Isten ~i szeme világát.* 1749: én annyira Vagyok, hogy én elig igrheték magamnak egy néhány napocskát, de kivált legnagyobb nyomorúságomra az, hogy az I(ste)n a' szémem Világát tellyességgel ell wévé [Ap. 5 Apor Péter lev., csak aláírása sk].

19. kb. elboszorkányoz; a vráji/lega; verhexen. Szk: *~i a tejét elapasztja a tejét.* 1584: Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy hluasd ide chak [Kv; TjK IV/1. 244–5]. 1650: niluan mondotta szoczj giorgine vttvs Jakabne felöl hogy vttvs Jakabne uette el az eo vñdők(ne)k teiet [Szentlélek U; UszT 8/64. 37] | az Ax Aszszonyt az Bizonyosagok megh tartyak vilagoson abba(n) hogy az Jk, Nylyva(n) gyalaztak eoteott azzal hogy az Tehenek tejet eo vette volna el ... kihez kepest mindenik seorsim ac sigillatim az Ax Aszszony(na)k eleven dija(n) Convincatattott [i. h. 138b] * *~ik az erejét.* 1584: Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valek, hiüatam hozza(m) zabo Catot, Azt monda hogy keotes volna raita(m) Ada be valamit Innom, es gywkeretis Ada be Innom, Es mihelt be veóm, mingiarast az karom meg haborodek es most(is) Chak Naponkent el zarad a' kezem Aztis monta azert hogy á karomnak Az ereyet veottek ell| Hannes Daurer ... felesége vallia egy Sophia Neweó hugomat tartom vala hazamnal, Az labat meg veztek es 'a kezeis el zarada az ereyet el veottek vala, kerem ez Katalin Azont hogy meg giogicha Eo azt felele hogy Nem oly keonnyn lehet, mert az ereyet veottek el, es vgy veztetek a' leant megh, hogy keoteozhessek [Kv; TjK IV/1. 219, 256].

20. kb. elidegenít/hidegít; a instraína de; entfremden. 1632: Jona Nagy Palnak felesége elle(n) Sombori Ersebet elle(n) ilyen proposition vgyo(n) Mi okon fogott el teged az te atyad én tillem negy holnap alatt, adgyad ratioját Az mi az el fogast illeti ugyan azt kivano(m) bizonycnd ratiodal mi okon vötted el gyermekeket tőle(m) negy holnap álat [SzJk 39].

21. kivesz; a lua (din); herausnehmen. 1792: A Szászvarosi gazdát a napokb(an) meg intettem holmi helytelenségeiért, s a házak koltsátis el vettem a kezéből, mert egész Bál házat tsináltak volt a katana tiszték a Nsgod Udvarabol [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *~i részét.* 1763: tették a Tekintetes Nms Széknék denominálni deputálni Tekintetes Domosk István, Tekintetes Vajna Gabor es Erös György Uramékat hogy a mi eddig ki ítéltetet mind jóságokból, Jobbagybol, Szanto földkekből Szenabol Szemül valo gabonabol, ki ki el venne részit [Hsz; BLéV.].

22. (vámot v. dézmát) szed/vesz, a stringe/lua (yamă sau dijmă); (Zoll od. Zehent) (ein)nehmen, erheben. 1600: Az vtan hogy az Boerok inneth el me(n)tek, tudom hogy forgoth az malom, az wamiathis hize(m) a weötte el a ki zamara iarth [UszT 15/265]. 1767: quo jure vette el a' Dézmát az Aszszony a' parasztság között nem tudotik [Paragó K; JHb IX/50].

23. elkoboz; a confisca; beschlagnahmen. 1573: Az Mezarossok ceh Mesterenek Hentelereknekis Meg hagia Biro vram hogi senky Belegnelkwl barmat Az Mezeon Neh Tarcia Mert valamellyet annelkwl Talalnak az Lato Mesterek ely veszik [Kv; TanJk V/3. 86b]. 1578: (A „Semlye swteo”) vgy swsse az Semliet mint egyeb varasokba ha penigh vgy nem swtne, vegyek el eczer is mazzoris Semlyeiet mind addegh migh megh tanul [Kv; TanJk V/3. 174a]. 1594: mikor Bor fogas volth akkor Nemes, Borth ne(m) arult, Merth ha ki keszdettis Borth asz Varos el tiltotta rolla es az ky aual Birth eorszeo el Veotte tulle Mert tizenket forint Birsaga volth [Dés; DLt 246]. 1606: Ezert euocaltam az J. keghed Zekire hogj en teölle egy Louat veöttem volt, kit mikoron el attam, annal az Embernel megy talaltak atto<l e>l veottek teöruej zerent, melj dolognak nyulan valo el hitelere neke(m) az teöruentis Segeswarzekbol irua hoztak, nekem az Zaznak igazat kellet tenne(m) ezert megy keuanom hogy teis megy elegits engem mert en töled igaz penzen veöttem [UszT 20/271]. 1608: ha kinek hamis singit vagy fonttyiat talalliak, velle arult, az melly marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [Kvh; HSzJP]. 1649/1650: mikor az Cziganyok az Piaczon Halot vetettek volna az Ebeknek, Egy dizno Suldójet Ferenczy Peternek az Cziganyok az Halo mellett meg eolték es Ferentzi Peter el hozatta az maga hazahoz, es fel meszaroltak, egy reszet az peczjeniebol, az szolgálójától az piaczra küldeot el adni, mellyet az Vasarbirak eszkekben veuen, szolgálójától el uőttek, es az Cziganyoknak attak [Kv; ÖCJk]. 1774: Völtsön az Tálásfalvi Biro Csukás Todor árultatott Palinkát az Uraság Fogadojában, mellyet Titt Praefectus Botskor Uram meg tudván Pálinkáját el vőtte volt, de . . . ugyan Csak üdövel viszá adta, mennyiben békélet légyen meg az emlitet Biro Titt. Praefectus Urammal aszt nem tudgyuk [Mocs K; KS Conser. 82–3]. 1786: mikor a Migos Uraságok az magok számakra kortsomároltattanak és árultattnak az magak italakra sem engedte az Uraság hogy italt tartsanak az Thoroczkai Lakosak, mellyet Házonként meg keresztene, és ha tanaltanak el vették az Szegenység-tol ha tsak egy fertálljnyit kaptanakis nállak [Torockó; TLev. 4/13. 47]. — L. még ETA I. 141.

24. leszed/vesz; a da jos, a scoate, a înlătura; abnehmen. 1584: Attam Georgy kowachlynak hogy Az Rudas lo meg Betegeolt wolt. hogy neky 4 ereth vagot es hogy az Zemen walot el weötte es az zayat meg Tyztitotta fizet(tem) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. 1596: Az Taligas Lo-

wak(n)ak Zemen walot hogi El wette Az Dara-bant att(am) f — d 25 [Kv; i.h. 6/XXII. 7].

25. levesz; a lua, a îndepărta; wegnehmen. 1620: En töllem . . . Boer Peternek izene Onah Bobes hogi a lakattiat a malom szűszekiről uegie el mert ha el nem veszi el rontia mert neki vdvárbirotol szabadsaga vagion rea [Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej-i jb vall.].

26. elemel/oroz; a șterpeli/ciordi; entwenden. 1569: Egy estue eo hosza Ment volt be Mere Janos, es azt monta Myth chynalz ith Cristina Azzony most(an) ennekem penzem vezet el, azert senky dolga az hane(m) tyed es te wotted el [Kv; TJk III/2. 246]. 1570: Zeres Lerinch ezt vallya, hogy vgy kezdy zydamuazny Jstwan vayda az az-zont ez zokal, hogy Besthye kwrwa The veottd ely az en atthyam fya penzet Masfely forintot harom penzt, vgian Te veottd ely fiadal Bestie kwrwa, vgian senky Nem veotte egyeb, Nalatoenal, Bestie kwrwa [Kv; TJk III/12. 58]. 1573: Kolb Miklos ezt vallya, Ez ely mwlt Ideokban veotte volt ely valamly halat Trefaba Kossa myhal halaz gergelnek kyert kosa Myhalt teorwenbe akarya volt hiny [Kv; TJk III/3. 99]. 1595: megh lata Barabas Georgyne, oda mene, s ket keüet el vyn ben(n)e, alab vide s azon búzaba le teüe [UszT 10/109]. 1604: weztót wolt fillier Miklos walameny pinzet el kinek az Erzeniet cziak közel az zallazanal Talala meg: gianakodik wala Borbara Jstuanra hogy talam ő wőtte volna el . . . En ne(m) tudom sem lattam egi penzetis hogi el wőttek volna [UszT 18/147]. 1645/1664: Tudom aszt hogy Pé-czi Mihályné egy bé kötöt gyűszű pénzt vün el Molnár Györgynül | Asztis latam hogy Hanko Gergelyné egy akasztolo töt vön el [Kvh; Bogáts 14, HSzJP]. 1690: Ha mi élése, szenája, mie az Nemet vitezek(ne)k ott maradna, mikor ki mozdulnának, azt ki őrzene, vagy az magyar szálló, vagy az gazda ha el venne benne, ha el nem venneis, az Nemet vitez az mikor vissza menne réá fogná hogy el vészett benne [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. 1756: azon füst házban(an) is talált egy kesztyűben egy rakás tallér pénzt, de azt ott hagyta 's hozzá nem nyúlt, arra mondtam ugyan s.v. báhó voltál, ha tudtad hogy lopott pénz, mért nem vettél el benne [Kv; Mk IX Vall. 180]. 1845: meg támadott az utszán Madarasi Ádámné és engem minden féle képpen le piszkolt le francos kurvazatt, azon okból, hogy valami huszasakat emlegettem, mit meg halván madarasi-né, hihető azon huszasakat értette, melyeket Rosi leánya tavalyi gazdájának a Fiscalis Urnak sebéből el vett volt [Dés; DLt 502].

27. birtokba vesz; a lua în posesiune/stăpini-re; in Besitz nehmen. 1676: hat ökrét az Attyamnak kezes leven erette* Kolosvaratt Samai Peter el veve s mostis ada vagyon [Mezőbánd MT; MbK. — *Szász Mihály szökött jb-ért]. 1773: Pap Samuel Tizen három városban* lévő fundussát az adojért az városnak hadta és adta; elis vőttük [Kv; PolgK 144. — *Kv egyik régi városrésze (vö. KvTel. 111–3)].

28. (magának) visszatart; a reține (pentru sine); (für sich) zurückhalten. 1681: Ennek előtte ezen malomban az Molnarok ... a vám buzának negyed részét vettek el; de ennek a Toth Benedek nevű molnar(na)k meg engette Groff Ur(am) eő Nga hogi harmados légyen, azért: hogi őis legyeny Asztalossagra taniczo(n) [Vh; VhU 575]. 1720: Borsóts olljant küldötte(ne)k, az ki nem el vehető, annyi penzb(en) mint ő klmek akarnák adni: Azert viszzá küldöttem az Borsot, semmit abba(n) el nem vottm [Bögöz U; KaLt Korda Sigmund lev.]. 1746: Harkányi Samuel ő Kglme fassiojából, kivélis ő Kglme registraltatott világosón ki jó hogy tiz forintoknál többel ados nem maradt, és mind a maga fatensi mind az adversa parsnak fassiojából többire az jó ki, hogy a négy forintokat maga fáradtságáért akarta, és akarja el venni Torda; TjK III. 22].

29. visszavesz; a lua înapoi; zurücknehmen. 1752: (A) szolga Legény a' Fiamtól elvévén az őkrököt be akarta hajtani, mellyet látván én ... minden veszekedés nélkül elvém (!) tőlle [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29].

30. elnyer, megkap; a obține/primi; bekommen, gewinnen. 1676/1681: mint hogi peniglen ha valakinek szüksége vagyó(n) az I(ste)nnek effele áldására a' szám ado szolgak is nem aláb szükölködnek masoknal az nélkül; ighen méltán cselekszi hát Szám tarto Vramis, ha abbéli szükségében nem senkihez világi emberhez, de egyedül csak a Terempto Istenhez folyamodik áldasért; kit is ha szive szerint megh keres el vészi a' mit kévánt [Vh; VhU 656].

Szk: büntetését ~i. 1702/1799: meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példás büntetésünköt el vettük volna [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 320]. 1705: Dése(n) lako Békési János Kováts vr(am) ... Felesége Gulácsi Kata ... Is tent s — Felebarátot megbántó utálatos szitkoknak nemével szitkozodott, mellyért az Szamosujvár alatt lévő tábori szeken kemény büntetését el vőtte [Dés; Jk 275b]. 1721: (Ha Kabai Anna) teőbszer akár idegen Nemzettel, akár másokkal ilyen feslet erkölcsb(en) és tilalmas Conversatiob(an) talaltatik erdeme szerint való büntetésit ell vészi [Kv; TjK XV/3. 20]. 1728: melto büntetesit el vészi [Dés; Jk]. 1730: meltan érdemlett büntetésit el vészi [Dés; Jk]. 1747: az J ... azon I(ste)n ellen lött káromlo szavai(na)k érdemlett büntetésit el végje [Torda; TjK III. 161]. 1780/1804: olly erős vigora legyen a' Törvények(ne)k, hogy ki ki bűnös lévén érdemlett büntetését mások(na)k is példájára a' meg irott Törvények szerint el vegye [Torockó; TLev. 43] * ~i jutalmát elnyeri büntetését. 1670: az J ... az Tanacz haz eleot palczáztassék és veretessék megh, de ugy hogy ha teőbb comparialtatik affele szitkoknak neméb(en) leledzeni, erdemes jutalmát el vészi [Kv; TjK VIII/11. 21]. 1676/1681: az Strazsak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden este jel adattassék ki ...; ha kit jel nélkül ot jarni találnak, aszt megh foghják, es reggelig a várta alatt tarcsák, az utan töllem vagi Capitanyomtól el vészi jutalmát

a ki edictumomat Contemnalni mériszli [Vh; VhU 661—2]. 1703: Szász János* immár el vőtte jutalmát, tegnap előtt fejét vőttek a Szebeni piaczon [Nsz; Ap. 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez. — *Johann Sachs von Hurteneck, a szászok grófja, nsz-i királybíró]. 1766: kedvezvén vagy bé hunt szemekkel nézvén a' Birák valakinek a' Constitutio ellen történt hibáját és vétkezését, tehát világosságra jöven a' Biráknak ezen vigyázotlanságok ..., méltó animadversio nélkül ne maradjanak, el vévén Hivatalokban valo Restsegeknek ilendő jutalmát [Torockó; TLev. 9/11].

31. megszerez; a pune mina pe, a lua, a dobîndi; erwerben. 1570: Martha q(uon)d(am) Blasy Kolchar r(e)l(i)cta vallya ... Zekel peterne az Ew hazaban Syrwan panazolkodot Illyen zowal ew Eleotte, hogy Az vristen ollyan Jgazan zegitse Barlabast Minth hogy hamissan ely perle Az en atthiamtwi Maradot hazat, Az en labam megh zategyek mykor en oda Megiek hozzaya, Mert hamissan Eskwek rea(m) vgy weowe ely hazath theolem [Kv; TjK III/2. 16]. 1573: Gergel teomeoswary Azt vallia hogi Barat Istwannak vtolsory Birosagaban Idezte volt be Kis Antalt Hennig Iacob valamely feold veget, hogi otth felelenek Egimashoz, Mond Kis Antal Hennignek, hogi vened ely te az en Marhamat Ereowel hatalomal ha en Ne(m) akarom adny, Erre tudoma(n)t teot henig Ezt Mondwan En ne(m) hatalomal hane(m) teorwenyel Iarok, Az biro Kis Antalt Zekteoresen Marazia [Kv TjK III/3. 188].

32. elfoglal; a ocupa; besetzen. 1586: Vegeztek egyenleo voxal hogy emberek valasztassanak, kik hyt zarent Inquiraliak az Zena reteknak epiteset, valamely Ret penig epitetet eot eztendeotóól fogwa ez napigh, Azt mind el vegiek es Varos zamara el tilchak. Erdeo Neowesre eppen megh tarchak, eoriztessek zorgalmatoson [Kv; TanjK I/1. 29]. 1605: harom hold* az kit hatalmasul veot volt el nagj var folui Janos (Várfva TA; UnEkLt. — *Ti. a föld]. 1606: egizer ... Veres Marto(n) oda jeoue ilkeben*, en ottan lakom vala, s mo(n)danak az falubeljek Veres Marton(na)k hogy Marto(n) Vra(m) ha jde ne(m) jcóz lakny el vezzik az njlat Azt mo(n)da Marto(n) hogy ha Ide ne(m) jeouek bar el vegietek [UstT 20/80 Joannes Zabo de Dallya" pp vall. — *Ülke U. *Dálya U]. 1676: ez Varsoci* resz Joszagot Praepostvari Szigmond Batori Katatul, es Lonyai Szigmondtul Törvinnyel vőve el [Perecsen Sz; Ks 90. — *Varsolcon (Sz) levő]. 1693: Az régi Ecclesiáj földeket az Reformatusok el vőttek* [Kál MT; UnVjK. — *Ti. un-óktól]. 1770: ha tiüis örökös Jobbágyak Vona tok nem venyek el az hatarotokat [Tóhát TA; JHb II/15]. 1736: Kolosvárárt minden templomainkot elvévék, az piaci templom tornáczában egynéhány papunkat megölék | micsoda igazsággal lehetett elvenni az Báthori István jószágát*, az mely örököse volt, és tulajdon csak iskolára s az ifjak tanítására adta, aztot mondom, elvenni az iskolától. De azt bizony csak elvévék és az más vallásu urak egymás között az tulajdon Báthori jószágot feloszták [MetTr 424. — * A kv-i aka-

démiára hagyott vagyont]. 1774: Kelemen keresztib(en) lévő földet ... Czerjék Borbára Aszöny töllem el vővé [Szentsimon Cs; Hr 10. 54]. 1829: A' Falu Erdejétis el-vette az udvar s allodizálta a' F. Zsuki határon [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

33. *dív* elszakít; a smulge/rupe din/acapara; ent/wegreissen. 1614/1615: az megh denotalt falumat Bathori Gabor akkori fejedelem el veotte uolt teollem potentia mediante extra omnem viam iuris kit ha tagadna hogy en teollem, ne(m) teoruenytele(n) veottek el az en falumat in instanti az articulusok tartasa zerint doceallunk [T; Törzs.]. 1637: Bethlen Gabor mikor megh ertette volna hogy en annak az resz ioszagnak uraua... Balingh Janossal compositioban indultam volna..., tehát eő felseghe hatalmasul en teollem azon ioszagot el ueőue, maga az Radnoti ioszaghoz foglaltata [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 3 Sükösd György végr.]. 1648: cum euictionis cautela ueottem volt egy majort az I(nctak)tol teollem azt el vettek, Azert azt keuano(m) hogy igireted szerent euincalja(na)k benne, Alioquin ha nem euincalhat(na)k megh keuano(m) ... hasonlot ad-gianak erette [Kv; Tjk VIII/4. 273]. 1674/1676: Kamuthi Miklósné ... előttem hallásomra edgy-nehányszor panaszkodott, ilyen szokkal, el vővek, el foglalák tölünk... Szilvást* [Szava K; JHbK XX/21. — * Mezőszilvás K]. 1782: Ki egész Városostol Bányászok vagyunk... a Föld alol ki hordott kőnek mivelésére Tűz, s Consequenter Pa kivántatik, de midőn a mi Mlgs Földes Uraink tölünk minden Erdőket el vettek, el vették azzal edgyütt az mi éllemünk(ne)k modgyát is [Torockó; TLev. 4/6. 5b].

34. *dív* leszakít; a rupe/lua; abtrennen/reißen. 1589: az birak engemet egyczer oda az en tanorok kertemben hiuatanak..., ennekem mondanak hogy Jo Azony teneked igen nagy ez a tanorok hanem mi el veezkw felett, es en teollem el veouek akkor erővel az feoldemnek felett [Szu; UztT]. 1590: Thudom eztis mert en voltam eggik Eskwt az keoseozeorj Eskwttek keozoot hogy az kiknek teobbet Itelteonk lenny hogy nem mint jllet volna, tehát abbwl el veotteonk s annak attwk az kinel kewesebet Jtelteonk s epitetlen feolde volt (i.h.). 1597: az falw monda Menneyeonk rea az Ferenczj Kouaczy nilayra lasswk ha teobbet bire egy Ember nel vagy nem: ha teobbet bir vegywnk el benne [i.h.].

35. kivesz vkit vki kezéből; a lua din mina cuiva; entreißen. 1634: en futek oda masokkal es ugy vóuók el Fekete Janost Lako Istvántol [Mv; MvLt 291. 17a]. 1753: meg fogák ketten Csiki Janost de el vővők töllek [Marossztygörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1765: Grék Kosztántin az Falun 3. köből buzát 3. köből Zabát vont, ezt azért, hogy az Sophron Ideiben mikor el fogták volt az Tisztek, mért nem költ fel az Falu, hogy vették volna el a Tisztektől ötöt [Bogát TA; Mk V/V. 97 Pászardly Lapadat (50) zs fall.].

36. *dív* levez; a lua; abnehmen. 1755: akar-mellyik vegye el róla, azt a' verést, a' melyet töllem kapott [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

Szk: ~i haragját vkirol. 1551: Erthyewk valam nyehességit az my keg-mes vronknak N-gos Nadasdy Thamasnak* ez my athyankfiara Janos Deyakra, ... kiryewk kegielmeteketh mielye az my zolgalatonkirth es barachagonkirth, engeztelye meg kegielmetek az vrat, wegye el haragiat rola ew nagsaga, es hog az ew kegielme thewb jambor zolgay rendy zerinth lehessen fizetisse [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate és Thorma Janos lev. az i.h.-en felsorolt címzetettekhez. — *Előbb ország-bíró, majd nádor, kezdetben Szapolyai János, később I. Ferdinánd híve]. 1558: Mywel hogy kyalne azzon ew felsege az Thwry gewrgh panassayert fogsagayerth az Warosra haraggyat wethette

ha leheth semmy keppen ew felsegewel thew-wenbe Ne allyonak deh kewnyeorewggyenek ew felsegenek, hogy az warosrol wegye el haragyat [Kv; TanJk V/1. 47]. 1596: Kegmed haragiat vegie el rolam mert kulomben vagio(n) az dolog az Mint Nagy Georgj kegnek monta [Radnótfája MT; Bál. I] * minden közt ~i vmiről/vkírol. 1633: Aztis mo(n)dotta Kepiro Mihali hogi eő megh akarta az legent eöletni, de eo ne(m) leledzik halalaban, hane(m) eo megh alkutt velle, es immar minden köztit el vőtte rolla, eő czia az eő mar-hajat keressi [Mv; MvLt 290. 136b/2]. 1671: (Az) ezer forint summat .. azon Colosvári Beczüll(etes) Unitaria Ecclesia teotte le eppen paratis eo Kgek-(ne)k, s administraltatta is azon eo kgek ackori Beczwlletes Curatori nemzetes Huszár Péter, es Reyner Marton Ur(am)ek által, s levalvanis azt eo Kgekteleo defacto remittaltak azon megh nevezett zalagos Falut Korodot*, mind(en) közőketis el vővén eo Kgek rolla [Kv; KvLt I/180. — *Később Nádaskóród a várostól északra Kisbács szomszédságában]. 1677: Az meli Nagy Fundushaz Bojer Sigmond ura(m) Vecsinseget Praetendalt, Ugy mint Ra(d) Suteika, Rad Kurczul, Salamon Durczkul, es Sztan Roska Fundusakhaz, ezen Negj Fundustis Remitala Sarosi Janas Ur(am)nak minden edig azakhaz birt földkel Bojer Sigmond Ur(am) minden köztit ezekrül el véve [F; Szád.].

37. levez vmit/vkit vki nyakáról/válláról; a lua o povară de pe cineva; jm eine Last abnehmen. 1571: az my kegyelmes wrunk az my keonyeorgy-sewnkre mynden kegyelmessigyth my hoozank megh mwttattha volna es terhewnknek nagywb rzyzth rwillunk el weotthe [Szu; SzO III, 340]. 1573: Baranay Pal, Kwtas Istwan es vey Marton*, hogi tawaly Eztendeobe mykor Meg verte volna Barchay Ianos zeoldenost (!), ... Aztalos Istwan veotte ky kezessegen^b Ille okkal engedet Zolden hogy eo az kezesseget ely Nem vey aztalos Istwanrol, hanem teolle varya meg az fizetést Mind penig az verbirsagot Eo aggya meg az bironak [Kv; Tjk III/3. 207. — *Tollban maradt: vallia. ^bA vallókat]. 1683: Török Daniel nevű Lejtmán (!) kapitány sok ajándék munkáimat meg tekintvén szállóimat rollam el vőtte [Kv; Uti].

38. megvesz; a cumpăra; taufen. 1570: Paisos Illes, Es Neste az felesége hitek zerent vallyak, hogy az Vinche deak hazas valo ablakot, mely az

zeoch Andras kerte feleol vagion, Thwgyak ... vagion 20 Ezentendeye, hogy az Ablak otth volt, ... Azt Monta fabian deak, hogy Tyz forintal fellyeb ely veotte volna Az hazat, ha az Ablak otth nem leot volna [Kv Tjk III/2. 129].

◇ Szk: ~i a hasznát/hasznót. a. betakarítja/hordja a termést. 1579: Az zóleó dolgarol így vezettek elő kegmek, hogy az Arwak ez ezentendey hasznat el wegyc, Annak vtanna el takartassak zepen [Kv; TanJk V/3. 196b]. 1592: Mierth pedig megh tiltotta(m) volt Capitan Vra(m) peche-tiuel es az alatt el vette haznat azt keüano(m) előzőr megh mo(n)dgia hol vette az szabadsagot hogy el birja az megh neüezett eöreksegek hasznat. Protestalok liceat plúra [UszT 10/79]. 1699: (A földnek) ha miveltetésébe fog kezdeni, miglen az hasznott el nem veszi rolla, ne tartozzék lélválni* [Nagyak AF; DobLev. 1/46. — *A zálogba adáskor adott összeget]. 1740: a jöszagat elő kegjelme masnak rajtam kívül el ne adhassa ha adna is ereje Senkinek rajta ne legyen, miglen az hasznat rollok el veszem [Albis Hsz; BLev.]. 1786: a' felső fordulo mikor tilalmasban volt, olyankor a' közt bé tsinálva tartatták és a Biráknak adták a Hasznát s azok Tökkel bé majorkodták s el vették a Hasznát [Nyárádkarácsonfva MT Told. 76]. 1815: mendétig a tekéntés Ur vette el a hasznat rolla [Kv; Pk 3]. — b. kb. vminek hasznát látja. 1647: az peres Juhokot haidu János maga számára fejte, s elő veotte el az hasznat [HSzj fej al.] * (a szőlő) termését ~i. 1673: Az Szőlő örök-segeknek dolga felől lön az osztozo felek között edgy kis controversia, akarvan az idei termését el venni mindenik Szőlőnek közönségesen az két reszesz (!) az harmados penigh contralvan, mint hogy ő faradott es illjen erőtlenségébenn is ő gondoskodott volna eddheg velle [Kv; RDL I. 154]. 1751: A Zalogos acquirált szőlőkrül . az idei terméseket én vészem el, minthogy én is miveltettem [Karácsonfva AF; Told. 25].

Ha. 1582: nem veót vala el [Kv; Tjk IV/1. 101]. 1583: el veowe [Kv i.h. 132]. 1606: el veüek [UszT 19/22]. 1620: el nem vöttek [Vardotfva Cs; Bál. 41]. 1631: el ueötte [Hsz; LLt]. 1652: el veotte [Vista K; GyU]. 1668: el vötte volna; vöttek vala el [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1683: elvette [HSzj égettborfőzöbüst al.]. 1698: el vészi [Disznájó MT; LLt Fasc. 71]. 1699: el vóm [Rücs TA; KvAKt Mss 344]. 1706: ell vüm egyet [Szederjes; i.h. 261. — *Kis- v. Nagyszederjes MT]. 1726: El nem vészem [Szás; BfN Krasznai cs.]. 1729: el vészi [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1731: el vötte [Dés; Jk]. 1734: senki el ne végye [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107] el nem vöttek [SzU; SzO VII. 377]. 1745: el vött [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. 1755: el vészi [Udvarfva MT; Berz. II. 85/5]. 1764: el vészi [Pókafva AF; Kath.]. 1779: el vészem [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1786: elis vöttek Tarcsafva U; Pf]. 1797: el vészik [Kv; Incz. XI. 27a]. 1814: el nem vészi [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. 1842: el vészem [Dés; DLt 85].

elvévész 1. nyoma vész, eltűnik; a dispărea; ver-schwinden, abhanden kommen. 1568: Agnes Bartholomei Nagy R(elic)ta iur(ata) fassa e(st), Ezt tudom hogy ez Kalara en nalla(m) lakik vala, es harom sing vazon veze el hazamnal fertal hean, es 18 ozpora, es io oh penz, ennekem bizon o rea volt gyanosagom, merth senky egyeb hazamnal nom lakoth [Kv; III/1. Tjk 199]. 1573: Ioannes Ecc-hert fassus est, hoga ezentennap vit volt eo hozza egi vas Mozar teoret hoga meg venne oztan eo 12 d. adot neky chiak hoga oly helre Ne aggia hwl ely vezzen. hane(m) az kapuba hyrre teotte ha kye hoga Nalla talaliak Meg [Kv; Tjk III/3. 140]. 1587: az lianya ket fortyntya az En oda menescom-(m)el wezeot volna el [UszT]. 1604: akar mikor az öker el wezöt az özőse Janos zörin wolt, ő halt oda akor [Kiskede U; UszT 77a]. 1606: illien zokai kinala megj az loual, hoga uid el mert futasunk uagion es akkor ugian futnakis uala, felek hoga el uéz az marha töllem [i.h. 20/159 „Michael Szilaj Uduarhely Sacerdos Ecclesiae Szaldobosien-sis” vall. — *Szaldobos U]. 1622: Egy Jarmath talalt megh nala melj eo teole gonozul vezet volt el [HSzj járom al.]. 1638: kerem az azzontul az poharomat, Monda hogy Mind az Magaeual edgiwt el vezeot ... neki mindene az varba(n) vezeot [Mv; MvLt 291. 424a. 433a]. 1682: hon nem lé-temben egy viricz kadam veszet el [HSzj virics-kád al.]. 1702: több Eszközök töllök el vesztenek [Dés; Jk]. 1749: (Szekeres társa lovát) majd mind egi erőszakoson vitte ki, assecuralvan, hoga mint a' magáéra gondot visel, és ha a' magáé el nem vész, az sem vész el ... ki vivén Czövekre ütötte, s, maga a' czövek mellé fekütt, mégis ezen ló azon étszaka el veszett [Torda; Tjk III. 263]. 1783: Hallom hogy a mult öszel innét el veszvén Nanya Szávának Blága Györgynek, Blága Thodornak és Postinanak Négy Kantza Lovai az okért ... Berezstelki Pap Flora nevű ember vett volna a meg nevezet Károsoktól erre a Nanya Makavéjra Kalákat [Faragó K; GyL]. 1813: a honnét a régi keresztes fa el veszett oda halmot ástunk mi az ezen helyet vagy fogást körül járt Tanuk [Bereksző Sz; BfR III. 12/9 Gávriss Ursz (38) col. vall.]. 1844: A lud tojásakra rézre tojásakra Biri* ügyeljen el ne veszenek [Kv; PK 6 Pákei Krisztina lev. — *A cseléd].

Sz. 1801: Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném, de ételem álmon, kedvem felette gyarol, s bágyadtságom nagyon érzem, ugyan tsak remélem még most a roz fejze nem vész el a fa vágorol [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.].

2. veszendőbe megy; a se pierde /nimici; ver-lorengehen. 1722: mostis szüntelen havaz ... ha el vész Gabonánk, én aszt gondolta(m) az mi még nincs el csépelve az elő H(e)rcsége Gabonájából, suspendalni, kéne mert nem lesz mit Vessen ember (így!) [Fog; Ks. Rétyi Péter lev.]. 1740: Szénát ... mind esős időben kelletvén hordatni, azt a Militia nem acceptálta, hanem a Statios helyeket nyomorította még, s az öszve hordott Széna is ott vész él. [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.].

1756: Balog Uram az Uraságtól rendeltetett kényerünk el vonván, kételenítettünk medio tempore az le kaszált szénát oda hadnunk mely miat az Uraságnak Cír. 20 Bugja szénája el veszet [Kötelesmező SzD; TKI 7 r. jé vall.]. 1776: szénája rendül mind el veszett egy marok hasznátt sem vett rolla [Backamadaras MT; CsS]. 1822: Az égetéskor egy katlanban 10 ezeret* rakván abból az ajjában égetetlen szokott maradni ezer, és így elvész egy ezertől száz Téglá melynek árra 51 xr [Torda; TVLt Kőzig. ir. 631. — *Tetőcserepet és téglát]. 1843: minden esztendőben a nevezett Kaszállóban elvész bizonyosan ha több nem az árokkal, égy szekér széna [A. jára TA; BLt 12].

Szk: ~ a nevezeti is veszendőbe megy/odalesz a neve is. 1758: valami partikulascskákat, szántó, és Széna füvecskéket eladván el veszne az nevezeti is, s üdöre ugy el idegenednék, hogy azt se tudnák Posteritási kinél keressék [Mezőbánd MT; Hr 1/40].

3. odalesz; a dispărea/se strica; hin sein, kaputt werden. 1591 k.: az orzag vta az hegyek Rea zakadozwa(n) el vezet [Dés; DLt 233]. 1663/1728: Ha valaki az mezőb(en) foglalt valamit akar szanto földet akar szenafüvet. hogj ha az ut attól el vesz, vagj el veszet tartozzek csinálni ha pedig nem csinálhattja tegye a reghi follljasab(a) a' kertet [Szentmihály U; Törzs]. 1806: a' kihágo Cserére járo ut, mintegy 18. esztendők alatt, nem igen járattatott, és e' mián, az ut oldalai mellett birtokosok által felszántatott, lassan lassan el-foglaltatván, tsak nem egészen elveszett vala [Frákos U Falujk Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~ a szemevilága. 1719: meg próbálék u-gjan vagy két Port, de a Szemem világais majd el veszett, az embert Annnyira láttam a ki közel állt széná mintha edgy puska Lővényire lett volna [Ebesfva KK; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1774: nékem ijedtemb(en) az Szemem Világais el veszet [Szőkefva KK; Ks 66. 45. 17c].

4. kb. elvétetődik; a fi luat; weggenommen werden. 1767: Ha valamely bányász, akar különös Czimbora, akar közönséges Cimboraság ezen bányák Colálásáról költ Punctumokat, seu in Toto, seu in parte violálná, és bányáiát vakmerő-képpen éjtzakais dolgozná, az ilyenek, comperiáltatván irremissibiliter bányájokból ki veszszenek, bursalis paenával 12., Forintig büntettesse(ne)k. Ha különös Czimbora tselekedné, maga részit amittálván, azon Rész a' Communitastólis el veszssen [Torockó; TLev. 7/1]. 1780: ha valamely Bányász . tőlben, nyárban, éjjel vagy nappal Sütt felett tolvajul dolgozni comperiáltatik az ilyenek Bányájokból örökkösön ki veszszenek irremissibiliter, ha különös Tzimbora cselekedné, a' többinek hírek nélkül, s' akarattyok ellen, maga részeit amittálván, ez a' rész a' Tzimboraságtólis el-vevsszen [uo.; i.h. 3a].

5. odavész; a se pierde; verlorenghehen. 1755: Mindenkeppen Akaryak es Iowalliak, kerykis Azon eo kegket hogj keowesszek az egyeszeget es Bekes-

seget Minden Ideoben ... Az Bekeseg keozben penig az varos ely tewedet penze Mindenestwl ely ne veszzen [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1592: Az Erdely harom Nemzetnek bekesege lewele ... Meliben megh iratik, michoda Conditionwal zaladhasson bé a warosokban theoreók Rablaskor az Nemessegh es zekelseg, mely conditionkat ha ky megh bantana chak rez zerentis, etette megh előlhessek, Dya harom penz legien, es minde(n) Joway ell veszszenek [Kv; i.h. I/1. 183 DiósyInd. 43]. 1648/1650: ha pedigh valaki ez vegezes ellen vakmereosegre vetne magat, az Celi leuele tartasa szarent megh bwntethessek, es az Teglyetis teole, akkorbelj Birak ereiél el vehessek, es penzeis el veszzen [ÖCJk]. 1746: Constal világosan hogj az A in facie Sedriae litigálodvan asseralta, hogj az I. tizenegy forintokkal adós légyen, és ugyan akkor magat compromittalta az A. hogj ha külömben lészen a dolog és Interést vett azon pénzert az perben forgó egész pénze elveszszen [Torda; TjK III].

6. tönkre megy; a se ruina/distruge; zugrunde gehen, verderben. 1571: Aggyak ertenwnk hogj, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egjeb Mayorsag, a mezeon vagyon ... Most e valtozasba Mynd feo nep lo feo mynd keossege, Barmawal etette Nyomottatna karossytana kegielmeteknek legyen gongya a meg eorzetesere hogj el ne vezzen, Barom mya [BáthoryErdLev. I, 118 a fej. Kornis Farkas és Petky Mihály usz-i király-bírákhoz]. 1582: Az mel' falt az o warba tawaly eztendeobe az waros megh chinaltata eo kglk heaztassa megh hog a' Nyers keo fal el ne vezzen [Kv; TanJk V/3. 252b]. 1617: eo azt az keoz kutat, mint hogj el veszet vyolagh megh czinalta [Mv; MvLt 290. 23b]. 1665: ugy el veszet vala az ut hogj akkoris el nem jarhattak ot s most sem jarhatnak annyra el vesztegette az malom arkabol ki foljo viz, lovastol az őszel csak bele ne(m) veszek abba az utha [Jobbágyfva MT; Bál. 50]. 1681: Az Ebedlő palota, es nagi Tornacz alattis volna egi gerendas nagi pincze; de mi okért hattak el veszni, nem tudatik; ... kár ilyen épületet el hadni veszni [Hátszeg; VhU 600]. 1701: Groff Apor Istvan Uram az Hesdathi^a hataron, malmomon aloll csak közel edgy malmot erigalt, mellynek gáttya miatt olly el szenyvedhetetlen kárban vagjok, hogj nem csak malom helylyen vész el, hanem kész malmomnakis igen kevés hasznát veszem [Wass. Vass Dániel ut. *SzD].

7. ? leromlik; a släbi; herunterkommen. 1573: Catalin Kassay Janosne Azt vallia ... mykor kerdezne Kalmar Albertnet hogi leania mynt volna, Mond hogi Az Inas adót volt Innia valamit bort atthwl fogva veszet ely az myat dagadozot ely azba kely meg halny Altalan fogwa eo maga Borbel balint Etette megh | En az myat veszek ely es azban kely Meg halnom [Kv; TjK III/3. 112, 115]. 1582: Nagy Balasnakis az filipozky el vitelekort vezet volt el egy lowa wgy annyra hogj myhelt haza jwttott myngyart megh holt [Kv; Szám. 3/V. 48]. 1649: Az Sigmond Janostol neött pey louat, az Postak touab egi honapnal oda uez-

tegettek czigaztak ., ithon holt megh, miuel hogi igen el uezett uolt [Kv; i. h. 26. VI. 552]. 1681: Valamely Lovak á Bányab(an) per Incuriam vesznek el, avagi halnak megh, a ki miatt Comperialtatik azok(na)k el veszések, vagy halalok, azok fizetik meg [VhU 63]. 1738: Mint hogj a mostani terhes állapothoz képest felette sok loval valo postálkodás kívántatik lovas atyánkfiai már tellyességgel ezen postálkodást nem supportálhatták, egynéhanyaknak lovai ezen sulyos szolgálat miatt el is veszvén [Dés; Jk 490b–1a]. 1759/XIX. sz. eleje: (A) Források . annyira el száradnak, fogynak hogy olykor az Marhájok-is a' Szomjuság miatt el-vesznek és száradnak [Dál K; Told. 12. 124].

E jel. al. az 1738-i adalék a fogalmazásbeli bizonytalanság miatt a 10. jel. alá is tartozhatik.

8. elpusztul; a muri; umkommen. 1570: Erzetet Kyrál Marthonne hithy zerent vallyá, hogy Latta mykor az keo hazba Beh Menth Zabo Janosne az Trombitassal Es oda Beh voltak de Nem Thwgia Myt chelekettek, Aztis Latta hogy Byro Katohoz Mentenek es Malozat Messert vyttek oda feozettek es vgy lakthak, Ezt is hallotta Az Trombitastwl hogy ezt Monta, Esseh lelek kurwak ely vezek myattatok valamyt Myweleték Raytam Immar hatzor Jndwltam ky az kapun hogy ely Mennyek az Varosol myattatok, De ely nem Mehettem [Kv; TjK III/2. 27]. 1582: Pulacher Istwan vram vallia, Az nyilwan vagion hogy ez Azzonnak vadlasara Az veres Lukachot meg fogatta Az feiedele(m), mywel hog kinchet talalt volna, Ez Azzony penigh eg leannal akart rea eskenny, De veres Lukach meg Mente teorweny zerent magat De chak kewes hog ez Azzony hazugsaga es hamissaga miat el Nem veze az Veres Lukach [Kv; TjK IV/1. 47]. 1592: Megh lad te vgmond Nagi Ianos, hogi az eggitek el veze, de te reouid nap el vez [Kv; TjK V/1. 209–10]. 1599: hallam hogy Nagy Janos mi(n)d feleségestől sok zonal kerik uala hogy hazokra ne menyen, merth eo zegenj legeny, el kel myatta vezny [UszT 13/109 Anna consors prouidi Joannis Gergelj de Kadiczfalua* vall. — *Kadicfsva U]. 1610: latta zemiuel az Santa Zabo hogy Kwn Peter uele vitkezet Buday Mihálneal, mely dolgot az Santa zabo Zemibe altal hazahoz kealtot Mihaly deaknera, hogy te Azony Ide ne Jary az en hazamhoz mert reouid nap el vesz] megh Eskot Kun Peter Mihaly deaknenak hogj el vezj ha Mihál deak el vez [Dés; DLt 321]. 1632: a joszágon vagyon egy körtövény fa, melyet edes körtövénynek binak a meddig a fa el nem vész, addig a Sándor János és Mihály birodalmába legyen békességesen, hogy ha a körtövény el vész; a földihez ne tarcsanak számot [Szentmihály Cs; SándorO 73]. 1683: azon szőlő tők az földbenis ugy be temettődtenek, hogy ha szaz Gerezd lótt volnais rajtok el kellett volna veszni [Radnót KK; UI]. 1756: kértük, s esedeztünk Balog Uramnak hogy Szányon meg bennünköt és agyon pénzünkért fűvet mert az Marhánk el vész s magunkis el pusztulunk de eo kigyelme nem adot

[Szakatura SzD; TKI Bot Togyer (38) jb vall.]. 1773: az Aszszony... busul erőssen, hogy a kis Fia elvész a tsetstül valo elmaradás és ehezés miatt [Selye/Magyarós MT; Bet. 7]. 1798: egésségtelen fű terem rajta, ugy hogy semmi féle marha se szereti, a' Juh el vész tőlle, a' Szarvas Marha pedig meg tetvesedik [Bálványosvárja SzD; EHA]. 1813: Ezen Házban vagynak Régi Czitrom és Narants fák Tizen edgy, ezeket az hideg, a' Télen meg sanyarítván, hogy el ne veszszenek, a száradni kezdett részeit le kell fűrészelni [Korunka MT; Told. 18].

Szk: éhhel vész el éhen vész/pusztul. 1697: liszt buza nem volt mert ki adtam az jobbágyok-(na)k kölcsön, mivel ehel vesztek volna el szegienyek vagy el bujdosztak volna ha nem tapláltam volna [Szilágycseh; BK. Kúmvész Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1758 a Csordánk majd el vész éhel [Bh; BfN dobozott anyag]. 1759 Hajkul Farkas... negy okré... szabadon jártotta, a' Groff Vram eo Nga ökrei pedig majd éhel is elvesztek, mint hogy azoknak tsak azt attá, a' mit az eo ökrei el gazóltak [Marosludas TA; TKI 4 r. jb vall.]. 1825 éhel kellenék el veszni házi nepemnek s magamnakis végső pusztulásra kellenék jutnom [Kv AsztCLev.].

9. életét veszti; a-si pierde vida; ums Leben kommen. 1562: János vajda megveretik Sarno alatt a törököktől, holott elveszének Magyarországnak sok válogatott vitézi [ETA I, 11 BS]. 1573 Beso Anna fundatorne... vallja Mond

Kapa Myhalne. Az Zas kwrwa lelek myat vezek ely En, de ha megh kely halnom Byzom eo nekies megh halny (így!) [Kv; TjK III/3. 62]. 1591 Dorottia Azzoni Bako Benedekne vallia... Mikoron annak utanna teoruenre keoltak volna*, az Annia, az Istennek zent halalara kert engemet, hogi le czendeziczkw ez dolgot, mert nekys rezi vagion benne es mind ketten el kel vezniek [Kv; TjK V/1. 133–4. — *Boba Katus és Kis Orsik. A babonáskodás súlyosabb eseteiben halálbüntetés fenyegette a babonáskodókat]. 1604: mikor Kedej Peter el wesze, az harczt vta(n) rah talalek ecczaka mi(n)t ejfelkorban az Kedej Peter zolgayra, kerde hul uagio(n) Kedej Peter, mondok hogy ne(m) tugiak, fogott el veznj [UszT 20/130]. 1609 azt tudom hogj uarga görgj az fia Bech palnet zolgalta az hadba mind adigj mi (!) el ueze [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Fich (!) Balint (49) ns vall.]. 1736: Ilyen két stucz vala az Bátor Gábor fejedelem hintájában, mikor Szilasi és Kadányiek Váradon meglődözék mikor az fejedelem az stuczokhoz kapott volna, kezében nem veheté, mert már le voltak kötve, s ugy vesze el az fejedelem [MetTr 372].

10. megdöglik; a cräpa/pieri; verrecken, krepieren. 1721: Tudom azt, hogy az juhokban, berbecsekben és kecskében esuén a himlő és rüh, azoknak egy része a miatt holt meg, ki vált az kecskek mind abban vesztek el. Azomban Széna is nem lévő, az juhok és berbecsek... egy aránt holtak [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.]. 1738: Nztes

Zilahi István atyánkfia ő kglme Documentumból nem elucscálván az, hogi ő kglme meg-döglött lova p(rae)cise azon(n) nyargalódzás miatt veszett volna el; sem pedig az, hogi a' Menes pásztorok maguk Consensusokból nyargalozott volna rajta Inassok Nztcs Zilahi István Atyánkfia ő kglme is, ha jurál azon(n) hogj p(rae)cisé azon Inas nyargalása miatt döglött meg lova, ugj ő kigjelmének egészsz Lova árra meg-fizetetik [Dés; Jk 289a]. 1821: A 3rom kirlán közül edgyik még a' meleg Ösztől fogva hasmenéssel kénlodott s abba el gyengülvén el döglött, a más kettő meg káptyósodott ez a káptya Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédül s nem lát belé kovájog mig el gyengül s el vész [L.Lt].

11. kipusztul; a pieri, a se distruge; ausgetrottet werden, zugrunde gehen. 1590 Vettettem uolth az el mult iden zaboth 11 keöbleöth, mint hogi az zorassagh (!) miath, masuttis el uezeth, sok heljen nem chak ith az minth eözue zedegethettem benne leöth rajta, 18 Keöbeöl [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. 1653: 1635 esztendőben igen nagy ártalmas tél lón — hosszu, mely miá a búza igen elvesze mindenütt [ETA I, 146 NSz]. 1693: En gyermek valék mikor eczer el aluttam vala ott egy körtvely fa alatt, s Magyar Mihaly farb(a) úte s azt monda hogy azert útelek megh hogy emlékezel rea mert itt az Uram Szena fuvinék vagy retinek hatara ennél a körtvely fanal, de az most el veszett onnét [Cege SzD Wass]. 1709 Az tavaszi vetés igen szegényen mutatja magát és nagyobbára elveszett [TT 1890. 762 SzZsN]. 1739 El fagyván hirtelen a föld többet nem vethettem NB. A Berkében vetett buzám egészszon el veszett [M.köblös SzD; RLt Rettégi I., DiarOec. 5]. 1789: Probálták ezen Faluk a Pityokának vetésétis, de a helynek hideg és sovány természetze miatt vagy egészszon el veszett, vagy a hol meg maradtis egy magyaronyinál nem igen nöhetett nagyobb [Kobátiva U; UszLt XIII. 97]. 1821: A verő fényben lévő oldalában némely rendben a szőlő tők el vesztének az Észka pedig nem érdemli meg a Szőlő munkát [Koronka MT; Told.]. 1841 az vetésnek kétt része el vesztet, csak harmada maradt [Egeres K; Ks 89]. 1853: a potz ereket irod hogy el pusztitanak holmikat (így!), egyet meg kel fogni egér fogoval, és azt meg pergelni s ott el rakni bűdösen a pintzébe és szüntelen kergetni így el vész zaklatni üldözni kel [Kv; Pk 6]. L. még SzO II, 337.

12. *elveszttem! elvesztünk!* végem (van)! végünk (van)!; sint pierdut! sintem pierduți!; ich bin/wir sind verloren! 1572: Erzebet Nagiob lakatos peterne Azt vallia hogi az lakatos balint keozepseo felesége Margit azzon panazolkodny (!) volt neky Eccher Illen Modon ely veztem Jo komam azzony az leorinch az hitwan fatyw myat, mer ciak busit vntalan oztozik vele(m), az egi fatyw ne(m) vram fia, Zatmary Balase [Kv; TjK III/3. 30]. 1573 Kadas Mathias Azt vallia hogi ... gergel deak ... egy Nap estwe Ieot az

eo hazahoz es Eotet ky zolitatta, tahat vagion az zolgaia zwr keontesebe ... Mond hogy ah Io Attiamfia Az mynemw hirt en hallotta(m) Regen ely veztem En, hogi azt hallia Nem twgia myre velny, Esmet kerdy mi hir volna az, Mond hogi azt erte(m) hogi valamj Idegen Ember Iar az en hazamhoz hon nem letembe ky Neke(m) tyztessesgemre Ninchen [Kv; i.h. 155].

13. (teljesen) elapad (a teje); a pierde/a-i seca (laptele); (völlig) vergehen, versiegen (Milch). 1584: Zigiarto Esaisasne vallia hogy ket giermekewel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolkottam neky ..., Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy hluasid ide chak | Dengler Lukach es Vadalma Mihaly valliak ... ez zeles Miklosne el Ieowe az vczara, oth egy fawal Negy vagy ot hazig eg fawal ot hadaza (így!), Az vtan be Mene hazaba esmeg, Es vizontagh ky Ieowe Nagy sokat forgodek, ky Ieouen onnat egi Eleo ruhabol Ne(m) tudo(m) mit kezdte ky hintegetni az vczan mind az ket zeren, Az vta(n) ... az eo Barmahoz vyn egy tekeneobe valamith, Mely dologbol illie(n) dologh teörtének rea(m) hogj, Negy tehenemnek vesze el Siria, es az Tehenym az eo hazara Mentek es vgia(n) futottak es kapuyan Ablakan rittak be, ... Nyolcz tehenembeol sem feyhettek annyit mint ... kettebeol [Kv; TjK IV/1. 244—5, 248]. 1743 Varga István ... Szöcs Györgynét fenyegette, ha az teheninek el fogy, vagy el vész az teje; tehát az Nemes Vár(me)gye Tiszte elötte mingyárt rá esküszik Szöcs Györgynére hogy eő kurusolta el [Szásznyfres SzD; Ks].

14. eltűnik; a dispărea; verschwinden. 1582: ket hetnel teobig bantam* velle, hogy semmikepe(n) az zemerem testebeol az Swly el nem akara vezni wgy keztem az parlashoz [Kv; TjK IV/1. 139. — *Nemet Borbely Janos a valló; valószínűleg németül tanúskodott].

Szk: ~ az esze elmegy az esze. 1593 Kerdem miért chelekettek volna ez gonossagot, monda nem egieb chelekettette velwnk, hanem hogi ezwnk el vezet volt [Kv TjK V/1. 346]. 1653 No azért egytájban csak urnap előtt hallotta hát tanács és a bíró: hogy valami összegyűlt had volna a Mezőségen. El is küldöttek volt tudakozni, s megjövéen urnap estin szeredán, meghozá, hogy Tusonnál, Szent-Péternél hallották őket hogy voltanak De semminek látszott nállok az a dolog, úgy elveszett volt az eszek. Nem is mondották a város népének a dolgot, hogy akár csak érte és ébren legyen [ETA I, 69 NSz] * ~ *ukitől* 1628 Mezeő Mihaly az eő Felesegett Dombi Erse<be>tett hiti melle hia haromzeór (!) hogi eő nem aszert veotte el hogi el vezne tölle hanem hogi vegiglen mint io hazasok egiöt laknanak, mert semmi okot nem adot volna felesegenek tölle el futasanak [SzJk 25].

elveszedelmezik 1. kb. elnyomorodik; a se schiodi; verkrüppeln/kümmern. 1684: Viczei Ersebet salaváriáb(a), item ... Maxai Mihály Eozvegyenek (:salvo honore sit dictu(m):) kapczáiáb(a)

fokotlan varro tőket es gombos tőket rakot, sok izb(en) giakor intésekreis ezen) babonától meg nem szűnt es azolta ezen ket személyek(ne)k az lábok el veszedelmeztek [Kv; TjK 13. 187]. 1739: Némellyek mellől mind az időnek kemény volta mind pedig utra valójok(na)k el főgyása miatt az Béresék el-állván Szekereket és quod majus Marhájókat veszedelmezni oda hadták ..., és ezeketis mind addig él vién azon Militia mig az utra vitt kevés kőstyok absummalodik és Consequenter Marhájók penitūs el veszedelmezik és romlik [Nagysajó BN; Ks 99].

2. elvész; a se pierde; verlorengihen, abhanden kommen. 1747: a' fel rakatott bőrököt (hogj el ne veszedelmezze(ne)k:) Marton Andras két arra exmittalando be(csü)l(ete)s emberek előtt fel olvasván s, számba vévén, el vinni facultaltatik [Torda; TjK III. 122].

elveszekedik 1. eltűnik; a dispärea; verschwinden. 1570: zekely peter ely vezekedet Az varosrwl, es az adossagh azonba Maradot Mind eddeglen [Kv TjK III/2. 13, 14]. 1622 Tudom hogj Teoreok Kerestelj elteigh mig megh hala Porro Simont szolgálja iobbagikepp(en) Teoreok Benedekis, az migh el vezekedek onnat mid (!) eoteót szolgálja [Hsz; BLt 1 Georgius Fuzj de Keokeos^a (50) jb vall. — *Kökös Hsz]. 1633 Kouacz Marton ... a' haborussagh vezedelem utan, Mihaly vayda be íőuetele vtn lakek Zekennis^a, es az utan Aknan^b, az haborussagh utan uezekedett el Z.egyedrul [Szentegyed SzD; Wass. Nagy Mathe Janos Szauay^c (60) jb vall. — *Szék SzD. *Désakna. *Szava K]. 1650 Gergely mattyas az Teoreokekett szolgálja ... innet az Teoreokek josszáról veszekedik el [Peselnek^a Hsz; LLt l'asc. 69. — *Később: Kézdikővár].

2. elvész/vesztődik; a se pierde; verlorengihen. 1604: Tudom hogj Cziore mihaly birosagaba az leaniara keresi wala demien Ambr(us) Fodor Janost, akor az törwin el marazta demien Ambrust az buza dezmatol, akor mind az ket fel pereseók Zembe walonak, Ez okon lön hogj miért akor meg kinalta wolt az fel perest s el ne(m) witte s ot wezeködöt el törwin zerint el marada tölle [Keresztúrva U UszT 18/137].

elveszemedett kb. elhiványodott, megpusztult; släbit, sfrijit; schundig, wertlos geworden. 1730: negy el veszedemet hitvány malaczkák, kikis nem fletre valok [Szentlászló TA; JHbK XLIX]4].

elvész 1. pierdere; Verlust. 1584: Christina Kerekes Leorinczne vallia, Tudom hogj mind en velem cozwe firtata Daroczy Balintne az eo magok zolgalo leaniat egy arany gywreonek el vezeseyert [Kv; TjK IV/1. 378]. 1593: pinkeost nap tauat ... zolt ennekem nagj gjalazatomra valo zokot, hogj az en haza(m)nal buzaia vezet volna el, mely buza el vezesnek neuet orssagnak neuet en rajtam tartottam volna [Szentegyházassóláhfalu U; UszT]. 1607: harmad Magauál

Mencze Magat az Incta azo(n) hjtinel hogj eo Artatlan Vetetlen Annak az marhanak el vezesebe(n) Nemis tudgia kj Vette el s houa leóth [Mv; MvLt 290. 7b]. 1644: En az penznek el veszeseben nem tudok semmit [Mv; i.h. 291. 400a]. 1681: penzem el veszese utan bővön költöt [Dés; Jk]. 1754: Nem vettük észre ..., hogj a kérdésben fel tött Szász János ... Buzás alias Molnar Nyiga ... gonoszul el veszett vagy el károsodott ket Lovainak gonoszul valo el veszésében akármiképpen részes Lett volna [F.gerend Ta; TL]. 1783: innét foly a hir hogj talám az eo dolga lenne azon lovak(na)k elveszések [Faragó K; GyL. Pintye Thodor (70) jb vall.]. 1844: A' többek között egy csürke elveszése felett éppen jelen voltam (így!) a' mikor a' csürke felett őszve szolalkozások lett Cseresnyés Dánielnél [A.sófyva U; DLt 1441. — *Szakmári Ferenczel]. — L. még HSzj ugorka al.

2. elpusztulás; pierire, pustiire; Eingehen, Vernichtung. 1594: Benesi Balas vitte volth Cornis Chaspar Thar Zekereth varadda, Mely vtnak nehességhe miath holth egi 10 forinth ereő loua megh .. Attam ... loua el vezeseerth f 6/ — [Kv; Szám. 6/X. 49]. 1607 Zekely Moyses el veszesse utan valo Niaron Christoph Deakne aszonio(m) szedette megh az Alpretti^a szeleőket [Dés; Ks 3. 20. — *Az Alparéton (SzD) lévő]. 1653: Báthori Gábor a Fejér Mihály elveszése után magát adá csak a nagy dobzódásnak, táncznak és tétovajárásnak [ETA I, 111 NSz.]. 1721: Az 46 marhak(na)k dög által valo el veszéseket nem Comprobalhatván hitelesen manet ad Investigandu(m) [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. 1762: hogj ha valamint ezután vilagosságra jőne azon p(rae)tensioban forgo gyermeknek lett születese, s azutan történt vagy történhető el veszése, halála, vagy élete, in eo Casu, fen maradvan ezen Processus az A. Vr maga rendes folyásán kereshesse az Ita Asz(szon)yt [Torda; TjK V. 98]. 1778: a' Méhesi Határon nem régiben Malom építésével és Toya gáttjának fel dugásával a' Viz Mlgs Grof Wass Samuel Urfi Malmajáig (!) fel tojulván, Mlgs Gróf Wass Adam ur(na)k hol? hány? és mekkora Capacitas földet lepte el a Viz ... ki okozta azon kárt és földének el veszését [Mezőmehes TA; Wass].

3 leromlás, elnyomorodás; släbire, pipernicire; Zehrung, Verkümmern. 1681: Valamely Lovak á Bányab(an) per Incuriam vesznek el, avagi halnak megh, á ki miatt Comperialtatik azok(na)k el veszések, vagy halalok, azok fizetik meg [VhU 63]. 1846: az Economus Ur által ugy mint Hütes Tag fel szollittattam az Rosa Hegyre az N: Város Ökreinek meg vizsgálására hogj mitsoda nyavalya által lett el veszések [Dés; DLt 552. Aláírása: Toth Josef mp Déési Hütes Tag.]

4. vminek elveszte/megvétele; cucerire, cädere; Ein/Wegnahme. 1593: Sophia Seres Janosne, Orsolia Keómiwes Thamasje ... valliak ... eótweds palnak felesége ide beis ieót kezzenk Coloswarra Zakmar el wezesekor [Kv; TjK

V/1. 343]. 1664/1681 Lugosnak Karan Sebesnek el veszésében, találanak megh engemet egynehány Lugosy es Karansebessy bősületes emberek ..., hogy Haczok nevű Városomban engednem megh telepedéseket [Vh; VhU 313]. 1666 alázatosan jelentem Ngd(na)k az szegeny Atyam(na)k Belenyesen innen az Fekete keresbe(n) Gyalmar^a alatt volt egj Lehecsen^b nevű falucskája, melynek Varad el veszese utan semmi hasznát nem vöttem [H; Szer. Gerocs Mihály foly. — 'Így! De Biharban nincs és nem volt Gyalmar nevű település (vö. Jakó, Bihar 290) ilyent csak H-ból, Szászváros közeléből ismerünk. ^bLehecseny B].

5. vesztés, vetélés; avort; Abort. 1698 Kacsó Ilona testet paraznasaggal meg mocskolta mely miat terehben esett; de tereh le tetele előtt, hogy meg pelengereztessek es vesszöztessek a ratióval ellenkezik, eshetven valami meg botráncokozato nagy változás a' nálla levő gyermek elveszesében, per hoc Causa p(rae)sens executioba(n) nem vetődik valamig terhét le nem teszi [Dés; DLt 267b].

elveszeszt elveszít; a pierde; verlieren. 1637: Padocz Istuan ... mondotta az felesegenek hogi Feleséghe ugj czelekedgjel hogj el ne veszessük ezt az hitua(n) hazat az fejük felül [Mv; MvLt 291. 112b]. 1754: Petsi Simon ... itten M. Madarason is birt Szép Portiot, mellyet per notam veszesztvén el, deveniált a Fejedelemre [Mezőmadaras MT; Wass. Franciscus Szekeres de M. Madaras (44) vall.]. 1806: Oda maradván az hazajáro Csordabéli valamely marha, tartozik a' Pásztor ... legottan azon Marha keresésére vizszáfördulni, a' mit ha elmulatand a' Pásztor, első nap elveszeszt négy kupa buzát, másod nap vizsont négyet, és így, négy napok alatt az egész bért [F. rákos U; Falujk 13—4 Sebe János pap-not kezével].

elveszett 1. pierdut; abhanden gekommen. 1573: Molnar Marton Azt vallia hogi Idezte volt eotet Beh az Benedek Telmanne ez ely Mwlt Ideokban, myert hogi eo zolt volt es gianakodott feleole valamj ely vezet hat falka fonalarol pert Inditot volt vele az azzony Es az vtan esmet hatra alott benne Meg ez Ideig vegbe nem vitte vele teorwenyet [Kv; Tjk III/3. 212]. 1598: (A falusbíró) az falut kj nem hitta volth az el vezet tehennek niomara, es az falu a(n)nak megh fizetesen marott volt, most pedig az falu teriteny akarja [UszT 12/6]. 1604: Az En el wezot okremnek az arrarol meg Elegittot Engemet, wgi hogi En tozber Erte meg ne(m) zolito(m) [i.h. 18/168 Kis Solymosy^a giengc Jakabue Annazonj vall. — *Kissolymos U]. 1614 valamj elvezet mogyoro hagymayat talaltham megh nala [HSzj mogyoróhagyma al.]. 1625 attak Timar Peternek egi el vezet loaert f. 16. d — [Kv; Szám. 26/XXXV. 153]. 1639: kett elveszett tiukomot Kovacz Peterne eggiut eotte meg az Uraval [HSzj tyúk al.]. 1699 esküt rea tfile

gonoszul elvezet ökrere [Dés; Jk]. 1790: ez elöt jo darab üdövel egy el veszet báltaját meg találván el tökített s nem adta meg sok kereserels [Martonos U; Pf]. 1803: valami bundájából ell veszet pénziért, hol edgyiket, hól pediglen edgy Másikat firtatta [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1]. 1818 egy el veszett Contraversiás tulok [Petrilla H; JF 36 Prot. 18].

2. elpusztult; pierit; umgekommen, verloren-gegangen. 1606 Az falu gyleó heljen az Algiu elejbe vett eókrek feleól Akarunk vala vegeznj, mert azt az ket eokret my Akarjuk vala osnat Istua(n)nak adny az eles miatt el vezet eókrej helyen [UszT 20/146 „Joannis Miklossy de Betlenfalua” 1b vall. — *U]. 1813 Ezen Házban^a a' következendó virágok ... vagynak: szép oltott Rosmarint két ládában és 6 Cserépbé, megint el veszett Rosmarint 3. Cseréppel [Koronka MT; Told. 18. — *A virágházban].

3. elpusztított; omorit; umgebracht, vernichtet. 1721: Az Farkas által el veszet Juh arra(na)k penigh felivel, az Pasztor Tartozván ha negligalta meg vetelit, Tartozik exolvalni akkori praetium szerint fele arra Teszen f. 4 [Dés; Ks 26. XIV. 1].

4. pusztá, elpusztult, rég veszett; pustiu, gol; verödet. 1706: Vagyon edgy el veszett halas tó [Hsz; Törzs. Rákóczi lelt.]. 1771: az el veszett Halas tobol ki folyo Patakotskának árka [Doboka; Mk].

5. leromlott, rég megpusztult; släbit, sfrijit; heruntergekommen. 1649 Egy igen el vezet, es meg rühesedet Posta Louat attam el egi Czágannak f — D 80 [Kv; Szám. 26/VI. 543].

6. odaveszett, elvesztett; pierdut; verloren-gegangen. 1850: Az olyan papok, kik a dézma vagy dézma Negyed vesztése által eddig fizetségekben rövidséget szenvedtek azon terményeknek mikből el-veszett fizetésök állott, ... értékét adják bé hogy a Pő T. Püspök Ur, a kár mentesítést a magas Kormánynál annál hamarébb sürgethesse [Nagykapus K; RAK 5].

*elveszget kb. elnyomogat; a chinui; (ab)plagen. 1597: Kadar Gergel Loan ment Spacziai Gaspar Zilagba Chiehigh^a BV fizetete velem neki mert mind el vezettek (!) volt Loat f l d — [Kv; Szám. 7/XII. 65 Filstich Lőrinc sp kezével. — *Szilágycsehigh].

Az adalékbeli frott forma lehet tollvétség is vesztegetek h., és így az adalék az elveszget alá tartozhatik.

elveszhet 1. veszendőbe mehet; a se putea pierde; verlorengehen können. 1629 Következik Az mi Jouaj vadnak Pál Vramnak. Miuel hogj az Aruak neueletlenek, azokban sok El veszhetne, es az Aruak kart uallananak, Annak okaert min deneket penzre tuttunk es Pinzel tartozik az Edes Attiok iöuendőbe az ket Aruainak [Kv; RDL I. 146]. 1747: Ha a' Joszagban successor nem lehetis az A. az Miklos^a resziben az övé el nem veszhet, hanem az edgjütt ösztözöt Atyafiak(na)k kell fizetni az At belolle [Torda; Tjk III. 125. — *A fia].

2. eldögölhet/pusztulhat; a putea crăpa/pieri; umgehen/verderben können. 1806: (A sertéseket) a Kutyák meg martongatták, de nem láttott olyan martongás melly miatt el veszhettek volna [útést azon Süldöken nem lattam, hanem a fülein és az hátulso lábain kutya mardosást, mely nem is volt veszedelmes hogy attól el veszhett volna azon három Süldője [Dés; DLt 82/1810].

elveszódik leromlik; a se prăpădi, a slăbi; herunterkommen. 1654/1696 Az melj lovaim az hadi expeditiókban meg maradtak valais, azokis igen el veszdőének, námellyek heljében pénzel kellett mást szereznem [Medgyes; Bál. 46].

elveszt 1. elveszt; a pierde; verlieren. 1568: Anna Relicta gregory Zabo, Jur(ata) fassa e(st), in hunc modu(m), Ezt tudom hogy a mely Jngeth gatyath feyer vary Jmre az zolgayara fogoth hogy el veztet, azt en hozzam hozta vala az zol-gaya hogy meg mossam en meg mostam, es en magam haza vittem [Kv; TJK III/1. 173]. 1586: Sophia Bako Georgne, Orsolia Czibere Peterne Azont vallia* ezzel teobbitik, hogy Az Molnarne rea fekwek az Sakra, Es forgach Dienesne sem tazita sem Wthe, hane(m) chak zepen megh fogha a' Molnarnet es el emele a' Sakrol ..., Az penzt sem lattuk hogy El vesztette volna [Kv; i.h. 610. — *Ti. mint a jk-ben az előbbi [anú]. 1597 wezteotennek wolltt walami marhat El Kerezttwrfalwabol [UstT 12/63]. 1598: Eöt-tes Antal Coloswary wallya. Ez el múlt karachion eleot walo Chieoteorteokeon weztettem wala el hazamtól az en dízomat [Kv; Tjk V/1. 175]. 1644 hogy az Hugomat el adak, akkor vesztettem volt egi keszkenőmet el [Mv; MvLt 291. 403a]. 1650 ha mi verseged volna hozzais, arról nekem most semmy szom nincz keres ette ... in actione kevanlak convinctatni, penzedet el veszessed, s még anny penzen convinctatassal [UstT 8/64. 54]. 1686 (A földekről) valo leveleket ennek előtte valo disturbiomokba(n) el vesztette(m) [Bikfva Hsz; BLt]. 1730: Szamosujvari Toder Márton Örmény az Alpareti Sarlos boldog Aszszony napi Sokadalombul jővén ejtett s vesztett el egy nehány oka Matászt [Dés; Jk 395a]. 1750 egy flinta Puskát el vőtt Pap Mihály vgyan Tibátul és aztis elvesztette tőlle* [Told. 3. — *Értsd: ő magától, azaz azt is elvesztette]. 1820: kik effélet tselekednének, azok ide hozott abbéli Miveket el vessessék, 's azok ... confiscaltassanak, ki vevén a' valóságos éléfánt csontbol készült Miveket, minthogy itten Erdélyb.n éléfánt csont nem találattik, 's abból mivek nem készítettnek [Kv; FésűsCJk 29]. 1851 kiti Titi is mostanság mind beteg volt el van pusztulva, féltünk hogy el vessessük szegénykét [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még HSzj láncc 1. al.]

2. szem elől vesz; a pierde din vedere; aus den Augen verlieren/lassen. 1593 Anna azzoni, Zeoch Mathene vallia Ennek eleotte harom ez-

tendeouel hallotta(m) ez Annától hogy niegh vala es azt mongia vala, hogy az keozueni bantia etot, azonkeozbe el veztwk, tahat Keotelenbe* (!) ment [Kv; Tjk V/1. 383. — *Köteland K]. 1654 az az moldovaj stavel az poitaban leven egj kor cziak ki ugrek a poitabol az erdeo fele kezde futnia en Tolvait kialtek utanna futan (!) de az erdeon el uesttok fel nem találhattuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.].

3. szeme elől téveszt vkit; a scăpa din vedere/ochi pe cineva; aus den Augen verlieren. 1777 hallottam ..., hogy Kratsun Stefan, és Flora Kosztán edgyütt fogadtanak volt egy embert, ki őket elkalauzolja; de mikor elszöktének, Stéfán a' maga Kertin menván ki, el vesztette őket, és így egyedül maradván, a' Mezősége ment, az hol mulatottis egy ideig [Kócs SzD; KS „Anaszie cons. providi Blaga Silip” (60) jb vall.].

4. eltéveszt; a greși; verfehlen. 1798: Igen jól palinkázván az Erdőre ugjan ki érkezünk, de palinkások leven el vesztettük az erdőtt [Ádámos KK; JHb XIX. 58. 25].

5. (tulajdont, vmilyen jogot, kiváltságot) elveszt; a pierde (o proprietate, un drept, un privilegiu); (eines Rechts, Privilegs) verlustig werden. 1568 görög Jstuan ... fassus e(st) ... Ezt tudom hogy mikor ez azony fiatul meg veüe az hazbely rezt, ... az azzony fya azt monda akkor hogy az annyának semy Reze nynczy az hazba mert o azt nyelüe mya vezte el, es az varos zamara voft, az varos vgy engete volt az fyanak [Kv; Tjk IV/1. 180]. 1625 Azt kewanom Agya okat myerth neni veotte el az zalagos eoreoksegnek az zalagiat ha Jo okat nem Adhatya penig twdomanth tezek Azt mondo(m) hogy pynzet el veozteotte, es meg any pynzel tartozyk myerth el nem veotte pynzet [UstT 138]. 1656 Peczi Simon mind ezen csegellj földén tanálták volna őket bujálkodni a' melly miatt ezen Csegellj földgyét elvesztette Alb Tyiron az Fentősiekhöz [Nagysomkút Szt; TL. Vancza Ursz (63) nob. vall.]. 1784 a Verőb(en) az futatas, vagy tsinálás rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozza, ki ha maga rendelt orajan jelen nints, kőve Vasa vagy szene egy(e) nem gyűjtetett s nem dolgozhatik ezen rendt örökésén el vesztí soha neki ki nem potoltatik [Torockó, Tlev. 4/9. 14b]. 1796 Hogy az Actorok magokat Jobbágságra le kötelezték, vagy nem? 's ezek által a' Privilegialistól el állottanaké? s azt el vesztették? vagy nem? nem ehez a' Processushoz valo Kérdés [Mv; Tlev. 5/16 Transm. 39]. — L. még ETA I, 17.

6. megfosztódik vmitől; a fi lipsit/ privat de ceva, a rămîne fără ceva; einer Sache verlustig werden. 1597: Panazolkodasat giakra(n) hallotta(m) hogy mindenet el vezte az kereskedeseben [Kv; Tjk VI/1. 14]. 1606: az buzaban az

feöldrwl elis vezteóttm vala ket kalangiat [UszT 20/284]. 1607 Az mint pedig az hágias feleól bizonítottak mjuel hogi leüleket el veztek twz mia, ki teczik hogy volt leuelek [UszT 18/82]. 1795 a Falu Turmájába egyben tsapott Juh és Ketske Marhainknak az időtől fogva negy tejet el-vesztettünk [Böd SzD; RLt].

Szk: ~i a pártát elveszti leányságát/szüzes-ségét. 1685 Enyedi Peter meg részegedvén, raytam erőszakos keppe(n) ugi tőtte ezen giala-zatot, es ugi paráznított es ferteztetet meg Ezzelis mutogatta az D(omi)n(us) Anak Annnya hogi ebbeli vetkes tselekedetb(en) particeps volt az A, hogi mikor osztán előtte ki világosodot az Annnya előtt tudniillik hogi el veztem az pár-tát es bekessenodgye(ne)k egi forintot adott patyolatra azon emberséghez Asszonyok(na)k, kik én számomra patyolatot kérte(ne)k az Anak Annnyától [Kv; TJk 13. 261] * ~i becsének vmennyi részét becsára vmennyi részére csökken. 1825: Minthogy pedig az előtt 6 esztendőkkel fedettek a Szinek ujra: tehát a fedél a fellyebb calculált betségnek 1/4 részét elvesztette [Dés; DLt 3] * ~i fejét és jószágát fej- és jószágvesztést szenved. 1736 Ab antiquo praxissa e volt a Nemes Hazának, hogy a Gyilkos in Foro Polytico p(ro)sequatassék hogi az ilyen malitiosa nem hogy fejét és Jószágát el ne vesztené, de még Paraphrnumát is elveszti [Dés; Jk 192b. - *Értsd: persona] * ~i hívét kb. nyomát veszti. 1770: Bágyulék(na)k az Attyok árván maradván a Méltys Vass Urak innen Borberek-b(e)^a vitettek ... onnan egy Csaklyai ugyan tsak Vas Urak Jobbágya el szőktette és Csáklyán^b magánál tartotta mind addig titkolván mig hírit el veszteszte, s ottan fel nevedkedvén ugyan meg Házasodot [Girbó AF; JHb Izraile Rula (47) jb vall. - *Borberek és Csáklya AF] * ~i hitelét. 1798/1799: az sohult-is a Törvényben nints, hogy az extrajudicialis Fassi-óknak hitele ne légyen; így a Collateralis In-quisitiók hiteleket el-vesztenék [TLev. 5/16] * ~i jussát. 1756 k. A napon kún lévő egész kö Bányában ha ki valami venára talál .. és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el veszti jussát [Born. XXXVIII. 8 Abrudbányai bányászok törv.] * ~i lelkét elveszti lelke üdvösségét. 1639 azt kialta Dauid Istua(n) vram vizsa az aitolbol hogi lassad ugj eskedgjel Peter Uram hogy azirt az leaniodert el ne uezsed lelkedet [Mv; MvLt 291. 182a]. 1730: en crettem senki az Lelkitt el ne veszesse [Abosfva KK Ks 83 Bako Josef lev.] * ~i mesterességét. 1597 aki mezaros akar lenny az minde(n) vton az teosersegnekwil minden chereberenelkwil el legien, es annak bket hagiwa(n) az mezarlast giakorollia. Aki penigh az teosersegh melleol el allany nem akarna, tehát az ollyan mesterseget el vezesse soha tellies eleteben ne mezarolhasson, kamoraya el vetessek, elteteo tarsa se lehessen [Kv; TanJk I/1. 300] * ~i minden becsületét nincs semmi becsülete vki előtt. 1750: Az Asszonyt Néném

Asszont ne igen Commendalljuk most mert Pársáng vagjon, ki tudja mit gondolok kívált ha a Szokás Szerint jól fel porozom az Eszemet, külömben most el vesztettem ott is minden betsü-letemet haragszik réám, én pedig nem bánom s nem is félek [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.] * ~i perét. 1655/1754 k.: Ha valamely Mester ember közüllünk büntetésben esnek, és a' Czéhnek nem engedne, hanem Kegyelmes Urunkal vagy a' T. Tanátissal fenyegetné a' Czé-let, és a' szerént nem tselekednék, tartozzék a' Czének büntetést adni flor. 2. Hogy ha pedig a' szerént tselekszik-is, és ott-is elveszti perit, tehát valamely büntetést a' Czéli red imponált volt duplummal tartozik [Kv; AsztJk 9] * ~i színét elsápad. 1585: Latam hogy a' leghegy Az Azzonra theré es a' chakannial hozzá wthe, Megh lata ezt Kelemen takach monda Ah eszez hat Az en feleségemet Akarod megh Mordallany Azonba oda Mene Kelemen takach, es vgy wthe Az iffiat hogy le Roggyana es, takach Kelemenis igen el veszteszte vala zynét [Kv; TJk IV/1. 473].

Sz. 1676 mi haszna, ha egy ember ez világot mind meg nyerneis ha lelket el vesztené [Vaja MT; Ks] * senkiért az én lelkemet el nem veszttem. 1640: Én soha sem apámért, sem anyá-mért, sem atyámfiáért az én lelkemet el nem veszttem [Mv; MvLt 291. 233a - 251a átrásban!] 1642: Kis Andrásné, az katonáné, Márta Asszony ... fassa est: Énnálam három esztendeje, hogy lakik az az fogoly asszony, de egyebet én semmi gonosztságot nem láttam, sem tudok hozzá. Még énvelem egy házban is lakott s egy házban is halt, de az én lelkemet senkiért el nem veszttem [Mv; i.h. 318a - 319a átrásban!].

7. (gyermeket) elvetél; a avorta; fehlgebären. 1568: e roz kuruat ez gyilkosságot, hogy Jmmar e roud wdöbe ket artatlant veztet Ha egy penzel meg Gyogithatna(m), beteg agiabol sem giogi-thanam mert ő ezt en ream valo bozzusagaban vezteszte el [Kv; TJk III/1. 145-6]. 1573 Markos Janos azt vallia hogi Kapane zolgalolo azzonja zowawal kert volt kémen magot teole Mert hazas (!)^a volt az santa az vtan kerete mint vagion azt Monta hogi az haz hean vezteszte el^b [Kv; TJk III/3. 64. *Elírás hasas h. ^bTi. a mag-zatot]. 1593 ez elmult niarban Aratas vtan Ieoue hozzam ez Anna, es giomrat kezde failalni, kerdem teolle mi lelte, ne tala(m) hasas volna, de eo tagadast teon. Annak vtanna kj mene, tahat az Arnek zeken vezteszte el az gyermekeket, meli gyermekeket az Billerne, Timar Tamasneual hozanak eleo az Arniek zekbeol [Kv; TJk V/1. 351]. 1623: Hallottam aztis falabu Kathatol hogy eő három forintot adott egi Zigannennak Kathusnak, hogi eő teölle es beleölle darabon-kint szette kj az gyermekeket melljet el vesztett [Mv; MvLt 290. 32b]. 1653: éltém véllé^a ház-aságban nagy szeretetben és előmenetesen 43 esztendeig és kilencz holnapig. Volt tölle öt fiam és négy leányom, és egyet elvesztett - aval tíz lett volna [ETA I, 83 NSz. - *Rósás Eresé-

bettel]. 1731: azt beszélték hogy az a Leany gyermek az Kovács Mária Aszszony gyermeke lett volna, melljet akkor fattjazott volna melyet midőn meg hallottam csak el hültem honnét tamadot az a hazugság azt is híresítették volt hogy azt az születet gyermekét Kovács Mária Aszszony el vesztette . abban az időb(en) sok elegy belegy mocskos hír vala [Szelistye H; Born. XXXIX/16].

8. kb. elkaparít; a acapara; wegschnappen/kapern. 1586: en Banyay Janos vallom Jgartho geörg Jg zola ne(m) veszem en el szerezthő Janos vram azt az Ados lewelet, meritt en nem vagiok Istentelen Ember hogy senkinek eg pinzetis el veszesse(m) Mert en meg még ne(m) fizetem neky [Kv; TjK 1V/1. 584c]. 1597: Mikor Zaz Ferenczy vala Tutora zaz Janosnak, es el zalogosita ezt, az kozarwary Rez Jozagot, ... Merth en Koloswaratth zembem Leók zaz ferenczyel ., Mondam, ne vezesd el az zegyny gyermekeketol, Jo ferenczy Vram, seot vgian vegezenkys eggymassal, vgy alkuank meg hogy harmad Napra Aggyak zaz magyar forintot Neky [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6]. 1605 tiltottuk megh huzo(n) ket diznajnkot hogy megh ne wssyk, az mulyeket megh akkor megh nem wteottek volt, Az mellicet pedig meg wteottek hogy az Peczienyejet szalonnaját el ne keolchek Azokat tiltottuk mw megh hogy el ne vezessek mw teollwnk [UszT 19/59].

9. kb. elfogyat; a lása sá se piardä; ab/aufgehen lassen. 1580: Biro vramnak ... tellyes Authoritast adnak hogy Az keonyeorgoknek Allapattioik zerent Az engedelmet Moderalhassa, de vgy hogy tellyességgel ne vezesse el az Lato mestereknek Az eo jutalmokat [Kv; TanJk V/3. 221b].

10. ? eltüntet; a face sá disparä; verschwinden lassen, wegkommen. 1599 zent myklos nap tayat fegyweres kezzel Ereowel el weztek wyttek Iuhomot, kétt kechykemet, kyert ha teorweny, azt mondom az nagy hatalomnak terhen vadnak Erette kwleon kwleon [UszT 14/23]. 1804: Dosa Tamás a' maga Malmát edgyrészében a' Balogh László Malmából építette, 's a' maga Malmának tsinálásával 's építésével vesztette el a' Balog László Malma helyét [Makíva MT; DLev. 5].

11. megsemmisít, eltüntet; a distrüge, a face sá disparä; vernichten, wegmachen. 1575: keryk azonis eo k. biro vramat hogy Latasza meg eo k. az Nadas teriben Az Minemw vyz folias ky az derek vtban foly Es vtat el vezty, Ereztesse eo k. az eleby foliasban, valaky feolden leszen ala Menety azzal Neh gondolianak hane(m) barazdoliak ala [Kv TanJk V/3. 127b]. 1585 Deak Mathe Az eo Mayora cleot Valo vtat Az zekeres Iacab vram(m) Maiora Seowenye mellet valo zep tizta Jarast, vgy Annyera el vezette Sarositotta volna, hogy, el veszne az Vth, Azert ... Deak Mathet, Biro Vram bewntettesse meg, De eleoeor Biro vram ket Vraymat Valazzon meg Ma meg latny a' panaznak igaz voltat [Kv; i.h. I/1. 12-3]. 1656: az Nyarad vize utunkat

el vesztette volt [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 11].

12. 1558 k.: Meg töltöd az tegelth es tapazd be Jol es agy önekye előzőr lassu twzeth, annak vianna Nagiobich (!) meg, hogy az allath meg oluagion es az Meg oluadoth allatoth ösd az vaz zomorloban az köz olayban es lach chodalatos feiersegeth Mellyethi soha az Materia el nem vezth [Ns; MKsz 1896. 284].

13. elidegenít (idegen tulajdonába bocsát); a insträina/aliena; ver/entäubern, abalienieren. 1602: herczegh Casparne sokzor panazolkodot feolelle, seot gyakorlatossagal mondotta nekyek io fiam vgmmond Im az eochyemnek Kathonay Mihalinak zallagban tize(n) ket forintban vetettem vala az kertet kit el akar teollem vezteny minth ereos hatalmas, de ... Ne hadgyatok [Kv; TjK VI/1. 587]. 1653 (Öcsém) Igy veszté el nemzeteimből a jó házat, semmi intésemnek nem adván helyet [ETA I, 17 NSz].

14. elvétet/szedet; a dispune sá se ia; wegnehmen lassen. 1614/1616 annuatim mindenkor meg attak az nyoltz szaz kö soot az papoknak, Penessj Martonne Kamora Ispansaganak ideigh (igy!), hane(m) csak ő vesztette el tőlek, noha bizonyoson tudgya, hogy az feiedelem meg paranczolta ő nekis hogy meg adgya de ugyan nem atta meg [Torda; RDL, I. 100 Joannes Nagy Collossiensis de Thorda vall.].

15. elemészt/pusztít; a omorî/prăpădi; verderben. 1573: Katalin Rosas Antalne Aztis vallya hogi Eotet kwlte volt az Santa azzonember pole vyzert gemes Annahoz hogi kerne Mert hasa fayna kwlte Borbely Kelemenhez hogi keryen ... Megh kerdetta kelemen kynek kely, Eo megh Monta hogi az Kapane zolgalolanak, Mond Kelemen talam hazas (!)* eo Mond hogi Ne(m), Mykor ely vitte volna az vyzet alegg varya volt az Santa hogi Ihassek benne Mond Kapane Megh Ne Id ha hazas vagy, Mert ez oly vyz hogy ha Niolez holnapy volnais ely veztene benned [Kv; TjK III/3. 68. — *Tollvétség hasas h.]. 1637 En azt nem tudom Kowacz Ianos mint Uerte megh ezt az boitos Ersokot, de ezt tudom hogi oli hitetlen nieluü aszoni hogj csak el nem vezte az en gyermekemetis, megh az katonakkal fenyegette, hogj megh vagdaltattia [Mv; MvLev. 291. 36a]. XVIII. sz. v.: Hallottam másoktól, hogy Márk Josefne Aszszony szidta, motskolta volna Teleki főúrné Ifj Aszszonyt, azt állítván, hogy két Gyermekeit vesztette volna el [Maksa Hsz; HSzjP].

16. irt, pusztít; a defrişa/distrüge; roden, abholzen. 1589: (Az) en orotot feoldemnek vagio(n) niolez ezte(n)deie hogy epitenie keztem ez Jdeiglen birtam az erdeiet en veztettem el rolla vgy annira hogy cziaak zantany kel vala eo foglalta ki kezembol [Szentkirály U; UszT].

17. kb. el/megnymorít; a schilodi; zugrunde richten, zum Krüppel machen. 1570: Patthicarior Gërgh, pwlakar (!) Isthwan, Janos Kakas Andras Zolgaia ... vallyak, hogy ... ferdeos

kelemen zydny kezdy zeoch Myhalt Illen zowal, Ely vezet (!) Esses lelek az legent, Es zeoch Myhal Azert wteotte megh Eccher ferdeos Kelement vgian oth Es ugy zytta Mynt teole Jobban lehetet Eszes leleknek hogy Ely weztette az legent [Kv; Tjk III/2. 185]. 1600 Andrasis hozza kezde vagui ferench Jancsiohoz, Andras egikor ki wethi magath az kapún, monda ferench Janos hogy. Im el wezte az hitua(n) ember, vgy latok megh hogy el zakatt az keze [UszT „Georgi Andras Zenthegi hazasolahfalwy Zabad zekely” vall.]. 1631 Meszaros Marty hogj oda iuta szinte az pallo veginel, kardot ranta trefaba mindenik a özeuczapkodanak s en monda(m) hogj ne boldoskodgjanak mert megh sertik egymast azonba(n) hozza vaga Meszaros Marci, s ugj talala az kezit, hogj mindgjart el ejte az kardot s monda Föduari Janczi hogi ahun kenieres el uezted az kezemet, s en teöm azta(n) be az kardot az hüueliebe, az kez keneömmel be kötem az kezett [Mv; MvLt 290. 49b].

18. a pierde (o parte a corpului); (einen Körperteil) verlieren. 1838 a Feleségem ... ma két hete a jobb hüvejkét kezdette fájtatni mindgyárt orvosolni kezdette Kuntz, de naponkint rosszabbul lett el dagadoz az hüvejk, a mérge el töltötte az egész kezet, sem nem két meg, sem el oszolni nem akar, ... oda lesz az én Io Feleségem bizonyosan vagy el veszti az ujját [Babuc K; RLt Kuun Károly Rettegi Sándorhoz].

19. elveszteget; a prăpădi/risipi, vertun/schwenden. 1568 Mattyas Lazlo kenyez, iur(atus) fassus est, Ezt tudom hogy pasco demeternek az attya, orh, es tolway volt, es az Coloswary Torombol* zókúe zaladoth ky, es minden marhayath amya vezette el, mynd attyatul maratát s mind az qweh [Kv; Tjk III/1. 180. — *A városi börtön]. 1584 Viczey Caspar vram vallia Daroczy Janosnak Towaj haza zeoleye, es kereskedesse vala, senky elteben teolle el Ne(m) veotte sem perlette Egkor hallam hogy panazolkodik vala fia feleol Im az Bestie kurwafy Mindenemet el veszte, Nem tudom howa teszy az en kewesemeth [Kv; Tjk IV/1. 229].

20. elpusztít; a distrüge/nimici; verderben/nichten. 1573: Deak Mathe ezt vallia, hogy eo egynehanzor Monta volna daroczynak hogy othh ne twzeltesse(n), Mert eczer eo Magatis es Mind zomzedsagul el veztye eokat [Kv; Tjk III/3. 191]. 1574: Ez ely Mwlt veteskor volt hogj vetet Es Boronaltat volt, Azomba Rea Jeot Nioch kylench dyzno az Eothwes ferench vetesereol zabadon Eottek az ely hintet Buzat ... zeoleyebeol leot oda veteset latny Eottwes ferench, Eo kerte Rea hogi meg leoye Mert ely veztik veteseket [Kv; Tjk III/3. 359]. 1595 Olah Demeter az Tapazto három napig segitet az kochnyan mindent, és zénet hordot hazamtól, mert az kochnya mellett ha le tölttettem volna el tekozlodot volna, És az essöis el vesztette volna [Kv; Szám. 6/XVIIa. 202 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: hozzam ieöwe Andras vra(m)

s mond Eöchem meniedze (!) oda a mi kertünkben lassadza mit chelekettek ott, kapoztatmat, kenderemet, fwuemeth el weztettek zolgamatis affelet wertek [UszT 15/122 „Balas Gyeörgy Hodggy”² vall. — *Hodgya U]. 1641 az vizek annyira megaradtanak die 30, hogy öreg emberek is hasonlő árvizekre nem emlékeznek; károkat felettébb sokat tött „fen álló gabonákban is sokat elvesztett, nekem Szilasban való zabomat, alakoromnak egy részét kölesemet elnyomta [ETA IV, 71 Haller Gábor naplója].

21. elpusztít/veszejt; a omori; verderben, umbringen. 1570 Anna Bartha Esthwanne hithy zerenit vallia, hogi az ew leanya Jegbe volt Molnar Jakabual, es egykor Megen hozzaia mykor Jmmar Rengeo Annat megh fogtak volt, es Bankodyk volt, es ely akar volt Menny eo penigh Mongia volt neky hogi ely Ne Menyén, hane(m) ky Tyzticcha Magat az hirbeol myt feleole hirdetnek, Neky azt Monta hogi eo ely megien Mert Jth kewesert ely veztyk az Embert Es annak vtanna Mykor eois Be Ment volna az teorwenbe mykor Rengeo Annara az Sententiat ky Montak, hallota hogy az Jakab feleolis vgian azon Sententia leot, hogi ha megh kaphatiak eotetis ky veryek [Kv; Tjk III/2. 107]. 1585: Zekely Mihaly Coloswary vallia, ezt valhatom hogy Paxy Lukachnal semmi nemeö fegywer Ne(m) volt, Azert Az zuchakiak teowek a' tamadast. paxy lukach eggiet sem zolt, hane(m) az ket zuchakiak Menenek reaioik. ezt mondwa(n) Ah eszezek Nam mayd el vesztitek eg' mast, Maga paxy chak Iadczyk vala a' tarsawal [Kv; Tjk IV/1. 449]. 1600 hallotta hogy az falu keözeöt panazolkodot Josa Thamas, hogy ha lehetne Andras vra(m) egy oraigh el weztene, de ninc mit tenni [UszT 15/122 „Fekete Janos Hoggy”² vall.]. 1614: Hallottam az Imrephine Azzoniom akkori Hopmesteretöil Illyesteol, ki most Rhedneyne Azzonyom Hopmestere ez Zokat. Be meniek egykor vgy mond Vincze(n)* egy hazban, hát az twznél ereössen forr egy fazek, kireöl el akaram az fedeyet venni, s monda egy vén Olahneö, Ne az Istenert merth mayd el vezted Bathori Gabort [Nsz; Vlt 53/5267 J. Buczyai (28) pedisequus vall.]. 1639: az menieczke monda, hogy im en istenem el akarom vala az en Uramat vezteni, de az Isten nem akara ugj mond tudom azt hogy nem tizta szemelj engemetis penigh egy nihanszor ingerlet hogy valami keppen az urat el veszessem kert hogy valami etetet aggiak nekj [Mv; MvLt 291. 196a, 198a]. 1735: Citatoria Relatoriambol vilagoson Constál, hogy engemet micsoda hallatlan mérges meg étetésre való materiakkal, ugy mint Fejér mázzal, egér kövel eleitől fogva kívánt el vesztetni és meg olni amint-hogy ... megis étetett [Dés; Jk]. 1763: importalta(t)ik az A. Ur Productuma szerént ..., hogj ferjemet s mind másakat halalos étetövel el vesztetni kívántam volna [Torda; Tjk V. 179].

Sz: Isten elveszesse dolgdát Isten akárhova tegye. 1582: Petrus Gruz ... fassus est ... Mondek

en Neki. Jsten el vezesse dolgotat, Nam maid mindenbe bele viz* [Kv; Tjk IV/1. 34. 36. — *Értsd: vizsel] * Isten (engem) elveszessen, ha pusztítson el Isten, ha 1570 Jloná Gal pal huga ezt valia hogy hallotta Zabo Balintthne hogy ezt Monta, hogy am egy gywreomet leltém Megh az Nagy azzonnal, chydolnam ha Teob Nem volna Nala az en Marhamba, de Jsten ely vezessen ha Megh nem Mongya, es Theorwen aggya Megh chepegetem| Këwer Marthon ezt valia, hallotta hogy Zabo Balintthne Mongya volt Danchaknenak Menny el az Toromba Mond megh az gonoz ... azonnak hogy ha my Nala vagion az Marhaba aggya eleh, Merth Jsten Engem el vezesen ha megh Nem chepegettetem, ha Theoruen Aggya [Kv; Tjk III/2. 66c—d, 67] * Isten veszessen/vesztene el Isten pusztítson el. 1583: halgas Isten veszessen el [Kv; Tjk IV/1. 150]. 1793: Az Isten vesztett volna el siket bolondja [Koronka MT; Told.].

22. vesztét okozza; a pricinui pierirea (cuiva) sein/ihr Verderben verursachen. 1573 Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya ... vallia hetfën Regel Ieo eo hozza Kapa Myhalnenak zolgalo leanya hya etotet hogy egy Sebest (!) Embert Be keotne, Mykor oda Jwtot volna latya kerestwry petert Sebesen, Mond neky Mint vagi lam tegnup semy Nyawaliad Nem vala, Mond hogi ely veztenek az arwlók, vgian ely akarnak vala Reketteny de Isten Nem Engette Anyyera [Kv; Tjk III/3. 55]. 1584 Keotelweroo Lukach felesége vallia, Monda eg olahne el vesztettek az zegeny azzont, Az laba Niomat veottek ennek fel [Kv; Tjk IV/1. 218]. 1591 Mfkl<os> el mene Jgen sokaig leon oda, egykor megh luta (!) monda hogy Engem el vesztenek, le vaghanak, kerdem hol vaghtak es ki vaghta, monda hogy Az Malo(m) hasz eleott vagha foztó Istuan [UszT 13/71 Blasius Andras de Mogyoros jh vall.]. 1633 Hallam eyel agia(m)-ba, hogi mo(n)gia vala Somosdi Mihalj, meg ne vagi edes barátom Cziaszar Istua(n), azonba(n) cziattanast hallek, de en ne(m) tudom mellik vagta masikat cziak hallam Somosdi Mihalj hogi tto(n)da, Na Cziaszar Istuan engem el veztel de bizoni megh banod [Mv; MvLt 290. 134b]. 1638: lattam hogi az Vonakodas kozben egy nehanyan fogtak az kardot, es ugian azon tuskodasban esett az seb Horuat Lazlon, mert egikor Cziak el dole es monda iaj el uesztetek [Mv; i.h. 291. 138b]. 1711: az igasság ki szollasért, avagy még írásért, némely böcsületés fel csiki szék tagja Uraimék előtt, ugy annyira rankorba vagyok (hogy) ha lehetne el vesztené némelyik [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1736 u. engemet is azért a publicum bonumot egyenesen concernalo projectumomért el akarnak vala vesztetni a sok privatisták, ha a felséges Udvar decretaliter ne inhabeálja őket [MetTrCs 468].

23. vesztébe sodor; a duce la pieire; ins Verderben stürzen. 1575: némely orzagwnkbely hytwan partos emberek ... mind tyztessegekreol, embersegekreol, mind peneg hywsegekreol,

es hazayok zeretetyreol el feletkezwen minket es az zegeny hazat el akartak rontany és vezteny [Báthory Lev. I. 330—1 fej.]. 1590: Ezt tudom hogy jw hozzánk az leany s monta hogy az arwlo Engem el wezte PribeK Gergely az erethnek lator eo tollele vagiok nehezkes [Szu; UszT Nierges Peterne Cathalin vall.]. 1612/1613: monda az zolgalo, engemet megh czala s el vezte az io vram, mert sokzor az meh kertbe kvldót, s utannam iót az meh kosart az feiembbe vonta, le döjtöt dolgat tötte velem [Szászssombor SzD; KJ].

24. ~i magdt saját/maga maga vesztét okozza; a-și căuta /pricinui singur(ă) pierirea; das eigene Verderben verursachen. 1570 Margit chernas Myhalne, hithy zerent valia, hogy Mykor az Rengeo annat ky vertek volna, es az Jakab Molnar legen Bwdosoba eszet volna, Talalta volt harsongart alat zablyayawal dardayawal, Es Mond Neki, Myt chinals Jt Jakab Mester, Mond Jm yth allok, esmet Mond neky Myert allas Jth ladde hogi ki verék Myattad az azzont, Erreh azt Mondya hogi ha ky vertek Nem en verette(m) ky, Eomagatis ely vezte az Bestie azzon engemetis megh kyssebite [Kv; Tjk III/2. 106]. 1586: Igyarto Georgne be kwilde a' toronyba Orsoliahhoz ezért hogy megh kerdezzem ... a' leant ky Altal leót volna a' feletel Iratas, es hogy Ne veztene el magat Arra Inteneok [Kv; Tjk IV/1. 596]. 1639: jöve oda hoszam ez az fogol csizmadiane, ugia(n) czodalkozom rajta ..., monda hogy en el veztem magamat, ennekem az monda hogy az Urat megh etette ... az Merkurimoto kapoztaban czinalta volt de elseoben megh emeztette, az utan esmet uyabban kapoztat czinalt ..., megis ötte, de nem emezthette megh hane(m) kj hanta [Mv MvLt 291. 198a].

elvesztegel 1. henyél, tétlenkedik; a lenevi; faulenzén. 1665 Veztegel el eg napot itala mia Tavaszal, akkor mate miklos szantot, szaladi sert főzött, ő alut az paitaban [HSzj sörfőzés al.].

Szk: ~i az időt eltétlenkedi/henyéli az időt. 1675 Minden dolgokban Istent hivan segítségül, az utan hivatalos dolgaidba(n) szorgalmiatsolon el iary. Minek mikor mi ideie el ne vesztegeld az időt [Borb. I. — Petki János regesztaszerű rájegyzése: „Csik Csicsai Vdvar haznal lévő jobbagoimnak, s Biram(na)k Farkas Mate-nak Instructioja”].

2. elmulaszt; a omite; versäumen/passen. 1590: Hoggyai Janos megls izente ti nektek, hogy az glykost el ne bochassatok, hozza lassatok. Miért ezekett el vezteglettetek az glykost így el hattatok zabadulni, mely zegeni Azzoni allatt ilyen zornio halalt zenvedett Artatlanul [UszT]. 1603 Az myert is úgy ne(m) tyllthata volna ha tiltotays de my neku(n)k az Erteswnkre sem volt mert ha lett volna el nem uezteglettuk volna gondot uiseltunk volna ra [i.h. 17/10]. 1650: az Aszszonys ne(m) szinte(n) vakmerősegből veszteglette el, sőt kertis embert hogi megh mond-

gia, de az ne(m) tselekedte [i.h. 8/64. 71c]. 1726 Szombat vagy ünnep estin kalákában tánczó-lókat, kik a miatt a vasárnapi misét vagy innep-napiakat elveszteglenék, azon személyeket a megye bírái sigillatim három forintig úgy a gazdát is megbüntessék [Somlyó Cs; SzO VII, 324].

3. elhanyagol; a negligia, a nu se îngriji de ...; vernachlässigen. 1708 Közönséges Császár ö Felsege Hadi Törvényes Székire két Deputatus Kolosvári Nemes Tanácstól való Személykek jelen létebben Polgári Gábor Colosvári Cívis ellen in Puncto, hogj el vesztegette, az el küldött tudositto Leveleket Capitánj Sauer urhoz publicáltatott Sententia [Kv KvLt Fasc. I. n. 194].

4. semmibe vesz, elereszti a füle mellett; a nesocoti, a nu da ascultare; außer acht lassen. 1592 az Para(n)chiolat kezemben volt, tudasokra Attam az kezeseknek hogy visellienek gondot magokra, mert megh dultato(m), ezt eok mind el veztegettek, en vgy Jarta(m) ell az en dolgomba(n) az eo magok ketesek zerint es jo modo(n) chelekettem, azert en ream meltatlan panazolkottal Vrunknal eo Nagnal [UszT]. 1671 mikor hivatta Kadar Andras Uram, el nem vesztegette, hanem mindgyárt ki ment [Körispatak U LLt Fasc. 157].

5. hallatlanná tesz, elhalgat; a tăinu/tece sub tăcere; verschweigen; 1593 az al peresnek felessege margit, kj feleol felelt Az vra, magara veotte az terhet, keouetem Az Ktek zekjt hogj Jngemet meg kúruaztak volna, es en Az zott el halgattam veztegette(m) volna Az az zo kit eo bezelet esetet volt ennekem hallasomra, kit en el nem veztegettem, es el nem halgatta(m), mert ennekem Leorinch Georgj zaűaűal mo(n)dottak vala ... Azt en Az Leorinch georgeott teoruenhez zolittotta(m) [Szentegyházaso.falu U UszT].

elvesztegelődik elvesztegetődik; a fi vîndut pe nimica; verschlendert werden. 1844 sokkal többet erő portékáim 70 válto frtért árverés útján el vesztegelődtek [Dés; DLt 1109].

elveszteget 1. elkótyavetyél (áron alul elad/cse-rél); a vinde pe un preț de nimic; vertrödeln/schleudern. 1578 Monda Frwsinazzony Az Attya fiaknak ... Twggya kigmetek hogy az zeginy Aniamnak Sok Arany gyewreoy Maradanak Mind halalaigh Byrta Boldoczhoz pakochybely^a es kysnywasbely^b Rezt es az eo Maradeky veztegettek es attak el az wtan [Torda/Boldoc TA; Thor. II/14 Joh. Zekely (55) jb vall. — ^aMezőpagocsa Mt. ^bKisnyulas MT]. 1584 Ersebeth Zegedy Georgne vallia hogy fennegette Danch Leorincz Viczey Andrast, es tudomis hogy gonoz ember ... Teglas Antalis azt monda hogy eo miatta kel hazat el vesztegetny [Kv; Tjk IV/1. 359]. 1638 hiszem nem Pogani az jo sogor hogi ennekem is karommat kiuania, s en sem vagjok pogany hogj eo neki romlasat

kiuan(n)a(m), es ki ueztenem kezéből^a hogi eggiet massat el ueztegesse erette felszegh arron. [Mv; MvLt 291. 140b. — ^aA zálogos szölvét]. 1677 Az Arvák javait nagy olczón el vesztegetvén, azon Tutrixtól maradt jókból az Arvák kára ekképpen supplealtatott [Kv; RDL I. 155]. 1693: a bort es buzat most fele szeg (?) arran ne, vesztegessek el [Ne; DobLev. I/38. 5b]. 1700 Szabó Peterne Pasztor Borbala allitson elegendendő ke-zest hogy azo(n) tehenet es únóket el nem vesztegeti [Dés; Jk]. 1725 Veselenyi udvarházat fel vertek volt itt valami tot Deakok, az kik két holnapig az Ur mellet laktak es az házat egészlen ki tanoltak volt Pesten fogtak el ököt de az egyetmás job reszit el vesztegették [Kv; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1790: Marháinkat 's egyéb javatskáinkat csak el vesztegettük [Ks 75. VIIIb. 130 Hutz Gavrilla vall.]. 1878: Méltotassanak azon M. Igeni Várad Katától exequált Jussotskáját azon 620 Rforintok és 40- Xrokb(an) által adni és engedni Esztendeig, praestálván mi egész betsülettel a legális interessit ezen Summának, és Esztendő bé telésekor az egész 620 Rforint és 40 Xr. Summát is hiba nélkül, hogy ne kéntelenítettünk Marháinkot nagy oltson most el vesztegetni [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel kezével].

2. elprédál/fecsérel; a risipi/prăpădi/irosi; verschwenden/geuden. 1723: En Kolosvárt belső Közép Vczában lako Miszti Eötvös Pál erre az becsületes Városra tsak egj Vres Turbával jöttem, még gunjám is jó nem volt, az mi én reám az Attyámrol s Anyámrol maradt is a velem egj Testvér Nénem vesztegette el [Kv; KvRLt VII. 28]. 1727: Az itt valo barom Pasztor Peter felől irhatom Ngod(na)k hogj igen sok szenát gazol és veszteget el, 17 juhót tart itt szenán mod nélkül adja nekik [Szemerja Hsz; Ap. 2 Bora Sigmund Apor Péternéhez]. 1757 Keszeg Pál feles adosságot rakatt magára ... mind azokat pedig őt esztendők alatt rakta mind magára, mellyeketis maga egyedül vesztegette és tánczolta el és megis itta [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1792 hallottam az özvegyet beszélteni, hogy Péter hazasságával sok pálinkát vesztegetett el [Flapugy H; Ks XLVIII/7. 10]. 1814: 'Sombori Sigmund mind a Felseg, mind a Felseges Királyi Fő Kormány Szék által pazérlónak vesztegetőnek hirdettetvén, ennek ellenére megis minden Jóságait el vesztegette [Mv; Somb. II tábl.]. 1849 főzése után a' mit kaptam és egy kedvelt katona tisztól a' mit kaptam olykor olykor, azon pénzt nem vesztegettem el, hanem azokból Szereztem a' Butorokat [Kv Végr. Vall. 33].

3. elgazol/pocsékol; a distruge/strica; zugrunde richten. 1633: az Fejedelemnek vagion nálunk egy Tanarogia, melliet kertel tartottunk en akori földb(en) kenez leuen, hogy az Falu marhay be mentek, es az fuet el vesztegettek, uott Nagy Thamas Vram flo 10 Raytam [A.venice F; Szád. Sztan Thoma (35) vall.]. 1638: (A lovak) majd ket kalongja buzamat veztegettek el [Mv;

MvLt 291. 129a]. 1701: gyermek koromba a Brassai Hadnagy Prásmári és itt való emberekkel edgyütt sokad magával fel menvén a Bozára akkor a Viz között . a Boddziaiak lennell bé vetették volt, és a nagj Boza mellett egy nagy darab helyet kaszáló helynek bé kerteltek volt ... és mind azokat a leneket és kaszáló füveket a kertet le vonván az a Brassai Hadnagy a véle való sokassággal el gázoltatta és vesztegette és senki érette meg nem kereste [Hétfalu Br; BrÁlt Steuer II nr. 177 Tomas Batzo (70) vall. — Binder Pál kijegyzése]. 1744: Bihali Ökrei Lovai a minap is nékem egy darab buzámót elvesztegettek [Szászsztyakab SzD; Told. 11/80]. 1756: az Uraság Máleját az Borzok, Medvék s egyéb gonosz emberek el vesztegették [Nagy-somkút Szt; TK1]. 1781: az a sertesse Hegedűs Danfelnek igen sokat járt bé az udvarb(an) még engemetis sokat injurlalt mivel az Marhák számára készített kostatt gyakran elvesztegette a pujkafiakatis zaklatta kergette ... a Majárságot füzte gazalta [Berekeresztúr MT; Bet. 7 Mart. Csegzi (20) béres vall.]. 1785: Ezen Szántó föld a Peretseni* határ szélin lévén, a Peretseni Marhák igen el szokták vesztegetni a termést [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/374 Kornis Krisztina conscr. *A Varsolccal tőzsomszédos Peretsen].

4. elpusztít; a nimici/prápädi; verwüsten/heeren. 1647: vagion ket darab Erdeo ; Eggyk makkos, Mitislaft néue, de igen el vesztegettek, mert nem volt Tilalomban [Drassó AF; BK 48. 16]. 1673: (A dézma-asztagnau) egj kéven kívül épp kévét .. édgiet sem láttunk, hane(m) az sok abba(n) lévő egerek vesztegetési miatt, harmada, s sok(na)k csak mi keves része sem maradt meg, annyra el vesztegették, hogi Tizenégj kalongját lé hányv(n), el csépeltetven, ocstu, gaz, és porával édgütt, csak három véka lőtt [Déva; Törzs. Ersek Uynári András kezévl]. 1717: a Polyani határban(an) vóltanak négy füzés berkei kiknek egyike meg vagion még némely részében, vádnakis rajta egjnéhany füzfa töké ., kettejét pedig az Aranyos tellyesseggel el vesztegette, hogy az helyekis alig tettzik hogi voltanak [Polyán TA; JHb XVI/14]. 1742: el hattuk és nem szántottuk ezt földet (így!), mivel a' marhák és a' Ludak mindgyarást el vesztegették a' vetést rajta [Buza SzD JHbB]. 1765: az irt két földet koszt lévo borozdát ki vesztögette és ki rontotta el [Tarcsafva U Pf]. 1774: Káposztát az Hernyó ell vesztegette vólt [Szentdemeter U; LLt Vall. 111]. 1787: itt körül bé a Bentzentzi határon leg gyengébbek a Buzák, a bolha minden Zabokat el vesztegetett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1791: most kellett volna költeni két kotlonak de annak is a tojása mind zápon maradt eppen ötöt kötetek úgy hogy nem szántam volna azon kotlokat a földhöz verni hogy annyi sok Szép tojást el vesztegettenek [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.].

5. tönkretesz; a prápädi/distrüge; verderben.

zugrunde richten, 1596 Az fiaiát ugyan ne(m) attak az bironak(is), hane(m) az fjuet az rethnek de illj ok alatt hogi Zenth Janos napigh el vegie haznat megj kazalja; Annak Vtanna az sarjnia az borjunak maradgion, es az mely loúakat az postasagba el veztegetnek Azokat(is) ben(n)e tarchak meg epichjek [Szu; UstT 11/38]. 1639: mikor megh hozak azt az Czikor Gíorgy lovat, az uta(n)is latta(m) hogi hordogatot egy nap fat raita. Az uta(n) mikor az Inas oda jart raitais panaszkodot hogi mint veztegette el lovat, soha ne(m) leszen hogj ki iavulhasson belöl (!) hanem megh kel bele halni [Mv; MvLt 291. 184b]. 1664 annak az husz minés lovaknak az el praedalasais mind az olla budakyak* vitke, az Tób minéseketis es marhakat azon minésbül s barom niaybul valokat mind az olla budakyak praedaltak s vesztegettek el [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4 Kis Petter (35) jb vall. — *Felsőbudak BN]. 1667 mikor ... Alfaly* molnaban lakek úgy ell ueztegette uala az molnot hogj semmire kellő uala magam is egy nehanszor czinalgattam, masok is, hogi maga nem uolt annak ualo hogi meg czinallia az molnot [Gysz; LLt. — *Gyergyóalfalusi]. 1681 Vajda Hunyad vara Ighen régi údökb(en) csinalt pulhák, aczellyat az rosda ell vesztegette | Nyers ökör, Tinó, es borju börök Nro 14. Keczke, öz, juh bör Nro ez egj rakason vesztet, már az moly ighen el vesztegette | Kaszalo Rét az Viz mellett, mellyet az viz ighen el vesztegetett, egy darabocza [Vh; VhU 46, 502, 533]. XVIII. sz. eleje: Vala mellyik Mester az posztóját szövésebe avag az Drückkelébe avagy az Ramán ell vesztegetné ., az Posztoért adjon egy forintot, a mellet azt az posztót az Városi Piaczra nem szabot (!) vinni [Kv Céhir. II. PosztCart. 12]. 1735 Bogdán Györgjnek két agara Biro János Uram(na)k egj Pujkát meg szaggatták es el vesztegették hogj nem élhetet [Nagygyeke K; Ks]. 1761 az Ona Toagyer kutyái bizonyos Számu Juhait és ketskéit, meg ölték ell vesztegették, és Semmit nem bonificalt néki Ona Toagyer [Bulzest H; Ks 113 Vegyes ir.].

6. elront; a strica; verderben, hínmächen. 1629 Csiszar Andrasne sir is vala hogi ki szabtak az ingből s el ueztegettek [Mv; MvLt 290. 34b]. 1665: látam az Gergely Janos kapuianal valo utat hogj annyra el vesztegette az malom arkabol ki folyo viz hogj jdembe ollyan rut ut ot soha nem volt [Csíkfa MT; Bál. 50]. 1674 Nehai boldog emlekezetű Arkosi Benedekne Oreit Anna Asz(szo)ny solemmiter p(ro)testal azon, mivel az Nadas teriben eo kglme földet, mellyet özvegyi erőtlenséghe miat eddéghe nem bírhatot, hane(m) masok(na)k adva(n) hasznoczkajaval eldegelt, mosta(n) Czehi Magyar Magiar Cantor Vr(am) quo p(rae)textu város földé(ne)k p(rae)textussa alatt nagy részt el szántva(n), határát el vesztegette, seöt potentiosé el foglalni akarja [Kv; TjK VIII/11. 321]. 1780 ollyanak állanak bé Verös Kovátsságra, kik a' Mesterséget nem tudják, soha nemis tanulták ..., a' Kohokban

és Verőkbe lévő drága Eszközöknek kevés hibájok, bomlások esvén, azt igazítani nem tudják, az eszköztis el veztegetik [Torockó; TLv. 4].

7. (időt) haszontalanul tölt el/elfecsérel; a-si irosi/pierde timpul cu nimicuri; (die Zeit) verträdeln. 1750: sokat jártak Faluba Kortsomákra ..., sok dolog időt vesztegettek el [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. 1780: szívem öröme szolgál az nekem ... hogy T P Szatmári Uram a Nemes Ifjakat különösen fel jártattya és az Valásra tanítva és tégedet is fel jártat T P Méhes Uram azért azt az drága időt ne vesztegesd el édes kedves Fiam .. ne tsak meg tanul mint a Szajko és az után hamar el felejtse mivel mind Eletedben mind Haláladban a teszen boldogá [Nsz; Borb. II Bethlen Krisztina lev.]. 1804: Geografiát nem tanultam mert az időt el vesztegettem Delután hasonló képpen ment a dolog akkor sem voltam jobb ember, nem kaptam monetát [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 12].

elvesztegetés 1. elkótyavetyélés; vinzare pe nimic; Verträdelung. 1693 Dobaj Janos Uram Protestal, Azon marhakban semmit el ne adgyanak, ő kglme hire — s akarattyanekül, most igen osztóverek leven az Marhak, nagy karral lenne el vesztegetések mostani állapotokban [Ne; DobLev. I/38. 3]. 1783: Constál . nem tsak Bundájának részegeskedésre lótt elvesztegetése, hanem gyilkos módon orozban való meg támadása [Mv; MbK XI. 68].

2. elgázolás/pocsékolás; distrugere; zugrunde richten. 1767: az egész falu Csordája hatalommal hajtatott ezen Irtásb(an) termett fűnek el vesztegetésire [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 23].

3. elfecsérlés; pierdere, irosire; Verschwendung/geundung. 1815 12. Esztendeje hogy ezen Nemes Torda Vármegyében . . mint Procurator szolgálók, annyi Esztendőkből tsak azokat a' két vagy három első Esztendőket éltem tsendesen, a' melyekbe Fodor Mihály Collega Ur még mint Procurator közöttünk nem fungált, a több Esztendőket tsak az Isten Eő Szent Felsége tudgya, Mennyi, Majd minden napi szégyenkedéssel keserűséggel, és az időnek magam Mentegetésében lett el vesztegetésével töltöttem el [TLt Praes. lev. Csipkés Albert panaszos kérelme a főispánhoz].

elvesztegetett 1. elkótyavetyélt; vîndut pe (un preț de) nimic; verträdel/schleudert. 1774: Keszeg Páll sem az el vesztegetet Bonuminak árakat, sem pedig a fel költsónózt adosságokat, az Exponensre* nem költette [Kük.; Ks 66. 45. 17c vk. — *A fiára, Györgyre].

2. elpocsékol; prăpădit; vermacht/tan. 1743: Az el vesztegetet dinnye apostol edgütt volt 30 id est harmincz [Zsombor K; Somb. I]. 1814: A Groff Ur ő Nagysága tsépeltetett is vagy két hat hat esztendő elegyes, de már szinte rotadásba indult, és egerektől megett és elvesztegetett Buza Asztagokat [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

3. rozsdá~e rozsdáette/marta; mincat de rugină; verrostet. 1679: Rosda el vesztegette vágó kés nro 1. [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 27].

4. elsikkasztott; sustras; unterschlagen, veruntrent. 1673: az A. azt kívánja az Itéből Janos Deaktol, hogy mivel szolgajától elvesztegetett bizonyos kalmar marhai az Inel találattat(na)k ... jurályon ad tertiu(m) azon hogy ... szolgálgaia az Anak el meneő szándeka leve(n) ... dilapidalta marhaiat az A(na)k [Kv; TJk VIII/11. 260].

elvesztegethet elfecsérelhet; a putea risipi; verschwenden können. 1631 monda az Aszony ... maradot az szeginj Aniamtul 24 arania(m), de azt se Palnak se Péternek bizony nem: adom, mert engem az Ania(m) meztelen hazasítot ki, azért nem veri eőtet megh az lsten, mert elegh maradot volt en nekem az Attiamtul: Ezen kiüüls maradot egj nehany taller valami keues parna penz de azt nem vesztegethetem el, hanem uari egj keuese jo Aszonio(m) s megh ado(m) [Mv; Mvlt 290. 259a].

elvesztegetődik 1. eltékozlódik; a fi irosit/prăpădit printr-o proastă gospodărire; verwirtschaftet werden. 1734 Ki procuralta ben az Urfiak szállását, micsoda provisio alatt, az victuale takarekosan költetett é vagy tekozzolag, és azt ki okozta, bor egj holnap alatt ordinarie mennyi költ, vagj vesztegetődött el veder számra, vagj hordo számra? [Kv; TKI vk].

2. elherdálódik; a fi risipit; vergeudet/schwendet werden. 1748 az az gyermekek(ne)k adott 800: forint elne vesztegetődgyék [Torda; Borb.].

3. elpocsékolódik; a se prăpădi; vergeudet werden. 1721 (A) Vad kert n.h. az előtt kaszáló rét volt de propter injurias temporum hol fűve, hol szénája vesztegetődven el hogy az uraknak valami haszna inkább redundályon belőle kilenczedire tengeri buza földnek osztott fel [Somlyó Sz; EHA].

4. tönkremegy; a se strica/distrugere; verderben. 1711: Az meg döglött juhoknak az bőreit Szabo Mihaly ur(am) keziben beadtam, .. de sokat mint hogy rühben holtak meg tellyességgel el uestegetőduen az bőrei meg sem nyuzhattam az rüh miatt [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Untyás Opra (40) jb vall.]. 1757 Negyven két Regulamentális szekér széna ... három része el vesztegetődött [Fog. Ks 67. 46. 24b].

elvesztegettet elpocsékolat/pusztított; a face să se distrugă/nimicească; verheeren/nichten lassen. 1689 fel szánta a falu azt a helyet, s be vete tavaszi vetemenyel, de Banfi Gaborne Assz(ony) le vagatá a kertet, s a vetemenyt el vesztegettete [A.karácsonyíva AF; Tokl. 30].

elvesztegettetett ki/elpusztított; distrus, nimicit; vernichtet. 1681 Tilalmas Erdő Nro 1 Vagyo(n) ezen hataro(n) a falun fellyű; ighen

el uestztegettetett, pusztás Erdő is; mely hogi ighén jo gond viseles alatt ... tartassék szükség-es [Szentkirály H; VhU 90].

elvesztegettetik tönkretétetik; a fi distrust; zugrunde gerichtet werden. 1764/1766 vizes mótársos hely az mellyen az MVásár helylyre járo ország uttyai végig járnak. s azon utokkal ezen hely el vesztegettetett [Nyáradkarácsonfva MT; EHA].

elveszteglés kb. kötelességmulasztás; negligenz, nesocotirea îndatoririlor; Pflichtversäumnis. 1708 Polgári Gábor ... az maga késedelmes-ségeért, és el vesztegléséért*, Vasba(n), és Láncz-ba(n) mind addig dolgozzék, valamig vagj az Város Magistátussa az íránt valo kárt o Császári Majestássának jóvá teszi, vagj elégséges Cautiot állit [Kv; KvLt Fasc. I No. 194. — *Egy levél késedelmes kézbesítéséért].

elvesztés 1. pierdere; Verlust. 1686 Belinyesi Ötvös Györgi az Retnek zaloganak el vesztese alatt minden per patvar nélkül tartozzek vissza bocsatani kezeben, tizen ket esztendők el telese utan az Retet [Gyf; EMLt]. 1780/1804 Olytátén Bányák foglalásában, mellyek(ne)k torka hegyek vagy kösziklák között lévén, állandó, és romolhatatlan állapotban vagynak ..., illyen rend tartassék; az hasonló Bányák régi Gazda-itól tizen két Esztendők elfolyása alatt nem co-láltatván, ezeket annyi Esztendők eltelése után ... a' régi Bányász Gazdáknak minden praeten-siojok el vesztesével akár ki akár hol el foglal-hattya [Torockó; TLev. 6]. 1805 Edgy Banyasz is kinek Banya Resze vagyon Banya Reszit berbe adni ne mereszelye melyet ha vakmerő keppen altol hágná Banya Resze el vesztesin kivül 12 for büntettessek [Torockó; i.h. 7/12].

Szk: *életnek ~ e* alatt halálbüntetés terhe alatt. 1719: Senki is életének el vesztese alatt, titkon és hír nélkül, maga hasznára alattomban ón, Ezüst Bányát ne kezdgyen, hanem hirt ce-gyen azok(na)k az kik(ne)k illik elsőben, .. ha ki tudodik hogy el titkolt valamelyik valamit, minden kegyelem nélkül fel akasztatik [uo.; i.h. 8/3].

2. kb. megfosztás; lipsire, privare; Beraubung. 1582 Cathalin Zeold Ambrusné vallia, hallotta vgian azont a' Cassay azzony zaiabol, seót még Nag Jlonatis Ingerlette rea, hog rea Allianak Igiarto Georgre tiztessegenek el vezteseben [Kv; Tjk IV/1 106].

3. elkobzás; confiscare; Beschlagnahme. 1579 valaky talaltatyk hogy ez ellen chyelekeznek (!) Az baromnak el veztessewel bwntettessek megh [Kv; TanJk V/3. 191b]. 1580 Az my az Colswary ember Jwhat illety meg enget-tek, hogy It maraggo(n) Az kayanto volgyebe de ily ok alat hogy Idegen Jwhat se felekyt se egiebonnie(n) valot keozte ne Iartassanak az Jwhiak elveztesse alat [Kv; i.h. 217b]. 1667: az Mesgje közepire Czeűeukeket ueruen fel, ugj

hogj egyky felis az eő hatarat touab ne tegje, se egyky az masik(na)k földueel hatarat ne beűitse, mert ha abba(n) megh tapasztaltatik, az Sző-lejenek elueszteseuel fizett erette [Kv; RDL I. 148]. 1785 az Thorotzkai Lakosak Jozságak eluesztésére sententiáztattak, melly Sententia tsak királyi Beneficiumbol Jozságot Szabadas Jussal biro Személyekre extendálhat, és nem sonálhat olyan örökös Jobbágyakra minemüekről itt a kérdés vagyon kiknek Jozságot az Földös Ura-ságok adnak [Torockó; TLev. 6/1 Transm, 20b].

4. eltűntetés; disparitie; Verschwinden machen. 1679 (A jb-ot) en fogtam volt megh egy lovam-nak el vesztese miat s Biro Ferencz Uram szerzé ki töllem [Sóvárád MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1739 Praetendallya az Actor hogy bi-zonyos számu pénze gonoszul el veszet volna, az Incta Pars tertio se juramento mentse magát hogy az A pénzt el nem lopta, és sem híre sem tanáttsa nintsen el veszteséb(en) [Torda; Tjk I. 158–9].

5. elpusztítás/veszejtés; omorire, ucidere; Um-bringung, Vernichtung. 1584 Myerthogy az Actorok bizonsaghy homaliosok es chak Suspi-ciot contineal eo magaban, Az Alperes azon-y bizonsaghy penig inkab mind theós zomzedok ..., Azert Iambor teós giwkeres zomzediwal tartozik hetedmagawal meg eskenny ezeken hogy a' Zakaly Georgy hazaba(n) es senky hazaba(n) eo eyel be Nem me(n)t Az giermeke el veztese-be(n) eo ne(m) Rezes [Kv; Tjk IV/1. 252]. 1736 Constál, hogy másokkal fizetésért, fejer mázat, egér követ és szőrös férget Férje elvesztésére, másokkalis kerestetett [Dés; Jk].

6. elherdálás/vesztegetés; risipire, prăpădire; Vergeudung/schwendung. 1599: Kaczia Pall hu-niadj .. eztt valla hogy tudo(m) ifiu koraba leg elobe hogy hozza akada* .. az iozag az my az haznall ingo bingo marha volt imide, amoda koltottuk, de mj mostan sem tekozlasat, semj feslett erkolczett ne(m) tudgiuk, se Joza-ganak el vezteset [Bh; BLt I. — *Ti. „Bamfj giorgy”-höz].

7. elvetelés; avortare; Fehlgebären. 1777 Nyi-kula Györgynet Jank Petru meg paraznitván azutan a' Gyermekek el vesztesét is procu-rálván Petru tagadgya Nyikula Györgyne jelen Léven eő is tagadgya velle valo közlésset, es ugy annal inkább tölle való meg terhelhetésset [H; Ks 111 Vegyes ir.].

elvesztet elpusztított/veszejt; a omori/ucide; umbringen/vernichten lassen, 1735 azon gonosz szándékkal továbbrais ment meszsze földre, ujjabb mereg után hogj vigképpen el vesztesen [Dés; Jk].

elvesztett elveszített; pierdut; verloren, ver-lustig geworden. 1615 ez my szegeny hazank-nak romlasara termet haladatlan fia Kendi Istuan, kinek ennek eleotte el veztezt Tyztesseset keg-metek orzagul megh aduan .. nem egiczeri, hanem haromzori adott hwti ellen, nem niug-

hatvan sok fele bizontalan hamis Vadlásokkal arra jndította volna ő felseget, hogy ez mostani drága szép bekessegnkett fel bontuan, szantalan Ver ontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion [Gyf; Törzs fej-i rend. Usz-hez]. 1665/1754 Ha valamely legény . butszatlan elmenvén viszsza nem akar jöni, tehát az olyan legénnek neve bé iratik a' fekete könyvben, a' melyben minden betsületi el-vesztett Legénynek nevek fel-vadnak irattatva [Kv; AsztCart. 19]. 1769 (A torockóiak) midőn 1523ban (így l) a' paraszt tumultusban ökis belé elegyedtenek, és ezzel szabadságokat ha lett volna is véggéppen el vesztették, 's paraszt Jobbágyság alá estenek, Törvény szerént, juxta Decr. Part. 3tia Titt. 25. azért ma azon el vesztett szabadságokat soha viszsza nem nyerhetnék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 85 tábl.].

elveszthet elveszthet; a putea pierde; verlieren können. 1614 Annak eleotte vezthettem volt el az mynth megh Iratham Akor penigen harmadfw volt* [HSzj harmadfű al. — "Ti. az elvesztett állat].

elvet 1. elhajít; a arunca; weg/fortwerfen. 1568 Juliana Alba a d(omi)no chaky . filiolo suo Narrasset sic Meg valtal az apadtwl a sententiaozot Beste pelengerezet Nemzetw kuruafiatul Meg akkor Mikor az subat el vetette mert chaky vram előttis Meg monttam neky hog Ez egy hazug ne(m) Jambor lator [Kv; Tjk III/1. 145]. 1570 : egyzer bokretat kwldeot volt neky Zabo Janosne egy leanthwl es az Trombitas hogy ely veotte esmet ely vetette az lean fely veotte es vyzza vytte [Kv; Tjk III/2. 24]. 1600 az Zeoreos fogoly ember el vete az chiuprot be futamek az kapw keozze [Kv Tjk VI/1. 455]. 1633 : az palczat* el hozta az kiuel az embert agio(n) az palczat* el hozta az kiuel az embert agio(n) verte, es egikor el veti, de viszo(n)tagh fel veszi, feleuen azo(n) hogi megh találai es eszekbe veszik hogi ő verte agio(n) az embert velle [Mv MvLt 290. 135b/2. — "Értsd: botot]. 1688 : az eo Felsege Vitézi kerteimnek támaszit kirangattak; három kapuimnak Deszkáit leszedték el égették, azokon lévő Záromat le tekerték s el vetették [Kv; Uti]. 1711 utánok eredvén ugy vetette el az szűrt és ugy vötte fel | a szűrt magok vetették el [Dés; Jk]. 1763 : az gjertya hammát el vetvén, abbol kapot fel az tűz | az körmire egett az gjertya, s' ugj vetette el [Torda; Tjk V/154].

2. elhány/hajít; a azvirli/arunca; wegwerfen. 1792 ő Nga Molnája hozzám jöven, hivutt mennyek velle, keressük a Zugo fáit, a Deszkáit, és a Dugojat mivel valaki el vitte vagy el vetette valamely felé nem találja, a vizet sem állithattya meg [Szászkerked K; LLt Csáky-per 224. 25]. Szk : vki ~i a körméi elhányja/veszti a körmét. 1776 a hüvelykit is annyira meg ütötte hogy veszedelembé el szakadolog volt az ujjá, de mostanság nem láttam a körmit el vetettéé vagy nem [Nyárádszbenedek MT; Told. 28].

3. a semăna; (aus)säen. 1508 : Es towaba JI modon, az el mult Adoyerth kel' venniek zobot. es el wessek Aztys [Kv; EM XXIX, 261, 263]. 1592 : vetöttünk el . . . Az Also filej* hataron egy Zell földbe(n) 51 keőbből buzath | Az Also filej* hataron vetöttek el 35 keőbből Zaboth . . . Len magoth vetötte(m) el hat Vekat . . . Vetöttem völt el, kett veka Lenczett, mellión Leótt hett veka Lencze [Kv; Szám. 5/XII. 1—3. — "A.füle TA]. 1644 ezt monda Sombori Glörj az apianak, hogi ahun apa en el vetette(m) az buzadat, s Monda erre az apia jo fiam ha el vetetted, talam ugi fordulhat ugia(n) eszitek* megh (így l) [Mv MvLt 291. 404a. — "Nyilván előtte kimaradt a ti, magatok v. vmely más ilyenszerű névmás]. 1736 u.: Gróf vala Apor István . . maga oconomiájában öt ezer háromszáz köből öszbuzát vetettének el [MetTrCs 444]. 1776 El Vét az Eklésia a' Mester Magvából, Egy köből Buzát és fél veka málét [M.goroszló Sz; SzVJk 172]. 1828 két Földjébe el-vét Nyöltz veka ősz Gabonát [A.jára K; KszRLt Conscr.]. L. még HSzj takarodás és tarló al.

4. bevet; a insämința; be/einsäen. 1722 : Mindenik fordulora vagon ket ket hold föld mellyeket a Falu szánt s vét el, a Minister fel arattya, a Falu be hordgya [Sárpatok MT; GörgJk 147]. 1813 Nem olyan tisztá Buza maggal vetette el az Arendátor Vr a földeket mint a millyennel által vette volt [Kilyén Hsz; MvRK]. 1844 a' meleg ágyat ha meg tsinálták is el ne vessék, meg ne földeljék, en bé vetem [Kv Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

5. kijjebb vet, kivet; a arunca mai in afară; ausschleudern/werfen. 1675 Az Szegenjek hazara . . tetettem fel egi daraboczka chatornat, hogy a' vizet el vesse . d. 24 [Kv; Szám. 35/I. 7].

6. messzire vet; a arunca departe; auseinander werfen. 1737 mivelhogy illyen háborgólag van az idő, tellyességgel el nem mozdúlhatok a' házamtól . . ugy lehet hogy annyira el vet bennünket edgymástól ezen következő háborgó idő, hogy Isten tudgya, ha láthattuk é? edgymast többször a' vagy nem? [Ap. 4 Apor Lázár Apor Péterhez].

7. átv zálogba vet; a zálogi/amaneta, a pune zálog; verpfänden. 1698 Kováts György Jelenle hogy igen erősen meg szorult kéré Majzos János Uramot hogy szanya meg es adjon három forintokat azon jo Szagra (!) Zalogara mert ha nem ad igen meg szorult Masnakis el kel vetni [Szenterzsébet U; Borb. II].

8. (ingatlan birtokából) kivet; a scoate (din proprietatea sa/bunul său); (aus der Liegenschaft) ausschließen. 1570 : Zeoch Myhal Recognoscallya hogy mykor hagiót byro volt hitta volt eo eleyben ferencz pap Alcz Antal az zeolejert es Torozkay adossagat keressy volt rayta, De az Theoruen ely vetette az papot Melleole, Es benne hatta Alch Antal az Zeolenek vrasagaban [Kv; Tjk III/2. 84g]. 1573 Antal Zeybert Azt vallia hogi

Az feoldet eo meg veotte volt Zas Antal-netwl, de Albert Ely vetette rola Attia fywsagal

Mert noha eois attiafia volt Zas Antalnak, De Albert valamenyewel keozelb [Kv; Tjk III/3. 236]. 1592: Deuai Martonne monda az embernek: Mikor ennekem az zomzedsagba meg sugtak volna, hagi zabo Thamas neked akaria az hazat adni, oda menek, es mikor ezembe veottem volna hagi aldomaszhoz akartok kezvlni, megh ellenzelek rolla, hagi megh ne ved, mert el vetlek rolla: Monda erre az Ember, vgi vagion hagi ellenzel, de ne(m) vala biro pecheti nallad [Kv; Tjk V/1. 220–1]. 1629 egy ui sogora vagyon az talam el akaria az Zeoleo melleol vetnj [Kv; TanJk 46].

9. *umilyen jussát* ~i valamilyen jogát eldobja/játssza; a lépés/pierde un drept, a renunța la un drept; irgendein Recht verspielen/wirken. 1651 Szőređs Andras vram . niughiatatla(n) elmejenek ductussat keouetue(n) Dioszgy Kis Anna kepebe(n) protestatiot, es haza eppitese elle(n) ualo contradictiott exhibealt, mind kisseb uer képeben, holot penig az kisseb uer jussat tempore diuisionis az eósról szállot haz-(na)k apropiálásával el uete [Kv; Tjk 142].

10. *átv* kb. kivét a szívéből; a sŕerge dín inimă; aus dem Herzen ausschließen/stoßen. 1633: egikor fel serkenek ejel s hat az Borbeli Lukacz vra(m) fia ott all Szabo Jacobne fejenel az ag mellet, es Szabo Jakabnet czokolgattia, akkor monda Szabo Jacobne az legeniek bankodik Abrugi Istuan arra monda az Borbeli Lukacz vra(m) fia bizoni bankodik mert igen szegienli arra monda ismet az Borbeli Lukacz vra(m) fia engemet masokra kepest jmmar ugia(n) el uetel, erre monda Szabo Jacobne Vaj ne(m) uetettek edes óczem [Mv; MvLt 290. 125a].

11. elvetél; a lépés; verkalben/werfen. 1750 k. Ugy meg verték egy Tehenemet, hogy még az bornyátis el vetette [LLt Fasc. 113].

12. eltérít; a devia; weg/ablenken. 1723 Láttam míg á malom gáttya ott ne(m) vólt s a' vizet el nem vetetté á rétről, hagi á Sövényfalviak <sz>éna boglyájokat s még búza kalgájokat is tésolya farkán vonták hama(r)ébb vóltáért az ár viz előll [Királyfva KK; MbK 162]. 1756 Mivel pedig az iffiu Máté Iuon részit á viz mossa, és eddigis kárt tett benne, azért a vizet el vetni mind a négy atyafiak concurrallyanak [Újbárest H; Ks 62/3].

13. *átv* (magáról) elhárít; a refuza; etw. von sich weissen. 1640 (Az asszony) Azután egy kannát is mutata az katonának. Az katona is látá, s mindjárt általmene, s megmondá az katona, hogy el kell mennem, az jóakaratot el kell vetnem, úgymond [Mv; MvLt 291. 212a–215b átfrásban!]. 1658 (A) gyűlésnek exitussa nem lön semmi haszonra, hanem csak azt visgálták: ki volt indítottja a Lengyelországba való menetelnek és Molduvába való székelnek levágásának? Melyet urunkra vetni akarván, urunk esmét magáról elveti vala [ETA I, 165–6 NSz].

14. (magáról) gyanút) elhárít/oszlat; a indépárta bñnuială care plana asupra sa; (Verdacht) von sich ablenken/wälzen. 1573: Anna nehai

Jacob Istwanne Azt vallia hagi hallotta Illemmodon kezdy zydalmazny Meg adom késsentywdet fekete Bestie kwrwa or bestie kwrwa. En Rea(m) gianakodol de Im az toromba^a vitetlek Meg lad vgis ely vete(m) rola(m) az ganwsagot [Kv; Tjk III/3. 158. — ^aA városi börtön].

15. *átv* leráz magáról; a se descotorosi; sich einer Sache entledigen. 1637 mihelt Uram el ment valahova ki az haztol, mindgyárt ream jót s ugi erőltetet hagi bort hozassak neki, s ketelen volta(m) vele mert el nem tudta(m) rolam vetni [Mv; MvLt 291. 96b]. 1695 Ma szállottak be az Varb(a) az Hussin Regime(n)tiből valok Az vice kapitanyok szallast kívannya, avval vetettem el magamtol, hogy mindennap varom az vice kapitanyt az Ur parancsolt felőle [Pog; BK].

16. levét; a trinti/arunca jos; abwerfen. 1631 az Zöcz Peter ura(m) fiat el vete az lo | Az mikor ezt az szöcz peter Ura(m) fiat el uete vala az lo, egi kor az gyermeknek az riavasat (!) hallam [Mv; MvLt 290. 52b].

17. kirendel; a ordona să se prezinte (unde va); (heraus hinaus) bestellen. 1572 Hwzar Peteor

Azt walla, hagi Ewteth fegweroos kezel Byrsagal weteottek el de ew oda nem erkeozeoeth hanem Eleol talalta Az vraymath [Zentelke K; KP]. 1585 Ha mely tizedes az eorizet el halgattia, es az eó tizede alatt valo keosseget, Vagj wakmereosegebeol, Vagj gonduisseletlensegebeol, az eorizetre es egieb keőzőnseges Akarminemeó Zolgalatra el nem Vetne, tehagh az Tizedet hūzon eot penzel bewntessek [Kv; PolgK 16]. 1722 ha kiket a' választott Emberek Megye dőlgára el vetnek, tartozzék ezeknek parantso-latjának minden ember engedni, a' ki el nem menne, derék Megye birságán, az az kilentz Magyar forintokon maradjon [Hagymásbodoni (MT) ekl. könyve. Cons. latj. 1727/XVIII. sz. Hogy ha közzülünk valakit* Sir ásnai el vetnek és arra alkalmatlan 12 penszt tegyen le, a' Dekanyok mast fogadgjanak hogy fogyatkozás ne légyen az dologban [Zilah; Borb. II. — ^aTi. a kalandosból (a temetkezési társaságból)].

18. kitesz, elüz; a alunga/izgoni; verstoßen/jagen. 1680 Regina Istvá(n) Forumunkat contemnalva(n) Fefeségéhez sokkeppe(n) infidelis-(ne)k magat declaralvan, hazátul egy néhány izb(en) el üzve(n), halakra vervé(n), tagolvá(n), Gyermekeket is el vetve(n) s magat is nem tap-lálvá(n), tettzet a' Sz. Partialisnak hogy absoltasssek Szekely Kata [SzJk 145].

19. kb. elvesz/von; a lua; wegnehmen, jm etw. entziehen. 1586 Buday Tamas vram vallia . Mikor en pert inditottam volna Zechy Istuan ellen, meg fogadam Igyarto Georgyeot procatornak eo ellene . De Zechy István Igyarto Geor-gyeot az zek zinin melleye zolfta . És ... az teorweny vethe el melleollem az en Aduersariusom mellé Igyarto Georgyeót [Kv; Tjk IV/1. 583].

20. kibök, odamond/vet; a spune/arunca (o vorbă); aussprechen, hinwerfen. 1762: Kaffai

(1) János az Iffiu Pétsi Pált tépi hurczolya vala, s Diszno s ördög teremtetének káromolya vala, ... a Gazda Molnár János, azt mondá néki; itt ne hatalmaskodgyék kegyld melyre Kaffai János azt mondá néki: Veled sem gondolok Disznó teremtetete, Kire molnár János azt mondá: ... gondolly Urammal, mert ez a Ház, s Jóság Uramé, melyre vízszont Kaffai János azt felelé: Uraddal sem gondolok, akkoris pedig el veté a teremtetét, de mi félét nem jut eszembe [Geges MT; IB. Joannes Bokor (42) jb vall.].

21. ~i magát elmenekül; a fugi de undeva; (ent)fliehen, flüchten. 1653 Bethlen Gábor ... mind feleségestől együtt megfutamodék*, és Dévábá magát bébeszéle, és ott hagyá a feleségét ... Bethlen Gábor is azért veté el magát egyik okon, hogy Rosnyó alatt a sánczra kiűtöttek vala a brassaiak s az ágyuk lyukait béverték vala, s azt mondotta volt néki a fejedelem^a, hogy: „Haj koma! bizony nem más dolga ez, hanem a tiéd.” Bethlen Gábor csak azt mondotta, hogy: „Nem az én dolgom, kegyelmes felséges uram.” De csakugyan megfenyegette azért a fejedelem, melyen úgy elhott volt Bethlen Gábor, hogy olyan volt az orcája, mint a ruha; és úgy ment osztán el hamar, hogy hallotta Nagy András halálát [ETA I, 110 NSz. — *1612-ben. ^bÉrtsd: Déva várába, ^cBáthory Gábor; a közte és Bethlen Gábor közötti vetélkedésből a köv. évben — török segítséggel — Bethlen került ki győztesen. ^dA fej-i vendégségben levő Nagy Andrást Báthory vágatta le árulásért].

elvét ige 1. elhibáz; a greși; verfehlen. 1615 Del(iberatam) Az Nouiun mellet valo comparatioat vetette volt el az J. abból leőt az wdeő vetsegh izentetese [Uzst 20/65–6]. 1746 Azért minthogy az A. ő kglme elvétette a rendes Törvényes útát, meg kívánom, hogy causaja condescendallion cum omni serie et p(ro)test(atu)r [Torda; TJK III. 79].

Szk: ~i utát elhibázza a dolgot. 1618 Kamuthi uram ... mindenben látá, hogy elvétette utát az nagy akarat és felfuakodás miatt; oly voxokra akart venni; hogy osztán azzal mentse magát, hogy mi szónk és mi akaratunk [BTN 89].

2. eltéveszt; a greși, a nu nimeri; fehlgehen, verfehlen. 1791 Mű ezen kérdésben forgo Erdőre nem küldettettünk, hanem a maga Erdeibe de el vetvén ugj mentünk azon Erdőben levén ennek szomszedsagaban az urnak is nyil Erdeje [Ádamos KK; JHb XIX/58. 26]. 1798 a mikor is mű el mentünk volna és sokot bodorgottunk volna az Erdőken, mondék Palinak, vigyaz ne hogj valamikent el véttsük az erdőtt [uo.; i.h.]. 1841 (A sírásó ifjaknak) jeladások vagyis jeljárások ládájoknak kultsok légyen és aki az órát elvétí vagy elmulatja, a nemes cén táblajárásinak felével tartozik [Dés; DFaz. 38].

?elvét fn elvétel; luare; Wegnahme. 1772 Igazé hogy az említett Gornyik az előtt valo esztendőkb(en) meg zálogoltatván ... Szusza

Gavrilát lántzát el vűvén az irt Draga Vilmai erdőből, nem de nem azon lántznak el vététér (1)^a tartott volna ellent . ? [Kővár vid.; TL vk. — *Nem tollvétség vételéért h. ?].

elvetekeedik máshova vetődik, elszármazik/vetődik; a se strămuta/pleca/se muta în altă parte; verschlagen werden. 1600 hallottam hogy az Gyeörgyfi Marton annia az vtan hogy el wetekeket, massalis leőt volna, de reghi iamboroktól hallotta(m) hogy három gyermekeigh semmi gonoz zo ne(m) wolt felole, hane(m) az utan, ez peniglen Gyeörgyfi Marto(n), masod gyermeke vagy hallotta(m) [Zetelaka U; Uzst 15/38 „Antal Gergelyne Marta” lib. vall.]. 1670 Tudom azt hogy ez az Sigmond Peter, ez is ide valo jobbagy volna, nem is sok ideye hogy el wetekedek inne(n) Derzből [Derzs U Ks T. 31].

elvetekezik máshova vetődik, elszármazik/vetődik; a se strămuta/pleca/se muta în altă parte; verschlagen werden. 1600 Én Gyeörgyfi Martont, mindenkor Gyeörgyfi Balint fianak tuttam s hallottam, az annia felolis az uygh az mostoha leania Ersebet ele, soha semmi gonoz hyrt nem hallotta(m), a mikor el wetekezek hazulis az Marton io kora inaska wala, nekem hagyta, s az apiawal eggiott mi tartuk osztan [Zetelaka U; Uzst 15/38].

elvétel 1. feleségül vétel; luare în căsătorie; Verhehlchung. 1751 Réti Pável az mostani feleséginek el vétele után jobbanis meg lépesedet de miből lepesedet én azt nem tudom [Szépenyerüsztmárton SzD; Ks]. 1776: Azt nem tudhattuk miben meliorálhatta volna mostani Statussát, Jozságát, B. Henter, Mgs Groff Kornis Anna elvételével [Szentdemeter U Gyl. „Gr. Theresia Eszterházi” (35) és „Br. Lud. Révai” (40) vall.].

2. átvétel; preluare, luare în primire; Übernahme. 1755 Bartos Kelemen igyekezik a' külső Fővebb Osolák(na)k látogatására ki fordulni Elméjét fordítván az Académiai bujdosságra . sok érdemes Halgatok(na)k jelen létekb(en) hoszszas és kemény Censurája volt, és . mindenektől érdemesnek, és méltónak ítéltetett, hogy ki-bocsáttassék, mind ezen hazáb(an) a' szabad akarat szerint valo Alamisnának el-vételére, mind pedig azután a' külső Tartományokban lévő Académiákon, maga Tudományának öregbítésére [Ne; BLev.]. 1761 a miket ki ítél a Tekintetes Nms Szék mindenkor hozza allani készek voltunk és vagyunk in eo parte és ki ítéltetet részünknek el vételére elé is allunk [Hsz; i.h.].

3. vétel; primire; Erhalt, Empfang. 1659: ha ez levelünk elvételéig Váradot elébbi urunk^a nem resignálta, avagy mindjárt nem resignálja, akármí kicsin akadályt tött legyen is fel, de Kegyelmetek^b se órát se napot ne várjon, jötttest jújjen onnét [EOE XII, 213 fej. — *II. Rákóczi György. ^aA követek].

4. elfogadás; acceptare; Annahme. 1778 Instálunk ..., méltóztassék helységünk nyomorult állapotját kégyesen tekintvén a' mostani Bironak szokott Taxáját 's a' mellett szolgálattját pénzül el venni, vagy el vétele iránt kégyes vászszában parontsolni [Torockó; Bosla].

5. (erőszakos) elszedés; luare (cu forța/sila); (gewaltsame) Wegnahme. 1726: tudom aszt hogy edgyütt vegezenek azon bornak rea menetele es el vétele irant [Mezőbánd MT; Berz. XV/19. 4]. 1806: ebéd felet N. Papa meg ditsért hogy Misivel ellenzettem a Musikának Susikatol való elvételét [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 313].

6. elhajtás; minare; Wegtreibung; 1596: Deliberatum. Mjert az J. Absentallja magat, es az A. egy cokrenek megh vagatassaert f. 6. es az el vetelet hatalmat keresett. Az teórieny azon hadgia [UiszT 11/31–2]. 1746: Hát azt Tudja a Tanu hogy azon el vett Marhákot az el vétel előtt keze alá vette Mlgs Groff Iktári Bethlen Samuel Ur(am) eő Ngyga Udvari Birája és protestált hogy ne vegyék el a Marhákot mert ő már mint az ur eő Ngyga Birája kezét rájok tette? [Dob.; IB vk]. 1801: Kovats István, és Erdős Pál is segítségül valtanak az el vételb(en) s úgy kergették el az ökreket haza [Koronka MT Told. 10 Balás Márton (22) zs vall.].

7. visszavonás; retragere; Zurücknahme. 1782 azon engedelem az eu szabad akaratomban állott, ... ezen el vételtis nem disputalhottyák [Torockó; Thor. XX/4].

8. el/kihagyás; omitere; Weglassung. 1809 (A) fen irt examen a fen irt mod szerént menvén végbe és a Detentus előtt fel olvastatván, minden hozzá tétel és el vétel nélkül helyben hagyta Költ a Porkolábi lako Háza [Kissolyos U; UiszLt ComGub. 1752].

9. elrekesztés/fogás; zăgăzuire; Abdämmung. 1798 Az zamos elűtele. 16. Septembris mikor az vizet el veottek veottem .4. apro úasat d. 40 [Kv; Szám. 7/XVI. 110]. 1803: a' Malamrol lett viz el vételen dolgozván Fizettem* [Mv MvRLt. — *Köv. a részletezés].

10. behordás/takarítás; stringere(a recoltei); Einerten/tragen. 1750 volt én nekem egy darabocsa kaszálo rétem ..., által adam kezében bocsatam ... két forintokert úgy hogy egy szeri haszna el vétele után akar mikor tartozzek ki botsatani pénzét meg adván [Szentimre MT, BalLev.]. 1798: attam által azon Fel hold Szántó Földemet Zálogul ha meg tragyzná s haszna el vétele előtt a trágynak kellenék ki valtozni a Trágynak ilendő arrát tartazzék a ki valto meg fizetni [Asz; Borb. I].

11. elkobzás; confiscare; Beschlagnahme. 1573 Ez May Naptwl fogwa Egi penzel (!) fellyeb az Sernek Eptelet Ne aggya, Mert ha kyleomben chelekezyk Azon keppen Megh hattak Bwntetteset lenny Serenek Ely vetelewl My keppen annak ky Bor Iwoinak enny adna [Kv; Tan]k V/3. 85b]. 1584: Az Wasarbirak Tizthi. Szere-dan, senky semmith Nieresegre ne vehessen semmy zyn alat minden megh weoth marhanak ell vetele

alath [Kv; PolgK 6]. 1640 addég kohat ugya(n) nem útheti fel sem penig fuvoiat miuelés feieben meg nem indithattya, mwszereknek el vétele alat, meglén magat az Czehben az mesterek közzé be nem szerzi [Kv KovCLEv.]. 1764: nem itel-vén helylesnek az Jakab István szalonnai(na)k erőszakosan lett el vételét s el hordását, hogy mindenek restitultassa(na)k itéltetett [Torda; T]jk V. 221]. 1807 a' Groff Teleki háznál munkalkodo fusserekért 21 xr .. A Fusserek Műszere el vétele alkalmatosságával 10 Rf [Kv; AsztCSzám. 9].

12. elnyerés; primire, luare; Erhaltung. 1745 Illyen okon prosequalem jure az Iket, hogy ók ... modo illegitimo copulaltatván magokat minden tartozkodás nélkül nyilván mint Házasok úgy élnek és laknak meg kívánom hogy egy mást a pellengérben meg tsapják, annakutánna mind ketten ugyan a pellengérben hohér által meg tsapattassanak, és ki tsapattassanak, másoknak eleven példájára, és magok gonosz-ságok büntetésének el vételére [Torda; T]jk II. 45–6]. 1844 Nemes Udvarhely széke Ns Tiszt-sége által Also Sofalván tartozkodott, 's több rendbéli gaz tetteiért le tartoztatott — illő fenytítéke elvétele végett ide át kísért Déési szűletésű Szakmári Ferentzet illető irományokat hivatalosan küldjük [Szu; DLt 1441].

13. elszenvedés; pátimire; Ertragen. 1766 Az A. Vr Productumából igazán ki jó az I. ellen fel tett praetensioiban lévő tolvajságok között a Pele Péter tehenének általa tett meg nyuza-tása nem külemben az fen forgo kantz lovaknak, czondra, pokroc, guluga (!) el lopasaban részessége iránt valo gyanu, tolvajakkal valo tarsolkadása, melyek azaz (!) illő büntetésnek elvételére érdemessé teszik az It [Torda; T]jk V. 334–5].

14. elfoglalás; ocupare, luare în stăpînire; Besetzung. 1778 A mely erdöket és réteket .. B. Alvintzi Gábor Ur ö Nsga mind el foglalta maga számára melyek el vételek után a' Falusiak igen meg szegényedtek [Bányabükk TA; BLt 11. 3 r. tanú vall.]. 1814: Arulo Hellyek el vételéről es meg verettetésekről semmit se tudok [Dés; DLt 56].

15. (le)foglalás; sechestrare; Besitzergreifung. Beschlagnahme. 1582: Biro v es az tanachy walaztasabol menenek Ember János es Boncy-day Gergely Boncydara* az lakatos Janos felesegenek meg fogtatasaert es Marhayanak el wételeért keolteottenek eo magokra es az kezesekre es procuratorra f. 1/28 [Kv; Szám. 3/V. 11 Lederer Mihály sp kezével. — *K]. 1606 Ha Basta megh ne(m) enghedy Beödeo Istuan Vra(m)-nak az affe marhának el vetelet, hogy zamot kel adnj, megh elegji vgy* [UiszT 20/221. — *Alább „Petrus Thibald de Kadiczfalua” pp vall-ban: ha az fejedelem megh ne(m) engedj Akkory dulasunkot megh elegítlek]. 1609 Hogi reggel giwltwnk be az Tanacziba az Colostoro(m) el uetele feleol* ueottem gertiat f — d 2 [Kv; Szám. 126/IV. 304. — *Ti. tanácskozni].

elvetemedés 1. szökés; fuga; Flucht. 1767/1781 : itt Kis Fenesen lako Bogyaék eredetekre nézve Nagy Aranyosi Örökös Fiscalis Jobbágysok el vetemedések(ne)k pedig, és ide valo telepedések(ne)k olyan hírét hallottam, hogy Juh Dézmálás idején egy Bogya László Nevű Nagy Aranyosi Fiscalis Jobbágys, három Flaival, és az Juhaival az Havasokan el bujván egy Gyeregetor utánna ment, kitis meg ölvén, mind a négyen ide Szóktének Kis Fenesre* [JHbK LII/4. 114–5. – *TAJ].

2. elvetemülés; ticáloşie; Verworfenheit. 1819 : Betegh Ur a' durva parasztsok közt hagyta hitvány unokámat, holott az el Vetemedésre még több alkalmatosságot szerezhet magának, fel nem találhatom minemű uton lehetne mind az én bánatimat oszlattatni, mind ötet helyre hozni [M.régen MT Pf].

elvetemedett 1. elvetemült; ticálos; verworfen. 1747 Bad Ersok ... el vetemedett szemtelen-ségre advan magát keresve kereste magá(na)k az Látrokat szőlő hegjeke berkekre ki lappangván sokakkal paráználkodott [Torda; TJK III/134]. 1780 k.: Olyan el vetemedet rosz indulatu ifiú Szilágyi Sándor, hogy rolla könnyen el lehet aztatt hinni hogy a' mivel fenyegetődzött könnyenyenis bé tellyesitti? [Msz; MbK X. 59 vk].

2. elszármazott/vetődött; strámutat plecat/mutat in altá parte; verschlagen geworden. 1753 : Nemes Zaránd Vármegyében lévő Budest* nevű egész Falujából régen el vetemedett Jobbágyit repetáltatván ... [EMLt. – *Később: Bogyafalva/Bodeşti Arad m.].

elvetemedik 1. máshova vetődik, elszármazik/vetődik; a se strámuta/pleca/se muta in altá parte; irgendwohin kommen, verschlagen werden. 1718 Horánczki Gyurka el hagjvan az Urát ..., már égynéhány hetigh elabalt, azért a' btes Celi mostan hadgya arra, hogy többé ezen ifiu ne excipiálhasson; es mys Cehül ne okoztassunk, ha el vetemedik ..., az hová tettzik neki, oda adgya a' B: Céh [Kv; AsztCJk 106]. 1752 : Gáspár Mihály meg a' kurucz világi revolutioban vetemedett el [Szentmargita SzD; Ks 16. LXXXVIII]. 1753 Egy aszony a kit is Gergely Gábornénak hittak s innen valahová elvetemedett vitte ell innen én töllem Benkő Anna aszonynak azon tejet [Altörja Hsz; HSzJP]. 1764 Kakully György nevű Czigány ennek előtte a Tatár hír alkalmatosságvál, az Annýával és Testvér Bá'ttyával eljűtt el vetemedet vólt [Mv; Told. 10].

2. elfajzik; a degenera; ent/miðbarten. 1808 a gabonának érése előtt némely Rós' főben egy, két, három, sőt néha 6–12 szem-is növéseben el-vetemedik, nagyobbbat nő, mint az egészséges [DLt 868 nyomt.].

3. elvetemül, elvetemültté válik; a se ticáloşie; rucklos/niederträchtig werden. 1633 : Hallotta(m) Szabo Jakabnetol hogi mondotta, ne(m) czudalom azt hogi nemeli Azzoni ember el uetemedik ki

kuruasagra, ki mire, csak azertis hogi el ualhassek az uratol [Mv; MvLt 290. 125b].

elveteményez a semăna/pune zarzavaturi; Gemüse säen. 1770: A veteményezésen (!) igyekezünk amint hogi egy reszit elis véteményeztük [Esztény SzD; Told. 29].

elvetet, elvétet 1. (erőszakkal) elszedet; a dispune să se ia cu forța; (mit Gewalt) wegnehmen lassen. 1570 : ez Byzonsagh Azt Montha Mindenzer valo kerdesere hogi az en vram En vele(m) es Mas Jobagyaawl erővel vetette ely az Lowat egy Embertwl Jgen Nehezen veottwk ely Teole [Kv; TJK]. 1588 Kopacz Ferencz ket io boryws tehenemet vetete ell azt adata az galponyai Embernek [Zsákfv Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1625 az Remeteiektől uettem vala ottuen penzel egj darab heliet alkoholom szent, de az Telekfalui Orban Ianos rea kwlduen szanamra, mind fejemet keőteleimet el uetete [UszT 181b „Benedek Ferencz F. Bodoghazon falui” vall.]. 1669 : Zab vagjon Hidegkuton kit az Falubeliéktől Törvenj szerint vetetet el az Ur, Tavalyi Tavasz gabonajoknak dezmatlanságért gel. Nro. 56. [Királyhalm NK; Ks. 67. 46. 24a]. 1713 Nagy Nyulasan lako Popa Mihaila ... első felesége meg holt, annakutánna ujjab házasságra advan magát Papi hivatally az ő rendek szerént meg csorbásadatt, kire nézve elebbi ő s örökös jobbágyi állapottyára kellettén esni, fen emlitet meltoságos Ur ő nsga el vétette volt nedy jármos ökreit [Nagynyulas K; TK1]. 1756 az Báts midőn maga p(re)mondajat kérte meg verte Balog Uram azután . Az Lábát

butukban tétette három hétig raboskottatta az Lovatis el vétette s nyomtattatott véle az Uraság [Butyásza*; TK1 5 r jb vall. – *Később Bucsonfv Szt]. 1765 kevanom Az mellyeket à Nagyságtok edes Attyok el vetetet s el tartot s oda vagyon máig is [Csobotfv Cs; KJ. Csik-csobotfvi Bartalis János (81) vall.]. 1797 az Ifju Groff eő Nga ide jött es 200 portzio Szénát el vetetett ugy egy vén Tehenet nyuzni és egy fel hizott Sertest [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1800 : Vasamat elvétette és a maga vast árulo boltyában bé tétette [HSzJ vasáru-bolt al.]. 1820 : (Dregánné) pauszla aztis hogi ötet a Baróné kurvázta, meg akarta verni, bundáját el vétette [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48].

2. elkoboztat; a ordona să fie confiscat; beschlagnahmen lassen. 1570 : Byro vram vallazon keth Embert hozzá kik(n)ek hyreknelkw senky ó Borth Neh kezdhesen, Azok megh Lassa (igy) hogi Mind vegyk (!) tyztan aggya ky, chegeret penigh ky thegye vgy kezdye megh, Az kyk klémbe cselekednek Borokat Byro vra(m) el vetesse Es az varos zwksegera keolche [Kv; TanJk V/3. 5b]. 1576 Az Monostorol kyk Bert Be hordnak vigasztazon Rea biro vram, vetesse ely es az felet egj fltot rayta [Kv; i.h. 135a]. 1592 monda Nylas Antalne Martonnak, te Marton megh hizal hizem velle hogi el veteted az malacz

hust, monda Marton, en ne(m) hiztam, de vgian ne(m) adhatod keccer arran [Kv; Tjk V/1. 227]. 1830: Füscher Elek Jánostól egy kertbe való fuserkedésiért ifju Czéh Mester Varga Ur egy Város szolga által a' műszerit el vétette [Kv; AsztCSzám. 87].

3. elfogadtat; a face să primească; annehmen lassen. 1599 monda Kerestelj Albert zereteó Ferenczj vram en Azert ieöttem, az melj ket eokreöt Adtal wala az Eggiket az farkas meg eotte; Azert egj menesem wagion azt keg(ne)k Ado(m) mind Czitkostol, ferenczj deak pedig ugls mind Czitkostol nem akarja wala el wenni, de mw addig zolank Bodoki miklossal keözikbe, el ueteteók weleis (Uoszt 14/17 „Simophi Mihalj Etedi szabad szekely” vall.).

4. eltereltet/vezetett; a pune să devieze; ablenken lassen. 1589: Hogi az falun kwwl az olahokkal az vizet el vetettek, munkaiokba fizettem az olahoknak d. 32 [Kv; Szám. 4/X 25]. 1757 Bethlen Miklos Ur ... a' Vizet maga szokott árkábol azon helyről el vétette, és vitte oda hol most Continuállya folyását [Balkács; BK. — "Bolkács KK].

5. feleségül vétet; a face să ia în căsătorie; zur Frau nehmen lassen. 1718: Honát el hitette Aszszonyom hogy en velem el veteti csak legyen igaz, hü eő kglmehez [Kv; Told. 2].

6. ~i magát feleségül véteti magát; a face s-o ia în căsătorie; sich zur Frau nehmen lassen. 1755 Ersebet Henteler Gergelne vallia, elegh Vadorlo volt ez leany, .. tuggya hogy Dabo Mihallial eőreömest el veteti vala magát [Kv; Tjk IV/1. 507]. 1762: allegallya . az Ia hogi ötet azon katona el akarja venni, s azert halt vélle, de az nem constal, elsőben vétette volna el magát, s' azután halt volna a katonával [Torda; Tjk V/141].

elvétetés elvétel; luare; Wegnahme. 1738: Vajda Kosztán atyánkfia ő kglme a Nms Várost Instantia mellé Certificaltatván, a Mltgos Excelsum Regium Gubernium eleib(en); valami széna fű el-vétetése iránt; azért . expedialtuk Szebenb(e) K. Szűcs Janos atyánkfiát [Dés; Jk 498b]. 1792: A Vallás aequilibriumának el romlása után az Ecclesiái akarmi nével nevezendő Beneficiumok(na)k Templomoknak, Oskoláknak Törvény Utyán kívül lett el vétetések, és azok(na)k vissza vételek [Zilah; Borb. II hiv.].

elvétetett elszedett/vett; luat; weggenommen. 1731 (Nagy Boldisarnak) Az eddig hordatott veszzsőjért el vetetett Zallogtatis adassa Viszza Hadnagj Atyánkfia eő kglme [Dés; Jk 415b]. 1815 Konrád Gyorgynek, és Biro Sámuelnek, azért hogy Thordán az Uttzán pipáztak, az Ezüst Zsebbeli orájokat Zallogul el vétette" erre nézve az Urnak kívántam meg hagyni hogy az el vétetett orait a meg irt Legényeknek oly feyitték mellett adassa vissza, hogy ha ezentul a fenn álló Rendeléseket pontoson meg tartani

el mulattyák, annál nagyobb büntetésre fognak vonattatni [Kv; TVLrt rten, gub-i rend. — "Ti. a tordai főhadnagy].

elvétethet 1. elkoboztathat; a putea dispune/face să fie confiscat; beschlagnahmen lassen können. 1592: (Az idegen kalmárok) marhaiokat az theób giwkeres Erdely Arossagh el vehesse, elys vetethesse az varosokbely es falukbely Birakkal [Kv; DiósyInd. 59].

2. elfogadtathat; a putea face (pe cineva) să primească (ceva); annehmen lassen können. 1606: Zent giorgi nap Via(n) chiak hamar, hozzá(m) iöne Dymyen boldisar, monda hogy Jere Vas Peterhez uele(m), uizek fl. 6., lassuk ha el uetet-hetiük az Eörökseget uele [Uoszt 20/125 „Simonfy Mihaly Gegesy" Eötue(n) eöt eztendös Ember" vall. "Geges MT].

elvétethetik elvevődhetik; a putea fi luat; abgenommen werden können. 1666/1751 Articulus Anni 1666 Az Paraszt ember Törrel, és Tsövel, sub poena flor. 12 meg tiltatik a Vadászattol, ha kiknél közölök Agár tanáltatik, szabadosan el vétethetik töllek, hogy ha földes Urak nem leszen [TLev. 11/1 egy-i végzés Adalbertus Somlyai kezével]. 1780 a' mit törvényesen futattunk, ha mód lett volna szabad volt felis mívelnünk azért az a' szabadság el nem vétethetik [Torockó; i.h. 9/17].

elvétetik 1. (erőszakkal) elszedetik; a fi luat (cu forța); (gewaltsam) weggenommen werden. 1675: az mint hallatik, az fel zendült zür zavarb(an) az én Vr(am) ez Originalt ne(m) merte kezemb(e) adni, hogy vagy Tolvaio, vagy más által utamb(an) tölle(m) el vetetett volna [Kv; Tjk VIII/12. 109]. 1720 az húst mindenféle Mészárosok Bécsi fontal mérjék és két pénzen; Vallahun másképen mérik és fellyeb való árnon, indifferenter, az olyanoktól ajándékon vettessék el az hús és vágo marha [Nsz; KvLt Fasc. I. No. 198 gub.]. 1780: Nem tudja a' szegénység, miként vétetik el a' Fiaktól az Apák kényere [Torockó; TLev. 9/16].

2. elfoglaltatik; a fi ocupat/luat; besetzt/in Besitz genommen werden. 1681: Minek előtte ezen város határan levő Nyilas földek az Várhoz való Majorsagh szükségere nem fordítottak, es el nem vétettek; azon földektől az város annuatim tartozott az D(omi)nus Terrestris számára az Tisztek kezehez administralni; f. 100/ — De mint hogi ab ann(o) 1673. töllok el vétetett es a majorsagh földekhez Applicaltatot, már ezen Proventus annihaltatott [Vh; VhU 42]. 1748 Kú-lőmben is nem töllem vétetett el*, mert nállam nem is vólt [Torda; Tjk III/231. — "Ti. a jó-szág]. 1751: a' melly Jóság, és Jobbágyok nékem vidualis Intertentiomra hagyattattanak, azok se egy, se más uton módon töllem el ne vétessenek [Karácsonfva MT; Told. 25]. 1771 k. vajha immár minek utánna ez az Ház suo modo töllem el vétetett, vagy mondom ettől az Házról el estem

az Isten adna egy Jo és nyugodalmos Házot és hajlékot akár a földön, s akár a Földbe! [Kv; Pk 2 Pákei Mózes keze írása]. 1784: (Az a ház) Botar Janostól vétetett el, Fogadónak applicaltatott [Torockó; TLev. 4/9]. 1813: mikor ezen két darabotska földem a Táblához foglaltatott, azt mondották nékem ..., hogy ne busuljak én azon, mert azon kis földetsze töllem el nem vétetik, bár a Táblába mentis használhatom [F. be-rekszó Sz; BfR III. 12/9 Horváth Tamostyé (50) col. vall.].

3. elfoglaltatik, hatalmába kerítettik; a fi subjugat/ocupat; besetzt/bewältigt werden. 1669/1681: Karan sebesül és Lugosbul ki bujosdot s mostan Haczok Varosaban lako Nemessi es paraszti rendeknek alazatos könyörgésekéből erttyük, hogy midőn édes hazajoktul megh foztatvan, es el vétetvén* az hatalmas Nemzettől fejeket nem tudtak nyavalyasok hova hajtani [VhU 353 fej. — *Itt, a mondat előzménye és e rész között alkalmasint szerkeztetés van, mert helyesen *hazájok elvétetvén (tőlök)*-szerű szövegkeztést várnánk].

4. elkoboztatik; a fi confiscat; beschlagnahmt werden. 1567: Ha penig az probalasban valami hamis mwy talalthatik az wdebeli bironak hatalmaul el vetessek ket reze az tanachnak az Byroual harmada penig az ceh szwksegere adattassek [Kv; ÓCart.]. 1583: Az korchiomának gazdaia, Semminemeo Rendbely Embereknek Ne merezellyen kenyeret, etket, vagy valamelyeledelt semmy zyn alat adny ... Ha ky penig ez ellen valo chelekedetben talaltatik, Tehat bora mind azzal a penzel eozwe kit arult volna beleölle, el Vetessek [Kv; PolgK 1]. 1655/1754 k.: Ha ki ez ellen tselekszik, attól a' jámbortól ha idegen és nem Mester társunk, T. Biro Vram és Tanás erejével egy pénz nélkül el-vétessék [Kv; AsztC]jk 11]. 1728: akik eddig az Hentes-ségre be nem vétetennek és az Nemes Tanács híre akarattya s ellen Henteskednek azok toties quoties abb(an) reperialtatvá(n) sine misericordia mind Házoktul, mind a Piatzon akármi féle húsok el vétessenek az Nemes Mészáros Czeh által, és a két^a scolabeli személyeknek adattassanak [Dés; Jk 371b. — *A rk és a ref.]. 1757: Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionata Nobilitásból lesznek Puskajok el vetessék; hasonloképpen Valamint Puska Kopokkal valo Persecutioja az Vadaknak ezektől el tiltatik, ugy Hálo Tör, és egyebb akárminemű Instrumentokkalis Vadat ejteni, fogni, szabad nem lesz [TLev. 11/1. ogy-i végzés gub-i átrásban].

5. kb. megvonatik; a fi luat; entzogen werden. 1595: Az Mestersegnek veztesse ez. hogy valakit ez veghezes ellen valo chelekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek Mezaros tarsi elteteoje se lehessen [Kv; Tan]jk I/1. 260].

6. elvonatik; a fi retras cuiva ceva; entzogen werden. 1681: Az mostani molnár nem elégszik megh a heti kenyerre valo buzavall, hanem sua autoritate azt követi el; hogi valamennyi pog-

czavall cseledgyenek s maganak el tartását megh éri, mind annyit süt midőn az Inventator admonealta volna ez volt feleletti: hogi készebb el lenni a' negyed resz proventus es az heti kenyerre Limitalt buza nélkül mint sem a pogacza sütés tölle el vetessék [Hátszeg; VhU 148]. 1844: valakik még Polgárnak fel esküve nintsenek, leg fellyebb 8. napok alatt fel esküdgyenek, mivel külömben Legényeik el fognak vétetni s mestersegek folytathatása meg fog Szüntettetni [Kv; AsztCSzám. 149].

◇ Szk: feje ~ feje vétetik; a fi decapitat; enthauptet werden. 1603: az bizonisagok Inferaliak hogy Fajdosy Benedek rantot kardoth hozzaa es vgy chyapta aminth az bizonisagok be hozzak Az Actor Darabos Janos heted magauul az orzagh teorwenje zerenth in suplementum testium eskewdgyek rea ezen Fajdosy Benedekre, es annak vtanna vitessek ky annak helyere es az halálért halalt zenüedgyen feje el vetessek [Kv; T]jk VI/1. 671].

elvetetlen bevetetlen; neinsäminjat; unbesät. 1594: Az Somlloi földön vagjon Buza vetes hold No. 111 ... Az Kraznai feoldéon ... el vetetlen feold vagjon holdal No. 34. [Somlyó Sz; UC 78/7. 15].

elvétetődik 1. elvétetik/vevődik; a fi luat; weg-genommen werden. 1754: Martinsán Demeter ... es Vlád Juon ... egj mással Vonokodván ugj mentenek volt az ökrök a' Földnek a' másik Végire az honnon el is Vétetődtek [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. 1845: Köblös felé Ne menyünk, mert erő szakoson el fognak vetetodni a Tehenek töllünk [Páncélcseh SzD; RLt Kozma Andris (50) vall.].

2. átvétetődik; a fi preluat; übernommen werden. 1758: Ell vétetődven az Mészki Ioszag Tar Gergelytől tartozzanak az két Testver Attyafiai Tar János és András, itt Csegezben ... tisztéses Házat építeni, az melyben ell lakhassek Tar Gergely Uram [Asz; Borb. I].

3. elfoglalódik; a fi ocupat; besetzt werden. 1669: ha ugy találina lenni az dologh, hogy az ... reank maradt Szeplaki Udvarház hely, es ahoz biratot Szeplaki es Vajda kuty portioik, pertinentiak, es jobbagyok kezünkbeol quoquomodo ki kelenek es el vetetodnének, assecuralljuk edgymást .. hogy kárba(n) edgymást ne(m) hadgyuk [Széplak KK; SLt AJ. 8]. 1734: mikor általjött a josszag a Perényiekre . akkor vétetődött el az Meg nevezet három ház helj [Alparét SzD; Ks 35 Alparét IV/7]. 1757: Demian Juon . . 6. Márijást adott az említett szolga bironak azert hogy eő meg ne eskügyék, mégis a Föld tölle el ne vétetögyék [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 10]. 1780/1784: valamely helyet fel fogván az oltá birja . el ne vétetödjen tölle [Galambod MT; Told. 29]. 1786: Kováts Andrástól el vétetödött a Gurdalyos Rét [Nagypacal Sz; Berz. 17]. 1815: Allodialis Erdők sem voltanak különös Jussal biratok, hanem most közelebről ... némely Colonialis Telkek után

járo Erdők allodizáltattak és már most mint Majorság Iok ugy használtatnak, melyek következnek: La gregyin . . . Most három esztendeje vétetődöt el és allodizáltatott Rusz Iuon Sellértől, a midőn addig az ideig az említett Sellér Háza után tartozo volt . . . Dupe Gyal . . . Most három Esztendeje allodizáltatott, a midőn annak előtte az Rusz Gligor Telke után tartozo volt [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 396–7].

4. elfogadtatik, bevevődik; a fi primit, acceptat; angenommen, für gültig gehalten werden. 1769: melly régi márijások petákok meg vadnak látható képpen vagdalva azok nem vétetődnek el, hanem Fejér várot a pénzverő Háznál a menyit ér a materiája annyiban felváltatnak [UiszLt XIII/97a].

5. el/megvonatik; a fi retas/luat cuiva ceva; entzogen werden. 1782/1799: Erre, mi okra vétetődött el a' Torotzkai Mészárosoktól a' nyuzás, és Hus áruulás, nem tudok semmit mondani [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 342].

elvetett 1. letett/vetett; pus la o parte, care nu se mai poartă; weggeleget. 1635: ennél az Káthánál . . . hol tiz hol tizen egy penz volt nála . . . töllemis vótt válá egy elvetet parthamat megh let penzen [Mv; MvLt 291. 42a].

2. kitett; abandonat, lepádat; ausgelegt/gesetzt. 1574: Meg Janos kiral Elteben volt Es az kiral szok Nepel volt It az varosban Az kor az Zwkiak Siteo hazaban veot volt fely egy Ely wetet gyermeket Lwcha azzony meg az eo vra feddetr hogi myert tart az fele bitangot [Kv; T Jk III/3. 334].

3. semánat; ein(ge)/besät. 1735: egj véka 1 vetett Buzáról nem procrealodik több, más fél, vagj leg fellyeb két Kalongja, hol más fél, hol penig két Vekát ereszt Kalongjája, egj Kalongjában vagjon Penig huszon ött keve [Mezösztyjakab TA; JHb XI/9. 24–5]. 1757: Borso Az idén el vetett 2 kőből mag után jollehet szalmájában jó volt a jég erőssen eluerte és az után . . . az rogya találván éppen tellességgel semmivé lett [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.]. 1774: 1771-dikben az Jég el vervén az Határt elegendő Mag nem volt, hogy az Földeket bé vethessék, ha pediglen az Vetettlen maradt földeket bé vetették volna, két el vetett Véka Buzán termet volna három kalangya [Mocs K; KS Conser. 80]. 1847: oly idők is vagynak hogy az el vetett magat sem kapja ki az ember [Dob.; Somb. II].

elvétettet elvétet; a dispune/pune să fie luat; wegnehmen lassen. 1777/1785: Igire mindenik Atyafi

Husz mforintakat, és 10. véka Buzát, melyetis . . . minden esztendőben esendő keresztelő Sz János napban administralni tartozik, melyet ha valamelyik háládatlanul praetereálni találina az Deputatumat nem prestalo Atyafinak annyit érő Marháját tulajdon maga Szánto és kaszalo Földét elvetettesse . . . nehogy az Edes Jo Anya a Háládatlan Gyermekek mian maga élellmében rövidseget szenvedgyen [Vajdasztiván MT; MbK X. 48].

elvétettetik 1. (erőszakkal) elszedetik; a fi luat cu forța; (gewaltsam) weggenommen werden. 1789: Ket Bornyos fejős Tehény, melly Bozi Sztán Vaszikatol edgyike (így) 1) vetettetett el Dobrai Vr által, az Udvert illető adosságra a Hora világba el praedált Törökbuzáért [Branyicska H; JHb XXXV/65].

2. elfoglaltatik; a fi ocupat; besetzt werden. 1738: A Porond kertek(ne)k ujjabb szemre való vételére, kerttyeknek kimutatására, a kik(ne)k föld kell, hirdettesse meg — Hadnagy atyánkfia, hogj mennyenek ki, holnap dél után, és a kert osztattassék fel, aki pedig nem menne, ambátor kerttye lenneis, földé mindazáltal el-vitetessék*, és másnak adattassék [Dés; Jk 49a. — *Ez vagy elírás vétetessék h., vagy f-zó alak. Ez utóbbi a valószínűbb, mert a dési régiség nyelve elég erősen f-zó, viszont ellentmondani látszik ennek az utolsó szótagbeli é-zés. Az egy szón belül való hangalakjelölésbeli ingadozás azonban a régiségben egészen közönséges]. 1796: Ilentzfalvi* Portiojabol . . . hosszas per által ki nyertettvén s elis vétettvén része Jozsága nagyon meg tsonkult [DLev. 3. XXXV. 4. — *Ilencíva MT].

3. elfogadtatik; a fi acceptat/primit; angenommen werden. 1706: Az Ármáda bé jövele alkalmatosságával, mint hogj itt réz pénznel egjéb nem volt, Generalis Erbeville eő Excellentiája, valami rozsz pléh pénzt parancsolt hogj el vegjünk a városon, mellyet mi ugjan el vöttünk, és maig is itt circualodik a városon. Akkor ő Excellentiája aszt mondotta, hogj mindeütt el kell venni az országbán, de már láttyuk hogj sohult egjébütt ne(m) jár, hanem éppen csak itt, felünkis igen attól, hogj ha itt meg marad igen sok kárt vallunk, Hogj azért ezen pénz vagj tolláltassék, vagj penig egjéb helylyekben is el vétetessék, ezen is igen al(á)z(ato)ssa(n) instálunk [Kv; KvLt I. 193 Kv panasza a gubernátorhoz].

elvethet 1. a putea semăna; (ein/be)säen können. 1637: Uagyon kett Darab szanto feöld kiben három szaz negyuen kedbeöl buzatt el vethetni [Kucsuláta F; UC 14/42. 191]. 1767: eő Nga Tisztartaja Szántatott azon helyben egy ekével hat ökrökkel az hol tisztás volt és az eke az földben belé akadhatott hol két hol három borozdát igen hibáson es el is magzotta talam el vethett leg felyeb egy vekani Gabonat belje az egésszel együtt | imit amot az tisztássán két három borozdát fel szaggattott igen hibáson s helyen helyen buza szemét is láttunk szellyel az bokorban s szántásban egy vekant el vethettét [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

2. ? elutasíthat; a putea respinge; abweisen/lehnen können. 1757: mi az Ak felelethez Semmit sem szollunk s az Dologn(a)k meritunához nem ereszkedünk mivel az Ak között vadn(a)k olly(a)n emberek kik minékünkis czimboráink, azért meg kíványuk hogj reánk ne felellyenek hanem mellünk állyan(a)k vagj külön félre állyan(a)k . . . az között Bartok Andras ismet igj felele tudom kikről mon-gja mert az en vagjok es Kovács Marton, de mi szólhatunk mint nagjod és regibb jussunk mellett

s az törvény sem vethet el, mivel az ilyen színű dolog sokszor meg próbáltatott s helyben hagytatt [Torockó; Bosla].

3. elháríthat; a putea declina; von sich weisen können. 1724: Az Birosag Polgárság úgy járjon hogy valakit rend szerint talál senki magáról semmi szín alatt el ne vethesse [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 31].

4. átv lerázhat; a se putea debarasa; wegkommen/abschütteln können. 1579: Mykor vyza Ioüe ha anakeloté der düral Iöt volt most Inkab vyza Ioüeben meg Inkab es Jelente hog ő fő Capitan volna es ... ő lenne ezer loagoknak elo Jaro

Es en ő Neky semy tyztessége nem vagyok ayaudekokat tartoznam Neky adny hog latam hog el nem vethetem rolam nem vala myt tennem 8 magauial ... En Jol tartam ötett [Kv; Szám. 1/XVIII. 12].

elvető bevetendő, bevetni való; de insäminät/semänat; was zu besäen ist.

Szk: ~ föld. 1737: A'mi el vető földbe Ngd(na)k eddig el maradt, I(ste)n velem lévén az héten mind el vettetem [Altörja Hsz; Ap. 4 Márton Mihály Apor Péterhez].

elvetődhetett elvettethetett; care a putut fi semänat; was man einsäen konnte. 1812: a' Zsuzsok miat el nem vetődhetett vagy a' Vetésre alkalmatlanná tétetett Tiszta ősz Buzát ... a' Somlyai Piatzon adta el [Somlyó Sz; IB. Bogár István lev.].

elvetődik 1. elszármazik; se strămuta/pleca/se muta in altă parte unde va; irgendwohin kommen, verschlagen werden. 1728: it Csüdütelkén lön egj küs Fia .. kinek hiják az mostan eletben levő küséb Fiát, azt nem tudhatom, mert kicsin koraban vetődek el innen [KK; SLt PQ. 9 Babos Marian (70) jö vall.]. 1740: Vagyon egy Darabba pusztá szölő .. mely is egj Jobbágj(na)k adatott völt colalni ... kiis osztán harmad idén valamely felé el vetődvn, azoltától fogva inculté áll [Algyógy H; Ks 89 Inv. 63]. 1804: Testvérei .. neveket el felejtettem; mert innen elvetődvn más földön holtak meg [Makfva MT; DLev. 5].

2. elvettetik; a se semäna, a fi semänat; besät werden. XVIII. sz. eleje: Vagjon Datosi^a buza a Gabanában^b metr < . . . > ... Árpa volt 24 véka mely el is vetődet [Kutyfva AF; Törzs. — ^a Maros-dátoson (TA) termett. ^b Tollvétség: Gabanásban h.]. 1767: Az Alakor is el vetődik a Csonka héten [Esztyén SzD; Told. 29]. 1792: az Hertelekre ... el-vetődött ezer ötven véka [Hadađ Sz; JF. LevK 53 Kovács György lev.]. 1827: a Felső lábban el vetődött 50 v(éka) ősz Tiszta Buza [Budatelke K.; Born. I. Ih]. 1832: a tiszta Buza pedig jó rendileg mind is elfog vetődni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt. lev.]. 1854: Termet: 23. kalandya Buza — el csépelve lett szem 16. véka ebből el vetődött 12. véka [Mv; Újf. Soós József Újfalvi Sámuelhez].

elvelt 1. átvett; preluat, luat in primire; übernommen. 1648: Murvai juhok száma Gyaluban Eöreg h elő juh vagion no 430 Eöreg h berbécz . no 132 Eöreg h kos no. 13 Az elvött juhok száma Gyaluban Eöreg h elő juh vagion...no. 974 Eöreg h berbécz no. 43 [Gyalu K; Rák-GIr. 538–9].

2. elszedett; luat, confiscat; weggenommen. 1590: te penig Zagony ferencz vgy kerestel engemeth hogy az el vötht ket tulyok saiat tied lött volna [ÚszT]. 1596: Az el vett hat eökret bechyuél keuano(m) meg, [i.h. 11/31–2]. 1623: Sok panaz Jeott eddigis eleonkbe némely Nemes vraynnak illetlen chelekedetek feleol kik nem varuan adossagoknak megh fyszetesset magok kezekkel ueóttek igazatt, sokakat az Recuperatusok keozul megh fogtanak vertenek minden marhayokot elueottek ... Effeleknek elueótt marhayokot Kegd restitultassa [Szereda Cs; Törzs]. 1635: (Tessék) Bot Andrassalis az teólem el vöth marhakot megh adadni [Gysz; LLt]. 1639: el ueot iouait mindeneket megh adgiak [Kozmäs Cs; BLt]. 1767: az I. eökegelme az Instansnak via facti el vett marhaját, el nem eresztette, sőt inkább vakmerőkeppen el tartván, azt el betsüllette, ... le nyuzotta, s az I. karban hagyatott [Torda; Tjk V. 62–3]. 1765: meg-is igyirte vala hogy bizony mind fizetesemet meg adgya 's mind pedig arestalt s el-vett marhaimot, s edgyet másomot mindeneket vissza ad [Csobotfva Cs; KsMiss I csücsobotfvi Bartalis János (81) vall.]. 1845: az el vett zálog két jó ujj fék volt, mit szabad kotya veyénn én vásároltam meg [Fotos Hsz; HSzJP].

3. meg/visszavont; revocat; zurückgenommen; entzogen. 1592: Lazló kiraly lewele, kibén ez varosnak, el veoth zabadsagit violag megh Adta, kiwaltkeppen hogy Senki kilenczedet es vamat ne vehessen [Kv; DiósyInd. 25].

4. elkobzott; confiscat; beschlagnahmt. 1655: 1754 h.: Iia ki ez ellen tselekszik, attól a' jámbortól ha idegen es nem Mester társunk, T. Biro Vram és Tanáts erejével egy pénz nélkül el-vétessék, meg-betsülván penig az el vöth deszkákat avagy fákat, tartozzék a' Czéh pénzül T. Biro Vramnak, és a' Tanátsnak harmad részit ki szolgáltatni [Kv; AsztCjk 11]. 1801: El küldött a' Fungens Birák (Igy!), Engemet. Tordára az el vett Puska poroknak Instalása végett [Torockó T; TLev. 5/7].

5. beszedett; luat; eingehoben genommen. 1604: Azert mjert ilyen Jussom el foglalta azulatul foghuan ualo el wett hoznaul Cum poena maioris potentiae re(sti)tualtatnj kiwano(m) az molnoth [ÚszT 18/91]. 1648: Az elvött juhok száma Gyaluban^a Eöreg h elő juh vagion no 974 Eöreg h berbecz no 43 [Rák-GIr. 538. ^aK].

6. kapott; primit; erhalten, zuteil geworden. 1666/1681: Boldogh emlékezetü Eleimnek kivalt képen valo nyomdokit igyekezvén mindenekben el követni, emlékezven egyszer s mind jámbor Szolgai(m)hoz hűséges forgolodasokert, nem közön-séges változo alapatokban megh mutatot tókélle-

tességekért el vőtt jutalmazásokra .. Vojt Mihályt az örökös Jobbágyságból mind magat Felesegét es ket agon lévő maradékát eximáltuk [Vh; VhU 331 Zólyomi Miklós ad. lev.]. 1773: alázatosan könyörgők, méltóztassék elébbi kegyes reflexióját most is érdemtelen cliensitől nem tsak meg nem vonni, hanem egyszersmind nekem telyes consolatiomra, ellenségimnek pedig confusiojokra meg tartani, hogy ez által én is igaz hive Ngodnak, a több el vett gratiákkal edgyütt mostani patrociniómával ditsekedvén, örök háládatosságot, és hívseget Ngodnak áldozzak [Nsz; Borb. II Motok András lev.].

7. elfoglalt; ocupat; besetzt, eingenommen. 1614: ez Ieouendeo Maiusnak elseo napian Colosuarat terminus celebraltassek, melj egj holnapig durallion, holot ante omnes causas az Bathori Feiedelem ideleben teoruenitelenwl elueot lozagoknak causaia assumaltassek [Ks 87 ogy-i végzés]. 1680: ezt az darab földet, az mint az szegenisegnek sirasabol rivassából értjük . egytőlis mastulis foglalta el minde(n) igaz ok nélkül Sorban Deak akkori Ra(tionista ugj hogy az sok el vőtt földekből csinált egyött [Szaráta F; Ált Urb. 63]. 1765: Kornis Gábor Uram valami atyafiságot praetendalván ahoz az aszszonyhoz azon atyafiság Jussán el vette magához szegenynek facultasotskáit engemet küldött volt azon szegény aszszony Kornis Uramhoz admonitiora, hogy az el vett Javait s pénziből pedig bár csak 100 forintot adgyon ki [Alvinc AF; Eszt-Mk 153].

8. lefoglalt; sequestrat; beschlagnahmt. 1837: A. Járai Nyégotzás Örmény Ifj Dávid Antalnak a' Tkts Tiszttséghez bé nyujtott azon instantiájára (: mellyben adosságai(na)k depuratiojára nézve Co(mmi)ssiot kér rendeltetni .:) költ válasz következéséül, a' tölle el vett, és Sequestrum alatt lévő portékák mi formálag vétetődtek el, ezekben tészem meg, magam] feleletetem (!) [A.jára TA; TLt Köz. ir. 403 csfkapolcai Lázár Antal szb kézír.].

elvettet 1. eldobat; a pune să arunce; wegwerfen lassen. 1584: Borbely Balint vallia Monda erre Daroczy Balint, Meg ver teged Ianos az a' Daroczy es a' tokot el vetteti veled^a Mihelt a' Janos meg Iuta mingiart zidny kezde Daroczi Balint ... ez a' Daroczi Boldisar el Eyteti a' tokot veled Monda a' legeny Megh latom ky leze(n) az Amely Essez lelek kwrwafia el vetteti en vele(m) a' Thokot (Kv; TJk IV/1. 336. — *Ti. a borotvatokot).

2. levettet; a face să arunce jos/să trîntească/să fie trîntit; (hin) abwerfen lassen. 1637: kerdemis hogj mai lelte s mondak hogi á lorol eset el, . ezek az meszarosok vetettek el az loval, s megh en mondam hogi bizony nem emberseges dologh hogi az emberseges ember giermeket el vetetitek edes baratim [Mv; MvLt 290. 52b].

3. a pune să semene; säen lassen. 1606: 22 7bris Vettettem el az zegeniek zamara haro(m) köből buzát, az Buza mag el uetőnek atta(m) tölle f — d 16 Mindenik köbőlnek boronalsától fizette(m) Eötuen Eötuen penzt ... Ennik az

vetőnek es Boronalonak attam Egj eöreg kenieret az szegenyekeből [Kv; Szám. 12a/I. 33]. 1670: öszi buzát, árpát, rozstot, alakórt, ad primum octobris mind elvettesse és végeztesse is [MGtSz VI, 263 fej-i gazd. ut. a balázsfi ub részére]. 1717: Az egy kobol fejér lencsét el vettettem [Buzás-bocsárd AF; IB. Sigmond János lev.]. 1725: A Kolosvári határonn lévő Ispotály földelibe(n) háromszori szántásba(n) vas rostávall rostált buzát a' Rovások szerint vettettem el Metr. 129 [Kv; Szám. 54/IV. 3]. 1746: Látván hogy ezen v(ajda) sz(ent) Iváni Reformata Ecclesiában a Tiszt(eletes) Predikatornak való buza vetés fel nem állíttathatik, azon okból igérem magamat hogy esztendőként a Tiszt(eletes) Predikatornak hat véka buzáját kétszeri szántásban el vettetik [Vajdasztván MT; GörgJk 141]. 1814: a rajta termet gabonát ... mihelyt el csipeltem mindjárt az Uraság számára el is vettette, nem lévén. cséplett mag Buzája [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 38. 131].

elvettetett semánat; ein(ge)/besät. 1719: tetzett azt (!) az Nms Arbitratívának, hogy sem szemül lévő, sem földben el vettetett Gabonában, ugy semmi néven nevezhető fel kelhető Jokban az ki házasított Leányok részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. I/95a].

elvettethet a putea pune să semene; säen lassen können. 1737: (A) Husz véka buzát mind is el-vettetheti a Tsatániakkal^a [Dés; Jk 468a. — *Csatán, a város tőszomszédos jb-faluja lakosaival].

elvettethetődik elvetődhetik; a putea fi însămîntat; besät werden können. 1775/1781: A Felső Fordulon is, az egy buzát ki vévén, mely mind a földnek terméketlensége, mind a szakadások miatt annyira nem vettethetődik el, mint az Alsó fordulóban, de nem sok híjjával, egyebek mindenek mint az Also fordulóban vettetnek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 439].

elvevés elvétel; luare; Wegnahme. 1597: Azerth az teörüeni megh Itelj az Actornak az nyilat, Az eoche pedig ha ne(m) zolgal, Az falúnak modgia vagio(n) az teölle ualo nyl el veüesbe(n) [Ust 12/33].

elvevődik 1. elvétetik; a fi luat; weggenommen werden. 1834: a' Tisztöl a' vám láda kultsa el vevődött [K; Somb. II].

2. (erőszakkal) elszedetik; a fi luat (cu forța); (gewaltsam) weggenommen werden. 1807 k: vévődöt el az Báts Szimion Tehene [M.fráta K; KLev.].

elvezet a duce; abführen. 1759: amig a Legény benn éjtzakának idején vellek mulatozott volna, más oda került a lohoz el vezette az ház megi s az koszoru gerendához fel kötötték (így!) annyira hogy a Lonak az Veres habja harmadnap mulva is láttzat a földön [Szentlászló MT; Sár.].

élvező vmiben részesülő; beneficiar, care are parte de ceva; teilhaftig werdend, teilhabend. 1862: csak az ideiglenes haszonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést, önként értetődik, hogy hasznát élvező leányaim arra semmi nemű terüht (!) nem fektethetnek, annyival kevésbé leend joguk abból valamit elidegeníteni [Kv; Végr.].

elvihet 1. máshova vihet; a putea duce în altă parte; wegtragen/befördern können. 1635: Ez leüelünk megh ado két moldaj (!) Calugjerek adak ertesünkre alázatos keönjörgések által jelentűen, hogy ... magok szükségere tizen kétt szamu Barmokat, kiket hazajokba(n) be akarva(n) hajtanj, megh tartoztatta volna hüsegtek . megh engettük nekik ke(gye)l(me)sen, hogi ha ne(m) tilalmas marhak vihessek el [Beszt-Lt Miss. 102 feji rend.]. 1647: Az gyermek már beszegeodebt az Incutshoz, addig el nem vihetik teölle az migh esztendejet el nem teölti [Kv; Tjk VIII/4. 234]. 1708: az néki adatott Levelet el nem viheti Postán, hogi ha jobb lovat alája nem adnak mint az magáé [Kv; KvLt Pasc. I No. 194].

2. magával vihet; a putea duce cu sine; mit sich nehmen können. 1569: ha Ez Ewdeó allath Clara Azzony az felwl megh mondoth Rezh Epithy azt megh bwchyiwiwen, Eleózeor azky megh akarna váltani megh fizesse Awagy ha pwztara Jdegen Jobbagyoth Zalytthath, az Jobbagioth Rola Clara Azzony El vihesse [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1570: es hogy oda Jutot volna hallotta azt hogy firhatyak volt chigan esthwannet hogy Te hasitad megh az pap keonteset Ez keozben az pap ely Ment myert hogi az penzt ely Nem vyhette volt Theole [Kv; Tjk III/2. 59]. 1591: Ha penig Almadj balint Legenbe(n)* az ott valo lakasaba(n) walamy Jóweweny Jobbagyot zalitana ky nem az Almadjak Jozagaból walo volna, mykor ky megjen legenből el vihesse [Szava K; JHBK XIV/6. —^aK]. 1653: az napon nem ment a török oda a táborra, hanem a ki akart el vihetten mindenét [ETA I. 49—50 NSz]. 1710: En uram turöt jo szivel küldötem volna en uram az postatol is el küldom vala de el nem vihettem mivel az lova santa vala [Újfalva^a; BCs. —^aKá-szonújfalva Cs]. 1738: Kimpán Juon maga szuk-mannyát kiváltván, elviheti [Dés; Jk 279a]. 1793: az Ezüstén kívül el-vihet egyebet [Koronka MT; Told.].

3. elszedhet; a putea lua; wegnehmen können. 1602: Mikor en az fogsagban voltam Kapitan vram peczetiuel, meg tiltotta hogy semi nemw marhamatt el ne vihessek az alat, az eonneo(n) tyalma alatt, reà ment Eynek czendessegebe, fel dülta hazamott, három zeonyegemett el vitte, Eöt kenyeremett, zalonnamatt, Eöt veka zabomat, ezek mellett zabad volt uelle mitt vitt [UszT 17/19].

4. elszállíthat; a putea transporta/căra; wegtragen/befördern können. 1590: Dalkay (?) Zolthan Matene tett volth tilalmath Balas Marton es Balas Mihaj Ellen, tiltotta volth 9 kalongia búzaiaht...

deliberalanak hogj meltan el viheti, Az meny búzaúal Ados volt, Azt ki veűen az teóbbith Adgiak megh [UszT]. 1599: weottem 3. keótelet eóreget ... Az keótel ha nem leót uolna az falkont el nem uihettek uolna [Kv; Szám. 8/XIII. 7 Szabó András sp kezével]. 1604: Az mikor termese lezen az gymedlchnek negy negy keóbel gymedlchel végeztünk velle hogy adunk az mikor erette jeó, Azt pedigh az en vramnak élteigh elys vitte, Azúltá hül ne(m) termet s azert ne(m) vihetten el, s hül pedigh el veztegette [UszT 18/7]. 1710/1799: én Szabo Gergely az Város földin építettem egy kis áruló Kamarát, ... az Várossal Convénialtam Esztendőrol esztendőre in fl. Hung. 2 i.e. két Magyar Forintokba ha penig nem bírhatnám én vagy posteritásom azt a' Kamarát, szabadosson el vihessem mint sajátomat [Torockó; TLv. 5/16 Transm. 289]. 1791: a mely két szál búk fűt le vágatatt mai napon az agait most hozzák, el vihesse egészen ugj hogy mikor most Erdőtt osztnak ujra akkor részt nem adnak hanem belé tudgyák [Szentháromság MT; Sár.]. 1806: Hoztak Udvarhelyre másunnanis nevezetesen a körül lévő falukból, Moldovából, olá országbolis vásárhelyre s egyebűve el vihettek el adhattak [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

5. feljebb vihet; a putea face apel; Berufung einlegen können. XVIII. sz. eleje: hogy ha peniglen valla mellik Mester büntetésbe esnék, es büntetésben magát nem akarná adni, és az Nemes Tánácsal fenyegetőznék, az Czének igassága szent buntetődjek hat forintakkal ha penig meltotlannak avagy büntelennék esmerne magát vihesse el az Nemes Tanács eleiben, akkor ályon osztán az Nemes Tanács tetszősében (!) [Kv; PosztCart. 23].

elvisel 1. (tisztiséget) visel; a indeplini (o functie); bekleiden (eine Funktion, ein Amt). 1663/1728: Ha valaki Falus Birosagot, kert birosagot erdő es hatar pasztorsagot fel nem akarna venni az ki erde(m)es reaja falu boszujan maradjon masnak advan azt az egj forintot az ki el viseli erette [Szentmihály U; Törzs]. 1709: En most az Győrőffi részt tartom Szeres(ne)k hogj az birosaghot el visellye | hallam hogy Nagy Keszeg Marton hazanal azt monda Papai Vram Pataki Ferencz Notarius Vr(am) jelen létéb(en): Lattjuk hogj az nagj reszek meg tsalták, s el njomták az apro reszeket töb birosaghot viseltenek hogj ne(m) mint az nagj reszek de töbször ne terheltesse(ne)k az apro reszek birosag viselessel, mig az nagj reszek haromszor el nem viselik az birosaghot [Gálfa KK; Ks S. 37—9].

2. elhasznál; a uza; verbrauchen, abnützen. 1774: egy pár eke taligát vetett volt a' nálunk lévő Erdő Pásztor Pipei Pista, hogy Fülöp Demeter Uram számára csinállyam meg egy Heti Jobbágyi szolgálatomban, megis csináltam, de ... Pipei Pista viselte ell [M.zsákod U; LLt Vall. 228]. 1794: Takáts osztováta Szerszámaival, el viselve [Gyalakuta MT; TSb 17].

3. (lábbelit, ruhaneműt) elhord; a toci/uza/purta (despre încălțăminte, îmbrăcăminte); (Kleidung, Schuhzeug) abnützen/tragen. 1590: Az Zolgáknak penigh Zegeódsegek rend zerent ez volt: Peternek az Zeker uezeetőnek adok fl. 20 d. Sarut az menit el uiselhet. Jngre, Also ingre es Swuegre adok fl. 1 d. — *Kv; Szám. 4/XIX. 10. — *Köv. a többi szegődményesre von. részletezés, de a címszóra nincs benne adalék]. 1812: Más alkalmatossággal ismét őszve veszvén a Groffné a Groffal fél karjáról az inget lehasogatta a Groffne el lopván az én kezemben adta, hogy titkon varnám meg. Ez megesevén kiis mostam és a Groff elis viselte [Héderfája KK; IB „nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje” (28) vall.]. 1831: Egyed László hasztalan beszédű ’s tselekedetű ember volt, a’ Környéknek bolondos Komája ..., mások Nadrágot adtak hogy azt botskorba járva viselye el ő még ugy a’ Templombais el ment — illy bolondságaiért magamis sokszor meg pirongattam [Szentersébet U; Borb. II].

elviselés 1. (cím)viselés; purtarea unui titlu; (Titel) Tragen/Führen. 1655/1754: Ha valamely Apró béres Iffiu az ő nevét fel akarja szenteltetni, mindenek előtte kívántatik tőle hogy igen jól meg-gondolván magát megpróbálja hogy ha érdemes-e a’ Társ legény névnek el viselésére avagy nem [Kv; AsztCART. 20].

2. (tiszt)viselés; indeplinirea/purtarea unei funcții; Bekleidung. 1669/1726 k.: Décs Várossának lészen nemes Hadnagyá Biro helyén. Azért annak választása Annuatim légyen ilyen formában a Décsi Universitas Comparealván, magok között harmat candidálynak, hogy a Nemes Vármegye a Fő Tisztekkel együtt azok között, Communi votó et Suffragio, a mellyiket azon Tisztnak el viselésére méltónak, elégségesnek itil az maradgyon meg [Dés; Jk 2–3]. 1756: Leven az becsületes Chenak Che napja az becsületes Chetol meg marasztattot ujjabban Che mesteri hivatalban ugj mint Lostaner Istvan Uram a mellynek el viselesere az Isten segilje o kegyelmet [Kv; FésúsCjk 23]. 1764: Madarasi János öklme a nemes céhmestersége elviselésével és azon hivatalnak szokott és szabot onussa befizetésével ennek előtte bizonyos időkkel nemes célét contentálta [Dés; DFaz. 22]. 1785: Örömmel olvastam hogy már bé esküdt adgyon az Ur Isten erőt és kegyelmet azon terhes hivatalnak el viselesire [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

3. (teher)viselés; suportare de servicii/cheltuieli; (Lasten)tragung. 1578 eo kegmek ... az zwkseges terhnek el wysselessere, es az feyedelem kewansaga be tellyesytessere, wetettek fel hogy ket forint adot [Kv; TanJk V/3. 166b]. 1690: remenségünk volt az haza terhe könnyebbedik de ugy láttunk hogy külömben vagyon. Mellyek(nek) el viselesere ez az Ország immar tellyesseggel elegtelen [Ebesfva KK; Bethlen Sámuel fej-i ut.].

elviselhet 1. viselhet; a putea indeplini/purta; bekleiden können. 1725: Tudom bizonyoson es

nyilván hogy idvezült Mlgos Aszszony Barczai Sigmondne Aszszony eo kglme ... Nagy Istvánt attá volt Bironak Cseh Várossá(na)k Biroság viselésére, maga Sánta lévén említett Nagj István nem viselhetette el a Biroságot [Szilágycseh; TK1 Sipos János (95) jb vall. — A teljesebb szöve. elviseltet 2. al.].

2. el/megbírhát; a putea suporta; er/vertragen können. 1570 Minden Templumban ket predicator legien De hogy azok az kaplanok Terhetis ely viselhessek, Ew kegek Borbol bwzabol aggya nekyk azt myth Ennekeleote az kaplanoknak Adotth [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1592 Zollottanak eo kegmek az limitationak nehez terhe feleolis, kit az miues emberek semmikeppen el nem viselhettenek, holot az kwwl valokis, ammit ide be hoznak ez varosra, nem az limitatio zerent akariak adni. Azert Biro vram keonieoreogion Vrunknak, hogi eo Naga zallicha es keoniebiche megh az limitatio terhet kit az miues nepekjs el viselhesenek [Kv; i.h. I/1. 181].

elviselhetetlen 1. kibírhatatlan, elsenvedhetetlen; insupportabil; unerträglich. 1571 Megh Ertettek eo k. az Zaz vram varoswl Az Articulusokat mellyet vegezet az orzagh az vasarhely gywlesben Az Myes nepeknek feleole, Azert mywel hogy felete es ely viselhetetlen terheknek lacchyk eo kegmek varoswl, keryk eo kegelmet Byro vramat Kyrál biro Vramal egetembe, hogy keoneregyenek eo felsegenek ..., hogy eo felsege keonnyebitene Ez Nagy Tereh viselet az Zegen Mywes Nepekreol [Kv; TanJk V/3. 32b]. 1594 k. Latvan penigh ezt az raitunk ualo nagy inseget, es el uiselhetetlen nagy igat, nymellyek ide Nagysagodhoz conflualnak, es exemptiot, auagy Nobilitatiott magoknak impetraluan immunisek leznek azokis az keozen-seges tere uiselesteol [Dés; DLt 247]. 1686 Szava Borbala, Dobo Sophia .. elviselhetetlen szüksegtül viseltetvén ... adak . Borbandi* Hataroun levő kaszallo Rettyeket Belyesi Ötvös György Uram(na)k [Gyf; EMLt. — *Borbánd AF]. 1710 Az Sulyos portiozasnak el viselhetetle(n) nagj volta miá leváltam Belyesi Mihály vramtol Flor 5/49 [Abosfva KK; Ks 31. XXXa]. 1739 Csulay Páll Vram .. bőven fogja ennek az el pusztult Varmegyének romlással, s pusztulását declaralni kfs resz szert el viselhetetlen terh miatt pusztult el [Goncága H; Ks 99 Csulay Imre lev.]. 1795 nem régen a Dombai határon fel épült különös négy kővű Malma Szemben Tűző károkat el viselhetetlen romlásokat és el szenvedhetetlen szagatasokat már is szült, nemzett és okozott [Ádamos KK; JHb XIX/49]. 1804: el látván ügyünket, meltoztassanak a Birák ezen igen terhes, és el viselhetetlen Büntetését annihilálni, és továbbá Modot találni Tűzelésünkre [Torockó; TLev. 7/11]. 1836 a nyughatatlanság is nem olyan nagy* hogy elviselhetetlen volna, vagy a miatt a maga dolgait is ne

follytathatná az Ember [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev. — *Ti. a kurátori tisztebeli].

2. tűrhetetlen, elszenvedhetetlen; intolerabil; unzulässig. 1602 Vagion sok panaszokodás mind az keossegeol, s mind penigh az szaz vraitmol, hogy eo kgmek Tanachbely vraink keozzeol gyakorlatossagal nehez sullios, es el viselhetetlen zokkal es zydalmokkal illetnek: Eo kgmek azert zeretettel inthik eo kgmeket, hogy beolch iteletek zerenth monderaliak vgy magokat, illien nio-morult allapathban affele kemeny zitkokkal es nehez el viselhetetlen zokkal ez keosseget ... ne illessek, hanem inkább zep zowokkal es intessekkel viseliek magokat hozzaioik [Kv; TanJk I/1. 413].

3. kibirhatatlanul nehéz/súlyos; insupportabil de greu; unerträglich schwer. 1782 Mi modon az olyan özvegy, és más tsak nem Alamisnával elő személyekett kikhez ennek előtte az Groff Ur Gratiaját mutatta, vagy némelyeknek Jobbágyi szolgálattyaft hívséges Tisztjeinek Sáfárlására bizván azzal consentalódott, de azokatis mostan az említett Praefectus Ur(am) expiscaltan, mind el viselhetetlen szolgálat alá szorította [Torockó; Thor. XX/4]. 1809: az 1662dik Esztendő táján, a midőn Nemes Hazánk á fene Pogányság markában kegyetlenül hányattatván szintén elviselhetetlen Adózással terhelhetnék, a Vármegyéből és Szász Natiokból (!) állokat, bizonyos Summa pénzekkel segítették [Asz; Borb. II].

elviselhetetlenül elszenvedhetetlenül; insupportabil; nicht duldbar. 1804: el rekesztette hát a' Törvény a mű Bányáinkat azon Erdőnek Usussától ; nem lehet hogy az Erdőktől egészen el fogattassunk, annyival is inkább Nem lehet hogy azon Tselekedetünkért melyre munket nem a' Gonosz szándék, és Fel-Tétel; hanem az el kerülhetetlen Szükség kényszerített, büntetessünk, még pedig nem a' Tselekedethez proportionáltatott Büntetéssel, hanem tsak-nem ily' el viselhetetlenül [Torockó; TLev. 7/11].

elviselődik 1. elhasználódik; a se toci/uza; abgetragen/verbraucht werden. 1806 Loding vagyon 6 mivel az 7dik el viselődött [Szu; UszLt XII. 87]. 1812: A' több fel jegyzett mobiliák az özvegy declaratioja szerént vagy el viselődtek vagy el veszték [Mv; MvLev. Szabadi József hagy.].

2. elnyivődik; a se uza/ponosi; verbraucht/abgenützt werden. 1760 Kél sáhos asztal keszenő. El viselődött [Kv. KvRLt X. A. 43d].

elviselődött 1. megviselt; ros/míncat de vreme; verwittert. 1777–1778 A harangláb alján a meszet oltó színnel együtt pedig káros, rossz és elviselődött lévén a zsendelyezés s azokat kellettven renováltatni és újra zsendelyeztetni ... vásárolttanak egy szekér zsendelyt [Kv; ETF 107. 14]. 1856: A malomnak fedele elviselődött nádból van — s a déli szegletén az esső behull [Mezőbánd MT; TSb 39].

2. elhasználódott, megviselt; uzat, ponosit; abgenützt/verbraucht. 1820 Egy elviselődött 3 Lábu vas serpenyő [Mv; MvLev.].

elviselt 1. elnyűtt; uzat; abgetragen/genützt. 1687: Egy kis igen el viselt zöld selyem halo övecsét [Déva; Szer.].

2. (el/meg)kopott; tocit; abgewetzt. 1825 egy nagy Tagas és Széles Palota ... aloll elviselt deszka Padimentuma régi Czfira metztet vagj ki faragott virágos kő lábakkon allo nagy kállyha kementzeje [SzentkZs Conscr. 152].

3. megviselt, ütött-kopott; ros/míncat de vreme; verwittert. 1825 (A telek) kerítése rész szerént jo rész szerént már alkalmasint elviselt Sövényből valo kert | egj más Ház régi elegyes Boronakból valo avadag Szalma és alkalmasint elviselt fedelű, régi elviselt kállyha kementzéfű | az egész épület frontyában Deszka el viselt Tornatz vagjon [Hsz; i.h. 151, 382, 393].

elviseltet 1. elhordat; a pune să poarte; wegtragen/befördern lassen. 1644 Szigyarto Gergelyne . Ouari Istvan Uramektül el lopat volt egi Inget labra valot, s el viseltette vala az Uraval [Mv; MvLt 291. 400a].

2. vkivel a bíróságot ~i vkivel a (falus) bíróság tisztét teljesített; a pune pe cineva să îndeplinească funcția de jude; das (Dorf)Richteramt durch jn bekleiden lassen. 1725 Tudom bizonyoson es nyilván hogy idvezült Mlgos Aszszony Barczai Sigmondne Aszszony elő kglme Nagy Istvánt attá volt Bironak Cseh Várossá(ua)k Biroság viselésére, maga Sánta lévén említett Nagj István nem viselhette el a Biroságot, hanem lévén egy Nagy János nevű Pia, azzal viseltette el a Biroságot [Szilágycseh; TK1 Sipos János (95) jb vall.].

elvisz 1. máshova visz; a lua/duce în altă parte/alt loc; weg/forttragen. 1561 Egy Ember azt monda hogy azzonyom nem hagom El vynned az zekrent mert meg hatak hogy semyt el ne hagnok vynned azon az Ember el futa es azt mondak hogy semyt el nem hagyonyk vynned mert meg vagon hagna hogy ne azzonylok* [Ráton Sz; Bá. 78. — *Ugyanebben a forrásban ural is]. 1568 Famula Laur(entii) Aztalos fassa e(st) in hunc modum, Ezt tudom hogy mikor az dezkat el akarya vala vinny Kómiés Lőrinczne, monda Zabo Janos ne vid el, azt, az azyon esmet monda bizony el vize(m), mert enym, az zora monda Zabo Janos, Roz hytúan roz bestye azyyon, bizon el nem vizeded (!) mert nekemis vagyon anny Rezem benne, mynt neked [Kv; TjK 171]. 1589 k. az penzt el pechedet (!) az melj ladaban wala Annak kolchiat kezedehez veod es az en hazamtol el wwd (!) valamint chielekeottel [Szu; UszT]. 1604 minden marhaiat ki hordata oda hagny mikor el meggien meg agia, de semit egi wiselő Zoknialnal Egiebet meg nem ada, mind Ezwt marhaiat pozto ruhaiat mindeneket el wünek [i.h. 18/167 „Ambrus gergely Korondy”]

pp vall. — *Korond U]. 1634: vun el ... ket czere kadat [Mv; MvLt 291. 3a]. 1652 Vagion ismet 12 forint adossagh mellyel lóttém uolt adossa az J(nak), akkor mikor en töllem minden egietmassat el witte [Asz; Borb. I]. 1678 Uzonbol vitte(ne)k el egyet-mast ez szerent Gyalog zaszlo(na)k valo kopia faszegekkel meg verve nr. 4. Korneta(na)k valo kopia nr. 1. [Hsz; BLt 1]. 1686: Imreh Jánostis láttam, hogy a' hátán vún el edgy kevés Lent [Madaras Cs; BK]. 1700: Asztis tudom hogy mikor Prelukai Mihály ur(am) udvarbíróságra ment 6. ökrött vún el [Kozmatelke K; SzentkGy Luka Todor (38) jb vall.]. 1728 az vén Sorbán az ki most fogva van egj üstöt az szekeremre tön, én haza vüm, es el vitte' töllem [Altörja Hsz; HSzjP]. 1799: Atyafiságos Levelére Válaszom haladat; Mivel oljas embert ki el vigye Nem tanáltam [Aranyos-rákos TA; Pk 7]. 1812: Az Asztalnéműbőlis a mi jobb és drágább volt mind el vitte a tisztelt Groffné edj néhány hitványokon kívül [Hédér-fája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. 1841: a zálogokat magakkal el vívék [Dés; DLt 109].

2. magával visz; a duce cu sine; mit sich nehmen. 1568: Marta c(on)sors Jacobi Kazy fassa e(st), Ezt tudom peyko Mihalhoz kerte vramat ez giermek el akar vele(m) Jóni es el vize(m) [Kv; TjK III/1. 238]. 1570: Bórbára Kathang Gryerne hithy zerent vallya, hogy lattha Mykor az Gywlay Myhal zolgaia Az lo farára veotte fely az Erzen Jarto Balint fyatt es wgy vytte ely, Eo zoltis annak az ky ely wythe hogy lam ely vyzed az legent, Az azt Monta Neky, Ely vyzem ha Banodis [Kv; TjK III/2. 164]. 1581 Neminemc okokert fogta wolt megh Kemeny Janosne Azzonyom az eo Jakotelky Jobagiát Markos Imrehet, mellyet mi eleóttünk weonek kj kezessen* . Jlljen moddal hogy Kemeny Boldisarnak Eóreók Jobbagia lezen, ha peniglen az Jobbagsaghoz nem tartana magat es walami okokbol el tauoznek ... keotek mi eleóttwnk magokat . hogy ket szaz frton maraggianak .. Ezt kj weúe(n) beleolle hogy ha walaki teorúennek foliasaúal el uizj az kezesek ment emberek lehessenek [Gyerómonostor K; KP. *Köv, a kezesek fels.]. 1589 egj kws penzeonk vagio(n) hozzád adom, vid el tarchiad el ne keoltst [Márféva U UszT]. 1595 Azo el Jndula hat uizsi feleségemet uele ennekem azon egy Jo akaro emberem megy monda hogy marton vram azt az azont el uizsin (!) eo most utanna kwldek hogy erchiek megy ha el akaria vinni [UszT 10/95]. 1606 eginehanzer iszente megh Chiky Istua(n)tuul az zolgaiaitúl hogy el vigye Berze Mihale a penzt [UszT 19/12]. 1607 el vyn az húl zeóleosi Caspar lakik [Patakva U; i.h. 20/150]. 1629 mikor Eótnéös Istuanne az halakra rea valt vala, engen (!) kere hogj hijam fel a leaniat Ersebetet, s ugj húa(m) fel, hogj megh mossza az Annia felseó ingett patiolattiat s ing alliat s el wúve Ersebett, s megh mosta, az uta(n) hoza s ugjan ot szarazta megis [Mv;

MvLt 290. 185a]. 1635 Nagy Balinth ... czinlatatot vala Otvos Ianossal egy árany Gyurut, az melliet Lakatos Peterne vüün el [Mv; MvLt 291. 60a]. 1639 Daniel Deakne Sore barbara Azony ... Annor(um) 50 nobilis persona euel teóbitj mi viselteónk adigh gondot az migh Feiruara jara Cziehriny Gergelyne az szeóle Anniok az aruaknak, az aruakat is el vite vala, Kirei* Abirteól (!) valokat [Szászcegő SzD; Borb. I „Daniel Deakne Sore barbara Azony” (50) nb vall. „Franciscus Gierő Vice iudex nobiliu(m) in Co(mi)t(a)tu Dobocen(si)” keze írásában. — *Értsd: Kérő, azaz Kérőből (SzD) való]. 1665 el vúnék Bothazara* [Cs.Vajda lev. — *K]. 1697 Kopacselyi Sorbán vram Fia, László vram, az én szállásomroll el viven, az hegjesteremet el rontotta [Fog.; Szád. Zilai Péter kezével]. 1716 átkozott Aszszony, el viszz innét engemet [Nagyida K; Told. 22]. 1755 én nem várhattvan haza el vim az gyermegett Tétsi Györgyneni [Udvarfva MT; Berz. 11. 85. 5]. 1776: Ezen Contractust el vinnók mind ketten P. Szegedihez magához, s, Groff Lazárt oda híván, subscribáltatnok ..., e' szerint el is hozók a Contractust ..., és el vivók Tiszt P. Szegedihez magához [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1804 Délután Mikes bátsi elvitt Kozárvára, így az idő tanulás nélkül futott el [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 5]. 1844 én ezt a Bivalt el viszem a Bongordba* hogy fel éleggyen mivel szinte el döglök [Dés; DLt 1379. — *A város egyik határrésze (L. bongor al.)]. — L. még MetTr 331.

Szk: (magzatot) hasában visz el. 1650: Az mint aszt mondod, hogj az en meg holt Attyam(na)k nehai Vadasz Peternek fia nem volnek, az melyből gyanakodnek, s az eoroksegh ne(m) illetve, igenis illet, mert en fia vagiok ..., mert az Anyam . Törvény uttia s modgia szerint valt el az en Atyamtól, engemet az edes Anyam az hasában vitt el [UszT 8/64. 78b].

Sz: ~i az ördög a. pokolra jut. 1573 Sophia nehai varga Peterne, Ilona nehai Karacon Janosne, Azt valliak hogi ott volt az leaniás, hogi hallia Mond oh vrstien ha meg eskesik byzon ely vyzy az Eordeg Mert byzon Igen vese anyamat [Kv; TjK III/3. 107]. — b. elpatkol. 1653 Nyerges Janos monda nekem: Am el vittik az eórdögök az bestye hamis lelek kurva fiat Meszaros Petert ., Nem kár volna, s nem szanám magamis a' testét megh egetni | Nyerges Janos ismet ezeket monda Meszaros Peter* felől

Vittek volna el még ez az eordeógök az esse lélek kurua fiat; I(ste)n engemet ugy segillye(n) nem temetet, hane(m) égetést erdemlene [Ne; KemLev. 1394. — *Fejér m. akkoriban meghalt viceispánja]. 1822 Szarvadi Farka Ur mérgibe kezdett ok nélkült támadni, engem fenyegetni, azt mondván, meg mutatom én, hogy ti Feleségestől azt járátok, a' mit én fuvok, vagy az Ördög el viszen [K; KLev.]. — c. elkotródik/takarodik. 1596: Gal kowachnak vitttem 12. Apro vasat, hogj az Rejbicz zekeret el

kezicze, hagi az eordeogh el vigie eo kegmet
Innet niakunkrol [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi
Tamás sp kezével] * hogy az ördög vinné el.
1675: az D(omi)nus I. házamb(a) jöven, engemet
igaz iámbor Nemes Embert, első(en) rutul szí-
dott, vak kutyanak eztis mondván hogy az
ördög mind Apástól tégedet vitt volna el [Kv;
Tjk VIII/11. 359] * vigyen el az ördög, ha
kárhozzam el, ha ... 1573: Orsolia Mezaros
Balintne Azont vallia hagi palochinak az felesége
Mongia volt hogy az Eordeg eotet ely vige ha
az hazban lakyk Mert nem Twgia Michoda Min-
denkor benne dërembeoz [Kv; Tjk III/3. 237].

3. (valahonnan) elszállít; a cára/transporta (de
undeava); (von irgendwo) wegführen/fahren. 1550:
mykoron zekely gergely az peres ffewldrewl, az
kelesth ely wytthe wolth, azkoron, Jztrydy myhaly,
zekely gergelth reya akarya wolth keresny [Mányik
SzD; BfR II. Reg. VI]. 1561 ket hold tizta
bwza vala aztys el vyen (!) [Ráton Sz; Bál. 78].
1568 Joannes barbel, de gyalw, iurat(us) fass(us)
e(st), hogy az mely zoloth En zabo gorgnek attam,
nem attam vele az földet aky az zolö vegybe
vayon, hanem vgy atta hogy arról az földrol
zabo gorg el vige az Saytot az o földere, annak
az zolonek a vegybe a kyt en neký attam [Kv;
Tjk III/1. 204]. 1591 Vayon Meg Az pypok
Mayraban (!) 9 zal fa, varose, Az Teobytt Az
lydt Chynalo vram fogtag (!) el winy [Kv;
Szám. 5/I. 115]. 1604: ketten látok ... hagi

fazakas palne masod magauul nagi Terhet
wizen volt el az görfi Janos hazatol [Keresztúrfva
U; UszT 77c] | minekeöuk nagy nylwa(n) walo
karunkra hantak es rontottak hazainkat teöb
tarsawal egyetemben wgy annira hogy
Ladakat, zekrenieketh, aztalokat, padokat, kit
el wittek, kit elwagdaltak, pohar zekeket azon-
keppen(n) wagdaltak el [i.h. 15/23]. 1613 Egh
zeker zena fuemet meg kazalta es elvytte [HSzj
szénafü al.]. 1633: mikor Zöcz Pálnak az feleségett
el zöktetek ejel, akkor Zöcz Pálnak minden mar-
hajatt fel raktak es el vittek [Mv; MvLt 290.
132a/2]. 1672 A Törvenj mind kett felet bizon-
ságra hocziata. Az Actort, Doceallia hogj eo
rea az eo Uer attyafiarol szallot, es eo mint uerus
haeres magais birta a peres földet, pacificum
dominiumaban leuen foglaltak ki kezéböl uitte el
Gabanaiat az Inct(a) [Kászón; BLt 3]. 1706
Fa eszközökből vit el három nagy csöbröt,
negy fel kéz csöbröt három sajárt egy kártyát
... három désát [Kórispatak U Pf]. 1735
ég] szekér veszszöt el vün ezen erdőből [Mező-
madaras MT; Berz. 15. XXII. 10]. 1792 fel
gyűjtötte Sinkovits János Ur(am) az Felesége
részéről lévő Sogorságait és négy Szekér
Szénát el vittének [Berz. 16. XL. 5]. 1840 k. A
Hajtás a Disposition által adja Számtartónak
azon Czedulát, mellyek mellett ölfát vittének
el [Görgény MT; Born. G. XXIV/h Csiki Sámuel
lev.].

Szk: lepedőben/pokrócban viszik el. 1604 azt
akarta volna hagi wgi wertek volna meg ot görfi
Janost hagi lepedőben wittek volna el onat [Ke-

resztúrfva U UszT 77c]. 1736 u: gróf Apor
Sándort . az akkori fiscalls director notán
keresi azért, hogy valami jobbágyot repetáltván
tőle Pálosról, az két cancellistát levonatja s
úgy elvereti, pokróczba vitték el őket [MetTrCs
446].

4. vhoava elszállít; a transporta undeava; ir-
gendwohin wegbefördern/führen. 1573: Mond Kapa
Mihalne az santanak vyd ely Amaz bort Amoda,
eo kerdy howa esmet Mond Amoda eo Ellette
Nem Akarya Megh Newezny, hanem Swgwa
Mongia megh az Santanak [Kv; Tjk III/3. 60].
1585: 18. Octob. Hozanak 2 Hordo Saletromot
feyedele(m) zamara 2 zeker vywe el 5 lora
fyztettem Tordaig f l d 25 [Kv; Szám. 3/XXII.
18]. 1603 Ez wtan el winök az Janos wram Zol-
gaual, az tot martonné cziöribe [UszT 17/22].
1610: penzennis ueönk bort magunk szamara,
mindezeket el uiueök Barassoba [i.h. 4. 9a]. XVII.
sz. v.: Tudom hogy Gabir Janosne Azzonyo(m)
az Szekely Andras vram hazatol Egy Gulya
(!) Tyukot 11 Czirkejevel edgyüt el vit vala az
magha hazahoz Szekely Andras holta után(n)
[WH. Joannes Fazakas (54) jb vall.]. 1748:
ada Nékem Korda Sigmondné Asz(sz)onyom
... egy Nagy arany Lánczot, s két szép drága
köves Medállyokat egy kis Ládátskában bé tsi-
nálva ..., el vim ugjan a' parantsolt helyre a'
portékákat [Szentk. Sig. Palfi eccl. ref. Kányá-
diensis* pastor vall. — *Kányád U]. 1810: Blös
Mihaila .. a maga Cselédgyeit is el vitte a' Szöl-
löbe a' Szászokért dolgozni, hogy a' Cselédgyei
pénzt kapjanak [Adorján MT; Born. G. XIV. 1
Latzko Andrásné Abel Anna (40) ns vall.]. 1843
a csizmiadiáné csizmáit Simonfi Gabrissal ketten
vitték el az eklésia Erdeje árkába [Bágyon
TA; KLev.].

5. elhajt; a mña; wegtreiben. 1628 az fiais
megh mondotta hogy Apa az mely tehenet ..
el vwnek az Sz(en)t Martoni sokadalomkor színte
ollian vala mint az Bakos Janos bátyam Tehene
[Mv; MvLt 290. 18a]. 1653: Vitt el a tatár Öl-
vesről* tíz marhát, tehén barmot [ETA I, 116—7
NSz. — *Nagyölyves MT]. 1704 lovat hogy
vinek ell latam [Kovászna Hsz; HSzjP Nic.
Hegjeli (70) jb vall.]. 1731: mikor külön méné
Gyárfás Mihály az attyától nígj tulkot vin el
onnan [Sszgy i.h. St. Miklos nobilis de S.Sz.
György (54) vall]. 1782 Báro Josika Daniel
Ur maga Személyessen Tseledjeivel felesen el-
menvén Borsára, és onnét ejjel az okolbol hír
nélkül occulté a Ménest ki hajtott (!), es magá-
vol, a maga Jozságában elis vitte [Kv; JHb V/9].

6. bekísér/visz; a escorta/conduce/duce; (ein)-
führen/bringen. 1750: (Végh Katót) az Zas gérgneh
Ely akarya volt Thoromba vitetny, Es wgy leotth
fodor Balazne kezes Erthe hogi ely Neh vigeke
De sem azt ne(m) Thugia My vettke volt, sem azt
hogy Myn Maradot volt [Kv; Tjk III/2. 6].
1582 Mutata ez Rengeo Annat Igiarto Georg,
hog az volna eggik farsangos, es Nem volna eo-
röksege Mondek en. Iere chak Biro vram
eleybe, el vym azért en az Rengeo Annat [Kv;

Tjk IV/1. 52]. 1619 én is megbizván magunkat, szordítám az legényeket, mondék fogjátok meg az bestye kurvát, vigyük mi magunk az basának „, amaz látor török megfutamodék, ezek az mi legényink ugyan megfogák és vonni kezdék, hogy mi elvigyük az basához [ETA II, 177 BT].

7. elhurcol; a duce/lua pe cineva cu de-a sila/cu forța, a ridica; weg/fortschleppen. 1569 Maylat Jstwant mykor el wywek az olta zolgaltam bernald balast [Méhes MT; Vlt 7/692]. 1582 Rosa Consors Ioannis Luch fassa est leowenek hertelen az eorizeók es a' lakatosnet ki az zekeren fen fezik wala es el zwnnyadot vala, le vonak zekereól, es artatlanul el wywek, nag Zitkokal, es Ighenys werék az Azzont [Kv; Tjk IV/1. 7]. 1588 Monda Pascha vayda ... Bestye kwrwa fia ream rohananak Mezitelen fegyverrel meg foganak Meg keotezeonek (!) az vtzara ky vonanak ereossen meg verenek rangatanak vgy anyra hogy az gattia le czwzoth rollam az Ingemet az nyakam fele fel vontak vgy hordoztak az vczan mezitelen ilyen rwth modon rwth zidalomal ell vinek engem az Talas gergely vayda hazához [Zsákfa Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1600 Mi akkor ottho(n) woltunk mikor az dulong rea mentek az eő kegnek hazara, akkor wittek el ereözak alatt eőket [UszT 15/26]. 1631: mondjga vala ezt az Aszony hogy ne vigyetek el edes fiaj, soha nem elek teőbször ebben az uetekben^a [Mv; MvLt 290. 239b. — ^aA paráznság. vétkében]. 1658: Borju György ... Az tatárok vitték el [Zilah; EM XLIII, 301]. 1676 Egy Bocz Istvant, kit az tatárok vittének el, most is oda vagy, annak egy fiát mondják, hogy Debreczenben lakik, jó deások iffiu legény [Kajántó K; BfN Fasc. 63]. 1753 mü meg fogok el vivők az Ur(am) Udvaraban egj darabég az hajánál fogva [Marossztyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1784 a Biro Iljés András hozák fogva Csáki Györgyöt s elis vivék a Biro házához mint egy éfélekor és más nap dél utánig at ült kalodába [Béta U; IB Agilis Közepő Széjes István (43) vall.]. 1806 Pataki István ... kérte hogy leg alább a portékáit hadd rakja el ... de ezek nem engedtek, hanem tsak el vitték azt mondván hogy ott a pajtásai 's azok el rakják [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.].

8. elragad/sodor; a lua/duce cu sine; fort/wegreißen. 1562 Ezen a télen vivé el a város malmát az árvíz fársángban [ETA I, 17 BS]. 1625 az Gatt kötesen alol mingiart mint egj harom lepesni szelliesegint(!) ualo porondos könecezes es hazontalan feoldet ismertwnk hogj altal szakasztot volna az uiz, kit ha az uiz el ne(m) uizen ez utannis az Azzoniom Jobagja birhattia [UszT 176]. 1662: az árvíz el vitte az eo kegyelme füvit [HSzj árvíz al.] 1672 az kyaljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1789: az árvíz egy Rétről a szénát rendül el vitte [Abosfa KK; Gyl. Toth Ferentz (45) árendátor vall.]. 1843: A' kérdés alatt lévő Helynek azon részt is ... a' Nyáron kaszálás tájatt egy éjszaka haj-

nal felé lekaszáltatták, s' az árvíz elvitte [Bodola Hsz; BLt 12].

Szk: ~i Isten Isten magához szólítja. 1604: In anno praeteriti temporis 1601. vgyminth Zent Georgy Pünkestnap keozben (így!)^a Viúe el Isten egy Atiankfiath hadba maradasban keozzilleónk Kachio Balast. Sofaluith,^b kinek maradanak aruay [UszT 18/49. — ^aA felkiáltójelezett rész az és valószínű tollban maradása miatt így olv.: Szent György és pünkestnap közben, azaz a jelzett évben ápr. 24-e és — az ó-naptár szerint — máj. 27-e — az új szerint — jún. 6-a között. ^bA.v.F.sófa U].

9. elmos/hord; a spála/căra; fort/wegschwemmen. 1590 szaldoboson az Eoroksség Dolga felol Elszozor (!) oztottuk keoztunk az viz elen valo teoltest ... azt fogadtad hog meg teoltd gongyat viselied melinek the Semykepen toltesenek Gongyat nem viseltd Harom Helyen valo Eoroksségemet vitte el az viz az te meg nem toltesd mya mind foldestol kertestol [UszT]. 1818: a' Fekete Úgy Martján (k) NNyugotrol a' fekete úgy vize folyása szomszedságokban .. ennek nagyobb részit a viz el vitte [Bikfa Hsz; EHA].

10. eloroz; a şterpeli/fura; jm etwas entwenden. 1568 Michael zochy iur(atus) fassus e(st), Ezt tudom hogy egy zolgalo leanyomtól egy gereznat vitték vala el az zolobol, Es azt az gereznat monostoron En Kochys' Jazlonal lettem meg, Torúnyel tottem enyeme [Kv; Tjk III/1. 199]. 1570 az felperes panazokodyk volt azon Neky hogy Az alperes parthazewe Kathalin Jllien Tyzteletlen dolgokat keoltet hozzaya, hogy vaimy Approlekot Aran fonalat es Selmeth vitte volna Ely [Kv; Tjk III/2. 53]. 1591: Egikor hog el alvtunk volna, eb vgatast kezdenk hallani, az gyermek kezde mondani, kel fel hamar, mert bizoni el vitték az louat, az oruot vgattia az mi ebwnk [Kv; Tjk V/1. 143]. 1596: tudom hogy ... Istua(n) ... egy eztena(n) lakoth ez Janossal Onna(n az major hartzol vjnek el. 12 veder ordat, egy keritto (?) sajtot, két teómlót kettj mechettek, az iob iob felet el viúék [UszT II/2B. 107 „Olah Radúil az Amade falúj” eztenan valo major” vall. — ^aMadéfa Cs]. 1610 ieot uolt uele egj rab kezde bezelleni sirúa hogj eő nekj 50 forint arra marhaianal teőbbet uittek el az Toluaiok [UszT 4. 9e] | eg' louamot setet pey szeórit keotttettem uala ki az fyre morchar newy heljbe, es onna(n) ... el Vfuek Valamj gonoszúl eleő emberek [i.h. 23]. 1639 Selie Tamasne Fassa est ... Szilagi uram ... monda ennekem, ania bizoni felek hogy el vitték az lovat [Mv MvLt 291. 200a]. 1645/1664: Tudom aszt, hogy Péczy Mihályné egy bé kötöt gyűszű pénszt vún el Molnár Györgynűl [Khv; HSzjP]. 1681: Tudode lattade, nyilván és hallottade kicsoda volt az a' ki az Borbelly Janos Uram hazatul a' Tekenőtt el vitte, el lopta volna Eczaakanak idein vagy nappal és mikor vitte viszsza Bjjeli vagy Nappal? [Dés; DLt 445 vk]. 1769: magam is bé mentem vala a pintzébe s láttam

hogy felesen volt a bor a mellyet ki eresztettek volt a hordobol; effelett a kortsomárosné aztis monda hogy négy máriás árra pálinkáját is el vitték [Szu; IB]. 1820 Bása György is haraghatik, mert utollyára a' néhai Bárót meg-beretváltán, a' leg jobbik beretváját el vitte Mellyért a' Bároné ötlet elé fogta, 's a' Beretvát Szegyen valva elé kellett adni [Várfva TA; JHb F. 48 Imreh Miklos (19) vall.]. — Valószínűleg ide vonható adalék még HSzj *kasza* al.

11. (önhatalmúlag/erőszakosan) magával visz; a duce cu sine (samavolnic, cu de la sine putere, cu forța); (gewaltsam, willkürlich) mit sich nehmen. 1590 k.: Az En Timafalwy molnomnak az feolseo gattianal, Ludaym fiaywal Egyeteomben ot Jarwa(n) az viz mellet az En saiat feoldeme(n), rea meont es ketteot vagy harmatis megh vteot benneok, es el vitték, meollyet (!) ... Nem Miwelheteot volna [UzT]. 1593: Nagi Demeter vallia az iffiu Buzai Matias egi sakba liztet vwn el, az Apiais annak vtanna hogi ezebe veotte, vitte el onnat [Kv; Tjk V/1. 364]. 1600 En ott uolta(m) az haznal hogy oda jeőúenek az dulok, zekereke(n) is jeottek uala oda egymast igen vjnek el: De azt azert ezembe ne(m) vette(m) hogy Hegy Balint es Lazlo Pal valamit el vitték volna [UzT 15/27 „Thomas Orban de Hoggia” vb vall. — *Hodgya U]. 1604 wala miek lelkek jk wwl wala mindy el wwnek [Korond U; i.h. 18/167]. 1653 Mondotta a szegény panaszló: „Mikor német jó, az mégis hágy valamit, de a magyar semmit nem hágy, mind elviszi” [ETA I. 87. NSz]. 1662 ket gyermek Tehenemet vidte el az praedalskor a czjardabol [HSzj *gyermek-lehén* al.]. 1699 a' földemről őt kalangja buzamat elvitték [Dés, Jk]. 1700 tudom, hogy sok bonumokot vűnek ell innen Zagombol ugian azok az be jött kurucok [HSzjP]. 1745: Diosi Samuel Vr(am)at ... adorialvan a maga Házában eltaszították, és mint öreg beteges ember fel nem kelhetvén a földről, a Ládát Kamárájából pénzestől edgyütt elvitték [Torda; Tjk II. 37]. 1762: ell menének Lukáts György nevezetű Béreshhez, és az ő szekeriről a Lanczot erő szakoson ell vűék [Bögöz U; IB. „Nb. Georgius Tóth junior” vall.].

12. elszed/vesz; a lua; wegnehmen. 1588: Chyan Janos, chyan Lazlo Eznek wala, Az eo magok kazalo feoldeokeon, Eggikteol Erdeoteleki el wyve Az kopiat, es neki hayta Az kopiawal [Perecsen Sz; Wlt „Chyoma Myhaly perechyeny, Bathory Sigmond Jobagia” vall.]. 1592 Jhol az mihaly marhaia vegietek abbwl jgazat; Az keotes zerint jgazatis tezen wala mihaly de az kiraly birak minde(n) marhaiait ell vitték wala [UzT]. 1750 egy puskáját zálogban el vitte, es mindeddig is eltartotta [Told. 3].

13. elhord; a cára/duce; wegtragen. 1584: Teremy ferencz ... vallia mikor Kappa Bartosne megh hala, Minglarast minden marhaiait hazy ezkeozet Teremy Peter vyn es takara el meg eg Awag' ket hordo Meh Sertis vonata ky a' pinczebeol Teremy peter es hazahoz viwe(n)

ot Arultata ky magauak Az Kapa Bartosne eoreoksegy feolel ha Teremy peter kezebe keoltete vagy Nem, Abba(n) semmit Nem tudok [Kv; Tjk IV/1. 330]. 1814 Aztis tudom hogy az Erdőből vitték el felesen Fát mind a Groffné számára mind a' Circumjacentesekére [Banyica K; Bfr 117/1].

14. XVII. sz. eleje Az Gal Ambarus leaniat en kerem megh Czureős Mihálnak az kendeőt ennekem adak en^a valek Naznagiais, az Bekes Istvan lovain viveok el [Kurtapatak Hsz; HSzjP. — *Gal Istvan jb]. 1628 az en vrain az mii az hazassagnak erejere nzu: abba(n) semmi nincz hanem abban impotens, es az mint az Attiam hoz(za) engem el vit mostannis ollian tizta zűz vagiok [Szjk 21].

15. feleségül vesz/visz; a lua de soție/nevastă; zur Frau nehmen. 1641/1642 Berze Mihály uram viue el elsebben(n) Desffalui Anna aszonyt, az uta(n) ugy mene az nnyne Desffalui Susanna Tar Mihály uramhoz [Mihályfa NK; JHb XXII/37].

16. kb. átvesz; a prelua; übernehmen. 1730 ā regi asztagból ā buza fereg mind meg őtte a buzáját Csak az rosa 's konkoly maradat. Egy Sido het het polturán vekáját mind el viszi wala égét bornak de én nem adtam [Noszoly SzD; Ap. 4 Ső János deák Apor Péternéhez].

17. (folyóvizet vhol) át/keresztülvezet; a conduce/dirija (o apă curgătoare) prin ceva; (Flußwasser irgendwo) hindurchleiten. 1625 Agoston Jmreh megh eleteben czinalt uolt egy furez molnot, es az malomnak arokiat az mj zena fuuunkeo(n) uutte uolt el, mely mia mi nekunk igen sok karunk uolt, mert az uiz az my saiat eoreoksegunket zena fuuunket minden nap zaggattia es karosittia [UzT 22a].

Szk: ~i a nyomot. 1689 Mi edgy néhányszor vűvén, el vesztett marhák(na)k nyomát az Hidegh kuti határra, láttam magamis, hogy Hidegh kutiak az Fejérvármegyei Bogáti patakigh vitték el az nyomát, ott adták fel az Bogátiak(na)k, ott vették azokis fel [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. 1775 Oltszemi Kelemen János ökreis el károsodván ezen szek mezeje nevű kertből oltszeme az nyomot az Sütő patakaig követe oda Bodokis el érkezék, és ottan edgyütt azon nyomot által az Borza völgy nyakáig el vűék [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71].

Itt valamely település határán a károsultak lopott, elveszett v. levágott állat nyomára bukkantak, a szóban forgó település lakosainak a nyomot saját határuk széléig kellett követniök, ill. vűniök, és ott a tőszomszédos falu határán a már — értesítékre — ott várakozó szomszéd falusiaknak át kellett adniök. Amennyiben átadhatták a nyomot, nem ök, hanem annak a falunak lakói térítették meg az elveszett vagy másként elkárosodott állat árát, amelynek lakói nem tudták mely más, tőszomszédos településnek átadni a nyomot.

18. elvesz; a lua (cuiva ceva); wegnehmen. 1607 Miért hogy az Vasarhely gywlesben el vűék az Colosuariaiktól az Aknakat, Ngod penig meg ighire hogy modot mūtāt honnan vegyek meg summaiokat. Keonyeorgwnk Ngod(na)k az Varos mellet meg tekintue(n) az sok zegeny ehezeo keossegawl zedtek azt fel, kik most sirnak

Rinak írte talallyo(n) modot benne honnan conte(n)taltassanak [Kv; RDL I. 80].

Ha. 1582: El vym^a [Kv; TjK IV/1. 41. *Értsd elvívem].

elvitathatatlan tagadhatatlan, vitathatatlan; incontestabil/discutabil; unleugbar/bestritten. 1855 A' mi a malom hasznosságát illeti az el vitathatatlan sőt rend kívül szükséges ezen malom, mert se Nagylakon^a se a szomszéd falukban nincs több gátas malom 's ezen malom éppen akkor jár midőn ősszel és hó menések által okozandó árvizek miatt a' Marosi hajos malmok nem használhatók [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv. — *AF].

elvitel 1. máshova vitel, elvívés; ducere in altā parte/alt loc; Wegführung/beförderung. 1600: kertwk wolt Teorue(n)ire es kezesre az Alperekteől vgy hogy itt az zeken walljék el dolgunk ., de megis az ydeő eleőtt walo el witel mia el tartottak penzinkbe | egy kis ladatis ne(m) adott volt ky az Alperes aztis hazához witette: Azert azt mondo(m) hogy Azoknakis az el witeleert hatalmon vagio(n) az Alperes [UszT 15/41, 128]. 1623 egi határ keovenek hatalmasul walo ell viteliert [HSzj *határkö* al.]. 1843 mi Veressel együtt látva a' dolog rosra fordulhatását elébb ő, azután pedig én a fogadoból el távoztunk, részemről én sokat munkálodván a Pekárik onnani elvitelin, s el hívásán [Dés; DLT 586. 24t.

2. vhoval való elvívés; cārat, ducere, transportare; Wegbeförderung/transport. 1637 kglssen parancziolliuk hwseghteknek, hogy Praefectusunk requisitioiāra az elesnek megh szerzése dolgāba(n) minden segetseggel legyen kiuváltkeppen pedig, a' mi eless hol szerezhett, azok ala szekeret es lovakatt adgyon, hogy el szállításában es viteleben fogiatkozás sohul ne essek [Törzs. Fej-i rend Medgyes városához]. 1817 k. ezet a Levelet a' mai napon . a Tkts Praefectus Ur parontsolatjaból az elvitel véget által adattam^a [Héderfāja KK; IB. Útő Bálint tt lev. — *Egy Getzi Martzi nevű embernek].

3. elszállítás; transportare; Wegbringung/beförderung. 1570 Az Thorday azzont valaztygh Thyltotta mynd az haznak ely adasatwl es Mind Marhayanak ely viteletwl [Kv; TjK III/2. 196]. 1582 Nagy Balasnakis az filipoczky el vitelekort vezet volt el egy lowa wgy annyra hogy myhelt haza jwttott myngyart megh holt [Kv; Szám. 3/V. 48]. 1671: az mēh sernek megh vételekor megh kostolta az mēh sert, s teczet, annak utanna penigh az fel töltesnek idején megh kostolta szekeresse, s mondotta néki, hogy néki ne(m) teczzenék azon mēh ser, megh kellett volna uyobā(n) visgalni, hogy ha azon mēh ser tölletetté fel el vitelre, mellyet megh kostolt [Kv TjK VIII/11. 146]. 1726 mint lett azon bornak el vitele és el folyása nem tudom eszre sem vehetem, mint hogj ittás voltam [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 4–5]. 1839 a Czéh Ladája el viteliért egy fiakernek [Kv; AsztCLEv. Perc. 31].

4. (önhatalmú/erőszakos) elszállítás/hordás; transportare/cārat (cu de la sine putere, cu forța); (gewaltsame, willkürliche) Wegschaffung, Abfuhr. 1599 (A) Buzanak az el uiteleerth BethlenFarkas Vram engemeth az szekre hiut az kegtek teoruenye terhenis hagioth [UszT 14/51]. 1605 chyonkitas rabok fogdosasa, es marhainknak zwntelen walo el vitele esetet [Kv; TanJk I/1. 508]. 1639 kegielmesen Parancziolt uolt Nagod, hogi Nemzetes Sepsi szekj Vzoni Beldi Janos uramon, az negj szaz forint Penat az orszag articulusa ellen ualo Czielekedetiert, tudni illik Daruas Geörgnek felesegenek megh fogasaert es ionainak Potentia mediante el uiteleert Nagod exequalni Parancziolt uolt, meljet exequaltunk is uolt, Czik szekben Kozmason ualo uduar hazanal [BLt 3]. 1662: menedekre fogh valami kalibak elviteliibeol [HSzj *kaliba* al.]. 1739 Nagy Sármasról el szökött Dumitrás Jovon nevű Jobbágy bonuminak alattombann el vitelekről walo Inquisitio [Kendilóna SzD; TK1].

5. elhordás; cārat, ducere; Abfuhr; 1589: mint hogy teis Nemes Ember vagy Enis Nemes Ember vagiok az feold el foglalaseritt es az keortwelynek el viteleert az Decretom tartassa szerint walo Maior Potentia(n) vagy erette Annak felette az mely keortwelt elvittel az beocziuwel keuāno(m) megh teolled [UszT]. 1784 reggel ... szemeimmel láttam midőn mentem volna kalangyálni, hogy a' Tíhaiaik jöttek a' praedált és ... által lopott Buzának^a el vitelére [Galgó Sz; JHBK LIV/8. 7. — *Ti. éjjel a tőszomszédos Galgó határáról a sajátjukéra átvitt búzának].

6. elhordás/sodrás; cāratul (de apă); Wegschwemmen. 1730 Nemes Városunk Hidgjainak szerfelett walo Víznek áradása miatt lőtt el romlás és el vitelei, úgy annak renov altatásának Tehetetlensegünk iránt walo propositiojara ... Expediáltuk Kolosvárra^a Nztes Irsai Istva(n) Atyánkfiát eő kglmet [Dés; Jk 401. — *A gub-hoz].

7. kb. elvezetés; ducere; Ab/Wegführung. 1582: Keovetkezik filipoczky El menetelire walo zekereknek es vezeték lowaknak el witelre walo keőlchyege. Zabotkay Marton wizen harom lowan vezeték lowakat deesig, attam f. 1/50. Czako Ambrus wizen két lowal vezeték lowakat deesig f. 1 Húnyady Tamas wizy negy lowan az vezeték lowak pokroczyt Deesig f. 2 [Kv; Szám. V/3. 45].

8. elhajtás; minare; Wegtreibung. 1600 HOGY penigle(n) tizen niolec diznolokat ki fogtak az be haitoth diznok keőzeől ... az vtan az kapita(n) izenetire sem attak ki, melieknek mindeniknek kwleön terhit kowettek, . . . az tizen niolec marhanak beőchwit, es hatalmasul walo el witeleert az nagy hatalomnak terhit [UszT 15/71]. 1604: Istua(n) azt mo(n)da hogy az J. eőkre el vitele bjreuel volt ez fogolj Burza Peternek [i.h. 18/164]. 1668 Kilucz Simon ... az lowak el viteli felől semmit sem tud, asztis addálván hogy halotta hogy Szentpáli Janos Uram el haytatta az Ura Betlen Janos Uram iuhait, de eőis bizony

mindenet el hordatta Szentpáli Uramnak az miet Novayban találta [Nagysármás K; BfR 57/51]. — L. még HSzj 173–4 *vércse* al.

9. elhurcolás; duce cuiva cu forța, ridicare; Fortschleppung. 1579: En az Maylad el vitelekör Jokora Inas valem [Altörja Hsz; HSzjP].

10. elemelés/orzás; şterpelire, ciordire; Entwendung. 1629 En nem latta(m) sem tudom sem teőjenek elvitelett, sem gjimölcz hordasat, sem mente viselesett, sem penigh kesinek eőuenek el uitelet, hogj Nagj Ferencz ne el uitte volna [Mv; MvLt 290. 185b]. 1633: En azt ne(m) hallotta(m) az mikoro(n) Bandi Ferencz az szal- lojat az harczanak el uitelere igazította [Mv; i.h. 119a].

11. kilopás; furt; (Weg)stehlen, Diebstahl. 1589 k. monta magiari Tamas hogi ad ele az penzt pechyetlyk megl Az kapitan vra(m) pechietu el ereouel el nem vitte, Az el vitel eyyel volth | Az penznek el vitele feleol Azt felely tellyesseggel Az mith Byrtalan Janos semiben nem kweleomboz [Szu; UszT]. 1837 az Ex- (ponen)s Urnak Clenoduma el voltak mind- ezeket Felesége Ferentzi Mária asszony al- tamosom a Férje Hodor Károly Ur hire és tudtán kívül el pakolta ... és bé vitte Kolosvárra ... s mais ott vagynak ..., melyeknek elvitelért, és vissza hozni nem akarásáért eleget versen- gettek edjűtt [Doboka; Bet. 1 Pákai Dánielné Benkő 'Su'sanna dom. biróné (40) vall.].

12. kivívás/vitel; scoatere, exportare; Austragen/fuhr. 1747 Marton Andras örmény ... a' M. R. Guberniu(m) determinatioja ellen itt Tor- dán Czéhos helyen a Mészárosoktól sokadalom napján kívül, ... bárány bőrököt meg vásárol- ván szekéreis rakta, és ... meg indítván, midőn vőtte volna eszre hogj a' szőts Czéh vigjazztatt azon bőröknek el vitelire, ugjan edgj Tordai Czéhbeli Mészáros Mester ember hazához bé állította [Torda; TjK III. 122]. 1809 Tetsi István Magyar Országra szalonákat vitt, s' ... attól nem tilalmaztatott kénstelenített a' Város azon Szalonák(na)k Tetsi Istvan által valo el vitelét meg szenvedni, ne hogy ettőlis mint Pataki Istvántól a' Város meg pereltessék, és hirtzoltassék [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

13. kivitel (temetőbe vitel); ducere in cimitir; zu Grabe tragen. 1608 Holt megy lidelue(n) egy szegeni Ieoueue(n) Ember Berethalmy zaz el temetette(m) valammi parazt Emberekkel verem Asastol el vitéletol fizetthem d 45 (Kv Szám. 126/IV. 125).

14. kb. elszóktetés; rāpire; Entführung. 1595 Az decreto(m) tartasa szerent haszamra Jőuse- dert felesége(m) el uitedert az nagj hatalmat mondom hozad Az feleségemhez is azt mondom ... minel hogy liite melleol el ment azt mondom hogj hitelenségynek terhen uagion erette [UszT 10/96].

elvitet 1. máshova vitet/hordat; a dispune să fie dus/cărat, a duce/căra; wegbringen/tragen lassen. 1560: Temeswary Andras wyteteth el

egy zewld stameth nest Subath, Egy skarlath Török Nyak subath [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1582 Catalin Zekel peterne vallia, Lattam hog Eppel Ianos pap eo maga, Zekel Balasnenak az Annia mikor halwa fekwennek teolle eg on palazkot vyn el Masod Nap esmeg ez Ianos pap ket leannial Niozoliaiokatis el vitete az haz berbe [Kv TjK IV/1. 87]. 1592: egy zabliamath vi- tette vala el, ki tizenket forinth creó ... vagy a' zabliat vagy az Arrat adgia megl eo klgme [UszT]. 1602: ezen kyul maradt eo Naga adossa az Halaz Gergely Arwaynak mind Azokul az egyetmassokkal kjt Andras Deak az Arwatol el vitetet volt [Dés; GyK]. 1604: Hazamnak Padlialat mind fenieo dezkait ... el uittette hor- datta ... azon az hellen ualo negj cziereznie fámát le vagatta [UszT 18/19]. 1737 Admone- álljak Atyafiságoson Inczédi Joseph vramat, Hogy a' melly Hellyeket az egész Atyafiak nagy ká- rokkal hirek s' Akarattyok ellen bé kerteltetett, a' kertel eo klgme vitesse el [Kv; JHb XLII]. 1768 egj hoszszu erdőle Lánccát el vitette [Uzon Hsz; Kp IV. 258]. 1787 Láttam ... hogj efféle ágakot a melyek az udvar számára vágat- tak es itt maradt nyeseödeket, fat es öszev szedegetvén el vittette [Csóka MT; Ks].

2. vhová vitet; a dispune să fie cărat unde va, a căra; irgendwohin tragen lassen. 1570 Es mongia Neky hogj Kowach Kalara Kerethy hogj Zabo Balinthe hazához Mennh es ky hozna onnath Mert az Labat megl zegtek volna, Eo ely hatta az kenyeret* es oda Menth onnath ky vontha az haz eleybe, Es azonba Jwv oda fodor esthwan Byro, es oztan eo vyttetly ely onnath Mas hazhoz hogj be keozek (!) az Labath [Kv; TjK III/2. 57. — *Ti. kenyeret árult]. 1590: 23 Aprilis Adatot Byro vram feyerwary Josanak egy Bochykat vittette volt el vrunknak vittek Tordara [Kv; Szám. 4/XXI. 23 Kis István sp kezével]. 1653 „Uram, három hete hogj haza vittem feleségemet, s nehéz hogj ily hamar el- jöttem mellőle; hanem ezt a nyolcz ökröt sze- kerestől én kegyelmednek adom, ha a lisztet* elviteti kegyelmed, embert állat ide a szekér mellé” [ETA I, 128 NSz. — *A török táborba elindított lisztet]. 1679/1681 Ha Hunjadon az olyan vetemény el nem kél pinze(n), masuva is az hol el kelhet eo klgme el vitesse szekéren [Vh; VhU 675]. 1729 Mlgos Groff Erdélyi Fő Commissarius Kornis István Uram(na)k eo Nga- nak Szamosfalvara amelly egy pár Malom követ igirtunk volt az Rosahegy allyi és Malatol* Mar- has Emberekkel Vitesse el [Dés; Jk 387b. — *A város ilyen nevű két részéből valókkal]. 1778: tartozzék B. Intzédi Pál B. Intzédi Elek(ne)k husz veder vinczi Majorság jo bort úrmós bornak szüretenként adni ea tamen Conditione, hogj maga küldjön edént a Vagy hordot és Magais tartozzék a hová fog tetzeni el Vitetni [Alvinc AF; Incz. XI. 17a].

3. elszállítat; a dispune să fie transportat, a transporta; wegbefördern lassen. 1570: Lazar Imreh vyttette el, az Zena fenekbely feoldekreol

az tyzedet [Gyalakuta MT; Bál. I]. 1573 Erzebet Nereges (!) Matene Azt vallia hagi hazaban Zaygast hallot volna ky Ieo aytaiara, azomba latta hat gergel es Imre deak felesgestwl ott alnak, meg Zydia gergel Imret Illen zowal, Te Bestie kwrwafy meg dwltad hazamat, Az felesge Mond vay Nem dwlta hane(m) en vitette(m) ely Marhamat onnat [Kv; Tjk III/3. 230]. 1633 vitesse el az Sendelt [HSzj *szindely* al.]. 1682 Mikor az mi kgl Urunk eo Nga onnet minde(n) javait confiscaltatta s el vitette, akkor mindenekről szamot adot Tovab valo szamadassal nem tartozik [Kv; RDL I. 161]. 1737 A Maroson Familia Preajudiciumára erigált Rév-Hajot vagy el vitesse Inczédi Joseph vram vagy ha nein .. vagdaltassák el [Kv; JHb XLII]. 1850 Malom kö el van készülve tegnap előtt a kö tsinalo náállam járt azt jelentvén hogy a kö készen van s hová hamarab menyünk utánna mert szükség van az árara ha pedig el nem hózzuk másnak adja mert készen van a gazdája a ki mingyárt el viteti [Kadács U; Pf].

4. önhatalmúlag elszállíttat; a dispune cu de la sine putere să fie transportat; willkürlich wegbeordnen lassen. 1591 k: Az Euicor be jóé ha Euincallia az feől felől (!) melyből az búzat el vitette az J [UszT]. 1604: volt ennekem het veka buzán (!) vetet vitesem az Betlenfaluy hatarban ..., arrais ra kwldeot es meg arattatta hatalmasul es el vitette [UszT 20/274]. 1702: akkor mikor Vass Daniel Ur(am) ő kglme inne(n) erről a földről ell vitette az Czente Ura(m) buzajat, Czente Ura(m) verette félen az harangot, es ő kglme kiáltott Tolvajt [Pulyon SzD; Wass. — Gombkötő Pál (60) ns vall.]. 1724 azon kaszált füreis rá küldvén az Ur ... fel gyűjtette el vitette [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 2]. 1790 G. Kornis Sigmund Ur eo Nga, két versen a' kész szénát el-vitette, két izben pedig ... Vadászt alkalmatosságával fel-égettette [Szászníres SzD; Ks 33 Szászníres IV. 15]. 1796 Olasztelki Tit. Kolumbán Samuel Uram ... Kinde Netyifor ... nyilas háza után lévő kaszálojából egy jó Szekér szénáját készen fel takarítva, tsak a maga tettésinél fogva hatalmasul el vitetett [Kük.; JHb XX/23].

5. elhajtat; a dispune să fie minat, a mina; wegtreiben lassen. 1592 k. Az el múlt hús hagió hettefőn latom az vtan hogy el vitété Abranfalvi Boldisar Sandor Lukacznak egy yneo tehenet az Adossáért [UszT]. 1594: Volt Mén lois, de Matkai Ferencz vram(m) vtette el az Menesbeől [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. 1670: az hol most eo Nagha Lovay vadnak, ab antiquo az Vas familiának szánuokra valo volt, onnéis ő Nagha vitetné el lovait es üttetné a magha füvellő helyire, mivel eo kglmeknekis nyaratczaka naponkint kívántatik [Mezőméhes TA; Wass. — *Értsd: cövekeltné]. 1706: egyszer négy Csitkaját ell vitette Hejasfalvára [KvAKt Mss 261. — *Héjjasfva NK].

6. bekísértet; a dispune să fie escortat/condus/dus; (hinein) führen lassen. 1572: Igén mongya

vala az Byronak Thamas dyak, vytesd el amaz veres Bestie kuruaftlatt [Dés; DLt 182].

7. elhurcoltat; a dispune/face să fie dus/luat cu de-a sila, a dispune să fie ridicat; fort/wegschleppen lassen. 1570: Martha Zonkolios Matthias-né .. vallia, hogy egy kor .. Nemy azzonyok keryk volt Eotet hogy kezes lenne Vegh Kathoert, Eo nem akart lenny, Es az Zas gérgneh Ely akarya volt Thoromba vitetny, Es wgy leotth fodor Balazne kezes Erthe hagi ely Neh vigeik [Kv; Tjk III/2. 6]. 1588 Kendi Sandor rea kwldeoth felesgemet meg fogatta, ell vitette vaydahazara tiztartoyawal, az fiam erte ment az anyaert eo magan valtotta ky [Zsákíva; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1759 (A) Bároné kinek ígérte köntesit azért hogy a Boszorkányok által vitessék el B. Apor Lászlóné Aszszonyomat? [Altörja Hsz; HSzjP].

8. ? átvétet; a dispune să fie preluat; übernehmen lassen. 1595: 10. Aprilis. Azon oraban, hogy Tiúnez (!) Istúan Deak Wrúnk eo fge komornyikya mennyekzeien az Ajandekot fel kel valo mutatni, Küldé Biro W. hogy valahonnet egy zep feier zönnyezet hoznek, meg izentem hogy sohút p(er) f 6 zönnyezet az mostanj haboru időbe oda valot nem talaln: hanem egy volna p(er) f 7. ő kme lassa ha el viteti, vgy vitete el ő kme [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

elvitetés 1. (önhatalmú/erőszakos) elszállíttatás; transportare (la o dispoziție samavolnică/dată cu de la sine putere) (gewaltsame, willkürliche) Wegschaffung. 1638 Desem lako Vitező czismadia al(ia)s Szabo Istvan, hoza minekünk az Ngod Evocativa paranczolatlyat, melyben paranczol nagod, hagi .. Desi birohoz menven es megh irt csismadia Ur(am)n(a)k. hazaban, szemelye szerint valo meg fogatasaert es tömlöczben tetetesiert, es ruhazattyanak az eo hazabol valo elviteteseert nyolczad napra asz Nagod szemelle eleiben ok adasra elő allani tartozzek | czimadia Istvannak .. megh fogattatasaert es ruhazattyanak megh mondot hazabul hatalmasul valo elvitetisert (!), az brevis processus szerint nyolczad napra az Evocatiojanak tenora szerint ok adasra az nagod szemellye eleiben evocok* [Dés; DLt 400. — *Ti. az előbbi szövegrészletben említett dési bíró]. 1775/1802: Grof Haller György Ur a Bezdédiek* szénáját két versben Salamonba^b egyszer pedig Gorbora^a vitetvén, ..., az edgyik fatens Gorbói Puskás Ursz, oly descriptioval adván fel a szénának el vitetésit, hogy maga is ottan volt, amikor ... Grof Haller György Ur Gorbora vitette a szénát a Nyikita Pojánájából [BSz; JHb LXVII/3. 129. — *Bezdéd (SzD) lakosai. ^b—*Salamon és Csákgörbő SzD].

2. bekísértetés/vitetés; escortare; (Ein)führung. 1806 és ... a Sátoromban lárma esvén vissza mentem, és el vitetését nem lattam [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.].

Ha. 1638: elvitetisirt [Dés; DLt 400].

elvitetett elhordatott; cārat; weggeführt/transportiert. 1781 betsüllötték az el vitetett Erdőt 40 Szeker fára [Eszény SzD; Told. 6.].

elvitethet elszállíttathat; a putea dispune să fie transportat; wegführen/befördern lassen können. 1738 Hadnagi Atyánkfia ő kglme ... Deszkát az hol találtathatik kitől egjjet, kitől a mennyi lehet el vitethesse ő kglme, árrát mindazáltal meg-fizetvén [Dés; Jk 507b-8a]. 1749: az meg számot nem ád Tisztarto Uram semmijit se vitethesse el onnet [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.].

elvitethetés elszállíttathatás; posibilitate/putință de cărare; Möglichkeit der Wegbeförderung. 1815: a' Tkts Ur^a, a Leveles Ládáknak el vitethetése-kért Pert inditott az Exponens Tkts Asszony^b ellen a Nms Kolos vármegyei Tkts Generális széken [K; Somb. II. — *Sombori Farkas. *Sombori Elekne Palatkai Klára].

elvitetik elszállíttatik; a fi transportat; weggeführt werden. 1783: minthogy . Barcsai Gergelyné Asszony elő Nga Jobbágyainak tanáltottának ezen Botskáék Dévai Péter nevezetű akkori Tisztarto repetaltatván törvenyessen fel-is adat-tak s, el-vitettek volt [Szamosfva K; Eszt-Mk].

elvitető elszállíttató, fuvaroztató; care a dispus transportul/ducerea; derjenige, der die Wegbeförderung ausführen läßt. 1754: A szénát Gorbo^a felé vitték kik voltanak az el vitetők nem tudom [Csernek SzD; JHbK XXXVII/4. — *Csákgorbo SzD].

elvitette az általa őnhatalmúlag, erőszakosan elszállított; transportat (de el cu de la sine putere, cu forță); von ihm (gewaltsam/willkürlich) weggeführt/geführt. 1597: Enis az en zegin Allapato(m) zerínt nemes ember vagiok, az el vitette buzat beczen keuanom meg tölle [UszT].

elvitettet elszállíttat; a dispune să fie transportat; weggeführt lassen. 1598: Attunk egj Gyalai wen Embernek nagi sirankozasara biro vram eleot ket zal faert kit az Zemetbirak el vitettek volt f l d 2 [Kv; Szám. 7/XVI. 38].

elvitetés 1. elvitetés; cārat; Wegbeförderung/führung. 1775/1802: senki is a Nehai Mlgs Grof Urat a széna elvitetése miatt in jus nem attrahálta [BSz; JHb LXVII/3. 121].

2. bekísérés, escortare, conducere; (Ein)führung. 1818: Unokám .. el Vitetetésekör még Keményebben fenyegetett [M. régen MT; TLT Praes. ir. 321-hez Palatkai Anna fiához].

3. katonának való elvitel; incorporare, luare la armată; Einberufung (zum Militärdienst), Aushebung. 1815: Katonának assentaltatván ... MVásárhelyi Szántó Kók István ... Feleségének Béres Ersebethnek nevezett férje el vitetése után tett Szerzeményeinek Conscriptioja [Mv; MvLev.].

elvitt 1. elszállított; transportat; weggeführt. 1580: Az alpóres Az el vyt marhat azon allapathba kewanta helyhezteny, Mint hogy volt mykor el vytte, ohert Wyatt wóth, az el keoltert mast veot [Kv; TanJk V/3. 227b]. 1747: Az I. Nagj Miklos alt(al) el vitt Marhak(na)k bonumok(na)k feleis reám nézendő [Torda; TJK III. 125]. 1756: azonm Gernyeszegről el vitt Ládákból distrált volna másoknak vagy adott, vagy el ajándékozott volna [Kv; TGsz 51].

2. (őnhatalmúlag/ erőszakosan) elhordott/szállított; cārat/transportat (cu de la sine putere, cu forță); (gewaltsam, willkürlich) weggeführt/befördert. 1596: tilalmatth tettem az alperes ellen kwddettem wala Rea zolga leaniomott . teob segedimvel egyetembe(n) egy keorteowely famra, az al peres erre Rea uigyzawa(n) Rea tamadwa(n) szolgamra fayawal palchayawal Nem hatta meg zednjk (!) w pediglen masnapra jwttwa az alperes mind hattalmawal zette zedette wkre(n) zek(e)ren el uitthe hizük hogy wolt niochi kebeol az el uit keoteowel (!), kitt hazához hozotth [UszT 11/5]. 1600: si iuris az Inuasioert es hazamon walo hatalmaskodasaert az maior potentianak terhit mondom hozzaia es prosequalom raita. El vitt marhamat penigh duplawal az articulus tartassa zerenth restituatni kewanom [i.h. 15/79]. 1615: Lazar Ersebet ielenti . hogy az el mult napokban cziczoban^a lako Kelemen Mihaly hatalmasul Jobbagia hazara menuen, es aytaiat ablakatt be teoretuen Jobbagiat fogva vitette marhatat el dulatta parancholiuk serio . hatalmasul el foglatt es dult marhaiokot feöldeokott, el vit zolgaia Jobbagiatt Kelemen Mihaliat meg adassa [Bál. 41. — *Csicsó Cs]. 1697: Tudod-e az elmúlt 1690. esztendőben, mikor néhai zágoni Mikes Pál Havasalföldiben lévő, gróf Tököl Imreh urammal bizonyos számú kuruczokkal irumpalt Erdélybe Zágonban^a .. Nehai Jankó Tamás és Boldizsár, Vajna Orbán és Pákai Tamás deák uramékat a maga parancsolattyaiból ölték-e meg és akasztották fel . ? azoknak a megírt megölötett nemes embereknek és másoknak micsoda javait prédáltatta el Mikes Pál vele való kuruczokkal és az elpredált jókban, lábas és ezüst selyem marhákban micsoda részt vett és mikben participálódott s kik kotyavetyézték az elvitt nemeseknek javait? [Hsz; Szó VI, 429–30 vk. — *Hsz. ^aAz utolsó négy szórendjének nyilvánvaló megzavarásával az nemeseknek elvitt javait helyett, hiszen az előzményben a megnevezett nemeseknek nem elviteléről, hanem megöléséről van szó].

3. elhajtott; minat; fort/weggetrieben. 1598: Az megj neuezót hazamra Jót ra Tulaydon hatalmasul Azzokal kikel elő akkatt wite wagj witete ... egy borius Tehenet es egy harmad fw wnnöt (!) tehenet ... melj hazamra Jöuessert az nagy hatalomnak terhet kóuet(óm ra) yta az el wit marhakat böczwjeue(l keu)anom megj [UszT 13/1]. 1764: Az elvitt sötét sárga kantza [HSzj 173 sötétsárga al.] | az I el fogatván, földős Vra complanált érette, bizonyos summa pénzben, s ugy restituat-

tatott az el vitt lo ā Karos(ua)k [Torda; TjK V. 224].

4. elemelt/orzott; şterpelit, ciordit; entwendet. 1666: Noha az D. Anak hűtős embere es darabantya uolt az akkori p(rae)dalo űdűhöz kepest nem otalmazhatta az Ura jouait haneni hol mi remensegh alat őis niült holmi johoz . . . mely el uitt jokat . . . ez ideigh Ura ellen el titkolta s megh nem adta [Marossztgyörgy MT Ks 67. 48. 31].

5. elhordott; cārat; weg/fortgetragen. 1771: számát az általak le vágott és el vitt fáknak ki tudná meg mondani [Kersec H; JHb 93. XIX. 6].

elvivés elvitel; ducere; Wegbeförderung/trans-
port. 1690: Mert Urak fő, s, nemes Emberek űz-
vegy Aszszonyok Arvak udvarházaira, Papok ha-
zaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt;
akar mi rendbeli Emberek és az Szekely vitezű
rendek Lovainak, marhainak postara valo el vivese
[Ebesfva, Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.].

elvivű elszállító; care transportă/duce wegbe-
fördernd. 1730: Rusch Ur(amna)k adott discretio
borert Hfl 14 Den. 48 1/2 azt ki vono s el vivo
legények(ne)k Den. 24 [Kv; Szám. 56/XIX. 18].
1765: űkegyelmit el vivű szekeresnek mint hogy
bajos uton és időben mentenek fizettűnk 8 R 20 xr
[Kvh; HSzjP].

elvizel levizel/hűgyoz; a urina pe; anschiffen.
1731: Láttam, hogy az maga háló helyitis el vize-
lette [Szentlélek Hsz; HszJP].

elvon 1. elhűz vhová; a trage (undeva) (irgend-
wohin) weg/fortziehen. 1635: az eo szekerezt
ugy vevők megh Negyed fel forinton, es mingiarast
el vonók [Mv; MvLt 291. 40b].

2. elhűz vhouan; a trage (de undeva) (irgend-
woher) weg/fortziehen. 1630: Latta(m) hogj eges-
seges volt az az Philp Pal lova, mert egiszer ugja(n)
Nagj terhet raktunk vala rea de jol ei vonta
mikeppen holt megis azt sem tudom [Mv i.h. 290.
217a].

3. elhűz/távolít; a trage/indepărta; wegbringen,
entfernen. 1638: el vontak az feöldet az pincze
oldala meleől [Mv; i.h. 291. 163a].

4. elhűz/ránt; a trage/smulge; fort/wegreißen.
1591: Sophia Georgy kowachne vallia . az
Eotweós Rea Indult vala chakaniawal, Az Vrat
kere vala Iere Vra(m) waghd megh Az essez lelek
Curwat, El Vonak feyerdinet hamar onnat [Kv;
TjK V/1. 113].

5. elhűz-von; a trage la o parte; wegziehen/
schleppen. 1639: valthigh Czaptak egj mast . . . , a
földre is eset vala Garczo Gergely otis czapdosak
egy mast, en Istua(n) Deakot huztam egj fele, mas
feleől megh albert kovacz vonta Garczo gergelt,
igj nehezen vonuk el eők et egj mastul [Mv; MvLt
291. 172a]. 1726: Tordai ur(am) engem erőltet
vala hogj vagjam be a hordo fenekit, felelék ő
kg(ne)k én bizony nem vagom, a ki ott benn ivot
vagja bé ha kel, azonban Tordai Marton ur(am)
fogá a szekér rudgjat a' Jobbágjokat meg riaszta s

el huzák s vonak a korczomaros kezéből a Kovács
Peter ur(am) kapujáb(a) ot le esék a bor a szekér-
ről s el folya [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 11].

6. levon/hűz; a trage jos de pe (cineva); herun-
terziehen. 1573: eok vtanna Mentenek es az gazban
talaltak hogy le Niomta . . . es very volt, onnat
vontak ely rolla [Kv; TjK III]. 1630: az tűzhelyre
le niomtak Szeőke Petert Szanto Marton feleseges-
teől s igen verik, Szanto Marton az hasan űl Szeőke
Peternek, az felesége penigh torkon fogta es ereős-
sen verik, ugj kezdem oza(n) el vonni Szeőke
Petterről eők et [Mv; MvLt 290. 203a]. 1639: a
legenj . mindgjt ot belem kapa, . engem
ketszeris az feöldre eite s az Aszonj nepek vontak
el rolam [Mv; i.h. 291. 184a]. 1640: Csetri András-
né . . . azt mondja vala, hogy im az apám az lábá-
nál fogva vonta el az legént, az szolgáját, az fele-
sege hasárol, s arra való búsuitában bujdosott el
az apám [Mv i.h. 212a—5b átírásban!].

7. levon/ront; a dărima/strica/desface; abschaf-
fen/reißen. 1577: Az Espotal gattyanak el zakadas-
sat meg Ertettek eo kegmek keryk azert eo kegmek
Byro vramat tanachyawal hogy . meg lassak
my legie(n) az oka az gatnak el zakadassanak, ha
az Bonczyday Gergel kerty é vagy egieib, ha penig
vgy talaltatyk, hogy Bonczyday gergel kerty artal-
mas az gatnak eo kegmek vonnyak el [Kv; TanJk
V/3. 150b—1a]. 1589: Demeter deak es Zabo Tha-
mas feoldere . . . rea ment az Varos, miért hogy
varasebannis kertelt vala hozza, de az bírő ne(m)
banta, monda Zabo Thamas Ihol ha Jámbor az
aniatok vonniatok el de miért hogyh az biro elalla
melleoleo(n)k az Varas nem banta hane(m) vgy
haza Jeouenek [Szu; UszT]. 1605: Janos deak
azt monda hogy az kert folyasnak ket helyet
rendölt volt es az houa az kerteth keseben rendöl-
tek az vtan mind Lofejek es egjeb rendekis egy
arant tartottak es azt az kerteth vontak el az
Andrasfaluiak azt az kerteth (igy!) [i.h. 19/95].
1778: ottan Legitimo modo Admonialám hogy a
mely Jászoly Kertett, és az Nyárad Vízének árkot
ásttak harmad nap alat onnit amovialyák, az
Jászolly kertett pedig el vonnyák [Msz; Bet. 7].

8. kihűz/vesz; a scoate/lua; herausziehen/neh-
men. 1599: az mely menes louat az bwdes zek
patakaba Kergetenk Jnkab hizzwk hogy az bara-
bas Mihaly Menes louaj voltanak de meg nem
foghatank benne az bethieken hogy Jde Jőywnk
farczadba* Czierenzieiert raita. de ha meg foghat-
thúk volnais nem haznaltunk volna vele mert most
el vonna barabas mihaly alolunk es my gialog
maradnank [UszT 14/15 „Fazakas Job uduarhely”
vall. — *Farcád U].

9. máshova von; a atrage în altă parte; hinzi-
ehen. 1776: Ki völt az, a'ki azonnal mind abban
járt, hogy Groff Lázár János Urffival valo
beszélgetésnek alkalmatosságától az Aszszont,
Kornis Ferentzné Aszszony ő Nagyságát, és Leá-
nyát Kornis Anna Kis Aszszont el vonnyák, mi
formán tehát vonták meg ezen alkalmatosságtól,
és ki hová hitta ő Ngokat azon estve? [Nsz; GyL
vk].

10. áthúz/bújtat; a trage de partea sa; hindurch-senken/fechsen. 1667: Tudom... mikor enim vala az az szelő (!)* hogy el vonta elhomlitotta szőlőmet, mely czielekedetjert egy nehanyszor ki tördeltem szőlőmet az szőlejből [Kv; RDL I. 148g „Nagy Enyedén lako Bakos Istvan” (32) nb, előbb kv-i lakos vall. — *Értsd: szőlőtőke].

11. kb. máshova rendel/von; a sustrage, a da cuiva ordin/ a ordona să meargă în altă parte; anderswohin bestellen. 1687: Mikor az Nemes Vár(me)gye rendeli az Jozságot vár építeni, azo(n) kívül el nem vonnya, az Hadnagy, az Jozságot semmib(en) [Szilágycseh; GrammTr VIII Nagy Márton (44) csehi ispán vall.]. 1774: a' Tisztek... a Szolgáló Jobbágycokat az Uraság Szolgálattától el vonták, azért vesztet a meg mondot Gabona aratattlan... az akkori Udvari Birois Sos Ferkő a Jozságbéli külső Jobbágycokat az Uraság Dolgá-ból el fogta es maganak aratattott s kaszáltattott vélek [Mocs K; KS Conscr. 36].

12. kb. (időt) elvesz; a răpi (timpul); (Zeit) weg/in Anspruch nehmen. 1774: Voltak fogyatkozá-sok Tiszt Uraimék Gondatlanságok mián a Termés-ben Tiszt Uraim eő kigyelmek Török buzájok-nak Jobbágycok által lett kettzeri meg kapáltotás-sok el vonta az Udőt, és embereket [Mocs K; i.h. 78–9.].

13. elszed; a lua/confisca; ab/wegnehmen. 1588: latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda... meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgt. En magamat az vtan ell ere smeg el akara vonni egy Sak bwza-math [Zsákíva Sz; WLt. Luc. Barlas jb vall.]. 1592: latam hogi zakanne az Tot Jstuanne zeole-jeben az eleo ruhaiait meg rakta zeoleouel... Harom zotior barazkis vala nalla, kit ot teolteot volt meg barazkal... el ranta anaakis eggiket Tot Istuanne, es hogi az masikatis el akarna teolle vonni, az glepwe essel le zakanne [Kv; TjK V/1. 305 Orsolia, Bodor Mihaline vall.]. 1609: Aznak vtana vgi mjnt kett eztendeowellys Jeott az vra lewellewelly Jde panazlanj hogj teolle az korj varas zolgaja Simon Istwan vonta el az lowat [Dés; DLt 318]. 1617: Akkor Estue hogy ezt az Makfalui Embert megh foztottak az Ablak(m) alat kialtani kezde... Ihon megh foztanak Mind zabliamat zwremet el vonak [Mv; MvLt 290. 26a]. 1637: az Tora nem küldhet, mert az vass Gieörgi Uram szolgay az mitt az szolgainknal Es Embereinknel kaphatnak mind horgostol el von(n)iak, es az mit nallok kaphatnak megh fozttiak [Noszoly SzD; Wass]. 1638: Hegies törö-mött meg fogta az lovam oldalan cziaik alig ohattam meg magamott Hegies törödmött el vonta [Kovász-na Hsz; HSzjP]. 1647: Janos Jeűen idé Colos uarra az Vasarra az Szaz fenesi retben valami latrok ratalalvan magat erőssen megh vagdalva(n) az louat teőlle el vontak [Kv; TjK VIII/4. 241]. 1712 k.: Boldisár Vajda... én töllemis von el az adon fellýl harmad fél nehézek aranyat [T. Törzs.]. 1757: a mit iniqué el huzott vont tartott Egri ur(am) refundáltassák, Istentől vészit Mitgs Gr ur(am) jutalmát ha az szegény földhöz ragadott

nép mellett fel szollal [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.].

14. elvesz; a lua; ab/wegnehmen. 1638: azt ki latta(m) bizoni azt az keves penzt ki iuak, s lopak kezéből, ez az Pato Istok oluasta s elis vontt az Penzben [Mv; MvLt 291. 147a].

15. meg/visszatart; a păstra/reține; (zurück-)behalten. 1786: ezen részen az én tudtamra meg egy sem vonta el az Dézmát nemis opponalta annak magát [Torockó; TLev. 4/13].

16. lefog, visszatart; a reține/opri; zurückhalten. 1603 Chaplar Janosne Ersebet Azzonj... vallia Az Nemetek... zwrit is el vontak volt az biro vra(m) zolgaianak. aztis varga Janosne ket dutkan váltotta ky neky [Kv; TjK VI/1. 691].

17. kb. (vmilyen pénzösszeget) megvesz vkin; a lua/percepe (o sumă); (eine Geldsumme) zurück/(ab)fordern. 1646 Marko Matyas az Czenek kö-zönségesen azt mondta in publico el vonatok raytam az 3 forintot [Kv; MészCLev.]. 1746: a négy forintokat maga fáradtságáért akarta, és akarja az A. el venni, mellyétis contra leges fraudulententer akart az A. el vonni az In... Interestis vett és útollyára is a tiz forintokért tizennégyet akart húzni az A. az egész Summát hogy amittallya itiltetett [Torda; TjK III. 22].

18. megvon; a-i retrage cuiva ceva; entziehen. 1700: A Cs: Kereszturi* földes Urak el vonták a' Predicator quartáját [SzJk 329. — *Értsd: a Csicsókeresztúron (SzD) birtokos]. 1725 még Erdélyben Suhult az Militiának... el nem vonták az Discretiojakatt [Ivánfva KK; Ks 83 Miske Imre lev.]. 1756: Balog Uram az Uraságtól rendeltetett kenyérünk el vonván, kételenítettünk medio tempore az le kaszált szénát oda hadnunk mely miat az Uraságnak Cir. 20 Bugja szénája el vesztet [Kötelesmező SzD; TKI 7 r. jb vall.].

19. ~ja magát a. megvonja/húzza magát, meghúzdók vhol; a se aciuia undeva; sich zurückziehen. 1701 Colonellus Ebergényi Vr(am) Regi-mentyéből hat Compagnia kgls Vrunck eő Plge ellen rebellálván Faluknak feleréssével és nagy predálással s sok gonosszaggal Török or-szágra és más helyekre el széllettenek, és tartunk attól, hogj ide Erdélybenis bé hatnak, és vagj Városokra vagj Vrak, Fő Emberek és mások háta megé magokot el vonnyák, avagj másuttia valahun magoknak refugiumot keresnek [UszLt IX. 77. 30 gub.]. 1721: te Mlgs Kornis Família Jobbágja vagj... mellyre Makszin felele mi tagadas benne bizony oda valo volt az Atyam de magam most Istennek hala it magamot el vonvá(n) nyugszom [O.balásfva BN; Ks 184. LXXXV]. — b. elhordja magát, eltakarodik; a se căra; sich davon/fortmachen. 1599 Kis Ma-thyas Gerendassy... vallja... az theorweny-reis Jeotteonk fel Varada my, hogy teorwennyel tegyen Adossa benneonket, de nem Alott teor-wennek, hanem el kulogott, es el vonta magat eleotteonk [Kv; TjK VI/1. 378]. — c. távol tartja magát; a se ține la distanță; sich fernhalten. 1770: Hampo Antal... magát meg

becsülye, a Katonáktól tellyességgel el vonnya, azokkal ne tarsalkodgyék, szegödött Musikássok se légyen [Mv; Told. 3a]. 1776 Csak így jár a'ki az Édes Attyának szavát nem fogadgya, mert nékem is meg mondotta vólt az Atyám, hogy ettől az háztól vonnyam el magam, mert Geréb Susánna Fortélyos, és meg tréfál [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) káplán vall.]. — d. kihúzza magát vmiből, kibújik vmi alól; a se sustrage de la ceva; sich drücken/entziehen. 1623 Szokások szerenth az szuksegnek Idejin ne budossanak az szolgálat eleott* magokat ne uonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterseges szynek alatt el ne kossek mertha valaha ennek utan(n)a hasonló dolgot probálnak az szolgálat eleott eluonnak magokott akar-mynemw szyn alatt magok halállal bun-tettettnek [Szereda Cs; Törzs. — *Ti. az újra szabaddá tett székelyek (Erre nézve 1. EOE VIII, 106)]. 1730 Esküszöm az elő Istenre .. hogj káromkodásomert a Paráznsággal valo Vádoltatásomert az Törvények be álván Ne(m)es Décs Várossa erdemes Fő Hadnagygya Tör-venyesen procedálván ellenem elő allok az Tör-venyre magamat el nem vonván el nem szókóm, el nem bujdosom [Dés; Jk 400a]. — e. tartóz-kodik vmitől; a se abține de la ceva; a renunța la ceva; sich einer Sache enthalten. 1820: kén-telen vagyok a Mgs Ur Udvarában valo Járástól magamat elvonni, mert Burján szeles, indulatos ember lévén, ne talán tám valami illetlenséget tselekszik [Berz. 11. 75].

20. visszatart, megakadályoz vmiben; a reține/impiedeca; zurückhalten, hemmen. 1723: az ajtokra eő kgme viselt gondot hogy már (így!), de az ital gyakron el vonta attól [Hodák MT; VGy. Prekup Juón (26) jb vall.]. 1776: magam szegény Gazdaaszszonjságot viselő gyer-mekeimet nevelő Asszomj Ember lévén a Tkts Táblán jelen mindenkor nem lehettem; erre nézve kellett Procuratoromra biznom ügyemet, eő kgmet pedig betegsége el vonván maga hiva-taljától nem vigjazhatott dolgomra [Sf. Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára nyil.].

elvonás 1. húzás; tragere; Ziehen. 1745: tetzet ... rám izenni ..., hogy bé mennyek a Cas-télyba a' nyilak(na)k el vonására egy napra [LLt].

2. levonás; reținere; Abzug. 1829: A' Nemes Városnak fungens orássa és dobossa Foris Pál, ... két egész esztendőkről nem fizetvén bé a' czinterembeli esztendőnkénti házbért ...: kén-telen a' Consistorium atyafiságoson meg találni a' Tkts M(a)g(istra)tust az aránt, hogy ... jövedőre nézve az orás és dobos fizetéséből. a 25 Rftnak el vonása, és Ekklesiánknak Cas-sájába valo szolgálatása aránt állandoul rende-lését meg tenni ne terheltessen [Dés; Dlt 292].

elvonat 1. elhúzat/vontat; a dispune să fie tras/dus, a trage/duce; wegtragen lassen. 1584: az Juhok Iarasa feleol az kosarokath min-denewnnat Az Negy valasztot vram el vonathwan, Ez koloswary Iuhos embereknek mostan ez esz-

tendeoben teob feöldet nem Adnak hanem min-den az kayanto veolgyebe ... Mennienek [Kv; TanJk V/3. 283a]. 1597 Eotűes Balas kertj melleol uonattam el egy eoreog talpát az aito melliek ala [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1600: Borso Gergely azth mo(n)gya, hogy eő egyebet ne(m) chelekedet, hane(m) egy kapu labat wonatot el onnat [UszT 15/32].

2. lehúzat/rontat; a dispune să fie dărîmat; abschaffen/reißen lassen. 1584: Ertettek eo kgmek Az Bek Ianos vram panazzatis, hogy B(ene)dek Deak az eo Chwreós kerthi eleot Nagy teoltest chinalt a' teoltest penigh oda az varos feoldere chinalta Ahol az ot valo vizechkenek foliamnak Reghy Menesse volt, Es ekeppen az vizet a' fo-liamot az Bek Ianos kertere zorította volna meg Intettek ... B(ene)dek Deakot hogy tizen eoteod Napra el vonassa [Kv; TanJk V/3. 285a]. 1587: kezdette megh Epiteny Gerebőfy Janos azt a' gatot, melyet ... az varos el rontatot vonatot volt [Kv; i.h. I/1. 48]. 1592: Gyereoffy Caspar Gattiat az Waros ell vonatta, kyert Ewo-calwan, semmit Nem Nyerth, hane(m) meg be-kellet, arrol valo per folias [Kv; DiósyInd. 40 geregza].

elvonattat ? elkoboztat; a dispune să fie con-fiscat; beschlagnahmen lassen. 1690: Brassai Istva(n) az Nemes Varos vegezese ellen allatom-b(an) idegen Bort hozat be, Melyhez kepest vé-gesztük hogy Hadnagy vram azon idegen Bort Varos szamara vonatassa eli [Dés; Jk].

elvonattatik kb. máshova rendeltetik/vonatik; a fi sustras, a primi ordin să meargă în altă parte; anderswohin bestellt werden. 1789: a Forsponto-zasra, s mas közönséges tereh viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendő Subdivisiot tenni és a Banyaszásgra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Tereh hordozo Lovak s ökrök azoktol mente tétessenek s különösen vizgani hogy magok a Bányászok is a vas mivelés mun-kajától egyszeris el ne vonattassanak [Kv; TLév. 7/8].

elvonhat 1. elhúzat/vontathat; a putea trage; forttragen/ziehen können. 1671: egj Sztojka János nevű Ember tiltotta Moldovan Kele-mentis hogj ne epiczen ott házat, és oztan el akarta onnat vontatni az házat Moldovan Kelemen, egeszzen de nem vonhatták el az hazat onnat noha 90 ökreöket fogtak be két rendben hogj el vontathassák onnat az házat; hanem el kellett bontani az hazat, és a fayt az Chaky László Vr(am) eő Nga feöldere hordani [Cente SzD; Ks Gávai lev. 16].

2. levonhat/húzhat; a putea trage jos; (her)-abziehen können. 1641: elvették volt az asszonnak az szoknyáját, az s asszony azt mondatta, hogy édes szüveim, adjátok meg az szoknyát s egy hétig mindannyiszor ad benne nekiek, az mennyl-szer kell. Még azt is mondá Jancsi, hogy el sem vonhatják volt Mártont, amaz Sipos Mártont az asszonról — még ugyan jajgatott ez az Si-

Király Gergely, Erdős Pál, és Mester Mihály Marhajokat, és ezek(ne)k a Fiái eleiben állottanak es el Zaholták a Marhákat a pásztor elől, s haza hajtották [Koronka MT Told. 10 Barát Sigmund (27) vall.] [Kováts István 4. Marhaját bé hajtottam onnét a Faluban, ..., ott eleiben állottanak Kováts István, és Erdős Pál, el vettek előllem az ökreket, Protestaltam hogy hadgyanak békét, de erőszakosan el Zaholták, s haza hajtották [uo. i.h. Ginda János (19) vall.] | amig vissza érkeztem az irt Tarsom el szalasztatta, a meg arestált ökröket s a mellette lévő személy el-zaholta a városi Erdőre s bé nem kaphattuk [uo.; i.h. Ginda Vaszily (30) határpásztor vall.] | A Nagy Erdőről hajtottam-bé a' Kis Gergely egy Ökrit az harmot pedig a szolgája el-zaholta [uo.; i.h. Moldován Gergely (29) székely szabad ember vall.].

A jel-ne nézve 1. MTsz. — A székelységből ismert adalékok (i.h.) tekintetbevételével az összetétel utótagjának *záhol* ejtésével is számolhatni.

elzaklat elzavar; a alunga; verjagen/treiben. 1755 Gaborffi Gabor Lötet meg a Sertésekbe egyét s eis zaklatták ököt [LLt]. 1757 Boér Samuel Ur(am) ló hátán oda njargala, puszkával akarván Dávid Pistáékat el zaklatni [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1761: Tudgyae a' Tanu hogy . D(omi)nalis Bírāja egy Nagy Aranyasi Leányra Bulzesten majd erőszakosan járván aztot meg szeplősítette volna, melyet észre vévén Sztán nevű Szolgájának feleségét ell Zaklatván azon tölle teherbe esett Szemelyt néki adta Feleségül ? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. 1783: leg ottan az ökröket és Szekeret szaladva el zaklatta [Koronka MT; Told. 39. 12]. 1810 Blös Mihaila, tudom, hogy a' Feleségít 's Gyermekeit is engedetlenségeikért Néhányszor a' Házból el zaklatta [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Latzko András (63) ns vall.].

elzaklattatás el/szétriasztás; gonire (speriind); Wegjagung. 1806: a Sertések el zaklattatások után edgy Idő vártatva ... a kallyiba helyhez jött edgy Aszszony [Dés; DLt 82/1810].

elzaklattatik elriasztatik; a fi gonit (speriind); verjagt werden. 1806: Azon Sertések azon Helyről . mi modon és mik által Zaklattattanak el? [Dés; DLt 82/1810 vk].

elzálogol zálogba/zálogként (el)vesz; a opri ca amanet/zálog; Pfand nehmen. 1845: Közönség Bírāja Lovag Magyarosi Ferenc elő klme katoná polgár Gáspár József két féket el zálogoltak [Fotos Hsz; HSzjP].

Valamelyes valószínűséggel a 'zálogba vet' jel. is számon tartható.

elzálogosít zálogba vet; a zálogi/ipoteca; verpfänden. 1556: dorothyia azon nagy sebestyenne ... almadj tamasnak egy haz helyet olah frathan, kyn Mostan az ew Jobagia Anthal kenéz laknek akarna Jsmeq valamý summa penzbe el zalago-

sithany, mas Jozaga(na)k annal haznosbnak meg valtasanak okayert [Fráta K; SLt U. 26]. 1560: nylyan vagyon hogy mikor Lepeny Jstuan az my Atyank Margit azzont Swky istuan megý hagyot feleséget az my anyankat el vette uolt Sok arany es ezewst marhakat penzt Barmot es egyeb labas marhat myndenfelet Sokat vit uolt Swkra kykel ew az sukyak Jozagat, melyeket(!) az megy holt Swky Istwan ... el zalagosítot uolt megy valtotta sok perrel kewltseggel [Kv; SLt ST. 6]. 1579: egy desy ember Sylwaszy Balas newo zabad akarattá (!) zerenth my elottonk ilyen wallast teon, hogh ez elöth ennyhan eztendowel kwlomb kwlomb fele kar wallas es hozzw Betegsegh myath megh fogyatkozwan, kezeryteth (!) oroksegheth, el adny orok aron awagh el zalagosythyany [Dés; DLt 205. — 2 *Az eredetiben tollvétség *kenzeryteth* h.]. 1585: monta egy nihauszor En eleöttem Kowach Lazlo ... Jm el zalagosítot-ta az gonoz ember Lazlo deak twlünk Chehbely* rez Jozagünk [Zutor K; Ks 42. B. 18. — *Páncélcehi (SzD)]. 1604: Galfy Mihaly Vram eltéhen az Janosy Mihaly tana nevy helibely zena fiúuet az Lengélfalu hataron tizenket ewzt tallerert zalagosította el Zombatfalwy Leörinch Peternek [USzT 20/127]. 1617: uagion valami lora valo ezüstös szerszam ..., meli lora valo szerszamokat, es Szabliat ennek előtte More Geörgi el Szalagosítot volt es maga industriaiaul More Lazlo ki valtotta maga saiatiaiból Huniad(on) Pap Ferencznetöl [Abrudbánya; Törzs]. 1664: Barla Miklos(na)k semmi vérségét nem tudom(á) ahöz á földhöz sem hogy Zalághba(n) (!) löt vol(n)a nálla, azt sem tudom hogy Tordai Samuel, avagy az Edes Annja valakinek el zalagosították vol(n)a [Borb. I. „Rakoso(n)a” lako Biro Gergely lovas puszkás” (60) vall. — *Aranyosrákos TA]. 1681: nemely jobbgyok M. Brettyen s masutt is, szánto földöket, Réteket ighen el szokták zalagosítani, vagi ugian örk arronis el adni, az Nemes emberek(ne)k honnanis következik gyakorta az el idegenedes [VhU 118]. 1715: (A rétet) az közeleb el mult Zenebonás állapotokban az rendetlen, és terhes Contributiok miat közönségesen az Falubéliek Zalogosították volt el ... Adámosi Végh Ferentz Uram(na)k [Abosfva KK; Ks 38. VIII. 12]. 1732: kételenítettnek vagy erdejeket vagy kaszálójokot el zalagosítani s el adni [Budorló K; Told. 11. 70]. 1772: egy darab szánto földet zalagasított volt el [Szárzapatok Hsz; Hr 2/22]. 1806: azért van Birtakokban az ... kaszáló hely, hogy Siménfalvi Antal Ur . el zálagosította volt [Gálfa KK; Kp II. 71]. 1833: kéntelenítettik ittenn ... fel hold Szánto földjét el Zállagosítottani [Sinfva TA; Borb. I].

Ha. 1761: el Zállagosítván [Spring AF; JHb LXVIII/1]. 1809: el zalagosította [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1835: elzálogosítottani [Szentháromság MT; NkF].

elzálogosítás zálogba vetés; zálogire, ipotecare; Verpfändung. 1659: Jozsaginak el zalagosítás

feleől, authoralta eő Nagha ... leuelében [Dés; Ks G. 32]. 1734: nem szerezhettem vissza* a Familiájok el zálogosittásából [Szárhegy Cs; LLt 60/1679. — *Ti. a jószágot]. 1782/1799: A' Földöknek el zálogosittása mi nálunk eleitől fogva szokásban volt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 365]. 1799: Borbára és István Részeket N. Nemeti Istvánné Szabo Judith azonn el zálogosittásnál fogva birta Soha meg Nem örököstette [Szentimre MT; BalLev.]. 1830: Melly elzálogosittásról adom ezen leveletem [Kv; JHb Fasc. 7/a]. 1841: (A teleknek) 30, veder bornak lett elidegenítettése ... a Tanuk bizonyították ... azt is, hogy az elzálogosittáskor egy veder bornak árra egy vonás forint lett légyen [T; Bosla].

Az 1734. évi adalékban a címszövebeli szónak a kértetelmű fog. miatt 'zálogba vétel, zálogban tartás' jel. is tulajdonítható.

elzálogosíthat zálogba vethet; a putea zálogi/ipoteca; verpfänden können. 1605: az Nehai Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia uetettek Zaz forintha zálogba Keofalubeli eoreokeos es zalagos rez iozagokat ... ha zinte ky walthatnakis, de negy eztendeigh ne legyen szabad ky ualtani, ez negy eztendeo el telwen, magok saját penzeken, nem mason walchyak ky, se penigh fellyeb walo summaba senkinek el ne zalagosithassak, se el ne adhassak [Déva; JHb XXXVI/2]. 1609: Deak mihals azt az rezt melykezeben uagjo(n) ... se el ne adhassa se el ne zalagosithassa, se senkjnek el ne ualhassa, seőt fizettereis senkjnek ne adhassa [Berz. 15. XXXVIII. 9]. 1849: a szamosujvári e pontban meg szomszédolt ... házomat el zálogosíthatja, árenda erányába le kötheti, 's el is adhatja a nőm, s e joggal élhet mint (!) addig, a még mint özeveg kívüllem más férjet nem ösmérend [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

elzálogosító I. mn zálogos, zálog-; de zálogire, de ipotecá; Pfand-. 1792: az ell zálogasitto Contractusokat is eő kegyelme adta ki az Exponens Ur, es Aszszonyynak [Kük.; JHb XIX/36].

II. fn zálogba vető; persoanā care zálogește/ipotechează; Verpfänder. 1734: egy Ház telkeket ... mind addig ő kmekek békességesen birják, valamaddig az el zálogosító vagy maradékjok ámeg irt harmincz forintokat es husz pénzeket ő kk(ne)k le tészik, le téven pedig, ő kmekek is tartozzanak a jószágot az örökösök(ne)k ki bocsátani [Szécs Sz; Borb. II]. 1737: Mint hogy mind a Jószágot el Zálogosító mind pedig a Zálagban vevő Urak, külön birtoknokká válnak Also Szótsón ... osztály szeresen jutandó erdőbéli haszonnak* egy aránti részesedése légyen^b [Dés; Bet. 5. — *Értsd: mindeniküknek. ^bA teljesebb szöve. birtoknok al.].

elzálogosított I. mn zálogba vetett; zálogit, ipotecat; verpfändet. 1691: a' Bóér Antalról Nehai Bóér Martonra deueniált s ő tölle el zálogosított Bóér Antal kerti nevű hely [Tarcsafva U; EHA]. 1775 ahaz az fundushaz tartazo de el zálogasitat örökség [Szászkerked K; LLt]. 1722: Kgimedtől

... mostan leg közöleb[Nemes Vitézlő Bogdan Balas Uram ... kereti azt az Fejervarmegyeben Puszta Sugadban ... bizonyos penze által el zálogosított vagy örökösen meg cserelt vagy vet, resz portiojat [Szászújfalú AF; DobLev. I/101] ha valamely magtalan ember, magtalanságát látva, vagj más pazérlo Jobbágy ... elidegeníténé földét; Az olljannak Fiai vissza telepedvén vagj ahoz közeleb valo vérek vissza vehessék az el zálogasított föld(ne)k felét, a' Felét meg hagjván az érette adott pénzért [Zágon Ksz; SzentkZs]. 1753: (A) Sessiók után ... feles Mezei örökség lévén másoknál zálogban, minthogy azon el zálogasított Földek meg ez előtt régestráltattan(a)k és rendben szedetettének volt, azon Regestrum az Várallyai Lakosoktól mostan is approbáltatott [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12]. 1812: Ezen Rész Jozsághoz tartozo de mások által bitangolt, ugy az ide valo colonus által el zálogosított földeket nem tudunk [Vécke SzD; Ks 76. 190]. 1830: Nem lévén az ... elzálogosított Telkemen Semminémű Épületek [Kv; JHb Fasc. 7/a]. 1833: Lévén Nékem ... több, több némű, némű el zálogosított, és különféle színű el idegenített Javaim Jussaim és [SL].

II. fn-i jel-ű haszn-ban: zálogba vetett birtok/jószág; bun zálogit/ipotecat; Pfandbesitz. 1678—1683: Is(te)n kegielméből ösömtől marat ket agrol levő ioszagocskamot nem fogiatam edegh, hanem édes Atjam szaczaban (!) el zalagosítottakatis, vissza (!) szerzeni igiekeztem, sőt mas sunnannis (!) szaporgatasarol farodoztam [Ks Kornis Gáspár kezével].

Ha. 1767: elzálogasított [Dányán KK; LLt Fasc. 129].

elzálogosított zálogba vett; a dispune să fie zálogit/ipotecat; verpfänden lassen. 1739: (A föld) harmad resze ... mind eddig maganal Balas Mártonnál meg volt hatsak most el nem Zalagosittatta [Ne; Incz. IX. 8a].

elzálogosíttatik zálogba vettetik; a fi zálogit/ipotecat; verpfändet werden. Ha. 1775: zálagosittatott el [Komjátszeg TA; AbN].

elzálogosítottat zálogba vettetett; (care a fost) zálogit/ipotecat; verpfändet geworden. XVIII, sz. köz.: szegény embereim házak után valo elzálogosítottat földek [Kiskend KK; Hr]. 1781: A többiek iránt praetendalvan a Szegedi Sára Aszszony nevezett personalissai hogy feles Summát költöttének az el osztando portiora advan ... regibb Szülejek tölis el zalagosittatott szanto foldek(ne)k reluitojara feles zalog summat, azokat simul deponaljak, es az után fogjanak az osztáshaz [Asz; Borb. I].

elzár bezár; a incuia; ein/versperren. 1780: Ezen fel irot egyetmás 8 Nagy Ladákban vagynak (így !) el zárva és rakva [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

elzáratik elrekesztetik; a fi inchis; versperret werden. 1799: a' Ribítzei Stompoknak Zugoja

miatt a' Ribitzel vizen valo által járás igen meg nehezítettve, és majd egészen el Záróttva lévén, ennek is meg vizsgálására Oculatorok bostátottának ki [Körösbánya H; Ks 74. VII. 169].

elzárattatás elrekesztetés; oprire, reținere; Versperrung. 1807: Sombori Farkas Ur a' Tkts Tisztségnek adott Panaszára Comissiot nyervén Néhai Férjemnél találtatott Levelek el petséeltetésekre, és a' Tkts Commissarius Urak által elis petséeltettek három Ládákba De ezen el zárattatásomat a' Levelektől qvā Naturalis Tutrix törvényesnek el nem fogadhatván, a Tkts Tisztséget Panaszommal meg kerestem, kinyilatkoztatván szenvedett Sérelmem [F. esküllő K; Somb. II].

elzárattatik kb. elvétetik; a fi luat; weggenommen werden. 1821: ezekmind olyan Emberek hogy az Confiscált Ketskéjeken kívül, Semmi marhával nem birnak, ezekből állott minden vagyonjok, de már ezektől is meg lévén fosztatva, azon kis életek modjok is el zárattottak tőllek, a' melly egy kis reménységet nyújthatott volna, az élet nyúge könnyebbítésére nézve [M. zombor K; Somb. II].

elzárillik kb. tönkre megy; a se prăpădi/ruina; zugrunde gehen. 1756: látom es tudom hogy az Uraság Udvar házai igen pusztulo félben vadnak Balog Uram incuriaja miat egyéb economiákban (an) mitsoda Gazda volt nem tudom hanem tudom aszt hogy itt az N: Somkuti hegyen lévén az Uraságnak két darab szőlője, Balog Uram Gondviselőji hivatalya előtt meg adatot munka után jo fejős volt de már most munkája meg nem adattatván el pusztult azért elis zárillót [Sáros-magyarberkesz Szt; Szaszari János (60) j. b. vall.].

Erdélyen kívüli pontokról a MTsz is szótároz *ll < rl* el hasonlításos alakokat.

elzsugorít elkaparint; a acapara/inhăța; weg-schnappen, ergattern. 1762: vit el ... Vas kalánt mihelj a' Mlgos Ur még halálozék mindgyárt el Sugorita, ugy egy Aranyas Lepedőt is az elő Ruhaja alatt vin ell ... valamit gondolhattog, szükséges és szerint tehette mindent el Sugorított [Mk IX. 109].

emalliroz zománcoz; a emaila; emailieren. 1807: Egy pár hoszszuko arany fülbe-valo emailirozva engem nefelejtis reája [DLt 378 nyomt. kl.]. 1823: Egy brillantós kitsi kereszt, hátul emailirozva hozzá valo arany lántzal [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. Clenodia fam.].

emallirozott zománcozott, zománcos; emailat; emailiert. 1823: Egy skatolyába egy nagy aranyozott ezüst, emailozott és kövekkel kirakott gyöngyös drága korona, kereszt nélkül ... Egi fejezen emailirozott boglár [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. Clenodia fam.]. 1826/1828: A Fekete

Tokba lévő kitsin emallirozott arany zsebbel oramat hagyom a Testvér Hugom Leányának Rosalianak [Bet. 2 Wajna Antal testőr Bécsben kelt végr.], 1836: Egy emallirozott Arany ora lántz egy metzet Kárniol petsétnyomoval es mas Zöld fejű kerek ora koltsal [Apahida K; RLt O. 4]. 1848: 1 pompás emallirozott feju gyűrű nyak függő rajta 3 kis függővel [Pk 2 Wajna Antal Bécsben kelt végr.]. 1849: Egy emallirozott Dáma ora [Dés; DLt].

emalloz zománcos, zománcozott; emailat; emailiert. 1801: Egy igen szép émálos Arany ora 192 Mfr. [Kv; Ks]. 1827: Egy fekete Emailas (:Zamántzas:) másli (:Csukor:) [DLt 464 kv-i nyomt.]. 1858: Egy aranyora lántz émálos| Egy Émálos arany karperetz P. [Kv; Újf. néhai Újfalvi Sándorné Lészai Juliánna hagy. I].

emanál Csak múlt idő 3. szem-ben: kel; numai la trecut pers. a 3-a: a data; nur Imperf. 3. Ps. datieren. 1726: itt sem abban az esztendőben, mikor az Bándi sokadalomról való Privilegialis Level emanalt, sem az után, eddig az esztendeig sokadalom nem folyt annak rendi szerint [Mezőbánd MT; Berz. XV/19. 4]. 1747: Az utolsó Computusból melly 742. 1a 8bris emanalt, vilagoson constal hogj Fekete ötves Peter Uram(na)k praetensiói terminaltatta(na)k in hg. f. 59 [Torda; Tjk III. 115]. 1761: Az A. Acquisitionalissa emanált 1733ban 23. Apr. a' melly időtől fogva az A. mind dominiumában volt a' földnek, az Ik pedig soha nem birtak [Kv; PolgK 45].

emanálódik. Csak múlt idő 3. szem-ben: kel; nur Peprf. 3. Ps.: numai la trecut pers. a 3-a: a fi datat, datiert war. 1717: küide kezünkhez elő Nagycsága egy obligatorialis vagy Contractualis leveletis, mely emanalodot, In Anno preterito 1699 Die 27 bris [Dob.; JHb III. 20].

emanált 1. kelt; datat; datiert, ausgestellt. 1670: az Kapitan Pal maradeki tartozzanak minde(n) azon perre valo elő klgmek keőlczezenek véghe szakattáigh valo harmad reszet deponalni, a' mint arról az údeő(en) emanalt Contractus megh vilagosittya [Kv; JHbK XXIV/25]. 1721: Singfalvi Uraimek pedig producaltanak in A(n)no 1641. emanalt Inquisitorianak Transumptumat [Asz; Borb. II]. 1739: Magamat illető, in Anno 1725 Die 9. Junii, Szalánczi Sigmund, és Szénás Miklos Vram nevek, és Authentiajok alatt emanalt mobiléknak Regestuma [Kendilóna SzD; TKI]. 1747 k.: Az Tilalmas mellett levő Retek(ne)k, 's szánto földek(ne)k kerteléséb(en) obser-valtassek in A(n)no 1743. emanalt Constitutio [Torockó; TLev. 2/1]. 1767: Die 5ta Mensis Currentis emanalt keges Commissioját Mlgos Groff Fő Ispány Urnak vettem nagj alázatossággal Continentiáját in Omnibus punctis meg érttettem [Lapusnyak H; Borb. II Kádár Péter lev.].

2. kiadott; eliberat, emis; ausgestellt/gefertigt. 1721: Az Medgyesfalvára administralt melerul ... az oda valo eö Excellenciaja tisztitul emanalt quiet(antiat) producallya. Az kopkra Sertésekre és apro Majorsagra erogalt 382 veka male nem acceptaltathatik [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1744: Mlgs Oláh Püspök Ur(am) eo Nsga sollicituskodik az unialt Olah Papokrol emanalt Diplomanak confirmatiojab(an) [Nsz; Ap. 4 Árkosi Benkő Ráphaél és Imreh József Apor Péterhez]. 1761: az arrol emánált .Decretumbol bővöbben is elucescal [Mv; Told. 42]. 1775: említett néhai Édes Atyánk a' Ns Vár(me)gyétől vett Facultással, ugyan azon Ns Vár(me)gye Tisztyei által legitime emanált Relatoriát készített, melyet hasonloképen exhibealunk [Torockó; Bosla].

3. készült; intocmit, incheiat; verfertigt. 1674 (A) Contractus mi előttünk igi menue(n) uégben, mys adtuk ez mi kezünk írása alatt emanált szokott peczetés Leuelünköt rólla fide n(ost)ra median(tr) [Ksz; IB]. 1686: az ö klme keze írása alatt emanalt ados levelet invalidalom erőltenne teszem annihillalom [O.újfalu F; DLev. 1. VIB. 2]. 1707: Levala Nemzetes Abrudbányai Lasádi Szabo Gjörgj Ur(am) ... hetven ött Magyar Forintkot ... Melynek Jovendöbeli bizonyására attük es irtuk a kezünk írása S szokot pecsetünk alatt emanalt Recognicionalis Testimonialisunkat fide nostra mediante [Ne; DobLev. I/61]. 1737: Azon Contractus dataltatott in A(nn)o 1712 Die 25 Juny, expediatatott egyik Regius Petki Samuel ur(am) Regiussaga alatt, kinek is Regiussagab(an) emanalt expeditiok a Nms Vár(me)gyen Cassaltattak [Torda; TJK I. 138]. 1744: midön azon vásárt mind két részek ratihabealtak volna mű előttünk irtuk meg mű is fide nostra mediante kezünk aloll emanalt levelünkét pro futuro testimonio ac cautela Varosunk szokott petsetivel corroborálván [Torockó; Bosla]. 1780 u.: A. 1780 Feleségem Ujfalvi Kristina részére háromlott adosságok ki fizetéséről emanalt Contractus [Kp III. 205].

4. hozott; dat, adus; getroffen/fällt. 1733: az én ellenem ez előtt emanalt Deliberatuma a Nms Tanats(na)k reformaltassék, énnékem új itilet p(ro)nunciatatvan a Modernus Itöl occupált Jóságom s örökségem resignaltassék [Torda; TJK I. 3]. 1738: Ártatlanságomról doceálván à Jure, hogj az I. ö kglmének ellenem emanált Deliberatuma Cassaltassék [Dés; Jk 272b]. 1766: Hogy ha valaki a' Városnak közönséges meg egygyezésből emanalt Constitutioja ellen akarminemű szin és praetextus alatt Birák hire, akarattya s engedelmé nélkül Stomp Vasakat mérészel készíteni 's készítettnei; tehát ... elsőbb(en) incurállyon in paenam (!) flor. Hung. 12 [Torockó; TLev. 9/11]. 1785: A' mi a Vasból a törvényes dézmá(na)k ki adását illeti, tudván az Ország(na)k a Dézmákról emanált Articulusait, és a recens Felseges Királyi Ordinatioikat mi azoknak inhaeralni kívánunk [uo.; i.h. 4/11. 2a].

5. kb. kifejezett; exprimat; ausgesprochen. 1698: meg irt A. N. Kallai Janos v(ramna)k vitatiojarol emanalt es actiojaban ellenem fel tett elenem valo Sok fele cselekedetekkel valo vadlasat es külömb külömb fele feleletit ugy mind (!) s minemű helyeken ötet vertem volna rongaltam es halakra Sebhettem volna ... melyet minde- nekben tagadok [Dés; Jk 292].

emanáltat kiadat/bocsáttat; a dispune să fie eliberat/emis; erlassen lassen. 1714 mi is ez előttünk véghez vitt assecura(ti)ojokról magok le kötelezésekről, ez Testimonialis Levelünket .. emanáltatni parancsoltuk [Nsz; JHb XLV gub.].

emanáltatik 1. kel; a data; datiert war. 1639 az ngod kegielmes Parancziolattia szerent, mely emanaltatot uolt Colosuarat Anno 1638. Die 4 mensis Dece(m)br(is) ... exequaltunkis uolt, Czík szekben Kozmason ualo uduar hazanal^a [Kozmás Cs; BLt 3. — „Vzoni Beldi Janos uramon” 400 ft-ot]. 1640: producaltak egy Adulterina Leuelet Somlyai Bathori Istuan neue alat sub dato Fogar(as) feria quarta Epiphan(iae) 1552 emanaltatua(n), mely(en) confirmallya Maylad Istuantul adot leveleket [Bethlen F; UC 14/48. 17] | Az az Concambialis leuel melyet Ketek most mutat, az mely emanaltatott in Anno 1638 die lo Men(s)i Juny, az melyet Ionas Deak vr(am) az Colosuarmegyebeli szeken producualuan Maczkassi Mihaly vr(am) ellen aduertaltatott uolna ollian vitu(m) benne hogj az az Clausula ... ki maratt volt beleolle [Kv; RLt 1]. 1682 exhibealanak Egy peczietes admonitoria leveletis, melib(en) comprimalta magat^a ratioianak el igazitassara, viszont Notari(us) Uramnak Testimonialissat cu(m) p(ro)testatio(n)e hogj szamadassat igaziczia reversalissa szerint mellic in Anno 1681 die 27 et 29 9bris emanaltattak [Kv; RDL I. 161. — „A gondviselő].

2. készítettik, készül; a se intocmi; gefaßt/verfertigt werden. 1592 Janos kiraly lewele Relatoriayawal eggiwth ki puré emanaltatot, hogj Monostor es Bachy kezeot, a' Monostoriak vtat tartozzanak adny a' Coloswariaknak az Erdeon valo Jarasa [Kv; DiósyLnd. 31 regesztá]. 1623 ez Jnventariu(m) zerint az Tutrix mjndenekreol, zamot adot, es ezen dologrol mas Jnventariu(m) emanaltatot [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck keze írása]. 1720/1811 Deliberatum. A mely Levelek emánáltattak, az acquisitum iránt, azok ad tres aequalas partes subdiuidaltatnak; mivel kész vala Juralni, hogj jelen volt akkor, mikor a Contractusok emanaltattak, az háznál, a Szabó Mihály praetensioja, a Levelek iránt, invalidáltattak (igy!) [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1741 Sz: Györgyi Mihály Iuramentumat depónallya supereo, hogj ezen Contractus nem hírelvel 's akarattyával emánáltatott ö kglmének [Dés; Jk 550b].

3. kiadatik/bocsáttatik; a se elibera/emite; ertheilt/lassen werden. 1588: Elseobe Zolwan eo

kgmek a' parancholatok feleol mellyek az Igyarto Georgyne; Zemeliébe emanaltattak ... Teczetet eö kgmeknek varosül hogy vgmint ollian emberrel Ne vezekeggienek, hanem Az suplicatioaba . Eleybe kel beosegesen vrunknak tamaztany, hogy soha ez varosba illien Arant Walo exemtiok Nem forgottanak [Kv; TanJk I/1. 67]. 1702: Nemzetes Dioszegi Istvan Vram, az Ugrai Gergely kivánságára az Szajka pataka mellet adot egy darab vetemenyes kertnek valo Varos foldet kirül varos peczetes Leveleis extál, mellyis emanaltatot 1678 esztendőben, eo keglme kezenel in perpetuum megh marad (igy!) [Dés; Jk 324b].

emanáltatott 1. kelt; datat; datiert, gegeben, ausgestellt. 1677 Elsőbenis az régi Divisor Vraméktól in A(nn)o 1643 die 15 May ... iratott es emanaltatott divisionalis levelet* [Kv; RDL I. 155b. — *Értsd: mutatott be az özvegy Nagy Boldisár Kata].

2. készült; intocmit; verfertigt, gefaßt. 1621 (Kertet és földet) Baniay Peter arrossa teuen, adot volt az megh irt Colosi varga Janosnak bizionios Emberek eleöt eöreök arro(n) az mint arrol emanaltatot leuelbeöl constal [Kv; RDL I. 115]. 1646: Nagiubbik Varos pecheti alat emanaltatott Statutionalis authenticke költ leuel [Kv; TjK VIII/4. 125]. 1668 az nemes varas az Sanczban ki adot Vnitar(ia) Ecclesia penzek-(ue)k resz szerént valo megh fizetesereol emanaltatott contractussa [Kv; KvLt I. 180]. 1713: melyrol adom ez kezem írása, es szokott pecsetem alatt emanaltatott Testimonialisomat eö k(ue)k [Désfva KK; Ks T. 12].

3. kiadott/bocsátott; eliberat, emis; erlassen. 1585 Az Zilahiak lewele massat eo kgme Biro vram feyerwarra vigie es Vrunknak panazolkggyanak hogy az Warosnak nyula(n) valo zabadsagara emanaltotth keonyeoreoglénék hogy illien Nagy zabadtalansagoth ez Waroson eo Nga ne Engeggyen [Kv; TanJk I/1. 8]. 1613 Eo felge* minden Feiedelmeknek ... emanaltatott leueleket in vigore stalni engedgie es hadgia, hogy minden rend igassagat beleolle prosequahassa [KJ. — *Báthory Gábor]. 1642 Veleo Jstuan ... nemi nemu okok mia, az eleobeli Felesegeteol Diuortaltatott, meljreol az Zsent Zinatott is absolutioiarol emanaltatott leuele uagion [Kv; RDL I. 128]. 1671 k.: En T.T. Déés Várossának valasztattot Fő Hadnagyá eskeszem az elő Istenre hogy minden Nemessi Szabadságunkat nem bántó Országh Törvénye Szerént való dolgokban, minden legitime emanaltatott Privilegiumiban, Annuntialban az Nemessi Szabadságot ... meg tartom, és másokkal is ... meg tartatom [Dés; Jk 12a]. 1735 Mlgos Groff Ur Széki Teleki Ádám Vr(am) eö Nga p(rae)sentaltata minékünk Felséges Romai Csaszár keglmes Urunk Koronás Királyunk és örökös Fejedelmünk eö Felsege legitimo modo emanaltatott K(e)gy(e)l(me)s Compulsorium Mandatumat [BSz; TKI].

4. hozott; adus; gegeben. 1649 ez ielen ualo esztendőben Feieruari Generalis Gywlésben emanaltatott Nyolczadik Articulusnak continentiala szerint Kendi Lonai Gondviselőket certifikattat uolt ez mostani Octaulis Terminusra, ide Beszterczei (!) Városunkba [JHb III/4 fej.]. 1671 za orszaghuak 1665 esztendőben Feyeruari orszagh gywlésben erreöl emanaltatott Articulusa [Dés; Borb. I.] szorgalmatoskodgiek az A. pro suá industriá abban hol Boytos Istvannak javait, az emanaltatott finalis sententiaja szerént találhattya [Kv; TjK VIII/11. 69]. 1702/1799: Hogy ha pediglen ezek az Punctumok ellen vagy in Genere, vagy pedig in specie, valamelyik ellen impingálnánk, vagy közönségesen, vagy személy szerint, tehát eo facto statim in poenam finalem Capitalis Sententiae incurraljunk az mint két rendbeli Nemes Országtól emanaltatott Sententiankban vagyon [Torockó; TLev; 5/16 Transm. 321]. 1738: meg-kivánom à Jure, hogj az Inek ellenem emanáltatott Deliberatuma, ex integro annihiláltassék, és én absolváltassam [Dés; Jk 277a].

emaritáció 1. férjhezadás; mairitis; Verheiraten; kiházásítás; cásatorire (cu zestre); Verheiraturg. 1595: Vgjan ezen leanykanak hazassaga Jdejen valo ruhazattjara theorwenj zerent Jtelteonk negy szaz forintot, mely negy szaz forintot az Adosokon vegye fel Sombory Sandor ... es az teob repositumok keozze tegje, es ... tarchya kezenel az Emaritatioigh. Akkor tartozzek Az teob repositumokkal egyetemben az leannak in specie megh Adnj [Zsombor K; SL. Sombory reg.]. 1653 Ez dolgot az mint feliebis attingalok, azert kelle kótnii (!) Marko Vaidane Azonio(imna)k Ezer forintban, miuel magara vallalta uolt Contentatioat az emaritatioert vas vramek kepeken, es kez pinzwl ne(m) uiheti uegben [Wass]. 1664: Egy Sima Arany Lánca, melyben vago(n) Arany nro. 51. Ennek felét Emaritatiojára intéztük, károlván el vágni az másik felét melyben vago(n) Arany nro 25 1/2 Sorte diuisionis intéztük ő kgmenek [Beszt.; SL]. 1740/1778: Kacsó Mihály Vram hütös társa is Fejérvári Ersebet Aszszony, emaritatiojára valo expensáját, praetendalhattya a Szent Ersebethi közös Jozságbol [Pókafva AF; JHb XXV/57]. 1755 k.: az Leánjok(na)k tavul valo emaritatiojok s arvaságra valo maradások myatt, azon részre biratott földék annyira abalienálodtanak, hogy az hol praedecessorim mint Fő emberek bővön oeconomizaltanak most én szeginj leginj igen gjengén folytathatom vekonj oeconomiamat [Kecset SzD; TKI Váradí Zsigmond Teleki Ádámhoz].

2. kelengye; zestre; Aussteuer, Brautgabe. 1760: néhai Férjem után két hajadon leanyim maradtanak, az egyik ugyan emaritaltatván ha emaritatioja a mostani subdividalando res mobiliseket nem adeqválná adjustatiot Jure merito p(rae)tendál [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1768: (Az) igr Specificalt Emaritatioiban adott Mobilék, hogj e' szerint vitettek el innét p(rae)sentibus fide medi-

ante recognoscaljuk [Császári SzD; Wass]. 1820 : (Ezt) adja emaritatioba ... Selyem köntöst 6 Fejér Bergál köntöst 6 Czitz karton köntöst 4 [Nyárádszibenedek MT; Töld. 19]. 1846 : Ezüstet amit emaritatioba, úgy néhai édes Anyám halála után kaptam aszt Kedves Leányom Katana Klári köz osztályra agya ki [Kv; Végr.].

3. férjhezmenetel; máritis; Heiraten. 1598 : Es ha mi Jozag mostan Chiereni Martonne Azzoniom Zinei Sara Azzoni kezinel az ket Balasffalwaba* volna dossaig es Chiereni Ersebet Azzoninal quartaig, es emarita(t)ioiaig ki Az Azzoninak holta vagi firhez menese vtan, Azon keppen az leani Azzoninak firhez menesse vagi halala vtan, ha magtalanul meg halna Chiereni lazlori zallana azokba valo iussatis Chiereni lazlo eoreokbe Teke Ferencz vrunknak es felessiginek ... valla chjerebe birniok eoreokbe [Törzs. — *A. és F.b.ch-lázsva BN]. 1663/1695 : Thuri Ferencz Uram is tartozek az eo kgle felesiginek, mind halalaig, avagy Emaritatioiaigh hasonló oltalommal es gondviselessel lenni [Hsz; Borb. I].

emarítál 1. kiházásít; a mārita cu zestre verheiraten | férjhez ad; a mārita; mit jm verheiraten. 1615 az mi Jozagok akar itt Chyikban, akar egyebwt ualo helyeke(n) akar melly varmegyekben Salamon Kata Azzonnal vadnak, azok kette osztollyanak ..., az fele az ket leanyra ualo kepest (igy!) Mihaly Deak gongia viselese alatt legyenek valamig az leanyok fel nőnek es ökök emaritallya [Cs; BLt 4]. 1740/1778 Az mi pediglen az két neveletlen Árva Leányoknak, in Suo tempore, emaritatioját illeti, az Atyafiak igyekezzenek emaritalni, ugy a' mint a tobbit is emaritaltak [Pókafva AF; JHb XXV/57]. 1761 : Tudjaé a Tanu ... Kováts Péter Ur(am) és hitese társa, magok első szülött Leányokat Néhai Ágnes Aszszont MBándi házaktól emaritalták, azon alkalmatossággal ... drága ezüst gyöngy és hozzá illendő köntösökkel tisztessegen emaritaltak volna ... több egyéb ... Ágy és fejr nemű portékákkal edgjütt? [Msz; MbK IX. 28 vk].

2. férjhez ad; a mārita; mit jm verheiraten. 1739 : midőn Farkas János leányát Kerekes Mihály(na)k emaritalta volna, igen alá valo és semmire kellő kötésben (!) az hitleskor per fraudulentiám öltöztetvén abban eskedetet meg, azért bátor tsak azon köntös illetné Kerekes Mihályt, mind azonálta hogy a tsalárság továbbra is más(na)k is ne patrocínáljon, a Farkas Sára leg jobb rendbéli köntöse ..., és ha volt a paraphernumais Kerekes Mihálynak ítéltetnek [Torda; Tjk I. 159–60]. 1751 : Titt. Pálfi <Fe>renczné Nagj Judith Aszszonyt gjermeiségétől fogván ... Puthnoki Istvánné Kassal Kristina Aszszony tartotta, nevelte, mint maga gyermekivel szintén vgj dajkálodott, sótt educálván Emaritalta is [Mezöbánd MT; MbK VIII. 12].

emarítáltatik 1. férjhez adatik; a fi māritatā (de către cineva); mit jm verheiratet werden |

kiházásítottatik; a fi māritatā (de către cineva, cu zestre); ver/ausgeheiratet werden. 1663/1695 : Hogy kiitől Isten Thuri Ferencz Uramot megh oltalmazza ha Sine Semine deficiálna Mihalcz Mihaly Uram az Thuri Ferencz Uram feleségit tartozek szerint eleiteig oltalmazni, es gondgyat viselni, avagy a' migh emaritaltatik, avagy az eo kgle nevit viseli [Hsz; Borb. I]. 1760 : néhai Férjem után két hajadon leanyim maradtanak, az egyik ugyan emaritaltatván ha emaritatioja ā mostani subdividalando res mobiliseket nem adeqválná adjustatit Jure merito p(rae)tendāl [Oroszfalu Hsz; BLev.].

2. kiházásítottatik; a fi insurat/căsătorit de către cineva; verheiratet werden. 1794 : A' nagjobbik Fiu Arkosi Joseff asztis kívánnya, hogj valamint a' Léány Katalin emaritaltatott, őis ugj emaritaltassék [Szind TA; Borb. I].

emarítáltatott kiházásított; māritatā (de către cineva); ver/ausgeheiratet. 1761 Néhai Fekete Josef ur(am) decessussával in capillis maradt de annakutánna emaritaltatott Fekete Rebeca Asz(sz)ony ha mit parafernizatiojáb(an) adott edes Anyja nagy alázatossággal köszöni mégis most ā maga ratajat tam de mobilibus, qvam verō immobilibus kívánnya lege etiam Regni D. P. 1 T. 101 sequestráltatni [Oroszfalu Hsz; BLev.].

ember I. fn 1. emberi lény om; Mensch. 1584 : ez Kis Mihaly hozza(m) ranta Az Zabliat Es en el vgra(m) az chapas eleől, De oza(n) mindenekheöz vagh vala Oztan fel leowe a' chaplar, es Monda: Hitua(n) ember mayd embert sertesz [Kv; Tjk IV/1. 321]. 1592 : Angalit Nierges Jstuanne vallia Jakab ... mongia vala Balintnak Te Balint Mezaros vagj te, ne(m) ember, de en ember vagiok, Jwj el chak esse vgi wttlek, hogi sem ma sem holnap, sem az vtan bort nem Izol [Kv; Tjk V/1. 265]. 1631 kerdem hogj hol czenaltad te legjny ezt az menieccket illien hamar monda hogi Isten atta aszonio(m), hiszem igj szoktak az emberek elni [Mv; MvLt 290. 246b]. 1638 : Embernek az eo sorsa es allapattya igen bizontalan volna [Kv; RDL I] | Mert az menire Jo akaroi Vadnak embernek szoktak gonoz akaroyis lenni [Somkerék SzD; BesztLt 5/1638 St. Erdely a beszti főbíróhoz]. 1646 : ha mit ketek ezekben es ezeken kiullis uelunk czelekezik, azt megh zolgalliuuk tellyes életünkben; hahun penigh mit nem czelekezikis ketek, azertis soha gonozt ketek után nem mondu(n)k; tuduan azt hogy Isten igazgattia minden joban az emberek elmeit [Bádok K; JHb III/72]. 1748 : halottam aztis Ilyésfalvi Pap Lászlótól Pap Mihály felől ezt mondani: Olly nagy Totvaj az a' Pap Mihály hogy ritka mássa .. Aztis monda ... hogy Pap Mihály Nms Szatthmár V(á)rmegyé(en) embertis süttögetett pénzéért az erdőb(en) [Nsz; Ks 27. XVIIb]. 1814 : Rákosi Huntzutnak rutnak Császár tsalonak szidta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma, tsak ollyan

az emberek között, mint a' Madarak között az Bőr Madár [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1854: Az Emberek sok bolondot szoktak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költéséges temetés [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

Szk: ~e vminek. a. képes vmire. 1765 halatlunkra azt mondá a' Vén Görög, ha te fiam Embere nem voltál, hogy meg tegerd (!) a Malom Mesternét, meg tekerem Én [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 „a Malom Mester Felesége Márton Anna” (23) vall.]. 1781 tsak Sietnének, és emberei lennének, azon munkát melyet Mokán Ursz meg indított, ditséretesen, és hasznosan el végezni, mivel a' Zápor tarto máig is úgy vagyon, viz eresztő és el rekesztő táblákat, melyeknek gerendáit, Sajto fáit, ágassait Makán Ursz meg tette bár azokat lennének emberei el végezni, lántzokkal a' Táblákat le s fel a' viz eleiben fel tenni | bár már ... ezen molnárok emberei volnának, viz eresztő lántzas Tábláit, fel tsinálni [Mihálcfa AF Eszt-Mk]. — b. (meg)állja (amit mondott), ura a szavának; a se fine de cuvint, om de cuvint; ein Mann von Wort/ein Wort. 1633 az mit mo(n)dot eő mo(n)dotta, ez utanis eő azt megh nem tagadgia mert az mit eő Mo(n)dot, annak eő embereis lezen [Mv; MvLt 290. 117a]. 1789 Nem el hiszem (igy!) hogy Nsgodnak teljes contentuma lehessen ebbe a széke ly asszony gazdasszonyságáb(an), mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelve, úgy sokat érne de amikre magát ígérte, egygyik(ne)k sem embere [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *elég* ~ derék/jóravaló ember. 1593: Margit az zoni Molnar Gergelne vallia Intem is az Azzont, hogy iol zolgallia azt az embert*, mert nekem vgi teccenek hogy elegh ember volna [Kv; TjK V/1. 251. — *Ti. az asszony az urát] * *elég* ~ arra embere/ura vminek, képes vmire. 1568 Johannes Kalmar iur(atus) fassus est Johannes brassai sic loquebatur Nem vag' te arra eleg ember. Ac michael berzethe* vagiok vgmo(n)d en olyan ember mint the^b. Et sic dixisset hazuch bestye aruloul abba hog' te olyan ember uolnal mint En [Kv; TjK III/1. 219. — *Értsd hozzá: sic dixisset. ^bTi. Johannes brassai]. 1570: Ez Byzonsagok* mongyak volt Myert hogi ne(m) hyttatok volt valamely Jamborokat aldomas Jtala mykor megh Arwitatok Erre Zabo Jmre azt Monta hogy azkoris elegh ember voltam en arra, Mint Zinte emberek eleot volta(m) volna, Most sem tagadom en az zeoleh ely adast [Kv; TjK III/2. 91. — „Aztalos Jmreh es Hunyady Estwan”]. * *ha* ~ *less* ha képes lesz rá. 1829: azt mondatta Vajda Ur a nevezett volt Bironak, ezeket ha ember lesz ked fel veheti Kántor Jánoson, no bizony felis vette rajtam [Mezőkölpény MT; TSb 48] * *halandó* ~ *halandó*. 1603: az en szerelmes leanjomnak Kozaruari Borbaranok Gonduselessere bizon ... az en fel(esegem)et Torma Borbarat meg Emlkezik arrol hogy halando Emberek vagyunk, ne hagyja az zeginy aruab. ha az vrsten zerenchyet paranczjol neky

hazasiczia el [SLt AB. 7 Vizaknaj Jeremias búzal prédikátor végr.]. 1716 Mint hogy egyedül Is-tennek ő szent Felségének titkaiban vagyon minnyájunknak halando Embereknek életünknek vége. Ugy én is meg élemedet üdömnék és aval edgyüt lévő betegeskedésemnek állapottyában lévő, bizontalan vagyok abban mikor és mely orában avagy szem pilantásban teczik a jó Is-tennek ebből a' mulando 's nyomorult világból bűnös lelkemet magához venni [Kv; JHbK LVII/28] * *nem afféle* ~ nem olyan/nem az az ember. 1589: Mert nem affele ember vagiok en az mith the gondolz [Dés; DLt 226] * *nem elég* ~ nem oda való/nem megfelelő/alkalmas ember. 1573 Leorinch Marton* hogi Eo Nem volt ott hwl az haborgas leot keoztek, hanem az vtan leot Leorinch Az Korchomara hwl Eo volt, ott Bezellette eoneky hogy az Molnar Marton Nem Eleg ember volna sem kalandosba sem egebw, Mert egi Lwdat veot volt ely egy Embertwl Az vtan Meg Mongia My keppen veotte ely ha kewannya, De eoneky Mind cebbe, Mind kalandosba tyztessége vagion [Kv; TjK III/3. 261. — *Tollban maradt: vallia] * *nem elég* ~ *vmire* nem képes vmire. 1570 Te Zeoch Myklos Nem vagy arra elegh ember hogi engem Innet ky hanal, Megh hyged hogi ew felsegetis megh Talalom erthe [Kv; TjK III/2]. * *nem olyan* ~, *hogy* ... nem az az ember, aki ... 1691: eddigis nem voltam olyan Ember, hogj valakit búzben keverjek — s megint magam Tisztitsam ki [Kv; TjK 13. 468]. 78] * *nem tiszti* ~ *nek* nem vesz senkit emberszámba. 1635 monda Zúczy Jstvánne, te Capitan uárgáne, miért gyálázod azzal az Uramát, hogy hozzu bájuszu Zúczy Jstvan, kire monda Aztálosne ugian azt mondom hogy hózzú bajuzú, mert ánnák hijak, megh hízek az uáróson, az sok szegenye(n) el keüélyedek, ne(m) tárt senkit embernek, hane(m) cziak magát [Mv; MvLt 291. 53a].

Sz: az ~ *halandó*, s az idő változó. 1724: azt mondván Néhai Nemzetes Brülliai György ur(am) .. az Ember halandó, s időis váltazo maradékimnak kárt nem tehetek* [Ne; DobLev. I/122. — *Ti. azzal, hogy nem rendezi el még életében dolgait] * ~ *ek okosa* világ verese. 1755: Fülöp István nem is az emberek okossá, de tellyességgel nem is együgyű [Illyefva Hsz; HSzjP] * *az ~ nek a vénség miatt meg kell halni*. 1786: tellyességgel tuvább fen nem áthat, valamint az Embernek a Vénség miat meg kel halni, ugy ennek is desolalodni kellett régisége miatt [Apahida K; RLt O. 2] * ~ *kivántatik a gátára*. 1737 Igen feles szekér ág és töviss kívántatvá(n) ezen Gát restauratiojára, ... Concludáltott a' T. N. Tanástol és Universitástól, hogj minden betsülletes marhás és lovas atyánkfiai ... hozassanak 's hozzanak 2:/:2 szekér Tövissét és 1:/1 szekér vesszőt. A Gyalog seregek pedig, mind Gazda embe; mind sellér maga rendiben hat napot szolgálni; vagj szolgáltatni tartozik mint hogj pedig Ember kívántatik a Gátára, secundum Proverbium Hungaroru(m), nem Gyer-

mekeket (l); hanem jó nagy Embereket küldjenek azon(n) munkára, a dolognak Consumatiojáig [Dés; Jk 482a] * *hegy heggyel nem, de ~ emberrel találkozik*. 1803: Lántosz teremtettét a' Hegy heggyel nem, de az ember emberrel tanálkozik. Ide maradjatok ilyen a mollyan (l) atták Hegy heggyel nem találkozik, de az ember emberrel igen [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5B. 1] * *mindnyájan ~ek vagyunk*. 1596 Ez azért bechwilletes Vraim, Istennek kegielmessegebeől, az en Safar-sagomnak Regestuma, meljbe lattja hizem Isten, hogj igjekeztem az en műoltom zerent az Varos jawara De, mintt hogj minniajan emberek vagiunk, es az vitek vgian tulajdonsagnak mondatik bennwnk, Ez mellet penigh az betegsegis, nehez zwuet zokot hozni, es embert igjekezetiiben nem bohattja ele [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamás sp kezével] * *sem ~ nek, sem ebnek nem lesz jó*. 1592: te hittuan ember, mit kerez garazdat, ha az tizedes mongia, ezennel le vonlak, es vgi megh verwnk: hogj sem embernek sem ebnek nem lesz Io [Kv; TjK V/1. 252] * *sem Isten, sem ~ meg nem itélhet*. 1729: hogj pediglén azon dolognak folytatását admaturálni kívántam ... se Isten se ember meg nem itilhet, mivel ha az Aszszony is az iránt valo helyes okaimot meg ertheti ... remélem maga is az Aszszony helyben fogja hagyni [Darlac KK; Ap. 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] * 1687: Szegeny ember szándékát boldog i(ste)n vezérli [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez].

2. emberiség; omenire; Menschheit. 1581: Zemek elot vysselwe(n) egieb Respublicakat, kiket effele belseo gywlessegh, es egymás elle(n) valo indulat . ne(m) chyak megh rontot, de megh Embereknek Emlekezetybol is ky törtet ... wegeztek, hogj ezt a dolgot eo kegmek Tanacywl kezekbe vegiek [Kv; TanJk V/3. 240b]. 1756: az előt én ugj tudom a még ennyire el nem szarparadot az ember hogj nem igen szántották [F.borgó BN; BK. Paszere Györgj (50) j b vall.].

3. személy; persoană, om; Person. 1560: Minden ember az o helien wlyon* az kyt neki Rendelnek [Kv; ÖCart. — *Ti. a céggyűlésen]. 1566: Markosy* folnagy hozoth hat ember Adoyat [BLt. — *Márkosról (Hsz) való]. 1567: Magdalena dixisset Ez e a io leany a' ky el rannotta a laytrat az en Anyam alol eleg ebol thanittottad hogj el ranchia öreg ember alol a laytrath [Kv; TjK III/1. 94]. 1573: Mond egi Ember kit Zabo Ianosnak hinak, Meg chywfolá Az eseselek deak [Kv; TjK III/3. 275]. 1584: Talala meg Engeómeót Glesan Christofot Mike falui hazamnal Nagi miklos neud embeór [Mikelfva KK; Bál. 80]. 1590: Az wendegh fogado hazat ertyk eo kegmek, hogj gondwysses nelkwl vagio(n) ky myat feleo hogj Nagy wezedelem(m) es twzz myat valo karwallas ne essek ... lakyek oly embeor benne. ky miat kar, es wezedelem ne következtek [Kv; TanJk I/1. 153]. 1599 1. Testis Nagj Mihalne Ilona azzonj Vasarhelj regj eltemes azzonj allat ... 2 Testis Bene Gergelne Ilona Vasarhelj regj eltemes ember [Kvh; HSzJP].

1600: Symonfy Mihaly Gegesy vagiok Bötue(n) eot eztendős Ember [UszT 20/125]. 1617 ha ualaki marhaja peniglen altal menie(n) az tilalmasa ..., az az ember akinek kart tenne bé haitona, menien oda az marhas ember kenallya megh az harom falu* tóruenie szerent [Msz; Törzs. — *Bálintfva, Szentlászló és Madaras, mindhárom MT-ban]. 1637 monda az leani ... bizonj szemerem edes Aszonio(m) hogj ualamey emberseges ember gyermekek egd ayal gjalaza [Mv; MvLt 291. 80a]. 1670/1740: SztPálon lakós, és Biros Emberek [Homoródsztpál U WLt]. 1709: Hallottam madai Bay Ádám sok embertelenkedését; meglátszik, hogy nem szolgabírónak való ember; tudatlan, nyegédes, rossz ember [Tt 1890. 766 SzZsN]. 1752: ő Kglme el-lött egy felé s akarattyá ellen tanálta meglóni azon Embert [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1772: Aztis hallottam Néhai édes Anyám Aszszonytol hogj beszéllette, Szerentsés ember volt vgymond Gál László mivel Nagy Jozságu embert kapot volt feleségöl [Dálnok Hsz; Kp IV. 263]. 1794: ezen két Bátor emberek az Exp(onen)srerég fenekednek [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1800 láttunk egy néhány Zágori embert jóni le az ország uttyán Lo Háton Baltáson Vasvilláson Csepel és Dorongal [O.solyomos KK; Ks 67. 47. 27].

Szk: *belső ~* belső tisztségviselő. 1767 az Gabor fia Kelemen belső ember Gyergjoban Kováts néven nevezetik [Hatolyka Hsz; HSzJP]. 1776 Tudgyaé a Tanu, hogj Rákosi László .. Belső emberekkel együtt immunitásban lett volna? [Kovátszina Hsz; i.h.]. 1800 a'kik Zálagot nem adta(na)k, sem a' belső emberekhez egyezni el nem mente(ne)k, és az eskütre s Egyháziaura támadtak illetlen szoklók illetvén őket meg kövessék [M.bikal K; RAK 84]. 1846 (A kántor) vélek* cégéres és belső emberhez nem illő tépeledésekbe elegyedik [Méra K; KLev. — *Az egyháztagokkal] * *beteges ~*. 1776 eo kglme sokáigh nem áll, mivel igen nyomoru beteges ember [Nagyida K; Told. 22] * *birodalmas ~* birtokos. 1640 Makfoluaban, es Annak hatarában, birodalmas Emberek uoltak az A(ctor)nak praedecessori [Mv; DLev. 5] * *egyházi ~ a. ?* papi személy. 1671: eo kegmek halalamat halván mingját szegeztessék bé koporsomat mentől hamaréb lehet, mentől töb bótsületes lelki egyházi embereket hivatván koporsomban bé szállasom napjára [Ks 14. XLIIIb öv. gr. Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.]. — b. kb. egyháztanácsos. 1692: a templom földéiről, javairól, pénzeiről, jövedelmeiről esztendőnként számot tész az egyházi emberek előtt [Kozmás Cs; SzO VI, 432] * *esküdt ~* esküdt | eskütt tett/hites ember. 1577 hyuattuk Zouatrul* molnar dienest eskot embert . Motsrul* fabian Symont eskot Embert Kis miske András Jobagiat [SLt J. 17. — *—A.szová és Mocs K]. 1592: ehez Nioch eskött Embereket eskettenek vala Capitan Vra(m) kipiben azok az 8. Eskötték ki me(n)te nek uala az uigezis level tartasa zerint [UszT]. 1600: Az Warosnak minde(n) zabadságába(m)

hataraban, tilalmas erdeőnkbe, molnu(n)k haznaba, egyebbenis akar mi newel neweztessek, rezesek woltak, seőt eő keözzeőlekis az Byro mellet eskwt embereket polgarokat walasztottwk (!) hat extendeig adot ne(m) attak [Szu; UszT 15/258]. 1617: Teoruenie penigh ennek az harom falunak ez uolt hogi az harom falubol harom kert jaro bírrott ualaszának, megh ugian az harom falubol eott eskütt embert az harom falunak kertinek teőruenie el igazitasara [Msz; Törzs]. 1699: Mú Györgj Peter Thorda varmegyei Gerend lonai Falus Biro es Luka Gabor Demen Janos Lab Peter Nan Janos Gjorgj Janos Novak Janos es Nemes Janos es Sőtet Mihalj Nemes személy ugjan Thorda varmegyei Gerend lonai Falus Biro mellet levő Esküt emberek [Törzs. „Mich. Literati constitutus not. in hac re” keze írása]. 1733: Midőn . az ... szántőföldek rétek határának igaz barázdáinak ki jártatására ahoz értő két eskütt emberekkel ad faciem praedictorum agrorum kimentünk volna [Szentrontás; Sár. — *Később Szentháromság MT] *fás ~ fárus. 1633: Az uta(n) hogy fat hozanak, ugia(n) maganall Szalay Geörgjel menek az Maros melle az fas emberekhöz es latam hogy ninczien ollian hoszu fa az mi nemő kelletik uala [Mv MvLt 290. 117b] *fogadott ~ szegődéses/szegődött személy. 1585: Jlonu Closwary Mathene vallia voltam az a' fogadott ember ky az Anniaual banta(m) es az Annia adot enneke(m) etemre minde(n) Nap egy egy penzt [Kv Tjk IV/1. 438] *fogott ~ fogott bírő. 1550: Az keppen az My keppen thordan az fogot Emberek Megh leitek wolth [Berend K; BfR VI. 28/2]. 1570: Orsolya chyeogwdy (!)* Janosne ezt vallya, hogy az Thorday azzonnepek mykor Eothet Byzonsagra Jdezyk volt, Azkor az Nyreo Mathiasne Azon kery volt Eothet hogy Azt vallanaia hogy eok fogoth Embert nem fogtak az zerzeoestre sem kezeket ne(m) attak volna [Kv; III/2. 173c. — *I. h. 169 *chegedy* alakban]. 1607: Mikor Galfy Istuan vram oztozodik uala Keczetj Gaspar vram(m)al akkor latta(m) vala az keözteők fogot embereket hogy az keretekbe(n) es feoldeke(n) Iarnak vala [UszT 20/54 „Joannes Albert de Keczet” (45) pp vall. — *Kecset U]. 1636: Mi kik ez ide valo dologban fogot emberek vogiunk ugj mint Maros szekben Bandon lakok Sebastien Istvan nemes Egerhazi Istuan similliter minor, ugian Egerhazi Istvan major, Nemes ember, Fodor giorgi Falus biro es Sebastien Geörgi veres Darabantok [Mezőbánd MT; MbK] *földmérő ~. 1786 u.: (A föld) 1786ban Vegben vitetet Föld mérés alkalmatosságával akkor élt már néhai erős hittel meg Eskegett Szt Imrei Régi Föld mérő; Emberek által kinek kinek Földe végéhez méretett [Szentimre MT; BalLev.] *futott ~. 1598: mikor Somlyon* volnank Bodo Balas nevű Zegeni futot ember ada magath^b az vitezleo Bibarcfalvi Nagi Gaspárnak flurol flura mi eleőtteőkön ugj hogi Nagi Gaspar uramis hazai feöldet adgion neki s minden keppen oltalmazza [Berz. 17a. LXIX/7. — *Cs. *Ti. örökös jobbágyságra] *gyalog ~ gyalogos. 1643:

latok ket kertet kerestől az patakon altal ... porgolat kert uolt az kiül tilalmast tartottak, mihelt azt bekerteltek azon senkj sem jarhatot, hanem gjalog ember [Tamásfva K/Páncélsch SzD; RLt 6. 5 „Blasius lit. Kovach de Kide vicejindex com. Dob.” kezével]. 1652: Vagyon egy fel Vamis Gyalog* Embertwl ketteőtwl 1 penz. Egy terhes szekertwl 4 penz. Vrestwl 2. ket eőreg marhatul 1 penz. Egy Lovas Embertwl 1 penz [Türe K; GyU 97] *gyermekes ~. 1584: Zappanos Gergely vallia, Az feleségem Ieőt vala a' piacra fa venny, Eo mikor Immar az fara keozel meg arult volna oda Iut Zabo Cato, es el veszy volt teolle, Az en felesége(m) penig Nem engette mondwan hogy eowis zegeny giermekes ember volna [Kv; Tjk IV/1. 222] *győheres ~ ősjob-bágy. 1750: Barb Sztojka Hétfalusi gjökeres ember Zoltányban* lakott mind sellér, nem akart Barczába visszamenni [Hétfalu Br; BrÁlt Steuer V. 3 Binder Pál kijegyzése. — *Zoltán Hsz]* hites ~ esküdt | esküt tett/esküdt ember. 1602: Stamp Janos hewteos ember lewen vallia* [Kv; Tjk VI/1. 569. — *Köv. a vall.]. 1666: No-ha az D. Anak hütős embere es darabantya uolt disturbiomos udoben s nem hogi Ura jounainak p(rae)daloia löt volna, sot jnkab másoktolis oltalmazni kellett volna kötelessege szerint, de ... hol mi remensegh alat őis niült holmi johoz [Marossztyörgy Mt, Ks 67. 48. 31]. 1680: Mind ezekben vigyázzanak az kerülők, s magokis hites emberek megh latván Istennek tarto (!) kötelessegek szerint tartazzanak ki mondani fide mediante [Dés; Jk 16b—17a]. 1762: az kik ... hütősök voltanak . az miket el p(rae)daltanak ugj mint hütős emberek léuen ... ugy büntetőd-gyenek mint ollya(n) hamis hűtűek [Marossztyörgy MT; Ks 67. 43. 31] *idegen ~ a. a ház népéhez nem tartozó személy. 1572: ... hogi Az hazban meg chendeswlnek, Mond felesegenek Ith az hazban Altalan fogwa Idegen Ember vagon [Kv; Tjk III/3. 1]. 1573: Eo az Menyet Jart Gergel deak hazahoz . Idegen Embert Nem talalt teobet patko Myhálnal [Kv; i.h. 156]. — b. máshonnan jött ember, jövevény. 1570: az mynt egiebkor Thylalmas volt az Báromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostanys ... senky seh Mezaros, sem henteler sem penigh Jdegen Ember az vasaron Theosersegre Barmot Neh vegien, hane(m) az ky veszen vgian Jtten leh vagya ... ha ky kylémben chelekednek az Bar-mot ely vetesse Teole* [Kv; TanJk V/3. 14a. — *Ti. a városbíró]. 1571: Thowaba eo kegnek Ezis Bozzwsagnak Theccyk hogy az varossy procuratorok Idegen Ember Mellet eo kegelmek ellen p(ro)catorcodnak, kery azonis Byro vramat Neh Engedje eo K. azt chelekedny Nekyk, Mert ely Nem akaryak Zenwedny [Kv; i.h. 30a]. 1580: Az my az vassarbyraknak Instructioiat nezy, ... zereda napp es chöterteken mig az zazlo fen al^a, idege(n) embert se magiart se olahot az Buza keozybe^b ne hagian be menny hane(m) ki kwlgie onnet [Kv; i.h. 223. — *A karóra tűzött vásár-cégér/jelvény. *Azaz a búzasorba/piacra]. 1584:

Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember vagy kalmar, semmy marhaia ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath Giolchot Ballal, Truppayt Ballal, Barsonth Weggel Waznot Ballal. Mindenfele poztot kit Balba keotnek, Ballal, Granathot, Skariatot, Sayat. Londist és egieb fele olaz poztot mindent veggel [Kv; KvLt Vegyes III. 4]. 1711: egy Oláh Todor nevű idegen ember, az ki mostan ugjan itt Belefalvan (!) lakik [Bélaftva Hsz; Borb. I]. 1765: ezek idegen embereket tudom hogy bukáltattak dugva tartották, vendéglették | Faluban jővén két Alföldi idegen emberek harmad napig bukáltatták ... vélek éjjel nappal edgyüt ittanak [Pintoág H; Ks 113 Vegyes ir.] * *jeles* ~ *hires/kiváló* ember. 1560: Miért hogy ezt nem chak ieles embereknak peldaiabol es mondasibol lattiwk tiztessegesnek es hasnosnak lenni hanem meg' az istennek paroncholattya is mwttattya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartással valo elet oriztesseg' meg [Kv; ÓCart.] * *jövevény* ~ *jövevény*. 1761: akik ma ezt a Ballavásárát' lakjuk minyájon másunnan be származott jövevény emberek vagyunk Eleinkre nézve [Hr Fasc. 5. — *KK] * *kepebeli* ~ meghatalmazott. 1591 k.: Pozto Jmreh kepebelj Embört ada hogj fel zabadycha az holt testót tudny Illjk az farchady Weres Janos es Weres ballast es albert Gergól<yt> Azer Weress Janos fel szabadytota wgj mjnt Kiralj biro atta Embór az hol testót [UszT]. 1592: akkori Capitaniunk ... ki-pibelj Embert adot wala ide, ehez Nioch eskött Embereket [i.h.]. 1600: Ha walamit ezekbe tagadnanak*, bizonitu(n)k, a mi lehet, a mellet wagy magu(n)knak wagy akkori hazunknal walo kepebeli embereöknnek teörue(n)t kerunk [i.h. 15/24. — *Ti. az alperesek] * *kereskedő* ~ *kereskedő*. 1584: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember vagy kalmar, semmy marhaia ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath [Kv; KvLt Vegyes III. 4]. 1621: Az Albara penigh, melliet Birak uraim neve es peczjetek, es az notarnak keze irása alat kel kiadnj, vghia(n) az eleöbby mod zerint minden kereskedeö Emberral Harminczados vrain irassak fel az harmincziatlando Marhakat [Kv; TanJk II/1. 311]. 1710: Comperiatott az is, hogj az örmények, s hozzá (gy)l hasanlo Kereskedök, mindenül az Falukat fel járkák sine discrimine, Pestisses helljekről is arujokat el viszik, és a Falukon, Templomok előtt, vagj efféle közenséges Falu helyein s Házoknális szabaddasson arúlnak Valaholot azért örmény, vagj efféle Kereskedő ember ... az Falukon arulina, marhája elvétésék kedvezés nélkül a Tisztektől [Nsz; KvLt I/198 gub. rend.] * *kiváló* ~ *máshová való/idegen* ember. 1534: Semmy idegen Wagy kyweolwalo kereskedeo ember vagy kalmar semmy marhaia ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek [Kv; KvLt Vegyes III. 4] * *külföldi* ~ 'ua'. 1570: Cristina Taligas Janosne,

Azt vallya hogy Tugya egy Borbolya New leant Tartanak volt zek-¹ oeterne es Barlabasne es vgian eok hazasítottak sly egy kyweoldy Embernek deh Nem Thwgia howa valo volt [Kv; TjK III/2. 16b]. 1586: Molnar Mihalne az egy keobeol peres buzán kapdos wala, mert az ki feoldy ember mindenik felteol fel veotte volt a' zentmiklos penzet [Kv; TjK IV/1. 610]. 1597: Veottem Tiuk tartasra Seres Peternel egy kweoldi Emberteol 5 Veka arpat d 25 [Kv; Szám. 7/ XII. 14]. 1531: Miklos niargal wala s latam hogy el ütette az szegeny aszont az sarba(n), megh az szajabol is erőssen jeö wala az ver, ugia(n) en vonia(m) aztan fel az sarbol egi küföldi emberrel s haza sem mehete szegenj [Mv; MvLt 290. 51a]. 1737: akármelly Városi és kül földi Emberek-(ne)k szabad volt marha, berbécs, bárány, Sertés etc húst árúlni [BfN Gyalui cs. — L. az előtag jel-re nézve MNy XXXVI, 188, SzE 433] * *külső* ~ 'ua'. 1592: ha mas kwleseo Ember, bantasodra vagy artasodra leot volna Inkab attolis oltalmaztalak volna [UszT]. 1598: Amy penigh illety az baranj hwsnak limitatioiat kyt eo kgne birovram ennek eleotte az Tanachyal egyetemben limitalt volt, mint hogy lattiwk az sok es feletteb valo zeokseget Tecczyk azert hogy vasarnapokon mindennemeo rendbely keolseo emberek be hozzassak, es vgy Adhassak az minth az vasar kewannya [Kv; TanJk I/1. 313]. 1600: Tarchafalwa p(ro)testal, hogy wadnak kwleseo emberek kiknek az eö faluioikba nylok wago(n), azt eök masuwa akarnak birni [UszT. 15/204]. 1608: sem városbeli zemelynek sem kwleseo embernek nem szabad mindent venni haza zwksegire [HSzj *nyereség* al.]. 1643: Gyárfás Ferencz és Thamás uram, mint az egygyik oda birodalmas külső ember [Egerpatak Hsz; HSzjP]. 1733: egj külső embernek másfél ejtel bort fizettem [Kvh; i.h. — L. még e szk-ra: Barabás, SzO 378] * *lelki* ~ ?papi személy. 1671: eo keglemek halalamat halván mingjárt szegeztessek bé koporsomat mentől hamaréb lehet, mentől töb bötsületes lelki egyházi embereket hivatván koporsomban bé szállásom napjára [Ks 14. XLIIb özv. Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.] * *lőfő* ~ *lőfő*; primipilus. 1603: Kowaczj Lukaczi Etedi Lofeo Ember hwti wtan ezt wala Tot mihalj mag wetöböl Jö wala haza be hiua hogiay görgjnj az katonak kapitaniahoz [UszT 17/23]. 1625: Az Attiamfianak maradot uolt Aruaja az kinek neue Maghdona (!) kinek öröksegett en Tutorsaghnak neue allat Birtam Birom mostis ... ehez az arua hazahoz cziak megh keuano(m) az ket anni Nylatt mint egh lo Feo ember hazahoz [i.h. 94b]. 1639: Mw Mathius Janos Kезді Szekj Szentleleki Nemes ember, Istua(n) Deak Poliani azon Kездj zeki Lo fw ember ... [KaLt Apor István ir.] * *más* ~. a. más. 1568: Anna famula Joannis Barbely ... fassa e(st), hogy Mikor eo nalla lakoth Andras Katonal, kwldy volt ez nyarba hogy Egrest hozon az Mas Ember szoleyebol de o ne(m) hozot hane(m) o maga hozot oza(n) az azzony [Kv; TjK III/1. 285]. 1577: (A földet) kecczeris

atta más Embernek be wettny [Küsmöd U; DLv. 2. XVIII B]. 1587: Byro vram kialtasa megh mind vcza(n)kent mind az piaczo(n) a' hon helie vagio(n) hogy senky az más Embeor zoloye-beol se karot se weniket el ne horgyon [Kv; TanJk I/1. 56]. 1605: nem hogy az mas Ember marhaiat vöttem volna kezemheöz tartanj Illyen vezedel-mes wdeöben de söt Jnkab az magamenak meg tartasaban nagy sok busulasom gondüiselemes volt hun tartsam meg [UszT 19/9]. 1632: Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleö modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20 Ver birsagh uolt f. 4 ... Az ki mas ember leanniat el ragadgia, uagy fejet vezik erette, uagi solvit f. 40. Az Kapitan peczetit az ki meg nem beöcziwili f. 12 Uduarbiro peczeti marasztsga f. 1 [Grid F; 14/38. 6]. 1639: az Kis pallonal eleönkbe alla Zy Martonne, es monda hogy miért hagtatok az mas ember gjüpiien be ... szerreöl szerre kobilottatok az mas ember szeölejett [Mv; MvLt 291. 180a]. 1689: Deliberatum vilagoson comprobala Lörincz Pap Ur(am) Actioja szerent Olosz Mihalyne ellen, hogy azt mondotta, hogy mas embér feleségit kotosasztja s tapogatta Ergo humagiumon marada az Incta [Kovácsna Hsz; HSzJP]. — b. másvalaki. 1572 k.: Azt nem kevanom hogy mass ember az en Terhemet vyslie soha sem kyvantam, hanem a' mint elég voltam mindenkor Eoremest meg viseltem [Kv; TjK 4 III/3. 30d]. 1599: Replicat I* s azt mongya, si iuris az mely marhat en theölle(m) kewanz, azt te, a mint te magadis mo(n)dod, mas ember ala attad wolt [UszT 15/187. — *, Miklos Gergely Zent Mihaly^b Zab-bad Zekely". ^bSzentmihály U]. — e. a másik. 1660: Puskát ránta hozza rea ránta az keövet hogy megh leöje, melyre mas ember egy kép nyellel hozza wte hogy lata hogy megh akarja leöni [Kv; TjK VII/3. 317–8] * *meghiit* ~ kb. bensö bizalmas (személy). 1583: Az meli leani Ilona fogua uolt az Toromban ... Az az Ilona mondotta ezeket Balas kouachne penigh en hozzam harom kouachnet kwleot ki hogy ha ezeket megh tagadnam tehat, Az eo vra az varasnak megh hit embere es engemet az Torombol-ki bochtattatna [Kv; TjK IV/1. 157a] * *minden* ~ a. mindenki. 1554: Mynden ember ky falw nylyath byrya forinthoth aggyon [SzO; II, 108 A mv-i székely nemzeti gyűlés végzése a székelység adófizetése dolgában]. 1575: eo K. biro vram(h) hirdettesse meg hagi Minden Ember harmad Ezten napig mind kywl beleol haza Eleol keorakasat Teokeyet ely zerezze Tyzticha haza eleol (Igy!) [Kv TanJk V/3. 122b]. 1582: Margaretha Zekely . fassa est Az haz ablakan lata(m) Katalint, es meg zolitam mondwan: Jay edes Catalinom Nam minde(n) ember azt mongia hog, vramę Nireo Kalmanę az giermek, Monda Azon Catalin. Engem Bathor az Jsten meny keowel wsseön megh ha Nireo Kalmanę az a' Magzat [Kv; TjK IV/1. 39]. 1610: mikor az falú birsaghban megh hirdete hagi az Kapu czinalny menyen minden ember ö is el mentt a faluual

egött czinalta az kaput [UszT 40a]. 1629: En egyéb kurvaságát nem tudom, hanem az urától hallottam, hogy minden ember hallatára kiküldt, hogy kurva az ő felesége [Mv; MvLt 290. 150b–3b átrásban!]. 1658: Az Lengyelek be ütesekkor minden Ember a' Varban hordozoskodvan hirtelenséggel ... fizettem megh a' szekeresekeknek fl. 3 [Borberek AF; Wass. Perc. 26]. 1727: Isten-nek rendeleseből minden Embernek az halált meg kell kostolni [Futásfva; HSzJP]. 1755: né-mellykor igen Sok Falusi Embereket, és Asszo-nyokat, s Leányokat gyűttetet, s hivatottat eo Nsga az Udvarba edgy Szántó Ferencz nevű Praefectussának Jovaslásából, s Tánccot Csí-nálván minden Ember tékozlotta a' bort [Gernye-szeg MT; TGsz 35]. 1832: Minden ember tapasztalhattya magában azt: hogy amíddön valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember, 's meg van győződve; hogy nem igaz — 's mégis marad abból valami bé-nyomás az emberben, mely mindég ugy lebeg é-jön olykor előnkbe — 's egy kis kétséget szül ar-a: hogy hát ha igaz a mondottból valami [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.]. — b. bárki, akárki. 1600: Az eskött wraim szabadittiak Petky Janos vramat az Wdwarhely hatarban leweö feöldeiben, ... minde(n) emberek borozdaia es chowalasza elle(n) [UszT 15/210]. 1834: Külömben minden Ember látja, hogy egészen el fűtő vékával méretik minden féle Gabana [Sajóke-resztúr SzD; Born. F. IIg Benő Josef számadó kezével]. — c. minden egyes ember. 1570: Min-den ember kwlon kwlon planetak alatt fogantat-tak es zwlettettek, azoknakis mind kwlomb ter-mezetik vagion. Mint hogy az regy doctorok is zolnak felölle, hogy de superioribus gerentur et reguntur Inferiora, Azon kepen reuellaltatik meg Minden embernek az ő bölcshessege az planetak által, Mely planetakat bria az Minden ható Isten, Minden ereiket eo oda declinalia, az hova akaria [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. 1683 k.: penna bor ket ket ejtel minden embertől a' ki dermat ad [Somlyó Sz; SzVJk 65]. — d. Tagadó m-ban: senki (emberfia). 1676/1681: mivel minden Ember nem a végre születik ez vilagra, hogy egyedül csak maganak éllyen s I(sten)tul adattatot Jok-bul maganal szükölködebbet ne részeltessen; ha^a az keresztyeni indulat azt kívannya, hogy minde-nekkel, söt megh ellenségevélis Ember joi tegyen, mennyivel tartozik többel az magához tartozok-nak [Vh; VhU 266 Thököly Imre ad. lev. — ^b helyett *hanem* ksz-t váránk] * *miveltet* ~ meg-rendelő. 1655/1754 k.: Ha valamely Mester kö-zülünk ... a' fel-fogadott miveket fogadás szer-ent tisztességesen el-nem készitené, és a' miveltető emberrel meg-nem békélvén, hanem a' miveltető embernek a' Czéhet kell meg-busítani felölle ... tehat a' Czéh minden engedelem nélkül meg-büntesse flor. 2 [Kv; AsztCjk 8] * *míves* ~ mesterember. 1590: az Actor myues Ember, Asztalos [UszT]. 1606: még valami tekeneö chinalo myues emberekis ualanak ott, azoknakis myueket megh tizedlyk [i.h. 20/72] *

nagy ~ főember. XVIII. sz. eleje: Mikor Nagy Ember hal meg ... Szem takarot, jo bőven négy Szegeletű veszős fátyolbol kel csinálni, lepedőtis jo bőven, jo hoszan fodor fátyolbol, körülette jo szélyes vékony czérna csipkét [Ks] * *nemes* ~ nemes (személy). 1569: Dobay symon Boncyny-resy nemes embor [Torda; Wass]. 1572: Mathe Borbas ky Masnewel Kutas Borbasnakys Newez-tetyk zent kyraly* ezt wala, hogy ... Rado myhály Kabos tamas es Megys (!) Egj Nemes Embor, kyth Nem Jsmer hattra mentenek es le chitetottak az keosseget [KP. — *Kalotasz-tírályról (K) való]. 1583: mynd nemes embereketh es mynd keoz ember barmat az mellyet az eo tylalmasokba talaltak behaytottak [HSz] *tilal-mas* al.). 1589: (Az alperes) wzette Be Az En fiatalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt ... kikreol Jambor Nemeos Embeoreok-nek p(ro)testalta(m) [UszT]. 1625: cehtert fal-ua(n)* lako miklos Jmre nemes embör falus byro [i.h. 26a. — *Csehétíva U]. 1681: ingemet igaz nemes Embert potentia mediante vert, taglot, veremet kioutotta [Dés; Jk]. 1682: hozvan ma-gokkal edgiüt Egy varmegie szolga biraiat Salari (!) Miklos es Egy nemes embert Kavasi Sigmond Uraimekat adanak egy irast be előnk(b)e), meli-nek el olvasasara Szabo Istvan Ura(m) kenszerit vala bennünket* melire mi eö kgn(e)k ekkeppen felelenk, My nem olvassuk mert my nem p(ro)-curatorok vagiunk hanem ked olvassa el, had hal-lia az mas felis .. ez Hazaban ab antiquo soha szokas nem volt, hogy külső szolgabírák, Nemes emberek hozanak Divisor Uraimek eleib(en) in-structiot vagy allegatiot [Kv; RDL I. 161. — *A városi osztoztató bírákat]. 1735: azstis kér-dette az Nimet az Nemes embertől hogj ha meg löjjei azon embert [Gáncs/Csicsoyörgyíva SzD; TKI]. 1805: Gyepesi Benedek Ferentz, András, Mihály és János Törvényes Nemes emberek(ne)k 1796-ban Itéltetvén ..., a melynél fogva a Nemes Szék 1801ben 11o Februar(ii) az Armalistak számába bé tetetni rendelteis, es azoltatol fogva viselik a szolgálatot [Szu; Borb. II] * *szabad* ~ 1616: Egy wdeoben en paztorom uala, akkoron szabad embernek mondotta magát [Hatolyka Hsz; BLt]. 1750: Az mi illeti az Molnár dolgát, jól tudgya Ngdis hogj Szabad embert Semmi Szín és praetextus alatt ... *nem lehet ... heja-b(an) babosgat azzal hogj masoknak szabad ember Molnarok menekedik, nem tudok egjet is [Futásíva Hsz; Ap. 3 Dombi Janos Apor Péterhez. — *Az eredetiben olvashatatlan szó]. 1782: az édes Atyám Gál János Kovászai szabad ember volt, kiis történetből egy kecskét lopott volt, meljből a' jött ki, hogj Jobbagiul esett miatta a' Mikes familianak [Dombó KK; JHb XIX/22. 25]. 1797: vicinusa egy felől a' Szabad emberek cseplez erdejek [Bencéd U; EHA]. 1801: A Nagy Erdőről az Ujj-vágásrol hajtottam-bé a Kis Gergely egy Ökirt az harcol pedig a szolgálja Kis Gergely, székelly szabad Ember [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszilly (30) határpásztor vall.] * *száz* ~ a. százaz tanács; centrum patres. 1580:

Miert hogj Sem az zaz ember* zama ne(m) epp az Mezarosok sinchienek zemelyek zarent It, halasztottak eztennapigh, hogj Akor az varas is eppyebe legie(n) [Kv; TanJk V/3. 220a. — *A Kv város száz emberből álló nagytanácsának tagjait a város közönsége minden évben kará-csony másodnapján a magyar és a százsz nemzet közül egyenlő arányban (ötven-ötven tagot) vá-lasztotta. Ugyanekkor választották a két nemzet közül váltakozva a város bírját és a királybíró-t (másodbíró) úgy, hogy egyik évben magyar volt a városbíró és százsz a királybíró, a köv. évben pedig fordítva]. 1588: Eottweos Andras az Also tanach Consensussabol értelmebeol hagasabol montae Vruunk feyedelmewn eleöt hogj Nem ertene eggiel seöt zakadwa volna az also tanach az zaz emberekteol, vagy Nem? [Kv; i.h. I/1. 69a]. — b. a százaz tanács tagja; centumpater/vir. 1578: vegeztek .. hogj ennek vtanna minde(n) zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vag iffiu vag' órógb, tiztessegesse(n) zollyon itben az gyw-leosbe egy masnak [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1581: A harangozónak ... 4 keobeol Buzat Attunk zolgalatjaert hogj Az zaz embereket be haran-goza attunk erete Teze(n) f 8 d. 75 [Kv; Szám. 3/IV. 8]. 1592: Valamely Zaz em-ber penig, ez ezendei Adayabeli restantiat, ez oraig valo adajawal egygyt eppen az Ieoweo vosarnapigh be nem hozna, tehát mingyarast ket annyn maraggion [Kv; TanJk I/1. 183]. 1603: My Gazner Georgy az varosnak Directora, Frillik Benedek varos molnainak Biraia, es Hoz Lukacz, kik az felseo Tanaczban az Zaz emberek keozeot eskwttek es hitesek vagiunk [Kv; RDL I. 75] * *szegény* ~ a. vagyontalan ember. 1577: Demian Juon .. az akkori szolgabiroval discretio által valahogy ugy meg egyezett hogj a dolog megint el nyomult, annakutánna, enis szegény ember lévén s látván aztis hogj az Udvari Tisztek pártomott nem kíványák fogni belé hat-tam, mely szerint mostis azon Rédei részen lévő emberek birják* [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 15. — *Ti. a szóban forgó földet]. 1774: Néhai Groff Eszterházi Ideitől fogva apadat ezen Joszág ..., a pedig attol van hogj a Tisztek a jo okróis tehe-tős Gazda Embereket Dátumokért Udvar Birák-nak, Vintzelléreknek, koltsároknak tészik s az Szegény Emberek vonnyák az Igát [Keszű K; KS]. 1821: az szükség Törvényt ront a' Szegény Ember, a' mit lehet most tsak azt tart, ha okunk volna is, a ketskéket el pusztitanunk, tanátsosabb és boldogobb időkre el hadnok* [M.zsombor K; Somb. II. — *Ehelyett: hadnok v. hadnunk?]. — b. jobbágy v. zsellér. 1585: 9 Juny Galfi vramnak hozanak egy Bór Zekeret kerek B. vramat hogj 6 Lowo(n) felekik(!)* fel wontatna de zinten Tordaig vzték Zegeny Embereket [Kv; Szám. 3/XVIII. 7b. — *Felek, a város tőszom-szédos jb-faluja]. 1592: Mikor gialurol az Negj quarta borokat hoztam az Eggik hordonak harom veswie eg'czersmind el tórot az Zege(n) Embórok hituan Zekere miath [Kv; i.h. 5/XII. 9]. 1600: De arra azth mo(n)dotta Hoggiay Andras, akar

kie legye(n), de ezt en el wize(m), mert ne(m) zegeny ember marhaia ez, hane(m) nemes embere [Szombafiva U; UszT 15/201]. 1780: Hoszszu László olyan ember a'ki minden emberbe, mind az urak Tiszteibe mind a' szegény emberekbe belé kötöldözik [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. — e. szerencsétlen/szánivaló ember. 1585: Kelemen takach ezt monda: Ad megh Az zegheny embernek Az syweget mit vezed ereowel el teolle [Kv; Tjk IV/1. 475 „Orsolia Zattmari Miklos felesége” vall.]. 1589: wzette Be ... Az En fiatalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt Es az feoleot ... Egy forintot veot, ... az zaz harmincz Eot diznonak Bechywyet keoweteom Eo kemen Az Egy forintotis mellyet az zegeny Embeoreokeo(n) veot aztis Bechywyewel kewano(m) megh si Juris [UszT]. 1653: Mentement a sok panaszló szegény ember Bástára panaszkodni Kolozsvárra és egyebűve is [ETA I, 86–7. NSz]. 1681: ez illyenre szükséges volna az Officialok(na)k vigyázni, az erdemes munkas fizetset ne substrahálnak, es ezzel az jobbagiból allo szegenj ember ne karosittatnak [VhU 67] * *szekeles* ~ fuvaros. 1639: Borsai Istuan szekeres Ember [Kv; RDL I. 116] * *szolgáló* ~ u. kb. (fegyveres) szolgálatra szegődött ember. 1591: Daroczi Boldisarne Margit azzoni ... valia .. Az birak oda iutuan el venek az legentiol az czakant, noha váltig menti vala magat hogi eo zolga ember volna, es zabad volna neki fegiuert viselni. Mikor az zabliaiat el akarnak teolle venni, Monda az legeni, bizoni oly zegre keottek ezt hogi keonnien le nem hagiom venni, eleggiegetek megh az czakannal [Kv; Tjk V/1. 89]. — b. jobbágy v. zsellér. 1775/1781: Most nagyobbé, vagy kisebb azon Jószág mint volt ennekelötte, midőn .. Josika Imre eő Nagysága birta, tutorság szine alatt? ... és a szolgáló embereikis akkor telhetősebbek vóltanak é mint mikor a Kun urak viszsza szálottanak? [H; JHb LXXI/3. 347 vk]. 1783: a Szolg(á)lo emberek az Exponens Aszszony ó Nga birtakára jüttek [Buza SzD; Csáky-per 110. L. 17]. 1801: 1803: Konye Togye és Kornye Urszui az Exponens Asszony ó Excellenciaja Szolgáló Emberei kertyek végiből a magáéhoz egy darabot bé fogott [F. szöcs SzD; TKI. Nem tapasztaltam hogy az Arendátorok kezek alatt pusztultanak volna a Szolgáló Emberek, sem a Taxások, ha pedig valami bajok adta elő magátt láttam hogy párttyokot is fogta [Kilyén Hsz; MvRK] * *tanácsbeli* ~ (városi) tanácstag. 1597: Chizar ferencz .. wallia . Chizar Peter eginéhanyzor mondotta enneke(m) vram kegmek ketten Veres Pallai iz az vczaban Tanachbeli emberek, miért zenwedi kegmek bizony megh erdemlene Molnar Kelemenne hogi az vízbe vetnek mert annal nagiób kúrwa ez varoson ninche(n) [Kv; Tjk VI/1. 73] * *tőzsér* ~ (marha)kereskedő. 1673: Kouacz Janos, Hada Istúan, Balog Janos és Zóke Mathé Zentkiralt és Talas Pall Mogyorokereken Coloswarmegyében lakók,

kik ott Kalotaszegben, az meg tiltot marhakat fel zedik, és az Meszesen túl valo Tőser emberekkel complanalua(n), ugyan ó magok Országunk tilalma, s vegezesse ellen a Marhakat harminczad fizetes nélkül által szóktetik és keserik az mi fiscusunknak Nyiluan valo karara és fogyatkozására [PLPr. 35 fej.] * *udvari* ~ kb. udvarházi szolgáló ember. 1774: A Tisztek Saját Marhájakat az Udvari Naturalékból kimiletlenül Competentiajokon kívül tartották azoknak gongyakot Udvari Emberekkel viseltették? [K; Ks vk] | Ezen specificalt Tiszt Uraim eő kigyelmeknek marhainak gongyakat mindenkor az Udvari Emberek viselték [Mocs K; KS Conscr. 38]. 1782/1799: Praefectus Dési Uram az ollyas bé járo Udvari embereket, ugy meg alózott, hogy az Uraság Tisztye ellen nem rugodozott. 's itt is azt fogja tselekedni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 333] * *úti* ~ utasember. 1628: Az mikor masunnatt valamitt hoz(ott) affele Ragadomani uti emberektől el vőtte es <ne> Isten szerent valo kereseti volt [SzJk] * *választott* ~ a. küldött. 1653: Skender bassa pedig a maga pescéti alatt az országba mindenűve levelét küldé ... és Kolosvárra gyűlést is hírdetének és táborostól oda szállának, s mindenűnnen a választott embereket oda hívák. Az apám vala bíró, és ó maga mene el egynehány lovassal [ETA I, 115 NSz]. — b. presbiter (egyházközségi tanácsag). 1722: a' Választott emberek hittel köteleztetnek ... az Ecclesia minden bonuminak gondviselésére, ha kiket a' választott Emberek Megye dólágra el vetnek, tartozzék ezeknek parantsolatjának minden ember engedni [A hagyásbodoni ekl. könyve]. * *vásáros* ~ vásárjáró/vásározó ember. 1800: meg érkezék magais Nemes Finta András Uram, es meg értvén oda menetelünk okát, kapott az alkalmatosságon .. és mint Nagy Szájás, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarlo Aszszonyt az eszemből ki beszéltet, és 29 V. Forintokba azon régi Várott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TVLt Közig. ir. 362] * *vasas* ~ vásáros. 1590: it a' varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswariakal az Jdege(n) Wasas ember | Ha penig vasas ember vgy Ieone be, hog' sem Arossa Coloswary ember Nem volna, sem a' piaczra Ne(m) hozna a' vasat 3mad Napigh Arulny, hanem Az varos hataraban Jt ben vag' hostatokban le tenne a' vasat, titkon ideghen Arost varwan rea ... ez illien le téót vasakat Biro Vra(m) mind el hordassa vehesse tellies hatalommal [Kv; TanJk I/1. 126–7] * *vidéki* ~. 1570: Molnar Kelemen, hythy zerent ezt vallyia, hogy Egy vasarnap Ment volt ky az Monostor kapwn Regwel hogy ha valamý vydeky Ember Jeone Tykot venne Teolek (igy l) az Eoche Menegzeyere [Kv; Tjk III/2. 105]. 1583: Az Bor Gaddakrol. Az korchiomának gazdaia, Semminemio Rendbeli Embereknek Se Attiafiaknak, se zomzedsaginak, se egieb warossy, Vagy Videky vagy idegen embereknek, akar minemő állapotbelieknek, Ne merezellyen kenyeret, étket, vagy valamý eledeit semmy zyn alat adny [Kv; PolgK

1]. 1596: megh engettww az fyűet soha tilalmasnak ne(m) tartottuk seőt megh kyseő videkj emberek-nekis megh engettww [UszT 11/49] *világi ~ (e világi) ember. 1670: az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz cselekedeti, hogy tudnyllik odo, kötőe, varaslo bűjös bajos, hitegeteo, san-tito, vakito, Ittem Beczületes emberek(ne)k ez veghazban szolgálókat hittá, az eő tudományá-(na)k mestersegenek tanulására hogy tizenket fia va(gyo(n) neki fekete czondrás azok imit, amot az országban tanczolnak szépe(n) mint eysel jarok [Kv; Tan]k II/1. 769].

Sz. 1667: kegyelmű a maga részéről minden dolgokat bō ratiokkal leiratatt, az én gyermekim részéről peniglen sok dolgokról emlékezetet sem tészen. Űgy veszem eszemben edes soga-ram, ha jól megvisgálnók, az más ember buzájában is-találnánk konkolyt [Mv; SzO VI, 230 Petki Ist-ván sógorához, Gávai Péterhez családi, vitás osztokodási ügyben].

4. egyed, egyén; individ, ins; Einzelperson, Individuum. 1568: akor az kerekas benedeknek hazarol zabad chyepeges volt, az zely gergel haza fele, es othi az chyepegesnek, Egy kys szoros volt, kyn egy ember elmehetett [Kv; T]k III/1. 216]. 1600: a kaput ketzeris latta hogy annira nitwa wolt hogy egy ember bemehetet wolna [UszT 15/122].

Szk: egy ~ ül (egy)egyedül. 1606: (A körte-fa) melliet neu zerint pap korteuellenek hinak, melj Swkeőben Wduarheljzekben uagio(n), az regj gepw foliasaba(n), melj feleségem Marta utan egj Emberul enim, az harmadara, az harmada esmet Georg(j) Jstuanneje Aruaual, az harmad reze peneg Bernat Janose [i.h. 20/275]. 1607: abban Biro volta(m) egy emberül, mely feleől fejedelem paranchiolattyaual meges vállaltott vala Benedek Istua(n), hogy Biro voltam abból [Kobátiva U i.h. 20/63] *~ért ~t enged em-ber helyébe embert ad. 1632: igirem azzal maga-mat kdnek hogi az kdél ualo bekesseses alkuasomert a magam iussombolis engedek k(ne)k es emberert embertis engedek k(ne)k; chiak a' hata-romat .l tulaidonodny nem engedletem [Ks 41. D. 21 Lad : Pornemisz e lev.] *~ helyébe ~t ad. 1752: egy ide valo Körtővélly kapui Kotoj Todor nevű Jobbágyát, a hol is azon Kotoj Todor meg lővésért Székely László Ur(am) eő kglme lőtte meg, a Szász Régeni Piaczon szabad vásár nap-ján, a hol is ... mindgyárt Székely László eő kglmét meg fogták, es mind addig fogva tartot-ták mig mind a Sérélmes féllal meg békéllett, mind penig Mlgs Groff Exponens Ur eő Nagával ugy hogy ember hejjiben embert adgyon, a mint hogy adottis egy őss őrkös Jobbágyát Idets-patakrol [Körtvélykapu MT; IB. — *MT] *vhány ~ kapáló szőlő akkora szőlő, amekkorát vhány ember egy nap megkapál. 1694: A' Káposzta kert nevű hegjb(en) vagyon egj hold szőlő Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik ... A' Kaposzta kertb(en), fel hold szőlő ... itil-tetik lenni njolcz emberek kapálonak [Borberek

AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] | Ma-jorság szőlők, nálok is vannak nro 2: 1: Az Thorma Ur(am) jobbágja szőleje ... melj itiltetik őtt emb(e)r kapalo lenni Ildik a' Kosztandin Kolho(n) szőleje mellj mondatatik lenni, há-rom emberek kapaloja (!) [Láz *; IB. — *Bor-berek (AF) vidékén, de a szerk. nem tudja azono-sítani] *vhány ~ kaszálata fű/rét akkora kaszá-ló/szénafű, amekkorát vhány ember egy nap le/megkaszál. 1624: egj Ember kaszalltia ret [Bálintfva MT; Sár.]. 1640: Itiltük harom ember kaszalltia fwnek [Nyárádsztlászló MT; i.h.] *vhány ~ kaszáló (rét) 'ua'. 1694: A' Káposzta kert nevű hegjb(en) vagyon egj hold szőlő ... Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik Gedodal nevű hegjbéli 112 emberek (!) kaszáló [Borberek AF; BfR]. 1727: adtak . egy Rétet a' Tölgyeben négy ember kaszáló [Zo-vány Sz; SzV]k 53].

5. egész ember; un om integru/desăvârșit; ein ganzer Mann. 1653: ide egy Izakci őriző tatárt hoztanak vala, a ki a marhát nem hagyta elkő-boroltatni sem tatárnak, sem magyarnak; de afe-lől elvitte volna, ha magunk emberek nem let-tünk volna | Monda ismét a gubernator*: „Egy arany mértéknek szerit tegyék, mert küld pénzre való lisztet is ő felsége oda, és jó aranyokat vegyetek el árába.” Melyre mond Krájnik: „Nékem nincs olyan marhám.” Én is mondek „Én nálam vagyon kegyelmes uram arany-mérték.” S mond a gubernator: „Jól vagyon hát; nám mondám, hogy mindenre embernek esmertem én lenni kegyelmedet!” [ETA I, 126 NSz. — *1621-ben I. Bethlen István Nagy Szabó Ferencnek].

Szk: ~ lesz vmihez állja a sarat, megállja he-lyét. 1599: mikor Kiraly Ferencz, Wargha Balast baira hittá, azt mo(n)dotta Wargha Balas, meg lad hogy maid ki megyek, chak te legy ember hozza [UszT 15/197] *~re talál emberére akad. 1792: Sinkovits János vr(am) . Sok Jozszágokat igyekezett erőszakoson el foglalni, de Sok helyeken tzélyát el nem érhette, mert emberre is talált a' ki eő kegyelmének ellentis mért allani [Szóvata MT; Berz. 16. XL. 5].

6. derék/jóravaló ember; om cumsecade; der Brave, ein Braver. 1584: Simon Marthon . vallia, Hallottam ezt Zaiabol Danch Leörincznek hogy zemebe monda ezeket viczey Andrasnak, The vgmond Pecheoók peter, Essez lelek Curwa, Eb, Rut eb Zazadnal emberb vagiok minden Nemzetednel is Rut eb [Kv; T]k IV/1. 359].

Szk: vagyon olyan ~ mint (másvalaki). 1568: Martinus Simon, Joannes Veres p(rae)tor civi-tat(is), iurati fassunt pariformit(er), hogy mikor az Tanach hazboly ki iotttek volna brassay Janos Es berzete mihal, es vetekettenek volna, brassay Janossal, mond brassay nem mondanad ezt szyn elot, es mond szöch mihal, bezeg meg Mondana(m) mert vagyok olyan Ember mynth the [Kv; III/1. 219]. 1585: Horwat Miklos Drabant ... vallia Egybe zolalkozanak Monda Te tizedes ... Hazuch, Es Arulo, hamis es tiztessegem Arulo bestie Curwafy vagy mind Adegh Amegh Ream

nem bizonyítod, ha penig Ige(n) banod ezt keres Rea, Az tizedes kargiahoz Akara Menny, de en megh Intem hogy legie(n) veztegegel, Monda Azt (is) hogy volna ollia(n) Ember mint Zeoch Mate, Ebben mülek ell [Kv; Tjk IV/1. 463]. 1752: a' mi az Tisztartó Uram maga viselését nézi, s' gazdaságát, igaz hogy háboruán élek ő kegyelmivel, s' nemis türhetem, mert elég az, hogy el méri aztot sokszor mondani, hogy vagyon olyan ember mint Gyulafi László [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.].

7. megbecsült ember, nem akárki, valaki; om stimat/respectat, cineva; ein geachteter/schätzter Mensch. 1622: Azt hallottam Barcza Gergelyné-ről hogy mondotta, ő nem keresi az urának úgy kedvét, mint Györgynek, mert ő általa ő ember [Mv; MvLt 290. 27a–30b Barnabás Gáspárné Anna asszony vall. – Átírásban!].

Szk: ~ré lehet utána. 1578: Frusinazzanj Az Annianak kezdte mondani, hogy Edes Azzonionom (!) Ania(m), Ennekem Az en hazasitasomnak Idein Sem lowat Sem zekeret nem adal Rwhanal egyebet, kiuel Enneke(m) tartoztal volna, Mert az Jozagbolis Rez Jiletne mint Igaz eggyk gyermeket, Monda Erre az Annia Frwsinazzonnak, Jo fiam Ne haborgas engem most, hagy Beket ennekem Eltemig, Megh latod hogy holtom vtan wgy hagiok mindent hogy Emberre lehettek wtanna, es Nem panazlas Ream [Torda/ Boldoc TA; Thor. V/14 Joh. Zekely (55) jb vall.]. 1631: Mondta azt is, hogy őneki Varga Menyhátrtnénál* volna annyi, hogy ha kivethné tőle, emberré lehetne utána [Mv; MvLt 290. 61a–62a Átírásban! – "A szere-tőjénél. – Más tanú szerint: Azt is mondta, hogy egynehányszor lopott ökröt, lovat is lopott, s volt eccer 50 talléra, de ő azt Varga Menyhátrtnénál tartotta] * ~ré tess vki. 1573: Mond oztan gergely* az Azzonnak, Megh Ittad az arwaket ely keolted, Mond az azzony hazwch Esse kwrwaywl benne, Mert Nem Ittam, hane(m) ky attam az tyeteket, kwrwa pwzta farkal Ieottel hozza(m) Meg rwhazalak emberre teolek Immar rea(m) tamach [Kv; Tjk III/3. 230–1. „Simon Nerges Mate zolgaia” vall. – "Az asszony férje].

8. ép/emberszámba vehető ember; om teafär, cel care trece drept om; für einen ganzen Mann Geltender. 1640: Felmeri György ... Erőtele(n), siket, nem Ember [Sárkány F; UC. 14/48. 22].

Szk: (soha) ~ nem lesz belé (soha) fel nem épül, (soha) nem lesz ép ember belőle. 1573: eleibe allot az kardal Istwan ezt Mondwan Esse lelek ezennel az tenen magad kardodal vgy Meg Marchanglak hagi soha Emberre Ne(m) leszen (!), Mert Neked esse lelek kwrwa Emberek keozet Ninchen tyztessed [Kv; Tjk III/3. 316 „Balint Lakatos peter fia” vall.]. 1635: Debreczeni cziak az (!) monda, meny el mert bizony megh uagdallak, hogy ne(m) lez ember bele seot az szabliajat ket uttalis uotte elő holynia (!) alol az mezitele(n) szabliajat, annak utanna, ugy futamek raja, es vgy vagdala megh [Mv; MvLt 291. 40a] 1739: Kercsedbe ... a Kapitany ... a

Commissariusokat maga elől ki űzte az Inak-falvi Birot a kit ugj meg kénoztatot a kapitány soha ember nem lesz belé [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

9. Megszóltásban; la vocativ; in Anrede: omule!; Mensch l. 1584: (A csaplár) Monda: Hitua(n) ember mayd embert sertesz ... el veowe teolle Az Zabliat es a' pinczebe vete [Kv; Tjk IV/1. 321]. 1603: Chiwka Gergely valli hallottam akkor Ersek Balintnetol enmagamis hogy monta Varga Ianosnak ..., Te ember ennekem keozeonnied hogy el eonteottem az eteteot, melliet neked a' chiwporba chinalt volt az felesged kiwel megh akar etetnj [Kv; Tjk VI/1. 689]. 1631: Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony fassa est: Enteölemis kert Szabo Görgj benne: Eleget igitis ennekem, Egi-szer az keozbenis utana(m) jöue erőssen bedergeti vala az szerszamat s mondja vala hogy fogja(m) megh (: en monda(m) hogj ne(m) fogom en utalatos ember:) [Mv; MvLt 290. 252a].

10. vki híve/bizalmas embere; devotat/adept/om de credere al cuiva; js Anhänger, Vertrauensmann. 1595: Azon el Jndula hat uiszi feleségemet uele ennekem azon egy Jo akaro emberem megj monda hogy marton uram azt az azont el uiszin (!) eó most utanna kwldek hogy erchiek megj ha el akaria vinni [UszT 10/95]. 1610: ne menj el talam kerheteónk ualami io emberünkteól szalmat, mert egjwld megh haborgat Valami Pokol ember [i.h. 4/9d]. 1627: ne(m) latogatot Se maga se embere altal meg kegđ ingemet [Kj]. 1781: Catharina Mátéfi consors quondam Andree Szabo libertini ... fatetur szolla nekem az ... Aszony, edes jo Emberem mondja meg kend nekem, mint és mivel mocskolt engemet az a cigány fajfok, kuldus [A.csernátón] [Hsz; HSzjP] Tudgyuk hogy ez előtt 8. 9 esztendőkkal a Biroság Szerre járt, és ezen részre 12 esztendőbe Szokott jöni, de most amint látjuk a Biroságnak esze veszet mivel Tit. Füleki Sándor Uram a maga emberei közül három esztendőktől fogva térsen [Szucság K; CU].

11. kb. vki megbízottja; insärainatul/delegatul cuiva; js Beauftragte. 1543: Az ezer forinth felol nylywan wagyon the k., hog ely kewlthem wala Hawassaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vronk zabadulasat wele, bathor az w embere wynne be az chazar porthayglan [Fog.; Lev TI, 23]. 1569: Az oztaskor penigh legien Emberek Ew kegnek ky zamot Tarchon oda mi Ieo Beleole [Kv; TanJk V/3. 1b]. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzzen ..., Egyk Mindenkor az gem Mellet legien, Es ha valamely Idegen Esmeretlen Ember az kapura Ieowend Meg kerdezze honnet Ieo es ky Embere, Az ky meg esmertetik valamy leszegének lenny es vrat Iarasanak nem twgia adny Be se bochassak [Kv; i.h. 103a]. 1584: hoza mynekunk az Nag: * para(n)chiolattiath Tomory Istua(n) Embere Garda Peter Tomory Istua(n) kepeben melj Thomorj Istua(n) lakik chiuchio(n), feier var megiebe(n) [Csúcs KK; DobLev. I/2. – *Ti. a fejedelmét]. 1598: Az J sem maradott azert terhen most, merth azt forgattia az J hogj

eő kez volt hozzá, de az A embere el nem vette az búzat az bechy zere(n)t melyet kez megh bizonytani [UstT 13/41]. 1678: Inthiuk kedget, hogy az Zent Benedekj erdeobeol^a engedgien két szaz igen szep igienes temerdek hoszu szál palank fát vagatni arra rendeltetet Emberwnknnek [Ks 38. I. 31 Bethlen Gábor özv. Kornis Boldizsárné Keresztúry Katához. — *A Szentbenedek (SzD) határában lévőből]. 1657: Az Aszony ha ele kívanna^a avagy ahoz hajgatt Embere, ezektől az fellyeb megh Jrt kezessektől, Tartozzanak Elő Allittani [JHb rtlen. — *A kezességre fogott jobbágyot]. 1707: Kapitán Vr eő kgelme fejer zaszlot tetetven ki ..., Gllkesperg (I) Generalis, min(djár)ast jött az vár árka mellé, egy nehány officrekkel, és kiáltja vala hogj az kapitány menyen ki vagy külgye Emberit [Wass]. 1776: ä Mgs Groffné Aszszony ö Nga sietve Levéllel emberit küldötté ... Szeredai Antal Urhoz [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffy (31) káplán vall.]. 1802: a panaszo Aszszony emberének az hir tételről s egyebekről is mit s mi képpen tselekedgyék, annak idejében nem hagyakozott [Torda; TLt Közig. ir. sztn]. 1804: hogy én a Contractussal a' pénz levatióijára Embereket küldhessem sem olys bízadalmas emberem sem Cselédem nintsen, kire affélet bizhassak [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferencc kapitány aláírásával]. — L. még Barabás, SzO 361, Báthory-Lev. I, 257, ETA I, 85, 100, 129.

Szk: vajda ~e vajdai ember. 1544: Nag Benedek galachrol, es Sombory Lazlo zaz Somborrol My agyw k Emlekezetre Myndeneknek, hogy Iztrigi Myhálnak az Minimw dolga wolt volna My woltwnk wona az dologban Vayda Embery [MNY XXXVI, 52]. 1572: En Nem Lattam, hogj Az Mesteorth^a Senky hagította volna sem zjta volna, hanem wtolzeor ... walkay Myklos Monda Ally el Attyam fja hajg (I) fusson Az wayda Embore [KP „Banffy Farkas Job(agy) Cun Menyharth zenth kyraly^b” vall. — *Az ítélmestert. *Kalo-taszentkirályról (K) való]. 1588: az falúba ug hallam hogj bezillik fiala az wton az wayda Emberi hogj am ky Tiltok az Tomoriakat az ioszagbul, reays htwk wket Jrette [Kövesd NK; SLt V. 14]. 1675: Hiuanak minkett ugy mintt vayda emberinek Derzere Vrunck ö Nag'saga uallato parantolattiaual hogj ott my nemi nemü uallasokat be uennenk ... Kegiel(me)teknek zegeny zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hwtueós (I) uice biraia, es Sos Mihaly Kideyek [Derzse SzD/Kide K; Törzs].

12. vkinek alárendeltje; subordinatul/subalter-nul cuiva; Untergeordnete. 1570: forgach vram Embereket hagiót hozza kyk az Barom vtan leseskedyenek es azonnal Ely kappak az Niomasrol ... Eo k. biro vram es az Thanach Azonkeppen Rendellyenek Embert hozza kik kemeletlen beh haycak az Eowekwtis [Kv; TanJk V/3. 18b]. 1593: Margit Azzoni Keomies Esaisasne vallia ... Bamffy Cristophnak egi Embere hozza valami ablak ramakat hozzánk es monda nekem, ezeket az ramakat vram kwideotte ide be [Kv; TJk V/1. 321]. 1653: Mondám azért annak a sok egybegyűlt tö-

röknek: hogy én a hídát meg akarom csináltatni, mert vagyon minden szerszámunk hozzája s emberem is elég vagyon [ETA I, 136 NSz. — A török és erdélyi csapatoknak a lengyelek elleni 1621-beli hadakozására von. események leírásából]. 1662: Ha hol penigh ez levelemet megh nem állana(m) ... eő Nga ... és az eő Nga mind két ágon lévő Gyermejk és eő Ngok emberi, Szolgai mindenűt ... megh foghassanak fogothassanak [Monó Sz; BK]. 1701: Ezen bizonyos emberitől Kegyemednek Az mint Szegény ifiu legenysegemtől telik, egy kis ajándékokczkát kültém [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. 1783: (Az ágasvasakat) a kohoban felette nagj quantitásra fujtatták, hogj az Uraságot meg tsalhassák, a' mely miatt sok embereink azon vasaknak emelésekben(en), vagj igen elnyomorodtak, vagj meg is haltanak [Torockó; Thor. XX/5. 41]. 1802: ekkor a' Biro kabalázatni parontsolt, s az ekéket fel készitvén az után a' Falus Biro szavára közben vettük az Ekéket ökrestart emberestől [Felőr SzD; Torma]. — L. még Báthory-Lev. I, 257; HSzj koadr al.

13. jobbágy; iobag; Leibeigener, Fronbauer. 1560: Kewzefalun vagion ... wy haz kybe meeg ember nem lakik I [Középfalu^a; Makkai, SzDPuszt. 51 — *Később: Középfva SzD]. 1590: Eo kmeketh kerem hogj eo kmekis attyay indulattal legjen hozzam, es az haznak adayat tarcha megh abba az állapotba az mibe ekkedig volt, hogj ne eoregbitené eo kmek. Enis semmi Zokot zolgalatol az en emberemet kit az hazba hagy, megh nem vonzom [Kv; TanJk I/1. 131a]. 1592 k.: Miklos pedig Az Galfi Mihaly vra(m) embere kosar chenalnj Jeott vala [UstT]. 1622: Tudom aztis hogj Szent Imrehe(n)^a az Szep Jstuan hazaba(n) Beczj Jmreh tarta Embert s eő bira de en ne(m) tudo(m) mj okon [BLt 3 Valentinus Gaspar de Szent Simo(n)^b (60) jb vall. — *Csíksztimre. *Csíksztimon]. 1637: (Anyám) az Tora nem küldhet, mert az vas Gieörgi Uram szolgay az mitt az szolgáinknal Es Embereinknel kaphatnak mind horgostol el von(n)iak, es az mit nallok kaphatnak megh fozttiak [Noszoly SzD; Wass]. 1675: az marhákat ... az Vas György Uram részéről edgy aránt őriztük az Vas János Uram Embereivel, enis edgy éjjel circáltam azo(n) marhák mellett az Ur(am) Vas György Ur(am) részéről [Cege SzD; Wass. St. Panta (26) judex jur. vall.]. 1738: Salánki Jóseff atyánkfia ö kgelme Emberei, a Nms Város most el osztott nyilas széna Rétytét meg-kaszálták [Dés; Jk 500a]. 1757: A Rédei részen valo emberek(ne)k . azon Utri-zált helyekben, még tsak anyi részek se volt, a hová a talpokat be teheték volna [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 12]. 1767: ezen helyből a mit az Exponens Aszszony eő Nga emberei fel szántonak, én arrol Dezmat is veszek [Vajdasztiván MT; JHb IX/48]. 1798: Aztis hallottam hogj botosan a más részen való Emberek, az ezen részen valo Embereket meg támották [Nagykristolc^a; JHb Bornemisza Anna Mária lev. — *Később: Nagy-keresztes SzD]. 1801: a körüdes körül valo Erdő^a

az Uraság számára írtották ki az eleven Erdőből, ahol még az édes Anyám is, mint Uraság embere írtott [F. szöcs SzD; TKI Páska Pintyllie (80) col. vall]. 1812: az Emberem azt* el csóvázza, és midőn le akarta volna aratni, nem engedte hanem maga aratatta [Dés; DLt 82. — *Ti. a szántó-földet].

Szk: *ős ~ ös, örökös jobbágy. 1671/1795:* tar-tozzek eő Kglme az Harinai Vr(am) részéről ualo Jobbagyokat egy eős ember adajával segiteni 's közinkben adózni [Barátfva K; LLt 61/1686].

14. munkás(ember); muncitor; Arbeiter. 1586: Miert hogj Egesz varaswl vegesztek valo eo kgmek hogj hoo penses embereket fogadna(n)k az temeteeo kertekben. Elseoben keszdettuk 10 Junj fogatunk Niolech Embert, kiknek attunk hora harmad fel ftot [Kv; Szám. 3/XXIV. 5]. 1591: az Temeteo Kertheoz ... attam Egy Embernek hogj az ó Seowent el bontotta f — d 12 [Kv; i.h. X/5. 84]. 1794: a Benedekfalvi Szöllöt a héten fedtettem el Botos veszsőt is is* rakattam a mult héten ... a mennyire tsak erkezhethnek Szám Szerént Embert adván mind a Fedesire mind pedig a rakasara reménlem hogj Sokat bé fognak rakni [Szilágy-cseh; IB. Pogarasi István lev. — *Így kétszer!].

15. lakos; locuitor; Bewohner. 1572: az Retet penig Sak falwsi* Ember hatta volth lelek valczia-gert az Romlotti* papnak [WLt. — *Zsákfalváról (Sz) való. *Romlott, ez előbbi település tő-szomszédságában]. 1578: ha .. az tilalmasba It-walo ember barmat paztorral egywt talalyak ... egy forintot wegie(ne)k rayta ... Ha penig foltos barom lezen a kit illie(n) helie(n) talalnak pazto-rawal, wagy Idegen baro(m) lezen, vagy e warassy embere, de az 12 frtot meg vegiek rayta [Kv; TanJk V/3. 168b]. 1590: Ha penig vasas ember vgy Ieone be, hog' sem Arossa Coloswary ember Nem volna, sem a' piacra Ne(m) hozna a' vasat 3mad Napigh Arulny Biro Vra(m) mind el hordassa vehesse tellies hatalommal [Kv; i.h. I/1. 126—7]. 1606: Mjert hogj mind az feöl pe-reöst mind az Al perest bizonisagra bocziatta volt az teöruej az J. bizonjtoth az A. penig vargjasj* Emberökel bizonjtoth, mjert hogj Vargjas faluaert lött volt kezese matthe gjörgj per hoc nincz helje az vargjasy bizonisagok vallasanak [UstZ 20/314. — *Vargyasról (U) való]. 1670: ha ez mostani boldogtalan udeobe(n), az Szinyei embereknék Szinyebol*, lako helyekbeol ki kel keoltoezni, hogj az Pogansagh miat ott megh nem lakhatnak, tehat Kis Jenön Doboka varmegyebe(n) adok helyet nekik [Born. V. 30. — *Radákszinye SzD]. 1699: vettem ket Szeker fát Sz. Laszlai* Embertül, a kemenczenek fel fűtésére [Kv; KvRLt I. C. 8: 19. — *Tordasztlásláról (TA) való]. 1716: Szárhegen elig jártak az Emberek az marhák dőgi miat [Gysz; LLt Fasc. 69]. 1729: sok az ember Apátzán, és nehezen elődhettem, de itt meg is mind könnyebben kapok valami éleést [Apáca Br; BrLt Stenner II. oszt. IV. 15 Dani János kijegyzése]. 1825: hallottam Zaláni emberektől hogj ... a' gabonáját el gazolták [Kálnok Hsz; HSzjP]. 1844: ez mellett vagynak ... a' Monostori emberek

fölgyei [Szászfenes K; KmULev. 1 Rosz György alias Zsugár (87) col. vall.].

16. férfi; bárbat; Mann. 1573: Feyerdy Kato azt vallia Twgia hogi ... volt egieb haz keozbely Marhaiokis Zepen mert valasztig kerestek mynd ketten, Az Ember halala vtan az felesége aztalos Leorinchhez Ment, Es az vtan attak ely az my volt [Kv; TJk III/3. 196]. 1593: Margit azzoni Molnar Gergelne vallia Kerdem Annat hogi ha vra volna neki az az ember [Kv; TJk V/1. 251]. 1628: az en felesegem ... Feleli en hozza(m) azt: Hogi ferfisa(gom nem) volna, es nem volnek elegseges az hazassagba(n) Mit tagadok, mert szinten <ollia>n ferfinak esmertem ekkedigh magamatt affelere <mint> mas ember [SzJk 22]. 1701: Fillep Ilona akar valni matkajatol Járail Jakabtól hac ratione akar valni ö kglit ne(m) ismertem az után vette(m) eszemb(e) szavab(an) és beszédé-b(en) valo fogyatkozását .. I Replical, En mais azo(n) ember vagyok, ha rebegő vagyokis de egés es hazasságra alkalmatos ember vagyok azért én nem válo(m) [i.h. 333]. 1736: Tudgyaé a Tanu ... Hogj Doboka Vár megjéb(en) Szent Egieden lako ... Duka Ersokat ... kácsoda impregnálta s ki Terhesítette meg, s ki társalkodott Titkon nyilván velle mezőn erdőn és egjéb rejtek helyeken és ki-nek hívják azt az émbert az kire az meg nevezett Aszszony kiáltott hogj megnevelte az Hasát ? [Dob.; TKI vk]. 1787: Egy övedző széles szíjju vagy Gyűszű ember derekára valo [Mv; MvLev. Mich. Máté hagy. 2]. 1797: Szilágyi Mihály minek utánna Tisztartoságra kapott igen sok embert és Aszszonyt vert és tsuolt meg [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1812: egyszer látom hogj az em-berek Fejérnépek futnak fel a Felső udvar felé [Hé-derfája KK; IB]. 1819: az Aszszony az első szobá-ba hált, az ember pedig a hátulsoba [Kv; Pk 2].

Szk: *házas ~ a. ház-as-tüzes ember. 1594:* az Jspannak zenth gieörgi Napban ferthon penzt minden hazas ember hatt hatt penzt ad, Zenth mihali napbanis ugian az zarent fizettek [Perecsen Sz; UC 113/5. 78]. 1651: a' Magyarok abban a' faluba(n) ugy el fogytanak, hogj két hazas ember-nél teób nintsen magyar [SzJk 177]. — b. nős. 1585: Az Eyelj Iaras, Zitkozodas Zankozas kial-tas es egieb chintalansagh feleöl vegeztenek hogj ha Niolech ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legendy lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha It valo Eödreókeós vagy Bós fiw, awagy hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2]. 1702: Ha hazas Ember vagy Mátkás nem leszen Sem kezest nem allitt, Semmikeppen be nem vetetődik* [Dés; Jk. — *Ti. a céhbe] * nős ~ házasember. 1582: Ertyk eo kegmek Byro vram Jelenteseből az Nagy chintalansagot es fesletseget mind iffy-wag közt mind penig Neos Emberek közt. Miért penigh hogj eo kegmek varrossul errol bösegesen wegeztek ez el mult eztendokbe, keryk Byro vram-at hogj eo kegmek elő kereswe(n), Moderallya á szere(n)t a dolgot á mint Iobban twggyak eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 249b] * új ház-as ~ eh újházasok. 1598: ott voltunk vachyaran Barbely

Ferenczeny, enjs vrammal es Zabo Miklos felesgesteol ott voltunk es akkoronnis eleotteonk minth vj hazas emberek eolegette chyokolgatta, es Subajaban takargatta az leanth [Kv; TjK V/1. 238].

Sz. 1716: miért házasadék megh kglđ, hiszem halotta kglđ, hogj vén embernek halál az házasságh [Nagyida K; Told. 22].

17. felnött; adult; Erwachsene. 1654: Hallam Pall pap Uramtol feddődne hogj Jstuán deaknak monda, megh az Annayd teje sem uezet ki szaiadbol, jmmar embert itilsz, Mihalj deak azonban fel szeókek, monda, megh mondam fattiu bestie lelek kurua fia hogj menj el ne jarj az matkam utan [Ksz; BLt 7].

18. katona; soldat, ostas; Soldat. 1562: 1532 esztendőben Szuliman török császár esmét kétszázezer emberrel Bécs alá indula [ETA I, 13 BS]. 1703: Kglđ a maga Székiből annyi számú Embereket allitson ki ujjalag, a mennyi a minap volt rendelve, és mindgjart mennyenek Thoroczka István attjankia mellé, de job készüllettel és fegyveresebben, mint sém az kik most ott vadnak [UszLt IX. 77. 77 gub.]. 1837: Ezek^a közt hullattak-el II Rákoczy Ferencz hatezer emberei [Hodor, Dob. 553. — *Ti. a sáncok].

19. gazda; stápin, gazdā; Herr. 1573: Borbara veres gergue Azt vallia hogi ... Ecchert Ianos Nagi vas Mozar teoret veot volna, Eo meg kerdy ha karikas az vege azt Monta hogi az, Eo Mondot (!) hogi No en hamar meg talalnam annak az Emberet tehat Mas Nap Kis Ianos az Monostor kapuba hirt teot feleole az vafaszak Iartonak es wgy leot hire benne Kolossy Istwannak | Pocz Ianos Azt vallia hogi haza fele Megen volt Latta hogi ellenbe ballagnak volt Zabo gérgi es chisar Ianos, Azomba hallot zozatot de az Emberet ne(m) latta ky zol [Kv; TjK III/3. 140, 209].

Szk: ~ét adhatja urát adhatja, megnevezheti. 1597: Desi Georgi vallia .. az Daika Susanna azt monda hogi eo nalla vagion az hogos (!)^a czat, de o pinzen veotte, emberetis adhattia akkiteol zaz 25 pinzen veotte [Kv; TjK V/1. 179. — *Alkalmasint tollvétség horgos h.] * ~ét adja urát adja, megnevezi. 1590: azt mondotta hogi en az feier aghar farka alat tartom hitemet tisztességemet Azt kéuano(m) hogi megh mondgiad hol vetted ezt az szóth merth erte(m) hogi azt mondog hogi en te neked tisztessged elle(n) szoltam, de arra azt mo(n)dom, vgjan, megh kel mondanod kiteől hallottad azt az szóth. Embereith kéi adnod [UszT].

20. Csak tbsz-ban; numai la plural; nur Mz: kb. emberi közösség/társaság; oameni, comunitate; Lente. 1573: Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... eleibe allot az kardal Istwan hogi Kelemen fele kele Es fenegette az kardal ezt Mondwan. Esse lelek ezennel tenen magad kardodal vgy Meg Marchanglak hogi soha Emberre Ne(m) leszen (így !), Mert Neked ease lelek kwrwa Emberek kezot Ninchen tyztessged ezt egnehanzor Monta [Kv; TjK III/3. 316]. 1719: Valamikor Hazabol Dögös

időben Emberek közi kimegyen az Ember Szegeny Legeny Dohant, Basalicumot, melyet biszioknak is hinak vagy örmény Gyűkeret, vagy Livisticum Gyűkeret vagy tsak Fenyő magot ropogasson [Ks 54. 84 Medica instructio].

21. ~től való bal felőli; din/de háis(ä); linksseitig. 1807 k.: Szarva között az embertől való ökörnek fako Szőre [K; KLev.].

A MPászt. 107 a *halos* címszó értelmezésekor a csoportos lófogathban a bal felől való lovat illeti e névvel. A KTsz az *ember felől, emberkülső és embertől való címszókhoz* 'a járómban bal felől fogott (szarvasmarha)' értelmezést fűzi.

◇ Szn. 1558: francisco Ember [Kv; Szám. 1/V. 121]. 1568: Antonius Ember [Kv; TjK III/1. 215]. 1582: Ember Janos [Kv; Szám. 3/V. 11]. 1584: Az Thaualy Ado Zedeo Ember Janos vram [Kv; i.h. 3/XIV. 9]. 1729: Ember Ersok [Kv; TjK XV/7. 16, 35]. 1846: Fűsüs: Ember Mihály [Dés; DLt 1423].

◇ Hn. 1734: Ember ölte domb [M.bece AF; EHA]. 1753: Ember domb oldalb(an) (sző) [Nyárádsztanna MT; EHA]. 1769: Az Ember dombon (sz) [uo.; EHA]. 1779: Ember Domb (sz) [uo.; EHA].

II. névm-i jell-ű haszn-ban; folosit cu valoare de pronume; in pronominalem Gebrauch: 1. általános alanyként; ca subiect general; als unbestimmtes Pronomen: az ember; omul; Man. 1558 k.: Ez dolog chodalatos hogi az ember Nem vezy ezeben az Isten dolgot es bölcsheseket, kyt ember Nem tud Meg böchwlny [Nsz; MKsz 1896. 281, 297]. 1564: az szász papok azt mondják vala: hogi a Kristus teste az ige által a kenyérben elváltozik, az az, a kenyér Kristus testévé leszen az ige által, és az ember szájába ugyan a Kristus testét adják. A magyar papok ellenben azt mondják vala: hogi nem változik el a Kristus testévé az a kenyér, és az ember szájába a Kristus testét nem adják, hanem az úr Jézus halálának emlékezetére a kenyeret adják, és a Krisztus testét lelki szájjal eszi az igaz hitű ember, nem testi foggal rágja [ETA I, 21 BS]. 1582: Balassy Ambrus fassione(m) sua(m) exhibuit in script(is) hoc tenore Igazan mondom hogi akor az Ideobe hallottam vala hogi vadnak Eordeongeos keonywek es ha ember olwas benne tehat eleo Ieonek az Eordeongeok, ha valami dolgot eleykbe ember hirtelen nem ad, tehat vagy eo magat vizik el vagy megi bantiák [Kv; TjK IV/1. 106]. 1602: Miuel hogi Bizontalan az Ember, az eo életnek véghe s határa feleol, holott, s mikor, es mi keppen lezen tezek ilyen testamentomot^a [Kv; RDL I. 73. — *Köv. a végr. szöv-e]. 1608: Noha minden wdeóban ighen bizontalan Emberek hazahoz valo vizza ieuéuteli, mikor Ember hazatol ki mégyen, kiwaltkeppen penigh az mostani wdeóheöz es allapathoz kepest, vgjan nem zinten volna batorsagos Emberek hazatol mezze ideghen Orzagbhan menni; de mindazonaltal bizonios es kiwaltkeppen valo nagy okoktol indittatván, kellettnek mostan eo kgmenek Ghellyen Jmreh Vramnak Lengiel orzagban menni [Kv; i. h. 85]. 1641/1642: az kussebbik leaniomat Desffalui Annat adam elseobben ferynek Berzi Mihalynek; Miuel az leanyt az mikor kerik kerik^a

akkor adhatta el az ember, az után úgy mint három hettel adam az nagobbikotis el Tar Mihálynak [Mihályfa NK; JHb XXII/37. — *Így kétszer!]. 1644: Ezt mondotta Varga Birtala(n) teouin keozben Nekeo(m) hogj Jm hamissa(n) rea(m) eskwuek Phileóp Palne, de ha a teroueni hozza bizoni ki mecseti az nieluat ha Akkora volnais mint Egj Eokeornek, Mert soha az ne(m) tudgia miczo da az hwt, mert ember ne(m) tudgia Teóreoke Buliae^a vagj mi Allat, vagj racz [Mv; MvLt 291. 425a. — *Olv; török-é, bulya-é]. 1676/1687: ha az keresztyeni indulat azt kívannya, hogy mindekkel, sőt meg ellenséggel is Ember jól tegyen, mennyivel tartozik többel az magához tartozóknak [Vh; VhU 266 Thökölly Imre ad. lev.]. 1722: a minek az ember birodolmab(an) vagjon azt mástól keresni nem szükséges [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. 1730: most meg az Faluból eligh tud ki menni az Emb(er) oljan Sar s ho van [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. 1749: ez mostoni Kóst Szüki mián el éhezett marhát Késlelg Sem tudná az ember hajtani ide föl [Szentdemeter U; i.h.]. 1767: az Élészáz, Szalonákkal, Bog-Hájokkal ... olly rakva volt, hogj alig fordulhatott meg az Ember [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1774: ha a Koronkai Tó mellett lévő nagj gjumóltsós Tanárokat melléje tészí az Ember | ha fáját nem vészíis fell az Ember [Mv; Told. 21]. 1817: gyöngy színe festett ... jo ajton bé menyen az Ember a Palataba [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2]. 1836: a nyughatatoltság^a is nem ollyan nagy, hogj elviselhetetlen volna, vagy a miatt a maga dolgait is ne folytathatná az Ember [Bözöd U; Pf. Árkosi Mihály un. esp. lev. — *Ti. a kurátorságbeli]. 1867: Az ember a' nagyszerű, 's gyakori szerencsétlenségek közt elfásul rendesen, 's közönyössé lesz [Gyalu K; RAK 64]. 1867: a fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolatát követelték és igényleni fognak, hacsak az épületeket néhány év alatti elsorvadásnak kinem akarja az ember tenni [Buzásbocsárd AF DE I]. — L. még ETA I, 87.

Sz: ~nek meg kell egyszer a halált kóstolnia. 1699/XVIII. sz. eleje semmi bizonyosabb nem lehet hogj ember(ne)k meg kell egyszer az halált kóstolnia [Mezőbánd MT; MbK 89] * ~ vétek nélkül nincsen. 1763: az én fiam is gyarló és meg eshető ne tekintse Nagod az eő vétkeit mindekbe mert ember vétek nélkül nintsen enis a Nagod Gratiaját haladással emlegetni kötelességemnek tartom [Retteg SzD; TL. Árva Bágyi Susanna lev.].

2. bárki (emberfia); oricine, orice/oricare om; einer, (ein) jeder, (eine) jede, (ein) jedes. 1591 u.: Tudo(m) hogj felele Zente Istua(n) az lo feledő hogj sem(mi) nyaualyaia erkeolche egieb ninch hanem eggik labaula santa ... Az vtan lattam aztis hogj mihent terhet akartak rah tenni, mi(n)d-giart marja harapia, megj rugia az embert [Malomfva U; UszT]. 1597: az ne(m) lehet hogj eő maga dolgaba teórúe(n)t tesse(n) ember [i.h. 12/1]. 1625: feje ualtsagaert ember örekséget el adhatta [i.h. 10b]. 1638: En nekem az

soha eszembe nem jut hogj szitta volna Csisszar Mihaljne Aszonio(m) ezt az Csisszar Istuant, hanem mint aszon nepek dolga, megj szolliaik az embertt solta megj [Mv; MvLt 291. 127b]. 1687: Az Taxat fizető emberek Taxajais azert iratott itt le, hogi a' Generalis Extractushoz ember könnyebben, s hamarebb juthasso(n) [VhU 206]. 1768: Sokakat verésselis fenyegetnek, még pedig minden igaz ok nélkül bele bojtorkodnak az Emberbe s rajtak mindjárt boszszut álnak [Ny.karácsonfva MT; Told. 3a]. 1786 az Tott Fiakat az miolta esmérem, mind ollyan izgága szerző Emberek voltak máig is azok tsak égj Szoval minden Emberbe belé bojtorkodnak és vesznek, minden ok nélkül és meg verik az Embert [Hídvég MT; GyL]. 1832 amidőn valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember ... mégis marad abból valami bényomás az emberb(en) [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.].

Sz: ~t véren fog tettest vérontáson elfog/le-tartóztat. 1583 Monda Leórincz vay Ne fogiatok mert enneke(m) eoreoksegem vagion, Monda Capitan vra(m), ha vagion is, meg zoktak az embert a' veren fogny [Kv; TjK IV/I. 181]. 1595: twdhattya Nagod nem hogj Zabab Varosokon, de czyak egy keöz falwbannys megj szoktak a' Veren az Emberth fogny [Mv; MvLt APol. I. 79B].

3. valaki; cineva; jemand. 1645 az fogoly azt Nem docealta hogj maga eolte volna megj magat az megj holt ember hane(m) inkab Constal a bizonsagokból hogj ember eolte megj, Mert mind el ronczoltak kezét labat fejet, es asztalatis fel rontottak penzert ezwt marhaját el toluailottak [Kv; TjK VIII/4. 43]. 1678/1683: Valakiknek, ezért lehet, akkor kel szolgálni mikor modgia embernek benne, mindeneket, megj becsülnj, s, az alacsonokkalis magat szeretoe (!), s minden boszu üzest ferre tenni, s, minel töb barátokat maganok szerezni [Ks Kornis Gáspár kezével].

4. Tagadó m-ban: senki; nimeni, nici un om; niemand. 1596 Ez mellet penigh az betegség, nehez zwuet zokot hozni, es embert igjekezeti-ben nem bohattja elé [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével]. 1629 hat Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tűz s ugy ment aztan mind alá miuel nem volt ember ky olchya [Kv; TjK VII/3. 104]. 1633: hallottam Giarmati Marto(n)tull, hogi eő ugj soha embert ne(m) szeretett mint Zabo Jacobnett, es eő ugia(n) azt akarna hogi ne menne haza az vrazoh [Mv; MvLt 290. 126a]. 1653: házánál nem lakott az ember, kiváltképpen a ki város vége felé lakott; mert a házak körül nem volt sóvény és kert ... az ember akárhun bészállott akárki életére és házába [ETA I, 75–6 NSz]. 1725 a' mint az előtt az Ölt(na)k edjik ága folyt erre az árok felé azon alól lévő darab Széna fű helyb(en) a' követesb(en) az Ölt vize mellett ollyan bokor volt hogj az ember hasznát nem vehette [Hévíz NK; JHbt]. 1755: Klmes Vr(am) eo Exellja

... hidege napján annyira ell gyengéedik, hogy majd az Emberre se figyelmez, hidegén kívül való napokon pedig tsak alkalmasint vagyon [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.].

5. magaféle (vagyis a beszélő); de seama lui; einer, seimesgleichen. 1570: Neky azt Monta hogi eo ely megien Mert Jth kewesert ely veztyk az Embert [Kv; Tjk III/2. 107].

6. az ember(nek) fia (vagyis a beszélő); omul (adică cel care vorbește); man, einer. 1639: hogi elmene Polgár Bálintné mondá Kállainé ángyom, hogy hiszem szép dolog ám, hogy tégy jót valakivel, s így fizetik meg — maga nem ez vala az fogadás. Tíz pénzzel kínál, én azt sem vöm el, de még másszor is kellett az ember [Mv; MyLt 291. 188a—91a átirásban]. 1659: az en edes Uram Mihalcz Mihaly Ur(am) egy nihany időtol fogván valo sullios betegsegemben, mint igaz házasa Társa embernek bóczülettel gondomot viselte [Altörja Hsz; Borb. I]. 1711: méltotassák az Ur meg tekinteni, micsodas bajoskodás, és munka vegbé vitél legyen mikor az Embér csak mástól vár [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1770: o-lyant küldhet az ember a mitsodás van [Ne; Told. 5a]. 1786: már ezután számba se fogod venni az embert ugy el hiszed magad [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez]. 1794: Azan Eskető Cancalisták engemetis sokat keringettek hol ide hol amoda valtoztatván külömb külömb féle képpen Eskető kérdéseket; mind addig, mig tetzések szerint tsfkorták ki az emberből, valamint, s azt le frták [Koronka MT; Told. 42/1]. 1810 ezen hajtopéznak csekély volta aztis okozza, hogy még bé hajtokra sem tehet az Ember szert, ezen kívül az illy alkatosságokban valo szolgálatra sem igen bátorzkodnak magokat réá venni a miatt hogy néha meg is támadtattnak [H; Ks 117 Vegyes ir.]. 1818: az effélék engemet érdekelvén mostani betegségetem öregbítik az orvosságok erejét semmivé tészik; mert nints mód benne hogy az Ember fel ne háborodgyék az illy eseten [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1831 és tudom esmét beteg leszek, mert anyi a' nyukhatatlanság 's még lelkielbi is hogy, lehetetlen hogy el győzze az ember ha semit sem dolgozik is tsak halja 's lássa [Kv; Pk 6].

emberbaráti embertestvéri; filantropic; menschenfreundlich. 1863: nehogy hátramaradó ... jó embereim, bölcs tanácsadóim, és valódi emberbaráti szeretetet tanusított gyámolaim közremunkálásával megőrzött javaimban érdemetlenek részesüljenek ... visszavonván és megsemmisítvén végrendeletemet ... a magam végrendeletemet a következőkben kívánom megtenni [Kv; Végr.].

emberbéli emberi; omenesc, uman; menschlich. Szk: ~ bizonyság tanú; martor; Zeuge. 1570: Pal mester protestal, hogy semmy helt nem ad az bizonsagoknak, mert zem latomas ellen, semmy helye nynchy az Emberbely bizonsagoknak | Lazar

Imreh vram penig byzonsagra fogot, vala hogj az feold zynen meg byzonytya, Emberbely bizonsagokkal azt hogy az mely feoldekteol, ew Mester^a vramat tyiltotta, azok a feoldek gyalakwty hatarbali feoldek ew feoldey [Gyalakuta MT; Bál. 1. — *Fe-i ítélőmester]. 1604: vgjan bizonitanik (!) kell valamit bizonyithatnak az lofejek, vagy leüellel vagy emberbely bizonsaggal [ÚszT 17/13].

emberesont emberi csont; os de om; menschlicher Knochen. 1653 tíz esztendő mulva is ugyan fejéreslett az embercsont ott^a, és a sok sisak és fegyverderék [ETA I, 50 NSz. — *Báthory Zsigmondnak a törökkel szemben való 1596. évi csatavesztése után Eger közelében a Keresztes mezején]. 1671 husz bizonsagok comportalliak

Búbájosságát, kötozeset Ember Czontnak zebiben hordozasat [Kvh; HSzjP]. 1724: montam Pekri Ur(amna)k, mi Szüksége volt kglid(ne)k, h(ogy) a Klastromba ment ember tsont szedegetni, ezt felelte ezért Szedtem, m(ert) nékem orvos(sá)g(na)k kell (: az gyermek(ne)k, melly Evátul volt :) [Szentbenedek MT; BK. Bentze Gergelyné (56) ns vall.].

emberdobogás lábdobogás; tropait; Getrampel. 1844: hallani lármázni Tolvajt kiáltani Kállyan Istvánét s erre ember dubogást, s réám szaladtak utomba Kis Zsiga, Kis János, és Török Pista kikkis két Szál fenyő Szaru fát hoztak el orozva Kallyántol [Bágyon TA; KLev.].

embereske 1. emberke; omuleț; Menschlein, Männlein. 1827 Szegény sokgyermekű nyomoru Emberetske [K; KLev.].

2. kb. emberke-alakú dísz tárgy; figurină de formă omenească; männleinförmiger Schmuckgegenstand. 1746: (Földből) Niderlandban csinált 9 embercskék; bécsiek. Hat ahoz való kis ón tárgyér [Vargyas U DanielAd. 255].

emberel emberként (meg)becsül/tisztel; a prețui/stima ca pe un om; wie einem Mann schätzen/ehren. 1819: Müllér János pedig a' mi oltá esmerem mind jo, betsületes, és jámbor embernek tapasztaltam; soha sem tudom, hogy senkivel sem baja lett volna, minden embert jo szoval emberelt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

emberemlékezet. Csak e szk-ban: ~től fogva de cind e lumea; seit Menschengedenken. 1602: az falun ember emlékezettül foghván valo vtamat az J most el kertele [ÚszT 16/9]. 1606: az az Veres Patak neüy hely eó túlajdonok lett volna ember emlékezettül fogua ... az az hely Korondj hatar [Korond/Kecset U; i.h. 20/67]. 1782/1799: Ember emlékezettől fogva a' Vámlásban pohárral éltenek, a' milyent most le tettek [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 343].

emberevő mincátor de oameni; menschenfresserisch. 1591: mo(n)da az biro minek keretj

az teorwent hogy nem jeo eo maga Jde, me (!) ne(m) Embereueo farkas volnek hogj szembe(n) nem lehetne eomaga vele(m) ertene(m) megh mert kerj [Szitáskeresztúr^a; UszT „Berczikj Mate” feji-jb vall. ^aSzkr].

ember-forma emberszerű; de formā omenească, de chip omenesc; menschenförmig. 1814: Hun-tutnak rutnak Császár tsalonak szidta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma, tsak olyan az emberek között, mint a' Madarak között az Bér Madár [Martonfva Hsz; HSzjP].

emberfő 1. (ábrázolt) emberfej; cap de om; Menschenkopf. 1588: Vagyon Mas pechetes Amati Arany gywreo, egy ember feő à pecheten, Niom, ket Araniat egy ortot [Kv; KvLt Vegyes I/2. 13]. 1595: Ket Aranj Gyeoreo egyk pechetes masikban egj ember feo, niomnak Keowesteol aur, pp. 20 [Zsombor K; SL. Sombory László reg.]. 1637/1639: 2. Csyer leueles kalan, Aranyas. nyom. p. 32 — f. 10. d. 66. 2. Szeges nyelű kalan emberfeo raita. p. 26 — f. 8. d. 66 ... Eöz labu kalanok Aranyas az Nyele. p. 37. f. 12 d. 33. Egy villas kalan, 1. negy szegű kalan ... Ittem .4. szeges nyelű Lengjel forma kalanok emberfeos, nyom(na)k egjütt .m. 1. p. 4. aestim(tuk) f. 17 d. 32 [Kv; RDL I. 111]. 1803: Ezüst Pohár .. három ki uló égy formájú ember főekkel [Szökefva KK; UnVjk 91].

2. (ember)koponya; cranü; Schädel. 1653: azt mondják a kik ott^a jártak, hogy máig is még látszik a számtalan csont és emberfő s vas egyet-más, de a fű benőtte [ETA I, 50 NSz. — ^aTi. Eger közelében Keresztes mezején, ahol Miksa császár és Báthory Zsigmond szövetséges seregét 1596-ban a török megverte].

emberfős emberfejes; cu cap de om; mit Menschenkopf. 1637/1639 4. szeges nyelű Lengjel forma kalanok emberfeos, nyom(na)k egjütt .m. 1. p. 4 [Kv; RDL I. 111. — A teljesebb szöveg *emberfő* al.].

embergané emberi ürülék; excrement de om; menschliches Exkrement. 1584: Egj haznal lakunk vala ez Sos Ianosnewal, Egor az leania ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fezik, es semmy lelket Nem erzewn benne, De mindenewt be vala kewerwe es kenwe ember ganewal es sohol Nem niulhatunk vala hozza azon eyel Ne(m) erzettek lelket benne, hane(m) hat Mas nap Niolez orakort fel keölt es ige(n) Niegh vala [Kv; Tjk IV/1. 246]. 1639: Hallottam azt Csizmadia Lőrincétől, hogy oly ördög ez az Kállai Gyurkáné, hogy nagyobb nem lehet, s ő igen fél tőle, hogy az ő urának apját is miképpen bűvölte volt hozzá. Ezt is mondotta, hogy az ő étkezés is háromszor is emberganét tett volt [Mv; MvLt 291. 188a—91a átirásban !]. 1779: ezt mondá Váradí az a beszéd, Ntságos Aszszonyom hogy Felfalun^a egy tudományos aszszonnyal kitsináltotta Ntsgod^b

az Ur^c képét s.—v. Ember ganéjbol, a Székelly Ferentzét pedig Viaszbol és az az Boszorkány midőn azok előtt magát hajtogatta volna az Ur Képének ezt mondotta meg bortsáson Ntsod ilyen lágy légyen s így né ártassan senkinek Ntsgod, s ilyen büdös légyen [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiana (61) vall. — ^aMT. ^bGr. Kemény Zsigmondné gr. Bethlen Ágnes. ^cBr. Kemény Zsigmond]. 1838—1845 Buzavirág, finomabb kitétele az emberganének [MNYTK 107. 14].

emberhalál emberölés; omucidere; Menschenmord. 1585: Ferenczy Janos vallia, hallottam Nagy Caspartol mikor eozwe vesztenek Palastos Jstwannal, hogy meegh Nem leze(n) ember halal-neikwl [Kv; Tjk IV/1. 418]. 1592: ezeonkben ve-weok hogy nagy haborswagh lezen keozteok stalam (!) Ember halalis keowetkezik keozteok [UszT]. 1600: mind az Jstennek theorwenyeben, es mind ez vilagy megh Jrt theorwenyekben megh vagyon tiltwa az ember halall [Kv; Tjk VI/1. 457]. 1651: hatalmason fel tamodva(n) falniul fegyveres kezzel es tolvaytis kialtwa(n) az meg fogot keze-seket hatalmaso(n) az Vitez Giörgj vra(m) le-gitim(us) executory keziből el vőttek ezt mon-dva(n): hogy mennjenek el, mert ember halál nélkül nem lesze(n) [Zsobok K; JHbK XI. 23]. 1722: az en vekony es csekely opinio azert ebben e volna, hogj Ngod primum et ante omnia az ember halalert keresne a patratorokot [Székelykocsárd TA; Ks. Sándor Gergely lev.]. 1757: Mi oka hogy a' Cziczuljasiak^a olyan Füstöt bortsának mű reánk, hogy nem tsak a' Munká-tol Szorittattunk el, hanem tsak nem, hogy ember Halál-is lött közöttünk. I. respondent Azért, mert a' Vizet mű reánk verik, mű is szabadosok vagyunk aval, hogy a' mivel ártatunk, ártsunk [Torockó; Bosla. — ^aA Ciculyás nevű bánya-beliek]. 1764: maga édes Annýá(na)k mondotta, hogy ottan azonn este ember halálnakis kellet-nék lenni. El érkezvén maga társával szintén helyre á hol meg verettetett, leg első szavais á volt a házban az Inctusok ellen, más is iszik ma vért énis iszom [Torda; Tjk V. 226]. 1819: A Statutio idejekor contradicaltanak ... de a Regiusok tsakugyan meg nem akarván állani, a Nemesség nagyon fel zudult volt, s ha a Regiusok meg nem állottak volna a statutioban, s B: Kemény Pál a nemességet nem tsendesítette volna, Ember halál történt volna ... az egész Nemesség ellent állást kiáltott [Kóvár vid.; Ks 67. 47. 28].

emberhús emberi test; corp omenesc; menschlicher Körper. 1562: 1530 esztendőben Ferdinandus király nagy erővel János királyra^a esmét reá szálla, Budát sok ideig vivá, de semmit nem tehete néki, mert Buda kőfalait belől ember-hússal megbérlették vala [ETA I, 13 BS. — ^aSzapolyai János választott magyar királyra].

emberi 1. omenesc; menschlich. 1562: 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy dög-

halál lón, kinél nagyobbat emberi emlékezet soha nem tudhat említeni [ETA I, 16 BS]. 1657 En Szilfusi Judit ... meg h gondolá(n) es mindenkor eleottem viselén az Emberi haladóság(na)k állapotyat, az mint mindennap lattuk, az kik ma jo egasseghben vadnak, masnap az szomoru halál el hiruasztya eoket [Doboka; JHb III/8]. 1657 az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erőtelenségtől [KemÖn. 17]. 1746: az I Tordán Iako Csehi al(ia)s Asztalos Péter Legényét János úgy annyira agyon verte, hogy emberi remenség életéhez nem volt [Torda; TJK III. 44]. 1765 El felejtkezvén az I. maga emberi tartozásáról, mely szerint maga Idveségét Isteni étellel, jámbor étellel kel vala keresni ördögi praktikákat tartott, ördögi segítségét advocalt [Torda; TJK V. 284–5]. 1787 Áldassék az Isten, ami (!) atyaink(na)k Istene mind örökkön örökké, ki az ő nagy busulásában meg emlékezett igralmasságáról melyet ígért az ötlet felök(ne)k ezer izigen és meg kegyelmezett a Nsgtok életének emberi remenség felett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1823 (Jb-okat) tsak igen keves emberi gyarlósagert tevelyesztett el kezéből [Aranyosrákos TA; Borb.]. Szk: ~ állat emberi lény. 1653: De látni való dolog: hogy az emberi állat a fejedelemséget szereti, ha módja vagyon a dologban* [ETA I, 94 NSz. — *Bochkay Istvánra von. megjegyzés] * ~ biznyság tanú. 1560 az ew kewlichegeeth ... ha melthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonssagales megh Byzonnythasson Ees azon kywewl walo kylemb kylemb fele k(ew)lthsegewth mellyekrewl Byzonyal Nem Emlekewzhethyk [Dés; SLt AB. 3]. 1606: wagi leweleuel wagi Emberi biznysagat biznysagat meg hagi mibe wagon atis kez lezen le tenj [UstT 20/300]. 1652 Melylyet ha tagadna az J. hagi igr nem volna a mint feleletem(en) irom boczasson ki az ő Naga szeki deoalom a' Mennyre lehet, mind emberj s mind lenelbeli biznysagom(m)al hagi igr va(gyo)n az mint feleletem(en) irom, en nekem mind az maji napigis megh nem atta* [Asz; Borb. I. — *Az adósságot] * ~ emlékezetel felülhaladt emberemlékezet előtti, emberemlékezet előtti (birtokolt). 1801 ha az M. N. Sombori Öregek az Commune Terrenumok ki-járásabán hibáztak, úgy hogy ... az régen el táblázott s emberi emlékezetet felül haladt Birtokokat az Commune Terrenumok között tsaváztak, vagy pedig az Commune Terrenumok között valamely részeket az régen el-táblázott helyekhez jártak ki hibáson, azon hibás munkájok az Öregeknek ... meg változtassák [M.zsombor K; Somb. II] * ~ emlékezetet felülmúlómúlt időktől fogva idő óta' ua'. 1785: Emberi emlékezetet felül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint ... maga biradalmáb(an) lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza, és nevellye ... vgy oltalmazták mint a szemek fényét [Torockó; TLev. 4/11. 1a]. 1797: Plenipotencia

adásunknak nagyobb erősségére és tökéletesítésére a' mü régi Eleinkről ránk maradt, és Emberi emlékezetet felül mulo időktől fogva meg volt Szokott petsétünkkel ezen Levelünket roborallyuk [uo.; i. h. 5/13]. 1834: a' kérdésbe forgo Hellyet a' Fel peres Közönség Emberi emlékezetet fejül mulo időktől olta birja [Asz; Borb. I]. 1847: akik . Bányákra emberi emlékezetet fejül mulo idő óta hagyattak u.m: kiskő Erdeje, nagy és kis folom oldala, a Nyárasba találatnának kárt tenni, azok minden meg különböztetés nélkül 12. M. forintig ... marasztassanak [Torockó; TLev. 10/9] * ~ emlékezetől (fogva/fogván) emberemlékezet óta. 1604: Dizinakat, emberj Emlekezetteől fogua(n) való eős biradalmunkból ... Nyres new helyből be wrek [UstT 18/9. 73]. 1607: () hely my nekünk emberj emlékezetűl foguan valo eős biradalmunk volt [i.h. 20/67]. 1751: Emberi emlékezetűl fogva, az az a' mi ertünkre soha Gyepű nem volt [Ákosfva MT; Told. 8]. 1759: Papoltz igen feles számu biznyságokkal meg állította ..., hogy emberi emlékezetűl ... actualis usussa biradalmába volt a nevezett helyek(ne)k mint önnön maga határának [Hsz; Szentkgy törv.széki deliberátum]. 1797: Tudja s Tanu Hogj .. Sz Ersébeti Agillis Mojzes György, Daniel es Janos Uraimék, Sz. Ersébetenn a középső tizedben . amelj benn valo jóságot birnak, azon jóságban emberi emlékezetűl fogva a Fiju Léányakkal osztozotté? [Ust; Borb. II vk] * ~ mag ember(fajta). 1716: Hárinai Miklos Ur(am) halála előtt oly nyavalyában lett volna, mely miatt a természet szarent valo nemzésre, vagj emberi magnak szaparittására tellyességgel alkalmatlan lett volna* [Nagyida K; Told. 22. — *Uo. egy másik valló így vall: nem arra valo hogj embert szaparithassan] * ~ nemzet a. emberi nem. 1631: az emberi nemzetnek romlot természeti szerint el rendeltetöt hagi egizer minden emberek az testi halalt megh kostolliak [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. 1714: hivata benünket nehaj Tekints Nemzetes Cserai Janos Vr Relictaja Tekints Nemzetes Cserai Judith Aszszonj N: Enyeden jól lehet mint Tisztesseg(e)s meg elememet Aszszonyi allatt, tjesteben való nagy erőtelenséggel, mindazon által józon és ép elmevel levén eo Kglme meg gondolván az emberi nemzetnek a reank ki árradot bünert való I(sten)nek haragyat es romlando anyékhöz hasonló s romlando voltat. .eo Kglme mi előtt(n)k így enumerala eo Kglme minden Aviticum es Accquisitu(m) bonumit* [Ne DobLev. — *Köv. a fels.]. 1719: Az Mindenható es Mindeneket bölcsén Réndelő Istén Adám vetkiért az Emberi Nemzettre oly kemény Decretumát adá hogy minden ez világra születet Ember(ne)k egyczer az keserves halált meg kelyen kostolni [Újfalú*; Borb. II. — *Később: Gyergyóújfalu Cs]. — b. az ember. 1825: az Emberi Nemzet el-annyára meg-sokasult, és csoportosodott, — hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárookra jóni szokott Vásárosok(na)k illendő befogadására tsak nem elégtelen [Torda; TVLt Köz-

ig. ir. 252] * ~ *nemzettség* emberi nem. 1633: tudom azt, hogy az szent Isten az Emberj nemzettségét halandóság alá vetette és mindeneknek egiszter az arnik világból kj kel mülj [Kv; RDL I. 101].

2. ember-; omenesc; Menschen-, Szk: ~ *elme* minte omenescă; Menschengestalt, menschlicher Verstand. 1775: annyi tricás difficultások adnák elő magokat, mellyeknek emberi elme, soha végire nem mehetne [Torockó; Bosla]. 1842: évicitot is vállala Jakab János magára és postalitássira(!) nézve minden háborgatok ellen kirekesztvén innen minden Emberi elmétől Ki gondolható törvényes rémédiomokat [Bözöd U; Borb. II]. 1847: Kirekesztvén innen minden Emberi elmétől Ki Gondolható törvényes lépéseket Evictiot is fogadának a két vásároló felek [uo; i.h.] * ~ *kép* kb. emberforma/ emberre valló vonás; chip de om; menschliche Form, menschliches Aussehen. 1716: mikor el vitték Colosvárra, emberi képis aligh volt szegényen [Nagyida K; Told. 22] * ~ *nyom* a. emberöltő; vírstá de om, vírstá omenescă; Menschenalter. 1777: Papak bírták három emberi nyomtól fogva ezen . . . helyet [Hosszúaszó KK; BLt 9]. — b. nemzedék; generatie; Generation, Geschlecht. 1740: ezen Emberi nyom(na)k emlékeztetől fogva [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1746: azt hallotta, hogy Étető Ferencz ur(am) oly Szeretlenül bant volna marhájával, a mellyet ezen emberi nyom Soha nemis hallot [Szentegyed SzD; Wass]. 1814: a' Gróf Ur Ó Nagysága porontsolt . . . egy néhány Asztagok el csépeletetések iránt . . . , miis ekkor egy keveset ki haladtunk abból az az irtoztató környül állásból, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) col. vall]. — c. emberi nem, az ember; neam omenesc; Menschengeschlecht. 1784: Alázatos kötelességem szerint kívántom Nsgtokat az ide le folyó dolgokrol tudositani: leg nevezetesebben pedig erről a hosszas térről melyet emberi nyom nem ért ezen a földön hogy a Juhok ilyen idő tájb(an) még szenát egyenek ugy hogy már átállamis Nsgtokat busítani [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *mióta* ~ *emlékezetet említi* amióta esztét tudja; de cind se stie, de cind aduce aminte; seitdem er sich zu erinnern weiß, solang er denken kann. 1598: En azt tudom ez dologban hogy miolta en Emberj Emlkezöteth Említeök azolta Zabo Jmreh bírtá azt az peres zekeoth* [Szu; UstZ 12/8 — *Értsd: templomi ülőhelyet]. 1606: Georgius Nagi de Benced . . . Jur(at)us hogj emberi emlékezetet említek (így!) mindekor (!) kezeti^b birodalo(m), s Zallas hely uolt az az Veres patak neuy hely [i.h. 20/68. — *Benced és Kecset U].

3. embernek való; pentru om; Menschen-, für Menschen geeignet. 1802: parantsoltatik ezennel Kegyelmeteknek, hogy a' Pálinka-Főzést gyakorló személyeket az Emberi élelemre alkalmmatos Gabonából-való Pálinka-Főzéstől sub paena (!) Confiscationis tiltsák-el [Borb. II gub-i nyomt.].

4. felnőtt; matur, adult; erwachsen. Szk: ~ *kor* felnőtt kor, emberkor; vírstá matură; reifes

Alter. 1608: Fabyan Jakab Musnay szabad szerkely 36 eztendeos ember megh eskeott hwjt után azt vallya hogi az mig w élt es emberj kort emilt, új emlékezik rea hogi Kornis Parkas vram bírtá az musnay ioszagott [Muzsna U; TSB 21].

emberiség 1. az emberek; lumea, oamenii; Leute. 1846: Virág László — Darvas Jánost meg támadta, s hazonnán a' végre magához vett réz fokossával — az emberiség méltó szanakodására kegyetlenül meg verte — meg kinezta [Dés; DLt 530/1847. 26].

2. omenie; Menschheit. 1849: Hol lehet több miveltséget látni, mint Angliában? És mihelyt érdeke hozza magával, elfelejtkezik méltóságáról és emberiségről [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

emberkedhetik vitézkedhetik; a putea lupta vitejeste; sich tapfer halten, heldenhaft kämpfen können. 1658*: Végre egyebet is nem emberkedheték a számtalan sokaság nyilai ellen — mert annyi nyilat lőtt reájok a nagysokaságú tatár, hogy a napfényt s az eget elfogta mint a felhő [ETA I, 165 NSz. — *1657-beli eseményre von.].

emberkedik vitézkedik, vitézül forgolódik; a lupta vitejeste; heldenmütig kämpfen. 1653: 1594 esztendőben . . . a török Komáromot megszállá és erőssen vitatá; de azok emberül vitézkedvén, nékie meg nem adák a várat. Ezenközben az ide alá való hadak* felérkezének Komáromhoz, és annyira emberkedének, hogy noha a törököt derékképpen meg nem verheték alatta, de úgyannyira megbolygatták, hogy a várba beszólhatott a magyar, és a várból kiszólhattak a várbeliek! 1595 esztendőben Szinán bassa, jó tavaszra kelvén, hadait meginditá . . . , szintén Havasalföldében állapodék meg . . . Báthori Sigmond ezt megértvén, Mihály vajda mellé segítséget küldé, és onnat Rukajhoz néha bémenvén, csatázának a bassa hadával . . . igen emberkedtek a magyarok Isten után [ETA I, 42—3 NSz. — *A német és erdélyi hadak].

emberkép emberábrázolás/alak; figură de om, chip omenesc/de om; Menschengestalt. 1576: wagon egy Zarw gywrw fekete pechetes ember kep Rayta* egy kewes ezeost Benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. — *E benne 1. al. is idézett szövegben a fajta sajtóhiba Rayta h.]. 1652: Wagyó(n) ezen Ládáb(an) egy allya nélkül való aranyas ezüst romladozott Halmagyj Ecclesiahoz való, vagy Conferaltatott pohárocoka, tetejeről le romlott egy ember kep(p)el együtt [Nsz; IB. X. Pasc. 2]. 1700: jutat Gasinak Egy ezüst Kalány, melly(ne)k az vegiben egy gomb, és egy ember kep vagon öntve, egy Gahamos (!) Arany Gjürövel együtt [Ne; DobLev. I/50].

emberképes emberábrázolásos/alakos, embert ábrázoló; cu figură/chip de om; mit Menschengestalt. 1668: Egy ember képes függő, melyben van gyemant. 40. Rubint 18. Gyöngy. 4 szem [Mk

emberölés omucidere Menschenmord. 1584: Hog valami ember edist wyr ontast werekedisth lopast paraznasagot es egeb hatalmaskodast Anna felette wasas kezeot walo Eoreöksig dolgot oztozast Azokban semmit az sowago biro* ne(m) igazgathatt, hane(m) mindent Az wasas biraia igazit el [Torda; DLt 212. — *Az ún. posztós sóvágók bírāja]. 1770: Volt az az díbdáb vásár, mivel mind az volt az híre, hogy leteszik a vásárt, minthogy mindenkor sok tolvajkodás és emberölés történik annak alkalmatosságával. Nem csuda ez az Nyíren! [TT 1891. 278 SzSzN]. 1783: Mély alázatossággal instalok méltóztassanak e felette rettenetes Casusban ... efficaciter belé tekinteni, és ... illy példa nélkül való, rettenetes ember-égetéssel és öléssel való fenyegetései ellen de securitate providealni [Mv; MbK XI. 68].

Hn. 1818: Az ember ölés Tónál [Györgyfa K; EHA].

emberség 1. kb. becsület; cinste; Ehre. 1562: En fogattam fogadokes hitemre es Embersegemre Ez lewelnek zeribe hogy valamikor valamely napon En kezembol kj kewanja vagy Ev maga batjam vagy ha holta tewrtennek azonyom felesege minden ok vetetlen kezegbe (!) bochatom az mint Ew kezembe bohattak [Zsombor kör. K; MNy XL, 138]. 1567: Anna Koach, vxor Caspar(is) ispan de Maythyn iur(ata) fassa est, Quod presens fuisset quan(do) Vargane ad Helenam hys dictis adysset Embersege az hogy az gyolchot az en ladambol ky wewtted elmetelted es Vrad ingere foldottath (!) [Kv; TjK III/1. 39]. 1582: Cathalin Zabo Martonne . vallia ... Igiarto Georg feyerwary Jstwannehoz Niula, es Monda Neki mas feleol Rengeo Anna: Te Georg ezé az embersegh [Kv TjK IV/1. 53–4]. 1592: Catalin Teoser Martonne vallia: monda az Azzoni, bizoni en most meg ne(m) adhatom, mert ninchen penzem, hane(m) mielt Jsten meg hozza vramat io embersegh meg fizetek az Io Azzoniomnak, mert ammi keoltsegnwk volt el vitte vram [Kv; TjK V/1. 267]. 1631: bizony nem embersegh am edes baratom hogj egj celiba(n) vattok s megis megh tagadtatok [Mv; MvLt 290, 53a]. 1653: ha akartuk volna idejen meg bolygattuk volna, de embersegh volt bennünk s böcsültük tiszteltük mint Nagybik Atyankfiat s nem kellett volna abutalni az mi Atyafisagunkal es patientiankal [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1776: ne(m) bízom többszer magok emberségekre [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

Szk: ~ét hányja ?emberségét emlegeti. 1606: emberseget kezdé Tibald Peter han(n)i osuat peternek s ugi vezének eszé [UszT 20/146 St. Semjen de Betlenfalua pp vall.] * ~re tanít becsületre/móresre tanít. 1736: Farságbán penig, kivált a székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocstottak: most az emberség megindult és az embertelenséget felkeresi, s a hol feltalálja emberségre tanítja [MetTr 358].

Sz: csak egy pénz ~e csak egy fabatkát ér becsülete. 1572: az korchoma haznal hallota hogi ez

Caspar azt Monta az Antal New haydw legennek teneked chiak egi penz Emberseged. Ez zon egyben zolalkoznak [Kv TjK III/3. 25–6] * két pénz vkinek ~e. 1592: monda Nylas Antalne Martonnak, te Marton megh hizal hizem velle hogi el veteted az malacz hust, monda Marton, en ne(m) hiztam, de vgian ne(m) adhatod keccer arran. Monda Nylas Antalne, te hituan lator, ket pinz neked emberseged: Ezt haluan Marton monda, hazucz esse kurauul benne, hogi nekem ket pinz volna embersege(m) mind addigh, ammegh ra(m) nem bizonitod, mert en sem parazna sem gilkos, sem orr nem vagiok | Zaiabol hallottam Nylas Antalnenak, hogi minekwnk mongia vala, en mondam Martonnak hogi ket penz embersege, hogi az fel malaczot el vetete [Kv; TjK V/1. 227].

2. tisztesség; onestitate; Ehrlichkeit. 1575: nemely orzagunkbely hytwan partos emberek mind tyztessegekreol, embersegekreol, es hazayok zeretetyreol el feletkezwe, Bekessel* eoowe coniu-ralwan, es hadat my ellenewn tamaztwan, minket es az zegeny hazat el akartak rontany es vezteny [BáthoryLev. 330–1 fej. — *A Báthory István fej. ellen feltámadt, fej-i székre törő Bekes Gáspár]. 1736: abban az időben az urak épen az pénzüjtésre semmit sem vigyáztak, hanem csak az egy böcsületre és emberségre [MetTr 356].

3. tekintély; prestígiu, vazá; Ansehen. 1572: Monda Aztalosne Enis oda Mente(m) vala De solia Nem leon Annye Embersegem hogi az latrokat ky wzhessem az hazbol megh leanomis az kwrwa hozzwan hwtza vala az kezet hogi megh wsseon ertek, oztan az tyzedeseket hitta(m) oda azok wztek ky eoket [Kv; TjK III/3. 9].

4. kb. vkinek ember volta; demnitate; Menschsein. Szk: ha ~ét nem nézné ha ember voltát nem tekintené. 1572: Anna Bakony Balint zolgaloia Azt vallia hogi tawaly Nyarba valamin haborottak volt eoowe Lakatos leorinch lakatos peternewel ... leorinch Azt Mongia volt peternek, Roz eb vgy chapnalak Archwl ha Embersege(m) Nem Nezne(m) Minden fogaid ky hwlanak [Kv; TjK III/3. 30]. 1574: Albert Zabo Marton zolgaia, Azt vallia ... hallota hogi az Keower Marton Monta volna azt hogi zep Marton Emberseget Nem Nezne Teowissinenek orrat aya-kastwl ely Mecchetne [Kv; i.h. 365]. 1637: egi szer sokadalomkor egi korsot egj Desi Fazakas netül penz nekül niue el, Megh lakatos Istuan is azt monda hogj ha emberseget ne(m) nezne, ki uenne az kezéből s az fejehez verne [Mv; MvLt 290. 254b].

5. emberiesség, emberségesség; omenie; Menschlichkeit. 1600: Borbely Peterne Katalin azoni* az azoni Mondotta aztis hogi az isten megh algia az szilahiakat es az Brasai olahokat mivel isten utan azok emeltek fel engem az hazatis azok embersegeul czinaltattam [Kv; TjK VI/1. 381d. — *Tollban maradt: vallia]. 1607: Hallotta(n) zaiabol az azzonnak hogi azt mondotta hogj Ehelis megh halna Mind gyermekestwl ha Janos deak penzebeol es embersege altal Ne(m) elne de annak az penzeuel kereskedik s ugi el [Mv; MvLt 291. 436b]. 1804: minden a szeretet, és emberség útján tett

igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal és tsufságokkal vizontagoltatván [Berz. 21].

6. illendőség, tisztesség(tudás); cuviintă, purtare cuviincioasă, decentă; Schicklichkeit, Anstand. 1573: my megh tekyntwen az wytezleo, Kamwthy Balasnak zolgalattyath kyt my hozzank mwthatoth Nag' emberseggel azokrol my sem Akarthonk neky halaadathlanak lenny [Fog.; Törzs. Bekes Gáspár aláírásával]. 1575: Az Hamway Ianos dolga feleol vegeztek eo kegelmek varosswl, ha eo kegelmeket Byro vramat Es az Thanacot Io Embersegel meg Talalya es az fogwa tartot Embertis meg Engetzely elegity, Mint Magat Igerte eo kegis varosswl Engedelmessek lesznek neky [Kv; TanJk V/3. 110a]. 1599: Egyedwl ment fel hozzaiok, es Nagy emberseggel kirthe hogy bochássak el az kopokath, agarakath [Dés; Eszt-Jk]. 1656: Die 2 may Köpeczi Miklós-né leányom, Anna aszszony ment Szabó András-hoz. A lakodalom lett meg 2 may kedden, több nap nem; mely lakadalomba sem fiamat Ferenczet, sem az én feleségemet el nem hívták az emberség miatt [ETA I, 160 NSz]. 1716: a szálást bár né halasza Ngd az Polgár Mester uram emberségére mért abban sém(m)l ném télük [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1772: Hogy hát tsak anyi emberséget tudok. Ezek elég valóságos illetlen szok voltanak [Zilah; TSb 21].

7. kb. (vkinek) testi-szellemi ereje; puterea fizică și capacitatea intelectuală a cuiva; js körperliche und geistige Fähigkeit. 1573 k.: Emlokozhetyk ty Ktok, az En Ennek clothe valo, hyw zolgalotomrol my(n)t zolgalatal zolgaltam az Eghez varast medeg az wr isten Eppen Emborsegembe megh tartoth, de Jmar mostan az hatalmas Jsten az w Jo voltabol megh ostorozot, es Nagy Chapast vetot reyam az ghutta wttesnek Myatta, w Annira hogy magamal Jo tehetetlen vagyok Es germekneles alab valo vagyok kyth Nylywan Jol lath ty kegelmetekes [Kv; Tjk III/3. 226b. — *Tollvétség lehet wgi ~ ugy h.].

8. kb. figyelmesség; atentie, dar; Aufmerksamkeite. 1648: Kegyelmedet Uram bötülettel követem, mint Uramat megh botsasso(n) hogy semmi emberseggel ne(m) lehettem az uj esztendőben, mert I(ste)n lattya, megh ez iden egy roszt nestnel több kezemhez (a)z hónap nem volta miatt nem jott hanem (a)z mi kitsiny uj esztendeot küldhettem, az levelemben includalva, küldtettem Kglmed Ura(m) vegye jó neven [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo lev. Petrus Zenas de Balliokhoz].

9. száz ~ centumpátárság/virség, centumpáteri/viri tiszt/tisztség; centumvirat, demnitate de centumvir; Amt der Centumvires. 1588: Giulay Janos illie(n) valaszt teót, hogy sem ez varosban, sem masut az Coloswary ember ellen az eo Nemessegevel Nem el, amaeg (!) ez varosba lakasa leszen, hanem az varos Ala es a keozseonseg tereh viseles Ala Aggya magat ..., Es ekeppen eskwttetet az varos keozibe, az Zaz embersegre [Kv; TanJk I/1. 92].

◇ Szk: ~et tehet ?magának igazat/igazságot szerezhet. 1674/1676: Kamuthi Miklós-né ... előttem hallásomra edgynehányszor panaszkodot, illyen szokkal, el vövek, el foglalák tollünk Szilvást*, de adott Isten nekem még annyit, hogy emberséget tehetek [Szava K; JHbK XX/21. — *Mezőszilvás K].

emberséges 1. becsületes, tisztességes; onest, cinstit; ehrlich. 1618: Boga Balint* ne(m) baratod hane(m) Emberseges Ember [Kozmas Cs; BLt 3 Lestyán Janos nb vall. — *Tollban maradt: monda]. 1621: Egj io előreh Azzoni embernek, avagy egj io Eörehg Leannak, kj Nem Jeöuevenj, avagy egj nehanj eztendeöteöl foghva itt szolgalt emberseges embereket, iamborul es igazan, kj tudos, swtnj, feözni, zappanozni tud, es ez mellett minde(m) dologhoz hozza niül, es az haznal valo gonduseleshez tud, teöbbit ne adjanak f. 10/. [Kv; TanJk II/1. 314]. 1637: bezech emberseges embernek nem kellene el szenvedni az mint le rutita ez az szeöcz Ferencz ... azt monda bizony neki aha ehel holt Gilkos beste toluai lelek kurua fia ugjmond, s miert jöz ide mikor tudod hogj nem szeretlek ugjmond [Mv; MvLt 290. 53a]. 1654/1670: én mondam neki az Banffi Christoph Uram szolgájának, mijert tekeletlenkedik, ha Banffi Sigmund szolgája volna nem vinné más Ur földire az borokat, de ne(m) emberseges ember érte, hogy eszt cselekszi [Szénaverős KK; LLt Magyar Mihaly (50) jb vall.]. 1661: Doceallia emberseges emberekkel hogj aldomas Itallal veotte [HSzj áldomás-ital al.]. 1679: Ha mellyik Meszaros, emberseges ember cselegyet böcztelenséggel illeti azt a Ceh Mester erdeme szerent büntesse meg [Dés; Jk]. 1711: ennekutánna ö kegyelmek egy mást nem injuriályak, hanem egy mással igyekeznek Istennek élni emberséges Embernek szolgálatyára s példájára [Albis Hsz; BLev. Transs. 33]. 1736 u.: Cselekedné csak most valaki*, nem olyan fő emberek, csak valami alávaló egy-házi nemesek, minnyárt excommunicálnák az emberséges emberek consortiumából [MetTrCs 458. — *Ti. az előzőleg leírt tivornyázás utáni zajos éjszakai kalandozást]. 1763: az I. éjjel mas complex tarsaival edgjütt az sokadalom idejen lármaztak, kiáltoztak más emberseges emberek házára réá mentek, azokat mortificáltak, a' kortsomárol a Czégért el lopták [Torda; Tjk V. 178]. Halgasson ked Aszszonyom ne Tolvajozza ked s ne szidgya ked azokat, mertt azok nem Tolvajok hanem emberséges emberek [Mv; Told. 16. 51]. 1819: néhai Rákosi Boldisár jozan életü jámbor emberséges ember volt, a ki a maga kolosvári borát betsületesen meg itta [Kv; Pk 2]. — L. még KemÖn. 15–6.

2. kb. valamirevaló, emberszámba vehető; cumsecade, considerat drept om; der als Mann gelten kann. 1734: minden Emberséges Ember azon Jeg ki tisztítására egj Embert adni tartozik [Dés; Jk]. 1752: vaját penig egyszer olly avast küldöt, hogy emberséges ember meg nem ehette volna [Beszt.; Told. 37/44].

3. tisztességságó/tudó; cuviincios; artig, von Anstand. 1678: 30 die Augusti jó reggel ismét házaja mentem Görcsi Mehmet pasához, és nagy emberséges salutatio után nagy exacerbatióval kezdé el az panaszkodást [BTN 130].

4. derék; brav, de treabă; tüchtig. 1788: ez előtt való öreg vintzellér nem derekasint értett a' Mesterségéhez ..., de az idén jókor állított bē Gernyeszegről egy emberséges jo vintzellér, kit még tavaly ősszel tokmáltunk volt Czelnáról oda [Kercsesora F]; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

5. barátságos; prietenos; freundlich. 1736: Az 1678. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehetél volna rajta, mégis mind magad mind lovad jól lakhatott volna; nem vala hire az vendégfogadónak [MetTr 355].

emberségesen 1. tisztességesen, emberhez illően, rendesen; cu omenie, cum trebuie, cum se cuvine; anständig, ehrlich. 1573: Borbely Kelemen hitv vtan vallia hogy Ieo hozza Kapa Myhalne, Es mond hogy Io peter vra(m) Im teyfeles tykfiait feozte(m) Egyel Esmet Mond laui En Embersegesen agiat attham Neked myert hogy otth Nem Marattal ez raytat Nem esset volna, Ez mynd Temmagad Bwne [Kv; Tjk III/3. 53–4]. 1634: Töki Istva(n) en velemis hivatta haza az szolgat melle Körtouelyfai Martho(n)t, enneke(m) azt mondotta hogy haza meny(e)n, ha embersegesen tartya, ne(m) ugy mint ez előtt [Mv; MvLt 291. 4a].

2. illendően, szépen; cuviincios, frumos; geziemend, schicklich. 1586: Kannagyarto Andras vallia, Az Aztatnal ighen Reszegh vala vgia(n) az elembé* fekwit vala zolga lewen, es mind el okada Ruhamat, kit valtigh zegienlek, Az legheniek sem bantattak sem zittak Az Aztatnal, hane(m) zepen serkegettek embersegesen gyenghen Az Allat fogtak, hogy az zer arrat megh Aggya, Az Vta(n) ha my eset raita Ne(m) tudom ky oka [Kv; Tjk IV/1. 545. — *Értsd: ölembé]. 1629 lakozas sem volt hane(m) hogy az kinel kalacz volt abban osztogattak szellel azt eottek, onnat embersegesen jeottek el [Kv; Tjk VII/3. 104]. 1636 En tollem ez fogoly Ember Embersegesen el bőlczuizek, miuel hogy nalam ivek [Mv; MvLt 291. 68a]. 1638 az iffiu Meszaros Istua(n) embersegesen mulatot mas tarsaiual e-ggjuitt tiztesegesen tanczoltakis, de senkinek semmit sem uetettek [Mv; i.h. 131b].

3. szépen, rendesen; frumos, cumsceade; schön, ordentlich. 1653: 1653-k esztendőben bíróná tévők Kovács Szabó Ferenczet. Ez a Vágási István-tól elkezdett falat a pap felől emberségesen juliában elvégezteté, és a bástyának is a fundamentumát jóval a föld színén feljül hozatá [ETA I, 155 NSz].

emberszám 1. '?' 1642 Gondolkozvan azert ... Trauzner Janos is az Hugarak Trauzner Katanak Jo dologban valo igyekeze-

tit, Attya Fiui szeretettől viseltetven hozzája, megh ada mi előttünk az Jobbagyoknak Summajokat* az Zalogh szherent, ugy mint fl 90 Hungaricales ... Trauzner Kata is, az Hovasban Torda váár megyeben levő Illyen nevű Falukban (l) levő Portiojitt ugy mint Ember számokat (igy l) es azokhoz levő minden nevel nevezendő Pertinentiakat. Trauzner Janos(na)k, es Felesege(ne)k maradekinak, az megh nevezet fl 90 Summajitt (l)* impignorálná [Hadrév TA; DobLev. I. 12. — *A zálogosított jöb-ök zálogösszegét. *Így Summajig h.].

2. ~ban embersorban; in rindul oamenilor, matur; als Mensch (in reifem Alter). 1571 Anakvtanna Megis keryk biro vramat kiral biro vramatis Es az Tanachbely vramat, hogy az Eskola Mester zerzesere Visellienek eo k. oly gondot hogi az ky lezen Ne legien gyernek, hane(m) legien Ember zamba es Beochwletbe ky az varasnak gyermekinek Thanitasara Egieb eskolaba valo deakoknak Byrasara elegh legien [Kv; TanJk V/3. 52a].

3. ~ra kb. emberenként, személyenként; pe om, de fiecare om/persoană; je Person. 1596 Az reth eleozer boriu kerth uala, attól el fogak, fel oztak tizesre, Akkor mind egy aranth birtak ember zamra [Uszt 11/39].

A teljes, sőt — mint itt — a részleges földközösségben élő faluk határát, ill. a határnak földközösségben használt részét a település tizedei között, ezeken belül pedig telkenként osztották szét. A réteknak rendszerint csak a közösen kaszált és gyűjtött fűvén, ill. szénáján osztottak.

emberszó emberi szó; cuvint omenesc/de om; Menschenstimme. 1553: az olta Miklosan valami Veres himlő ki ütött, mingyárt bé hozták hozzám ... már itt vagyok el szigetelve Lelkem — csak Isten tudja, mi unalmas és szomorító nekem e' méla bús magány, hol még ember szo is alig hallható a' gyermekek bodító lármájától [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

emberszólás megszólás, rágalmazás, rég, táj temondázás; birfeală, calomnie, defăimare; Nachrede, Verleumdung. 1736 Nem vala abban az időben annyi emberszólás mint most [MetTr 362]. 1771: Mivel ennek előtte történnek a' B Czéhba holmi haszontalanságok ember Szollások Csu-fondároosságok, és egyéb illetlen dolgok, ezeknek el távoztatására, ilyen punctumokból álló Dispositiott végezzenek [Kv; FésűsCjk 20].

embertelen 1. mn 1. emberségéből kivetkőzött; neomenos, lipsit de omenie, inuman; unmen-schlich. 1654: Mihaly deak ele szokek az agj fejetől es szidnj kezdé Jstuan deakot jlyen szok-lak Embertelen roz kurua fia myt teokeletlen-kedel az matkam kőrw, hizem előttd uolt az előttd, de majd el vtóm az fejed s <az> seggedhez teszem [Ksz; BLt 7 „Mihaly Andrasne Katha Asz(ony) Prim(i)p(ila)” (32) vall.]. 1702 Porka Janos mester ... az Malom Birakkal edgyező akarattal Molnarokat, kiket igaz Lelkü Esmere-tűek(ne)k es munkara s mestersegre alkalmato-

saknak ismert tarcson, nem reszegeseket, nem emberteleneket, hanem jó remesegűeket [Dés; Jk 321a]. 1746 Tudom nyilvánlagosan Szuszán Dávidot embertelen természetűnek lenni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1769 Embertelenebb emberek falunkban nintsenek az utrizált személynél, kik minden emberrel egyben háborodnak s verekednek-is [Bukuresd H; Ks].

2. emberhez méltatlan; nedemmn de un om; eines Menschen unwürdig. 1746 midőn az egyik kérddete volna, ki fíté meg aszt az disznót, aszt felele embertelen szokkal és szidalommal Etedi hogy ő ütötte [Torda; Tjk III. 101].

3. embertelenül/emberhez méltatlanul viselkedő; neomenos (care se comportă nedemmn de om); sich des Menschen unwürdig/unmenschlich benehmen. 1739 ha csak valakitől nem inhibeáltatik, arra való a Nemes szabadság, és a keresztyeni kötelesség is, egigjik a másikkal, atyafiságos, barátságos, tisztességes, Conversatiókban lehesen; Ország uttyán jární, Sokadalmokban, Conveniálni, korcsomákon innya emberséges emberek(ne)k sőt embertelenek(ne)kis szabad; Mellyek nem olly gravis Circumstantiák, hogj halált érdemellyenek, mint az A. ő kglme p(rae)tendeállyá [Dés; Jk 313b–4a].

◇ Szn. 1596 waradi posta, Embertelen Janos ment Thordara [Kv; Szám. 6/XXIX. 46].

II. hsz emberhez méltatlanul; neomeneste, (in mod) nedemmn de un om; unmenschlich. 1593: Jeoue ki Samuel deakne, es kerni kezdte ez Monostori embert zep zoual, hogi segitene egi dezkat az lean feiere adni, monda az Monostori ember, bestie lelek kuruafia segilien, minem zolgađ vagiok, vagi ne(m) te vagi az Colosuari birone, Monda az Azzoni, Io attiam fia miért zolaz ollian embertelen, lam en teneked tiztessegegel zolok [Kv; Tjk V/1. 412].

embertelenkedés kb. becstelenkedés, gyalázatoskodás, ocsmánykodás, rég, táj bestelenkedés; josnicie, ticăloşie, mîrşăvie; Unehrlichkeit, Schändlichkeit. 1709: Hallottam madai* Bay Ádám sok embertelenkedését; meglátszik, hogy nem szolgabírónak való ember, tudatlan, nyegédes, rossz ember [TT 1890. 776 SzZsN. — *A Szabolcs megyei Nyírmadán lakó].

embertelenkedik becstelenkedik, gyalázatoskodik, rég, táj bestelenkedik; a se purta josnic/mîrşăvie; sich schimpflich/schändlich benehmen. 1649 az Jobbagy rutul kezdte szidni az legent Mohaj Andras* miért embertelenkedel ..., Arra nevez annal ruttiabbul kezdte szidni Tolvaj(na)k Mohai Vr(ama)t [Kv; Tjk VIII/4. 383. — *A név előtt v. után tollban maradt: kérdé]. 1670/1740: Zalog költésnek idején valakit bestelen szoval illetni. Végezék azt is hogy Törvény napján vagy Zalog költésnek idején valaki vagy peresivel vagy akárkivel, akár Esküttekkel, akár egyéb Emberrel, a Czelon kívül embertelenkednek, Valami gyalázatos es bestelen szoval illetve valakit, az ollyan Embert a Falu büntesse

ötven pénzre minden könyörületesség nélkül mindazonáltal Törvény Szerént kell el láttatni hogy ha Bestelen sz(o)kot szollot é vagy nem [Homoródsztpál U; Wlt]. 1767 az Rödiek* is egy darab ide való hatart el csovaltak az falu ki ment valtig embertelenkedtek de en bizony nem tudom mib(en) maradot [Ajton K; Wass Ebeni Éva lev. — *Az Ajtonnal tőszomszédos Rőd lakosai]. 1762 az Utrizált Házhoz Kaffai János bé jöve s ott sokat embertelenkedék az Iffiuságokkal s rutul őszve káromlá külömbb féle teremtetttézéssel [Geges MT; IB. „Elizabetha Somodi cons, providi Joannis Molnár” (53) vall.]. 1767: azon potentiarius embertelenkedet, gazalkadatt, az Egetboros Üvegeket, kantsokat az Asztalhoz ütven mind őszve rontotta? [Majos MT; Told. 26 vk]. 1791 és a Fogadoba sietven, ott tanáltam a fogado házban Tihai Logyin Vasziát, embertelenkedve a Fogados(s)al [Galgó Sz; JHb 1/23]. 1813 Ekként vakmerősködvén és Embertelenkedvén Barátosi Joseffné ... a vele való azon bánást meg érdemlette é, és az akként vele való bánásra volt é Hatalma mint Feő Czéh Mesternek? [Dés; DLT 56. 3 vk]. — L. még SzO VI, 296.

embertelenség 1. gyalázatosság; mîrşăvie; Schändlichkeit. 1653: Teobbi keozet irhatom kegyelmednek aszonyo(m)nak busulasatis Damokos Vra(m) embertelensege mia, noha nem illenek talam megh írnom de nem turhetem az eo nagy gazzagat, mert már az Cziki Vrajm keozul még czyak latogatasara sem mehet senki ely eo kegyelmenek kit le ne(m) szidogat [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár János apósához]. 1764: bizonyos lehet külömbben Bányám Uram benne, hogy ha egyebb parantsolatyait meg nem fogadná is, de ha embertelenségre biztattyá, abba hátra nem áll velem mind azon által ugy száljon szembe a gaz ember hogy amit meg fog érdemleni, tudja meg hogy meg kapja [Középlak K; BFR].

2. neveletlenség, illetlenség; bádărănie, necuviintă; Unziemlichkeit, Grobheit. 1724: akartam az Urnak Groff Uramnak meg írni, és az Urat Groff Uramat bizodalmason követven kerni ne vellye az Ur embertelenségemnek hogy most az Innepek előtt az Ur latogatasára kötelességem szerint el nem mehettm, de bizonyoson meg értvén hogy az M: Regium Gubernium Gyűlése 24. Aprilis be all, arra nevez kelletet sietve hitván Nagy falvi Joszagocskamban mennem [Bethlensztmiklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.].

Sz. 1736 Farságbán penig, kivált a székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűtenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: most az emberség megindult és az embertelenséget felkeresi, s a hol megtalálja emberségre tanítja. És mivel minden időben vagyon rossz ember, ha rossz emberre tanáltak valahol, avval nem gondoltak, vagy akart vagy nem jól kellet főzetni, másként az övéből az atyafiak bizony jól főzettek, vagy akart vagy sem, de az gazdának csak jókedvinek kellett lenni [MetTr 358].

embertelenül gyalázatosan, aljasan; in mod infam/rusinos; schändlich, schmachvoll. 1597 Feyer Daniel ... wallia ... Chizar Peterne kerde Mihalt Tiede vgmind az ferfi gyermek . kerlek Mihaly vram zolich megh gyermekedet, mert az vczabeli gyermekek mind azt mongiak hogi az kertemet hagia s vgi hagyallia ki az almat, monda Feorkeol Mihaly, Hazud bestie lelek kúrwaül valaki azt mongia az en gyermeke(m) feleol, monda Chizarne bezzegh embertelenewl zolaz eoregh ember lewe(n) [Kv; Tjk V/1. 106]. 1665/1754: Ha ki meg haragszik az érdemes büntetésért, embertelenül szoll, vagy az asztalt meg üti, vagy a' pénzt tsak le veti, büntetése egy heti bér [Kv; AsztCart. 14]. 1808: Az ide valo Kolosvári betsületes Asztalos Czéh a Grofnénak nagy praejudiciumával edgyetmás eszközeit embertelenül el ragadozta [Kv; AsztCLev.].

embertetem (emberi) csontváz; schelet de om; (menschliches) Skelett, Gerippe. 1777 amidön egy nem Unitus oláh Popa Nyikuláj nevezetű a Házának fundamentumát tette volna ember tetemet kapot [Mezőpágozca MT BK. Vonuj Szevaji (!) (50) jb vall.].

Az itt aránylag későről adatolt összetétel utótagjának viszonylag újabb 'holttest' jel-e miatt — jóval kevesebb valószínűséggel — e másodlagos jel-sel is számolhatni.

emberül 1. tisztességesen, becsületesen; cinstit, cum se cuvine; ehrlich, gebührlich. 1606: ne(m) tudo(m) mit attak s mit ne(m) az Nagy Andrasne hazasitasakor, de Dyenes Miklos az mostoha attia emberwl hazasita [Uszt 20/186 Martin(us) Kerestely de múnas* (65) lib. vall. — *Muzsna Uj. 1632: En bizoni megh az Uraval sem latta(m) semmi latomast, en ugj tudom hogj emberseges aszony az hazamnal emberül niselte magatt [Mv; MvLT 290. 83a]. 1762 az Agens(ne)k emberül meg fizettem s kértem Dolgamra minél nagyobb attentioval lenni [Hosszú-aszó KK; Told. 4].

2. bátran, vitézül; curajos, vitejeste; tapfer, heldenmütig. 1595 19. Nouemb(ris) Dobos ferencznek adatot Biro Wram f i költsegül, miert hogj Lippa fele az hadban, vitezul meg allotta az löuöst (!) az War kö fala alat, és magát Embertülis tartotta [Kv; Szám. 6/XVIIa. 155 ifj. Hel-tai Gáspár sp kezével]. 1653 a tatárságnak egy része hátra ment volt rablani Csálóközbe, hogj az odafutott népet elrabolja; de azok is emberül forgódván, az ellenséget magokról elűzik Isten segítségével* A török ... nem hagyá Váradot, hanem megrontá és erőssen ostromoltatá sok úttal; de a benne valók ellene emberül viselék magokat* [ETA I, 42, 51 NSz. — *^b 1594., 1598-beli eseményre von. feljegyzés].

3. derekasan; cumsecade, cu nádejde; tüchtig. 1653: Joszagombol két ekéket boczyásanak jo készüllettel, jo nyolcz nyolcz eökreökkal bé az tavaszi szántásra vetésre egy hétre, annuatim; mely ekék és eökreök mellett nem Soldosok, hanem ott lakos gazda emberek (: az kiken az

szer lenne az be jövetelre:) legyenek, hogj tud-gyanak szolgálj emberül és hasznoson [Cege SzD; Wass]. 1674: Szegödtem megh En Gavay Miklos Sztupina(n) lako Orosz Vaszillyal hogj ... az Czukas nevű el szokot Tot megh tölcse mindenűt az gattyat, az Zugot, Malomra valo Valukat, es fenek Czap Valukat maga jo modgyával emberül ugy be Czinallya hogj az viz az valuk mellet mindenűt se alol az czap Valuk se az molomra szolgáló valuk mellet el ne furja magát a viz [A.szovát K; Törzs]. 1822 a' koz kertet végig Tavaszra kelve, jól, és Emberül meg tsináltatom [Mv Told. 23].

4. istenesen, istengazában; strasnic; fürchterlich. 1765 Szabaszlai ur(am) Varga Györgyöt ugyan Emberül pofon tsapá [Szépkényerűsztmárton SzD Eszt-MK Vall. 51].

embervagdulás emberkaszabolás; mäcel, masacru Blutbad. 1557 wolt ... Bathory Jmreh zolgaywal ember ewldewkles, weres, wagdalas [Somlyó Sz; Wlt. — A teljesebb szöve. emberöldöklés al.].

embervastagságú (ember)derék-vastagságú; de grosimea unui om; rumpfdick. 1776: Vlasza Ignát adott még két nagy embervastagságú almáfát [Mihálcfa AF; MvRK].

embervérés embercséplés/ültelgelés; báta/sno-pealä; Menschenprügelei. 1557: ember ewldewkles, weres, wagdalas [Somlyó Sz; Wlt. — A teljesebb szöve. emberöldöklés al.].

embrió (ménbeli) ivadék/magzat; embrion; Embryo. 1762: azt vallya, hogj látta légyen az embrionak ütködését* Anna hasában [Torda; Tjk V. 97. — *A gyermekgyilkossági per ítéletében a szó szerint ismételt szövegrésznek e helyén *ültödését* áll].

eme 1. koca(disznó); scroafă; Sau. 1638 Eoregy diszno n 6 harma artany harma Eme Mayorba hiszlalt diszno n 3. Ket eme egy artany [Cege SzD; Wass]. 1657: percipialtam ... Eoregh Artant, N. 3. Eoregh Emet N. 31 Süleoket N. 7 [Borberek AF; i.h. Perc. 15]. 1675 Diszno vagion kettő edgik artani az másik eme [Dés; Borb. II] | Öregh Kan Öregh Artany ... Öregh Eme .. Kan Malac Eme Malacz [Radnót KK; Uti]. 1677 (Vett) Eoregh Artant nr. 20. Eoregh Emet nr. 22 [Görgény MT; Uti] | Öregh kan vagion no 4. Artanyok no 36. Öregh emeh no 66 [A.komána F; Uti]. 1696: Sertesek vadnak az makkan Kan no 2. Öregh Artany nó 10 Öregh eme nó 27. Teli Kan nó 15. Teli eme nó 21 [Bethlen SzD; BK]. 1718 Öregh Eme nr. 14 [Hosszú-aszó KK; Szentk]. 1722: vagion Öregh Sertes elégj ártany és eme no 34 [Algyógy H; Born. XXXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 4]. 1740: Esztendos Süldő Eme es Artány [Pálos NK; Ks 11. XL1. 32]. 1743: Sertes Öregh eme Kis malaczocska eme [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1775: Nagj kan 2 Eme nagj 35 Artan Nagj 14 Esztendős eme

25 ... Mostani Eme 31 eme 31 [Sorostély AP; TGsz 59]. 1805: Négy Nagy Eme Disznok ... Egy Tarka Eme és egy veres ... Két Kotza Malatz [A. Jára TA; BLt 9]. 1836: Kan — eme — süldő — artán és Malatz edgyütt 108 [Mezőszakál TA; TGsz 59]. 1857: nagy Eme egy éves 9 ... Eme kicsi 1 malacz 4 [Körtvélyfája MT; LLt].

2. Jelzői haszn-ban: kotló; clocitoare; brütend. 1736 Kakas Pujka 4 Eme ülő Pujka 7 Tojo Pujka [Várhegy MT; Conscr.] | Lud, Gunár és eme nro 11 Pipe nro 9 [Székelyföldvár TA CU XIII/1. 291].

Az eme szót a TIESZ elavult szónak minősíti a ny-i emsével szemben, holott a MTsz az emce, emics és emse származékos alakváltozat mellett az eme formát nemcsak Erdélyből; a Maros mellékéről, Csákból és a beszerce-naszódi Zselykről, hanem Nógrád megyéből (l. még MNyja 353 is) ismeri; Erdélyben való mai életéről is van több biztos adatunk [KTSz. — l. még előbb i.h.]. Az Erdélyből ismert emedisno és emmalac összetétel is az alapszó élő voltára utal.

emécske kocamalacocska, táj emse; purcea; (weibliches) Ferkelchen. 1681: Artany nro 18. Eme nro 53. Kan nro 3. A(nno) 1680: Kann nro 2 Artanyka nro 20. Emecske nro 30. A(nno) 1681 Kansa malacz nro 11. Eme malacz nro 10 [Száv; UtI]. 1684 Öreg eme vagyon nro 145. Tavalyi eme nro 24. Téli emecskek nro 33. Öreg artány nro 128. Tavalyi artany nro 14. Teli artanyocskák 20 | Eöreg Eme vagyon nro 160. Tavalyi eme vagyon nro 26. Az idei emécské nro 38. Eöreg Artany vagyon nro 139. Tavalyi Artány vagyon nro 16. az artányocskák nro 30 [Ebesfva; UtI].

emedisznó koca; scroafă; Sau. 1647 Le verni úalo Diszno vagion No. 1 Rwdagh Artan vagion No. 5. Eme Diszno vagion No. 17 [Meggykerék AP; BK 48 Fasc. 16]. 1649: Eoregh Eme diszno nro 1 Eoregh Swideok nro 19 [Kv; Szám. 26/VI. 499]. 1674: Eme Diszno nro 19. Vagyon Teli malacz alattok nro. 52 [Déva; Törzs. Dévai feji lett.]. 1675: Eöreg es esztendős eme disznok ... nro 40 //Eoregh es esztendős artani nro 31 // [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1677 hízaló Eme Disznó Nro 6. [Radnót KK; UtI]. 1689 vagyon öreg eme nro 18 Ket esztendős eme diszno nro 29 öreg Artány nro 3. Öreg Kan nro 2 [Bucsum F; MvRK]. 1693 jutot Egy holdos Pekete Eme diszno három Süldőjével az Relictanak [Ne; DobLev. I/38. 13]. 1697: Vagyon eme diszno öreg nro 4 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1699 orogh eme Diszno három [Boroskrakkó AP; BfN dobozolt anyag]. 1700 Vöttem Magnak két Eoreg Eme disznok Flor. 10 [Kv; Szám. 40/I. 25]. 1725: Találatott Tizen Nyolcz eme diszno, egy Kan [Beresztelke MT Eszt-Mk Inv. 7]. 1753: Négy öreg eme Diszno ... Öreg kan nro 1 [Mezőőr K; Told. 18]. 1756 Eme Disznok Nro 9 [Somkerék SzD; Ks. Bethlen Imre lett.]. 1805 Négy Nagy Eme Disznok Egy Tarka Eme és egy veres ... Két Kotza Malatz [A. Jára TA; BLt 9]. 1832: Négy Anya sertések. Négy esztendős Eme Disznok [Sáromberke MT; TSb 26].

emedisznó-malae kocamalac, táj emse; purcea; (weiblicher) Ferkel. 1700: Eme Diszno Malaczok ... nro 71. Malaczós Emé Diszno nro 13 [Sárkány F; UtI].

emel 1. a ridica; heben. 1587 veottem ket fenyeo Rudat egyket Gerendely emelny Az masykat nyl fanak Tezen d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 6 Chyanady Thamas mb kezével]. 1723: á Melly Malom Mester erigálta á Deési gátot, aval kérkedett mások előtt, hogj mind á Malmot, mind á gátot fellyebb emelte égj égj Singayire, a' mint a' Revolu-ti) o előtt volt [Néma SzD; Ks 25. IV. 5]. 1793 az Mlgos Sandor Mozesne Aszszony Tisztvei töb 20. ölnyire (így!) a gátat fa Silipeken ... az nagy és drága Udvarház fundamentoma töviben emelték az vizet, és félt hogy annak csepegése nagy kárt okozhat az egész udvarházakb(an) (így!) [Kisrápolt H; JHb XXXI/36].

Szk: bor ~ni. 1608 Keowettkezik az my Eggiet mas Pinczehez es az szobaban vagio(n) ... Vagion Egy eoregh hewer bor emelni valo [Kv; RDL I. 83] * szót ~ vki mellett szól/közelép vki érdekében; a interveni pentru cineva, a pune o vorbă pentru cineva; einschreiten, dazwischentreten, (ein) Wort für jn einlegen. 1863: ezen t. érdem dus féríut meg kísértette mégis a' rosz akarát meg buktatni, de ő magát ki tisztítván, a' köz-sinat az ő érdemeitől át hatva őt nem tsak missio hivatalába meg hagyta, 's néki Diplomát adni meghatározta, hanem mellette a' magos kormánynál szót is emelt [Gyalu K; RAK 80. — *Ti. Czelder Mártont].

Sz: nagy szarvat ~ dív megnő a szarva. 1653 Az ebesfalvi harc* után pedig mely nagy szarvat emelt volt meg a szász-ság is, csuda dolog. Csak hamar jó puskás nép ugyan sok gyűlt volt egybe, azt tudták, hogy aval a benmaradott haddal ók feljül fordulhatnak a magyaron [ETA I. 97 NSz. — *1605-ben a szászok valamelyes sikerrel harcoltak Bocskay István fejedelem csapatai ellen az ebesfalvi Apafi-kastély ostromlásakor].

2. (árat) felemel/húgat; a urca/majora (prețurile); (Preis) erhöhen. 1581 A mint hogy Ennek előtte Az wdonek My voltahoz kepest emeltek volt az hwsnak az arrat Azon keppe(n) mosta(n) holot iste(n) kegielmesseget hozzaunk ebbol megh mutatta hogy az Barom olchyob. Itiltek eo kelmek hogy melto Az arranak is megh zallany [Kv TanJK V/3. 239a].

3. átcipel/visz; a duce/cára; (hinüber) schleppen. 1584 Masod magammal Azon Nap a' kohniaba emelte(m) vala a' zegeny leant*, Es ot hagiam, hat eg kewes vartatwa egy fat veot kezebe, es a' fahoz tamazkodwa(n) Ieonny kezdte be az zobaba [Kv; TJK IV/1. 256. — *A nyomorék, jární nem tudó leányt]. 1595 hogi az kis templumba* az ket Embernek aúagi firfiaknak valo zeket az keolab melleol az praedicalo zek melle tetetük az pulpít (!) vegibe, Az kik oda emeltek attunk f — /14 [Kv; Szám. 6/XIII. 35. — *A Szent Mihály-templom mellett a mai Mátyás-szobor helye

táján állott jóval kisebb, Szent Jánosról elnevezett templomocskaja].

4. (fel)állít; a ridica; (auf)stellen. 1874 k. E sirban Balás Moses Porai Nyugosznak ki születet 1826ba ~ M ~ H 1874 E követ emelte utánna Busango özvegye Csulak Rozsália és két leánya Rózsa és Zsuzsa [Mészko TA; Un. temetői sírfelirat].

5. ? összeállít; a înjgheba; zusammenstellen/legen. 1841 Görgény^a Gyalagassai tutajt emeltek itt a határon | Soakna^b Gyalagassai tutajt emeltek és vittek petelébe^c [Born. G. XXIVb. — ^a—^cMT].

6. (csapat élére) állít; a așeza/pune (în fruntea trupe); (an die Spitze der Truppe) stellen. 1562: És mikoron a székeliek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és tizedeket rendelének^a [ETA I, 18 BS. — ^aTi. a János Zsigmond ellen feltámadt székeliek].

7. átv nővel; a mări; erhöhen. 1808 Igen nagyon emelné betsületét nyelvünknek az is, ha ahoz értő emberek szednék Nemzeti nyelvünkben lévő szebb szebb Eneketskéket [Jos. Kemény, Coll. Manuscr. Tom. XXX. Varia XII].

emeleső 1. emeltyű (híd/kapu felvonó szerkezet); mechanism de ridicat pod/poartă; (Brücke/Tor) Hebelwerk. 1579: Kett wassot wöttem az Zena ucza kys aytora ell Törett vala az emelchő [Kv; Szám. 1/XVIII. 39]. 1585 Az monostor kapu Emelczhyöye tengely fezke vezet vala meg az chypayays Meg chynaltatta(m). Aczhy Gergelnek fizette(m) tölle d. 25 [Kv; i.h. 3/XXII. 82]. 1588: Veottem az Monostor Kapubeli Emelchyeohöz keet olatot keet gerendat ... 1 f d. 95 | Ach gergelnek, hogy az Monostor Kapubeli Emelchieoket hidat es Kapukat meg chynalta attam neky f. 5. Azon Kapuhoz veottem Eppel Peterteol keet gerendat ostorfanak ualot kiert attam f. 2 d. 10 [Kv; i.h. 4/I. 34, 39–40]. 1593 egj keoteolet weottem az zin wczai, kis aiton walo emelczehohez f—d 9 egy hatod fel olj keotelet weottem, az keozep kapubelj emelczőhöz f—d. 60 [Kv; i.h. XXI/5. 67]. 1597 hosztak ... ket Gerendat az hid kapuhoz az eggikbwl chinaltak az Emelczw walwiat, Az Masikbwl az Emelczwnnek (!) az ostorat chinaltak ... f 2 — [Kv; i.h. 7/XIV. 109 Th. Masass sp kezével]. 1605: Az keozep kapúnak emelcheoyet, kerywk eo keget Biro vramat hogy miteol hamaréb lehet chinaltassa megh. Az kulseo kapura is Io Gémet chinaltasson eo keg(me) [Kv; Tanjk I/1. 506]. 1647 Az Vár le eresztő kapuja uy, ket Vas sarok, negy vas abroncs rajta, Az emelczőnnis ket czap, ket karika; Egj vekonj hoszu Lantz, ki vas czigan jar le [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1650: a megh nevezet hazak alat leuő mindenik bolt hazakott, Tudni illik az Eőregh ebédliő haz alat leuő nagy Boltot ... es az mas kulseo nagy boltot ..., Az kis pituar boltal, melyre az emelczo uege zolgal, valasztá maganak ... Polti Ferencz vram [Folt H; BK sub 117].

2. felvonó-híd; pod ridicător; Zugbrücke. 1585: Theowissy Menyhart, Zabo Mate, Keozep kapubely Darabantok valliak Estwe kesen Az emelcheot Immar fel vonuk vala, az Nagy Ferencz leania leowe borral, keredczik vala [Kv; Tjk IV/1. 463]. 1586: 27 Aprill: es kwleomb kwleomb Jdeokben hozattam egj Twrej ... emberrel, az hid kapwhoz valo fakat az emelchioheoz eosvesegel hozot 29 zal fat ... Az ki meg maradot beleol hid kapwnal valo hidachjkara Czinaltak az ó variak [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. 1593: bokor lukaczynak attam hogy teob fat hozzon az keozep kapu emelczeoienek hidlasnak de nem hozta el [Kv; i.h. XXI/5. 21]. 1694 A külső Var Kapuja előtt va(gyo)n egy Kősziklából vagot hitva(n) Aarok, az mellyen va(gyo)n egy reghí Sorvadot hid, az hidon egy ahoz hasonló vastag Deszkabol czinalt emelcsős Pallo, az ket vegi vassal meg va(gyo)n hevederezve az fel vono vegén vagjon egy erős vas karika, abban egy Lancz es az Kapu felet az Kőfalban egy Vas Csiga, mellyen az Lancz jár fel s, le vonaskor. Az Emelcsőn belol egy reghí vastag Tölgy fa Deszkabol csinalt ket fele nyilo kapu [Kővár; JHb Inv.].

3. ? felhúzzható lépcső; scară mobilă (care se poate lua) hochziehbare Treppe. 1825: Egy pintzébe^a le járo emeltső [Dés; DLt 595. — ^aKocsma pincéjébe].

emelesőesiga kb. felvonó-csiga; scripete; Aufzugswinde. 1597 Monostor kapú emelchie chigaia mellet az meli vasat be chinaltattam volt, ki eset az Nemet keomiessel vizontak bechinaltattam ... fizettem f — d 9 [Kv; Szám. 7/XII. 24] [Filstich Lőrinc sp kezével].

emelesőhid felvonóhid; pod ridicător; Zug-/Schlagbrücke. 1597: Veottem Takachj Mihaltol Egy talpfat az Monostor kapuhoz, az emelchieohid valúiahoz d 80 [Kv; Szám. 7/XII. 10 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1625 Veottem Hidkapuhoz, az emelczjeő Hidhoz negj zal fat ... f 1 d 84 Fizettem Aczj Mihálnak, hogy Hidkapúnal az emelczjeő Hidat meg Jobbtotta d 50 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 229].

emelesőpalló felvonóhidacska/pallócska; podet ridicător; kleine Zugbrücke. 1694: az öreg Kapunak középe irant egy keskeny Pallo formara fel vono Hidacsakajais van, ... az emelcső Pallo mellet ket jo Uy karfak mellyeket nem reghiben csinalta(na)k [Kővár; JHb Inv.]. Vő. az emelcsős palló szk-tal.

emelesős felvonó; ridicător, mobil, rabatabil; Aufzugs-. Szk: ~ ajtó. 1653: Legelsőbben is azért a templomnak ablakait rakák bé, és arra lövő-lyukat, és az eskolának az ablakait és ajtóit, és arra két kicsiny bastyát és emelcsős ajtót, reája a templomra is olyat csinálának dél felől [ETA I, 76 NSz] * ~ híd felvonó-híd. 1652: Az belső régi oh kapu ..., ez kapu

alat az kapu előtt valo arkon által egy kis emelcső hid, vas retezfő, öreg lakattal kulcsal, vas tengelye(n) forog [Görgény MT; Törzs]. 1653: Mogjoron az Palankon Beleől az keőbeől épített Nemes Udárhaz(na)k Emelcsőös hidgia eleőt [Magyaró MT; Eszt-Mk Cserei lev.] * ~ kapu 'ua'. 1596: (Lakatos Balint) ielente hogi megh ne(m) fizettem volna egi zaartol, az melj az emelcheos kapun beleol valo kapun vagion [Kv; Szám. 6/XXIX. 75 Bachi Tamás sp kezével]. 1681: Vajda Hunyad vára Vár emelcsős kapuja (: ez felett vago(n) esztendő szám, 1480 :) Ennek Tengelyenek két veghin temerdek vas csap Nro 2. á Tengelyen vagyon temerdek vas Karika Nro 6. Hid deszkait őszve foglaló temerdek vas rud Nro 6 Tekervenyos szemű hoszszu Lánca a Kapunak Nro 2 Temerdek Lánchos retez az hidon Nro 2 Ehez a kapu fél kőben retez fő Nro 2 Öreg Lakat ezekhez Nro 2. A le eresztő hid külső szélén-is (: mellyel az hidat le foglalják hogi fel ne emelkedgyek:) retez, retez főstől Nro 2. A' fel vono es bé tevő kapu között két felől, ülő pad széke Nro 2. Masik bé tevő kapuja fel szor, pártazatos Nro 1 [Vh; VhU 502, 508] * ~ palló felvonóhidacska. 1694: A külső Vár Kapuja előtt va(gyo)n egy Kősziklából vago hitva(n) Aarok, az mellyen va(gyo)n egy reghi Sorvadot hid, az hidon egy ahoz hasonló vastag Deszkából csinált emelcsős Palló ... Az Emelcsőn belol egy reghi vastag Tölgy fa Deszkából csinált két fele nyíló kapu [Kővár; JHb Inv. — A teljesebb szöve. emelcső 2. al.].

emelesőtengety felvonó-tengely; ax al dispositivului ridicător; Aufzugsachse. 1597 B V hágiásból chinaltatam az keozep vtza kapu emelchieo tengeliene az keo falt meli meg romlot volt fizettem f — d 10 Andras kóúachy chinalt az kapu Tengeliéhez az chiapia melle 3 eoreog zeget es ket vas kapchiot meli az chiapban iar ... d 24 [Kv; Szám 7/XII. 22 Fíltich Lőrinc sp kezével].

emelesővasazás felvonóhid vasverete; armatura de fier a podului ridicător; Eisenbeschlag der Zugbrücke. 1588 A Monostor Kapu higgia Emelchieo vasazasatol fizettem az Nagyobik Peter Kovachnak f. 12 [Kv; Szám. 4/I. 41].

emelés emelgetés; ridicare; Heben. 1587 19 Septemb: Kezdettenek az keomiesek az keozep kapu padimontomoszasához ... lattam Emelcsőket vntalan bort kellett hozatnom keoltoottem borra nekiek f 1/16 [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. 1637: azért bizony ne(m) bantottuk s ne(m) bantiuk*, hanem egjeb el szenvedhetetlen insolentiaert, ellenwnk zaruk emelesert, Mert a mikor Ngd kglmes Urunk paranchiol az bania talalasanak megh engedése feleől eők abbol minden bizonial hidgie Ngd, olljan szíuet uezsnek s ueőttenek eddighis hogi nekwnk iobbagisaggal, s engedelmességgel ne tartozzanak, hanem tőlünk teljességgel immu-

nisok legyenek [Torockó; TLev. 8/1. — *A Thorockai-família a jő-okat a fej-hez való forduláért. *Az utolsó szótágtól végig az eredetiből kiszakadt részt egy 1819/1821. évbéli kétszeres átirásból pótoltuk]. 1782: már a karjaink is el állatt (így!) a sok hordozás és emelés miatt [Mv DLev. 4. XXXVI]. 1783: azon vasakat, mellyek ágas vasnak nevezetnek, a kohoban felette nagy quantitásra fujtatták, hogi az Uraságot meg tsalhassák, a' mely miatt sok embereink azon vasaknak emelések(en), vagj igen elnyomordtak, vagj megis haltanak [Torockó; Thor. XX/5. 41].

emelet (épület)szint; cat; Stockwerk. 1825: Az also emeletben kised ablak tizenkettő ... A' felső emeletbe hat nagy Cserefa Ablakok [Szentdemeter U; Told. Conscr. 366]. 1830 Nyílik két felé ... hamu színre festett ép kettős fenyőfa ajtó az felső emeletbe fel jaro graditsokra [Kv; Somb. II].

emeletes 1. egyemeletes, kétszintes; cu un etaj, cu două caturi; einstöckig. 1834: a régi Lako-szobák mellett még egy emeletes szép, és egészséges 6. szobából álló épület a' Ser-Arendátor lakhatására, és Ser-kortsomára nézve [Kv; EMLt 4401. sz. városi nyomt.].

2. ~ fenyőfa-ág pat de brad suprapus/etajat; Etagenbrett aus Tannenholz. 1843: Felnyílo, és kihuzo emeletes fenyőfa ág [Km; KmULev.].

emelget 1. meg-megemel; a tot ridica; öfters heben. 1586: az mit az Malom hazra es az poorhosz valora keoltoottem ... Az melj bwk deszkak az nilakat emelgetik attam az hat deszkaert —/36. [Kv; Szám. 3/XXIV. 23].

2. emelint; a ridica puțin; ein wenig heben. 1591: latam hogi Kadar Balintot le wtettek, es sebessen haniota fekszik, Kis Mihali oda futta egi csakannial, es hozza hwzuan ez chakant hogi agion wsse, minthogi Balint az seb mia fel ne(m) kelhet vala. hanem chak az fejet emelgeti vala [Kv; Tjk V/1. 149]. 1593: Angalit, Chaplar Jlliesne vallia Betegsegeben valtigh kerdeztem az Inast mi lelde de nekem semmit ne(m) mondott hane(m) chak Iaigatot es az kezét emelgette: Az vtan erttettem mastol hogi az vra verte volna [Kv; i.h. 404]. 1638: Boncza Giörgis hozza úte az karoval s mindgiart az kerrt teőneben düle Kovacz Giörgy, csak eggjet sem kezdte mozdulni, hanem aztan kesőre mint egi reszeges tiuk kezdé emelgetni az fejet [Mv; MvLt 291. 157a]. 1768/1771 az említett Dsugya ... 5 vitokat kért költsön ... és mikor kérem botot emelget a' Pénzemért [Bukuresd H; Ks 114. 61].

3. fel-feleemel; a ridica de mai multe ori/mereu; öfters (auf)heben. 1591 Az drabantoknak attam, hogi az Monostor kapuban Segitettenek keouet mit Emelgettny Ital pinzt attam f — d 16 [Kv; Szám. 5/X. 20]. 1807 k. az Eskettető a Szüleihez jól viselte magát nevezetesen az édes Attya betegségében sokáig Sinlődvén emelgette

hordozta tajkalodat* mellette [Sinfva TA; Borb II. — *Tollvétség *dajkalodat* h.].

4. le/megemel; a lua jos, a ridica; herunterheben. 1791 A' Tajgások és Molnárok Instantiajokra ... a' Tanács Commissiot ad h: hogy egy kenyér Sütőné is öt vékás sáknál nagyobbab ne tartson, vagy öt véka búzánál a' Sákba ne töltsön többet mert nem lesznek kötelesek ezen-tul az olyan Sákokat a' Talygások a' székérre fel-tenni, és a' Molnárok is a' Malomba emelgetni [Kv; TanJk 77].

5. átemelget; a pune de pe ceva pe altceva; (her)/hin-) überheben. 1589 Kadas Andras vit vrunknak eo Naganak egi hordo czikot, harom louan, attam neky Thordaigh d. 75 Vargha Andras vitt vrunknak Thordaigh egi altalagh czikot ket lovon, attam neky d. 50 Vadalma Mihali, vit vrunknak Thordaig 4 louon egi zan czikot, attam neky f. 1/— Hogi eggik zanrol az masikra emelgettek az czikot, attam d. 12 [Kv; Szám. 4/X. 61–2].

6. ~ni való emelőnek való; pentru pîrghie/ridicat; zum Heben geeignet. 1599 Egy varadi Aszontol veöttem egy eóreg uas rudat az malom szwksegere emelgetni ualot d 85 [Kv i.h. 8/XII. 1 J. Chanadj mb kezével].

emelgető. E szk-ban *verő* ~ *vasvilla* kb. (há-morbeli) kalapács-emelgető villaszerű szerkezet; dispoztiv în formă de furcă pentru ridicat cio-canul (forjei); gabelartige Vorrichtung zur He-bung des Hammers (im Hammerwerk). 1677 Vas verő ház ... vagy az kamarában öreg vas verő cont. librae 93. Ibidem verő emelgető egy vas villa [Madaras Cs; CsVh 49–50].

emelhet állíthat; a putea așeza/pune; ein-setzen können. Szk: *fejedelmet* ~ fejedelmet állíthat; a putea pune principe; den Fürst ein-setzen können. 1605 Nem zwkség haa ezt* engedetlensége miatt megh sanyargatny, awagy enniss inkább megh rantony, ky sem fe-yedelmet ne(m) emelhet, sem zekibeol le nem zálylthat [Kv; TanJk I/1. 504. — *A várost] * *feljebb* ~ *vkít* kb. talpra állíthat vkít, felse-gíthet vkít; a putea pune pe picioare pe cineva; ja auf die Beine bringen/helfen können. 1585: Catalin Philep ferencz ne vallia . Tudom hogy zegeny el Ada hazat hogy felliebb emelhesse a' fiat es Iob hazat zerezhessen neky, es mas hazat veon, Amikor penig a' fiat Ianost elseobe haza hiua hazas koraba felesegesteól Eniedreól, Sem-yeck Ne(m) vala a' fianak chak egy tollu zarat se(m) hozanak [Kv TjK IV/1. 437].

emelít emelint; a ridica puțin; ein wenig heben. Szk: *fejét* ~i kb. felkapja a fejét; a-și ridica capul, a-și arunca capul în sus; den Kopf heben, aufwerfen. XVIII. sz. *eleje* Ha lehet Örög Men Lovat ne vegy a Menesedbe, mert fáját (!) nem veheted, akar mint röhögjen eo, de tsak fejét sem emelíti a Sárhoto Kancza [JHb 17. 10 lótar-i ut.] * *kalapját* ~i megemelint

a kalapját; a-și ridica/scoate pălăria; den Hut lüften. 1745 én köszönék néki de semmít sem felele hanem Csak kalapját emelíté egy kevéssé [Szásznyíres SzD; Ks Pap Gyurka (34) vall.] * *süveget* ~ megemeli a süvegét, süveggel kö-szön; a-și ridica/scoate căciula; den Hut abneh-men. 1747 egymasnak Süveget emelítettünk [Szilágycseh; Ks 27/XVII].

emelkedett emelt; ridicat; (auf)gehoben. 1781 Töredék tarto szín cserefa ágasokra, és sa-sokra emelkedett felig bikfa rakofakkal fel rakott oldalai .. jo állapotban vagynak [Vécke U; Told. 28]. 1789: Ezen nagy Patika Házban, es abban levő Stelasíknak mind két felől való ol-dalokban, egy kevéssé fellyebb boltozott formára emelkedett Stelasíknak ... találtattak ezen alább irtrendel Specificalt Materialák [Mv; ConscrAp. 67].

emelkedik 1. felemelkedik; a se ridica; sich erheben. 1584 Negy hely gyermekemet meg fogak es az Aztalra teowek, valthig Akarok vala zolany es en magamis emelkedny, de Ne(m) le-hetale De hog' el Menenek fel kelek, es az Aztalon talalam az gyermeket, hat a' forgo chontiat ky veottek a' lababol es az vallatis ky veottek es egy hetig tarthatam mind el feketewle s meg hala [Kv; TjK IV/1. 250].

2. *feljebb* ~ feltelik; a se umple; sich füllen. 1723 : Az a Sövény falvi gát nagyobb mér-tékb(en) tett elsőben kárt a Bereken mint már most, nem téssen már most annyira kárt mint hogi a fővennyel is fellyebb emelkedett s meg tölt [Királyfva KK; MbK 162].

emellé azonfelül/kívül; pe deasupra, afară de aceasta, pe lângă aceasta; überdies. 1570: Jeo ez melle az Masik azzon Byzonsaga ky Nilwan hallota az fely peres azzon zayabol hogy ezth monta fiaanak Jo fiam Ninch honnat az palochy adossagat Megh fizetnem [Kv; TjK III/2. 166c]. 1586: Ez melle vegeztek ezt(is) ennek vthanna obserualni, hogy Zent Istua(n) Napia(n) mikor polgarok valasztatnak Adegh haza senky az zaz Vraim s e polgarok keozzwl Ne Mennye(n) amegh Birot Ne(m) valasztanak [Kv; TanJk I/1. 38]. 1752 ell hivattata a' nevezett Urffi azon ökrök-nek ad Triduum Certificatiojokra itt Vitzében Commoráló Intze alias Asztalos Samuel nevű Embert, és é melle két Falusi Vitzei Pol-gárt [Vice SzD; MvRK].

emellett ezenfelül/kívül; pe deasupra, afară de aceasta, pe lângă aceasta; überdies, außerdem. 1579 Ertettek e mellet kwlemb kwlemb zukseges koltsegeket, mynd Az wy Eztendeonek meg zerzesere mint penig egieb feo Menyegzokre valo aiandekozassok myat [Kv; TanJk V/3. 181a]. 1586: Legh elseoben az eo Zam Ado Regestuma-ban . Iria megh Meny Buzai leót az feold-beli Wetemenybeól Ez mellet minden Maior-sagokbol es Dezmbol, Meny keobeol Arpa, Zab, Alakor, theonkeoly, Len, kender es keoles Jutot

kezehez [Kv; PolgK 19]. 1598/1635: Ezekett penigh vgy attam) uala neki, hogy ha kedumet keresi, birja jo akaratomigh, ez mellet egieb fele ingo jouaimbanis az en ertekem szerint mindenekből rezt attam) uala neki [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1618: Pattko Janos vramnak Az f. 13 d. kész penzwl fogiattkozas-nel kul meg adgiak, Az Rakosi es varffalui Vraj(m)* ez mellet igere Az ket falu Tiz Aratott, es zaz kaszást, eo kglmenek [Borb. I. — *Aranyos-rákos és Várfa (TA) szabad székely lakosai]. 1647 Mind ket fel comparealva(n) es az exmisio szerint colligalt Testimoniumokat, es az peres szeledert valo ok leueket exhibealua(n) az szek szenin Birak Uramekis rend szerint minden arrol valo exhibitakot megh oluastatua(n), e mellet qualificatiojokot admittalua(n) igy deliberalnak* [Kv; TjK VIII/4. 218. — *Köv. a deliberáció szöve]. 1718 tudom hogj két okrót ada eo Kglme 26. id est huszon hat forintokban, penzt is e mellet adott, de menjt nem tudom [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1746 Sátorát kész estve gonosz <embe>rek fel vervén feles végből álló jantsár patyolattját <több> mint hét végett, e mellet feles róka torkokat nesteket és egyebeket elvitték [Torda; TjK III. 100–1]. 1812: Török Ferenczné bizonyítsa rá G. M. Pistánéra a kurva nevet 4d magával ha pedig rá nem bizonyíthatja Török Ferenczre háromol a büntetés e mellet megtiltatik hogy sem szemébe, sem hata mege (!) többé ne kurvázza [Nagykapus K; RAK 14]. 1822 Szarvadi Farkas Ur miolta a' világra jött, bár sok ezer cselédi, Tiszt tartoi voltakis soha senki tölle fizetést nem kapott, söt mit hozzá vitt, azis mind nálla maradt, e mellet valamennyit még meg fél-szegesített, némelyik keze mián megis holt [K; Klev. Kibédi Gergelyfi Bénéámin (28) ns vall.].

emelő. Csak szk-ban: ~ *vasvilla* hámorbeli vas-eszköz; dispoztiv de ridicat (in formă de furca) pentru forjă; Eisengabel (Werkzeug im Hammerwerk). 1673: Az hámorhoz való eszközök ezek: ... egy vas lapoczka, egy emelő vasvilla, egy koh nyárs, egy szarvas ülöcske [CsVh 44–5].

emelődhetik megemeltethetik; a se putea ridica; erhoben werden können. 1772: nincsis mod benne, hogj az én Malmom felljebb emelőd-hessék, azért ha felljebb emelődik, leg ottan a' viz ki csap [Kük.; JHb LXVII/220].

emelődik 1. megemelődik/emeltetik; a se ridica, a fi ridicat; erhoben werden. 1772: az I. Groffné akarta maga Malom Mesterével meg igazíttatni, hogj tudni illik két elso, s most bajban lévő kerekem feljül vettessenek, s a' Silipem a' szerint emelődgyék [Kük.; JHb LXVII/219]. 1781: Urszujnak el Menetele után még azon ostorgát sokat emelődött, Nagyíttatatt [Mihálcfa AF; Eszt-Mk].

2. '7' 1817 jobb mi keveset is kapni, mint hogy sokra emelődgyék (így!); a mi kevés jöne

is attol el ne essen az ehező nép; — a kik azon Kegyelmet ohajtvá várják, s bukálnak is az éhség mián, Csuszávalis élnek, de arra is nem igen kapnak [Póka MT; TLt 542 belekeveredve az 1317. jelz. csomóba].

A zavaros szöveg címszóbeli szavának valamelyes valószínűséggel a „gyarapodik” jel. tulajdonítható.

emelőrúd rangá; Hebestange/baum. 1679 Njar fa emelő rúd no. 5 [Uzdizstpéter K, TL. Bajomi János lelt.]. 1778 hét szál Csere tát Vágtak fiatalít Egy szál búk fát, a melyből egy tengelyt, és egy téslát Vágtak belőlle, Csaptatónak Valót, Vagyis kötő fát vágtak négy Szál csere fát, emelő rudnakis Vágtak kettőt [Magyaros*; Berz. 15. XXXVI/14. — *Nyárádmagyaros MT]. 1784 a mikor Csaki György el indult haza lo szánba feleségestül Széjes Josefis előttük kiment volt Jakab Pálnul egy emelő rudal [Béta U; IB. „Agilis Kisbe Széjes Ferencz” (17) vall.]. 1800 találkoztunk egy sereg Szászal .. meni le Korod felé .. némelyik vas villával, Csépel, emelő rudal [O.solyos KK; Ks 67. 47. 27].

emelt (fel)állított; ridicat, pus; (auf)gestellt. 1741: az Legeni és Gyekei Hatarok között emelt régi Hátár követ . érte volna, még írásos lett volna az kőü, de ki vetetteké onnet, vagj csak el nyomult az földben aszt nem tudhattuk [Légen K; Ks K. 73].

emeltet rakat; a lása/face să se ridice/clădească; legen/setzen lassen. 1699 Ezen Malom-(na)k kő padgja(na)k az allya még van sülyvedve melynek fellyeb kell emeltetni, es medve talpak kellenek alájja [Fejér m.; LLt Gyulafi László lelt.]. 1730 Kglmetek azon conditiokot Semmi-benis nem effectualta, meg nem tartotta, Söt még malmát gáttyával edgyütt fellyeb vétette, és emeltette [Ks 25. IV. 22 Kornis Zsigmond nyil.].

emeltetik megemeltetik; a se ridica, a fi ridicat; gehoben werden. 1772 gondolván ... azt, hogj ha a' kerek meg kisbebbítettén a' Silip felljebb emeltetnék, jobban forganának, én és Musztatze Sándor edgyütt magasztaltuk fel a' Silipet [Dombó KK; JHb LXVII/2. 307]. Nem religiositásért hanem köz igazágért méltán fel indulhat a' jo szivu Biro, hogj inkább a' Novizáns A. eo Excellenciaja Malma emeltessék felljebb kár nélkül mint sem az én kised Mal-mocskám tolláltassék, régi oss Malombeli jussom praejudiciumával; s nevezetes kárammal [Kük.; i.h. 390–1].

émelyeg a-i fi greată; jm übel sein, es ekelt jn (von etw). 1715: Az idegen országokban jár-tomban is egyszer kövér berbécspesenyét evém, s .. rutul emelygett a gyomrom [BethlenÖn. I. 138]. 1806 éjtzaka a gyomrom emejgett [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 173].

émelygés greată; Ekel, Übelkeit. 1826: a gyomor igaz kívánja az ételt de elégtelen a meg fő-

zésre, innen jő a cruditás, az emésztetlenség ebből a fő szedelges, hányás, leg alább emelygés [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

émelyít a produce greată; ja anekeln. 1836: Ezennel küldök üvegben valami nyál-hígító és erősítő orvosságot. Méltotassék ebből óránként előbb tsak egy kis évő kalánnyit venni, 's ha nem émelyíti egy nagyobbbat óránként [Mv; 2f dr. Engel József lev.].

ememalac kocamalac, *vég, táj* emse; purcea; Ferkel, Jungsau. 1674: Ezideji ~ A(nno) 1674-beli eme malaczot perczipialt(am) Nro 50 [Szűv; UtI]. 1675 Öreg Kan Öreg Artany ... Öreg Eme Kan Malac ... Eme Malac [Radnót KK; UtI]. 1679: Ez idei Tavaszi Kan malacz 4. Ez idei Eme malacz 4. Ez idei nyári Kan malacz 8. Eme malacz 6 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1680 Eörög eme diszno nō 160. Tavalý eme nō 69 Teli ez idei Eme malacz No 119. nyári eme malaczok nō 60 Eörög Artanyok kanokkal együt no. 81 [A.porumbák F; Ált Inv. 37]. 1686: Ez idei Teli es Tavaszi Kansa Malacz. Ez idei Teli es Tavaszi Eme Malac [Fog; UtI] | Az el mult nyári Kan'sa Málacz nro

4. Az el mult nyári Eme málacz nro 7. Ez ideji Kan'sa málacz nro 30. Ez idej Eme Málacz nro 36 [Szűv; UtI]. 1688 Ez idei Teli es Tavaszi Kan Malacz nro 36. Ez idei Teli es Tavaszi Eme Malacz nro 44 [Fog; UtI]. 1690: Eörög és Esztendős Emék vadnak nro 43 ... Az idei Artany malaczak vadnak nro 24. Az idei Eme malaczak vadnak nro 24 [Küküllővár KK; UtI]. 1697 az idei eme malacz nro 5 Tavalý eme malacz nro 4 [Pálos NK; Llt Fasc. 140]. 1728 Teli Eme malac nro 15 Artány Malacz nro 4 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid lelt.]. 1745: Havasalföldi ... esztendős eme nro. 4 Effele eme malatz nro 1 [Marosszékírály AF; Told. 18]. 1753 Idei Eme malatz N 2 Idei Artany malatz No 2 [Veresegyháza AF; i.h.]. 1755: Öreg Eme No 2 Esztendős Eme 2 Esztendős Artann 3 ... Nyári Eme Malatz 4 [Bencenc H; BK. Nálácsi conscr.]. 1777 Eme Sertés Nro 1 Bünnek két kan, és két eme Nyári Malattzai Nro 4 [Mezőméses TA; Wass]. 1784: Ket Esztendős hizo eme ... Tavaí eme Süldő ... Tavaí artán Süldő ... Idei eme malacz ... Idei Herelt malacz [Vingárd AF; MkG]. 1839 Az előmben állított sárgás eme malatzot jól esmerem [Dés; DLt].

emendál 1. módosít; a amenda/modifica; (ab)-ändern, modifizieren. 1589/XVII. sz. eleje (Az) Articulusokat teolleok be uéuén, megh haniuan vetuen, emendaluán, es az mi kezdőseges Varosi feleinknek ionara megh bōuituén, ez farago es Rako kömives mestereknek örökös Priulegiumara, egienlő nyeluel es ertelemmel töruey szerent megh itiluen, illienkeppen attuk* örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KőmCART. 2. — *Ti. a bírő és a városi tanács]. 1600: Bek Peterne

zolgalaya Ersebet ... vgy vall mint Keotelwereo Thamasne ... Ewel emendalya hogy Amikor eo fel menth chyak chegledy Peter latta ott [Kv; TjK 488]. 1629: Emendaltak Birak vrain teorne-nyet e keppen ... [Kv; TjK VII/3. 140]. 1674: Melly Deliberatiot az eő Nga Táblaja meliorálván, azonn alsó Szék Deliberatumát emendálta in toto és azon ökröket az urnak vissza írtte [Wass].

2. kiigazít, helyesbít; a rectificā/indrepta; be-richtigen, richtigstellen. 1584: Kere minket Olaios Georgy ezen hogy azt a' Regestumot Vin-neok Veres Thamasnak, mert valamy cotak változottak (!) volna meg benne, Es ketelkednek a Regestrumhoz hogy Nem Veres Thamas emendalta volna vgy, mert kwlomb tentanak es Iras-nak latatnek [Kv; TjK IV/1. 292 Michel Lonner és Hannes Nirely vall.]. 1605 ó kk Varossúl egyben gyüliue(n), nem mehettenek arra hogy most illye(n) hirtelen, azokat az akada-lyokat mellyek az Dyúisionak es Successionak Jnstructioniaban talaltattak emendalyak aúagy éi igazyczak [Kv; TanJk I/1. 500].

emendálás módosítás; modificare; Abänderung, Modifizierung. 1584: Veres Thamas vallia, Amint vallottanak Lonner Mihál es Nirel Ianos, hogy en teollem hallottak volna hogy az ketteobeol Negyet chinaltak volna, Azt Ne(m) monta(m) de Azert monta(m) hogy az Cotakban vagyon oly Emendalas Akit en Ne(m) chinalta(m) es Irta(m) [Kv; TjK IV/1. 293].

emendálhat eligazíthat; a putea indrepta; rich-ten/schlichten können. 1761: Minek utánna tehát a' véghez ment Conscripitiokból a' Nyilakat á fennebb meg irt mod szerént ki tsináltuk volna, Communicáltuk a' Mltgos osztozó Atyafiakkal, hogy ha kinek valami Reflexioja lehetne, azokat tempestivē emendálhatnók [H; JHb XXXV/40. 6]

emendáltat kiigazított, helyesbített; a dispune să fie rectificat/indreptat; richten/zurechtlegen las-sen. 1605 Miert penig az Oszto Byraknak eddig valo exequitiokba(n) ket aúagy haro(m) Cik-kellyekbe(n) Akadalyok Volt, kit eme(n)daltatnj keuannak; ő kme Biro Wram az Jöueo Szombatra gyücze be az Varost annak Complanalassara [Kv; TanJk I/1. 499].

emendáltatik 1. megváltoztattatik, a fi mo-dificat, a se modifica; (ab)geändert werden. 1772: meg kívánom hogj az ante Novum pron-unciált Deliberatum reformaltassék, emendal-tassék [Kük.; JHb LXVII/231].

2. kiigazítottatik; a fi rectificat/indreptat, a se rectificat/indrepta; zurechtgelegt werden. 1703: abban a Repartitiob(an) esset fogjatkozások emendáltassanak [UszLt IX. 77. 57 gub.]. 1789: Ezen két Falunak* egy Protocolluma lévén ... az egész accuratióval vitetett, éppen az egy Nu-merusoknak fel tételiben tapasztaltatott fogyat-kozás mely ezután miként emendáltassék a Falu

Notariussa instruáltatott [i.h. XIII. 97. — *Szent-péter és Szentpál U].

emepulyka 1. eme-ülöpulyka.

emeréce tojóruca; rață ouătoare; Legeente. 1732: az Kóródi Udvarházhoz vagyon lud numero 25 . récze nro 12 és egj pésma eme récze [Kóród KK; Ks 12. I].

emergál 1. keletkezik, támad; a apărea/rezulta; entstehen. 1654: (A) Ca(us)a Emergalt az Inctus Molnanak Gattyanak, Serebyinek, es Lajanak elhanyassaboll, melybeol az D. Actornak Commissioja leue(n) az Uice Tisztre, hogy el hanyassak, es annak gattiat le zallissak; melyreol ugia(n) sententiajais extalt az D. Actornak [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. 1670: azon adosságh ... nagyobb reszint kész penzből emergált [Kv; TanJk II/1. 725]. 1780: (A) Summa emergált ebből, hogy az vicinált Szőlők el lévén a Kortsoma redemptiojáb(an) 8. ~ nyoltz Forintokban betsülve, ezt empor Ur eő Kegyelme le tévén, és még superaddált 27 ~ huszonhét Vonás Forintokat Vénditor eő Kegyelmekeknek [Zilah; Borb II].

2. származik, ered; a se trage din, a proveni; herrühren. 1761 A' Veszszödi Nyilban az örök igen kevés rész, nagyobbára a' Portiok mind hypotecario Jure aquiráltattanak, a' más két Nyil pedig mind örökös részekből emergált [H; JHb XXXV/40. 8].

3. mutatkozik; a se arăta, a apărea; sich zeigen. 1747 a' p(rae)tendens Fekete Ötves Peter Vra(m) is hiteles demonstratiot tartozik tenni Registr(um) sz(erin)t a' 48. m. forintban, kiktől és mennyit percipialt, ha mi restantiaja emergál, akkor készen determinatioja [Torda; TjK III. 115]. 1810 a Gabonának árra hol nagyobb, hol kisebb, mint egyebűtt az országban, de nagy differentia ritkán emergál [Varsohc Sz; Ks 76 Conscr. 346].

emergálódó mutatkozó, származó; care provine; entstehend. 1672 Ratiomat .. Praefectus vramnak eő kg(ne)k examenre be adom, es abbol emergalandó difficultasokra ho (!) bono modo nem replicálhatnék, az magamebol statisfatialok [UtI]. 1701 a D(omi)nus Emptor és Successori s Legatariussi tehetségék szerint a rész portiott és rajta lévő jobbágyokatt serio p(ro)tegallyak mellyet ultro el mulatvá(n) a D(omi)nus venditorok(na)k abbol emergalandó károk a Summából substrahtaltatik [JHb XXXVII. 23]. 1726 A törvényes processusokból emergálódó pro(ven)tusok) exequálására a brachium az eddig való mód szerint ... nem denegáltatik [Somlyó Cs; SzO VII, 323]. 1749 Ebesfalvi Örmény Krátson Gergely protestal ... Örmény Jakab Márton ellen, hogy lévén adós Száz forintyával, ennek utánna valami nyereség abból lehet, nem legalis Interessit, hanem abból emergalandó nyereséget keresni ne sit serum, ott a hol illik [Torda; TjK III. 251].

emergálbat 1. mutatkozhat, támadhat; a putea proveni/rezulta, a se putea ivi; entstehen können. 1679/1681: Udvarbiro vram ... kitül mit es menyinyit vött, s miért, Seriesb(en) adgia à Számtarto kezéhez, hagi öis à szerint Ratiotinalhasson rolla; jövendőbenis ha mi keres, difficultas emergálhatna ez iránt igazittathassek el à szerint [Vh; VhU 676].

2. eredhet, keletkezhetik; a se putea ivi; entstehen können. 1778: Instálunk azért alázatossággal Nságod(na)k és a Tkts Táblának, méltosztasanak, ily szörnyű romlásunkat meg tekinteni, és elsőbenis a temerdek költség honnan emergálhat, kegyesen investigaltatni, annakutánna az eo Felsege szentséges Rendelése szerint kire kire Contributioja Forintjai száma után igássagoson (!) repartíaltatni, ne jussan nyomorult helységünk utolsó romlásra [Torockó; TLev. 14/3].

emergálható 1. felmerülhető; care se poate ivi; was entstehen kann. 1718: (A ház(na)k az jövő egy esztendei emergálható adojatis el engedni ne tartsa kgitek nehéz dolognak lenni [Kv; JHb VII/2]. 1735: T. Ntts Váradai Pásztai György ur vallya Plenipotentiariusának Tordai Balla Marton Vramat az uj Tordai Fundusa iránt emergálható mindennemű causaiban [Torda; TjK I. 83].

2. származható; care ar putea proveni; was herrühren kann. 1761: a Siménfalvi Jobbágyoknak conditioja, s abból emergálható haszon sokkal kevesebb mint a több Nyilakban lévő Jobbágyoké [H; JHb XXV/40. 8]. 1773: A nem szolgálat miatt szántatlanságból s, nem kapálásból emergálható kárnak Bonificatioja jövendőre való volna [T JHb II. 1].

emergáló eredő, származó; care provine/rezultă; entstehend. 1699: ez a' Szék lévén competens Forum: okat nem lattuk miért hogy nem lehetne ez az Forum Competens abbol emergalt vagy emergalo törvényes dolgoknak díjudicalasara [Dés; Jk 296b].

emergálódik 1. felbukkan, mutatkozik; a se ivi/arăta, a apărea; auftauchen, erscheinen. 1746: a' mikoron az én Praedecessoraim indubitus Nemes emberek voltanak, akor a' Pünkösti György Ur(am) Praedeceessorain(a)k ne talám tám hírek sem voltak, hanem annak utánna emergaldotának [Uzon Hsz; Kp I. 160b].

2. támad; a apărea/rezulta, a se produce; entstehen. 1785: a Felsege Királyi Rendelések(ne)k is nem a tzéllya (így) hogy annak* observatioja miá illyeten Casusok és károk akár Communitasok(na)k akar kölenes Gazdáknak emergaldogyanak; sőt ellenben hogy azok el távoztassanak [Torockó; TLev. 4/11. 1b. — *Ti. az erdőóvó rendelkezéseknek].

emergálódott eredt, származott; provenit; entstanden. 1787: midőn valaki tisztítatlan metallumból, vagy tsalardsagra czelozo szandekból rosz vasat keszitene, ... elegetendőkeppen meg bi-

zonyosodván pedig az illetén tsaládság, a damnificatus requisitiojára az Administrator a Birakkal legitimálván, minden ebből emeralgodatt kárát a damnificansal cum duplo refundáltassák [Torockó; TLev. 9/25].

emeryált 1. keletkezett, támadt; apárut, ivit, rezultat; entstanden. 1718: Ugy értettük hogy kgitek azon Néhai Keresztési Samuel Ur(am) Háza féle után, melyet az Fiscustol csak mostanság apprehendáltunk bizonyos esztendőktől fogva emeryált adóbéli restantiat praetendál rajtunk [Kv; JHb VII/1]. 1729: Kapronczay István Uram Özvegye Árvaságra jutott állapottyát, de inkább abból emeryált adósságit szomorán említette [Aranyoslóna AF; JHb XXVIII/31]. 1741: Az Forspontra adott Ökrök és szekerekbéli Sok károk, és azakból az Falukon emeryált Sok inconvenientiak s perlekedések meg szünné(ne)k; ugjanis az Beresek Conventionatusok lévén az Vár(me)gje ökreire gondot viselni adstringáltatná(na)k [H; Ks 101]. 1796: a' Torotzkaiaknak a' fenn forgo Privilegiumhoz .. mindenkor Jussok vagyon, és a' mi a' Törvény szerént perpetuum, ottan az abból emeryált Jus is perpetuum [Mv; TLev. 5/16 Transm. 75 tábl.].

2. indított; intentat; eingeleitet. 1649: Elegh uilagoso(n) declaralta(m) volt elebbi p(ro)p(ositio)m-ba es abból emeryált p(ro)cessus seriessebe, miczioda excessust czielekedet az J az fiscus ellen mostan azokat ne(m) iteralo(m) hane(m) recurralok azokra [Kv; Tjk VIII/4. 376]. 1712: az Incta eő Nga ellen emeryált Causam(na)k sententiajat egy ... Koloson lakó Vasarhelyi Samuel nevű ember által proliheáltatta [Torda; JHb LIV]. 1766: az erdő le vágatásából emeryált Causatis Csiki István Ur(am) Felesége s' Testvérei kepekb(en) le hagna [Mv JHb XIII/55].

emeritus kiérdemesült; pensionat; emeritiert. 1819: T. Hunyadi Daniel a' Nyárszai emeritus Prédikátor a' Szamosba esett Lovaról; a' mint feresztetni akarta | Temettettek .. T. Hunyadi Dániel a' Nyárszai emeritus Prédikátor [Gyalu K; RAK 157].

emerre incoace, în această direcție; hierher. 1639: ahun beste ilek* kurua fiak immar erre is ut s emerre is ut; ugj mond, meg az kezeuel mutata, immar szabad minden fele [Mv MvLt 291. 178a. — *Tollvétség lilek h.].

emerről az (előbb) említetttről; despre cel amintit (mai înainte), davon, von dem (vorher) erwähnten. 1722: lehetetlen hogj ha emerről tudtak, erről is ne tudtak volna szollani [Kük.; JHb LXVII/260].

emesertés koca; scroafă; Sau. 1722: Eme Sertések meg malaczozván .. erogáldott kevés Ros, és kukuruz [Fog., KJ. Rétyi Péter lev.]. 1729: Öreg kan nro 3. Artany öreg nro 6. Eme sertés öreg nro 18. Öreg malaczos Sertés nro 15. Esztendő Söldök mixtim eme és Artany nrő 91 [TKI

Petki Nagy család szám. 83b]. 1747: Öreg eme sertés 8 Esztendő ártány 22 Esztendő eme [Borsa K; Told. 24]. 1748: edgy eme sertése a' többi között olyan vagion, hogj az uttza ajtajának kilintsit a' szájával megkapja, s ki nyittya [Torda; Tjk III. 239]. 1753: Nagy Öreg eme Sertés Nro. 12 ... Kan Sertés Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1756: 3. Esztendő eme Sertés 2 ... 2. Esztendő metzett Sertés 3 Más fél Esztendő kán, és metzett 4 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 30]. 1797: Nagy Eme sertés 4 Edgyik alatt Négy szopo Malatz, edgyik még Maladzo [Körtvélyfája MT; LLt]. 1803: meg nézegetük azon meg vert sertéseket azok közül az nagyobbik, nagy eme sertés ugy anyira meg veretetet, hogj az hátulját a Földrül fel nem vehette őszve van romolva [Dés; DLt 82/1810]. 1806: Nagy Eme Sertés [Szarvaskend SzD; SLev.]. 1811: két Eme Sertés v. kotza [Mezőcsán TA; LLt 12. 9]. 1814: nagy malatzos eme Sertés [Aranyosrákos TA; Borb.].

emesüldő fiatal koca(disznó); scroafă tinără; Jungsau. 1647: Vagion Teremiben Geolye No. 30. Ezek kezoett vagion Taúaly swldeo No 13. Artan No. 6. Taúalyi Eme swldeo No 2 [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. 1676: Tavalyi Artansüldő nro 16 Tavalyi eme süldő nro 12 [Szív; UtI]. 1678: Tavalyi eme Süldők nr 24. Tavalyi Artany Süldők nr 25 [Szilágycséh; UtI]. 1685: Eőreg Kan no 2. Eme Süldő no. 18. Eőreg Eme no 30. [Déva; UtI]. 1744: Teli eme Süldő Nro 3 Téli kan Süldő Nro 3 [Szamosfva K; JHbK LI/17]. 1753: Eme Sertés No 2 Eme Süldő No 1 [Buza SzD; LLt] | Majorság Sertések találtatt(anak) Eőreg Eme Disznó nro 25. Nagy örög Artány nro 10. Idei ártány Süldők nro 11. Eme Süldők Ideiek nro 4 Nagy Kanak nro 2 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc lelt.]. 1784: Ket Esztendő hizio eme .. Tavai eme Süldő Tavai ártán Süldő [Vingárd AF; Mkg]. 1786: Esztendő ártán Süldő nyoltz Esztendő eme Süldő három [Bányabükk TA; Mkg].

emeszt 1. senyveszt; a mistui; zehren. 1853: mű itt e' nyomorú világon, a' fájdalom kínjaitól emesztve — bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

2. kb. fogyaszt; a micșora/impuțina; verringern/mindern. 1728: Néhai boldog emlékezetű Vr Nalácz István Vr idejéb(en), a' Marosnak ereje a' mi határunkat naponként mosta, emesztette és töldotta a' Folt felől való részhez [Perkász H; BK sub nro. 137].

emesztés ürülék; excrement; Entleerung. 1853: azon föld csak egy pár lépésnyire feküven a' város végétől, annak a Györgyfalvi utra lerúgó vége a' Városból ide kihordatni szokott emesztés és szeméttel már annyira eltöltve van, hogj azt becsületesen megmivelní sem lehet [Kv; Pk 3].

emesztet ürülék; excrement; Entleerung. 1730: Erdélyinek égj 27 ólós kötélért mellyel az Toronyból az emesztetet le ereszzék a Dobosok Híl 2

Den. 72 | Toronybéli Dobosok emeszteti le eresztése körül dolgozó Acs(na)k Hfl 3 ... a Toronybéli szükség székhez vőtt fákért Csehi Ur(amna)k Den. 86 [Kv; Szám. 56/XIX. 15–6].

emésztetlenség emésztéshiány, emésztési zavar; indigestie, tulburări de digestie; Verdauungsstörung. 1826: a gyomor igaz kívánja az ételt de elégtelen a meg főzésre, innen jó a cruditás, az emésztetlenség ebből a fő szedelges, hányás, leg alább emelygés [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

emésztetvitel ürülékvitel/kihordás; cāratul excrementelor/fecalelor/materiilor fecale; Hinaustragen der Fäkalien. 1730: 37. ebek veréséért, és a strásáról 6szori emesztet vitel(ert) Hfl. 3 Den. 30 | Bestelen király(na)k a strása ház szükség székiből 12szeri emesztet viteléért a dr 18 Hft 2 Den. 16 [Kv; Szám. 56/XIX. 15, 21].

emésztő I. mn 1. de digerat; was zu verdauen ist. 1760: Az Jucolák pedig élnek Forrasokból, mellyekis pro illorum potu alkalmasok, de ki hozzá nem szokott egészségelenek, és nehéz emésztő vizűek [Novoly K; BLt].

2. senyvesztő, enyészto; mistuitor; verwesend. 1751: az Ur(na)k emésztő szele e virágot* érdekelni kezdven mind addig lankasztá miig. az I(sten)nek drága kertében a több szép virágok közül éppen ki száraztá, énnem meg keseredet Atyának el felejtethetlen bánatomra [Szászújfalub]; Told. 67. — *A kisfiút. *Melyik? Erdélyben négy is volt: AF, K, NK és SZD megyében].

Szk: ~ súly. 1857: Betegség neme emésztő súly [Dés; RkHak 164].

A régiségben különféle fekélyes bőrbetegségeket, daganatokat, szemölcsös-bibircsós sarjadzásokat illettek, ill. a luest magát jelölték a szk utótagjával [l. CzF, MTsz, SzófSz, Berde, NDerm. 238–40]. Eppen ezért e — feltételezőleg — népi/polgári halottkémiai származó betegséginóvítás közelebbi értelmezésére a szerk. nem vállalkozhatik.

II. fn 1. emésztő/pöcegödör; hazna; Senk/Schwindgrube. 1853: vejem eddigis ezen épületnek tetemes kárára fenn állott árnyék székinek az emésztő folyására fa csatornát csináltasson [Kv; Végr.].

2. vki elenyésztoje/senyvesztője, megmérgezője; distrugător, otrăvitor, ucigător; js Abgrämer, Vergifter. 1568: azt monda hogy Jweges Anna Emyztoye vagyok, es arra azt monda(m) hogy hazud, bestye hires kuruayul benne mynd adig meg ne(m) Ream Rakya [Kv Tjk III/2. 171].

emésztődik 1. megévődik; a se strica/putrezi; morschten. 1749: ezen Ekl(ézi)anak feles fejer nemű portekai tanáltatnak, mellyekre mind az Ekl(ézi)anak szüksége nincsen, és csak magakban emésztőd(ne)k [Nagyborosnyó Hsz; SVJk].

2. senyved; a arde mocnind/infundat; schwer brennen, glimmen. 1794: Prodán Vaszilia a maga Irotványába tisztogotván, avart gyujtott, és egy reves fenn álló fa attol meg gyult, s az mind emésztődött, és égett tegnapig s tegnap le dőlven

abbol el harapozott a tűz I.a Kosztá a luj Dobrás nevezetű helyen, tegnap s az éztaka öröke égett [Nagykristolc*; JHb. — Később: Nagykeresztes SzD].

emésztő gödör pöcegödör; hazna; Senkgube. 1872: (Az iskola udvarán) az iskolások árnyékszékének csak ott lehet emésztő gödröt ásni ... Gondnok afianak szoros kötelességévé tétetik, hogy az emésztő gödröt meg ásassa [M.bikal K; RAK 296–7].

emésztő hely buda, árnyékszék; latrină, privată; Abtrittort. 1721: az Ház oldalában egy emésztő hely ennekis ajtaján vas reteszű fő vas Sarkokkal rajta [M.gyerőmonostor K HGy].

émette ébren; treaz wach. 1629: Kerekcs Zúle kepeben jeot mikor ugy alozik magunkis lattyuk hogy az vak szemehöz kap eo azert azt mongya hogy nem aluszik hane(m) mindent ugy lat mint emette [Kv Tjk VII/3. 121].

A régiségben *imeti(e)* és a múlt századi irodalomban, főként Aranyánál, Jókainál *imeti(n)*, CzF-nál „tájdívatós” *imeti* alakban előforduló szó nyí-i szinten szórványosan korunkig él [CzF, NySz, EtSz, MTsz, ÉrtSz, TEsSz].

eme-ülőpulyka kotló-pulyka, pulykakotló; curcă clocitoare, curcă closcă; Brut-Truthenne. 1736: Szárnyas állatok. Kakas Pujka 4. Eme ülő Pujka 7~18. Gunár 1 Tojo Lúd 3~1 (!) Kakas Páva 2. Tojo Páva 2~4. Tyuk kakas 1. Tojo tyuk 5~6 [Várhegy MT; CU XIII/1. 116].

emez I. fn-i jell-ű haszn-ban 1. a. önmagában: ez (a közelebb eső másik); acesta, aceasta, acestia, acestea; diessur/e/s. 1629: az meniementol hallotta(m) hogy eoznetalalkoztak volt az közben Szantajne kéoszont neki emezis fogatta [Mv MvLt 290. 160b]. 1637: csak megh rialkodek az az Olah Jstua(n), hagi Toluaj, toluaj ugj mond, eleőször ugya(n) nagyo(n) kialta, de masodszor s harmadszor, csak lassa(n) kialta emezek az kik üzik vala visza fordulának [Mv; i.h. 291. 103a]. 1681: Az Baxirosok nem kevesse panaszkodnak á Safarra; lehetis melto panaszk. mivel az eő munkajokért jaro vasat, már mostan az Safar el szokta adni, es az arrat őis osztja közikb(e); melyből magánalis szokott hadni emezek(ne)k károkra [Vh; VhU 67]. 1733: Marosán Gavrilla néki mévén* Ladár Urszully(na)k arczul csápa emez csak el hül belé mi dolog lehet semmit sem szolván hoza [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 6. *Tollvétség *méuvén* h.]. 1764/1765: A mi kevés Joszágom Marad, ez közőtettek oszolyék (:jollehet emez Sz. Várallyait Saját keresmenyes pénzémmei váltottam ki idegentől:) és annyiban el testálhatnám [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.]. 1782: Szabo István nevezetűt az Udvarba bé költöztettem; mivel ember nélkült nem lehetett hadnom az Udvar, emezek pedig már meg nyomult gazdák lévén Házokat el nem hagyhaták volna [Patakfa U; Ks 94 Vegyes fr.]. —

b. a távolra mutató *amaz* acela, aceea; jener/e/s nm-sal kapcsolva: ez; acesta, aceasta, aceştia, acestea; dieser/e/s. 1600: meegh zugolottak(is) az legének ragtha egymás keozt, hogy egygik emezeknek montha az masik amazenak [Kv; T]k VI/1. 404a]. 1630: Ismet amaz harom legenj reajok rohananak, emezek penig be rekezkedenek az pitvarba(n) [Mv; MvLt 290. 215a]. 1653: Esmét kerdik azok^a: „Mit csinálnak a vásárhelyi várban, hallottad é?” S mondá a szegény legény: „Én nem tudom kitől félnek és kit várnak de bizony jó kedvel (!) várják; mostan nagy cserefákkal bérlik a vár falát befelől és keményen töltik földel. Amazok esmét: „Vagynak é beune valamennyin?” Emez úgy mond: „Láttam tennap, hogy öt száz puskás mene beleje, választott jók”^b [ETA I, 98 NSz. ^aAz ellenséges hadbeliek. ^b1605-beli eseményre von.]

II. mn-i jell-ű haszn-ban: 1. ez (a közelebbi); acest(a), această, aceasta, aceşti(a), aceste(a); dieser/e/s. 1631: azt en nem tudom hogj ha emez ket leanj arua ha volte emlekezetbe(n) avagj ne(m) kerdein Baczki Katat hogj miért haborog, s monda hogj im emez sohonna el tanított az Uramat, nem iö be hanem az haz hean hal uggmond [Mv; MvLt 290. 51b, 232b]. 1765: eö Nsága nem olly régen pásinból fel vágott vetéses szántó földének vége egy lévén: a' más pásintossal ki mégyen emez sátyalos árokig [Kéménd H; JHb XXXIII/18].

2. ez (az előbb említett); acesta, aceasta, aceştia, acestea din urnă; dieser (der vorher Erwähnte). 1640: Hallottam Csáki Pétertől, hogy ő meggyakta Asztalos Mártonnét, s hivatta is sokszor által Asztalos Mártonné onnét tőlünk azt a Csáki Pétert, s emez is elment mindjárt oda [Mv; MvLt 291. 212a–5b átirásban!]. 1696: virattig az a' három Németi el ment ura(m) a' Táborra; és virattkor, az hatvan executor németi ki indult ; emezek fél ora alatt az executio el követték [Balázsfa AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1764/1765: Hallottam ... Nemellyek oly opinio-áte 30. 40. 60. ezernek^a kell heverni Nállam, ha jeltől fogva emezekre^b nem költönnék (!) volna igenis volna [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr. — ^aÉrtsd: forintnak ^bTi. az előbb felsoroltakra]. 1798: az udvari Nyerges feleségestől edgyütt erősebb lévén emezeknél ... rutul el kör-mölték őket kivált Deluciot artzalattyában rutul meg véresítették [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

emiá emiatt, ezért, ez ok miatt; pentru aceasta, pentru acest motiv; deswegen, aus diesem Grund/Motiv. 1588: Sombori vram az en ket fiamat meg fogatta oth tartotta ... ezert tartotta fogwa mindaddig mig Negywen forinthon kez penzen zabadítottam ky, Ez mia mynden marhaiat Eoreok-seget ell kelle adni vgy kellett el bwdosni Jnnet [Zsákfa Sz; WLt Mich. Talas jb vall.].

emián emiatt, ez ok miatt, ezért; pentru aceasta, pentru acest motiv; deswegen/halb. 1653: a törökös urak; kik a Sigmond^a pártján valának, megjelen-ték^b: hogy Sigmond Molduvában volna és kész

volna az országba jöni, ha az ország acceptálná. De ellenben azt hallván a németes urak, azt kiálták: „hogj nem lehet az, mert az ő hitek már Bástánál vagy on az ország hitivel együtt, és ez mián nem férnek hozzája, hogy a némettől elszakadjanak [ETA I, 58 NSz. — ^aBáthory Zsigmond. ^b1600-ban a kvi egy-en]. 1797: a Reszeges ember aki Szokott inkább innya Hetfőn Tekebe Megyen hogy oltson kapja mind bort mind palinkat annyit iszik hogy az nap Haza sem jöhet onnét mikor meg Jozanodik Csőtörtökön Régenbe mégyen, és emian nem igen kél az ital [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1806: a' kihágo Cserébe járo ut, mintegy 18. esztendő alatt, nem igen járattatott, és e' mián, az ut oldalai mellett birtokosok által felszántatott, lassan lassan elfoglaltatván, tsak nem egészen elveszett vala [F. rákos U; Falujk 7 Sebe János pap-not. kezével]. 1808: Hallottam, hogy Kováts Ferentz motskolta Feleségit nevezetesen rosznak, restnek, búnek szidta s emián néki nem kell [Tamásfa Hsz; HSzJP]. 1843: a városba bé nem jöhetek emián [Dés; DLT 1358]. 1846: Virág László kezébe lévő réz fokossával úgy ütött (!) kétszer Darvast, hogy ez földre rogyott s ottis adott egynihánt a hatara de Darvas János meg ragad-ván a csákánt azt keziből ki bortsáttani nem akarta emián egy darabig huzolkodtak [Dés; DLT 530/1847].

emiatt ezért, ez okból; pentru aceasta, din acest motiv; deswegen, aus diesem Grund. 1724: Anyám Asz(o)nytól hallottam (: mivel ő kgime öreg Asz(o)nya volt Pekri Ur(am)nak^a); hogy ő kgim(ene)k Semmi betsületi ne(m) vót egy tatskó Leány^b (:Susi:) miatt, mfvel minden éjjel véle hált Pekri ur(am) Susival, és mikor ezt vette volna eszébe(en) Anyám Asz(o)ny, egykor magát meg keményítette, és mondotta Pekri Ur(am)nak Miért teszi magát ahoz a tatskó Leányhoz, és e miatt Anyám Asz(o)ny ott ne(m) maradhatván, hanem Pekri Ur(am) udvarából ki kellett jöni [Harcó MT; BK. Makai Mihályné (23) ns vall. — ^aPekri Ferenc. ^bA leány 14 éves volt (L. még csecses al.)].

emigráció (szökéses) elköltözés; mutare (prin fugă); (fluchtartige) Übersiedlung, Auswanderung. 1787: Kiváltképen valo kötelessége a' Notariusnak, és Falus Biráknak az, hogy a' Lakosoknak emigratioját, az az más idegen helyre valo által költözését szorgalmatos vigyázással meg gátolják ; ha ... valakinek emigralo szándéka bizonyos jelekből ki világosodnék azt egyenesen az officio)latushoz be kísértetni oly szoros kötelességeknek ismerjék, hogy semmiért nagyobb és példásabb büntetést nem vesznek mind ezen szoros Rendelésnek leg kisebb ágáb(an) valo meg nem tartásáért | A Nappali, és Éjjeli Strásalást oly szorosan, és keményen meg tartásák, hogy senkinekis telyesseggel modja ne légyen a hir nélkül valo el menetelre, annál inkább el költözésre, tudgyák meg azért, hogyha ennek utána valaki a' Lakosok közül el mégyen, és Házát pusztán hadgya egyedül a' Falus Birónak, és Notariusnak fog tulajdo-

mitatni, és nem csak a' Földes Uraknak, és az Aera-
riumnak kárát magok fordították meg, hanem e-
gyébként is az Emigratiórol valo Fels. Patensbe ki-
szabott büntetéseket el nem kerülők [Torockó;
TLev. 3/2. 3b, 4a].

emigrál elköltözik; a se muta; umsiedeln/zie-
hen. 1723/1770.k: Az új Parochialis Ház(na)k el-
készítéséig az Unitarius Pap mostani Házáb(an)
pacificé lakhassék, el-készülvén pedig az új Ház,
mindjárt emigráljon [Vajdakamarás K; SzConscr.
144].

emigráló költöző; de mutare; unziehend. 1787:
ha ... valakinek emigráló szándéka bizonyos jelek-
ből ki világosodnék azt ... egyenesen az off(icio)-
latushoz bé kísértetni oly szoros kötelességeknek
ismerjék*, hogy semmiért nagyobb és példásabb
büntetést nem vesznek mind ezen szoros Rende-
lésnek leg kisebb ágába(n) való meg nem tartásáért
[Torockó; TLev. 3/2. 3b (a teljesebb szöve. emig-
ráció al.). — * A nótárius és a falusbíró].

emigráns kb. szókésben levő; care este in fugă.
fugit; in (der) Flucht begriffen. 1817: Emigrans
Colonus Ráduly István Felesége Radnoti Ersébeth
[Udvarfalu MT; Told. 42].

emígy-amúgy úgy-ahogy, jól-rosszul; de bine,
de rău, așa și așa; schlecht oder recht, soso. 1699:
bé menvén a katonák házába Ebben van ...
Berlett pad nro. 3. ket Ablak ramaival és ablak
fa mellyekivel edgjütt emígy amúgy szakadozott
papirossal burétva (!) az Ébédő Palotában ...
ezen háznak padimentoma téglából való jó, pad-
lása és folyó gerendái emígy amúgy festettek
[O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.].

eminens kiemelkedő; proeminens; hervor-
ragend. 1736: (A) Telek fekszik, szép eminens pros-
pectuson, magos, rolla minden felé messze lálo (!)
egyenes, nem Gódrós, Vápa hepás helyen [Várhegy
MT; CU XIII/1. 87].

emitt itt, e helyütt, ezen a helyen; aici, în acest
loc; hier, an dieser Stelle. Szk: hol~, hol amott
imitt-amott. 1586: ez peres feold keoz feold
volt Ezt ezebe úeue Balatffy Sigmond vgy asa-
ta vtanna valo Iczaka hol Emytt, hol amott Agoso-
kat fel [Csapó KK; JHb XX/48].

emittál ? kb. elvégez, véghezvisz; a îndeplini,
a duce la bun sfârșit; durch/ausführen. 1582:
<En N> Eskeoz(e)m az elő Istenre feoldnek Men-
nek Terempteoie(r)e hogy az varasnak valaz-
tassa es az vnio tartassa zerent e' mostany varostul,
Ram byzot vonas igazetasba, hwen el Iarok, ked-
wet bozzusagot Attyafiusagot Baratsagot felelmet
adomant es minden(n) nemo Zemely valogatast
hatra hagywa(n), kinek kinek mind az eo Allapattja
sorsa eörgsege (!)* es keresetty zerent igazan eröl-
kedem emitalny^b es Intezny, es az wonast a zerent
rea wetny [Kv; Tanjk V/3. 256b. — *Más tintá-

val eörksege-re javítva, de ez is hibás eörksege h.
^bA szöve-beli homályos, nem elég szabatos fog. miatt
e szót a szerk. csak bizonytalanul vonatkoztathatja
a vonásigazításra, azaz az adókirovás felülvizs-
gálására].

emitt-amott itt-ott; ici și colo; da und dort.
1586: Sigmond vram megh Jeowe es wgy Asata
eoyz Emytt Amott agasokat fel, es azokott ha-
nyatta volt el Kemény Jstwanné Azzonyom
[Kisfalud*; JHb XX/48. — *AF v. MT?].

emleget 1. említget; a aminti/pomeni; öfters
erwähnen. 1570: Harangozo Cristannus Aztis
vallya mykor Segeswary Damakos Testamentumot
Theot hon nem volt azkor Az kyssebyk fya az
leorinch, Aztis vallya hogy hallotta egy fertal
chywrtis emleget volt testamentomaba, De azt eo
eszeben nem veotte ha ely hatta valakinek vagy
ne(m) [Kv; Tjk III/2. 130a]. 1572: Feyer Ianos
Zwky Benedekne Jobagia, Azt vallya hogi ... ele-
get forgot eo Kalmar Lazlo kernywl de soha nem
zolt senky kezessege feleol chiak karat emlegete-
te [Kv; Tjk III/3. 217]. 1592: Niari Simonne,
Sofia Azzoni vallya Bizonnial tudom hogi ez
Molnar Ambrusne ver zerent vallo Attiafia volt
Nagi Balasnenak: seot halalakoris azt emlegette,
hogi ammie marad ennek haggia [Kv; Tjk V/1.
284]. 1630: hallamis hogi Nagj Gergely Mezitelen-
seget emleget vala, s kardot de nem erthettem mi
dologh [Mv; MvLt 290. 196b]. 1673: Az holot
pedigh eo klme legitima admonitiot emleget am
bator admonealtatot volnais (: kit nem tudok :)
de azzal tulaydonságát senkitől az Salyi mezőnek,
el nem veszi [Mezőzáh TA; Wass]. 1708: (A com-
mendans) holmi discreciokat kevanna latom, egy
szeker szenat bar csak egy köből szep buzat, edgj
kadaczka kaposztat keves kerti vetement és egj kö-
ből kasat is emleget [K. J. Fogarasi János lev.]. 1730:
hogi az úveg(e)k el romlását, vagy az viznek fagyá-
sát valaki emlegette volna, se(m)mit nem hallottam
[Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. 1736: ha
csak elérhőztad volna is az allaparéta nevét, azt
gondolta volna más, hogy Alparétot* emlegeted
[MetTr 360 — 1. — *Alparét települést (SzD)].
1761: ā relicta ... emlegeti azon divisiót vagy
compo(siti)ot [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1814: Cse-
rétiis emleget a Felperes, de a Csere vásár el ron-
tásárais a Törvény másképpen Actoratust nem
enged Senkinekis hanem ha, a Cambiatum visz-
sza adását offerallya [Mv; Somb. II tábl.]. 1845:
meg támódott az utszán Madarasi Ádámné és
engem mindenféle képpen le piszkolt le francos
kurvazatt azon okból, hogy valami huszas-
akat emlegettem mit meg halván madarasné, hi-
hető azan huszasakat értette, melyeket Rosi léá-
nya tavalyi gazdájának a Fiscalis Urnak sebéből
el vett volt, és ezért neheztek réám léányastol
edjűtt [Dés; DLt 502].

2. szóba hoz, előhoz; a duce vorba despre cineva/
ceva; zur Sprache bringen. 1570: hozzá eleh K.
az Rawast, Mond Zabo Imreh, en Nem vetek Te
Veled semmy zamot Mert az My Rawast Te emle-

gecz az haz Berre való volt [Kv; III/2. 91 Azta-
los Imreh es Hunyadj Estwan vall.]. 1573: Biro
vra(m) Az feiedelem Ide Iewetit Emlegeti es az
varas estalloianak epiteset [Kv; Tjk V/3. 91b].
1606: Akkor ez nyilat* ingie(n) (?) ne(m) emleget-
ték, mert Akkor eo biria vala [UszT 20/80 Petrus
Fanchal de eadem pp vall. — *Ti. amely a per-
ben forog]. 1638: Kallai Giurkat emlegetek vala
ot Czit szent Iuanon [Mv; MvLt 291. 140a]. 1669:
az Vezérnek valo harmad fel Ezér Talér felől egi
Vakaritas sém irt soha is se Kemeny Ianos Vram
eo Nga soha sem emlegete [Ks 98 Fr. Kozaruari
de Dés (59) vall.]. 1736 u.: az erdélyi magyarok
még gondolkodni sem akarnak arról, rövid idő
alatt micsoda szomorú consequentia leszen az
ilyen cifra öltözetekre való költésnek; ha egy
privatus, közönséges jóra termett ember afféleket
emleget, arra indignálnának [MetTrCs 468]. 1744:
az Thoroczkaik határon... menji marha vész el,
senkinek egy pénzt sem fizetnek, nemis meri senki
emlegetni hogj az njomot fel vegjék [T Tlev.
15/1].

3. megemlíti; a aminti; erwähnen. 1644: Em-
legete(m) eleotte hogj Böremest egj hazat Zeor-
zenek [Mv; MvLt 291. 425a]. 1689: Ezeken kí-
tudok egj Concambiumotis, mellynek mindenikét
szegeny maga bírta, melyről valo Csere level lehet
az fjainal, ugj hisze(m) az lehet az az Contractus
violalása Jobbagjornak mellyet Kgitek leveleben
emleget [Szökefva KK; Szád. Sárosi János lev.].
1832: ugyan akkor emlegette, hogy egy pro-
testatiot fog készíttetni, és bé adni [Ne; KCsl 6].

4. felemlíti; a pomeni; erwähnen, anführen.
1570: Bornenyzza Eottliwes Gergel; hythy zerent
ezt valya hogy Sala Balint elteben, szoksor emle-
gette es panazolkodoth nekj rola, hogj varkochnak
hat zaz forintyat attha volna peter deak kezehez,
De ew nem lattha Az penzt [Kv; Tjk III/2. 86].
1747: az Ilyésfalvi öreg Pap Gábornak emlegettem
azokat a marhakat, de Pap Gábor ezt mondotta
Ho Ho. eötszem bizony nem hajtották azokat a mi
falunkban, hanem más felé hajtották által az
Búkkón [Szilágysegh; Ks 27/XVIII]. 1783: Ex-
hibealok egy Inquisitorio (!) Relatoriát, mellyből
meg tetczik minémü edes Atyát illető indulattal
viseltettem én hozzája gyermekségetől fogva; ő
p(e)ő(i)g) hozzáj mindenkor haladatianságal vi-
seltetett, és mindenkor erköltstelen Iffiu volt; ezt
nem egyébért emlegetem, hanem hogy meg-tessek
mely méltatlan voxaltassam a' jo mostoha Fiam-
tol [Mv; MbK XI. 68].

5. a aminti/pomeni de mai multe ori; im
Munde führen, öfters erwähnen. 1723: Most Kolos-
varatt edgy edes kis hálót vettem ma ki men-
tem vala velle, sok szep csukat, czompot potykát
fogaté, erőssen emlegetenk, ha itt* volnál melj
szep mulaccsagod lett volna velle [Ap. I Apor
Péter feleségéhez. — *Mezőméses (TA)]. 1736:
Akkor mond Petki István: Tanolék ma bátyám
uramtól* (:Apor Lázártól:). Sőt teljes életiben
mások előtt emlegette Petki István, mit tanolt
volt Apor Lázár bátyjától; s nem is emlegette

penig csak, hanem meg is tartotta [MetTr 420. —
*Értsd: emberséges, emberbecsülő gondolkozást].
1851: sokat emleget Trési Néni tegedet hogy nem
láthatod kistsi Pákei Titit be kedves [Kv Pk
6 Pákei Krisztina férjéhez].

6. mondogat; a spune intruna/meru; öfter(s)
sagen. 1570: ha ket vagy harom Emberrel keozw-
lek perlenek az Ellenek nem volna, ... Az zaz
vraim azt Mongyak arra hogy Jgenis ellenek va-
gion az perles, Melybeol Naponket (!) Nagiob
haborwzagh Ezwestes es Jgentelenzeg Thamad,
Azert eo kegelmek Az Ayandeknak es keolcegnek
fyzetesere semmy keppen Nem Mehetnek addegl-
lan Myglen Byro vra(m) Thanachyawal Egetembe
az Bekeseget Nem keowetyk, mellyet eomagok em-
legethnek [Kv; TanJk V/3. 3a]. 1590: Emlegetik
vala azt hogy ha kapitany vra(m) haza jeo tehát
megh panazolliak, mert megh ki nem mentenek
volna az varosrul, de ky wztek eoket [Szu; UszT].
1606: hallottam hogy emleögettek hogj farczadj
Zallas* de en nem tudom ha ez e az anagy
mas [UszT 20/168 „Giörgj Istúan oroz hegi lib”
(20) vall. — *Ti. a peres hely]. 1629: Simon
Giörgj budosásra ualo szandekat emlegete [Dob.;
Ks 41. I]. 1633: zaz forintot emleget vala Var-
ga Miklos hogi legien az keötele, ha kj ez utan
veszekednek közzeölkök [Mv; MvLt 290. 139a/2].
1723: Egregyi János ház helyéből egy jo da-
rab holta után az Pásztai Ferencz Vram háza
helyéhez foglалodott..., de mint hogy gondom
nem volt reá nem tudom hogy foglалodott el ...
Bogdány Miklos vramtol is halottam hogy sok-
szor emlegette hogy ki keresi, de sok pereit miat nem
érkezett mindenekre [M.köblös SzD; RLt Ba-
log Mihály (75) ns vall.]. 1847: Roza emlegeti ...,
hogj Nagy mama elment Titivel, Ánival,
Ádámosra, akár kí kérdi, ezt egymás után elszaj-
kolja [Kv Pk 7].

emlegetés pomenire continuă/neintreruptă; (stän-
dige) Erwählung. 1778: Öcsém Uramis irhatna
vagy edgyikének, vagy a másikának, de kivált-
képpen a Nagy Aszszony ő Nganak, a ki is vaj
ki nagy szüntelen gondolkodásokkal, emlegetések-
kel s Istenhez való fohászzkodásokkal van Öcsém
Uram iránt [Kv; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

emlegetett többször említett; amintit/pomenit
de mai multe ori; öfter erwähnt. 1806: azon em-
legetett gátott én kötettem meg [Erdősztygyörgy
MT; WH]. 1807: Ezen pont alatt emlegetett
Földek hogy Léány ágat nem illetnének azt kíván-
nya ottan citalt Esketésivel a Novizans meg bizo-
nyittani [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1814: A
sokszor (!) emlegetett Jozságbán* ... Iktári Groff
Bethlen Sámuel Ur ő Nagysága, minémü építte-
ket, jóvittásokat, avagy Károkat, pusztittásokat
tett akár mi névvel nevezendőökben? [K; BfR
117/1 vk. — *A Banyicán (K) levőben]. 1820: a
több emlegetett Szemellyekről is bizonyast nem
tudak [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Szekeres
Judit Rosos Mozes felesége (33) vall.]. 1825:
Domján György Ur — Interimalis Fő Hadnagy

Aty(a)nkfiát — külömb-külobb féle motskokkal — illetve — vakmerőül magát ellene szegezvén — az emlegetett Határozásnak leg kevésbé sem engedte eleget téteni [Torda; TLt Közig. ir. 252].

emlék 1. emlékezés; amintire; Erinnerung. 1849: Hogy ezen kivonat a' két rend beli ki nyomozásba le sorolt Tanuk hit szerinti vallás tételekből Tisztelt özvegy Cseh Josefő — és Fia tisztelt Cseh Sándor Ur által bé adott Jegyzékből, — úgy emlékek szerint szovalis előttünk tett Fel Fejtésekből irtunk ki, arról igaz Hitünk szerint tészünk bizonyosságot [Héjasfva NK; CsZ].

2. emlékirat; emlékezés; memorial, memorii; Denkschrift. 1854: úgy hiszem, hogy örömtelen élttem lehunytával, ha kebel 's elvbarátaim lapozni fogják egykori igénytelen lapjait szerény melémeknek: azon örömköket és fájalmakat, melyeket én éreztem .. némi felvilágosításokat is találhatnak benne [ÜJfE 5].

3. emlékkép; imagine din amintire; Erinnerungsbild. 1854: fölvevém a' tollat, hogy a körütem fölmerült eszményeket lejegyezzem ... Végig futék emlékeim borús és derűs fonálán [i.h.].

emlékezés említés; mentionare, amintire; Erwähnung. 1620: Emlékezés lewen az Város kapuün leweő hidak feleőlis hagi giakorlatossággal Szeke-reen Soot hozzanak be rayta ... Azert ... az Ispotalj Soowan kjüwl sekinek megh ne engettesek hagi Soot Szekerrel be hozzon [Kv; TanJk II/1. 299].

emlékezet 1. memorie; Gedächtnis. 1562: 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy dög-halál lón, kinél nagyobb ember emlékezet soha nem tudhat említeni, ki miatt sok nemzetségek elfogyának a világról [ETA I, 16 BS].

Szk: ~ben lehet emlékeztetik, emlékezetében élhet. 1613: Egyebirantis emlékezetiben lehet az Tutoroknak hogy mindenik Arva^a obligalta magát, hogy ha semmi kezébe nem menne is^a az magokeböl ell tartanak^a, de arra nem kenszeritethetnek [Ne; DobLev. I/38. 7a. — *Utána tollban maradhatott: tutora. *Ti. az árvák ingatlan és ingó javaiból. *Olv. eltartanak; ti. a tutorok az árvákat] *~előtt emberemlékezet előtt. 1825: Az Udvarház emlékezet előtt épült régi fenyő Vastag Boronakból való fél vitesnél régebb Zsen-dely fedül [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 151] *~e szerinti amennyire vissza tud emlékezni/ visszaemlékezhetik. 1584: Harom fele oztak Az ezüst marhakat egik Rezet veres peter viwe el, masikat Istwa(n) veuę harmadik Rezt Barat Istwan tartha es vyn el (!) illien kepe(n) Alkowanak megh Az en emlékezete(m) zarent Amenyet Akor eszemben vehettem dolgokban [Kv; TJk IV/1. 380—1] *~étől fogva amióta esztét tudja. 1586: ez peres feöld mindenkor Az En emlékezetemteol fogva keoz feold volt, soha senkinek semuy lppüleytt Rayta nem thuttam annak eleotte [Csapó KK; JHb XX/48]. 1592: Emlékezetemteol fogva tudom hogy fanczaliak bírtak nyuladot [UszT].

1606: en Emlékezetemteol fogva azt az peres helyet Thelefkalj hatarnak tudom [Sándoríva U; i.h. 19/29]. 1754: az én emlékezetemteol fogva többire mindenkor kertbe tudom azon pusztát [Angyalos Hsz; HSzJP] *~tól fogva emberemlékezet óta. 1606: az mely hel uegeth peórólnék ualaminth alkoznak az hatarsaga felől de minekünkis birodalmunkba(n) uagion s uolt emlékezet-től fogua [UszT 18/11] *~eleven ~ben van élénken él az emlékezetben. XIX. sz. eleje: Eleven emlékezettbe vagyom még Mélgös Groff Urnak ezen Nemes anya Székben valo előll ülésének Sükeres nyoma [Hr] *ember ~étől/emberi ~tól fogva/ foguđn emberemlékezet óta. 1603: Az myert is ugy ne(m) tylythata volna ha tiltotays de my neku(n)k az Erteswnkre sem volt mert ha lett uolna el nem ueztegettuk uolna gondot uiseltunk uolna ra azert ez telliesseggel farczadi hatar uolt ember emlékezetiteol fogva [UszT 17/10]. 1606: Ez e hely minékünk emberi emlékezettől fogva ualo birodalmunk, az faiaht mindenkor szabadon bírtuk (Az a) hely my nekünk emberj emlékezettől fogua(n) valo eos birodalmunk volt [i.h. 18/11, 20/67]. 1757: Emberi emlékezettől fogva, az az a' mi ertünkre soha Gyepű nem vólt [Ákosíva MT; Told. 8]. 1797: Tudjaé a Tanu Hogj Sz Ersébeti Agillis Mojzes György, Daniel es Janos Uraimék, Sz. Ersébetenn a középső tizedben ... amelj benn valo jóságot bírnak, azon joszagban emberi emlékezettől fogva a Piju Léányakkal osztottá [Usz; Borb. II vk] *emberi ~et felül-haladt bírtok kb. ősi bírtok. 1801: ha az M.N. Som-bori őregek az Commune Terrenumok ki-járásaban hibáztak, úgy hogy ha az Deliberatumok értelmén kívűl az régen el táblázott s emberi emlékezetet fellyül haladt Bírtokokat az Commune Terrenumok közzé tsóváztak, vagy pedig az Commune Terrenumok közzül valamely részeket az régen el-táblázott helyekhez jártak-ki hibáson, azon hibás munká-jok az Őregeknek meg változtassék, és Geom-etra ő kegyelme-is ezen változás szerént tartoz-zék fel mérni az Határt és approporcionálni a része-ke [M.nagyzsombor K; Somb. II] *emberi ~et felülmúló idő(től)óta réges-rég óta. 1834: a' kérdésbe forgo Hellyet a' Felperes Közönség Em-beri emlékezetet feljül mulo üdötől olta bírja | a' Felperes közönségtől emberi emlékezetet feljül mulo Idötől olta békességesen biratott, de az Alperesek által erővel elfoglalt Helly a' Fel-peresi résznek vissza itéltetik [Asz, Borb. I]. 1847: (Az erdők a) Bányákra emberi emlékeze-tet fejlül mulo idő óta hagytattak [Torockó; TLv. 10/9] *emberi ~et felülmúló régi időktől fogva 'ua.' 1785: Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint . maga bira-dalmáb(an) lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza és nevellye ... a Torotzkai határon lévő Erdő-keket úgy oltalmazták mint a szemek fényét [uo.; i.h. 4/11. 1a] *ezen emberi nyomnak ~étől fogva ameddig e nemzedék emlékezete el-mehet/ielér. 1740 ezen Emberi nyom(na)k em-lékezetitől fogva ... [Aranyosrákos TA; Borb.]

* *frissjő ~ében lehet* élénken élhet emlékeztében, élénk emlékeztében lehet, jól emlékeztetik rá. 1699: io emlékeztében lehet k(ne)k szegeny üdvözült Batya(m) Ura(m) ideieiben mint vásolták nyelveket Atyafisagos életünköt nem akaro, sőt az (!) bánó emberek [Szentdemeter U; Ks 96 árva Gyulafi Zsófia Gyerőfi Borbálához]. 1792: Fris emlékezetekben lehet, és vagyon Nagyságodnak ... Hogy... Ádamoson, a Kis Küküllő vizén épült 4 kövű lisztelő Malom ... hason fele része, 's egész jövedelme, 's haszon vétele ... az ő Exjáé, a más hasonfele pedig, ismég oszlollag Nságodé, és a Titt Gyárfás János Uré Condivisionális Attyafiaival edgyütt [Kük.; JHb XIX/34]. 1812: Jo emlékeztibe lehet a Mlgs Aszszonynak, hogy még az elsőbb Házassági esztendejekben is, a Tisztelt Mlgs Groff Ur ő Nságát mint Férjét nem betsülte, minden aprólékos dolgokért, Férjébe akadott, azt káromolta gazolta, motskolta [Kük.; IB. vk] * *frissjő ~ében vagyon* 'ua. '1792: Fris emlékeztében lehet, és vagyon Nagyságodnak [Kük.; JHb XIX/34, a teljesebb szöveg az 1792-beli szk. al.]. 1795: Friss emlékeztében vagyon a Mlgs Aszonyoknak, hogy eő Excja a Küküllővári egész Dominiumot vissza adadni fel kértettvén, a Capitalis Summával egészen meg kínálta Nagytokat, a mennyit t.i. néhai G. Bethlen Gabor Urnak le Számláltak vala [JHb LXVI/44 tábl.]. XVIII. sz. v.: Jo emlékeztibe vagyan a' Nemes Forumnak [Aranyosrákos TA; Borb.] * *mióta emberi ~et említ* amióta esztét tudja. 1598: Nyreő Andras Wduarhely Nemes Ember fide mediante fatetúr En azt tudom ez dologban hogy miolta en Emberj Emlkezezteth Emliteők azolta Zabo Jmreh birta azt az peres zekeoth* meg az mikor Kadichfalúan lakotth Zabo Jmreh meg az kor is eő birta [Uzst 12/8. — *Ti. a templomi ülőszékét. A falusi egyházi közösségekben a templomi ülőhelyeknek — szokásjogi alapon — nemzetségekként, ill. családokként szigorúan megszabott rendje volt, sőt nem ritkán máig is van. A fenti szövegbeli pereskedés is az ülésrend megzavarása miatt, ill. a rend helyreállítása érdekében indulhatott.] * *mitől fogva ~re való emberként ért* 'ua.' 1614/1616: Mitől fogva en emlekezetre valo emberként erttem, mindenkor meg attak az Kamora Jspanok az Praedicatoroknak* az nyoltz szaz kő sőt [Kv; RDL I. 100. — *A kolozsi prédikátoroknak].

2. (az ő) ~ére az ő idejében; in vremea lui/ei; zu seiner/ihrer Zeit. 1587/1855: Nagy Zénégeteő feő az eo emlékezetekre Kysfaludi Határ volt, és oda élték [Kisfalud AF; BHA]. 1602: Emlkezetemre az felzeghre s az malomra mi(n)den ydeőbe zabadt volt ot soha kertet teőbzer ot ne(m) tudok [Uzst 16/10]. 1728: az hol á közelebb el mult ősszel Hidvégi Nemes Ferencz Vram a Ser-téseket meg lődöztetē az Uré Bodoki Miko Ferencz vramé ..., az én emlékezetemre tavalyigh mindenkor békeségesenis pásztoroltuk itten a Ser-téseket az vr Miko Ferencz Vram részére, nem el-lengett bennünket Soha Senki [Hidvég Hsz; Mk I. Nic. Mihály (71) jb vall.].

Szk: az ő évtére s ~ére. 1804: Lá Doszu Culmi Pojenyilor nevezetű helyen lévő irtás földet, ... az én értemre 's emlékezetemre Bozintán Kosztán birta ..., de ennek első és az Erdőből fel fogója Drentya Mitru volt [F.berekcső Sz; BfR III. 12/7 Krétsun Pétre (30) col. vall.].

3. emlék; amintire; Erinnerung. 1585: Ferenczy Antal vram és Volfard vram valliak hogy eok Nem emlekeznek bizonniál arra hogy Hozzw Marton azt monta volna az Zek zynin, hogy eo Abban a' haz rezeben mellyet az Attia hazaban Adot volna Olaios Georgnek fel vennē az Euictiot ...; Az zo azert meg eshetet keozteok, de amy (!) elmenk-beol ky Ment, seot megis Montuk hogy minde(n)t Irassanak a' Notariussal, mert az Iegszes inkab meg tartana az keozteok valo díseptatioknak emlekezetit [Kv; TJk IV/1. 413]. 1676/1681: Szakats György ... hiven s jamborul kötelezven magát szolgálni, nem akarom hogy ebbeli szolgálattja jutalmatlan legyen, hanem meg maradékibanis, az en vele valo jó tétémnek emlekezeti fen marad-hasson ..., adtam és inscribaltam neki es ket agon lévő s lejendő maradékinak ... Vajda Hunyad Várossomban Alszegh nevű Uczaban egy hazat [Vh; VhU 340—2]. 1746: (A) földetis égy Kender Mezel ember be vetvén, és egy darabján szénát tsinálván, hogy sem azon ember idővel ezen földett magáé(na)k ne mondja, sem pedig a Mlgos Wass részről ezen földett mások el ne idegenittsek Páska Gábrilla ... az ezen földten termett Szénat, emlekezetnek okáért el égette, mind pedig a kendent el tapodtatta [Balásháza Sz; WH].

Szk: vkinek ~ére vkinek emlékére. 1564: A magyar papok ... azt mondják vala: hogy nem változik el a Kristus testvé az a kenyér, és az ember szájába a Kristus testét nem adják, hanem az úr Jézus halálának emlékeztére a kenyeret adják, és a Kristus testét lelki szájjal eszi az igaz hitű ember, nem testi foggal rágja [ETA I, 21 BS].

4. ~re/~ül. a. emlékeztetől; pentru a aminti, spre aducere aminte; erinnerungsweise. 1635: egy kas szenet astak vala el emlékezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezhetem es araniozhatom [Kvh; HSzjP]. 1644: Meliekről ado(m) ez leuele(m)et miuel az hadi Expeditionak kj meneteli igen kettysges, az meg hrt Nagj Mihali Apam Vramnak jeđuendeobeli emlekezetire [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1807: az Határ járaskor ... harmas Határ Dombokat tsináltanak, örök emlékeztől ottan palinkasztanak, es at (!) a Palinkas Űvegeket a Földhöz vervén, Darabját a Határ Domba bé ásták [Körösfő K; KmULev. 3]. — b. emlékjelül; ca semn de amintire; als Erinnerungszeichen. 1653: Végezték volt azt is, hogy a harcz helyén* egy kápolnát rakjanak emlékezetre, de abba semmi sem tele [ETA I, 58 NSz — *Valószínűleg az 1600-beli miriszlói csatátérén]. — c. emlékül, emlékként; ca/de amintire; als/zum Andenken. 1637/1639: Vagjon Egj Jnuentarium varas Pechetj alatt, pergamenumban selyem sinorral be varua, melyben Herselj Kata Stenczel Jmrenenek minden Jouaj voltanak be Irua ... melynek nőha Jmmar hazna ninchen,

de megh is az Tutor az Aruanak Emlekezetre megh tarchja [Kv; RDL I. 111]. 1653: a gyula-fejérvári templomba ... A magok képei* is ki vagon alabstrom kőből faragva ... Itt immár gondolj valamit, ha istenes lélek lakik benned: miért érdemesebb a templomba, a Bethlen Gábor kőből kifaragott képe, hogy ott álljon emlékezetre, hogy nem mint az Isten szentei képe? [ETA I, 143 NSz. — *Ti. a Bethlen Gáboré (és feleségé)].

Szk: ~re ad emlékebe/emlékül ad. 1637/1639: Egi slefelyes Seljem maiczü Eöuem uagjon tiz Ezüst slefelj, es kett csyatt, pikeljekkel, aztis az gjermek(ne)k Imreok(ne)k attuk Emlekezetre [Kv; RDL I. 111] * ~re megtart emlékül (meg)öriz/tart. 1726: Az szegény G: Apor Istvántól ream maradot fejr ezüst kannát az kiből ő szegény Urmos bort szokot vala innya, hagyom Apor Joseph Fiamnak atok alatt, hogy emlekezetre meg tarcsa [Ap. 3 Apor Péter végr.].

5. a megboldogultnak másban/másokban élő emléke; amintirea vie a rāposatului in suflut celor in viață; das Andenken eines Verklärten. 1615: magunk Sorsaul megh elegendűen, tellies életwnkben chiak Bekesehnek Feiedelmenek akarunk neuezetelni, seot holtunk vtannis magunknak chiak azt az egi jo emlekezetet kiuantuk hogj magunk feleol haghiassuk [Törzs. A fej. Usz-hez]. 1675/1681 ember ez Vilagon kichiny ideigh valo rövid életében mire igyekezhetik jobban, mint hogy maganak az élő embereknek el felejthetetlen es halhatatlan jo hirt s nevet szerezzen, es maga utan is jo emlekezetet hagyhasson, melynek meg nyeresére nagy eszköz lévén az érdemes hívek(ne)k valo kegyes adakozás [Vh; VhU 277–8]. 1704: Fen marad mind vegig ő Emlekezete [EM XXXV, 276 gyszének]. 1819: Én az Isten nevébe kérék édes Fiam! szánny meg engem mint Édes Anyádat, Ne botsáss siralommal a' koporsoba, szánd meg . jo Testvéredet, ne engedjed igen jo emlekezetét, maradéka által meg alatsónittatni [M.-régén MT; Pf. Palatkai Anna lev.].

6. emlékezés; aducere aminte, amintire; Erinnerung. 1631 Ennek* penigh Aldomas italában Jöuendő beli emléközetert, es nagiob bizonsagul Ezek az emberseges emberek voltanak i<elen> [F.venencia F; Szád. — *Ti. az egyezségnek. *Köv. a nevek fels.]. 1741 kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizonyj mig élek bizakodván foljodom, de kivált mostani távol létemben* ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szívét, meg kettőztetett háládatosságot érdemelvén, háládatossággal lenni és Istenem eleiben Ngos Groff Uram életét háládatos emlékezettel bé mutatni el nem mulatom [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz. — *A levél „Francofourti ad Oderamban” kelt]. 1854: Pygmalion forró ölelései életre gerjesztik a szeretett kőszobor hideg követ: a hű emlékezet múltunk szebb korára bírhat e delejes erővel [Újfé 4].

Szk: örök ~re méltó 1736: Fundált vala academiát Kolosvárrá ama dicsőséges örök em-

lékezetre méltó lengyel király Báthori István, és ugyan Erdélynek dicsőséges fejedelme Báthory Kristóf [MetTr 424].

7. kb. megörökítés; eternizare, perpetuare; Verewigung. 1560: ez en lewelemet Attam en ew nekje ennek emlekezetyre es byzonsagara pechetemmel meg pechetlettet kywel zoktam ylnem [Ketesd K; SLt J. 1 Bethlen Gergely nyil.]. 1562: Az ozlas, Es vegezes, Es Eözze valo Jgenessytes Jgy Leőnek ... kynek Byzonssagara, Erössegere, Es Emlekezetyre Attwk Ez Jegyzesth [K; KP]. 1577: kynek emlekezetyre es byzonsagara attwk azmy leuelünkset peczyetűkel (!) meg erőstyten [Méra K; Aggm. C. 3]. 1657: az említett háborúságos időkről pedig ezeket emlékezetért jdzem [KemÖn. 16].

8. említés; amintire, pomenire; Erwähnung. 1574: Vichey Ianos es Iffiabik zeoch Mihál, Hitek vten Azt valliak hogy Ez ely mwlt Napokban Hwszar ferench is oda leot, Leott Emlekezest Arrol hogi Hwszar ferenchnelis volna egi ezwt hywelw dakos [Kv; TjK III/3. 373]. 1585: Lonner Mihaly vallia ... olaios Georgy ... Hozzw Martonnal Alkut megh En feddem vala Rea myert ment volna oly hamar ky hazabol, felele erre, Azt monda tiztessegere ereős hwtire hogy semmibe enge(m) hozzu Marton meg Ne(m) chalna, hane(m) vgy chelekednek mint Attiafiaual, es az eo Atthia hazanak felet monda, hogy neke(m) megh zabadittia, de hogy eőreók Arron Atta vagy Mint arrol semmy emlekezetet ne(m) ertett ez vallo [Kv; TjK IV/1. 412]. 1587 En azon hwre mondom az mellyre meg eskeottem hogy en nem Emlekezem rea hogy semi vegezes arrol de meg czyak Emlekezet sem volth hogy az azzonnal Rewai Annanal dosban Jozag maragyon [Hada Sz; WH]. 1600: Mikor Czoma Marton Czoma Jstuanak az battia Cziki Simonak ada az vsteot ingemet hiua el alkalomra s en eleottem alkunak (!) megy ... de en akkoron semmi emlekezetet ne(m) hallottam Czoma Jstuan feleöl [Agyagfa U; UszT 15/21 Michael Bartalis vall.]. 1653: Ezt* nem akarám hátra hagyni emlékezet nélkül [ETA I, 154 NSz. — *Egy 1651-beli, Ciprus szigeti vulkanikus (?) jelenséget]. 1681 a' jobbagoikból állo Taxasok akár mely közönseges Contributio alol (: Innep Tyuk, Tyukmonj, szaraz korczomaert valo fizetestől, ako zab adastul:) nem immunitaltatnak, hanem ha Taxa levelekben valo resolutiob(an) signanter effelerölis emlekezet lészén [VhU 199]. 1753 a fel vött penznek emlekezetit Nehai Ferjétől nem hallotta [Kraszna Sz; Borb. pedig II]. 1784: Mind azok kik Jozságot vásároltak ... a Contractusokot elő adták de ... azon Jozsagrol mit szolgállyon ezekben mellyek producáltattak semmi emlekezet [Torockó; TLev. 4/9. 12b]. 1813: a' Czéh illyen meg atolkodott szó fogadatlant maga betsületes obliben Fenyiték nélkül nem szenved, Nézettenessnek meg az Articulusak, mert azokban vagon emlékezett (!) [Dés; DLt 56. 21]. 1834: A' Topai Kortsomárlásrol Semmi emlékezet nintsen*, holott az Instructio 20ik potyában (!) köteleességévé tevődött [Kv;

i.h. — *A tt szám-ában]. — L. még ETA I, 142, 158.

Szk: ~tétetik. 1753 Tekintetes Janko Ferentz Ur(am) Fassiojának purizálásában két rendbeli Literale Instrumentumról tétetett emlékezet [Zágon Hsz; Told. 37/49]. 1775/1802: a sokszor említett 1743-beli Conscriptioiban ezen rész Erdőtskeről emlékezet nem tétetett különös nevezet vagy különös Erdő számban azon Conscriptioiban nem inferaltatott ... edgyűvé erthették a Bezdédi Lakosak ezen rész Erdőtsketis a Dumbrává Grosilor nevezetű Erdővel [BSz; JHb LXVII/3 97–8].

9. kb. vélemény; páre: Meinung. 1689: Az B: Czehet megh talaltatvan ... Szegedi Janos ... Remekenek követese, és ki adasa felől ..., az Betsületes Che is felölle valo jo emlékezetet halvan Czeh Mester Urajmeknak facultas adatot réa hogj heljt adgyanak eo kglk nekie [Kv; ÖCjk].

10. kijelentés; declaratie; Äußerung. 1574: Katalin varga dauidne Azt vallia hogi Eo volt az zeoch pal hazanal az kerestelekor .., de semy gonoz Emlékezetet Nem hallot zeoch paltwl az hadnagiok feleol [Kv; Tjk III/3. 336]. 1698: Azért akár ő kglme, akár más elegyicse bele az en emlékezetemet maga beszedgyeb(e), ez iránt kgd ne hidgye, mert sem kgdrol sem masrol soha bizony olyiat ne(m) igyekeztem szollani a ki helytelen legyen [Szamosfva K; Ks 98 Mikola László lev.]. 1737: Nagy busulással voltam bizony azonis hogy Ngod itt valo által menetelét az őszszel észre nem vehettem, bizony valamint s valahogy csak ki vergődtem volna Ngod Udvarlására, kivált akkor halván Ngod Mező Szent Péteren^a rollam valo emlékezetit, de a mi nagyobb Istenes és kegyes irántam valo szándékát, meljtőlis Isten ne idegenicse, hanem inkább naponként azon Szent indulatnak irántam valo continuatiojára élesztgesse Ngodat [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz. — *Később: Uzdizstpéter K].

11. bizonságlevélben szokványossá rögzült kezdő-, (ritkán záró-) formulaként; drept formula fixă uzuală cu care începe un înscris de adeverire; in Bezeugungschreiben als gebräuchlich festgesetzte Anfangsformel: adom/adjuk (tudásra/tudtára és) ~re/ére/ül (mindeneknek); dau/dăm de ştire tuturor; ich gebe/wir geben einem jeden zur Kenntnis. 1508: Ezt my Emlékezzettre adywk vg mynth, fogoth Byrak^a .., az Zwky Isthwan az ew hwgual egetembe, az Ew Mwsthoza annokot, az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesége, meg elegytette | Thowabya ez feylul meg Mondoth anna azzon ada my elewtwnk myndenekrul, az Zwky Isthwannak menedeked(!) ezt my az my pecetewel ezt meg erewssytotuk, es emlékezetre adywk [Kv; EM XXIX, 261, 263. — *Köv. a nevek fels.]. 1539 My Syroky Ferennch es esthwan deak zwthoryak attwk emlékezetre ez Lewelnek zeryben, hog az wytezlo Sombori benedek, es Sombory myhal fogganak Mynketh kewz byroywl, es My elottewnk thewnek Illyen zerzysth^a [Zsombor K; MNy XI, 136. — *Köv. a záloglevél szövé]. 1544: Nagy Benedek galachrol^a,

es Sombory Lazloz az Somborol^b My agywk Emlékezetre Myndeneknek, hog Iztrigi Myhálnak az Minimw dolga wolt volna My woltwnk wona az dologban Vayda. Embery [MNy XXXVI, 52. — *Szászgalac BN *Szászszombor SzD]. 1567: En Thomory Myklos. Adom Emlékezetre Myndeneknek kyknek Jllik ... [Gyf; Ks]. 1573 Ew ezelnek folwaban Lako Barthos myhaly egy hazy nemes ember maior es pollyamban loko Benedek myklos nemes ember mynth fogoth Birak Agyuk emlékezetre ... myndeneknek [Hsz; Bál. 1]. 1578: Adom emlékezteol kiknek illyk [Dés; Dlt 202]. 1590: Aggywk Emlékezetre mindeneknek az kiknek illik az my leweleonnk rendiben [Bőnye Sz; Wlt]. 1591: Aggyuk emlékezetre myndeneknek: az kiknek illik ... [Msz; Bál. 89]. 1606: Aggyuk Emlékezetre es tudasara mjndeneknek kiknek illik es ez my leleón ualo leueliünköt lattiak [Köpec Hsz; Ks 90]. 1635 En Zeochj Mihalias (!) alias Tott Enyeden . lako adom emlékezetwl mindenek(ne)k az kiknek illik ez léuelémnek rendiben [Ne; DobLev. I/9]. 1662: Én Közép Szólnak Vármegyében Monoba(n) Lakozó Janos Deák Adom emlékezetül mindenek(ne)k az kiknek illik ez Levelemben mostaniak-(na)k es következendők(ne)k^a .. előrkös jobbagyl kötelezven elő Ngk(na)k es posteritássinak magamat posteritasimmal egygút [Monó Sz; BK. *Köv. a jb-kezeslevél szövé]. 1828: Alab Tulajdon kezeinkel Neveinket felirt köz Bírások, adgyuk tudtára es emlékezetekre mindenek(ne)k [Asz; Borb. I]. 1841 Mü kik aláb neveinket leírt szemellyek adgyuk tudtára es örök emlékezetfíre mindeneknek akiket ezen dolog illet mostaniaknak es jövendőbélieknek ezen mü általlunk készült örökös tserevásárról irt Kontraktuális levelünknek rengyesben [Bözd U; i.h. II]. 1849 Alább nevemet irt jozan elmével meg fontolva e rendeinmel tudtára, 's emlékezetire adom mindeneknek a kiknek illik [Km; Végr. Tamás Bogdan végr.].

◇Szk: ~be (be)ő említődik, szóba kerül. 1797: ezenn Helly azért jön emlékezetben, hog annál inkább ki tessék valosága [Szentgyed SzD; Wass. Conscr. 179–80]. 1801: Jó bé emlékezetbe azon Mezei hely, a Monasteria oldalában [Nagynyulas K; DLev. 5] *~be előhoz fel/megemlített. 1606: Emlékezem rah hogi Veres Balasne emlékezetbe elő hozta Vala vgjan hazanal hogi Mihaly Vram el vitette volna búzaiait de en Arra ne(m) emlékezem mibe vegezek, mert ne(m) igyekeztem rajta [USzT 20/221 Matthias Zabo de Hoggya nob. vall.] *~be hozatik említődik, említettetik. 1681 (A) p(ro)ventus Vasak a hunyadi számtarto gondviselese alá mint (!) be hordatvan ott inuentaltattak in genere, mely dologh azert hozatik emlékezetbe(e), hogi kételkedésben(en) ne légye(n), azo(n) ott talalt vasak hol, s mint irattak fel [VhU 608] *~ben forgó említett, emlegetett, szóban forgó. 1750 Az emlékezetben forgo Szaladaszalonak torkát es köveit láttam [HSzj szalad-aszáló al.]. 1784 Igazé hog az emlékezetben forgo hely mely felet most a Controversia vagyion es most oculatorokis examinaltattak voltis a meg

nevezett Galok bányászié volt tulajdon magok hajtattak volt [Torockó; Bosla vk.] * ~ben forog a. emlékeztetben van. 1766: Még ennek előtte emlékeztetben forogt, de meg írt Constitutióban nem tétetődött azon jó és hasznos végezése a' Városnak, hogy senkiis a' Verős Kovácsok közül sem egyszer, sem mátszor Stomp Vasakat ne mérészellyen tsinálni v. tsináltotni, készíteni vagy készíttetni a' Birak hire 's akarata nélkül [uo.; TLév. 9/11]. — b. sok szó esik vmiről. 1596: Az minemw aiandekokat zertettwnk es oztogattunk az regi mod zerent, Biro uram akarattiból, es az mint lehetet zalitottak is, de igen forgot emlekeztetben az zeoniegħ az az Galler [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamas sp kezével] * ~ben hagy megörökölt. 1653: Ezeket* és csak rövideden akarám emlékeztetben hagyni, mert látom, hogy már csak akkori ember sincsen, a ki ezt szemével látta volna [ETA I, 91 NSz. — *Básta 1603. évi Kvrá való beszállását megelőző és azt követő eseményeket] * ~be teszi emlékeztetbe vési. 1740 k.: alázatosan könyörgünk Excellentiad(na)k mint Kglmes jo Urunk(na)k szegeny szabad személyeket ne igyekezzek Excellentiád meg rontani, hanem ... el bocsáttatásunk felől méltotassák kglmesen determinálni mert ha máskent volna soha Excellentiád Kglmes szárnyai alól magukat nem vonogatnók, Isten is Excellentiád kegyis (!) és Istenes szent Patrociniumiáért Mlts Uri Háza(na)k sok jóval fizetni emlékeztetben teszi [TKI] * (vki) ~ben van vki-rol megemlékeznek, vkit megemlítenek. 1631 azt en nem tudom hogj ha emez ket leanj arua ha volte emlékeztetbe(n) avagj ne(m) [Mv; MvLt 290. 51b] * ~ébe hozza magát vkinek emlékeztetbe idézteti magát vkivel. 1743 Kévántam ... magamot emlékeztetbe hozni Nagyságodnak [Alfalu Cs; LLt Fasc. 134] * ~et tesz a. emlékezik, visszaemlékezik. 1606: Ennyere tudok emlékeztet ten(ny) az Bereczki maraduai feleől, Jol tudom hogj Bereczki Balint megh hala [UszT 20/293 „Andreas Gal de Betlenfalua lib.” (60) vall.]. — b. említést tesz vki/vmi felől. 1582: Bothwes Daniel vallia . az felesége eleót teotték emlékeztet az bekeseg feleől, annak vtanna leót a' keozteok valo haborw es rutolas [Kv; TJk IV/1. 76]. 1588: Az felső Espotaly Mesteris teót emlékeztet zaladser feozetes feleől [Kv; TJk I/1. 86]. 1625: En nem tudom hogj ados leót volna Benczö Peter Jstuan Deaknak testamentumba sem halottam hogj Jstuan Deak emlékeztet teót volna feleölle [Almás U; UszT 131b]. 1734 mostis jo szivel szolgaltunk volna, de senki emlékeztet sem tott azon dologrol, hogj ha penig énnék utánna vagy égysezr, vagy másszor élé hozodnék az Exaction tiszta szivel szolgálni el nem mulattynk [A.csernátón Hsz; Ap. Bialis Ferenc Apor Péternéhez]. 1737: Nemzetes Eperjesi László Ur(am) eo kglme . téssen emlékeztetett arról* [Kv; TJk XV/13. 64. — *Köv. a nyil.]. 1753 a' Mlgs Testans Ur . nem téssen emlékeztet arany marhárol Akarattya volt . az Testans Urnak hogj arany marha is maradgjon az Mlgs Asszonnak [Harasztos TA; Ks 14. XLIIb].

1791 9. Kosár Méheket meg öletett, de Azok(na)k Mészét és Viaszát mire erogálta légyen, Szám adásáb(an) Sohult is le (!) kisebb emlékeztet se téssen [Körösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1807: azon szántás pedig mellyről fellyebbetske emlékeztet tettem, az én üdömben is Controversia alatt volt [KmULev. Georgius Bakos (77) mákói ns vall.]. 1831: seholtis a Guja béli Marhák ki tsapángásairol, hogj azoknak viszsza térítettésekre nézve, kértél volna Lovat Virág Laszlotol egész mostanig seholl se tettél emlékeztet, Ne tetovázz mondgy igazat! [Dés; DLt 332. 18]. — e. kijelentést/nyilatkozatot tesz, nyilatkozik. 1605: Ieouenek My eleonkben it Deua(n) az Nehay Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia Nemethi Nemes szemillyek teonek ilyen emlékeztet, hogj eok az zwksigtul kenzerittwen az Vitezleo Varadi Janosnak... uetettek Zaz forinthba zalagba Keofalubely eoreokeos es zalogos rez iozagokat [Déva; JHb XXVI/2]. 1613: Mikor en velem tractaltal volna a haza menes felől*, akkoris nekem azon ket Nemes ember atall illien keppen izentell, hogj cziak haza mennek tehat mindennemü suspicioboll magat expurgallia (igy l), enis ea conditione mentem haza, hogi mind az Ispanokatt, se mind az szemeljeket kik az Ispan előtt emlékeztet tottenek felöled, rea keresd, De ha rea nem keresed, hanem alatta fekkell, az rut hir nevert en soha veled nem lakom egy nehanzor solicialtalak felölle, hogj az rut hir nenek* alatta ne fekedgiell, de mind el halgattad [KJ]. Joan. Csanalogy ass. kezével. — *Feleség válasza a férjhez valóperében. b. így, de tollivtség nevének (olv. névének) h.]. 1722 k. visita(tio) alkalmatosságával tőnek az itt valo köbölküti* becsületes emberek ilyen emlékeztet* [GörgJk 174. — *Mezőköbölküti (K) lakosai. b. Köv. a nyil.]. 1771: találók eő Kigyelmeket, kívánatos várt jó egészségben mind két részről . megismervén eo kigyelmek az mulando, a változás alá szorított Világnak ottan forgando sorsát, tevének mi előttünk illeten emlékeztetett, mindketten [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.] * ~et tétet említést tétet. 1779: aáltam volt zállagban Bagoban* lévő rész Jozságotomat ... 's erről . Ispánlaki Jozságotom meg zállagositásáról Die 1a July A(mno) 1772. költ Levélbenis emlékeztetett akaratom szerént tétetett [Kv; JHb XXVIII/65. — M.bagó és Ispánlaka AF] * ~re behoz emlékeztetbe idéz, megemlítt. 1606: (A nyil-föld dolgát) chak emlékeztetre hozok be, nem az uegre hogj most perienem [UszT 20/275] * jó * ~et tesz vki felől. 1653*: die 3 may elkezdém a malom felöll való bástyát* rakatni És mikor oda jött volna ő nagysága* látni, igen csudálta. . Ekkor jó emlékeztet tett feleöllem mindenben [ETA I, 148 NSz. — *A 1640. évre von. feljegyzés. b. a görgényi vár bástyáját. c. A fej., I. Rákóczi György] * mindenek ~ére tesz vmit vmit mindenki emlékeztete számára megörökölt. 1793: Mindeneknek mind ezen dologt emlékeztetire tésszem [Impériva Cs; BCs] * örök ~ben tarti örök emlékeztetben őriz. 1700/1770 k.: Tek.

Cserényi Pálné Aszszonyom Igaz Rebeka aján-dékozott a' Szent Andrási Ekl(esi)ának egy tisztá aranyjal varrott Keszkenőt, melyben nyoltz arany ágak vagy(na)k. Isten örök emlékezetben tartsa ez igaznak nevét [SzConscr. 46. — *Sajósztrandás SzD].

emlékezetes memorabil; denkwürdig. 1676/1681 Enis Méltóságos Eleimnek jo és dicseretes példajo-kat előttem viselvén, nem akarom hogy ez élet-ből való ki mulasom után a világon valami emlé-kezetes jo hirt ne hagyjak [Vh; VhU 206 Thoköly Imre ad. lev.].

emlékezetpénz emlékpénz/érme; monedá/meda-lie comemorativá; Denkmünze. 1814: Egy ezüst ezerszén s egy emlékezet pénz 5 Lott 1/2 Neh-(ezék) [Kv; Born. IV. 41].

emlékezetű. Csak szokványos szk-okban; numai in expresii uzuale; nur in stehenden Wortver-bindungen: *boldog* ~ áldott emlékü; de fericită amintire; seligen/gesegneten Andenkens. 1566: az zekel wassarhely^a oskolabely tanulo deakoknak taplalasokra es oskola mesternek fizetesere a bodog emlékezetw meg holt kegyelmes kyalny azonywnk^b felseged^c zerelmes annya donatioja zerenzt melltoltatott eztendwnket a zekel dezmabol harmad fel zaz forintot adatny [SzO II, 206—7 ogy-i végzés. — *A mv-i. ^bIzabella királyné, I. János (Szapolyai János) választott magyar király felesége. ^cJános Zsigmond, az önálló erdélyi fejedelemség megszervezője]. 1588 ez vy poten-tiat Nem zenwedte az my bodogh emlékezeteo Birank Ferenczi Antal [Kv; TanJk V/3. 83]. 1590: mikoro(n) Vr Jsten az mi bodogh Emléke-zetw feiedelmeonket Jstuan kiralt^a mikor Lengely kiralsagra valaztak talaltuk volt meg h keoneioe-gesseonk által ... leveletis Igere [UszT. — *Báthory Istvánt 1576-ban válsztották lengyel királyá. 1610/1631: az I(ste)nben el niughatt bodog emlékezetű felges bethlen Gabor fejedel-meönk [Gerend TA; JHb XXXIX/11]. 1639: Az bodog Emlékezetw Nehai Bathorj Istuan Ki lengyel Orszagnakis királlyá uolt [Vajdasztiván MT; Borb. I]. 1662/1681 Boldogh emlékezetű Eleimnek kivalt képen valo nyomdokit igyekezem mindenekben el követni [Vh; VhU 333 Zolyomi Miklós ad. lev.]. 1699: Támaszon Kglid(ne)k olly szives jo akarokat mint nékem volt a Boldog emlékezetű, Soha Túllem nem felejthető Vr volt az én árvaságomban az én árva házamnak, melyet én is szivesen kesergek [Krakkó AF; Ks 96 Árva Wér Judit Gyerőfi Borbárához]. 1728: Néhai boldog emlékezetű Vr Nalácsi István Vr [Perkász H; BK sub nro 137] * *dicső* ~. 1803 Ditső emlékezetű Felséges Fejedelem Aszszonyunk Má-ria Thesia (!) egy Kegyelmes Rescriptuma által ... a Bányászokat, es Ertz Míveseket több az előtt gyakorlasba volt praestatioktol es Szolgálat nemeitől immunitalni méltoztatott [Torockó; TLev. 15/9] * *jó* ~. 1608 az io Jsten az io Emléke-zetw Bathory Gabor Fejedelem által az teorun-

nek utat adua(n) ... Haller Gabort Euocaltuk vala [Kv; JHb XXVI/49]. 1621: feő Biro Gellien Jmreh vramnak eő kglmenek ... megh engettek eő kglmek, hogj az Templumba(n) az eő kglme Jo emlékezetw Attia koporsojaba(n) temettessek, az Istenben el niugot Gellien Jmrehne Aszoniom-nak holt Teste [Kv; TanJk II]. 1678—1683: azert edes Giermekim ... ha azt akarjatok, hogj regi io emlékezetű előtők dicziretes neveknek, megh mocskoloioik ne legietek, Feljete az Is(te)nt [Ks Kornis Gáspár keze írása] * *nagy* ~. 1668: Colos vármegjében lévő Erked es Solymos nevű falukat az nagy emlékezetu Bethlen Gábor Fejedelem adta volt Istenben ell nyugott Szár-hegyi Lázár István Vr(na)k örökösön [Szászrégen MT; LLt]. 1718/1781: Néhai Tekintetes Nagyságos Rátz Kristina Aszszonynak ... az régi nagy emlékezetű Tarnok Matskási familiából le ágazott immediatta Successionak legitimus Haeressel es posteritassi [JHb LXXI/482].

A *jó* ~ es *nagy* ~ szk stilisztikai szerepét tekintve lényegében ugyanolyan jellegű es jel-ő, mint a fennebb értelmezett *boldog* ~ formula.

emlékezhethes emlékezőképesség; capacitatea de a-și aminti, memorie; Erinnerungsfähigkeit, Gedächtnis. 1772: eő Excellentiája Malma épittesit ... a' 80 esztendősek nem tudhatták, ezek aetások s emlékezhetések előtt esvén [Kük.; JHb LXVII/248].

emlékezhetik 1. visszaemlékezhetik, emlékezetében felidézhet vmit; a-și putea aduce aminte (de ceva), a-și putea reaminti; sich an jn/etw. (zurück) erinnern können. 1560 az ew kewlichegeeth ... ha mēlthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath ... hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonssag-al es megh Byzonythasson Ees azon kywewl walo kylemb kylemb fele k(ew)ltthsegewth melyekrewl Byzonyal Nem Emlékezwthethyk [Dés; SLt AB. 3]. 1600: Hogy en emlékezhete(m) rea, en mindenkor Fekete Balaseeknak hallotta(m) s tuttam lenni^a, eők birtak, es a kinek a fwuit penze(n) akartak adni, eők attak [UszT 15/87 „Zaz Janos, Kaidich falui^b Zabad Zekely” vall. — *A szénafüvet. ^bKadicsfa (U) lakosa]. 1624 Valamiteol fogua ra emlékezheti(n)k tudgiuk azt hogy az valto retet mindenkor Zentgeorgyheoz birtak [Maros-sztgyörgy MT; EHA]. 1635 akkor ideoben egy kas szenet astak el emlékezetre, de mely helien astak zinten nem emlékezhetem s araniozhatom [Bélaftva Hsz; HSzjP Gara Mihaly (70) pp vall.]. 1653 Semmire nem emlékezhetem hogy hallot-tam volna, mit forgattak volna a déési gyűlésben [ETA I, 87 NSz]. 1744: Czifra Jánost nem is-mértem, ... s arra Se emlékezhetem hogy ki részire valo Jobbagynak hallottam lenni [Perecsen Sz; TKI Martinus Balla (51) jb vall.]. 1753/1781 nem emlékezhetünk reá hogy tsak egy hét alatt is hány grán (!)aranyat percipiált^a [Nagyalmás H; VhU 224. — *Az aranybányából.] 1812 Ekkor e' mindjárt vagy azután igen kevés idovel már jol nem emlékezhetem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

2. emlékeztében lehet, vmit emlékeztében őrizhet; a-i putea fi in amintirea cuiva, a putea păstra ceva in memorie; in Erinnerung haben können, sich an etw/jn erinnern können. 1573 k.: Emlokozhetyk (!) ty Ktok, az En Ennek elothte valo, hyw zolgalatomrol my(n)t zolgalatal zolgaltam az Eghez varast medeg az ur isten Eppen Emborsegembe megh tartoth, de Jmar mostan az hatalmas Jsten az w Jo voltabol megh ostarozot, es Nagy Chapast veteot reyam az ghutta wtesnek Myatta [Kv; TjK III/3. 226b]. 1584: alazatosan yelenthetem felseged . . . megh emlekozhetjék felseged rola az thawaly ezthendoben . . . akkor ys yelenthethem wala few okath oda menisemnek [Komiód K; Wlt Petrichewich Kozma lev.]. 1596: Emlekezhetik kegmed rea, ennekeleotte is michioda zeretettel intettewk kegmedet, hogy az my zerelmes Atiankfiara ott oly gondot wselne hogy semmibeol foglatkozasa ne lenne [Déva; Törzs. fej.]. 1616 Emlekezhetik bölczen Kgmetek mikeppen Bek Janos Uram az megh hort örögbik Bek Janos Jobbattyank hazat . . . , az hazhoz my is verek és Condíuisionalis Attyafiai leüen, hirünk 's akarátunk ellen contra solemnem nostram contradictionem, per Concambium Bek Peternek atta permútalta [Kv; KvLt Vegyes III]. 1698: emlékezhetik kgylmed réá édes Praedicator Uram, mennyészer töttem ígéretet felöle hogy az nyavalyás szolgámat Majlát Mártont manumittalom fel szabaditom holtom után [SLt AI. 50 Ebeni Judit nyil.].

◇ Szk: amióta ~ amióta eszt tudja. 1793: 'a mivolta én emlékezhetem . . . eő Nga földén laktanak' [Szilágycseh; TKhf 13. 34 Lázok Miklos (40) r. jb vall. — "Ti. a Sorbán nevű jb-ok].

emlékezik 1. emlékszik; a-ši aminti; sich erinnern. 1568: Valentinus zy gyarto . . . fass(us) est in hunc modum Erre Jol Emlekezem hogy Zygyarto Andras es en azt fogattuk, hogy az aruak tartasara soha semyt ne vegywnk [Kv; TjK III/1. 175]. 1572: az Negyedyk Thanw . . . az hatar keore nem Emlekezik de Byzonnal Twggia hog' az Arokigh Desy hathar [Dés; DLt 184]. 1582: Erreol Jol Emlekezywnk hogy hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamy vysz Thorlasnak meg latasa [Kv; KvLt VII/42 km-i konv. okl.]. 1589: Arolis nem Emlekezem hogy zoltak volna en hallasomra hogy valaha az Eotwen forinthoth . . . neky vdeowel valaha tartoznek meg fizetni [Hadad Sz; WH]. 1590: mj azra nem emlekeözwnk hogy my senkith zabadsagban tartotthúnk volna [Szu; UstT]. 1593: zantotta(m) azban az feoldben de arra nem Emlekezem meddig zantottuk es az barazdaia meddig volt [M.fráta K; SLt S. 39 Kys Istvan vall.]. Engemeth nem Emlekezoem rea hogy teörünieheöz hittal volna [Szu; UstT 9/46]. 1606: Az mj ezembe jut ez keresekben erre emlekezem [UstT 20/144 „Georgius Nagj de Kadiczfalúa” pp vall.]. 1610: Tudom azt hogy az hol most Domokos Albert lakik,

megh mikor alfalu Jobagisagban nem vala es, de ugyan Lazar Jstua(n) Jobagja lakjk uala azon az heljen en arra emlekezem [Csomafva Cs; Törzs. — Nagi Mihajl (50) nb vall.]. 1615: tudo(m) az (!) hogy Kiraly Giorgytül Becz Palne Aszoniom, az Bartack szegit uegit meg uette uala, ugy emlékezőm rea hogy Negy szaz forintot(n) [Szentsimon Cs; BLt 3 „zent Simoni Andras Miklos” (60) lib. vall.]. 1627: Az kiraly singivel valo meresre nem emlekezik [HSzj királyi sing al.]. 1641: a vizek annyira megárdtanak die 30^a, hogy öreg emberek is hasonló árvizekre nem emlékeznek . . . , nekem Szilasban való zabomat, alakoromnak egy részt, kölesemet elnyomta [ETA IV, 61 Haller Gábor naplója. — "Júliusi bejegyzés]. 1707: arra nem emlekezem [Dés; DLt 488]. 1726: emlekezemis valamj vékonyon [Kercsed TA; Borb.]. 1731: Fül hegyei halottam de kitől nem emlekezem zugattják eztis az emberek^a [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 G. Simon (52) jb vall. — "Köv. a nyil.]. 1746: (A malom) régi ó malom, nem is emlekezem reá hogy a' mikorban azon helyre a' mellyen ma is áll építettett [Ádamos KK; JHb XIX/7]. 1777: Etzken Miklost nem esmértem . . . a' Fijára Jánosra sem emlekezem [Albis Hsz; BLv.]. 1792: világosan nem emlekezem réá [U; Borb. II]. 1812: Domokos vagy Klára napjáné bizonyonon nem emlekezem, mert mind a' két nevezetes napon egyben jövések volt a' tisztelt Feleknek [Héderfája KK; IB]. 1843: A' meg lánztolt Czigány lábára lakatot, vagy szemző fát tettem, arra nem emlekezem [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (38) vall. — L. még ETA I, 104; MetTr 437–8.

L. még az emlékszik címszót is.

Szk: amennyi|ami időre ~. 1625: az my ideore en emlekezoem . . . iobagisagat ne(m) tudom [Hermány U; UstT 171a]. 1666: Az meny üdöre en emlekezem bizonyoso(n) tudom az Apantolis így hallottam hogy Homorod Sz: Pali Molnar Andras . . . Kornis Margith Aszszonnak eős Jobbagya uolt [Homoródsztpál U; BLt 11 Török Balinth (50) pp vall.] * ami időtől fogván rá ~. 1682: Tudom azt világosson hogy az mi edőtől fogvan en rá emlekezem szabadossan korcsomaroltatot akar mi idő korában bort Sinka Georgy mind sokadalomkor es egyeb időbenis [Kibéd MT; DLv. 5. 1] * amint rá ~ emlékezete szerint. 1632: az tehe(n) az mint rea emlekezem veres alacz, konia uala [Mv; MvLt 290. 90b] * amióta|(a)miódtól|mitől fogva (rá) ~ amióta eszt tudja. 1569: az kynchyes veölgiét myteol fogwa Emlekezem, Eők byrtak az Madarasy hazhoz [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. 1614/1616: igaz hütöm szerint tudom hogy kertük töle az praedicator esztendökre rendeltet nyoltz nyoltz szaz kö sokat. Annak előteis, mioltatul fogva en emlekezem, mindenkor meg adtak, vagy soul vagy penszül [RDL I. 100 „Steph. Gyöngyössj camerarius salis fod. Colosiensis” vall.]. 1618: en az mi oltatül fogván,

rea tudok emlekezni, mind eltiŋ űgi tudtam, hōgi az Baluani Balas Giŋpwie ..., mostis űgi Emlekezem rea [Vajdasztivān MT; EMLt „Vasi Janos Alia farkas űram Jobagia” (56) vall.]. 1622 Lowaz telkinek negy Dombiat az miolta fogwa tudom es emlekezem rea Apatihoz elte az megh holt Kabos Pal Vram [Dellŋapāti SzD; EHA] *amiŋta (rd) ~. 1598: Amiŋta emlekezem azt a peres feoldet mind eltiŋ Coloswarhoz bekesege(n) birtak [Kv; TjK V/1. 192]. 1614/1616 Az űj Biro tŋtel poharara eleitŋ fogua volt rendelűe szaz kŋ soo, aztis mindenkor annűatim űs miolta en rea emlekezem meg attak^a [Torda; RDL I. 100. — *Ti. a kolosi sŋ-aren-dŋtorok Kolozson]. 1617 Kajczia Balas az Kozmasi az mi oltā En rea Emlekezem Becz Palne Azzoniomat vgj szolgaltak mint Jobagy az Mihaj Vajda kj Jeouetelegh [Kozmŋs Cs; BLt 3]. 1623: az oltatol fogua az miolta ra emlekezmŋ [Kobŋtfva U; Pf]. 1650: az poros^a aroknak az vjeze az myklos ferencz Eoroksegen Jart altal mŋolta rea Emlekezmŋ [Gagy U; űszT 8/64. 58a. — *Olv.: pŋrŋs] az miolta rea emkezem [Sŋrpatak MT; KvAKt 340]. 1797 lehet hogy a’ rŋgi űdŋben Csikos űrgenek hűvattatott, de mŋr űs ennek elotte is miolta tsak emlekezem la Sztanyistŋnek neveztetik [Dengeleg SzD; EHA Bontzigyŋn Toagyer (56) vall.] *soha nem ~. 1590 Warosul eŋ kŋmek igen megh Zendwŋtenek az Espotaly Mesteren Baloghy Farkason, hogy az Espotalyban megh gyermeke-sedet volna, holot soha Nem emlekeznek ez eleŋt hogy abba az Espotalyba gyermekes ember lakot volna [Kv; TanjK I/1. 128–9]. 1600 Hogy walaki birta volna azth az eŋreŋksigeth Bartha Mathiasnal es fiainal egyeb, soha nem emleke-ze(m) [űszT 15/89 „Zabo Sebestien Wdwarhely” (74) vall.]. 1736 Az nagy haj igen igen ritka volt, sŋt soha nem emlekezem, hogy ifju legŋnyt nagy hajjal lŋttam volna, de hogy azt hŋtűl vagy sŋnŋrral vagy pŋntlikŋval megkŋtŋttŋk volna, mint a lŋfarkŋt [MetTr 354] *valamitŋl fogua rd ~. 1682 Valamitŋl fogua űn rŋ emlekezem Sinka vramek(na)k szabados korcsomarlasok volt akar mellyik űdŋben is [Makŋva MT; DLev. 5. 1].

2. szŋl, emlŋtŋst tesz; a spune/zice/aminti; sagen, sprechen. 1568 Georgius Veeg .. fassus est ennekem monda Balog Jmreh, Meg ennekem tartoznek toth ferenc zaz forintal, es en mondek neky, Jere hoza most Emlekeztesd Rea, el iowe velem Balog Jmre, de semyth ez felŋl nem Emlekezek Toth ferenchnek, hanem űn zolek az vtan Toth ferenchnek e dolog felŋl [Kv; TjK III/1. 177]. 1570: Thywadar .. varta hogy ha Janos kenez Theorwenre hya, De eotet ne(m) hitta sem Nem Emlekezet neky rola, haue(m) Ez mynap Rea panazlot hercegh Antal vramnak hogy hytta Biro pechetywel nem Jeot [Kv; TjK III/2. 12]. 1591 Lattam azt hōgi zwnetlen forgottak Aztalos Imrehe hazanal mind Dra-bant, mind Deak, kireol az Capitannakis emle-kezttem, az Capitŋn megis feddette rolla [Kv; TjK V/1. 83]. 1737: mint conservaltassŋk

a’ Nemes Szŋkelly Natio kŋzŋtt a’ Szegŋny kŋz rend, az ilyen Vakmerŋsŋben el bizalko-dottak ellen, emlekezik az App. P Tertia Tit. 74 Art. 4to [Darlac KK; App. 2]. — L. mŋg ETA I, 33, 95; MKsz 1896. 356.

3. szŋt ejt; a pomeni/scŋpa o vorbŋ; ein Wort űber etw. fallen lassen. 1582: Nemes Gergel mikoron en hazamnal volna emlekezmŋ Jygiarto Giorne felŋl az bezjd sok Lon koztwnk de enne-ke(m) mind az eze(m)be(n) ne(m) Juott (!) ha-nem azkirel emlekezem em (!) lilek szerent megh mo(n)dom [Kv; TjK IV/1. 58d]. 1653 Fel-kiŋltŋttŋk vala pedig tanŋcs vŋgzŋsŋbŋl ugyan: „hōgy ha valaki az elfutŋs felŋl csak emlekeznŋk is, avagy el akarna futni, tehŋt azt mindjŋrt levŋgjŋk s marhŋjŋbŋl sŋkmŋnyt vessenek” [ETA I, 98 NSz].

4. megemlekezik; a aminti de cineva/ceva, a pomeni pe cineva/ceva; einer Sache gedenken. 1591 wtŋlso dolgaimrol akarok emlekeznem es valamŋ rendeletis tennem [Gyf; Bŋl. 93]. 1596: odafelis emlekeztem az Monostor kapunal valo foliamnak az rostellianak az vasarol, miert hogj akkor 9 penzre akaria vala eggjket tudn az lakatos, dragallottam most penigh mint hogj tsak 8 penzt ker megh fizettem az 11 vasert ű — d 88 [Kv; Szŋm. 6/XXIX. 82 Bachi Tamŋs sp kezŋvel]. 1653 Vagyon azŋrt hŋtra, hogy valamit emlekezzem egy nŋhŋny szŋval a cal-vinista atyafiak idejŋrŋl is, mikor űs ki űltal lŋpett bŋ Erdŋlybe ez az űrtelem [ETA I, 33 NSz]. 1764/1765 űdes Felesŋgem űs űdes Gyer-mekeim emlekezzetek gyakorta Szegeny bŋnŋs Lelkemrŋl imŋdkoztatok, alamisnŋlkodgyatok ű-rettem meg jutalmazza az Isten nŋktek az űrŋk Dŋtsŋsŋgben [Kŋrŋd KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc vŋgr.]. 1775/1802 arrol nem emlekeznek Passiojakban hogy lŋttŋk volna amikor a Sala-moni Ember azon Pojŋnŋrŋl a Bezdŋdi Bironak a Portio Pŋnzt meg fizette volna [BSz; JHb LXXVII/3. 124].

5. visszaemlekezik; a-ŋi aduce aminte (de ceva); sich an jn/etw. erinnern. 1693 En gyermek valŋk mikor el aluttam vala ott egy kŋrtvely fa alatt, s Magyar Mihaly farb(a) űte s azt monda hogy ezert űtelek megh hogy emlekezel rea mert itt az Uram szena fuvinek vagy retinek hatara ennŋl a’ kŋrtvely fanŋl, de az most el veszett onnŋt [Cege SzD; Wass. Kocsi Istvŋn (35) vall.]. Ha. 1623 emlekezkŋk [Kobŋtfva U Pf].

emlekeztet 1. vki emlekezetŋbe idŋz, eszŋbe juttat; a-ŋi aduce cuiva aminte; jn an etw. erin-nern. 1568: en mondek neky, Jere hoza most Emlekeztesd Rea^a [Kv; TjK III/1. 177. — *Adŋssŋgŋra]. 1572 Aztis vallia fwztesy^a hogy Botet Mostansŋgal Emlekeztety volt arrol La-katos Balintne hogy meg Bezellete volna eze-leotis Neky hōgi eomaga terden alwa Syrwan keowette volna meg fia kepebe [Kv; TjK III/3. 31. — *Keresztneve i.h. mŋsutt: Ferench]. 1610.

Az A. emlékezteti az J(nctus)t: hagi Atiafiat Kedey Janost keuanta volt zembe az Jteol, Sis-tallia [UszT 12b]. 1629: Kis Janos Deak Ura(m) ... fassus est En miuel Deak leuen, sok ideigh valo dologat hogi el ne felejczek fel szoktam irni, es az emlékeztett az el mult dologra nylua(n), de az peresek(ne)k dolgok, minden reszeben mint forgot, miuel nem volta(m) keoteles szamot rea tartani, megh feletkezhettem [Mv; MvLt 290. 174a]. 1713 Kelletik ... jo igiretore emlékeztetnem [Méra K; Aggm. A. 98]. 1736: az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az völégénynek leányokat, azért haza kérte az völégénynek [MetTr 382]. 1831 Dregán Vonutz arra emlékezteti Toth Pétert, hogy azon ejtzaka 11 ora tájban, mind ketten Albelhez a Fogadoshoz mentek [Dés; DLt 332–3].

2. kb. vki emlékeztetít segített; a stimula memoria cuiva, a-i aduce aminte cuiva (de) ceva; jn an etw. erinnern. 1778 Etzken Moses itt Albisban Inquisitiott peragaltatott az Baló András házána! Miklos Ferentz Uram a 3rom Regiu-sokkal Collateraliter ben ult hol a Regiusokot igazgatta, hol pedig az Patenseket emlékeztette s igazgatta [Albis Hsz; BLev.].

3. figyelmeztet; a-i atrage cuiva atentia; jn an etw. mahnen. 1685 eo kgk emlékeztetik seot admonealtattyak megh mondot Györöfi György Ur(am)at arra hogi eo kgme jol megh gondolkodgyek, es előtte Visellye aszt a Contrac-tust, mely az eo kgk edes elejek ... Nehai Gyö-röfi Janos es Tholdalaghi Borbara Aszony között lótt volt [Désfva KK; Ks 4. 1].

emlékeztetés-levél bizonyáglevél, tanúsvány atestare, scrisoare de adeverire; Bezeugungs-schreiben, Bescheinigung. 1756 Emlékeztetes-level [MkF].

A fogott bíráktól v. hivatalos személyektől vmilyen magán-jogi ügyben v. vmely hivatalos ténykedésről szokványos alaki külsőségekkel, az ügy, ill. a ténykedés részletes előadásával kiállított tanúsvány. Az ilyen irat megjelölésére csak ritkán, esetleg csak az alkalmakkor használhatták a címszóbeli elnevezést, az értelmezésben adott első megnevezés volt a régi-ségben közkeletű (L. bizonyáglevél al.).

emlékeztethet a-i putea aduce cuiva aminte; jn an etw. erinnern können. 1595 (A) veglizest es gondwiselest ha Az Capitan vagy tizedes el halgatna. Az tanach ez illie(n)t Az gondwiselet-lenséget, zabadan megh dorgalhasson (így l), es hwtire emlékeztethessen, Seot ha az gond-viseletlenség Nagio lenne megh is karosithassak ez illie(n) vigiazatla(n) Capitant tizedest [Kv TanJk I/1. 251].

emlékeztető. Csak szk-ban: ~ bíró kb. bizony-áglevél-adó bíró; jude care eliberează scrisoare de adeverire; Richter, der das Bezeugungsschreiben ausfertigt. 1607 My kic vagiunk ez Dologban fogot Birak Maros szekben Atos falva(n) lako Kis Demeter es Lazlo Ambr(us) Nemes emberek ... ngj mint ez ala megh irt dolgoknak emlékez-tető Birai [DLev. 2 XVII. 1] * ~ levél bi-

zonyságlevél, tanúsvány; scrisoare de adeve-rire, atestare; Bezeugungsschreiben. 1748 Adjuk mindeneknek ez mű emlékeztető Levelünköt* [Etéd U; NkF. — *Alább Levelünköt alakban is]. — L. még bizonyáglevél al. és az emlékez-tetés-levél címszó jegyzetét.

emlékirat 1. memoár; memorii, memorial; E-rinnerungen, Memoiren. 1854 a „Héti Lap” báró Nalácz Józsefnek emlékiratit közlé ... szunnyadó írni akaratomat fölébreszté [Újfe 5].

2. kb. emlékeztető-irat, emléklap; foaie/filă co-memorativă; Denk/Erinnerungsblatt. 1871 A torony kicsi gombjában is van emlék irat [Bur-jánosbuda K; Rak 117].

A címszóbeli megnevezés az építés körülményeire, az épít-tető közösség akkortábeli tisztviselőire utaló, a (templom)-torony gombjában elhelyezett emlékeztető-iratra vonatkozik.

emlékpénz emlékérmé; medalie comemorativă; Denkmünze. 1837 Égy nagy emlék pénz Lotk 13 4/16 | Vesselényi emlék pénze [Szentbenedek SzD; Ks 88. 20. 34]. 1855 A' Császár házasa-gára vert emlékpénzt megváltani [M.bikal K; Rak 55 esp. kl kiv.].

emlékszik a-şi aduce aminte; sich erinnern. 1767 hány kalangya lett, vagyis hány Asztag rakatott belöllek, Nem emlékszem [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1853 Ha bővöbben emlékszik Neni, méltotasson ki írni [Kv; Kp II. 138 Újfalvi Sándor Kispál Lászlóné Mátéh Klárához]. — L. még emlékezik 1. al. is.

említ 1. emlékszik; a-şi aduce aminte; sich erinnern. 1562 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy dőghalál lón, kinél nagyobbat emberi emlékezet soha nem tudhat említeni [ETA I, 16 BS]. 1571 Emlkezzeek meg ty ke-gielmetek orszagul kywaltkeppen ty kegielmetek keozzul a kyk regy udeot emlitenek, mi nemy állapotban az zekelseg állapotia volt [SzO II, 322 a székelység panasza az ogy-hez]. 1619: Hogj en ez uilagot wsmmerem. emlitem az olta mind Beczj* Pal Jobbagia uolt feneo szegy Gal [BLt 3 Nagy Peter Tusnadj* (75) jb vall. — *Olv.: Becz. *Cs].

Szk: amennyi időt ~ kb. ameddig emlékezete el/felér. 1613: En Vgj tudo(m) hogy míg Ele Fazakas Gergel es az meny Jdött en emlitet mindeltig Becz Palt szolgál [BLt 3 „Mich. Tan-czos de Zent Georgy* (80) lib. vall. — *Cs] | Vgj tudo(m) hogi az meny időtt emlitet mind Becz Palt zolga Fazakas Gergel es Lőrinczes* az fia Bech emrehet [i.h. Gregorius Csiszer (60) pix. és Petr(us) Lukacz (50) lib. vall. — *Olv.: Lőrincz es]. 1617 Az Meni Ideot en Emljtek Tudom, hogj Simo(n) Janos Az Simo(n) Thamas Apia, Becz Palt, es Becz Palnet szolgaltak, hol-taig [Kozmás Cs; i.h. Lestian Ferencz (50) pp vall] | Tudo(m) hogj Boldisar Peter az Tusnadj* az meni Jdeot Emljtek Vgj szolgalt mint Jobagy, Nem Volt Donatios Jobagy [i.h. „Petrus L(ite)-ratus de szentgeorgy” Vice Capi(taneus) Sedis

siel[calis] Csik Gergio et Kazon" (70) vall. — ^{a-b}Cs] * *amig[mióta emberi emlékeztet[em] emberi kort]* emberkört ~ kb. amióta embersorba került, amióta eszéit tudja. 1598 En azt tudom ez dologban hogy miolta en Emberj Emlkezőteth Emliteők azolta Zabo Jmreh birta azt az peres zekeoth^a [Szu; UszT 12/8. — *Értsd: templomi ülőhelyet]. 1607: Az fozto Demeter es Kereztes menyhart eoreoketis, az Beldjek bjrtak miolta en emberkört említtek [Uzon Hsz; BLt]. 1608: az mig w élt es emberj kort említ, üg emlékezik rea hogi Kornis Parkas vram birta az musnay io-szagott [Muzsna U; TSb 21] * *amióta[amitől] fogva ~i amióta tud róla.* 1570: az Mjolta Ew Emliti azulta az Zena fenekbeli feoldeket, gyalakwti hatarba es oda valonak tutta [Gyalakuta MT; Bál. 1]. 1586: Az myteol fogwa en emlite(m) ez peres feolden senkinek semmy Ipewlety nem volt ... mindenkor keöz pasyttba Allott [Kisfalud KK; JHb XX/48]. 1593: Tothfalwn Alol walo Ret az Pathakon Jnnet az Chyere Alat Mindiltig az Myoltha wk Emlitik Zwlkerekj^a hatar [JHbK IX/26. — *Szilkerék SzD]. 1602: Miolta Kechetet emlitem azulta ot kert ne(m) <volt> hane(m) mi(n)denkor szabad vt wolt ott [UszT 16/10] * *emberi emlékeztet ~.* 1606: hogi emberi emlékeztet emlitek mindekor (!) keczeti birodalo(m), s zallas hely uolt az az Veres patak neuy hely [i.h. 20]68 „Georgius Nagi de Benced^a” (45) pp vall. — *U].

2. megemlít; a aminti/pomeni; erwähnen. 1578: Emlitette hogy abbol az Eoreoksegebol vittek egy leant Chykba, es arra Az leanra jarando ez az Eoreokseg [Amadéva Cs; Eszt-Mk]. 1584: Eothweos Balas A(lia)s Henzel fatetur egy zolgam Balint zeoleopasztorum Vala, es monda egy kor hogy Ighen felne es az hegedws Antal Mya el busultak volna, es haborusagok volna Az Cassay Ianos paztoraual ., Es említette hogy Megh sertettek giaktak volna Dardaua [Kv; TjK IV/1. 333]. 1607: (Varga Birtalan) fekete Janosne Azzoniomot Ingie(n) sem említeotte [Mv; MvLt 290. 439a]. 1773: Gyermekségembéli diaetámról írni haszontalanság, emlitem csak, hogy igen kicsiny koromban két cápon, kis szeren vittek volt Felső-Búnra és ott engem megrészegítettek, melyet nehezen szenvedtem [BethlenÖné. 127–8]. 1810: elébbis emlitem [Dés; DLt 82]. 1812: Fennebb elfelejtettem emliteni. Magam jöven a Jozsággal a Bőződi Erdőről Láttam hogy a Maurer Ur(am) négy Lovas kotsija ... megterhelve ment Kelemen-telkére [Héderfája KK; IB. „Takáts Josef (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje”-nek vall.].

3. felemlít/hoz; a invoca; Erwähnung tun. 1733: ha az Vr Battaym vram Irasom Continentia(na)k annual minden punctumi szerint kész leszek mindayarást (!) Finalis Qvietantiat adni hogy Battaym Vramtol semmit azon esztendők(ne)k el folyása alatt lehető praetensio-ban nemis emlétek [TKI Teleki Sámuel lev.].

4. előhoz, szóba hoz; a aduce vorba despre ceva; vorbringen. 1573: Kalachsiteo ferencz

Azt vallia hogi mykor testamentumot tenne puskar, Eo emlity eleotte az elebi feleséget ha vagion valamý gongia az feleol [Kv; TjK III/3. 170]. 1654 az pap tanczot emlité, es pironcato szokkal szol uala [BLt 7].

5. szól vmiről; a vorbi despre ceva; über etw reden, sprechen. 1612/1613: (A gyermeket) k czinalta volna nem említe [Szászssombor SzD; KJ]. 1643: mikipp(en tuz hu)lyan az Egbwl Templomu(n)kra, ki miat hirtelensigel Tornjunkis mind(en ezkeöz)eökkel remintelenwl csak nem egi Ora alatt mikippen puztulanak el, melliet Kegls Vrunk Nagod előt szomorua(n) említwnk [Dés; DLt 408 a dési tanács I. Bethlen Istvánhoz]. 1653 mivel a déési gyűlést emlitem feljebb, valamit akarok írni rolla [ETA I, 87 NSz].

6. szól vmi miatt; a aduce în vorbă, a ridica o chestiune/problemă; über etw. sprechen. 1595: 27. Aprilis Az hidelwei Wraim említe az Nadasso(n) valo hid czinalassat: vetettem ... 8. zaal Tölgy fat, tzóúeknek es hjdra valo Altal fanak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 12 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

7. emleget; a tot aminti/pomeni; öfters erwähnen. 1795: ez egyet még sem szünöm nem említteni [Elekes AI^a BK].

8. mond; a spune; sagen. 1582: Veres Imreh vallia, Egizer ... Talalam eleöl Cassay Azzont a' Mezeon ..., Említte hog eo fwvezte volna megh poztometheo Martont [Kv; TjK IV/1. 108]. 1831: Toth Peter így felel ... Dregán Vonutznak: Nem jól beszéll Kend Vonutz, mert a mely ejtzakát emlitti Kend, a sokkal az előtt volt [Dés; DLt 332. 3].

említés. Csak szk-ban: ~be hozatik megemlítetik; fi amintit/pomenit; erwähnt werden. 1844: Említésbe hozott Szép Ferentz mestertársunk, által hogy a mult honapnak egyik Szombattyán, midőn hites kötelességéből kifolyag az árulás végett kitett edényeket vizsgálta, akkor több darabokat talált hasatokat hibásokat, és pállotakat, Szalantai Ferentzné előtt, melyekért midőn meg szolította, még illetlen szavakkal illete [Zilah; ZFaz.] * ~t tesz megemlít; a aminti; erwähnen. 1834: Azon három véka Árpa ... Percipálattat, tsak rolla említést tenni ottan el felejtődött [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg] * ~t lélet megemlített; a face să se menționeze; erwähnen lassen. 1855: Mezei István anyyi említést kívánván meg tétetni, hogy a' ház melyben laknak neje örökléte volt [Kv; Végr.].

említett I. mn 1. mondott, jelzett; pomenit, mentionat, semnalat; gesagt, angeführt. 1641: Az dologh azert így leuen hvseghetek(ne)k hadgiuk kegiemesen, es parancziolliukis serio, ez leuelvnyköt latuan, ez Exponensek, es Josika^a Kedsz, az fellivl említőt Jozsagh allapottia felől I(ste)n s az igazsag szerent tegien törüent [JHb XXXVIII]

40 fej. — *Csak így!). 1656: Az emletet lako haz alatt vagy(n) egy fa gerendas keő pincze deszka Pallaso [Doboka; Mk Inv. 6]. 1690: az emlitet kérdésben forgho negj szal fatis lattam az hol hordoztak az emlitett erdőből s a pusztza szőlön által vittek [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1717 k.: Kégyelmetek annakokáért, az emlitett pénzt Ujhelyi Ferencz kezében adadni el ne mulassa [Kv; Ks 83]. 1738 Amint repetalt Expositiojokból láztik a Nemes Miklosvár Székieknek, nem fundamentum nélkül sollicitálják az Incl. Pestvarmegiana Legio Bagaslájának rollok más socia Székre valo translocatioját ... ha pedig az emlitett Bagasia Commendansa Kglđ insinuatija szerint nem akarna transmigrálni, mas designalt Statoria, tudostson Kglđ bennünket [Ap. 1 a gub. Apor Péterhez]. 1763: az emlitett verekedés [Mv; Told. 16. 51]. 1801: se az osztály, se e föld=mérés az fellyebb emlitett Deliberátumok értelmét által ne hágja [M.nagyszombor K; Somb. II]. 1849 csak is a' tiszt közbe jöttekor valék a Kelemen Béni Szállásán onnan csak is az általom már emlitett négy köntösöket hoztam el [Kv; Végr. Vall. 50-1 Krizsán Mária vall.].

2. (meg)nevezett; numit; genannt. 1691: Nemes Nagy Enyedi Lippai Istvan, es .. Szathmári Szabo János Uramek ... tőnek ilyen allando cserét, es megh másolhatatlan alkalmat hogy tudniillik megh irt Lippai Istvan Ur(am) .. adá cserében ... az Varczegás utcza Castely felől valo Szegeletin levő házát... egész udvarával emlitett Sza(t)hmári Szabo János Ur(amna)k [Ne; DobLev. I/34]. 1710 (A) szőlő földnek el adasához képest, Egri Szőcs Gáspár ur(am), Evictiot is vallala magára, és successorira 24. huszon-négy Zlotokig hogy minden legitimus impettorok ellen kész leszen ezen szőlő földnek pacificum Dominiumjában Dobolyi Mihály Uramat, es ket agon lejendő maradekit, successorit meg oltalmazni: mellyet ha nem czelekednenek ... exeqvalhassa, exeqvaltathassa, emletett nemes Dobolyi Mihály Ur(am), ezen fen specificalt summa 24. Zlot Vinculumat Egri szőcs Gáspár Uramon [Ne; i.h. I/69]. 1725 Bárczai Sigmondné Aszszony eő kglme Nagy Istvánt attá volt Bironak Cseh Várossá(na)k Biroság viselésére, maga Sánta lévén emlitett Nagj István nem viselhette el a Biroságot, hanem lévén egy Nagj János nevű Fia, azzal viseltette el a Biroságot [Szilágycseh; TKI Sipos János (95) jb vall.]. 1747: ha a' sina hegybeli Pasztor nem supervenialt volna, az emlitett Gazdát meg is ölte volna, a' mint az I. magais ezen szándékát fatálta [Torda; TJK III. 168]. 1801: mivel ezen Itélete a' Divisoria Comissionak a' Tekintetes Generalis szék elefben apeláltatott és transmittáltatott, mig otton el látatik, adig az emlitett Geometranak várazkozni káros [M.nagyszombor K; Somb. I]. 1843: S. Szent Györgyi Lovas katona. Gyárfás Istvánné Márton Rosáli ... így vall ... Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, adig az

emlitett Doktorné és unokája nyomasztó szegénységbe éltek [Sszgy; HSzjP].

II. fn a megnevezett személy; persoana numitá; der/die Genannte. 1806 Esmérie? a Tanu Désenn Lako Getse Klárát ... es ennek Testvérjét ... Fazékas Getse Jánost ha igen ... Tudja é hogy ezenn két egy Testvernek, volt még egy Leány Testvérek Ilosvai Györgyné, és ez Apával Anyával Testvér volt é, a most emlitettekkel? [Dés; DLt 17/1809 vk].

említetté. Jelzői haszn-ban birt. szr-os alakban: vkitől már emlitett; deja amintit de cineva; der/die von jm schon erwähnte. 1813 Emittettem Barátosi Joseff eő kigyelme a' Nemes Czéh gyűlésit nem frecquentallya Hüte szerint, és ha vagy édgyszer meg jelenik ottan magát helytelenül viseli [Dés; DLt 56. 7]. 1828: Az emlitettem közelebbi gyűlésbe is már bé menetelemmel a Czéh a bőv beszélgetésre eléggé el lévén készlve, a Remekek bé mutatását el vártam ugyan, de azzal kéntelenittettem a Czéhet oda hagyni [Dés; DLt 581].

említődik emlitetik; a fi amintit/pomenit; erwähnt werden. 1850 k: (Az adományozó) neve ki tettzik azon jegyzésből, mely említődik [Szucság K; RKak 98].

említettett megneveztetett; numit; genannt. 1835: a' bé bortsátott Executionnak jeleül az emlitett részire az Udvarnak tsovát úttettünk [Marosgombás AF; TSb 49].

említettik említődik; a fi amintit; erwähnt werden. 1813 (A) Tractatuale Inventarium Protocollumban említettik egy hagymás völgy oldalában egy vékás Föld, Kerek Rét [Gyerővásárhely K; KHn 154] | a' mely Föld a' Kert mellett említettik eltérletetett a ... Füzes Patak mellet valo Földel [Kajántó K; EHA]. 1821 Emittetnek az osztály-Listákban sok Haloványok, és Ergék meljek köz haszonra fel hagyattaknak iratnak [Dés; DLt].

emlő mameľá, sin; Brust. 1762 el ment az I(ncta)haz, holotis emlőjét, egész teste állását, abrazattyát meg visgalván, s edes Annyaval az I(ncta)nak meg tapogattatván ..., consideralvan minden circumstantiakat ártatlannak declaralta az I(nct)at* [Torda; TJK V. 97. — *A titkon való szülésben].

emlőrák mellrák; cancer al mamelei; Brustkrebs. 1868 Betegség neme emlőrák [Kv; RHAK 239].

emolumentum haszon; cistig, folos; Gewinn, Ertrag. 1745 (Gr. Csáki István) Buzában lévő Jozságának emolumentumára az néhai Mlgos Gróff Haller Borbára ... Abafai Jozságából feles Buza fordítatott [Buza SzD; Born. VIII. 8 Csurján Thodor (70) jb vall.]. 1756: Ezen Do-

miniumhoz tartozando Falukból és Portiokból Uraság Cassájába bé várható emolumentumok [Déva; Ks 101]. 1776: Hogy B. Henter Nagyobb emolumentumot kapott volna Jóságát Szaporítani azt mondhattuk; nem. B. Henter Urffi is méltóztatott mondani, hogy a' gazdagságért nem vészem, hanem a' maga Szépségéért, és alkalmaztatásáért a' Kis Aszszont [Egrestő KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége Catherina Szeredai (54) vall.].

empció 1. kb. áruba bocsátás; punere in vinzare; Verkaufen. 1579: Reghtwl fogwa az alszegy patronusok minden Ideokban az ew Reze zerent walo Bor dezmat Jobbagy zeoleyebl mykor Empcioyat Nem Negligaltak, wagy potentialiter masnak nem engettek takarny zabadon el takartak [Kv/Szovát (K); SLt P. 13]. 1678 (Tiltjuk) megis mind az Emptorokat 's mind az Venditorokat, hogy annak az haznak Emptioiatol el adasatol és epitesetől supersedealyanak [Kv; PolgK 141].

2. megvásárlás/vétel; cumpārare; Kauf. 1613 h.: Tudván és ertven azt annak az haznak proprietassaga per devolutionem honnet és micsoda fundamentomból derivaltatol volna Zok Peter kezehez, és kit kellene Concernalni de Jure sucesorio et haereditario .. Nem akarúan patialni hogy az nehaj iffiabbik Witzel Gaspar meg maradt aruainak Peternek Vör szerent való igazsaga és örökege benne mortificaltassek . Ugy kellett az idegen Emptort az meg mondott haznak emptioiatul és dominiumjatos, nagy somma penszel el vettne [Kv; i.h. 138].

empcionális I. mn adás-vételi; de vinzare-cumpārare; Kauf(s)-. 1733: Nemzs Albisi Bod János Vr(am) es Nzs Eczken András Vr(am) tőnek egy más között, ilyen irretractabilis és immobilis vásárt avagy emptionalis alkalmat [Albis Hsz; BLev.].

Szk: ~ levél adás-vételi szerződés. 1702 Deliberaltatol volt hogy Nemes Mihály Szekely Mihalyntul vót szőlő Levelet, kivált az Kalylyan Mihály Emptionalis levelet producallya elo(n)kben* [Dés; Jk 325a. *A törvényszék elébe].

II. fn 1. adás-vételi szerződés; contract de vinzare-cumpārare; Kaufvertrag. 1735 meg bizonyítottam hogy tsak egy emptionalisbanis nints az ötsém neve [Torda; TjK I. 70]. 1736 vasaroltam . Tordan az Sávago uttzában lévő fundusnak egész harmad részit, mint ez az arrol való emptionalisból constal [uo.; i.h. 102].

2. vásárolt jószág; bun cumpārat; gekauftes Gut. 1722 (Iffiab Sarkózi Istvan-tól) apprehendalta Kglmed ezen fen specificalt igaz verseg szerint utanna engem illető jószágokat. Azert kglmed ha Concami Gut producallya leveleit a Tekentetes Nemes armegye eleib(en), ha pedig emptionaliter, vagy zalagosította vagy jure perpetuo approprialta Kglmed azon jószágokat,

ugy is docealyon kglmed es ha emptionalissá hadd lassa es tudgya Borberekí Dániel Vr(am) mert ő kglme kglmed(e)t azon Joszagnak birasaban el nem szenvedí [Szászújfalú AF; Dob-Lev. I/101].

emporiális vásáros; de tîrg; Markt. 1817: Kövesdhez* a nevezetes emporialis helyek távul vagynak ellenben az Háromszéki jószág hogy nevezetesen az Uzoni, nemtsak in loco sokadalmas, és vásáros hely (s más több aprobb commercialis helyekkel szomszédos, hanem éppen Brasso királyi várossal, három országok Com(m)ercialis városával is [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318. — *Ké-sőbb: Ágotakövesd NK].

emporium vásáros hely, piac; localitate cu tîrg, tîrg, piață; Markt. 1797: közel jo Emporiumok vagynak, kivált Kolosvár, az holott min-dennek igen jo árta vagyon, s azért pénztt könnyű tsinálni [Ajton K; CU IX/2. 80b]. 1810: Mindenik Faluhoz hol esik az emporium? hány Napok alatt lehet a' Gabonát s egyebet ökörrrel oda elvecturáztatni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13]. 1820 Vagyon három emporiumunk u.m. Kolozsvár, Torda, és Vásárhely, mindenik egy egy napi járó föld nyárban; itten szoktuk minden naturáléinkat pénzzé tenni [Báld K; BLt 6].

emptor 1. vásárló, vevő; cumpărător; Käufer. 1603: My azert az my lelkwnk ismereti szerint, az hazat beoczwlleottwk Niolczuan forintra, mely sem az Aruak(na)k sem az Emptornak karara ne(m) lezen [Kv; RDL I. 75]. 1608 Az el adott Zeoleoknek az Arrat penigh az mint wegere mentunk Senky az Emptorok keozul megl nem atta [Kv; i.h. 83]. 1671: Miuel hogy de praesenti emtor (!) nem talaltott eleöttwnk; Ahoz kepest Instructio(n)k szerent aestimatiotis nem peragaltathattunk [Dés; Borb. I. egy-i biz. jel-e]. 1690: nem tudom, Hogy Nihai öreg Gal György és Nagylaki Márton, s utannok való venditorok es emptorok is ezen örökseg el adasab(an) s veteleb(en) valaha cserét töttek volna [Makfva MT; DLev. 3. XXXIA. 25]. 1734 mind az emptor mind az vindetrix hogy ha tettzik az 40 forintokat deponnallya [Torda; TjK I. 37]. 1740: ab una Providus Bartók András Mlgos L.B. Torotzkai János vr ő Nga Jobbagya, mint Emptor; ab altera Providus Varga Ferentz ... Ketzeli Borbára Aszszon-nak Jobbagya mint Venditor .. tettek volt Conventio legitimo modo az akkori Providus Hites Regiusok előtt, az Tobisok verejében lévő Varga Ferentz, tizen ött vas tsinálásra való Portioja iránt [Torockó; Bosla]. 1777: Hogyha az Emtor (!) ő kigyelme (: t.i. Cseh Benjámin Uram :) azon által adott Just nem assequálhatná, apprehendálhatná, eo in passu az Emtor (!), a Venditoroknak pedig a Specificált es percipiált Summa pénztt mutuo egymásnak resignálni tartozzanak [Dés; Borb. I]. 1837 tartozzék ... egy hold Buza Pöldgyétt az Emptorok(na)k által adni [Asz; Borb. I].

2. kb. beszerző; achizitor; Einkäufer, Besorger. 1736: (A katolikus) deákoknak* az nagy mesteren kívül magok közül praefectusok volt. emptorok volt, aki az alamizsnából gyűlt pénzből húst és egyéb eledelt vásárolt. Volt egy nagy kétfülű fazakok azt az emptor vitte valamelyik szegény katolikus emberhez az hússal együtt, azt ott megfőzték, az emptor más két deákkal tíz órákor az szemináriumba felvitette. Mikor az étekel érkeztenek, az emptor az praefectus előtt tálokra kezdte osztani [MetTr 428. — *A kv-i rk szemináriumban].

emuláló versengés, vetélkedés; emulatie; Streitigkeit, Wettstreit. 1767 Ha hol a' bányák(na)k a szomszéd bányákkal aemulatioiok vagjon, ilyen helyen a' bányászok reggel az arra szabott és egy más Consensussából tett bizonyos Iel által kezdjék és végezzék munkájokat [Torockó; TLev. 7/1]. 1780/1804 A' melly Bányák(na)k egymás között, köz helyen aemulatiojok történik, ezekben senkinek egy részre egy dolgosnál többet vinni nem szabad, rendes munka tételre, melly rendes munka tételben reggel a' Bányászok az arra szabott és egy más Consensussából tett bizonyos Jeladásra kezdjék és végezzék munkájokat; ha mindazonáltal egy Bányának a mással ellenkezése lenne valami helyen, és edgyik rész munkába való erejével nem érkezhették a' másikkal, tehát a' közös Controversiás helyre a' gyengébb félnek Birák hírével annyi dolgot szabad leszsz vinni, mennyivel Arbitrio Judicum erejeket supplealni ítéltet(ne)k, de tsak addig míg munka tételek a' peres helyen tart [uo., i.h. 7]. — L. még emuláló al.

emuláló versengő, vetélkedő; rival, concurrent; wetteifernd, streitend. 1780/1804 Egymást aemuláló Bányakban eső Patratumoknak büntetéséről. Valamely Bányák(na)k egymás közt aemulatiojok esik, ha ilyen helyen a' Bányászok közt valami Insolentiák, patratumok történének, úgy mint Bánya rontás, füstölés, hajigálás, vízzel való öntés, 's a' többi efféle praecjudiciosus akár mi névvel nevezendő Excessusok .. inremissibiliter poena Constitutionis flor. 12 büntetessenek 's a' melly károkat tettek meg fizessék [Torockó; TLev. 8].

én 1. eu; ich. 1507 (Feleségem) hozzot <E>n hozzam Barmot pezt kyket En Egyut el koltotem [Kv kör.; NyIrK VI. 186 és hm: Cheh István végr.]. 1545 k. En Sombori Janos .. az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna attam azen atyamffianak Sombori mihálnak eskewlewbeli* rezevert[? Zsombor K; MNy XL, 137—8. — *Kis-
esküldő (K)]. 1555 En Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom az en lewelemnek általa [Gyí; GyíKápt. A. I. V. 101 Vekov Károly kijegyzése]. 1568: Andras Katho fassa e(st), en haza menek, Bornemizane azononmal az en hazamhoz, seres Annais oda iuta, s meg mouda azt borne-mizanenak, Engemis ker vala hogy meg mongyam

de en nem mondam, kettem (!) eleget bezellenek, de en ne(m) tudom myed (!) mit montak, En penig seres Annan soha subat ne(m) lattam [Kv; Tjk III/1. 228]. 1572 En Nem Lattam, hogy Az Mesteorth* Senky hagította volna sem zytta volna | En mondek howa fwtunk wram, Ne fussunk, wegeok megh Az feoldeth ha myenk vagy fussunk mynd Eggwth De en nem lattam hogi senky Az Mesteorth fwzte^b volna [Kalotasztkirály K; KP. — *A határviszálykodás elintézésére jött fej-i ítélőmestert. ^bNyilván tollvétség wzte (olv. úzte) h.]. 1586: Bachy Janos Engemett kuldett vala hatt lwal ez peres helyre hogy ell borozdolliam, Es en borozdolam el [Csapó KK; JHb XX/48. 6]. 1590 En mormal' sem vagjok sem Arwlo ne(m) vagyok az kinek te montal [UszT]. 1600: enis az en attia(m) fiaival egyetemben wer vagyok az eöreöksigben [i.h.]. 1630: semmit nem latta(m) dolgokba(n), mert en iettemben mindig az kemenceze mege buttam s en ot üttem adigh migh az riualkodas el czendesedet [Mv; MvLt 290. 126b]. 1688 En Sz. Pali Ferenczné Recsei Bojer Sara, adom ez magam kezemmél Subscribalt pecsétés levele(m)et jóvendőbéli bizonyosághul [Fog; Szád.]. 1744: azonon vádok és Sinistra informatiók alól én magamat könnyen, még pedig hiteles Documentumokkal enodalhatnám [Wass. Czegei Wass Ádám kezével]. 1779 hogi Pap Lupuj és ... fiai magokat miképen nevezették és hivatták s fratták inét valo el menetelek után én nem tudom [Orbó SzD; GyL. Kremenye Vasziia (62) jb vall.]. 1852 én suhová nem megyek, senkit nem esmerek [Pk 6 Pákei Krisztina testvéréhez].

Szk ~ magam a. én személyesen. 1562: Esmeth vagon keth halas to kith en Magam chenaltam [Maksa Hsz; HSzjP]. 1567 in platea vxorem Elie Paisos audisset dicentem ad Emericem Hari ez az en fiamnak hengere ha ma az en fiam meg hal holnap enmagam fcyet vezem az bestye kurwaffianak [Kv; Tjk III/1. 49]. 1570: ha Isten adna hogy megh Twdhatna(m) az orwoth es kezbe akadna, Byzon enmagam Megh venne(m) az Jstrangot neky, hohert sem keresnek Enmagam fely keotnem [Kv Tjk III/2. 63]. 1578 hog uala mikor uag' en magam uag' Giermekem az felől meg' mo(n)dot hat forintot óh km(ne)k meg athatnok minden per patuar nel kwl tartozek meg' boczatanj* [Perecsen Sz; Wlt. — *A zálogos ház helyet]. 1597 Apro szarwszeget item Adot eo kegme nro 63. Eoreg szarwszeget chinaltatta(m) en magom 14 p(er) f—/18 [Kv; Szám. 7/XIII. 6]. 1673 annyera el szaporodot azo(n) legelő barmok(na)k számok hogy en magamis az melly helyet ennek előtte szena fünek tartva(n) kaszaltattam attolis immar az barmok(na)k soksaga miat el szorittattam [Záh TA; Wass]. 1718: én magam foglaltam el az Szabo Mihalj belső jóságát [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1751 Az Remetiek olyan fákra es Csutakokra is vetették magok jegyekét melyeket en magam aszaltam s az fajatis én vittem ell [Remete Cs; Llt Fasc. 150]. 1805 4. Gyólt (!) ingett ... én magam tsinyaltam

[Kv; BLt 12 Nszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall.]. — b. jómagam. 1571 En magam ew felesge drabanttya vagyok [Szentgyörgy MT; Bál. 78]. 1584 En maga(m) penig az keresztes had eleot leotte(m) a' vilagra, emlekezemis Rea [Kv; Tjk IV/1. 358]. 1600: Mierthogi betegh voltam en maga(m) az ki ot gondot viselt ammegh el vegeztek, eteleuel italaual ammit neki attam tezen f — //32 [Kv; Szám. 9/IX. 54]. 1603: En magamys erte(m) azert hogj ez ne(m) bytta(n)g marha mert ha en aszt tudnam czyak hat foryntot sem adnek Jrette [UszT 171/73]. 1653: számtalan sok volna, ha mind ide akarnám írni mennyi dolgon által mentünk és az Isten által vitt bennünket sokakat ... En magam, a ki ezt mostan írom, száma nélkül voltam halálos veszedelemben, de az Isten megoltalmazott [ETA I, 73 NSz]. 1759: én magam cir(citer) Tiz vagy Tizen egy esztendő voltam, a' többi Testvereim pedig apro futkoso Gyermeketskék [Girbó AF; JHb Szász alias Bágyu Dumitru (70) vall.]. 1775 én magam sem szoktam Potsa uramnit hálni [Peselnek* HSzjP. — *Később: Kővár Hsz]. 1825 eszerént nem hogy valakit Kiss Pall Ferentz Ur Regiusnak tett volna söt ellenzette, én magamis láttam ilj hejtelen és magok ki koholt praetensiojokat az Bodo Uraknak [F.volál Hsz; Kp V. 346]. 1843: én magamis a' mult esztendőbe egy darabocskát vettem* volt bé felibe [Bodola Hsz; BLt 9. — *Értsd: vetet-tem].

2. birt. jelzőként, ca attribut posesival; als besitzanzeigendes Attribut. 1507: Eleozor hagyom az En felesegem<nek> az Bozy* tot mynd az molommal egyetembe [Kv kör.; NyIrK VI, 186 és hm. Cheh István végr. — *Bozs K]. 1542: Ez leuel adassek az en kegelmes wramnak Zalay Janosnak, Poson varmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrewk wranak nekem kegelmes wramnak Petrus Orozy servitor perpetuus manu propria [Fog.; LevT I, 16, 18]. 1554: En Borlobassy Ianos Hedwiffay ... Engetem Ez en wramnak Es atyamffyanak Egy El zwkwt Jobagom ... Ewe legwn az en atyamffay az vyzelo Borlobassy linarti [Héderfája KK; BfN]. 1568 Catherina c(on)sors Ambrosi Darochy fassa e(st), Tudom hogj az en palastom az zolobol el vezet vala de bizonyal ne(m) tutta(m), azert en rea gyanakottam [Kv; Tjk III/1. 199]. 1593: pinkeost nap taúat ... zolt ennekem nagj gjalazatomra valo Zokot, hogj ... az en haza(m)nal buzaia vezet volna el, mely buza el vezesnek neuet orssagnak neuét en rajtam tartottam volna [Szentegyházsolálfalu U; UszT]. 1600: En Geresj nagy Miclos Bathorj Peter vram jobbajja ... en az en wramnak, az vjtezleó Bathorj Peternek fiúrol fiúra ualo órókeós jobbajja lezek ... Ha ... eó keglme neuett el hadnam es vralnj ne(m) akarna(m), az en hytem alatt ez leuelben keőteóm arra magamatt, hogj ezen en leuele(m)nek erejuel, eó keglme mjdenütt engemett kergettet-hessen ... es Engemett megh foghasson, es az en leuele(m)nek Erejuel Engemett vgj mj (!)* olljan Hittül zakattott megj büntethessen [Szság; WLt].

1636: en ugian az Cziganyokot fel keltem az uczia kis aytoból az edgik egy palcziat, ávágy baltat forgat uála, en lattomra emberse- gesen ki ment az ayton, en aztán be menek [Kv; MvLt 291. 68a]. 1735 az én néhai edes Anyám, és Mészáros Kata Aszonyek egy testvér Atyafiai voltak anyával [Torda; Tjk I. 88]. 1863 A kolosvári tisztelendő óvári szerzetes háznak ha- gyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintokat, hogy annak kamatjából évenként az én bűnös lelkemért, né- hai ferjemért, kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltassanak [Kv; Végr.].

énáltalam 1. éntőlem; de mine; von mir. 1806: a' bort, mely termett az én általam miveltetett szőlőken vittem Bonyhára [Sáros KK; DLv. 4. XXVIII]. 1814: requiraltatvan én általom [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. énelem; cu/prin mine; mit mir. 1613: Aztis tudo(m) hogj Boer Peter marhaiait, ki a Varba(n) uala en altalam Miklos Istua(n) es Andras Deak altal el peczeteltete [Fog.; Törzs. „Kaszkontin (!) Jstuan Castellanus arcis Fogaras” (45) vall.]. 1648: Tiltata ... szabo Janos Vram en altalam Erszentkiralj Janos Vramot Burjanos ó Budan az Török reztul, ... hogj rajta ne ippeczen semmit [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/33]. 1693: Nemzs Homorod szent martoni Biro Samuel Uram ... Kgdett Fogarasi György Deák Uramot amhonealtattyá én altalom arrol * [Fejér m.; DobLev. I/47. — *Köv. az intés szövé]. 1755: ő Nsga azt izeni én általom Bereknýéri Ferencznek* [Gernyeszeg MT; TGsz 33. — *Köv. az izenet szövé]. 1796: Szabo János Maga és Atyafia Bánay István Kepeben admoniáltattyák en általom [A.szentmihályva Ta; RLt Atyhaj Fülep András ass. kezével]. 1801: Nms Maros széki Szt Imrei Nemes Balog Ferentz és [Mihály Uraimék Kegyel- meteket én általom tishti hivatalom szeren- szokott elő fizetesem meg adása mellett Tör- vényesen Certificáltattják .. Sad Napra ... a Szereda Sz Annán* tartandó V. székre [Msz; BalLev. — *Később: Nyárádsztanna MT].

3. az én révemen; prin intermediul meu, prin mine; durch mich. 1619. Emlekeze(m) arra hogj Abrugi baniaj Feuerwarmegiebeli Adamosi Tamas Deak birosagaba(n) More Laszlo az ... Bradi Janos reszire valo Eöredkseget en általa(m) kwide megh [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egry vall.]. 1629: ajandekkel en altalamis elegge kenalta Zolta az harminczadost de chye (!) azt monta, nekj nem kel [Kv; Tjk VII/3. 76]. 1659: en atal- lam ilyen választ ada Nehaj Haller Istuan Ur(am) eó Naga [Szászsebes; BLt]. 1742: kilentz polturát én általom le tette [LLt Fasc. 109].

4. az én segítségemmel; cu ajutorul meu; durch meine Hilfe. 1759 ígértél nekem de hazudtál mert nem adtál, én általam vagy pedig Nemes, de meg tud es megílásd, hogj nem léz Nemes ennek- utánna mert csalogattál s ide farasztottál hijaban [BSz; GyL. hiv.].

enarrál elbeszél; a povesti/istorisi; erzählen. 1740: mikor a szegény Szolgáló emberek hozzá mentenek, bajokat enarralván, hogy igazította el ügyes dolgokat? [BSz; Ks 54. 72vk].

énbelém az én személyembe; cu mine; an mich, mit mir. 1792: én belém erőszakosan ne kívánnan kötődni [Bezded SzD; Bál. 1.].

énbennem az én személyemben; in mine, in persoana mea; an mir/meiner Person. 1678 annyra én bennem édes Komam Ur(am) ne kitelkedgyék kgték, több zaloggalis meg eligitem kgtéket nem vagjok olljan lelki isméréto, hogy kgtékek karat kívánnám [Küküllővár KK; Wass. Bánfi Ágnes lev.; csak aláírása sk.].

encsembenes I. 1. (sem)mit sem érő apróság; máruntisuri fără valoare, nimicuri; nichtswertiger Kleinkram. 1740: Egy zatskó haszontalan entsenbentsel [Hermány U; Ap. 5 Apor Péterné lelt.]. 1866 k.: az entsenbentsekből 4 fr. 27 1/2 xr [Kide K; Kidei lev.].

2. kb. ingyencség, ingyenc falat; bucăţică bună, mincare bună; Leckerbissen. 1832 a' világszerte híres kolosvári káposzta, 's más aprólékos hazai encsenbencserekeknek hiánya [JHb P. Horváth József Bácsból Csáki Rozáliához].

II. Jelzői haszn-ban: kb. mit sem érő, csekély értékű; fără valoare, de valoare mică; nichts-wertig. 1774 Már J(ste)n jovoltából az Kastelyt minden encsenbencs portékáival edgyüt conscribáltuk [Szárthegy Cs; LLt Fasc. 78].

enesfalusi a Szászens (SzD) tu -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Szászens; mit -i Bildungssuffix abgeleitete Form de ON Szászens; encsi; din Encs/Enciu; Encser. 1645: Jöuendeóban megh keresi irtette az Enczifalusiakat [Szászsztjakab SzD; Told].

endívia-mag az endívia saláta/salátakatáng (Cicorium endivia L.) magja; seminte andivei/cicoarei de grădină; Endiviensamen. 1711 tettem le ... négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1732: Zeller és Endivia magot vettem Den. 14 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1735: Skorzenella mag Palánt mag egy Zacskóba ... Endivia mag egy Zacskóba [Királyhalmi KK; Ks 23. XIIb].

endiviasaláta-mag az endívia saláta/salátakatáng (Cicorium endivia L.) magja; seminte andivei/cicoarei de grădină; Endiviensalatsamen. 1789: Répa Mag 1 1/2 Loth Rf — xr 10 ... Endivia Salata Mag 1 1/2 Rf — xr 20 Articsoka Mag 1/2 Loth Rf — xr 10 [Mv; ConscrAp. 30].

ének 1. dal; cintec; Lied. 1596 Egy feyer beoreos dezkas keonybe(n) kewleomb kewleomb fele enekek [Kv; RDL I. 65].

Szk: szerelem ~ e virágének. 1638 az kozben Jouenek ialami kat(o)nak is, es azokis bort toltettek uala, es Ez az Varga Miklosne mingiarast reyaiok kőszőne^a es oys kozik wle, es ott yut uellek es^b az szerelem eneket ualoban monta es latek egi legent hogi ot ben iszik az Aszional^c, az Aszion az szerelem eneket mondotta, ugian czenget az haz bele, es Eztis mongia uala hogi igiunk sziwuem egi kiczint mulassunk gioniórwsesegen [Mv; MvLt 291, 142a, 143a. — ^aA bort. ^bAz es-től kezdve a lapszélén. ^cVarga Miklosnéval]. 1736: Mikor megittasodtanak az emberek, soknak énekes inasai voltak, akkor énekelni kezdettek, valami szép régi magyar dolgokról énekeltek, néha szerelem énekét is mondtanak [MetTr 330].

2. egyházi ének; cintec bisericesc; Kirchenlied. 1643: Az Innen napokon pedig arra rendeltetett Énekekkel ellyenek [GörgJk 342]. 1653: Mikor a szent helyekre kimennek processióval és litániákkal^a ... szép litániák és énekek vagynak; mely officiumnak directori a szerzetesek, a barátok s papok és patriárkák [ETA I, 120 Nsz. — ^aA jeruzsálemi Szentsír-templomból]. 1736: Mikor valamely ur, házán kívül, kivált valami városn megholt, ... koporsóban tették, akkor éneknél s predicationál egyéb nem volt, ritkán bucsuztatás [MetTr 401]. 1736 u. Egyszer Kolosvárt husvét napján mikor ebédén voltunk^a, eljővénél elsőben a kolosvári református deákok egy husvéti éneket egészen elmondának; nyomban jővénél a catholicus deákok azok három verset énekelének el; mondja a szegény ur^a Gazda Mihálynak: Adj tizenkét forintot a feleségem deákjainak, mert az egész éneket elmondották, a pápista deákoknak adj három forintot mert csak három verset énekeltek [MetTrCs 459. — ^aA rk. dűsgazdag Gr. Apor István a fej-i kor végén Erdély kincstartója és generálisa (fővezére)]. 1842: a' templomba Báándával el Énekeltek az Éneket Szállyon Áldás [Kvh; HSzjP].

3. gúnyének; cintec satiric; Spottlied. 1584: Hallotta(m) ezt(is) hogy az Kis Imreh gyermeket oda hazához hywan Andras, illien Eneket futatot a' glermekel Danch Leorinch elle(n), hogy Am vgmund illien s illie(n) vitezek giwitenek cozwe kik keozeot ot vagyon az vitez Danch Leorinch [Kv; Tjk IV/1. 360]. 1600 Barb hely (!) Adamne Swliok Anna ... vallya hogy Bek Peterteol semminemeo zydalmott nem hallott Kis Casparne ellen ... mondotta annak keresere ky zerzette az eneket, s vgy mondotta hogy Adam Janos zerzette egy rezet harom azzony ember feleol [Kv; Tjk VI/1. 486]. 1625 Kaycza Pal kezdette vala perleni egy rütt enek szerzesen dyan keresi uala [Kászonszfősfalu; LLt].

4. rigmus; vers; Verschen, Reim. 1638: maga tutta rege(n) ked amaz ineket estue danum danom reggel bano(m) bánom [KJ].

énekecske cintecel; Liedchen. 1808: Igen nagyon emelné betsületét nyelvünk(ne)k az is, ha ahhoz értő emberek szednék Nemzeti nyelvünkben

lévő szebb szebb Eneketskékét [Kemény, Coll. Manuscr. Tom. XXX. Varia XII].

énekel a cinta; singen. 1635 hállám hogy ez az Kóteles Cszismazia peter mondgia, áhá eszes fia hat bozusagomra az ablakom alatt eneklez, azonközben be futamek Zuczy Peti az en kapumo(n), Cszismazia Peteris utanna [Mv; MvLt 291. 41]. 1643: A Francziai Notakra irattatott Soltarokat az Ekklesia be veszy ..., de ugy hogy a másikat is el ne hadgyák, hanem alternatim elegyesleg enekellyék [GörgJk 342 szu-i zsinati végzés]. 1736: Mikor megittasodtanak az emberek soknak énekes inasai voltanak, akkor énekelní kezdettek [MetTr 300]. 1844 mestertársunk Szilágyi Károly az Ambarus Istvanné temetésére részegen* és énekelt [Zilah; ZFaz. — *Tollban maradt ment].

énekelhet a putea cinta; singen könnyen. 1643 A Francziai Notakra irattatott Soltarokat az Ekklesia be veszy, a Templomokban enekelhetik [GörgJk 342. — A teljesebb szöve. énekelt al.]. 1696: Az Jeremiás Siralmáért méltan — s — helyesen enekelhettyük, de mind ezeket reánk, bűneinkért méltan bocsátá az Elő I(ste)n [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

énekeltet a pune să cinte singen lassen. 1736 Mikor megittasodtanak az emberek, soknak énekes inasai voltanak, akkor énekelní kezdettek, valami szép régi magyar dolgokról énekeltették, néha szerelem énekét is mondottanak [MetTr 330].

énekes I. mn. Szk ~ mise nagymise; liturgie/misá solemná; Hochmesse. 1731/1768 Kolosvári Pater Franciscanus Uraimékné Hagyk Négy Száz Magyar forintokatis tartozzanak az említett Páterek egy Énekes Misét a' több akkor Tiszt: Páterek pedig egy egy olvasott Misét de Requiem, 's a' Práterek egy egy olvasót érettem mondani [Kv Ks 14. XLIII Kornis Zsigmond végr.].

II. fn cintăreț; Sănger. 1609 Kővetkezik az Abrakosoknak ualo Hus es Czipo adas Peczi Jstuan Zeredaheli Jstuan, Fekete Janos Kús Perencz, posta Iffiaknak Ab(rak) 12 Fej. 4 Hus lib. 12 Karolj Jstuan Enekes Ab(rak) 4 F. 4 Hust lib. 4 [Kv; Szám. 126/IV. 242–3]. 1736 Némelyeknek* megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is, azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedűsi, dudási, furulyási, czimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hítták, bolondjai [MetTr 362. — *Némely nagy úrnak]. Szén. 1762 Michaél Énekes [Torda; TjK V. 144].

énekes-inas tinăr cintăreț; Săngerbursche/knabe. 1677 Ui bor Az két örög Szakács(na)k Just. 1/1 ... Ket Konyha Safar(na)k Just 1. Énekes Inasnak Just 1/2. Talmosonak Just 1 [Uti]. 1736: Mikor megittasodtanak az emberek, soknak énekes inasai voltanak, akkor énekelní kezdettek, valami szép régi magyar dolgokról énekeltették,

néha szerelem énekét is mondottanak [MetTr 330].

énekeskönyv 1. daloskönyv; carte de cîntece; Liederbuch | egyházi énekgyűjtemény; culegere de cîntări bisericești; Gesangbuch. 1658 Nemet Jatekos köny f — d 15 Nemet Jmadsagos köny f — d 25 Nemet historias — f. d. 25 ... Egy Nemett enekes köny — f. d. 10 Atilla historiaja f — d 50 [Kv; KJ].

2. egyházi énekgyűjtemény; carte de cîntări bisericești; Gesangbuch. 1835 Énekes könyvünk ujbolí ki nyomtatását, példányainak egészen el fogyása tette szükségessé s jobbitott ki adását pedig az előhalad(ó) nyelv és idő már sürgetve kívánta [Nagykapus K; RAK 11 püsp. kl kiv.]. 1873 egyházunk egyik fejeznép tagja Nagy Rozáli, a ... templomunk számára ajándékozott 2 ~ két db szépen, díszesen bekötött és tokkal ellátott énekes könyvet [Burdánosóbuda K; RAK 18].

énekírás ?kotta(írás); notație muzicală; Notenschrift. 1591 Az Vdwarhaznal az Espotalyban a' keönywek Orgonahoz valo fekete keöny (!) Egi Magyar Cantualis .. Vigasztalo keönywechke. Egi breuiar vagi Official .. Deakul es magyarul enekiras [Kv; Aggm. A. 53].

énekítés 1. cintat, cintare; Singen. 1629/1681 Varossomban V. Hunyadon lako Szikszai Mihály Deak varom szükségere valo irassaval Schola mestereknek nem leteb(en) Templombeli enekléssével fizetes nélkül tartozik szolgálni [Vh; VhU 221]. 1683: Halottól semmit ne(m) Fizettek* mint az Pastornak is, hane(m) ha Leany vagy Asszony állat hal (me)gh, az Felett valo éneklesert egy kendeő keszkenő [Hadad Sz; SzVJk 140. — *Ti. az iskolamesternek]. 1810 áljanak a' legények a' koporsom fejénél a Leányok a' lábánál és el végezvén két vers énekést kiserjenek a Siromhoz [Héderfája KK; IB. Gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. 2. énekszó; cintat (cu voce); Gesang. 1570: Agotha Bako Myhalne ezt vallyá, hogy hallot eyel Zeoch Adam hazanal hegedwlest es Eneklest, De egyebet sem haygalast Sem Zytkozodast nem hallot [Kv; TjK III/2. 71].

énekítőkönyv egyházi énekeskönyv; carte de cîntece bisericești; Gesangbuch. 1851 Az egyházra valo keolchyege ... Az Magyar deakoknak Irattunk egy Enekleo keonywet kyért fyzettunk az deaknak erette f. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 11].

énekítőmester kántor, hiv énekvezér; cantor, dascăl; Kantor. 1652 Egy Enekleo Mesternek valo Pulpitus [Görgény MT Törzs]. 1864 Szent Gyorgyi Mihály, ezen maros Sz kiralyi scolan(ak) éneklő es tanito mestere [Marossztkirály MT; Told. 22].

énekítőoltár éneklő-pulpitus/szék; pupitru din strană/pentru note; Singpult. 1816: egy ...

Gradual ... tartatik a' Templombéli éneklő óltáronn [UnVJk 22].

éneklő-pulpitus éneklőszék; pupitru din strană; Singpult. 1694: Az Templomba(n) va(gyo)n ... Zölden festet Kantornak valo Éneklő vagy Gradualhoz valo Pulpitus nro 1 [Kővár; JHb inv.]. 1745: Az Pap ülő székin Szőnyeg, az háta megett Székely Szőnyeg, Éneklő Pulpitus ibidem veressen és Sárján meg festett cum Inscriptioe 1744 [Üj-székely U; UnVJk 116]. 1746: Az éneklő Pulpitust magok költségekkel tsinálták és adornálták Koré Josef és Fodor Ferencz Uramiak [Bikfva Hsz; SVJk]. 1784/1796 a moston fungens mester atyánkfia Simo János uram éneklő pulpituusa [Tarcsafva U; EHA].

éneklőszék éneklő-pulpitus; pupitru din strană/pentru note; Singpult. 1683 k.: Vagyo(n) az éneklő székre valo három kendeő [Sámson Sz; SzVJk 166] | Kis keszkenő aranyos Ur vacsorajához valo vagyo(n) másis de az éneklő székre valo [Somlyó-újlak Sz; i.h. 121]. 1718/1722 k. Tekintetes Ngos Gyerő Monostori Kemény Janos eo nga Bözvegye Meltosagos Teleki Anna Asszony eo kglme I(ste)n dicsősegehez valo szeretetiből adott az M. Bölkényi Sz. Eccl(esi)a(na)k az közepin által arannyal es külömb külömb fele selymekkel meg ekesítettett gyolcs Abroszt az Ur asztalára, es egy éneklő székre valo ugyan arannyal es sok színű selymekkel meg ekesítettett kendeő [GörgJk 110]. 1723 k.: Két éneklő Székre valo kékes kendeő; egyik szakadozott, melly szüntelen rajta az éneklő Széken; másit Innepeken teszik reája. Egy veressel által szótt új kendeő az éneklő Széken; néhai Zilahi János mester meg hagyatott özvegye Barabási Borka ajándéka [Hagymásbodoni* eklézsia könyve. — *MT]. 1738 u./1770: Borsos Gergelyné Asszonyom is a Búzái éneklő székre adott zöld perpeta materiát [SzConscr.]. 1765: Thordai Borbélj Samuel .. volt Varfalván Schola Mesteris az Templombeli éneklő székre fel iratta volt az nevit [Aranyosrákos TA; Borb. I].

énekszó éneklés; cintat Singen. 1736 ha feles asszony atyafi volt jelen*, azok is mind hintóban, de az bőrköt lebecsátván, úgy késérték. Az fekete posztónak az szélyit két felől hat leány fogta és így ének-szóval kikésérven az városból, az keserveseknek némely része akkor viszsza ment [MetTr 403. — *Ti. a temetésen]. 1768: temetési Díj prédikációs halottól 42 x énekszóval tanításért 21 x Butszutatásért 80 xr [Gyalu K; RAK 144].

Szk: ~ val temet (csak) énekes temetéssel temet. 1766: Temettem László János Tsetsemő fiát Jánost énekszóval [uo.; RAK 125] * ~ val temettetik el. 1742 Temettettenek el ... Faragonak Léánya Ének szóval [uo. RAK 115].

A nagyobb díjat fizető, módosabb egyháztagok hozzátartozói a lelkész meg a kántor prédikációjával és énekléssel, a szegényebb, rendsz. földjait fizetőké a pap, az iskolamester, ill. kántortanító — az egyházi beszéd mellőztésével — csak

énekszóval temette. A kétféle temetés összehszerű díjszabására nézve l. fennebb a késő, 1868-beli tájékoztatást.

énekevezér kántor; cantor, dascál; Kantor. 1866: Kolosvári Miklos énekevezér [Bh; RHAK 109].

énekevezető-állomás kántori állás; post de cantor/dascál; Kabtorat. 1864 A' Brassai ének vezető állomás meg üresedvén ... a pályázás Január végével be záródik [Gyalu K; RAK 95].

enélkül e dolog nélkül; fără aceasta, fără de asta; ohnedies. 1772 mind ezekből ... az nem következik, hogj az I. Groffné Malma Gáttja bővebb próbára el vágattassék, mivel e' nélküls mind az Oculata Revisiok, mind pedig minden Documentumaim keresetemet annyira próbálják, hogj semmi kettség fen nem maradhat [Kük.; JHb LXVII/263]. 1801 a forro hideg, es török gyék ellen leg szaporáb es könnyeb orvosság az érvágás, e nélkült az angina igen veszedelmes [Berve AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.]. 1817 k.: mindenút a' Hazának nagyobb, es jobb szállós helyyien vassal karoznak, enélkült, mind káros mivel sokat el törnek a karokból [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

énellenem 1. jog az én személyem ellen; impotriva persoanei mele; gegen meine Person. 1574: Ezeket halwan vicej Ianos Monda Ellene hogy En ellene(m) az zek zynen ezt Nem Mondhatnad Mert en Iambor vagiok [Kv Tjk III/3. 413]. 1617 Noha azert in serie responsionis lattatnak az lk az en ellenem spargalt diffamatiokat tagadni, de mas feleol in facie sedis nem tagadgiak, seot affirmalliak, mikor aperte az Teoruentúti bizonisagra kiunkoznak ellenem [Kv RDL I. 11].

2. jog az én terhemre; impotriva/contra mea; zu meinen Lasten. 1699 az en kedves Feleségem Kapi Anna ... az en ellenem intentáltatott Notának is gratiaját foganatoszan munkalodta [Mk. Macskásy Boldizsár végr.]. 1741 a' mentionált repetitusok ezen Kraszna V(á)r(me)gyének G(ene)ralis Confluxussa alkalmatosságával én ellenem, a' ki az rendes Törvény uttyát kívántam mindenekben observálni s követni, Solemnis Protestatiot erigáltak [Kr; TKI gr. Teleki Ádám tiltakozása]. 1763 minthogy a paráznaságért halálos aquisitiot én ellenem hutes férjem nem institualt, prosequalni sem kíván. sőt Dimissionalist is engedett á... azért hogj paráznasaggal accusaltatom, halálosan nem büntetethetem [Torda; Tjk V. 179].

3. ellenemre; contra/impotriva mea; trotz meiner, gegen mich. 1600: Megh erttetem az en peőresemnek raitam walo keresetit, kire reőwidede(n) illien walazt tezek. A hon hazat eőreőksigiet keres raitam, hogy egy attiafia testame(n)tomba hatta wolna neki, De en azth mondom, en ellenem wēr elle(n) senkinek ne(m) hagyhatta sem keőthette az en eőstol maratt eőreőksigiet hazamat [UszT 15/249—50]. 1606: (A) mallomba olian 3 rezwnk uagion mind keten (!) mint fekete ferencnek

ha szinte El ata uolnais mer nem athatoiat ata szinten az onon rezetis megh tarthatnam mögis tartom En uagiok Elsőb uer Te naladnal hoza azert En Elennem meg nem uehed (!) [i.h. 20/43].

4. énelem szemben; fața de mine; mir ge-
nüber. 1573: Zabo ferench ... vallia hogy Mykoron Eoneky panazolkodot volna az Zogora Iwkach deak azon hogi Balasy gergel Bezedel haborgatta volna az hazban Melliet teolle Berbe meg fogattak volt, Azomba tahat haza eleot megen Balasy gergel Be zollittya Es kezd neky zolny Miert chelekezi azt hogy az hazban haborgatia, Mond Mindiarast hogi egy Neste kwrwafy kalifactor sem paranchol otth en ellene(m) [Kv; Tjk III/3. 232].

énelőmbbe elem; in fața mea; vor mich. 1591
A. Az Kereztúr Varosiakis mind feienkent az Varosban lakok mind eözuegj Azzony allatok es ferfiak Jeówenek en elombe ... En nekem p(ro)testalanak estwe hat orakor hogy az egez napkor mind jtt vartak, Az egez varos az három embertől el valúa [UszT]. 1637 szaz Palne monda szekely Istuannanak, hogi miért jüsz te enelőmbben, ugj mond, ha ugi latlak mint ellen-
segemet, mert az te hazadnal koncizoltak fel az en gyermekeket, ollia tartom mintha te lettél volna gilkossa az en gyermekeimnek, mert mind kette(n) Úrastol ot hon voltatok [Mv; MvLt 291. 90a].

énelőttem 1. az én jelenlétemben; in prezența mea; in meiner Anwesenheit. 1574: Lakatos Istwan hity vtan Azt vallia hogy ... Arra Nem Emlekezem hogi En eleottem atta volna, es hogi en kezes leottem volna erte [Kv; Tjk III/3. 314]. 1585 monta egi nihanzor En eleottem Kowach Lazlo es Kowach peter ... hogh Im el zalogositotta ... Lazlo deak twlőnk Cheh bely rez Jozagunkat [Zutor K; Ks 42. B. 18]. 1600: en eleottemis az falu elottis azt mo(n)dotta Fodor Balint Botossy Palnak hogy a feliben ne(m) haborgattia, hane(m) a mit wegezet wele, tarcha ahoz magath [UszT 15/216]. 1628 Mate hazatul fogua ... az Tiukmonjas Boldisar hazajg mind Vas riznek vallottak az elejnus rigenten en előttem az rigi öreg emberek [Wass „Nic. Raton de Zent eged” (65) ns vall. — *Szentegyed SzD]. 1666: en elottem sem egyszer sem maszor az polanyi Jozzagot nem testalta ... az mely albat subscribaltam pediglen ha aban irtakis nem ratificalom mivel elottem nem testalta [Cszs; Bál. 1]. 1756 Bab csépeletetvén egj asztagot ... en elottem merette fel [Melegtőldvár SzD; SLt XXXVII]. 1790: Die 27a May ezen boldog-
talan árvák Pénze egészszen ki ment. Nagy Adám ó kglme én előttem ki fizette [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4].

2. az én-színem előtt; in fața mea; vor meinen Angesicht. 1574: Kalmar Janos vallas tetele ... Ez el: mwltt esztendyben valank Enyeden, hywa hozzam Brassoy Keresy Iwkacyott ky ilyen vallast tyn en Elyttem Akkor meg polgar

valek* [Kv; Tjk III/3. 392b. — *Köv. a vall.]. 1591 k.: Az tiztasagot en előttem le teűek. Keüannaik hogy eők Absolutusok legjenek, En fel vettem tiztasagokath [UszT]. 1620: mo(n)da en előttem Vayda Ianosnak czinege Antal, io zerenczied te Vajda Janos hogy itt ne(m) erent hogy az pallorúl el ugral, merth megh ittattuk vala az vizet veled [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej Dob. vicebírája (48) vall.]. 1639 En eleottem Istuan Deak eleot ... Stephanus Literati pria [Szentiván Hsz; Kp 1 F. 49]. 1666 Nemzetes Gavai Miklos Vr(am) protestala én előttem ige(n) sole-
niter (!) azon hogj Törvényes Sententiaia mellől el nem ál semikeppe(n) [O.budak*; Ks 41. C. 7. — *Később: F.budak BN]. 1825 meg jele-
nének én előttem három Betsületes személlyek [Kisgörgény MT; Told. 42]. 1849 lépének En előttem illy békességes egyezésre ... [TSb rtlen. — Horváth Imre pagocsa (MT) jegyző bizonyoságlev.].

3. elem; inaintea mea, in fața mea; vor mich, vor meine Augen. 1597: Nagy Jstwanne monda en eleotte(m) ne aly mert ennekem ellensegem vagy zinte ollya tartom mintha tennen kezded elotled volna megh az vramat, mert mostis elne ha te el ne(m) hitegeted wala az hadban [Kv; Tjk V/1. 113].

4. énelőlem; dinaintea mea; vor mir. 1582: latam az leant, még en eleottem a' kemencze mege bwt vala [Kv; Tjk IV/1. 38].

énéreltem értem; pentru mine; für mich. 1730: en erettem senki az Lelkitt el ne veszesse [Abosíva KK; Ks 83 Bako Josef lev.].

enervál 1. elerőtlenít/gyengít; a slei de puteri, a slăbi/istovi; entnerven/kräften, (ab)schwächen. 1719: úgy enerválta az a két császárnak* való adózás a szegénységet, hogy sokan marhájokat nem elégségesek kiváltani [Cszs; SzO VII, 262 — *Az osztrák császárnak és a moldvai vajdának]. 1720: Reménkedem mégis Ngodnak mint uramnak Patronusomnak igen alázatosan, executorokat az Ngod írása szerint ne expediallyon Ngod, mert nálom egjéb hasznát nem téssen, hanem enervál csak, mihent penig mostani erőtlenségem engedi azon Restantiát szállítani telleya erőmmel igjekezem [Borosbocsárd AF; Ks 95. R. Boer Samuel lev.]. 1724: Minthogj mind penes, mind intra assigna(ti)ones valo Postálkodás, már annjira enerválta ezen meg romlott heljseget hogj ... feles Lovak hijjaval légjünk; azoknak dőgi miatt; kentenitettünk ez irant Ngod(na)k igen alázatosan insinua(ti)ot tennünk [Ne; Ks 83 a város hadnagya a megye főispán-jához].

2. érvénytelenít; a anula, a declara nul, a invalida; widerrufen, ungültig machen. 1737: Minthogj a Novizans A. ó kglme, ó Felsége Novuma mellett bé-adott Literale Instrumentumá-
valis az elsőbb Deliberatummal ezen Causáb(an) Specificált ratiói közzül tsak egjijiket sem in-
fringállya 's enervállya; azért az elsőbb Del-

beratum méltán vigoráltatik [Dés; Jk]. 1766: (Az alperes) az vsut is annyiszor héáb(a) forgattya, mert azon Reclamationioim aztis enerválták [Torda; Tjk V. 318].

enerválás érvénytelenítés | hatálytalanítás; anulare, invalidare; Ungültigmachung. 1782 Ami nézi az 1715béli 2da Marcii költ Contractust, az sem subsistalhat, és az Ának nem prejudicálhat Actioja enerválására, mig nem az Ik az In Anno 1710 die 12dik xb<ris k>ölt Divisionalist elő nem adják [Hsz; Blev.].

enerválhat érvényteleníthet | hatálytalaníthat; a putea anula/anihila/invalida; ungültig machen können. 1766: (A praescriptiót) az usus is nem enerválhattya nem lévén nagyobb ereje az ususnak, mint a' Praescriptionnak [Torda; Tjk V. 309].

enerválódik 1. kb. (anyagilag) elerőtlenedik, meggyengül; a släbi din punct de vedere material, a scăpăta/sărăci; (finanziell) schwächer werden. 1723: Mivel hogy a' Ns Vármegeye a' mindennapi tereh viseles mián nagyon kezdett enerválodni, végeztetett azért, hogy a mely jövevény emberek ... ha csak authenticum testimoniummal nem demonstrállyák magokat jószágos embernek lenni, és hogy adózástul magok helyiségekben is immunisok voltak, az Ő Felbelsége quanta az ollyanokan hogy meg vétessék decernáltatott [K; Told. 2]. 1728 Vagjon ki adott penze az Eccl(es)i(ana)k ... ha lattják hogy valamelyik debitor enerválódik, siessenek fel venni [Bikva Hsz; SVJk]. 1736 u. A főemberek, nemesek is az ilyen feleségekre, leányokra való semmirekellő s majd semmi ideig nem tartó, mégis drága pénziben álló portékákra való költés miatt enerválódnak naponként [Met-TrCs 468. — *Divaticikre]. 1745: Veven Commissioját az Tnts Magistratusnak az ötvesek Bátyája epitesib(en) hogj Concurrallyon Huszon negj mforintokig de mivel Becłts Czehünk felette enerválodot az expensara itelven magat inhábilitásnak ... Replicaja lévén az Becłts Czehnek az Tnts Tanácstol ez: ... csak tizenket mforintokkal Subveniallyon [Kv; ŐCjk].

2. gyengül; a släbi; schwächer werden. 1756: Akár töltse ki itt az Jobbágy és Zsellér rendes szolgálattya akár nem, de ha oda mégyen Molduán Vonya s recuzálnának szidgya s tsak el kell menni, mely szerént az Ioszág enerválódik | apránként a' Joszág enerválódik [Galac BN; Wlt Pásk alias Tyrila Onul (42) jv vall. — *Értsd: el kell szólni].

enerváltatik (anyagilag) erőtlennítettik, gyengítetik; a fi sărăci de către cineva/ceva; (finanziell) geschwächt werden. 1780/1804: Minthogy minden féle Causak a' Torotzkai forum előtt indulnak, ehez képest valameddig akármely Causa Torotzkai Birák előtt foly minden processusokba, ... külső Tisztekkal Ass(ess)orokkal semmi nemű

Literale Instrumentumokat senki ne expediáltasson, Inquisitiót se peragáltasson, Fő Bíró petsétjét se vegyen sub poena for. 12, mint hogy a' félékkel a' Szegénység enerváltatik [Torockó; TLev. 40—1].

énfelőlem 1. énrólam; despre mine; über mich. 1570: Azt valya Racz Agatha Nagy Benedekne, Erzebet Kopaz Jakabne hogy mykor Vas Marthonne hazanal voltanak egy korba, Es otth Egy masrol Bezellenenek Es az Rengeo Margith Leanya feleolis kyt ky vertenek volt*, Azonba Jwrt oda Kwthy Antalne, Mond nekyk myt Bezelletek vala Thalam En feleolem zoltok vala, Mondanak neky Im Amaz zegen vezet feleol zolwnk wala kyt ky verenek [Kv; Tjk III/2. 101—2. — *Ti. Rengeo Annát paráználkodás vádjával hóhérral kísértették, vesszőzötték ki a városból]. 1573 Anna Aztalos Imrehne* halotta Hegedwsne azt Mongia volt, Mind addeg orzagh kwrwayanak gracias kwrwanak Mondom ky Iambor vrt ely hatta es az ... ebbel* lakyk Myglen rea(m) bizonitia myt en feleole(m) Mondot [Kv; Tjk III/3. 74. — *Tollban maradt: vallja]. *Ti. lator-társával]. 1584: Monda Pulachernę Talam en feleollem mondat azt the mereth zemew, Monda Zabo Marthonne En bizony Nem monta(m) [Kv; Tjk IV/1. 233]. 1590: ez Al peres ... valamire valo gondolatlyaban zolt En feleolem illyen Zoth. Mordal'nak es Arwlónak mondott, vgj eset Enneke(m) hallano(m) [UszT]. 1625: azt monta az J: en felöllem ..., hogi székel moyses vramnak el hoztam egi diznaia es en segeswarat el attam [i.h. 99].

2. énrám; in ce mă privește pe mine, cit despre mine; auf mich. 1593: kyt en nem tudok hogj en hazamtol senkinek búzaja el vezet volna, en orssagnak neuet visselem volna Azertis masra gyanakottak, en feleolem Az sem gjanakodot semmyt Az kie volt [Szentegyházasoláhalu U; UszT].

3. énmiaitam /tőlem; din cauza mea; meinetwegen. 1592: Monda varga Mihalne vadadi-nenak eleibe aluan, Mit mondottal volt ez minap te en feleollem, hogi nem ehettél ne(m) ihattal en feleollem [Kv; Tjk V/1. 237].

A teljesebb szöv. az 1. jel al. — A szöv-beli első előfordulás az 1. jel-hcz, a második a 3. jel-hcz tartozik.

4. énértem; pentru mine; für mich. 1591: Rab Thamas vallia ... kostolam azomba az bort az kit merek vala akkoron, tahat alab valo. az a' bor az misiknal*, kit az eleot merek vala, le teom mingiart az czatio kupat ..., mondek Bornemi(zza) Gergeine Azzoniomnak, Azzoniom mit czelekedel, nem az ez a bor, akkit eddig arultunk, monda nekem, Nagi dologh, hizem eztis ki adhad, nam Baczi Thamas eoteot hatotis kjad egi mas vtan, hizem most sokadalom idele vagion, es zabad vagiok velle. En el akaram hadni az bort, de nekem azt monda hogy min-denek ellen eleget all en feleollem [Kv; Tjk V/1. 65. — *Tollvétség masiknal h.].

enged 1. engedelmeskedik; a se conforma, a da ascultare; gehorchen. 1569 Hoza mynekwnky Kys wasy Janos zentegody az felsegod paranczolyatyt Zent Marton nap elot walo hetfwn hogy any* hwt zerynt tanwkat vennenk be: My engodwen az felsegod paranczolyatyanak: ez zemleket eros hwtely megy eskwtoky It Thordan [Wass. — *Tollvétség lehet my h. ?]. 1573 Eoneky Nem volt myt tenny Engedni kellet Byrv pechetinek es ky atta neky [Kv; Tjk III/3. 306b]. 1591 Hogy ha penigh En magam uagj holto(m) utan maradeko(m) az en vegezesemnek nem Engednenk es ez feleol meg neuezeth Jozagoth ell nem Engednenk foglalnj, tehát Az korbelt Zakmar varmegjebelt Vice Ispanoknak is hatalmat adok es adtta(m) Cziak az en leuelemnek ereyeuel ki meny, es ez feleol meg neuezeth rez Jozagomath ell foglalni [Percsen Sz; Wlt]. 1610 Nagy menihart Vram Eo Kegelman Bibarczfalyu ... hua minkeot Bibarcz faluara ... hogy az Eo kegelme ki fogasa zereit valakikeot eleonke hiautna Eo kegelme, megj felettetneok, My Engethynk es az megj neuezoet helyre menthynk [UszT 4/3a]. 1635: Es mikoron ez Birak, Tanacz es Wenseg jo vegezeset eleottek el olwastak volna, Kadas Istvan engedelmes leon, de az teobbi az Czismasiaknak vakmereokeppen opponalua(n) magokat az keozsonsegek jo vegezesnek es directe coram (igy!) azt mondua(n), hogy eok annak semmi uton nem engednek s az Varga Czeben be nem mennek [Kv; Céhír. I. 12 Kv tanácsának végzése]. 1657 [A székieket] mind mások által, mind pedig személye szerint közikebe menvén, marasztotta csak egynéhány napig, és azután egyszersmind jobb lézen indulniok haza felé; de azok semmiképpen nem engedének urunknak*, hanem utra indulának Molduva felé [ETA I, 163 NSz. — *II. Rákóczy György fejnek]. 1712 Kolcsár András nem engedett a csóva tetelnek, ezért ő is potentian convictus [Szárhegy Cs; EHA]. 1722: Minthogy a Választott emberek hittel köteleztetnek az Ecclesia minden bönuminak gondviselésére, ha kiket a választott Emberek Megye dőlára el vetnek, tartozzék ezeknek parantsolatjának minden ember engedni, a ki el nem menne, derék Megye birságán, az az kilentz Magyar forinton maradjon [A hagyás-bodonai ekl. könyve. Cons. hat.]. 1814 oda jött Pávai Sámuelné Aszszonyom, mint régi volt szomszéd lakos ... az ő Kegyelme Szavának mi engedvén, utosittása, és ki mutása után vettők fel a métát [Dés; Ks 79. 29. 797].

Szk: ~ *kívánságának* teljesíti kívánságát. 1855 a' süto ház ajtaján végig halgattam, a' mint nagy ígéretek 's fogadások között erőt vett a' nevezett legény Miklos Annison, szüntelen azzal biztatta Annist, hogy ne féljen, ne huzza magát oly erősen tölle, engedjen kívánságának, mert ha valami baja következne belőle, a világ számára nem engedi s nem adja, hanem el veszi feleségül [Uzon Hsz; Kp V. 404. Ürmösi Rebeka (16) vall.].

2. átv meghajol/hajlik vki/vmi előtt; a se inchina/supune; sich neigen/beugen. 1560 Tovabba miért hogy az my Anyank testamentom tetele koronnis Jelen wolt benedek vram az testamentom tetelt Jol hallotta es sem akkor sem az vtan ellene nem zolt sewt Engedet neky ... es elt az neky hagyott marhakkal [Kv; SLt ST. 6]. 1569 Inteők Ewket az Igyenesekre (!), Melynek Mind az ket fel Engede hatra hagywan Minden Igyenetlensegeketh, Es közteők walo perpattwarkodasokath, kezeket be Adwan,

hogy az Minth My Ew közteok Isten Zerint El Rendelnők Azon megli allananak [Mányik SzD; IB. VI. 225/13]. 1594 Lakatos Istvan senior, vallia: Mikoron az ket fel akarattibol az ceh eozue giwlt volna, egi nihanizor ra kerdwk mind Lakatos Jstuan es Lakatos Tamast, ha akarnak az ceh itiletinek engednj, Lakatos Tamas es Lakatos Jstuan nem zolt semmit ellene az mi kereswknnek, hanem mind ketten ki menenek, be huiuk eoket, esmet meg kerdwk ha akarnak az mi vegezeswnknnek engedni Lakatos Tamas semmit akkor ellene ne(m) zola, hanem mikor ki monduk az mi tecceswnket, akkor kezde ozton mondani, hogy eo ne(m) akar az mi vegezeswnknnek engedni [Kv; Tjk V/1. 456]. 1655/1754 k. Ha valamely Mester ember, közüllünk büntetésben esnek, és a' Czéhnek nem engedne, hanem Kegyelmes Urunkal vagy a' T. Tanátsal fenyegetné a' czéhet ..., tartozzék a' Czének büntetést adni flor. 2 [Kv; AszCJk 9].

Szk: ~ *a békeségnek* hajlik a békeségre, hajlandó békülni. 1585: Gal Kowach vallia, Valamy reze zereit Andras Kowach engednj kezdet vala A' Bekesegnek, chak a' vala hatra hogy az Azzontis a' feleséget a bekesege Vigiek, de Az Azzony Nem engede a' bekesege [Kv; Tjk IV/1. 91] * ~ *az intéésnek* meghallgatja az intést/figyelmeztetést. 1581 Az my penig az ket Ellenkezo Ember dolgat nezy, Inchyek hogy az közönseges bekesege ne legienek haborythoy, seot az Intesnek enggyenek es zallyanak az bekesege [Kv; TanJk V/3. 242a].

3. engedményt tesz; a face concesie, a ceda; nachgeben. 1570: Jumar rea Engedeth volt hogy keolcheget Mind Jart megh aggya, chyak Azonba Jwth Be az felesége Kwthy Antalnak, Es azonba vgy wtheotte az Labawal az Jnath az vranak chyak Nem hatra eset, es Rwtwl kezdy pirongatny az vrat Myert Engedet Nekyk [Kv; Tjk III/2. 100]. 1577: eo kegmekis tekintwe(n) az varasnak teorokedesset lenne engedlemessel hozzaiok, ha penig eo kegmek vgia(n) Semmy vton nem akarnak engedny, e leowe gywlessen esmeg eo kegmek eleikbe akaryak venni [Kv; TanJk V/3. 153b]. 1629: az Varga .. tudo(m) mindenkor hogj ollyan Vezekedeo uolt en uellemis sokat haborgott de en engedtem sokat neki [Kv Tjk VII/3. 95]. 1653 Ezt megértvén a praedicator uraim, valami igen nehezen engedének neki és békeség lön [ETA I, 89 NSz. — *A mv-iek. 1601-beli eseményre von. feljegyzés].

4. ~ neki (nő) hagyja, hogy kedvét töltsé rajta; (femeia) il lasă/acceptă să-și facă plăcerea cu ea; (Frau) nachlassen/geben, Lust an ihr zu haben. 1570: Makay Benedekne Erzebet, hythy Zerenth ezt valya, Mikor az Monosthor kapwban lakyk volt az eo vrawal, Zeoch Demeter, gyakorta mykor az vra hon nem volt Rea Be ment chipte harapta, es Intete hogy Engedne Neky, Gerezuat es elegh keolcheget adna nekj ..., De eo Nem Engedet nekj, Aztis Monta Neky Mynem sokara lezen chynallywk be az Ablakot hogy szeotet (!) legen, Ezennel megh lezzen, De eo Nem Engedet nekj [Kv; Tjk III/2. 81j. 1573: Teglas Antal es Balint ... valliak ... My az hazban estwe hwl az santa hal az aztal mege vonwk Magunkat, Ely Ieowe kezter kerestury es Nem Engede Neky az santa, Azvtan harmadsor hogy ely Ieowe Melle fekwk az Santa Engede Neky [Kv; Tjk III/3. 62a]. 1584: Jlona Theolcheres Adam zolgalo leania, vallia, ilyen bezelgetest hallottam zaiabol Annak a' leannak Akj ferkel Miklosnal meg terhesedet volt, Mondwan: egykor az vram firtogat vala Es bewne kewan vala de Nem engedek nekj [Kv; Tjk IV/1. 227]. 1629: Halla(m) azt az fogoly legenytól hogy eskeszik vala azo(n) hogy

Isten engemet ugj segelien nem engede ugimond ennekem [Mv; MvLt 290. 164b]. 1634: Mihok ... kett ezteideje hogy utannam jar, hogy engedgiek neki, es el vezen, es az matkam-tolis azert valam el [Mv; i.h. 291. 31b]. 1724: Etsedi ... özve veszet Pekrivel, miért, (igy!) ezert, m(ert) egy Leány vagyon ott nála, a kitis kinez, vér, hogy miért ne(m) enged neki, Susinak hitták a Leánt [M.királyfa KK; BK. — L. még bereheszt 1. al.]. 1823: Csernátoni Sámuel Uram ... akár hol és akár millyen fejr népet kapjonis erőszakot téssen rajta, valamint akart veleimis Bánkossal, es minden adományaival ki-nált tsak hogy engedgyek néki, de nálam nem találta helyit el illantot ... más izben ismeg eljöt hozzám huzott ki a karomnál fogva egész ereiből, hogy mennek a pitvarba 10 fto Bánkot igirván tsak hogy engedgyek néki, ekkor ismég el pirongattam a Háztól hogy mennyen haza mert vagyon Felesége, s érje be aval [TLt Praes. ir. 65/827-hez Simon Jánosné Szász Éva (36) székely asszony vall.].

5. ereszt; a lása; lassen. 1578: Miért hogy penig az bekességet akarnak eo kegmek Incab keowetny hog sem mint a' pórt wzny, wegeztek ... hogy ... Biro vram ... kett az vrain kezzeól valaztona az fyevedelemhez ..., keo-nyeorógyenekis eo Naganak hogy az warast wegezessebe meg ne haborichia, Seot Engeggie eo Naga bekességre ha lehetny (!) az ket fel keozt. e pórt [Kv; TanJk V/3. 164a]. 1636: az Com-missarius Vrak teorekedenek Vdvarhelt Balo Georgyert, es Markosfalui Vram megh en-gedé Balogh Georgiert, de arra nem emlekeszem ha Jobbagysagra engette e azwagy mint [Usz; KaLt Apor István ir.]. 1653: Ezt megértvén a törökök, réa hajlának örömet. De azért a kik

azután jöttek vala — nem értvén a végezést — reá jöttek volna a hídra, de egy akarattól, ók is túl s mi innet nem engedték, hanem ellene állottunk* [ETA I, 136–7 NSz. — *1621-beli eseményre von.].

Szk: kezébe ~ átad. 1595: eo nekj kezebe engette Janos Gerebne azt az Arúa (?) feöldet [UszT 10/71]. 1604: En wgi Ertöttem hogy wgi Engette kezebe lukaczi wram Zekel görgynek hogy Zalagon wesse, walahol pinzt kerien reá [i.h. 18/167 „Nagy Mate Kecziety”^a pp vall. — *Kecset U]. 1608: megh egjenesedenek egjmassal Berei Marton kezebe engedwen az hazat, az elebbj megh uetel zerent, illyen keotes alatt. Hogy Berei Marton Getzy Jstuan Vram bozzusagara ualo embert az hazakban ne tarchyon, se karara ualot [Mezőbánd MT; MbK].

6. hagy, (meg)enged; a da vole, a lása; zulassen. 1568: Ezt halottuk my az Jstvantul ez Merhart (!) Jstuan fyatul, hogy am az Nenem simon Mesterne el akarya az hazat adny, de nem engede(m) es meg mondam Neky hogy el ne agya mert nekemys Rezem vagyon benne [Kv; Tjk III/1. 215]. 1570: Kowach Janos ... vallya, hogy ... egynehanzor kerte* Neb Janostul hogy nekj Engedie zantany Mert eo volna keozelb hozza Azt Monta hogy senkinek Ne(m) engedi Miglen fl 12 leh tezen erte mert nekj Harsandi annyeba atta zalogba [Kv; Tjk III/2. 116. — *Ti. a peres földet]. 1592: Azokot Balas Géörgy ne(m) engede el venne(m), hanem Azt monda hogy maszoris megh talalom [UszT]. 1606: az Jeoueuij Jobbaglokat ki nem Engettik vinnj [Dés; DLt 285]. 1621: Borbely Gergeljneis Beke Marthaszsonj avagy posteritassais Vincze Andrast es Istvant avagy az ő posteritasokot az ő neki adot örökseggnek birasab(an) megh nem habor-gattjak hanem bekesegezen birni engedik es hadgiak mindenik fel fiurol fiura nemzetségről nemzetségre, mind az fiu mind az Leanj agon [Asz; Borb. I]. 1638 mikor rekezt akarunk vala Czenalni az fejedelem eökrejnek, hogy nem engedi vala Szabo Matias ... abbol leön az ve-szekedes [Mv; MvLt 291. 157b]. 1687: láttam hogy Udvarbíró Vr(am)hoz s tudom is, hogy sok Labancz járt, ott ittak tánczoltak, melyet Hadnagy Vr(am) nem engedett volna, ellenzet-teis, affelettis esett az veszekedés, miért jártatya magához az Labanczokat [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a csehi lovas sereg zászlótartója vall.]. 1699: az mely kaszálló penig és egyéb mezei örökség ezen fundus után kezem alat vagyon, azt senkinek el nem idegenitem, sem penig semmi praetextus alat másoknak eli-degeniteni nem engedem [SzJk 321]. 1724: Ihol Etsedi Uram Mostis két póltúrást adott uram, elis vettem, és hogy ne(m) engedtem, hogy kö-zösüllyön velem, ugy el vere, alig vagyok belé [Názánfva MT; BK]. 1774: mondtam eo kigyelmének hogy az Majorság Földekből el foglalt darab földeket ne engedgye másoktul bitangoltatni [Mocs K; KS. Soos Ferentz (30) jb vall.]. 1820: a Cancellisták ... aztis írták

volt, hogy a Báro nem lett volna Aszszanyos, ... én ezt se mondtam, még tsak a' Czigán-
nékalis közösült Szemem láttára, velemis sok-
szor probalni akart hanem én nem engedtem
[Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Macodi Ana Serban
Vaszi felesége (38) vall.].

Szk: időt ~ neki a. időt hagy. 1847: Tegnap
estve 6 órakor megérkezett Györgyi, — alig
engedve nékie annyi időt, hogy megfűtőzzék,
mert szegény rendkívül fázik és didereg vala
..., — legott vissza kergettem a' Teleki udvarba
[Kv; Pk 7]. — b. haladékot ad. 1797: instálom
Ngodat alázatosan ..., ne hogy sok irigyeimnek
kedvek bételhessék, ultra spem Ngod Executio-
val, a melyre Törvényes uttya vagyon, rajtam
és Házomon valami szegényt üzzen ..., Enged-
gyen tsak nekem Ngod időt, mert betsülettel
meg fizetek [Gogánváralja KK; KsMiss. I].

7. szabadon hagy; a lása liber; (frei)lassen.
1579: orzag Teorwenye zerent ket zeker egymás
mellet kin el mehet chyak anni tagassagot En-
ggegienek az vtnak [Kv; Tanjk V/3. 187a].

8. lehetővé tesz, megenged; a face posibil,
a lása; ermöglichen. 1644: Eőreghbik Nyreo
Mihaly es Adam Peter Colosuarat hűteos Dui-
sorok ... Ez testamentumot ... minden reszeben
mys helyben hattuk, es az kinek mit legalit meghis
attuk az menyre az marhagnak keues uolta en-
gette [Kv; RDL I. 132]. 1776: Az farsangla-
sokot értém, bizony itt minden nap farsángol-
hatnak, ha az orszagos munka, es az egessegem
engedné [Nsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez].
1764: Nem mondom külömben hogy helytelen
fetsegésért, olykor kedvetlenül nem szoltottam
a ros embernek, de a mindenkor olyan mod(d)al
eset meg, hogy abbol tanulhatott volna, ha fán-
taslaja engedte volna [Középlak K; BfR]. 1789
a szőlőket a hogy lehetett s az idő engedte le
nyomtatattk és jobb reszit el fedtük, de még fe-
detlenis vagyon, de le vagyon nyomtatva [Ben-
cenc H; Ks. Bara Ferenc lev.]. 1806: igen sok
nagy fontos okok ... az én innét valo el távo-
zásomat nem engedik mivel leg ottan a' ngod
dolgai félbe szakadnak, és ha én nem nogatom
fűstté válnak [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly
lev.]. 1814: Cserétis emleget a Fellperes, de a
Csere vásár el rontásárais a Törvény másképpen
Actoratust nem enged Senkinekis. hanem ha,
a Cambiatum viszsza adását offerállya; a Fell-
peres pedig ezt nem tellyesítette ... erre nézve
is Actoratussa meg nem alhat [Mv; Somb. II.
tábl.].

9. átenged; a ceda; überlassen, zedieren. 1554
En Borlobassy linart Hedwrfay ... Engethem
az en vramnak Es Batyamnak borlobasy Ja-
nosnak Egy Jobagom felesegth (!) Jobagwl
gyrko peturne kapolnan lakozot vgy mynt atyam-
ffyanak | En Borlobassy Janos Hedwrfya
vizwntag Engetem Ez en vramnak Es atyam-
ffyanak Egy El zkwkt Jobagom a Kys tamast
hedwrfayt Jg hogy Ewrtkbe Ewe legwn az en
atyamffay az vytezlo Borlobassy linarti [Héder-
fája KK; BfN]. 1568/1585: Azert az en Reze-

metis ez fellwl meg Newezet Jozagokban neked
engettem hogy meg valtsad, de illyen ok Alat
hogy valamikoron az en Rezetem meg Akaro(m)
valtano(m) Ennekem meg tartozzal Minden per
patúar nelkwl az en Rezetem bochyatanod [Gye-
rómonostor K; JHbK XXVIII/29]. 1582: Mi
azertt engeduen az eo keuansaganak attuk es
engetteok es valliuk azt az meg Neuēzeott tewui-
seos darab feoldet hogy meg Irthassa [Dés; DLT
209]. 1594: Vgian jtt vamis vagion ... az Vr
Nagi Mihalinak Besseniei Miklosnak Zekeli Bol-
disarnak engette uolt jo akarattiabol egi nihami
eztendeigh [Kraszna Sz; UC 113/5. 28]. 1595:
Miert hogy kjraly Biro W magat és Biro Wramat
meg böczülén, hogy loait ide az útra engette,
nem is talaltunk volna az varosson Zabos loat,
mellyet Iob modgyaual el vehettünk volna ...
hagya Biro W hogy Kjraly Biro W(ram)nak
meg fizessek: Vtj Alio [Kv; Szám. 6/XVIIa.
145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1621: Az
elseo hazat Hid Vcza feleol, saiatul eo maganak
Trepiger Gasparnak* birni hagiom es engedem
[Kv; RDL I. 112. — *A kölcsönadónak]. 1655:
az Tatrangh uize folyasanak el arkolasa ...
tekergeösen es nem igyiesen lenne ... engede
eo Kgle az maga hatarabol bizonyos darab szege-
letes földdekett, azon Tatrangh uize arkanak
igyiesben valo el asasara [Hsz; BLt]. 1665:
a kis darab földet engednök és adnok oda
[Dés; Hr 1/14]. 1752: maga udvarházát a fa-
lusiak valami Katona Tiszt számára eli szegődén,
ezen Istállotis annak szükségére engedte [Buzd
AF; Ks 22. XXIIa]. 1820: Tudja, ... hogy
... Fell Torján* valami névvel nevezendő olyan
Sándor féle Jus volna, melyet a' néhai I. Sándor
Mihály és János egy Testvérek vagy magok bir-
tanak, vagy más valaki Birtokába engedtennek
volna? [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel prók. lev.;
csak az aláírás sk. — *Hsz].

10. juttat, ad; a da; geben, jm etw. zukommen
lassen. 1792: Mojzes János Uram azt mondá
hogy eo Kglminek a Limitatio szerint két szekér
fa itiltetett, meljnek egjgikét, Szabo András
ötsém(ne)k oda engedtem, minthogy a Néhai
édes Atjám itt M. Sákodon a néhai nagj Atjám
maga szerzeményiből a Léanjoknakis reszt en-
gedett volt [Usz; Borb. II „Agillis Franciscus
Palatka Senior ex M. Sákod” (70) vall. — *M.-
zskod U].

Szk: Isten szerencsét ~ neki Isten férjet rendl
neki. 1751: az én Pártámról valo orientalis Gyón-
gyómet adtam Kedves Atyámfiának Sombori
Sofia Aszszonyom(na)k viselni mig I(ste)n sa-
zerntsét enged es parantsol eo kgl(ne)k is [Szász-
vessződ NK; Somb. I].

11. engedélyez; a aproba/permite; erlauben,
bewilligen. 1573: Kis Antal hity vtan azt vallia
hogy kery volt eotet Hennig hogy Be Iaro
vtat engedne az eo kertenek vegén az Hennig
kertebe Mert az eleot ely Zoritotta volt viczey
Antal az eo Iarasat [Kv; Tjk III/3. 186]. 1578:
Ahul penig eo kegme Biro vram emlekezyk az
zomzedsagoknak niomas engedelmerol Miert hogy

az el mult Eztendeobe varosul eo kegmek el wegeztek volt, hogy senkinek Niomast ne engeggenek, Mostanis azon wegezest helien haggiak, es senkinek niomast nem akarnak engedni [Kv; TanJk V/3. 168b]. 1583 Gallaczy Annazon

Az kett haz Jobbagynak pedig el foglalassara Byrassara es Thartasara vgyan my elottwnk Horwath Kozma vramnak zabad Akaratoth ada es engede Elleo Nelwewel [Oroszfaja K; WLt]. 1613 oda Hunyadra rendeltetet Harmintzadosunknak Varadj Janosnak, plena authoritast engettunk, hogy ennek utanna az mely kereskedo Emberekhez suspicio leszen, az regj usus szerent zazlonk alat s egebutts az hun keuantatik, Marhaiokat reuidealhassa es ha miuel többet raitok talalhat, aszt diligenter mi szamunkra confiscalya [PLPr 35—6 fej.]. 1690 el menenk a' Tovissi Ferencz kapujához, Es be kerezvén az eletire Tovissi Ferencztől, be boczáta, Es az eletin a fa keresesere szabadsagot engede [Hagymásbodon MT Bál. 62]. 1753/1781: négy Madai Sesslok felett az edes Atyám Paul Opra nevü emberrel veszekedvén, . Kun Gáspár vr szabad electiot engedett az atyámnak hogy akarmellyiket válasza és birja [Máda H; JHb LXXI/3. 275]. 1766: az városokon elég Fundus vagyon, olyan, az melyben szekérrel bé járni nem lehet, a' Szomszédok mindazáltal azon defectust nem tartoznak ki potolni, és a' magokén bé járot engedni [Torda; TjK V. 310]. 1789: (A toroczkaiknak) Mesterségek folytatására ha vagyon elégséges fát engedyen, ugy azonb(an) eztet: hogy az Ordo sylvestris observáltaksek [T; Thor. XX/10]. Szk: egész autoritást ~ teljhatalommal ruház fel. 1737: Ezenn Nms Városnak közönséges Ré-tinek fel-osztására, deputáltatott és exmittált betsülletes atyánkfiait, ha ki, in opere illetlen szókkal illetvén motksolná, és igazágtalansággal valólná; tehát non obstante Nobili p(rae)rogativá, Osztó-Bírák atyánkfiainak ó kglmek(ne)k egészsz autoritást engedünk meg-büntetésekre . Úgj az egjmás között való versengésert is [Dés; Jk 480b].

12. kiad/bocsát; a emite/da; erlassen. 1573 Meg Ertettek Eo K. varoswl az chiasar lewelet Melliet Az feidelem Teorekedesere Engedet az Aros Nepeknek [Kv; TanJk V/3. 94a].

13. elenged (vmennyiből vmennyit); a lása/reduce (ceva din ceva); nachlassen. 1573 <Mo>lnos Myhal Azt vallia hogy latta azt Kalmar ferenchne egy hancharal kenallia volt az Sombory harminchadost De Nem alkhatak meg egymással Az vtan adot egy lewelet neky kybe 10 fltot Engedet volt Az vayda az harminchadba, az lewelet ely veotte teolle De az vtan fely Nem twtta Iacabnak, hane(m) Mind meg veotte Rayta az harminchadot [Kv; TjK III/3. 210a]. 1582: Az ado zedeok Zegenjeknek Niomorultaknak es betegeknek es egieb zwkeolkeodeoknak az Adobol Engettenek ky theot ez extendeoben f 34/61. Relaxaltak akith el eskwttenek es el tagattanak f 4/55 [Kv. Szám. 3/VI. 9 Diosy Gergely not. kezével]. 1599: Lucas Trausner ... fassus est

isto modo. Ez el mult wdeobe(n) vgy mint ky kelet tayba(n) Ieowe hozzam Kópeczy Janosnak egy embere, es Ielente Keopeczy Ianos zowawal, hogy valamý penzt kwldot volna az vra Balint deaknak Az penznek penig ezer forintnak kellett volna lenny de eppen vgy monda ne(m) kwldhette volna el, Azert ha chiorba(n) el ne(m) akarna wenny tellyessitene(m) kj vagy lennek kezes erte, kernemis hogy engedne valamyt ... Erre Balint deak Azt monda ... en eczersmind az tellyes Summat kezembe(n) kewanom [Kv; TjK VI/1. 274].

14. (követelést) leenged; a scădea/lása (din creanță); (Forderung) er/nachlassen. 1570: Borbely Janosne valya, hogy Mykor egy Nap haza Ment volna Talalta hazanal Alcz Gasparnet, Es azt Mongia volt az vranak, Am Mogioro Esthwan 13 ftra Engede Az Adossagot [Kv; TjK III/2. 174].

Ha. 1570 engedwyn [Sár.]. | azyrnt engettynk neky [Néma*; Told. 31/1. — *Eltűnt település Mezöriucs (MT) közelében].

engedékeny kb. süillyedező; care se lasă în jos/se cufundă; nach und nach sich setzend. 1856: Az Udvarház ... fundamentuma engedékeny kiporlo, 's alapos kijavítást kíván [Mezőbánd MT; TSb 39].

engedékenység ingäduială, ingäduintă; Nachgiebigkeit. 1835: minden viszátkodást az ő nagy Engedékenyséinek s Embereihez valo szerfeletti Atyáskodásának lehet tulajdonítani [Zsibó Sz; WLt].

engedelem 1. engedelmesség; asculcare, supunere; Gehorsam. 1581 ha az feyedelemhöz valo hwsegre keotelezetetyk eo kegmeket az orzaggal egygywt Abba semmy ellent ne tarchyanak, hanem hwseget es Engedelmet Mutassanak [Kv; TanJk V/3. 245a]. 1590 eo kgmek Varosul mind Jsten eleot s mind emberek eleot tanobizonsagot téznek, hogy fegyver leot volna feyeok felet, sem Igiekezhettek volna Joobadon (így!), Amint Intettek Bor(nem)izat ez eleot valo gywlesbennis a' bekesegre Bornemizatis Nagy sok munka vta(n) az Engedelemre birtak magat az varos io Akarattiaban Adwan [Kv; TanJk I/1. 142]. 1778: Alázatos és kész engedellemmel értvén Natságod parontsolattyát a' Biroságrt való kalálka felöl, mely szerént a' kaláka Taxáját a' Contributionis Tabella szerént parontsolja bé fizetni [Torockó; Bosla]. 1784 Anno 1784 d: 25 Aprilis szegötteti fel inyasnak Et Lingér (!) janost, mestersegré, Harom Esztendejik (!), hogy tartozzek hiven Engedelmmel szolgálni [Kv; KCJk 69b].

2. beleegyezés; consimțămint, asentiment; Einwilligung. 1571 Towabba vannak nemely falwk határan chinalt molnok kyket az varhoz Telegdi Mihál chinaltatot, vannak ollyakis kyket egyebek epitettek eo engedelmebeol hol soha az eleott molnok nem voltak kyk miat faluknak meg mond-

hatatlan karok vagion nemely myatt penig regi molnok megbantattak [SzO II, 330a székelység panasz az egy-hez]. 1573 Zabo Pál hity vtan azt vallia hogi ... Az azzony eo hozza Ment volt es kerte volt hogi zegitsegel lenne az Zena vetelben. Eleozor Mennek Gergel Antalhoz es ott veottenek egy zakast ., Es az Zena Eo Zamara allot, Megh az vey Iosa elys keoltet volt benne egy élet Darochy Engedelmbeol [Kv; TjK III/3. 307]. 1582 Fassio Io(ann)is Linzinger al(ia)s Borbely en az aszonynak engedelmbeol es kiwansagara vgy foktam hoza es menel Jobban Tuttam vgy ygyekeztem meg gyodidttany (!) [Kv; TjK IV/1. 59d—e]. 1681: Az Taxasok ... reglenten az földes Ur engedelméből, egi szél szánto földet magok között fel osztottak Ezek nevezetnek Nyilas foldek(ne)k [Hátszeg; VhU 147]. 1685: Isten rendeletet követven Tekintetes Nemzetes Banfi Pál Uram, az en Attyaj engedelméből jegyezte volt el jóvendóbelj hazas Tarsul Kata Leanyomat [JHb lakodalmi meghívó]. 1777: tudom az Kelniczka az czelnaiaak által bocsatattak az juhokot, az Igen patakiak* is az Csomornara edgijk a masik engedelméből [Celna AF; EHA. — *Igenpataka (AF) lakosai]. 1728: az Szűlei engedelméből [Dés; Jk].

Szk: *hire és engedelme nélkül* (vkinek) tudta és beleegyezése nélkül. 1589/XVII. sz. eleje: Ha tértönnék az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuse, miuenek giakorlasanak okaert, annál az Mesternél az hova bę ment volna, tizen eötöd napnal touab ne lakhassek, se miuelhessen. Az mesteris az Ceh mesterek hire, engedelmeinekwl touabnalla ne tarthassa, ne miueltesse, eöt forint birsagh alat [Kv; KómcART. 10—1]. 1651: senki keözwlleok* az ser latok hirek s engedelmeknelkwl egy penz arrátis se kulseö, sem penigh it levö ember(ne)k semmi szin es praetextus alat, se ejtelenkent se nedrenkent sem penigh hordonkent ne mereszellie(n) adni [Kv; PolgK 142. — *A „Serfözeök keozwl”]. 1740: Szörnyü hogi Kgd Hazas fiat Njegovánnak, az én hirem s engedelmem nélkül, Dombon szolgálni állani meg engette [Gernyeszeg MT; TKhf Teleki Sándor lev.].

3. engedély; aprobeare; Erlaubnis, Genehmigung. 1552: Leown Jlyen vegezesis hog' ha az isten feyedelmet adond tahat az ew pechetty alat, adian leuelet az lenelnek Rendy zerynth es Engedelmet, kireol mi attuk es Jelen valo leuelet, mynd az keth feel Byzonsagara es otalmara [Mezőszengyel TA; BfR]. 1559: Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walasztangya Maganak. ... Annak harom Ezthendeygh ne legyen zabad, Mezarlany. . Ha penigh az harom ezthendeygh megh gondollya magath, Ees az Mezaros Mesthersegre akar allany, Azth Semmy keppen Ne mywelhesse Az waros hyrenelkywl es engedelmenelkywl [Kv; TanJk V/1. 57]. 1566: alazatosan aianliuk magunkat, Felseged kegyelmessige szent miltoztatnek mind az minnen szemilyünknek, szolgálk es földön lakoink állapottiokat oly módon rendelni, hogy my mind az felseged szolgál-

lattiaira, orzagul ualo hadakozasra, hazunknak es iletünknek taplalasara lehetünk elegek az Felsiged kegyelmes engedelmből [SzO II, 186 a székel főemberek és löfök folyamodása a fej-hez]. 1598: Kozak Janos és az Varos Biraia Zabo Georgy perelnek az Thamas Deak haza kivolt, ahöz valo ingo Jok feleöll . . Ahogy Kozak Janos tiltotta megh az fellyel megh Irt hazhoz ualo Kalmar Zeket hogy senki ben(n)e eö akarattyanelkyl ne Arúlyon . . . , vetekednek azon(n) hogy az a zek ne(m) ez hazhoz valo volt volna . . . Az Jk Biro Vra(m) es Varga Ambr(us) kezek megh bizonitani hogy az zeket chak engedelméből birtak mikor ez hazhoz birtak [UstT 12/8]. 1602: en az taualy Eztendeobe czienker Istuan Engedelmbeol birtam a tanorokot, Ez Jdenis Eo akarattibol czinaltam be [Szentábrahám U; i.h. 17/38]. 1619: mj eleottwk (!) Nemaj wajda Janos tilta wajda Ferencet . . . hogj az eo puzta haz hellet ne ellene* s penigj (!) feoldejtt Ne ellene eo Ingedelme Nelkwilj hatalmaswlj mert ezek elleeotte wajda Janosnak mjd (!) puzta helljtt be kertelte es elle de wajda Janos azokrwlj tilta mj elletwk (!) hogi Ne elne Hodna beket nekj [Gyerömonosor K; Ks. — *Így! Olv. élle; értsd: élne]. 1654: az mely földem ennekem vagion az falu engedelméből kezdettém fell szegni [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1687: Ki küldött Tolvaj kergetni, Hadnagy Vr(am), olly parancsolattal Valakinél vagy Szatthmári Commendans, vagy Caraffa Levele, nem lészen, meg foghjuk, ha meg ne(m) adgyák magokat, meg ölyük, edgyetmását el kotyavetyélyük, Az szerent menué(n) eö kglme parancsolatyából Berekszórais*, magát el szalasztottuk az Tolvajt, holmijét el hoztuk, el kotyavetyélytük eö kglme engedelméből, magá(na)k is Hadnagy Ur(amna)k egi Tallért küldöttünk belőlle, de mig haza érkezünk, addig Gratiat adott néki, akkor is Tolvaj vólt, mostis az, Edgyetmása el kotyavetyélése miatt bujdosásb(a) este(m) [Szilágycseh; GramTr VIII „Nagy Lázlo, Szabad Legény” (30) vall. — *A v. F.berekszóra (Sz)]. 1750: az Italárulás is azon helyen Város engedelméből volt-e [HSzj italárulás al.]. 1776: A Dispensatiot lattam . . . , egyenesen nékem volt dirigálva, vagy engedelméből a Kóródi Káplánnak [Egrestő KK; Gyl „Jos. Székely parochus cath.” (28) vall]. 1823: a Dévai határon található Juhokot szorgalmatosan végye vétesse Számba, hogy mitsoda mennyiséggel találtassanak, azoknak légyen engedelme, Czédulájok hogy itt pászcuálhassanak [Déva; Ks 91. C. 12]. 1838: ki engedelméből vágad azan Létzeket? [Dés; DLt 8].

Szk: *engedelmet nyer* engedélyt kap/nyer. 1790: (A) Szőlős Gazda . . . maga Authoritássából A rendelt idő előtt Szüretezni ne mereszellyen, hanem ha bizonyos okai miat ezen Szabadságra magának engedelmet nyer a Szőlős Gazdától [Karácsonyfa MT; Told. 76] *engedelmet nyerhet. 1782/1799: En Ratz Ferentz Torotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni . . . , a midőn . . . eddig valo szokásunk szerint szabados árulás

nem engedtetett a szalonnába kántelenített-tük (!) mis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön három forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torrockó; TLév. 5/16 Transm. 369].

4. engedmény; concessio; Vergünstigung, Ablass. 1573: Az Erdeo Arrat is Az Biro es polgar vrain ky Myt veot volt Meg aggyak, Mert eo k. varosul abbol engedelmet Nem tehetnek senkinek [Kv; TanJk V/3. 94b]. 1580: Biro vramnak ... tellyes Authoritast adnak hogy Az keonyeorgoknak Allapattiok zerent Az engedelmet Moderalthassa de vgy hogy tellyessel ne vezesse el az Lato mestereknek Az eo Jutalmokat [Kv; i.h. 221b]. 1642/1722 k.: ha pedig azok közül valaki a fát meg nem hozna Pünkösdig, az olyan embert a Sz: edgyháziak a Megyevel edgyüt flor. 1 büntessenek edgy penz engedelem benne nem leven [Beresztelke MT; GörgJk 79]. 1770: kivált a Nyári munkan mikor Szorgos dolog ideje volt egész hetekett kellett az Uraság dolgán töltenünk hanem mikor a' dolognak Sujjan átal estünk akkor volt engedelemis [Babuca Sz; IB].

Szk: ~mel műlik el elengedtetik. 1575 ertyk hogi Nagy Resze fely zedétlen az Adonak, Azert azt akaryak eo K. hogi fely zediek tellessegele ..., Mert Nem Akaryak — hogi az ado egimasra rakodik Ez chik Restanciaba vagi Engedelemel mwliek Ely [Kv; TanJk V/3. 117b].

5. engedékenység; ingāduală, ingāduintă; Nachgiebigkeit. 1578 Miert hogy az politiakba, es embery tarsasagba az rendtartas es engedelem minden tiztesseges, es bodog állapotoknak meg maradassara ige(n) zwksegessnek esmertetyk, az engedelem penig giakorta az wak mero batarsagot zokta nemzeny, Azert latwa(n) .. hogy az engedelem zerzet it onne(n) keoztek is valamý mod neikwl valo batarsagot, Annak okaert wegeztek ... hogy ennek vtanna minde(n) zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vag iffiu vag' örögb, tiztessegesse(n) zollyon itben az gywleosbe egy masnak [Kv; i.h. 169b]. 1676/1681 Mint hogi penig az hol à félelem ninczen, ot böcsfület es tiztesség is nincz, azert à keves alatta valo p(rae)sidiariusokat félelembéis tarczsa, es tarsul magat nekik ne adgya*, mind azo(n) által à felettébb valo kemenyseggel à p(rae)sidiariusokat el se idegenicze, hanem à félelmet engedelemmel is mérsékellye, böcsfuleteket à szegeny legények(ne)k is az eo mi voltak szerint adgia meg mindennek [Vh; VhU 664. — *A castellanus].

Szk: akarya az engedelmet hajlik az engedékenységre. 1579: Meg ertettek eo kegmek egez varasul Az Mezarosok kevansagokat melyek zerent Akaryak mind az engedelmet s mind az egienetlensegnek le zallitassat, tudny illik hogy meg engedik Az hentelereknek az vasart zereda naponis zabadon barmot vehessenek es három nap arulhassak chyak hogy Az teob Articulusok Maraggiának helyen [Kv; TanJk V/3. 191a].

6. elnézés; trecere cu vederea; toleranță, indulgență; Nachsicht, Verzeihung. Szk: ~be megy elnézetik, megbocsáttatik; a fi trecut cu vederea,

a fi tolerat; nachgesehen/verziehen werden. 1584: Az Ado zedeo vrainis panazolcottanak hog a' pechetlesteol az zolgakat meg fogtak volna varosul, es Innet bizodalmot vewen a' keossegh resten hozna be az adot, vegesztek eo kgmek hog mikor elseobe be pechetlik valakinek hazat à zolgak Es à pechetet az ember le vonna, tehát az elseo engedelembe Mennyen, ha masodszor is az pechetles meg leszen az hazan, es viszontagh le vonza, tehát ket penzt vegienek raitha [Kv; i.h. 278a] *engedelmet instál/kér a cere iertare/scuze; um Verzeihung bitten. 1803: én penig alkalmatlanságamrol engedelmet kérek [Széplak KK; 94 Vegyes ir.]. 1812 ujjra mondja a Groff Ur eo Nsga: Édes Tiszteletes Uram! mennyen bé ismét a Nagy Aszszonyhoz és a Tegnap estvéli le kötelezésem szerént ujra kérjen engedelmet [Héderfája KK; IB]. 1834 oda jött hozzám (engedelmet instállok:) nagy véresen, úgy el ázva hogy a' lábán állani már nem tudott — ott motskolni 's háza rontásával kezdet vádolni [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev.].

7. könyörület; indurare, milostenie; Barmherzigkeit. 1589/XVII. sz. eleje Bereczk Mihály, Bekeniesi Mathe Ceh mesterek Keoniörge-gnek ..., hogi mi* az eo Vjonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedelemmel vennök [Kv; KőmCART. 2. — *Ti. a (város)bíró és a tanács]. 1653 (Lápos vidéki jobbágyaim) derék takarodásnak idején Gondviselőim által valo parancziatomra, hivatalomra, Czegei házammal valo majorsághimnak be takarítássára . el nem jöttek, hanem imide amoda kezdtek volt lakohellyekből is bontakozni, távozni, mely czielekedetekért nagy büntetést érdemlettek volna töllem: mindazonáltal, ... szoffogadatlansagokat engedelemmel és kegyességgel szenvedtem el nekik [Cege SzD; Wass]. 1700: Pásztor István ... azon kül azt találta mondani ki ki az lelkét megh tapogassa az törvény tételben Ezekért büntetődött Pásztor István négy forintal nagy engedelemből [Kv MészCLév.]. 1736: azon haz és fundas iránt, mellyen ingyen valo joakarathol s engedelembol lakik, senkivel semmi Conventiot, vásárt vagy tserét tserét* ne attendallyon, különben ha efféleben Comperialtatit eo facto turbalatik simpliciter [Torda; Tjk I. 100. — *Így, kétszer !].

Szk: engedelmet tesz könyörül. 1584: Az varos procuratori Ielentettek hogy sok gonozsagh volna az varosson es Eyel Iaro es parazna Azzony Allatok megis elegen volnanak, kiket az eleobbj mod zerent teorwenniel keresnenek ... Azert hogy Varosunk tizta legien es a' gonozsagh Naprol Napra Ne giarapoggiek ... Vegeztetet hogy Walahol effeleket tudhatnak, Iarianak el teorwny zerent dolgokba(n) es Aký mith erdemel, vgy bewntettesek, Az ortaly mondo vrainis p(ro)catort vallianak, es az gonosz embereknek semmiben engedelmet Ne tegienek, hane(m) zemefy valogatás nélkül el Iarianak a' bewunek bwntetesebe(n) [Kv; TanJk V/3. 286a] *minden ~ nélkül könyörtelenül. 1570: ertyk eo kegek aztis hogy Fe-

yerwary Imre adot Nem akar adny sem wrzeny . ezt eo kegelme Byro vram ezt Neh engedye hane(m) wonast vessenek Rea es az adot mynden Engedelemlenkwl megh vegek Rayta mynd penigh wrzesre Rea vessek [Kv i.h. 13b]. 1584: Marad in Summa f. 450/0, kit varga Lazlo be tartozik éppen Zolgaltatny minden Engedelemlen kwl [Kv; Szám. 3/XV. 22]. 1655/1754 k. Ha valamely Mester közülünk ... a' fel-fogadott miveket fogadása szerént tisztességesen el-nem készitené, és a' miveltető emberrel meg-nem békélvén, hanem a' miveltető embernek a Czéhét kell meg-busítani felőlle ., tehát a' Czéh minden engedelem nélkül meg-büntesse flor. 2 [Kv; AsztCJk 8]. 1808 mikor Czéh gyűlés van, és temetési kísérés kor tisztességesen jelennyenek meg, sőt aki Surtzson vagy Sapkason menyen annakis 1. Mfor. a büntetése minden engedelem nélkül [Kv KCJk 21a].

8. kegyelem; milä; Gnade. Szk: *Isten engedelmeiből* din mila lui Dumnezeu; durch Gottes Gnade. 1542 Ez lewel adassek az en kegelmes wrmannak Zalay Janosnak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrewk wranak nekem kegelmes wrmannak. Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmesseges engedelmebol elthgy walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wrmannak [Fog.; LevT I, 16 „Petrus Orozy” lev.]. 1623 Az diuisiot Jstennek Engedelmebeöl el vegezue(n) Az Aruat Mihokot biztuk az edes Annia gonduselese Ala [Kv; RDL I. 121]. 1654 Jsten engedelmebeöl Edes Fiam ide Fejervarra jeöuen it walo gonduseleödet eleömb(e) hiuattam wala [BesztLt Kemény Jánosné Kallai Susana lev. fiához; csak aláírása sk].

◇ Hn. 1813 A B. Hunyadi Patakon Engedelem nevö Fogado mellett [Bh; KHN 24].

engedelemnyszerés bocsánat-nyerés; obtinerea iertării/scuzei; Günst/Gnadenerlangen. 1812: Én a' Groffnak a nagy Aszszony feletét referaltam — és ismét kért a nagy Aszszony előtt walo engedelem nyerésre, ismét meg próbáltam azután kétszer, háromszor különös inditto okokkal, de mindenkor Negativát nyertem [Héderfája KK; IB. Molnár Gyögy ref. esperes vall.].

engedelmes I. mn 1. készségesen engedelmeskedő; ascultător gehorsam. 1636: az Cizmasiak mindenekben engedelmesek lesznek, az Wargakis minden priuilegiumokat es igazságokat vellek keozlik [Kv; Céhir. I. 15]. 1682 Mihaly Morar . kötte magát . . . hogy Nemzetes Boer Sigmond Vram(na)k es ket agan levö posteritasinak igaz hü engedelmes Jambor ös örökös Jobbagia lesze(n) [F; Szád.]. 1801 Engedelmes szo fogodo Liánya P H^a Tresia [Mv; SLt 17.; — *Aláírásban; olv.: Petrichewich-Eorváth]. 1778: Az Nehai edes Atyámtól hallottam, mitsöda engedelmes Fiu volt Etzken Miklos az Attyához, mert Attyának az Kas Meheit az Kertben mind az földhöz verte, könyveit mind öszve vagdalta [Albis Hsz; BLv.].

Szk: ~ *lévén* engedelmeskedvén. 1576 My azert latwan az Ngod paranczolatyat, Engedelmesek lewen az kyket eleönkben hywanak My azokat Meg eskeötök [Jobbágyfva MT Bál. 78]. 1585 Azertt my hywek es engedelmesek lewen, veweök az eö Naga parancholattiath, es az vallasokat be veweok es tw keteknek Jrwan kwldeök [Gyerömonostor K; KP]. 1589: Mi azert az mint Illik engedelmesek leuin az Ngd paranczoltianak Elmentewn Deesre az megh neuezet Napon es eztendeoben [Dés; DLt 226]. 1592: My Azert az eo Naga poronchiolattianak engedelmesek leuyn, Elmenenk Kobatfaluaban Kachio Jakabne ellen es eo teolle ozlasra kereok . . . Benedek Janosnenak . . . iozogat, eorekseget [UszT]. 1595 kegmes Vrunk my az Nagod Paranczolatyanak mindenkor, a mint illyk, keszek Vagyunk engedelmeseknek lenny, seöth eletwnkelys azth megh telliesittenwnk tartozunk [Mv MvLt APol. I. 79B]. 1606/1674 Thuri Kata aszony hoza nekünk az mi kgl Urunk ö Nga Meltosagos Compulsoriu(m) mandatoma<t> Jlljen okon hogy ö klme az mel<ly> v> allokot mi elönb(e) allatna azokat erős hüttel megh eskütnök, Engedelmesek leue(n) Annak okaert el menenk Aknan az Aknai Fö biro Sipos Mathe Ur(am) hazahoz [Désakna; Borb. I.]. 1610: Mw azert az Felseged paranczolatjanak engedelmesek leuen az meg neuezet napra es heljre az kiket mw eleonkbe hyt azokat meg eskettettwk es vallasokat az mw hitwnk zerent fel Jrtuk [Gysz; Törzs]. 1650: Akarok kegielmeteknek Ielönteni hogi hoza mvneknwk az Vice Kiralj Biro Vram peczietit Vduarhely Varosaban Lako Töltserös Mihaljne Erseböt azon nemes szemelj az melliel hiuata mvnötök Ezon Vduarhely Szekben Svköben az Nemos Laios Ferencz hazahoz nemw nemw bizonsagok(na)k megh feleltetesire, Mi azert Engedelmesok leuen az tizt Vram peczietinek el mentvnk [UszT 8/64. 57a].

2. készséges, serviabil, gata de a face un serviciu; bereitwillig, willfährig. 1626: De kiualt-keppen az Controuersia leön, az Gieöngieös parta, es Koszoro felet megh mutogata Anna Aszszoni, hogy maga sayat keresminibeöl Czinaltatta, es az Eötsenek adta, illien Conditional hogy Ennek-utanna Egi mas keozot az feleol megh alkud-gianak es megh oszszak, Az melire Szabo Mihalne Sofia Asszonis Engedelmes leon, es vallast teön mi Eleottwnk hogy mint io Attiafyak Egi mas keozot megh alkuszak [Kv; RDL I. 16]. 1730 egy Nehány esztendöktöl fogva Mihálc Ferencz Uram . . . Miko Judith Aszszony mellet lévén, Mindenekben kedve keresö engedelmes jo Atyafiságát Mutatta eö kegyelméhez [Somlyó^a; Borb. II. — *Csiksomlyó].

3. kedvező; favorabil; günstig. 1581 eo kegmek . . . tekintwe(n) Az wdönek swlysgat (l), es az baromnak draga voltat egy fontra engettek volt Az husnak el adasat, Mostan Azert Latwa(n) iste(n)nek keg(el)messegeböl az baromnak olchyyat voltat, es az wdönak engedelmesb Allapattyat, Itiltek eö kegmek hogy melto Az arranak is megh zallany [Kv; TanJk V/3. 239a].

4. enyhe; moderat, strins; mäßig. 1804 Egy esztendeig 's 10. Holdnapogik (!) lévén segéd Pap, mely időre a' leg engedelmesebb számítás szerint is Competált volna 400. véka gabona Kapláni fizetésbe 284. véka gabonának piatzi árát . . . törvényesnek állítottuk [Nagykapus K; KszRLt].

II. Névszói-igei áll-ként; ca predicat nominal; als Prädikatsergänzung 1. engedelmeskedik; a se supune, a da ascultare; gehorsam/folgsam sein. 1568 My engedelmessek voltunk az felseged paranchiolatyanak kymentewnk az peres feold zynereh [Gáldtő/Gyf; JHb XXIX/28]. 1581 mindenekben Engedelmeseknek akarunk lenni, ahöz tartani magunkat az my az fel(seged) paranchiolattia es az haza Chendez bekesseges allapattia mind adonk be szolgáltatassaban mind egyebben [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1592 a' Biro es tanach az eo valasztasokat, Eskwtsegeket eott Gyra ewst bwntetes alat fel vegiek, de az Communitas igen engedelmes legien a' tanachhoz [Kv; DiósyInd. 41]. 1670 Ertem az Pwspeok Vram parantsolattiat es az kegyelmedetis Esperest Vram, hogy kgtek ennekem azt parantsolliya, hogy tizen ötöd napra haza mennyeik, Chiki Simonnakis* hogy haza fogadgyon, azért . . . ezt mondom, hogy en az teorwenynek mindenkoron engedelmes voltam s wagyokis, de mostan ne(m) engedhetek [Uzst 20/223. — *Ti. az asszony férjének]. 1695: mi is azért engedelmessek lévén a Ngod Méltóságos, poroncsolattyanok el menénk . . . es az mely valokot hivatta, Mi azokot erős hittel meg esketők, es . . . Valássokot Ngd(na)k meg irok [Buzásbesenyő KK; LLt IV. 30/24]. 1733: Mi azért Ő Ngának* Parancsolattyanak engedelmesek akarván lenni el mentünk az Primi-pilus Szabó István Uram házához [Altörja Hsz; Borb. I. — *Ti a főkirálybíróénak]. 1777: Koszta Vaszily mindenekben engedelmes leszen a Méltóságos Földös Ur Porontsalattját helyben viszi [Kük.; SLt 35. AA. 57].

2. (kérésnek, kívánságnak) enged; a satisfice (o cerere/doleantia); (einer Bitte/einem Wunsch) nachkommen. 1631 mys tiztünk szerent az varas teorunjet, es az Constitutionnak tenorat megh mutogattuk volna, az Eö kijjelmek keuansaganak Engedelmesek leonek [Kv; RDL I. 116]. 1752: azért engedelmes lévén az Exponens keresén(e)k . . . el mentünk* [Backamadaras MT; Born. XIV. 12. — *Köv: az ügy előadása]. 1807 En azért (!) Engedelmes Lévén az Exponensek ő Kegyelmek kérések(ne)k és a praemissaban meg irt Esztendő Holnap napján . . . Vadasdra* leg elsőb(en) el mentem az Németi Mihály ő kegyelme Házához [Msz; Ballev. — *MT]. 1833 En azért, hogy az fennebbi kérésnek engedelmes lehessen s hivatalos köztölősségemnekis eleget tehessen a fenn irt Atyafiak közzől elmentem Elsőbbennis Nemes Pétki Sámuel Uramhoz [Sinfva TA; Borb. I. „Fogarasi Huszti István nemes személy falu hites jegyzője” kezével].

3. (nő a férfi vágyának) enged; a ceda (dorinței bárbatului); (Frau dem Wunsch des Mannes)

gefügig/willig sein. 1601 Egynehanyzor hallottam Ewa azzonnak zayabol hogy mondotta hogy Keomywes Caspartol valo az gyermeke es eotet olyan zep zawawal veotte rea Keomywes Caspar hogy el valt Immar az feleségeot, es chak engedelmes legyen el vezy eotet [Kv; TJk VI/1. 527].

4. meghajlik/hajol vmi előtt; a se supune la ceva, a se inclina in fața; ergeben/gehorsam sein. 1592 Balasi Balint vallia. Bekessi Gergeli dolgaba egiebet nem tudok hanem az battia Gialubol ily okkal zabadita penegh megh, hogy valamit az battia teolle keuan kj neki tiztesegere lenne es eleo menetire, azoknak engedelmes lenne, kit eo nagi ereos eskwssal (!) fogada [Kv; TJk V/1. 242]. 1629 De megh Jntue(n) eoket ez Zent bekesegre, mindenik fel, az mi Jntiswnknek Engedelmes leon, es Compositiona menenek mi Eleottwnk Illien Conditiona! [Kv; RDL I. 141. — *Köv. a feltétel előadása].

5. beleegyezik vmibe, rááll vmire; a consimți la ceva, a fi de acord cu ceva; mit etw. einverstanden sein. 1584 St(e)phanus Pulacher Regius Judex fassus est . . . Pechy Jstwan . . . ereos-jen keonyeoreogh hog lennen engedelmesek Ados-saganak megh hagasaba(n), kire . . . rea hailank . . . Es vy Comp(ositio) lewel kele akor az eo Adossagarol es vgmint ket zaz f(orin)tal leon Ados az Comp(ositio) Altal . . . Az c(om)p(ositio) eleot eoteod fel zaz forintnak talaltatik vala Adossaga [Kv; TJk IV/1. 326]. 1598 Rettegj Mihali vallia. Az Anniais es huga Azonkeppen kertek hogy engedelmes legien az kutnak keoz voltabol . . . Mikor megh nem engette volna monda Jstwa(n) deak hogy mind enmagam es zolgam bele rutolkodom es minden ochimansagot bele hordatok [Kv TJk V/1. 222].

6. aláveti magát az ítéletnek, megnyugszik az ítéletben; a se conforma unei sentințe, a accepta o sentință; das Urteil annehmen. 1635: Es mikoron ez Birak, Tanacz es Wenseg jo vezezeset eleotteok el olwastak volna, Kadas Jstvan engedelmes leon, de az teobbi az Czismasiaknak vakmereokeppen opponalua(n) magokat az keozonseges jo vezezesnek es directe coram (így!) azt mondua(n), hogy eok annak semmi uton nem engednek s az Varga Czeben be nem mennek [Kv; KvLt Céhír. I. 12 Kv tanácsának végzése].

7. engedékenységet tanúsít; a da dovadă de îngăduință; Nachgiebigkeit (er)zeigen. 1570 Iyak Be az Kwts hazaba Kwthy Antalt esszok keonergé Bezedel keryk volt hogy Ne Bresoednek Rea hogy ky Ne vernek . . . Myert hogy Immar rea Engedeth volt chyak hogy keolcheget Mind Jart megh aggya, Akarya Megh fizetny neky Bornemizzane, Azonba Jwth Be az felesége Kwthy Antalnak, . . . Neky es kezdenek kénergeny hogy eois Engedelmes lenne [Kv; TJk III/2. 100]. 1600 Balogy Farkas es Eotwes Fenessy Marton valliak menenk . . . Zeoch Boldisarhoz es intheok zep Zonkal hogy venne az my baratsagunkatis es Borbely Marton vramnakis barattsagot Attyafiusagat lenne engedelmes, es ne

perelne velle Nam Aminth lattyuk ninnen semmy oly nehez Nyawallaja kgmednek, kire eoys felele s monda hogy vgy vagyon hogy hinne azt hogy ehbeol Nagyob nyawalyaia semmint esmery Nem erkeznnek mindazatal megh engedne, es my eret-teonok megh bekellenek [Kv; TjK VI/1. 495].

8. hajlik vki kérésére; a fi inclinat/dispus sã satisfacã cererea cuiva; einer Bitte nachgeben. 1575: Az Hamway Ianos dolga feleol vegeztek eo kegelmek varoswl, .. ha eo kegelmeket Byro vramat Es az Thanacot Io Embersegel meg Talalya es az fogwa tartot Embertis meg Engeztely elegity, Mint Magat Igerte eo kegis varoswl Engedelmessek leznnek neky [Kv; TanJk V/3. 110a].

9. hajlandó módosítani álláspontját, enged; a fi dispus sã-și modifice atitudinea/poziția, a ceda; geneigt sein den Standpunkt zu ändern, nachgeben. 1557 Ha penig ew felsege Engedelmes ne(m) lezen ew k. Byro vram Jsmeg gyewchen Be Mynd Jarasth [Kv; TanJk V/1. 19].

10. hajlandó vmire; a fi dispus la ceva, a fi dispus sã ...; geneigt/willig sein. 1574: Ferenchy Antal es Hwszar ferench hitek vtan Illen vallast tesznek, hogy Az Bornemyzza Maradeky, Es az vachy peter Maradeky kertek volna Eoket Eottwes Orbannal Egetembe Arra hogi az Mynemw pery volt Borbel Ianosnenak Borne(m)yzzawal valamint C(om)positio Altal Leh zallitanak ... Emlkezet meg Eottwes orban hogi Bonalla volna egi Arany keszentyw az Arwaktul az vegre hogi az per zalitatnek leh vele ..., vegre hogi meg kenaltak Borbely Ianosnet hogi ha meg elegendnek vele, kewan volt meg penztis hozza, De annyera zoltak neky hogi az keoszentywbe zallitotak leh, Melyre az meg Mondot atia fiak es Engedelmesek leottek hogi Neky aggyak [Kv; TjK III/3. 322]. 1618: (Kortomaz Györgyöt) bwnettwkw 16. penzre, kit mikor oztan kertenek raita, azt felelte hogi bizoni nem agia megh teoruini nelkw, meli szonara Engedelmesek leottek, hogi bator wesek az teoruini eleiben [Vajdasztván MT; RDL I. 12]. 1696: Pejér Márton Ur(am) Fel Szabadita az Inassát Bodo Pétert az inasi aprod esztendejéből két esztendőre öt magyar forintot le tön ilyen modon lón az B: Céh: engedelmes az egy esztendőt el engedvén hogi az Vago hidra Talygás(na)k állyon ot Valo lakásával az egész Cehnak szolgália Legyen kedvét keresse [Kv; MészCLev.].

III. fn-i jell-ű haszn-ban: készségesen engedelmeskedő (személy); persoană ascultătoare; der/die Folgsame. 1792: műis Kőszegi Maria, és Julianna Néhai Urunk Atyánk azon rendeléseinek is engedelmesselel lésszünk, melyet utolsó oraiban Gyontato Attyának Tisztelendő Bors Márton Urnak hagyott [Búzásbesenyő KK; KCsl 1].

IIa. 1617: Engedelmesek leuen [Hosszútelke AF; Kath.].

engedelmesen 1. készségesen; cu plăcere, dispus; bereitwillig. 1592: az polgarok Biro vram huiatalliaru resten jenek be az Tanach hazhoz, kit eo kegmek varosul keserves zuel veznek hogi az regi Attiainknak dichiretes niomdokit illien vona-

kodua keouetik: kerik es intik eo kegmeket zeretettel, hogi valasztasokat megh bechwlien, hiteket meg gondoluan, Biro vram mellet vgi fogogianak engedelmesen, hogi az zegeni varosnak az eo engedetlensegek miat kara ne keouetkezzen ki miat az eo jo hirek neuk zidalomba jusson [Kv; TanJk I/1. 185]. 1698: magat ne(m) tisztességesen es engedelmesen alkalmaztatvan a' Nemes Szekhez ... [Dés; Jk].

2. engedékenyen; (in mod) îngăduitor; nachgiebig. 1606: azt mondo(m) eők vadnak az nagy hatalo(m)nak terhen hogy az myenkre jeottek: my az mjenkreől meltan be yzhettük*, megh ti zedelhetjük, seot teób kellett volna keösszállek (!), de most engedelmesen cholekettünk, maszer külemben czelekzünk [UzsT 20/67. — *A disznókat].

engedelmeskedés engedelmesség; supunere, ascultare; Gehorsam. Szk: ~re hajt engedelmességre kényszerít/szorít; a constringe la supunere; zu Gehorsam zwingen. 1813: Minthogy illy sok rendbéli vakmerőségit látván ... Dobolyi Mihály Uram haragra gerjesztette ez által, kéntelen volt osztán keményebb eszközökkel is, az engedelmeskedésre hajtani [Dés; DLt 56. 23].

engedelmeskedik 1. a se supune cuiva; folgen, gehorchen. 1671. Mely panaszkokra eleo huiatua(n) az Desi Hadnagyott, teób varasbeliek(ne)k reghi rendyuel egywt, es megh visgalua(n) szorgal(ma)-toson ... Mideőn ezek ellen semmiben nem contradicalnanak, hanem az fellywl megh irt Orszagh Articulussanak engedelmeskedni akarnanak; Mely eő keglk alkalmaztatassat joia hagyvan, teczett hogi ez utannis igen el tauoztassanak eő keglk minden gywleőseghett nemzeő legh kissebbik alkalmazatossaghotis [Dés; Borb. I. ogy-i biz. jel.]. 1685: Csiszár Görgy Atjánkfia ... iffiu legeny allapottyába(n) valo Kontarkodasaertt az Czehtol réja vetet vinculumrol convenialljon s engedelmeskedgyek [Kv; ÖCJk]. 1736: Az Udvary Tiszteket meg becsüllü Vélek nem koczkodik, nem veszekedik, hanem mindenekben engedelmeskedik [HSzj udvari-tiszt al.]. 1801 Gidofalvi Sámuel Uram nem engedelmeskedik az porontsolatnak hanem erőszakoson megh tartá magának ... az Tutorság alat lévő jokat Magának Gidofalvi Sámuel Uram el-tarta nem engedvén másnak [Albis Hsz; BLev.]. 1813: Emltettem Barátosi Joseff eo kigyelme a Nemes Czéh gyűlést nem frequentalia Hüte szerint, es ha vagy édgyszer meg jelenik ottan magát helytelenül viseli, ugy annyira hogi a' Nemes Czéh Sem birhat véle, Sőt magok a Czéh Commissarius Urak rendeléseinekis nem engedelmeskedik [Dés; DLt 56. 7]. 1847: ha ezen végzes ellenére is a' Czéh válaszának nem engedelmeskedne ... [Kv; AsztCLev. Prot. 22].

2. enged; a ceda; nachgeben. 1783: Minek utánna ismét némely Atjánkfiai a tilalmas erdőkből valo Lovat valo fa hordással az irt Bírak* előtt Comperiáltattak volna és azokat érdemek szerint meg akarták volna törvényesen büntetni, és azon

büntetés(ne)k ugyan tsak némeljek nem engedelmeskedtek a Birák pälzájának ... praetendálta a Város Confluxussa a Biráktól hogy adgya fel kik voltak a leg nagyobb praevicatorok [Torockó; TLev. 10/3. — *A városbíró és az esküdtek; e jel-re l. bíró 5.].

3. engedékenyekedik; a fi ingáduitor; nachgiebig sein. 1723: az Ur böltsen meg ítélteti, mit tégyen szegény Nemes Embernek Örökös Jussában engedelmeskedni [Császári SzD; Ks 7. XVIII. 4 Wass Daniel lev.].

4. enyhül/felenged (az idő); a se muia; nachlassen, abflauen. 1780: ebben az rettenetes erős hidegbe mind meg fagyna* talám mikor le küld addig engedelmeskedik az idő [Borosbenedek AF; SLev. — *Az alma].

engedelmeskedő ascultátor, supus; gehorsam. 1813: A' Czéh Articulusa szeréntis érdemes é az illyen hástársas s Elöljáróinak nem engedelmeskedő Ember, hogy a' Czéhbeli Társaságnak Tagja legyen? [Dés; DLt 56. 4 vk].

engedelmesség 1. supunere; Fügsamkeit. 1608: aztis megh gondoluan, hogy az eő kgme zerelmes hazas tarsa Kalachswteő Katha azzony mind attol az wdeőteől fogua, az myolta az Vr Jsten eő kgmenek hazas tarsul rendelte es paranchiolta volt, mind ez ideiglen minemw nagy bechiwlttel, zeretettel, engedelmesseggel, es hwseges zolgalattal leőtt legien eő kgmehez mindenekben [Kv; RDL I. 85]. 1637: ezért bizony nem bantottuk s ne(m) bantiuk*, hanem egjeb el szenvedhetetlen insolentiaert, ellenwnk zaruok emelesert, Mert a' mikor Ngd kgmes Urunk paranciol az bania engedése feleől eők abbol minden bizonial hidgie Ngod, olljan szinet uesznek s ueőttenek eddighis hogy nekwnk iobbagsaggal, s engedelmesseggel^b ne tartozzanak, hanem tollünk tejesseggel immunisok legyenek [TLev. 8/1. — *A Thoroczka fam. a torockai jb-okat a fej-hez való forduláért. *E szótól kezdve végig az eredetiből kiszakadt részt egy 1819/1821. évbeli kétszeres átirásból egészítettük ki]. 1762: Admonealtat(na)k a' fiak hogy édes Annyokhoz tartozo fiui engedelmességgel viselyék magokat, meg szomorítottásáról, anyival inkább valami violentiáról abstinealya(na)k [Kvh; BLev.]. 1780 k.: Ákosfalvi Szilágyi Sándor eő kglime se a' Tisztelt Báro Ur* gratiáját s Patrociniumat, meg nem betsülte, s hálálta, Se pedig édes Annya szavát nem fogatta; Se tanítóihoz való engedelmességét nem mutatta *stellyesítette; hanem ottan ottan a' Collegiumból 's tanulása mellől el szökött [Msz; MbK X. 59. — *Br. Daniel István]. 1796: mint hogy igaz azon bé adott Levelekből hogy az ő Praedecessoraiok sok factiojok, engedetlenségek, és Földes Urak ellen való pártütések által sok izben meg sententiaztattak, halállal büntetettek, sőt magok magokat kemény büntetés alatt az engedelmességre és örökkös szolgálatra le kötelezték, akár mitsoda Privilegialis Jussok lett volnais, azt örökkösön el vesztették [Mv; TLev. 5/16 Transm. 30—1 tábl.].

Szk: ~ alá ereszkedik engedelmesség alá veti magát. 1588: Megh kerdettek varosul Giulay Janost, ha ez varosban, es ez varosy keosseg keozot, Eltetnye Zabadsagat Nemesseget vagy penig azt per tantum it ez varosban hatra hagywan Az varosy theorweny, tartas, engedelmessegh Ala erezkeneiek [Kv; TanJk I/1. 92]. * ~gel van vki-nek engedelmeskedik vkinek. 1575: bohattwk az Nagysagos Apaffy Gergelyt, my tanachwnkat, kynek ez dologban* minden segetseggel es engedelmesseggel legyetek valamibe benneteket requiral [Báthory, ErdLev. I. 331. fej. — *A fej-i székre vágyó, legyőzött Bekes Gáspár és párthívei jószágának elfoglalásában]. * ~re haji engedelmességre kényszerít/szorít. 1813: Minthogy illy sok rendbéli vakmerüségét látván .. Dobolyi Mihály Uram Baratosi Joseffnének, tehát ez által haragra gerjesztette az Exponenst, kéntelen volt asztán keményebb Eszközökkelis az engedelmességre hajtani [Dés; DLt 56. 8].

2. vkinek engedelmes volta; ascultare, supunere; Gehorsam, Folgsamkeit. 1584: eo kgmek varosul ... vegeztek hogy az kiraly* Akarattia thowab valo faradsagh kiweol elő Mennyen, es ith az Clastru(m) mellet aminemoe helyt kewa(n) a' provincialis az kiraly Akarattiabol, az meg legie(n) engedve, hogy tessék megh engedelmesseggewnk mindenekbe(n) az eo felsege kewansagara [Kv; TanJk V/3. 278b. — *Báthory István fej. és lengyel király]. 1635/1650: legyen valami disciplina keozotteok, az mint az mi Istenben el niugot Attiaink ideiebenis. Hogy igy mind az Beczwletes Cehnek, tisztessege es jo hire neue megh maradgyon. Es mind az Eottues Legenieknakis az eo io hirek nevek, es engedelmessegek meg' maradgion [Kv; ÜCJk]. 1705: Parantsollyuk azert autorit(a)te Guberny ..., hogy az réghi jo rend és szokás szerént az praefigált napon és helyen az országh dolgainak folytatására, és eo Felsőgéhez való engedelmesség(ne)k s hűségnek declara(tio)jara maga követtyei által comparealn, sub poena Articuliari el ne mulassa [Nsz; KvLt I. 192 gub.]. 1713: Az Kglđ gjakor jo akarattýárol tiszti szerent hozzám valo engedelmessegeről nem vagjok feledékeny [Kadács U; Sf „Kadatsi Nagjób Lázár István” lev.].

3. készség, készséges magatartás; serviabilitate, bună dispoziție de a ajuta; Bereitwilligkeit. 1581: Miert penig hogy az Summat eő Nagok mingyart kewannyak es meg is kel lenny, hogy Ieowendőre is engedelmesseggewnk tekintw(n), lagyabba(n) nyullyanak hozzank [Kv; TanJk V/3. 245b]. 1667/1681: alázatos engedelmességgel vővén Méltóságos Fejedelmünk kgimes Urunk ő Nga Statutorium Mandatumat el mentünk Stephan Sztojka es Mokris Anna hazokhoz [Hátszeg; BLev.] 1683: Nagod hozzám dirigált méltóságos Com(m)issiojat nagy Szolgabeli engedelmességgel vőttem [Brassó; KJ.G. Draudt a fej-hez]. 1730: Mivel már egy Nehány esztendőktől fogva Mihálcz Ferencz Uram .. Miko Judith Aszszony mellet lévén, Mindenekben kedve kereső engedelmes jo Atyafiságát Mutatta eő kegyelméhez bizván továbbra is az eő kgylme engedelmessegihez, és atyafiságos szere-

tetihez; Azért hagyá fell Csik Székben, Szent Mihályon lévő zálagossit ... in et pro florensis Hungaricalibus Négy Száz [Somlyó*; Borb. II. — *Csiksomlyó].

4. engedékenység; ingāduintā; Nachsichtigkeit. 1702/1799: mikoron ezzelis* mint meg keményült nyaku és Vakmerő Embereket nehezen reducálhattak, meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példás büntetésünköt el vettük volna, mégis Földes Uraink ö Kegyelme, meg nem tekintvén az mi keményedett vakmerőségünköt, hanem Istent, az o Felsége szolgálattát, minket gratiajokban vettek, miis látván Urainknak hozánk való engedelmessegeket kötelezzük magunkat egész Várostól, kicsintől fogva nagyik (!) ... ez Következendő Punctumokra [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 320. — *Ti. a militaris executióval]. 1708: Ez Deliberatunot El olvasván, es el halgatván Nééb Marto(n) Ur(am) keri az Bts Cehet engedelmessegre, es így sok keresire az B. Chae (!) condescendala arra. Hogj készüllyön Tisztesegese(n) egj Eorég Mester Asztal formaja szerent Collatoria, az mellyb(en) administralljon 6 Vider bort [Kv; AsztCJk 67]. 1763: elfogatván Burdonyicza Nyéda, egj más, katonák után járt, és azokkal fertelmezkedett személyel kívül mind ketten Várasunkra a katonák kedvéért jöttek ... a katonákkal jártnak, vélek ittanak ... az katonával heverészni és tsokolodni látták, melyből nyilvános parázsnaságát concludálni nem lehet, de minden következhető rosz Consequentiaiotot ... lehet concludalni, azért hogj az effélékkel, és ezekhez mutathato engedelmesseggel ut ne adatnék az rozszra nékie ... az holnapi Vásár Napján, az Város közenseges piatzán, rabok által 12 pálcza ütésekkal büntetessék [Torda; TJK V. 146]. 1805: a praevarikatiok ... az eddig volt Birák negligentiajok miat ugy el harapoztak hogy senki a Törvent szamba se veszi mely altol Kensoritenek arra hogy eddig volt engedelmesseget fere tévén a Birakat a Const. szerint valamikor kötelességeket el mellozik megbüntessem és az Törvények meg tartasáról s büntetésekről szamadaltassam [Torockó; TLev. 9/37].

Szk: ~gel van vkihez engedékenységet mutat/megenyhül vki iránt. 1577: eo kgmekis tekintwe(n) az varasnak teorókedesset lenne engedelmesseggel hozaiok ha penig eo kegmek vgia(n) Semmy vton nem akarnak engedny, e Ieowe gywlessen esmeg eo kegmek eleikbe akaryak venny [Kv; TanJk V/3. 153b]. 1592: Boda Catus vallia Mikoron engemet kertenek volna arra, hogi mennek Radnall Catalinhoz, es kerne(un) hogi lenne engedelmesseggel Zabo Martonnehoz, sok teorekedesem vtan, monda nekem az leani, ugi vagion hogi az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vetet, es chak harag zoual sem zolt, hanem mastol Izent ream [Kv; TJK V/1. 303].

5. könyörületesség, könyörület; milostenie, in-durare; Barmherzigkeit. 1592: Arrol vram Nylwan ktek, Meg emlekezhetyk, Az orzag vegezese-ről es az fedyelem engedelmessegeről, hogy az mely faluk Az hawashoz ragattak, kinek hataraban

diznaya meg hyznak maknak ydeyen az löfeyeke es drabantoke ott meg nem dezaltattatnek, de ez nylwan vagio(n) ktek előtt [UszT].

Szk: ~re megy könyörületre hajlik/indul. 1625: Sukj Benedek vram ű keglme megh tekintuin Jo akaroinak mellette ualo teorekedisit mené arra az engedelmessegre Így kegielmeze megh feinek [Melegföldvár SzD; SLT EF. 5].

engedély aprobare, permisiune; Erlaubnis. 1869: Ha te folyamodni akarsz*, még be veszik folyamodásod ... küldvén a folyamodással a kereszt leveledet, apai engedelyedet; (: ez utobbinak alatta kell hogy legyen az előjáróság a dullo: v. a király bíró neve:) és az érettség(i) bizonyítványodot Kv; Pf. Pálffy Károly lev. *Ti. önkéntességi szolgálatra való felvételre].

engedélyez a aproba; erlauben. 1864: A' Klg's Eh. F. Tanács a Maros újvári napszámból élő 800 lélekre szaporodott Réf. hitsorsosainak omlo félben lévő fa Temploma helyett építendő új Templomra segély gyűjtést engedélyezett [Gyalu K; RAK 85].

engedés átengedés; cedare; Überlassung. 1756: Fiját falván lévő kis Portziotskájának nékem engedését az Aszszonynak, noha drágatskán, de meg is Szivemnek teljes háládatosságával köszönöm [Bonyha KK; JHbK XXIV/10].

engedetlen I. mn 1. neascultător, nesupus; ungehorsam. 1580 u.: mikoron az Tilalom tegedett abban ert az Peres földben mikor ot zantottal volna ekeddel es tiltottanak tegedett harom Teorwinnyel az eggik Ekwel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az földnek vigire . Miert hogy az harom Teorvinnek ne(m) engettel engedetlen voltat szabaditlan ez egy borozdatt mind vigig ki zantottad az Tilalom ellen ennek Terhit lattatom ez az Tilalom es az mely Tilalomnak Engedetlensigire kereslek [Szentkirály U; UszT]. 1585: A mikoron a warosnak Apro keőzeonseges zewksegeré vgmint Gatra, Jeghesre, es Eyely wagj Nappaly Eorizesre hirdethy a' tizedes az eo tizede alath valo keossegeth, Es vakmereosegebeól (!) Nemelj ember el nem menne, tehagh azon az Engedetlen zemellien tizenket penzt vehessen az Tyzedes [Kv; PolgK 15]. 1597: minden ember egi hetigh haza eleol minden teolteseket es akadaliokat el hordasson, ha penigh valaki engedetlennek talaltatik, az Iato vram biro vramnak hirre aggiak, es megh bwntetessek [Kv; TanJk I/1. 169]. 1635: Kegls vrunk ezeknek az engedetlen, wakmereo Cizmasiaknak az eo meltatlan kewan-sagokat, es illetlen czielekedeteket, szegeny hazunk rendtartasanak es szabadsaganak praejudiciumara ele ne bocziassa [Kv; KvLt Céhír. I. 15]. 1680: Causa Devetseriensis*. Szilagyí Andras ... szolittattyia Vigh Annat A Sz: Szeztül divortialtatni kivanok I. Mert hitetlenül el hagyott. 2. Engedetlen [SzJk 150. — *Nagydevecser SzD].

1769: (A faluk) az utakat meg egjesesíttessék; a nagy köveket az ut szelleyre ki rakassák, és annakutánna apro Kovetsel vagj porondal meg szineltessék; Az engedetlen Faluk(na)k marhájokat ell hajtassák és Czédolázzák Tiszt Uraimekhoz [UstT XIII/97]. 1786: Senkit se tudak egy Uraság részénis olly engedetlen vakmerő nyakas Embert, az ki az reája esett Taxát denégallyta vagy meg fizetni nem akarta volna [Torockó; TLev. 4/13. 139]. 1807: Mind ezen elé számlált Politikai hibáknak, itt éppen szükséges fenyítéke . kívánnya ... hogy ... Agh Josef mint engedetlen Polgár ellen Fiscalis Actio rendeltessék [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1836: az ilyen engedetlen pásztor leg ottan 3 mforintra büntetődik [F.rákos U; Falujk 130].

2. engedetlenkedő; neascultător; ungebärdig. 1580: eo kegmek az tawaly vraink nylwabban megh Attak erteny az varasnak Balassy Gergelnek wetket es engedetlenseget kyt kwlen-kwlen fele engedetlen bezedywel It fen mah is nylwa(n) confirmala es erossyte seot vgia(n) wyeta is [Kv; TanJk V/3. 218a].

II. fn 1. engedetlen ember/személy; om neascultător/nesupus; der/die Ungehorsame. 1579: Vegzetek ... hogy mikor Az Czeh mestereket behy wattja biro vram, paranchiollio(n) az toronyokra* vyssellienek oly gondot Rea epychiek megh Mert e' Jeowe (!) gywleskor eo kegmek visitorokat Akar Rendelny kik megh lassak, Es az engedetleneket meg Akarya eo kegmek bwntetny [Kv; TanJk V/3. 193a]. *A városbwn tetny hogy Az vasarbiraknak legie(n) se-Biro vramat hogy Az basarbiraknak legie(n) segitseggel hogy tyztekbe Az Engedetlenek elle(n) mehessenek eleo ha Zolga kel zolgat Aggyon ha penig egieb fenytek kel abba is legie(n) segitseggel nekyk [Kv; TanJk V/3. 244b]. 1766: a Causab(an) Tiszt: Görgényi Senior Atyánkfia a refractarius Mestert ámbár a Tiszt. Sz. Simoni Atyánkfia unszolására provocalta és mint engedetlen törvényesen gravalta: ez ugyan de vigore legii (!) jól esett ..., mind az által a nagyobra terjedhető tűz el oltására a Sz. G(ene)r(a)lis Synodus azon Deliberatumat mitigálja [GörgJk 201–2]. 1776: A' Templomban taszigalodo Ifjuságnak rendtelenségéről rendeltett: Hogy mátol fogva soha ezen tul egy is vállalt bé ne vesse, Székbeli ulotársát meg ne taszigállya; hanem ... tsendesen ... rendel-bé menyenek, Isteni tisztelettel és félelemmel, .. betsülettel üllyenek, és halgassanak elegendő Inspectorokat allitsanak a' Karokban a tselekedetnek mivolta és gyakorlatossága szerint el mulhatatlanul pénzél vagy veszszozással a' Birák házánál meg büntessék. Az engedetlen a' Tiszteletes Esperestnek vagy Vizitationak által adgyák, kiknekis ha nem engedne az kulso Tisztnek büntetésre ki adgya (Igy!) [Torockó; TLev. 16/1]. 1813: a' súlyesek közönségesen jelentessenek bé a' Tizedesek 's' a' Bábák által, ugj pedig hogy azok meg vizsgáltatvan, magokat szorgalmatosan

gyogyíttassák is, — bizonyos büntetést szabván az engedetleneknek [Dés; DLt 259].

2. vki vkinak ~ je vki vkivel szemben engedetlenkedő/engedetlenkedik; a fi neascultător față de cineva, a nu asculta pe cineva; die sich jm gegenüber ungehorsam benehmende Person. 1791: megmondam, már nem tudom, Hogy valaha lett volna olyan ember Bácsba*, a'ki a' Tiszteknek úgy az Urfinak is engedetlenye lett volna [Méra K; RKA. — *Méra és Kv között fekvő Kisbácsban].

III. hsz. Csak szk-ban: egy pénz ~ egy(etlen) dénárt/krajcárt el nem engedve; neläsind/neiertind nici un denar/creitar; keinen Denar/Kreuzer erlassend. 1590: egy penz engedetlen tiz f(orin)tot vehessenek rajta, Akykheöz penigh ketsegh volna, hittel menche artatlansagat minden zemely valogatansnelkwl [Kv; TanJk I/1. 125].

engedetlenkedik engedetlenül viselkedik; a nu asculta, a fi neascultător; sich ungebärdig benehmen. 1808: a' Meddő Pásztorok szoktanak eddigis gyakran engedetlenkedni [F.rákos U Falujk 31b Sebe János pap-not. kezével].

engedetlenkedő engedetlenül viselkedő; nesupus/neascultător; sich widersetzlich benehmend. 1801: (Ha) minden Helységek Határi tisztán ki szaggatva nem volnának, az illető Tisztek által fel osztatván mindenkor tsak a' következő fordulok vétessenek mivelés alá, . külomben ha* ezen köz meg edgyezesen kívül más fordulokba rendetlen fel fogast tenne, és a' Tishti Intesreisattol meg nem szünnék az ollyan engedetlenkedő Nemes Személlyen a' Kerület vagy Járásbeli Tisztek 24. M: forintokat exequaljanak, a paraszt ember ellenben Corporaliter méltoképpen büntetessék, és a' közmeg egyezés nélkül fel fogott Helly depascualtassék [Torockó; TLev. 12/1. — *Értsd: ha valaki].

engedetlenség 1. neascultare, nesupunere; Ungehorsam, Unfügsamkeit. 1561: senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamey mestert mihel'ébe heti berre ne merezelyen tarthani elözer neg' lot ewstel masodzor hwzonneg' nehezekkel. harmadzor egy gira ewstel bwntettessek megy Negedzer ha meg nem zwzik engedetlensegnek bwnewel; [Kv; ÖCART.]. 1570: Esmet ket Mestert kwltenek hozza hogi fely Thylczaki legenynt az Engedetlensegert, Az ket Mesterre kezét vetette, Es azt Montha nekyk It ne(m) Tyltas, sem ceh se(m) ceh Mester ebnek paranchiolion Ith, az en hazamnal [Kv; TjK III/2. 1]. 1578: eo kegmek kerik hogy tyzty, es hatalma zarent Jarion el az gonozsagnak es engedetlensegnek bwntessebe [Kv; TanJk V/3. 161a]. 1580: eo kegmek az tawaly vraink nylwabban megh Attak erteny az varasnak Balassy Gergelnek wetket es engedetlenseget kyt kwlen-kwlen fele engedetlen bezedywel It fen mah is nylwa(n) confirmala es erossyte seot vgian wyeta is [Kv; i.h. 218a]. 1592: miért hogy te twdwa(n) ebben az vrunk parancziolattiát, ahöz

nem tartottad magadat . . . , Si Iuris azt mo(n)dom hogy az engedetlenségert mellet az vrunk para(n)-cziolattiahoz mutattal in nota Infidelitatis vagy [UszT]. 1600: Az mi nezi penigh az kender feold foglalását, miert hogy az bizonsagok wilagoso(n) be hoztak, hogy az azzony kezebol ki foglalta teorveny nélkül az Zek izent wolt neki, hogy teorveny nélkül ne zancha, es ki ne foglallia az azzony kezebol, az hites Biro megh mo(n)dotta neki, eö azt mo(n)ta hogy eö awal ne(m) gondol, Az teorvennek vgy tecczik, hogy az engedete(n)-sighert 24 Gyran wagio(n) [i.h. 15/71]. 1653: Jobbágyoknak engedetlenségek és szoffogadatlanságok miatt nem keüés busulást és fogyatkozást kellett szenvednem, mert derék takarodásnak idején . . . parancziatomra, hivatalomra . . . el nem jöttek [Cege SzD; Wass]. 1710: Mint hogy eddig is az afféle Confluxusok miatt esett az Pestisnek annyira valo terjedése; a Tisztek magok Vármegeib(en) igen szorgalmatosan vigyáznak rá, Küllömben ha kik vagy vakmerő engedetlenségek vagy vigyázatlanságok miatt, parantsollatunkat infringálni comperiáltatnak; kemény és példás animadversionokat sem(m)iképen el nem kerülük [KvLt I. 198. Gab. Nsz-ből]. 1756: A céh pedig maga részéről súlyos panaszokat ada fel az praemitált négy ifjú mesterek ellen, úgy mint hogy feletőbb való engedetlenséggel viseltetnének az céhoz becselenítették az öregeket, insurgáltak volna közönséges céhgyűlés alkalmatosságával, még pedig egyik közülök fejszére is kapott volna [Dés; DFaz. 17]. 1785: már ha boldagtan eleink ennek az Urburának, akár tudatlanságból, akár a' . . . N. Aranyas Széki Diploma mellett ejtett almadázásokból . . . lett denegáltatásáért (l), és ebbéli engedetlenségéért mint Urburát praestalni tartazo jobbágyok meg büntettek, és az Szolgálatra reducáltattak, vgyan tsak ebből örökös Jobbágságra valo kényszerítést ki nem hozhattak volna [Torockó; Thor. — Ugyanez átírásban: TLev. 6/1 Transm. 21b—2a]. 1842: az említett Kereskedőné . . . általa azt izente hogy nem szűletett arra hogy hozzá* le mennyen s engedetlenségének probáját adva le se ment [Dés; DLt 1452. 8. *A szóbeli idézésre a város hadnagyához].

Szk: az ~nek terhén konvinkáltatik az engedetlenség vétkében elmarasztaltatik. 1600: Hogy penigle(n). tizen nyolcz díznotat ki fogtak az be haitoth díznot kezdőöl, mellicket teorwenre keözésre ki ne(m) attak, az vtan az kapita(n) izenetire sem attak ki, mellickekn mindeniknek kwleon terhit követtek, . . . az tizen niozch marhanak beöchw (l), es hatalmas walo el witeleert az nagy hatalomnak terhit es engedete(n)sighnek terhit az izenetert, az Actoroknak actiojok zerenth az tize(n). niozch marhanak beöcheöin, az engedetlensighnek terhén in f 12/50 conuincaltatnak [UszT 15/71]. * az ~nek terhén vagy az engedetlenségben vétkes. 1593: Eleozer azt mo(n)dom miert Capitany vra(m) megh hatta hogy az zabott arrul az feoldrul biro hazához vigietek es Nem oda vittetek, engedetlenségnek terhén vattok erette es kwleon kwleon 24. 24 giran annak felette az zabot

is beoczywewel kewuano(m) megh [UszT]. 1600: Mierthogy az Zeknek iteleti zerenth harmad napra leött mind ez ideighis az hat forintoth megh ne(m) atta az Actornak, engedetlensighnek terhén wagyon 24 Gira(n) affelet tartozik az penztis meg adni [i.h. 15/69]. 1610: engedetlensighnek terhén vadnak mert meg kellett uolna adni a tiztnek Cedulaiara [i.h. 4/8a] * csóvának ~én vagy az tilalom elleni engedetlenségben vétkes. 1604: az Zenayat meg is chyowalt(am) volt az zekeren harom chyouanal, de azzal nem gondolwan az tyalommal vgian el vitte . . . az tyalom alat az chyowas zenat el hozta, az ra menese(rt) si juris azt mondom mjert nemes ember hogy az major potential wagyon, es az chyowanak engedetlensigenis [i.h. 18/3] * parancsolatnak ~e a parancsolat nem teljesítése. 1607: az poronczolatnak engedetlenségeert egj haz iobagiat veres peter newt foglalak el Galfy Istuanek [i.h. 20/55 „Lukas ekekes de Keczet” (46) lib. vall. — *Kecset U] * vki pecsétének ~én vagy kb. vkinek hivatalos, irásbeli intése elleni engedetlenségben vétkes. 1590: ment egy feöldemre onnan el hozta kez megh Aratott búzamoth . . . mellyet meghis kerette(m) pecziettel, megh ne(m) Adta Engedetlen lett az tiztarto peczetinek, az peczetnekis engedetlensigen wagian Annak is terhet varom | ez J. az tilalom ellen, nem gondoluan az tilalom(m)al megh szantotta* az Capitan vram peczetinek engedetlensigen wagian [UszT. — *Ti. a földet]. 1598: az Alperesek . . . vittek el zekereken vgyminth hetue(n) eöt kalongiaara valo keüé buza(m)o<t> Azerth ezt mondo(m) hogy valameli nap tartottak Attúl foghán (l) minde(n) nap haro(m) ghyraul tartottak; Affelet az pechetnek engedetlensigen (n)is megh vadnak kylan kylan [i.h. 13/17] * tilalomnak ~ére keres a tilalom elleni engedetlenség miatt indít keresetet. 1580 u.: mikoron a Tilalom tegedett abban ert az Peres földben mikor ot zantottal volna ekeddel es tiltottanak tegedett harom Teörwinnyel az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az foldnek vigire tudoman Tetel Mellett elsozör ebben varok Teorvint azt lattatom meg Miert hogy az harom Teorvinnek ne(m) engettel engedetlen voltal Zabadatlan ez egy borozdat mind vigig ki zantottad az Tilalom ellen ennek Terhit lattatom . . . ez a Tilalom es az mely Tilalomnak Engedetlensigire kereslek [Szentkirály U; UszT] * törvénynek ~én vagy (érte) az ítélet elleni engedetlenségben vétkes. 1591. u.: tartotta uolna Az torujnyhez magat de mjuel hogy ahoz ne(m) tartotta magat Azt mondom hogy myndentul el esset affelet az torujnynek engedetlensigin uagion [rte i.h.h.]. 1592: mjuel hogy meg tiltottam wolph es az törüennek engedeten l(eon) Az törüennek engedetlensigenis meg wagion erte, ha penig ezt tagaggia hogj az Jgh nem lwth wolna, ky fogok es meg bizonytom hogy Jgh wagio(n) az minth en Mondom [i.h.]. 1625 Hogj pedig az szenat Téörüenire kezésre kertuk s megh Nem adta az Téörüennek engedetlensigenis megh wagian [i.h. 132b] * vki/mely testület hagyásának ~én

vagyon vki vmely testület meghagyása iránti engedetlenségben vétkes. 1603: Az mikor pedig teoruenihez indultattunk volt az malom feleől, zabadsagot keuanta(m) volt az en igassagom zarent, melyet a' teoruenys megh itelt vala, ez J. az en zabadsagom alatt el birta ... Si Juris Azt mondo(m) hogi a' zek hagiassanak engedetlenségén megh vagion [i.h. 17/5].

2. megengedhetetlen cselekedet; fapta inadmissibil; unzulässige Tat. 1706: az mostani üdö hoszszas törvényekkel valo igazitast ne(m) engedvén, es ahoz bizván sok engedetlen es potentia-riusokdo Emberek Nemesi szabadsággal valo bizodalombol sok potentiakat engedetlenségeket szokta(na)k el követni [UszLt XIII. 94]. 1756: ki ki a' mint alkhattott jó akarójával a' szerén fizetett, a' munkaertis, ha valami norma forgott is közöttünk az csak a' Kovatsok engedetlenségéből esett, melly szerént a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovatsok akarattya szerént fizetni, és az után mint egy uzusban ment [Torockó; TLev. 9/9. 1].

3. szófogadatlanúság; neascultare, nesupunere; Unfolgsamkeit. 1810: Blós Mihalla, tudom, hogy a' Feleségit 's Gyermekéit is engedetlenségeikért Néhánykor a' Házból el zaklatta [Adorján MT, Born. G. XIV. 1 Latzko András (63) ns vall.].

engedett átengedett; cedat; überlassen. 1835: a Felső Sinfalviak ... a tsak pásztorlás és gondviselésért, némű neműképpen Felső Sinfalvának engedett, Also Sinfalva Határán el folyo Aranyos vizen a lehető halászatot ... arendára és dézmálás alá adták ki [Asz; Borb. II].

engedhet 1. engedelmeskedhetik; a se putea supune; gehorchen/sich fügen können. 1610 en az teorwenynek mindenkoron engedelmes voltam s wagyokis, de mostan ... ne(m) engedhetek [UszT 20/223. — A teljesebb szöw. engedelmes I. 2. al.].

2. hagyhat; a putea lása; lassen/erlauben können. 1573: Agoston Balint azt vallia, hogi Minek wtanna vicey Antal ely fogta volna Hen-nig Iacabnak be Iaro vtat kertebe, Az vtan az eo kerten Eot Eztendeig Iart altal az Eomaga kertebe, Mikor eo is Towab Nem Engethette volna, Az vtan vgi fogta volt Eleh Kis Antalt ker volt az Eo kerten be Jarot vtat [Kv; TjK III/3. 188]. 1582: Zakmary ferencz ... vallia ... Egikor kyn vala chizar peterneis, Monda neki Andras Cato, Zoned Azzony A Dio es az keorthwel igen el kel annat feleolled, Monda chizar peterne, bizony hog' Azert en miam Nem kel De en sem engedhetem azt Masnak aki az en feoldemre hwl benne, mert Nem Akarom hogy Mas Az en feoldemen Niomoggyon [Kv; TjK IV/1. 65]. 1632: az kddel ualo bekesseges alkuasomert a magam iussombolis engedek k(ne)k ... chiak az hataromat el tulajdonodny nem engedhetem [Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. 1791/1792: én nem azért adtam volt ezen Jóságomat a' Léányomnak, hogy Férje ...

adosságaért el foglalhassák, azért magam sem engedhetem el foglaltatni [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81].

3. kb. helyt adhat (vki kívánságának); a putea da urmare/curs doleanței/pretenției cuiva; js. Wunsch nachkommen können. 1635: eo kegek Birak Vr(aim) Tanacziul es vensegűl az Czisma-siak kewansaganak nem engedhetnek, es semmi uton, hogy az Varga Czehbeol ki szakadhassanak, megh nem engedik [Kv; Céhír. I. 12].

4. engedélyezhet; a putea acorda/admite; erlauben/genehmigen können. 1734: anyi dilatiot az Szék az Inctusnak nem engedhet, mivel a sok dilatio mellett a 3 Causa periclitatodni fogna [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24. — A teljesebb szöw. engedtetett al.]. 1805: Pál Györgyné minden hiradás nélkül maga leányát megengedvén maga házánál tanulni mesterséget, melyet a nemes céh éppen nem engedhet, mái napon megbékéltett 1 rénes forinttal úgy, hogy ennek utána nem dolgoztatja [Dés; DFaz. 33].

5. megengedhet, lehetővé tehet; a putea permite, a face posibil; erlauben/ermöglichen können. 1792: Városunkb(an) a Kézi Mesterségek, nem a más nagy Királyi Városoknak példájok Szerént gyakoroltatnak, hanem tsak akkor mivel-tethetnek a midőn a Föld mívelés Szőlő munka és a tetemes Vectura engedhetik [Zilah; Borb. II hiv.].

engedhető megengedhető; admisibil; zulässig. 1586: lattiak hogy minden fele baromnak arra a' veolgre kel zorulnia Azert hogy ot Juhis Iarion, Az Baromis oda zorullion es ot zantasis legien, Nem itilik eo kegmek engedheteonek [Kv; TanJk I/1. 27].

engedet átengedet; a face/dispu-ne să fie cedat; überlassen lassen. 1576: Biro vram ... az falwknak Erdeoknek Es azoknak Ieowedel-minek Byrodalmat Maganak kewannia eo Keg-twl varoszul engettetni [Kv TanJk V/3. 131b].

engedetett engedett, adott; accordat; gegeben. 1595: Vegeztek egienleo voxal, hogi valaki ez varosban lakik, akar zolga rend, akar egieb arant valo zabados Ciuis legien, senki imunis ne legien az Ado fizetesteol ... Az Ado zedeok penigh az fel zedesben zorgalmatosok legienek az nekik engetetet Authoritas zarent [Kv; TanJk I/1. 255]. 1700: Mivelhogy az idegen Borok(na)k introductioja Varasunknak regi boldog emle-kezetű kiralyoktul es Fejedelmektül kegelmesse(n) engedtetett es diplomatie confirmaltatott boldog emlekezetű Eleinktül sok munkaval, testek töre-delmevel, kölcségekkel es farattsagokkal szerzett Privilegiumaval világossan ellenkezik vi-geztük ... hogy ... a Privilegiumnak szoros-saga szerint ... senkinek ne legyen szabad az idegen Bort be hozni es annak inkább ki kor-csomarolni [Dés; Jk 321b]. 1734: Minthogy az Inctusnak sok rendben engedtetett dilatio Consideratioban vetetödvén hogy kereskedő em-

ber, és sok excursussi vadnak, signanter az eleintenis az Felső országokra portékáért menvén míg oda járt nem engedte az szek Causajat ellene continuáltatni erre nézve anyi dilatiót az Szék az Inctusnak nem engedhet ..., azért in p(rae)-senti sedria tartozik meg felelni [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

Szk: a kezébe ~. 1766: A' Falunak igen szorgos gondja legyen arra, hogy a' kezükbe engedtetett Erdőt, Senki ne vagja, ne pusztítsa, ne hordgya, Szántó-földnek, Rétnek ... ne fordítsa, ne irtogassa [Torockó/Gyertyános; Bosla].

engedtetik 1. engedélyeztetik; a fi permis/aprobat, a se acorda; erlaubt/genesimigt werden. 1589/ XVII. sz. eleje Ez Jnas ... Annál penigh az Mesternel az houa ment, vagi inkább az houa az Ceh Mesterek adgiak, tizen öteod napigh valo proba engedtessek, hogi ha ez wdő alat mind az mester az Jnassat, s mind az Jnas az eő Vrát, megh kedueli, Jo; ha penigh Nem, az Ceh Mesterek az Jnasnak mas mestert tartozzanak adni [Kv; KőmCART. 4. — *Az ahova al. az évszám sajtóhibával]. 1604: Beteg haladeka Engettetőt, Telekfalvi gergelynek Török Jstuan ellen [UszT 18/151]. 1630: a' dato praesentiu(m) hat hetigh legien Inducia Az alatt pedig az hadak mind az ket reszreöl el bochiattassanak, es semmi hosztilitás edgyik reszreöl se legien, es az wdő alatt szabados commerciu(m) engedtessek utrinque, es Jozzagok szabado(n) birattassanak [Törzs. I. Bethlen István, bátyja, Bethlen Gábor halála után rövid ideig kormányzó, majd választott, aztán hamarosan lemondott fej. kancelláriájából kikerült irat egykorú, hitelesíttetlen más.]. 1634 Kakoni Ersebet Azzoni, mostan hazaia kivől exiliomba(n) leven es az Z. zek eleött Legitimus Procuratorokatis nem Comparahehatu(n), sem penigen Haller Peter vramnak mellette szolni nem engedettven az z. zek ... megh nemította auagi varia az Jnak personalis Comparicioiat [SzJk 43]. 1730: Auditor ur(am) kérésére engedtetett Dioszegi Mihály, és Kolosvári Daniel Atyankfiak eo kglmeknek az Szamoson tul lévő mostani tilalmasbeli Szena Rettyekb(en) Lovai(na)k Czöveke tartása [Dés; Jk 398a]. 1743: a' Rétek(ne)k és Szántó földek(ne)k Tilalmas felől való részekre engedtetik fa a' Gyepüre a' szélekből [Torockó; TLev. 10/1]. 1781: Pétká György örökségin a' kisbérjárás egészen el tiltatván praetendaltatik, hogy alkalmatos jo két bérjárásra valo kapu engedtessek [Kisalmás H; JHb XXXII, 22]. 1800 Mindenik fél olly készen köteleztessenek lenni, hogy abban semmi Dilationis, vagy Exceptionis Remedium edgyik Félnak se engedtessek [K; JHb LXVII/4. 15–6]. L. még EOE XII, 224.

2. hagyatik; a fi lässt; gelassen werden. 1650: az Fejeregyhazi falutul foghva, az hejas falvi retigh eleitül fogva ut nem engedtetet|soha eleitül fogván azon az Fejeregyhazi reten ...

szabados szekerut nem engedtetet [KvAkKt 340. — *Fehéregyháza NK].

3. adatik; a fi dat; gegeben werden. 1789: ugy lattya, hogy eő nagysága inkább meg építhette, s conserválhatta volna az malmot, mint ezen mostani egyedül valo szegény árendátor; minthogy ennek semmi Erdő mind a malom építésére, mind pedig a Gát kötésére nem engedtetett [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor kérv.].

4. ? adódik; a se da; sich ergeben/bieten. 1806: Vállolának ... kezességet az említett és Détentionált Szekérért és Ókrókért . míg a Törvény ki folyásra idő engedtetik [Somosd MT; SLt 12. V. 27 „Somosdi Ferentzi Joseff” ns vall.].

engem pe mine; mich. 1540: az Balassy Sygmond zolgay, kyk akor Hwnyadon thwl Remethen az wthat alyak es erzyk wala, engemeth meg thartoztattak wala, merth en hozzam kethsegesek walanak, hogy nem the k: zolgaya wolnek [Kv; LevT I, 9]. 1542: engemeth kwldoth wala azonywm az k: lewelewl az Barathoz* es egeb dolgokfelöl az kewwettsegnek [Fog; i.h. 16. — *Fráter Györgyhöz]. 1568 Engemet Andras Katho kwldoth wala el, hogy seres Annat oda hyam hoza | Marta c(on)sors Jacobi Kazy fassa est, . peyko Mihál kerte vramat, had iaron Jo gazda vta(n) ez giermek el akar vele(m) Jöni es el vizem, Az gyermek penig azt monta hogy en ugya(n) el hagyom, Mert Engem chyak kurua keriteny tart [Kv TJk III/1. 227, 238]. 1572: ely Jeowek hozza ., Nem bochata azt Monda hogi ha engem zerecz ely Nem Megi haly it. Monde neký Nem halok Mert egwld Az vrad Megh Jeo [Kv; TJk III/3. 7–8] | Bannfj Pall Job: Bendy Peteor ... ezt walla hogj, Mykor Megok wala wgmmond Az wtton, wytez gaborth Talalam Eleol, Es Engometh Ew teretoth wyzza [Bh; KP] 1585 Mondam Ambrusnak ez vagdala tegedet, Ambrus monda Nekem, Nem bantott az engemeth, nem bwneos az, ismet monda zegenj, meg Nezwen ereossen wkett Imez harom vagdala engemeth [M. valkó K; KP „Nagyobbik Bott Myhal” jb vall.]. 1590: az leany azt montta Bribek (!) gergelynek hogy Ked engemet el ne(m) veze(n) mert en szegeny leany vagiok, azt monta az J. hogy ha Magoczý El vehette zolgaloiat enis el vehetlek tegedet [UszT]. 1592 Engőmeot nagy rwt sztykakal illetöt | ne(m) tagadnam az twtorsagot mostes azt mondom hogy ne(m) tagadom hogy Engomet ne(m) hagyot volna [i.h.]. 1593 az al peresnek felesége margit magara veotte az terhet, keouetem Az Ktek zekjt hogj Jngemet meg kúráztak volna, es en Az zott el halgattam veztegette(m) volna [Szentegyházassalófalú U; UszT]. 1602: en az magam lelemessiben Sarinanak (!) semmit Nem hagiok, mert eo engemett nem tartt, Nem hogj engem tartana, hanem az mim vagio(n)is ell hordgja [Kászonimpérfa; BCs]. 1610: Engem najj kara zon nap eleött egj hettel hittak uala

